

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η
Τ Ε Χ Ν Η Σ

ΑΡΙΘ. 73 - 74

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1961

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η Τ Ε Χ Ν Η Σ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γράμματα : «'Επιθεώρηση Τέχνης»—'Εμβάσματα : Μιχ. Μπάζαν, 'Ακαδημίας 74. 'Αθήνα.
'Αριθ. τηλ. 623-404

REVUE D'ART

REVUE MENSUELLE DES LETTRES ET DES ARTS

Dirigée par un Comité—Rue Akadimias 74—Athènes—Grèce

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ 'Εξωτερικού : Δολ. 8 — Αίγυπτος Τιμή Τεύχ. Γ. Δ. 15. 'Ετήσια Γ. Δ. 180
'Εσωτερικού : ετήσια Δρχ. 120.—'Εξάμηνη Δρχ. 60.

ΕΤΟΣ Ζ'—ΤΟΜΟΣ ΙΓ' ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1961—'Αριθ. τεύχους 73-74

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Η «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ» : Στὸ κατώφλι τοῦ ἑβδομοῦ χρόνου	Σελ.	1
ΓΙΑΝΝΗΣ ΙΜΒΡΙΩΤΗΣ : 'Η σημερινή ἠθική κρίση καὶ οἱ θρηνωδοὶ τῆς	»	2
ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΥΛΟΥΦΑΚΟΣ : 'Ο Νικόλας Γκιλλιέν	»	12
ΝΙΚΟΛΑΣ ΓΚΙΛΛΙΕΝ : 'Επτὰ ποιήματα (μεταφρ. Κ. Κουλουφάκου)	»	14
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ : Τὸ βάφτισμα (διήγημα)	»	20
ΣΠ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ : 'Η ἔκθεση Παιδικοῦ Σχεδίου	»	24
ΣΕΚΟΥ ΤΟΥΡΕ : Τὰ προβλήματα τῆς μαύρης κουλτούρας (μετ. Δ. Μπιτζιλέκη)	»	26
Κ. ΚΟΥΛΟΥΦΑΚΟΣ : 'Η Βικτώρια Θεοδώρου	»	34
ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΘΕΩΔΩΡΟΥ : Δέκα ποιήματα	»	36
ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ : 'Ανιμνήσεις ἀπ' τὸν Παπαδιαμάντη	»	40
ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ : Τὰ τραγούδια τοῦ Θεοῦ	»	45
Κ. ΠΟΡΦΥΡΗΣ : Γρηγόριος Ξενόπουλος	»	48
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ : 'Ο Μάγκαλος	»	52
ΔΡΑΓΚΟΝ : Πρόλογος σ' ἕναν ἔρωτα τοῦ καιροῦ μας (μεταφρ. Κ. Πορφύρη)	»	62
ΟΤΣΕΝΑΣΕΚ : Ρωμαῖος, 'Ιουλιέττα καὶ τὰ σκοτάδια (μυθιστόρημα, μετ. Πορφύρη)	»	65

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ : Γύρω στὸν Ἐπιτάφιο	»	75
Μ. Μ. ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ : 'Η Ἑλληνική Ποίηση Ἀνθολογημένη	»	79
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ : Μιὰ Ἐπιστολή	»	84

Η ΕΡΕΥΝΑ

Τὸ βιβλίο περνάει κρίση ! ('Απαντοῦν οἱ ἐκδοτικοὶ οἴκοι «'Αναγέννηση», «Βασιλείου», «Γκοβόστη», «Κάδμος», «Καραβάκος», «Κέδρος», «Μέλισσα», ὁ ἄλλοτε ἐκδότης κ. Χ. Γονιάρης, καὶ οἱ κ.κ. Λ. Κουκούλας, Σ. Μυριβήλης, Γ. Κ. Σταμπολῆς, Μ. Αὐγέρης, Γ. Θεοδοκάς, Κ. Κοτζιάς, Σ. Πατατζῆς, Κοσμάς Πολίτης, Α. Τερζάκης, Δ. Φωτιάδης καὶ Ἄ. Ἀλεξάνδρου	»	85-101
--	---	--------

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ

ΣΧΟΛΙΑ : Παρήγορες διαπιστώσεις—Κυβερνητικὸ ἐνδιαφέρον—Πρωταγωνιστὲς καὶ στὴ ζωὴ—'Ο ξένος Πολεοδόμος—Πολιτιστικὴ ἐξάρτηση—Λυτοὶ καὶ δεμένοι—'Αφέντες εἶναι...—Γιαγνὶς ὄλνου!...—Αὐθαιρεσία	»	102-104
--	---	---------

ΚΡΙΤΙΚΕΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ : Ν. ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ : 'Οδυσσέα Ἐλύτη : «Τὸ Ἄξιον Ἔστί»— Δ. ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ : Π. Πρεβελάκη : «'Ο ἥλιος τοῦ θανάτου»— ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ : Κοσμά Πολίτη : «'Η Κορομηλιά»	
Η ΜΟΥΣΙΚΗ : ΦΟΙΒΟΣ ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ : 'Η μουσικὴ κληρονομιά τοῦ 1960	
ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ : Β. ΜΑΝΙΑΤΗΣ : Ι. Παπαβασιλείου «Τὸ ἄλλο κῦμα»	
Ο ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ : Γ. Ν. ΜΑΚΡΗΣ : Μιὰ σύντομη ἀνασκόπηση.	
ΟΙ ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ : Γ. ΠΕΤΡΗΣ : Διάφορες ἐκθέσεις.	

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ—ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΞΩΦΥΛΛΟ : Βάσως Κατράκη : Κοπέλλα.—Εἰκόνες ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κειμένου Δ. Σακελλαρίδη, Π. Τέτση, Εὐθύμη Παπαδημητρίου, Σικεῖρος κ.ἄ.

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ νόμῳ : Ἐκδότης, Νίκος Σιαπκίδης—Βλαβιανού 1.
'Υπεύθυνος Συντάκτης Κ. Πορφύρης, Θεμιστοκλέους 79. 'Αθήναι.
Προϊστάμενος Τυπογραφείου Δημήτριος Κούβαρης, Ἰκαρίας 14 (Πετρούπολις)

Στὸ κατώφλι τοῦ ἑβδομοῦ χρόνου

Ἡ «Ε. Τ.» μπαίνει στὸν 7ο χρόνο της κάνοντας μιὰ πολύπλευρη ἐξόρμηση. Μέσα στὸ ἀντιπνευματικὸ κλίμα ποὺ συνθέτουν ἡ γενικὴ καθυστέρηση τῆς χώρας κ' ἡ κρατικὴ πολιτικὴ τῶν διωγμῶν καὶ κάθε λογῆς σκοταδιστικῶν ἐνεργειῶν, ἡ παρουσία της ἔχει μεγάλη σημασία καὶ πρέπει κάθε μέρα νὰ γίνεται πιὸ ἐντονη. Γιατί ἡ «Ε. Τ.» ἐκφράζει τὶς ὑγιεῖς δυνάμεις τοῦ ἔθνους ποὺ ἀντιστρατεύονται τὸ σκοταδισμό, δυσφοροῦν γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση ἐθνικῆς, οἰκονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐξάρτησης κι ἀγωνίζονται γιὰ τὴ δημιουργία συνθηκῶν προαγωγικῶν γιὰ τὴ χώρα καὶ τὸν πολιτισμὸ της. Ὑγιεῖς δυνάμεις — οφείλουμε νὰ τὸ ἀναγνωρίσουμε — ὑπάρχουν σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ πνευματικοῦ μας χώρου. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ λόγιοι καὶ καλλιτέχνες μας ἀρνοῦνται νὰ συνεργήσουν στὴν καταστροφικὴ γιὰ τὴ χώρα πολιτικὴ τῶν κρατούντων καὶ φροντίζουν νὰ κρατήσουν τὸ πνεῦμα στὸ ὕψος του ἐγγράφεται τιμητικὰ στὸ ἐνεργητικὸ τους. Συνεπῶς ἡ «Ε. Τ.» φιλοδοξεῖ νὰ εἶναι ὄχι μόνον ὁ ἐκφραστής αὐτῶν τῶν δυνάμεων, μὰ κι ὁ ἄξονας ποὺ γύρω του θὰ πραγματοποιεῖται ἡ ὅσο γίνεται μεγαλύτερη συγκέντρωσή τους καθὼς καὶ τὸ βῆμα ἀπ' ὅπου θὰ μποροῦν νὰ ποῦν τὸ σωτήριο λόγο τους.

Ἀκόμη, ἡ «Ε. Τ.» πιστεύει ὅτι ἔχει χρέος νὰ συμβάλει πιὸ ἐνεργὰ στὴν ἀνάπτυξη καὶ ἐξυγίανση τοῦ πνευματικοῦ μας χώρου. Ἡ στάση της διέπεται ἀπὸ ὑψηλὴ ἐπίγνωση τῶν εὐθυνῶν της κ' εἶναι στάση γόνιμης κριτικῆς. Θεωρεῖ καθῆκον της νὰ μελετᾶει μὲ πνεῦμα δημιουργικῆς ἀνησυχίας τὰ διάφορα προβλήματα, ἀναζητώντας ἐφαρμόσιμες λύσεις. Νὰ ἐπισημαίνει καὶ νὰ ἀξιολογεῖ κάθε ἐπίτευγμα - συμβολὴ στὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἐπιτεύγματα ὑπάρχουν πολλὰ καὶ μερικῶν ἡ στάθμη εἶναι τόσο ὑψηλὴ ὥστε δίνουν στὴ χώρα τὸ δικαίωμα νὰ διεκδικεῖ ἀξιόλογη θέση μέσα στὴν παγκόσμια πολιτιστικὴ οἰκογένεια. Ἐπειτα, οἱ νέοι σὰν φορεῖς καινούριων δυνατοτήτων, ποὺ μόλις ἀρχίζουν νὰ φανερώνονται, τῆς ἐπιβάλλουν νὰ κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν ἱκανοτήτων τους. Κάθε ἀνησυχία, ἀναζήτηση κ' ἐκδήλωση πρωτοποριακῆ, τοποθετημένη στὴ βάση τοῦ ἐνεργοῦ οὐμανισμοῦ ποὺ ἐπιδιώκει νὰ ἐξηγήσει μὰ καὶ νὰ βελτιώσῃ τὸν κόσμο, ἔχει δικαιωματικὰ θέση στὶς σελίδες της. Ἀντίθετα δὲν ἔχουν θέση οἱ ἀντιανθρωπιστικὲς τάσεις, οἱ πνευματικὲς συνδιαλλαγές, οἱ βεντετισμοί, ὁ ἐφησυχασμὸς κ' ἡ μακαριότητα, οὔτε οἱ δῆθεν «ἐπαναστατημένες» τυμπανοκρουσίες. Τέλος ἡ «Ε. Τ.» μένοντας πάντα ἐλληνοκεντρικὴ στὴν ἀποτίμηση κάθε φαινομένου, θὰ κάνει πιὸ μεγάλες ἀκόμα προσπάθειες γιὰ νὰ καταργηθεῖ ἡ ἀπομόνωση τῆς πολιτιστικῆς μας ζωῆς ἀπ' τὴν παγκόσμια, προσφέροντας ἐκλεκτὰ κείμενα ποὺ θὰ πληροφοροῦν γιὰ τὴν κίνηση τῶν ἰδεῶν καὶ γιὰ κάθε ἀξιόλογο ἐπίτευγμα στὶς ἄλλες χῶρες.

Ἡ «Ε. Τ.» ἔκανε θυσίες γιὰ νὰ βελτιώσῃ τὴν ἐμφάνισή της καὶ ν' αὐξήσῃ τὸν ὄγκο της. Σ' ἀνταπόδοση προσδοκᾷ ἐνεργητικὴ συμπαράσταση: Οἰκονομικὴ ταχτοποίηση τῶν συνδρομητῶν, καλόπιστο ἔλεγχο ἀπ' τοὺς ἀναγνώστες, κρίσεις τους γιὰ ὅ,τι δημοσιεύει. Μὲ λίγα λόγια τὴ συμβολὴ τους στὴν πρόοδό της, μέσω ἐξηγήσεων ποὺ θ' ἀπαιτοῦν, ἐπικρίσεων γιὰ ὅ,τι θὰ νομίζουν κατακριτέο, ἕνα καλὸ λόγο γιὰ ὅ,τι κρίνουν ἄξιο στὶς σελίδες της. Ἔτσι ἡ «Ε. Τ.» προβλέπει μ' αἰσιοδοξία στὸ μέλλον καὶ νομίζει ὅτι ἔχει τὸ ἐσωτερικὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν ὑψηλὸ λόγο τοῦ Τερτσέτη: «Θαρσεῖτε! Ἡ ζωὴ θὰ ἐβγῆ ἀπὸ τὰ ἐρείπια, τὸ φῶς ἀπὸ σκοτάδια! Μιὰ νέα ἐξουσία παίρνει ζωὴ: Ἡ φωτισμένη γνώμη τῶν Ἑλλήνων!»

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΗΘΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Τοῦ ΓΙΑΝΝΗ

Η ἠθική κρίση μέσα στο «Δυτικό κόσμο» ἔχει φτάσει τώρα στην πιό δραματική κορύφωσή της. Οἱ ἠθικές ἀξίες πού καλλιεργοῦσαν καὶ τιμοῦσαν οἱ ἀστικές κοινωνίες, ὅλες σήμερα — ἄλλες περισσότερο κι ἄλλες λιγώτερο — ἔχουν ξεφτίσει. Ἔχουν πάψει νὰ συγκινοῦν καὶ προβάλλουν μονάχα σὰν τυπικά σύμβολα χωρὶς κανένα ζωντανὸ περιεχόμενο. Καὶ δὲν εἶναι μόνο ἡ θρησκευτική, ἀλλὰ καὶ κάθε ἄλλη πίστη σ' ὁποιοδήποτε ἰδανικὸ πού παλαιότερα θέρμαινε τὴν ἀνθρώπινη ψυχή. Ἔχουν μείνει μόνο τὰ ὀνόματα πού τὰ διαλαλεῖ ὁ «Ἐλεύθερος κόσμος», μὰ πού δὲ δηλώνουν τίποτε τὸ πραγματικό. Μάλιστα κάτω ἀπὸ τὸ φραστικὸ ὠραιοστολισμὸ συχνὰ σκεπάζεται ἡ πιό ἀνήθικη πρόθεση καὶ πράξη. Κάτω ἀπὸ τὰ κηρύγματα τῆς «ἐλευθερίας» τοῦ «ἀνθρωπισμοῦ» κι ἄλλων κρύβεται ἡ πιό ὠμὴ βία πάνω σὲ ἄτομα καὶ σὲ ὀλόκληρους λαούς. Κανεὶς δὲν πείθεται, οὔτε κ' οἱ πιό κραυγαλέοι διαλαλητές τους. Ὁ παλαιὸς θρῆνος γιὰ τὸν ἀφανισμό τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς θρησκείας πάλι ξανακούγεται, μὰ τούτη τὴ φορά γιὰ τὸ γκρέμισμα κάθε ἀξίας. «Χαμαὶ πέσαι δαίδαλος αὐλά, οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν...». Τούτη τὴν ἠθική κρίση πολλοὶ πνευματικοὶ ἐκπρόσωποι αὐτοῦ τοῦ κόσμου τὴ νιώθουν μὲ μεγάλο πόνον καὶ προσπαθοῦν ν' ἀντιδράσουν μὲ πολλοὺς καὶ διαφορετικοὺς τρόπους.

Στὴ σφαῖρα τῆς τέχνης πολλοὶ ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὴ γύρω τους κοινωνικὴ κατάσταση τὴν ἀπίθανη, τὴ χαοτικὴ, τὴ γεμάτη ἀντίφαση, φεύγουν καὶ καταφεύγουν σὲ ἄλλους φανταστικούς, πάλι ἀκατανόητους καὶ παράλογους κόσμους κ' ἐκεῖ ζητοῦν νὰ βροῦν τὴ λύτρωσή τους. Νεώτερες καὶ σύγχρονες τεχνοτροπίες, ὁ ὑπερρεαλισμός, ἡ ἀφηρημένη τέχνη κλπ., στὸ βάθος εἶναι γεννήματα φυγῆς, δὲν ὀρθώνουν τὸν ἄνθρωπο γενναῖο μαχητὴ καὶ διαμορφωτὴ μιᾶς γόνιμης ζωῆς μέσα σὲ τοῦτον τὸν κόσμο πού ζοῦμε, παρὰ τὸν στρέφουν πρὸς τὸ ἀπόκρυφο, τὸ μαγικὸ, τὸ ὑπερφυσικὸ πού τάχα αὐτὸ μονάχα σώζει. Μὰ ἔτσι δὲν κάνουν ἄλλο παρὰ νὰ βοηθοῦν καὶ νὰ στηρίζουν μὲ ἔμμεσο τρόπο τὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς φθορᾶς.

Στὴ σφαῖρα τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ ξεσπᾷ σφοδρὴ πολεμικὴ κατὰ τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης, πού νομίζονται σὰν οἱ κύριοι ὑπεύθυνοι γιὰ τὸν κλονισμό πολλῶν ἀξιῶν. Χάρη στὸ λογικὸ καὶ στὶς φυσιογνωστικές προπάντων ἐπιστῆμες ἔχουν διαλυθεῖ πολλὰ μυστήρια τοῦ κόσμου, ἔχει ὑποχωρήσει ἡ μαγικὴ σκέψη κ' ἔχει περάσει ἀπ' τὸ κριτικὸ τους κόσκινον κάθε μεταφυσικὸς μῦθος. Ἡ πολεμικὴ πού γίνεται τώρα ἐναντιὰ τους προσπαθεῖ νὰ κλονίσει τὸ κῦρος τους, τὴν ἀξία τους καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ στηρίξει ἔμμεσα τὴν κάθε παραδομένη πίστη πού δὲν ἀντέχει στὴν κριτική. Ὁ ἀστικός λοιπὸν κόσμος πού στὴν ἀνοδικὴ του ἐποχὴ καλλιέργησε μὲ πάθος τὴν ἐπιστήμη καὶ θεοποίησε τὸ λογικὸ, πού κατόρθωσε νὰ δώσει θαυμαστὲς ἐρμηνεῖες τῶν κοσμικῶν φαινομένων, πού ἀνέβασε τὴν ἱστορικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρωπότητας σὲ ἀνώτερα ἐπίπεδα, αὐτὸς ὁ ἴδιος τώρα πού φθίνει, ἀντιμάχεται τὰ δημιουργήματά του καὶ θὰ ἤθελε σὰν ἄλλος Κρόνος νὰ καταφάγει τὰ ἴδια τὰ παιδιά του. Μὰ τὸ τραγικὸ εἶναι πού αὐτὸς ὁ κόσμος δὲ μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τεχνικὴ κ' εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὶς καλλιεργεῖ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ζητεῖ τὶς ὑπηρεσίες τους, μὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο προσπαθεῖ νὰ κλονίσει τὴν πραγματικὴ ἀξία τους μὲ ποικίλους τρόπους.

Μερικοὶ δὲν κρίνουν τὴν ἐπιστήμη ἱκανὴ νὰ μᾶς δώσει τὴ σωστὴ ἀντικειμενικὴ γνώση τῶν πραγμάτων, νὰ συλλάβει τὴν οὐσία τους. Πιστεύουν πὼς γι' αὐτὴ τὴ γνώση χρειάζεται ἄλλη πνευματικὴ δύναμη, μυστικὴ κ' ἐνορατικὴ κι ὄχι τὸ λογικὸ. Ἡ ἐπιστήμη, βεβαιώνουν, μᾶς δίνει ἐρμηνεῖες τῶν πραγμάτων πού εἶναι βολικὲς καὶ

ΚΑΙ ΟΙ ΘΡΗΝΩΔΟΙ ΤΗΣ

ΙΜΒΡΙΩΤΗ

χρήσιμες για την πραχτική μεταχείρισή τους, μα πού δέν ἐγγίζουσι τὸ ἐνδόμυχο βάθος τους. Μὲ τέτιες θεωρίες ἀγωνίζονται νὰ μειώσουν τὴν πίστη τῶν ἀνθρώπων στὴν ἐπιστήμη καὶ στὸ λογικὸ καὶ νὰ στρέψουσι τὸ πνεῦμα τους σὲ ἄλλους μεταφυσικοὺς κόσμους πού στέκουσι πίσω ἢ πάνω κ' ἐξω ἀπὸ τοῦτον ἐδῶ τὸν πραγματικόν. Μὲ τὸ ἴδιο πάθος καταφέρονται κ' ἐναντίο τῆς τεχνικῆς κ' ἐπισημαίνουσι ὅλα τὰ κακὰ πού συνοδεύουσι τὴν σημερινὴν καταπληχτικὴν ἀνάπτυξή της. Ὁ καπιταλιστικὸς κόσμος ἀδυνατεῖ νὰ παραμερίσει αὐτὰ τὰ κακὰ, νὰ χειραγωγήσει τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τεχνικὴ καὶ ν' ἀξιοποιήσει μονάχα κὶ ἀποκλειστικὰ τὶς προαγωγικὰς γιὰ τοὺς ἀνθρώπους λειτουργίας τους. Κὶ ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς στέκει ἀπέναντί τους σασιτισμένος, τὶς ἀντικρῦζει σὰν ἀνυπόταχτες, αὐτεξούσιες δυνάμεις πού ξεφεύγουσι τὸν ἔλεγχον κὶ ὀρθώνονται ἀπειλητικὰς κ' ἐπικίνδυνες. Μὰ ὁ ἴδιος αὐτὸς κόσμος, εἶπαμε, δὲ μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς αὐτὰς κ' εἶναι ἀναγκασμένο, νὰ τὶς χρησιμοποιοῖ καὶ νὰ τὶς προάγει. Δὲ μένει λοιπὸν ἄλλο παρὰ ὁ θρηῖνος γιὰ τὰ μοιραῖα τάχα κακὰ καὶ σὰν μόνη σωτηρία παρουσιάζεται πάλι ἡ πνευματικὴ φυγὴ κ' ἡ καταφυγὴ σὲ ἀρχαϊκώτερη ψυχικὴ κατάστασι, στὴν πίστη στὸ μυθικόν, στὸ μεταφυσικόν.

Πολὺ συχνὰ αὐτὸς ὁ θρηῖνος παίρνει τὴν μορφήν μιᾶς ἀδυσώπητης κριτικῆς τῶν κακῶν, πού σκοπὸν ἔχει νὰ προειδοποιήσῃ, νὰ συνειδητοποιήσῃ σ' ὅλους τοὺς ἄλλους τοὺς τωρινούς καὶ τοὺς μελλοντικούς κινδύνους, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δείχνει δραστικὰ κὶ ἀποτελεσματικὰ μέσα σωτηρίας. Οἱ θρηῖνωδοὶ καταδικάζουσι τὸν «τεχνικὸν πολιτισμὸν» καὶ τὸν ξεχωρίζουσι ἀπὸ τὸν ἠθικὸν καὶ πνευματικόν, ἀπὸ τὴν «κουλτούραν». Ὁ πρῶτος ἀντιμάχεται τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὑπονομεύει τὴν θείαν μοῖραν αὐτοῦ καὶ τὴν ἱστορικὴν του διαμόρφωσιν μέσα στὸ χρόνον. Διαμαρτύρουσι πού οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι πούλησῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σὲ μιὰ δαιμονικὴν δυνάμιν σὰν τὴν μηχανήν, πού δένονται μαζί της καὶ γίνονται ἀπλᾶ ἐξαρτήματά της, ἀληθινὰ αὐτόματα πού ἐπαναλαμβάνουσι τὸ ἴδιον καὶ τὸ ἴδιον. Ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς ψυχρὸς, μεταλλικὸς, χωρὶς ψυχὴν καὶ πνεῦμα. Κὶ αὐτὴ ἡ αὐτοματοποίησις, ἡ μηχανοποίησις, δέν εἶναι τὸ μοναδικὸν κακόν, παρὰ παρουσιάζουσι κὶ ἄλλα πού συνοδεύουσι τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τεχνικὴν. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἀνθρώπων χάρις σ' αὐτὰς γίνεται σήμερον μὲ ἀπίστευτον γοργὸν ρυθμόν. Χάρις στὰ θαυμαστὰ τεχνικὰ μέσα ἢ παιδεῖαν γενικεύεται, ἡ μόρφωσις ὅλο κὶ ἀπλώνεται στὴν ἀμέτρητην ἀνθρώπινην μᾶζαν. Οἱ καταπληχτικοὶ αὐτοὶ παράγοντες κὶ ἄλλοι ἀκόμα διαμορφώνουσι τὴν ἱστορίαν, ἀπειλοῦσι τὶς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας πού κρατοῦσαν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ὡς τὰ σήμερον. Ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν σπρώχνεται καὶ φεύγει ὁ «προσωπικὸς» ἄνθρωπος κὶ ἀνεβαίνει ὁ «ἄλλος» ὁ «ὀμαδικὸς», ὁ «ἀπρόσωπος κὶ ἀνώνυμος». Ἡ ἱστορικὴ πορεία φέρνει στὴν γενικὴν ὀμαδοποίησιν.

Ἄπειρες εἶναι οἱ διαμαρτυρίαι. Ἄπειροὶ ἱθρηῖνωδοὶ, ὁ λευκορῶσος Μπερντιάεφ, ὁ γερμανὸς φιλόσοφος Γιάσπερς, ὁ ἄγγλος συγγραφέας Ἄλντους Χάξλεϋ καὶ τόσοι ἄλλοι ἐπισημαίνουσι — ὁ καθένας μὲ τὸ δικόν του τρόπο — τοῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ κακὰ. Κὶ ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα δέν ἔχουσι λείψει παρόμοιαι διαμαρτυρίαι. Τώρα τελευταῖα μάλιστα ὁ ἀντιπρόεδρος στὴν κυβέρνησιν Π. Κανελλόπουλος, στὸν ἀκαδημαϊκόν του λόγον μὲ τὴν ἀληθινὰ μεστήν, δυνατὴν κ' ἐπιγραμματικὴν διατύπωσιν πού τὸν χαρακτηρίζει, καταπιάνεται μὲ τὸ ἴδιον θέμα. Μὲ ὅλες τὶς διαφορὰς πού παρουσιάζει ἐδῶ κ' ἐκεῖ, γενικὰ στέκει στὴν ἴδιαν σκοπιάν, ὅπου καὶ οἱ ἄλλοι, καὶ κατονομάζει τοὺς κινδύνους πού ἀπειλοῦσι τὴν «οὐσιαστικὴν» ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου. Δέν ἀνησυχεῖ πολὺ γιὰ τὸ βιολογικόν κίνδυνον πού προέρχεται ἀπὸ τὰ καταπληχτικὰ σημερινὰ ὄπλα πού μποροῦσι ν' ἀφανίσουσι μονομιᾶς ὅλο τὸ ἀνθρώπινον εἶδος. Πιστεύει πῶς οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀρκετὰ φρόνιμοι

καί δέν θά ἀποφασίσουν οί ἴδιοι τήν καταστροφή τους. Ἐπίσης δέ φοβᾶται πολὺ καί τόν ἄλλο βιολογικό κίνδυνο πού τόν προκαλεῖ ὁ ὑπερπληθυσμός καί δέ φαίνεται νά υἱοθετεῖ τοὺς στοχασμούς τοῦ Μάλθους πάνω στό δημογραφικό πρόβλημα. Ὁ Μάλθους στίς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰώνα παρατηροῦσε πῶς ἡ ἀνθρωπότητα πολλαπλασιάζεται μέ γεωμετρική ἀναλογία, ἐνῶ τὰ ἀγαθὰ γιά τή συντήρησή της αὐξάνουν μόνο μέ τήν ἀριθμητική. Ἐπειτα βεβαίωσε πῶς ἡ φύση, ἀφοῦ δέ μπορεῖ νά χορτάσει ὅλους, καλεῖ στό τραπέζι πού στρώνει μόνο ὀρισμένους, τοὺς δυνατούς, τοὺς ἐκλεχτούς, τοὺς πλούσιους, ἐνῶ τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀδύνατους, τοὺς φτωχοὺς, τοὺς ἀφήνει νά δεκατίζονται ἀπὸ τήν πείνα, τίς ἐπιδημίες, τοὺς πολέμους. Τὸ ζήτημα λοιπὸν τοῦ φαινόταν πῶς τὸ ρύθμιζε ἡ ἴδια ἡ φύση μέ τοὺς δικούς της τοὺς αὐστηροὺς νόμους. Τέτιοι στοχασμοὶ προβάλλουν καί σήμερα μέσα στὸν ἱμπεριαλιστικό κόσμον σὰν δικαιολογίες τοῦ πολέμου πού τὸν ἐπιβάλλει τάχα ἡ ἴδια ἡ φύση. Ὁ μαλθουσιανισμὸς νεκρανασταίνεται. Ἀλλὰ τέτια κηρύγματα δέν κάνει ὁ Καν. Εἶναι βέβαιος πῶς ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνικὴ εἶναι ἱκανὲς νά βοηθήσουν σὲ πολὺ μεγαλύτερη παραγωγή ἀγαθῶν καί πῶς ἡ γῆ διαθέτει ἀκόμα ἀρκετὸ χῶρον γιά τὸν ὑπερπληθυσμό. Κ' ἔπειτα, ἂν ἔλθει κάποτε ἡ στιγμή πού ἡ τεχνικὴ κι ὁ γήινος (ἢ καί ἄλλος) χῶρος δέν θ' ἀνταποκρίνονται στίς ἀνάγκες μιᾶς ἀφάνταστα πολλαπλασιασῆς ἀνθρωπότητας, πάλι δέ θά εἶναι ἀδύνατο νά ἐφαρμοστοῦν μέτρα πού θά προλάβουν τὸ βιολογικὸ ἀφανισμό (λ.χ. περιορισμὸς τῶν γεννήσεων). Ὅμως ἄσχετα ἀπὸ τὸ βιολογικὸ κίνδυνο καί ὁ Καν. καί οἱ ἄλλοι κρίνουν τὸν ὑπέροτρο παλασιασμὸ τῶν ἀνθρώπων πολὺ ἀπειλητικό, τοὺς φαίνεται πῶς αὐτὸς κλείνει καί θρέφει μέσα του ἄλλα μέγιστα κακὰ ἠθικοῦ χαρακτήρα τούτη τῇ φορά. Ἀπελπισμένος ὁ Χάξλεϋ ἀντικρῦζει τὸ ἀνθρώπινο κῦμα πού ὀγκώνεται καί παφλάζει καί πάει νά κατακλύσει ὅλη τῇ γῆ. Στὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀνθρώποι ἦταν μόνο 250 ἑκατομμύρια, στό τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα εἶχαν φτάσει στὰ 700 καί σήμερα πλησιάζουν στὰ τρία δισεκατομμύρια. Μὰ τὸ πιὸ καταπληχτικὸ εἶναι πού ὁ ρυθμὸς αὐτὸς γίνεται ἀφάνταστα γοργός. Μετὰ πενήντα χρόνια ὁ ἀριθμὸς θά εἶναι διπλάσιος. Ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνικὴ βοηθοῦν μέ τὸν πιὸ ἀποτελεσματικὸ τρόπο. Ἡ παραγωγή ἀγαθῶν αὐξάνει, οἱ ἐπιδημίες καταπολεμοῦνται, ὁ μέσος ὄρος τῆς ζωῆς ὄλο καί ἀνεβαίνει. Ὁ Χάξλεϋ προβλέπει ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιολογικὸ κ' ἓνα μέγιστο ἠθικὸ κίνδυνο. Ὁ πολλαπλασιασμὸς θά δημιουργήσει τέτιες «συνθηκὲς ὅπου θά εἶναι ἀδύνατο νά ὑπάρξουν, σχεδὸν θά εἶναι ἀδιανόητες ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία καί ἡ κοινωνικὴ κοσμιότητα τοῦ δημοκρατικοῦ τρόπου ζωῆς». Θά προκύψουν μεγάλες πολιτικὲς καί κοινωνικὲς ἀνωμαλίες. Ἡ κυβέρνησις στὴ χώρα πού θά γεννηθεῖ ἡ σφοδρὴ αὐτὴ ἀναταραχὴ, θά εἶναι ὑποχρεωμένη νά ἐπεμβαίνει ὀλοένα, νά παίρνει ρυθμιστικὰ μέτρα, νά συγκεντρώνει ὄλο καί μεγαλύτερη στὰ χέρια της ἐξουσία πάνω στοὺς ἀνθρώπους καί στὰ πράγματα καί στό τέλος νά φτάνει στὴν ὀλοκληρωτικὴ διχτατορία καί στὸν κομμουνισμό. Καί ὁ Καν. ἀνησυχεῖ γιά παρόμοιους ἠθικοὺς κινδύνους. Φοβᾶται πῶς μέσα σὲ λίγες δεκαετίες θά ἀλλάξουν ὀλωσδιόλου οἱ ὄροι γιά τὴν ἀτομικὴ καί τὴν κοινωνικὴ ζωὴ, θά κλονιστεῖ ἡ ἠθικὴ καί ἡ πνευματικὴ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, θά μηχανοποιηθεῖ κάθε ἐκδήλωσή του, θά κινδυνεύσει κάθε σχέση του πρὸς τοὺς ἄλλους καί πρὸς τὸν ἑαυτό του. «Ἀπειλοῦνται... αἱ μορφαὶ ζωῆς, αἱ ὁποῖαι εἶναι γνωσταὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς φιλία, ἔρως, οἰκογένεια, συγγενικὸς δεσμὸς... ὡς κοινότης ἰδεῶν ἢ αἰσθητικῶν ροπῶν, ἐκκλησία καί πολιτεία, ἀφ' ἑτέρου ὡς ψυχικὴ ἢ πνευματικὴ γόνιμος μόνωσις, ὡς ρεμβασμὸς, ὡς θρησκευτικὸς στοχασμὸς, ὡς ἐσωτερικὸς διάλογος, ὡς ἀτομικὴ δημιουργικὴ ἐπίδοσις φιλοσοφικὴ ἢ ποιητικὴ ἢ καλλιτεχνικὴ».

Πάντοτε ἡ πουσότητα χειροτερεύει τὴν ποιότητα, ἀποφαίνονται οἱ θρηνωδοί. Γι' αὐτὸ ἄλλος φοβερὸς κίνδυνος εἶναι καί ἡ γενίκευση τῆς παιδείας μέσα στὴν ἀμέτρητη μᾶζα. Καί δέν εἶναι μόνο τὸ σχολεῖο, ἀλλὰ καί τὰ τόσα τεχνικὰ μέσα πού βοηθοῦν στὴ μόρφωση ὄλο καί περισσότερων ἀνθρώπων, ἡ τυπογραφία, τὸ ραδιόφωνο, ὁ κινηματογράφος, ἡ τηλεόραση. Μὰ ὅσο αὐξάνει ὁ ἀριθμὸς τῶν μορφωμένων, τόσο κατεβαίνει τὸ ποιοτικὸ ἐπίπεδο τῶν ἀρμόδιων νά ἔχουν γνώμη γιά κάθε θέμα, τόσο προχωρεῖ ἡ ὁμοιομορφία, ἡ ὁμαδοποίησις τῶν πνευμάτων. «Ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἐνὸς ἔθνους ἢ καί τῆς ἀνθρωπότητος προϋποθέτει ἱεραρχημέ-

νην πνευματικήν κοινωνίαν. Ἡ ἱεράρχησις, ἡ ἀξιολόγησις τῆς παρουσίας καὶ προσφορᾶς ἐκάστου ἦτο εὐχερῆς εἰς τὴν ἀριθμητικῶς στενὴν πνευματικὴν κοινωνίαν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἢ τῶν πόλεων τῆς Ἀναγεννήσεως...» (Καν.) Ποιὰ ἱεράρχησις ὁμως μπορεῖ νὰ γίνῃ μέσα στὸ μεγάλο ἀριθμὸ; Ἡ γενίκευσις τῆς παιδείας νοθεύει τὸ πνεῦμα. Ὁ Νίτσε εἶχε πεῖ: «Ἄλλα ἑκατὸ χρόνια ἀναγνωστῶν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἴδιο θὰ βρωμήσῃ».

Καὶ πάλι ἡ ποσότης ἀντιμάχεται τὴν ποιότητα: στὴν περίπτωσιν τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι. Πάλι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τεχνικὴ συνοδεύονται ἀπὸ κακὰ ἀποτελέσματα. Τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, τηλεπικοινωνίας καὶ τόσα ἄλλα τεχνικὰ κατορθώματα μεταβάλλουν τὸ ρυθμὸ στὴ ροὴ τῶν γεγονότων, ἄρα καὶ στὴ ζωὴ καὶ στὴ συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων. Τώρα τὰ μεγάλα ἱστορικά φαινόμενα εἶναι πολλὰ καὶ γρήγορα διαδέχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, συνωστίζονται. Ἡ μνήμη δὲν προφταίνει νὰ συλλέγῃ, νὰ δουλεύῃ καὶ ν' ἀφομοιώνῃ τὸ πυκνὸ αὐτὸ καὶ γοργὸ γίνεσθαι. Τὸ παραδομένο ὑποχωρεῖ καὶ ξαφνικὰ ἔρχεται τὸ νέο. Ἀνατρέπεται κάθε ἱστορικὴ παράδοσις ποὺ ἄλλοτε ἦταν τόσο γόνιμη γιὰ τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου. «Τὸ περιεχόμενον τῆς ἱστορίας κατέστη σήμερον ἐξόχως πυκνόν. Τὸ ἀντικειμενικὸν αὐτὸ γεγονός... πιέζει τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀρνηθῇ τὴν ὑπόστασιν του τὴν θεμελιωμένην ἐπὶ μακρῶν παραδόσεων» (Καν.). Τὸ κακὸ τὸ μεγαλώνει κ' ἡ ἐνότης τοῦ ἱστορικοῦ χώρου. Αὐτὸς ὁ χώρος ἔχει τώρα γίνῃ ἐνιαῖος πᾶνω σ' ὀλόκληρη τὴ γῆ. Ἡ ἱστορία δὲν εἶναι κομματιασμένη, παρὰ εἶναι μιὰ «ἐνιαία ἱστορία τοῦ Ὀλοῦ... Δὲν ὑπάρχει κανένα ἔξω πιά. Ὁ κόσμος εἶναι κλειστός. Προβάλλει ἡ ἐνότης τῆς γῆς... Ὅλα τὰ οὐσιαστικὰ προβλήματα ἔχουν γίνῃ παγκόσμια κ' ἡ κατάστασις, μιὰ κατάστασις τῆς ἀνθρωπότητος» (Γιάσπερς).

Ἀτέλειωτος εἶναι ὁ θρῆνος. Δὲν εἶναι μόνο ὁ ὑπερπληθυσμὸς, ἡ γενίκευσις τῆς παιδείας, ὁ ταχύτερος ρυθμὸς τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου, ποὺ ἀλλοιώνουν τὸ πνεῦμα, παρὰ κι ἄλλοι ἀκόμα παράγοντες ὀρθώνονται ἀπειλητικοὶ κ' ἐπικίνδυνοι. Ὁ Χάξλεϋ κακίζει καὶ τὴν ὑπέρτατη ὀργάνωσιν ποὺ τὴν καλλιεργεῖ ὄχι μόνο τὸ κράτος μὲ τὴ γραφειοκρατία του, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις καὶ ἡ κάθε κοινωνικὴ ἐκδήλωσις. Ἡ ὑπεροργάνωσις μαραίνει κάθε προσωπικὴ πρωτοβουλία, κάνει τὸν ἄνθρωπον ἓνα ἀπλὸ νούμερο, ἓνα κομματάκι ἐνὸς μηχανισμοῦ ποὺ δουλεύει χωρὶς τίποτε τὸ ἀνθρώπινο μέσα του. Ὀλόκληρη ἡ κοινωνία μὲ τὴν ὀργάνωσιν ὅλης τῆς ζωῆς μεταμορφώνεται σὲ μιὰ πελώρια μηχανὴ ποὺ συντρίβει τὸ ἄτομον. Κι ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐπικίνδυνους παράγοντες τοὺς στηρίζουν καὶ τοὺς θρέφουν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τεχνικὴ. Ἄλλοτε στὴν ἱστορία τὸν κύριον λόγον τὸν εἶχαν οἱ «προσωπικότητες», ἡ βούλησὶς τους καὶ τὰ ἠθικά τους κίνητρα, μὰ τώρα κυριαρχοῦν ἄλλοι παράγοντες, οἱ σπούτνικ καὶ τὰ ἄλλα ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνικὰ κατορθώματα διαμορφώνουν τὸ ἱστορικὸ γίνεσθαι. Τώρα πιέζονται τὸ πνεῦμα, τὸ πρόσωπον, ἡ ἐλευθερία καὶ προβάλλει ἡ ἀνώνυμη μᾶζα.

Ολος αὐτὸς ὁ πολύμορφος καὶ πολύβουος θρῆνος ξεπηδᾷ μέσα στὸν καπιταλιστικὸν κόσμον ποὺ κατατρώγεται ἀπὸ βαθύτατη ἐσωτερικὴ κρίσις. Μὰ οἱ θρηνοῦντες δὲν ἐπισημαίνουν ὅλα τὰ κακὰ κι ὅσα ἀπ' αὐτὰ ἀναφέρουν τὰ παραμορφώνουν. Δὲ μιλοῦν διόλου γιὰ τὴν καταπίεσιν τῶν πολλῶν ἀπὸ τοὺς λίγους, γιὰ τὴν ὠμὴν καταπάτησιν τῶν δικαιωμάτων ἀτόμων καὶ ὀλόκληρων λαῶν. Κ' ἔπειτα, δεύτερον, δὲν ξεσκεπάζουν τὰ πραγματικὰ αἴτια ποὺ δημιουργοῦν τὴν κρίσιν, παρὰ ἐπισημαίνουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τεχνικῆς, τὸν ὑπερπληθυσμὸν, τὴν γενίκευσιν τῆς παιδείας, τὸν ταχύτερον ἱστορικὸν ρυθμὸν καὶ ἄλλους παράγοντες ποὺ φαντάζονται πῶς εἶναι οἱ κύριοι ὑπεύθυνοι. Δὲν ἀντικρῶνται τὴν ἀντικειμενικὴν κατάστασιν, οὔτε καὶ τὴν νομοτέλειαν ποὺ καθορίζει τὴν ἱστορικὴν διαμόρφωσιν. Γι' αὐτὸ δὲν πολεμοῦν, δὲν προσπαθοῦν ν' ἀλλάξουν τίποτε, νὰ διορθώσουν, δὲν προβάλλουν, εἶπαμε, γενναῖοι μαχητὲς καὶ διαμορφωτὲς μιᾶς νέας γόνιμης ἀνθρώπινης ζωῆς. Στὸ βάθος θρηνοῦν γιὰ ὅ,τι εἶναι παλαιό, παραδομένο, καθιερωμένο, ποὺ κινδυνεύει τώρα νὰ χαθεῖ καὶ μὲ τὸν τρόπον ἀτενί-

ζουν τή «μάζα» πού μέ βαριά και γοργά βήματα ανεβαίνει στην ιστορική σκηνή και ζητεί νά έχει τόν κύριο λόγο.

Όμως μέσα στον καπιταλιστικό κόσμο τὰ πραγματικά αίτια για τήν ήθική κρίση του είναι όλωσδιόλου διαφορετικά από εκείνα πού φαντάζονται. Οί κύριοι υπεύθυνοι είναι οί βαθύτατες αντινομίες πού τόν κατατρώγουν. Από τὸ ἓνα μέρος ὁ ἄπειρος ἀριθμὸς τῆς μάζας πού καταπιέζεται κι ἀπὸ τὸ ἄλλο οί λίγοι προνομιοῦχοι ἐκμεταλλευτὲς τοῦ καθημερινοῦ μόχθου τῆς, πού κατέχουν σάν ἀτομικὲς ἰδιοχτησίες τους τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς. Καί κοντὰ σ' αὐτὴ τὴ βασικὴ ἀντινομία ἔρχονται και προσθέτονται κι ἄλλες πού ὀξύνουν τὴν κρίση. Από τὸ ἓνα μέρος ἡ ριζικὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ κοινωνικά ταξικά στρώματα πού ἄρχουν και στὰ ἄλλα πού καταδυναστεύονται, μὰ ἔπειτα και ἡ σύγκρουση και οί σφοδροὶ ἀνταγωνισμοὶ μέσα στὰ ἴδια τὰ πρῶτα. Σὲ τέτια κατάσταση ἡ ἐπιστήμη και ἡ τεχνικὴ δὲν παρουσιάζουν μόνο τις εὐεργετικὲς λειτουργίες τους, παρὰ συνοδεύονται και ἀπὸ κακὰ και γίνονται ἐπικίνδυνες για ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φυλὴ ἀπὸ βιολογικὴ μὰ κι ἀπὸ ἠθικὴ ἄποψη. Εἶναι τεράστιος ὁ βιολογικὸς κίνδυνος ἀπὸ τὰ σημερινὰ φοβερὰ ὄπλα, γιατί οί φιλοπόλεμοι ἱμπεριαλιστικοὶ κύκλοι μποροῦν ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ νὰ ξαπολύσουν τὸν ὄλεθρο πάνω σ' ὅλη τὴ γῆ. Κι ἂν αὐτὸς δὲν πραγματωθεῖ, πάντα μένει ὁ ἄλλος, ὁ ἠθικὸς κι ὁ πνευματικὸς κίνδυνος, δηλ. τὸ ὅτι οί ἄνθρωποι δένονται στις μηχανές. Μὰ υπεύθυνη γι' αὐτὰ τὰ κακὰ δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς ἐπιστήμης και τῆς τεχνικῆς, παρὰ εἶναι ἡ κακὴ χρησιμοποίησή τους. Μ' ὄλο πού αὐτὲς καλλιεργοῦνται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως μέσα στὸ γεμάτο ἀντίφαση κόσμο ξεφεύγουν σ' ἓνα πολὺ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸν ἔλεγχο κ' ὑψώνονται σὲ αὐθυπόστατες κι αὐτεξούσιες δυνάμεις. Τότε οί ἄνθρωποι καταπιέζονται μέσα στὰ ἐργοστάσια και γίνονται αὐτόματα. Ἐπειτα κι ὁ ὑπερβολικὸς καταμερισμὸς τῆς δουλειᾶς πού φέρνει τεράστια κέρδη στὸν κεφαλαιοῦχο, σκοτώνει τὴν ψυχὴ τοῦ ἐργάτη μέ τὴ μονότονη ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου και τοῦ ἴδιου. Ὁ καπιταλισμὸς σάν οἰκονομικὸ και κοινωνικὸ σύστημα ἔχει τὴν τάση μέσα του, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του, νὰ ἐκμεταλλεύεται, νὰ πιέζει, νὰ μηχανοποιεῖ, νὰ κάνει ἄψυχα πράγματα τοὺς ἀνθρώπους πού δουλεύουν για τὴ δικὴ του τὴ συντήρηση κι ἀνάπτυξη. Οἱ μηχανές αὐτὲς καθεαυτὲς δὲν εἶναι κακοποιοὶ ἱστορικοὶ παράγοντες. Τὸ ἐναντίο, οἱ εὐεργετικὲς λειτουργίες τῆς τεχνικῆς ἦταν και εἶναι οὐσιαστικὲς για τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμο. Ἦδη στὸ πιὸ κατώτερο στάδιό τῆς ἡ τεχνικὴ μέ τὰ πιὸ ἀπλᾶ ἐργαλεῖα βοήθησε τὸν ἄνθρωπο νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ ζώου, ὅπου βρισκόταν και νὰ γίνεῖ ἀληθινὸς «ἄνθρωπος». Αὐτὴ τὸν ὅπλισε ἀπέναντι στὴ φύση, τοῦ δυνάμωσε και τοῦ μάκραινε τὰ σωματικὰ του ὄργανα μέ ἄλλα πρόσθετα τεχνητὰ και τὰ ἔκανε πιὸ ἀποτελεσματικὰ στὴ δράση τους πάνω στὰ γύρω πράγματα. Καί σήμερα μέ τὰ πολύπλοκα τεχνικὰ μέσα πού ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐπινοήσει και κατασκευάσει, ἔχει ἀποχτήσῃ τεράστια, καταπληχτικά, ὄχι μόνο κινητήρια ἀλλὰ κι αἰσθητήρια ὄργανα, εἶναι σάν νὰ ἔχει ὀγκωθεῖ, σάν νὰ ἔχει γίνεῖ ἓνα πελώριο σῶμα πού ὀρθώνεται πάνω στὴ γῆ, πού δέχεται και στέλνει μηνύματα σὲ ἀμέτρητη ἀπόσταση, πού ἐτοιμάζεται νὰ περάσει τὰ πλαίσια τοῦ πλανήτη του και νὰ ὀρμήσει στὸ ἄπειρο διάστημα.

Κι ὅμως ὅλη αὐτὴ ἡ θαυμαστὴ ἐπιστημονικὴ και τεχνικὴ δημιουργία συνοδεύεται ἀπὸ πολλὰ κακὰ μέσα στὸν καπιταλιστικὸ κόσμο και συναντᾶ μεγάλα προσκόμματα. Ἡ αὐτοματοποίηση, ἡ «κυβερνητικὴ», και ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας δὲ μποροῦν ἐδῶ νὰ γίνουν σὲ ἀπόλυτο βαθμὸ εὐεργετικοὶ παράγοντες και νὰ καρποφορήσουν κι ἀποδώσουν, ὅπως στὸ σοσιαλισμὸ. Ἡ αὐτοματοποίηση για νὰ ἐφαμοστεῖ στὴν εἰρηνικὴ παραγωγή ὅσο γίνεται περισσότερο, ἀπαιτεῖ τεράστια μέσα πού μόνο ἓνα μεγάλο κράτος ἢ μιὰ μεγάλη ἐπιχείρηση μποροῦν νὰ διαθέσουν. Ἀναγκαστικὰ λοιπὸν ἡ πλατεῖα ἐφαρμογῆ τῆς θὰ περιοριστεῖ σὲ λίγους και σάν ἀποτέλεσμα θὰ ἔχει νὰ ξεσπάσουν ἀκόμα πιὸ σφοδροὶ ἀνταγωνισμοί. Οἱ μικρότεροι θὰ συντρίβονται και θὰ ἐπικρατοῦν οἱ μεγαλύτεροι. Κ' ἔπειτα οἱ αὐτοματοποιημένες μηχανές ἀντικατασταίνουν τὴν ἀνθρώπινη δουλειὰ και θὰ προκαλοῦν μεγαλύτερη ἀνεργία και κοινωνικὴ ἀναταραχὴ. Μόνο μέσα σὲ σοσιαλιστικὴ κατάσταση μποροῦν νὰ λείπουν αὐτὰ τὰ κακὰ. Μόνο ἐκεῖ ἡ ἐπιστήμη και ἡ τεχνικὴ παύουν νὰ

Η σημερινή ήθική κρίση

ὀρθώνονται ἢ καθεμιά τους σὰν αὐτεξούσια δύναμη κ' ὑπακούουν στὸν ἔλεγχον, στὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ καλὸ τοῦ συνόλου. Ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς δὲν εἶναι ψυχρὸς, μεταλλικὸς, χωρὶς τὴ ζεστασιὰ τῆς ἀνθρώπινης πνοῆς. Ἡ ἐργασία μέσα σὲ τέτιες κοινωνίες παίρνει ὀλωσδιόλου ἄλλο χαρακτήρα. Κανεὶς δὲ γίνεται ἄψυχο ἐξάρτημα, αὐτόματο. Πρῶτα πρῶτα διαθέτει ὅλες τὶς ἀντικειμενικὲς εὐνοϊκὲς συνθῆκες γιὰ ν' ἀποχτᾷ τὴν ἐπιστημονικὴ γνῶση τῆς δουλειᾶς του κ' ἔπειτα μπορεῖ νὰ μὴν περιορίζεται στὸ ἴδιο καὶ στὸ ἴδιο, παρὰ νὰ ποικίλλει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ εἶδος τῆς ἀσχολίας του. Μὰ τὸ πιὸ οὐσιαστικὸ εἶναι ποὺ ἡ ἐργασία τώρα παίρνει ἓνα νέο πρωτοφανέρωτο νόημα. Ἄλλοτε τὸ ραβδὶ καὶ τὸ μαστίγιον ἀνάγκαζαν τὸ δοῦλο νὰ δουλέψει καὶ σήμερον ἡ πείνα σπρώχνει τὸ μισθωτὸ ἐργάτη στὴ δουλειά. Ὁ σοσιαλιστικὸς ὅμως ἄνθρωπος δὲν τὴ νιώθει πιά τὴ δουλειὰ σὰν καταναγκασμὸ, σὰν κατάρρα, παρὰ ἔχει βαθειὰ τὴ συνείδηση πῶς κοπιᾶζει γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του μαζί, ὄχι γιὰ τοὺς λίγους ποὺ τὸν ἐκμεταλλεύονται. Καὶ βάνει ὅλη τὴν ψυχὴ του στὸ ἔργο του, γιὰ τὸ τοῦτο δὲν ἀποξενώνεται ἀπὸ τὸ δημιουργό του, δὲν «ἀλλοτριώνεται», δὲν τὸ ἀρπάζουν καὶ δὲν τὸ χαίρονται οἱ λίγοι. Τώρα δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς κίνδυνος. Τὸ ἀνθρωπιστικὸ στοιχεῖο φτάνει στὴν πιὸ λαμπρὴ του ἀνθησι. Ὁ ἐργαζόμενος δένεται μὲ τοὺς ἄλλους, μπαίνει στὸν κοινωνικὸ ρυθμὸ καὶ νιώθει τοὺς πιὸ βαθιοὺς ἀναπαλμούς του μέσα στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. Ἄπὸ τὸ ἄλλο μέρος δὲ χάνεται μέσα σὲ «ἄμορφη μᾶζα», δὲν κατανατᾷ κανένα νούμερο, ἀπεναντίας σμιλεύει τὴν προσωπικότητά του καὶ γίνεται ὅσο μπορεῖ περισσότερο «προσωπικὸς» δημιουργός. Βέβαια οἱ μεγάλες, οἱ ἱστορικὲς προσωπικότητες εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε λίγες μέσα στὸν κόσμον, ὅμως ἡ κλίμακα ποὺ φέρνει ὡς αὐτὲς ἔχει πολλὰ βαθμίδες καὶ ὁ καθένας μπορεῖ νὰ προσπαθεῖ ν' ἀνεβαίνει ὀλοένα καὶ πιὸ πολὺ ψηλότερα. Τώρα ἡ τεχνικὴ τὸν βοηθεῖ στὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ του προκοπή. Ὅσο αὐτὴ ἀναπτύσσεται, τόσο ἐπιτρέπει τὴν ἐλάττωσιν στὶς ὥρες τῆς δουλειᾶς καὶ τόσο οἱ ἄνθρωποι θὰ διαθέτουν ὀλοένα καὶ περισσότερο χρόνον γιὰ τὴν πνευματικὴν τους προαγωγή. Καὶ τὰ μέσα κ' οἱ δυνατότητες γιὰ τέτιες ἀσχολίες ὄλο καὶ θ' αὐξάνουν, ὄλο καὶ θὰ προχωρεῖ ἡ «μᾶζα» καὶ θ' ἀνεβαίνει σὲ ἀνώτερα ἐπίπεδα ἀνθρωπιστικοῦ πολιτισμοῦ. Τώρα ἡ τεχνικὴ θὰ πραγματώνει τὸν ἀληθινὸ προορισμὸ τῆς.

Μάταια λοιπὸν οἱ θρηνωδοὶ καταριοῦνται τὶς μηχανές. Μάταια καταδικάζουν καὶ τὸν ὑπερπληθυσμὸν σὰν συνυπεύθυνον γιὰ τὴ μηχανοποίηση καὶ τὴν ὁμοιομορφία τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀποστροφή τους στὴ μᾶζα προέρχεται ἀπὸ τὸ περιστατικὸν ποὺ αὐτὴ τώρα ἀναταράζεται καὶ ἀπειλεῖ τὴν «ἐκλεχτὴ» προνομιοῦχα μειοψηφία. Τὰ κακὰ ποὺ λέγουν τὰ προκαλεῖ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ταξικὴ μειοψηφία μὲ τὴν ἀπαθλίωσιν ποὺ δημιουργεῖ γύρω της μέσα στοὺς πολλοὺς. Οἱ πρωτόγονες κοινωνίες ἦταν ὀλιγαριθμώτατες καὶ ὅμως μέσα σ' αὐτὲς κρατοῦσε ἡ ὁμοιομορφία. Τὰ ἄτομά τους μπορεῖ νὰ εἶχαν κάποιες ἰδιοτυπίες τὸ καθένα τους, μὰ δὲν εἶχαν σπουδαῖες προσωπικὲς διαφορὰς μεταξύ τους. Ἄρα ὁ ἀριθμὸς μόνος του δὲν κάνει τίποτε.

Οἱ θρηνωδοὶ δὲ βλέπουν ὅλα τὰ κακὰ. Ἐπισημαίνουν τὴν ἰσοπέδωσιν, τὴν ὁμοιομορφίαν, μὰ δὲν προσέχουν κ' ἓνα ἄλλο κακὸν ποὺ φαίνεται σὰν κάτι τὸ ἀντίθετον, ἀλλὰ ποὺ θρέφεται καὶ μεγαλώνει μέσα στὴ σημερινὴ κατάστασιν κ' εἶναι ὁ ὑπέροχος ἀτομικὸς ἐγωϊσμὸς. Στὶς καπιταλιστικὲς κοινωνίες δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ ποῦμε πῶς δὲ φανερόνται ἄξιες προσωπικότητες, ὅμως στὸ στάδιον τῆς παρακμῆς ἢ καλλιέργειά τους, ἢ παρουσιάσῃ τους, ἔχει πολὺ δυσκολευτεῖ. Τὸ κοινωνικὸν σύστημα ποὺ ἔχει τὴν τάσιν νὰ καταπιέζει καὶ νὰ ἰσοπεδώνει τοὺς πολλοὺς, αὐτὸ τὸ ἴδιον κλείνει μέσα του καὶ μιὰν ἄλλην τάσιν ν' ἀναπτύσσει στὰ ταξικὰ στρώματα ποὺ ἄρχουν, ἓνα φαινόμενο ἀντιφατικόν, τὸν ἀτομικισμὸν. Ἡ ἀντίφασιν ὅμως εἶναι μονάχα φαινομενικὴ, τὰ δύο κακὰ ἔχουν ἴδια τὴ ρίζαν τους, τὸ ἓνα εἶναι συνάρτησιν τοῦ ἄλλου. Ἄν στὸν ὄρον «πρόσωπον» ἢ «προσωπικότητα» δώσουμε ἀξιολογικὴ σημασία, τότε τὸ ἐγωϊστικὸν ἄτομον πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσουμε καὶ αὐτὸ ἀξιολογικὰ, σὰν κάτι ὀλωσδιόλου τὸ διαφορετικόν: εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δὲν προσφέρει στὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνίας του, ποὺ δὲν εἶναι προαγωγικόν γιὰ τοὺς ἄλλους, ποὺ δὲν βαδίζει πάνω στὴν ἀνοδικὴν ἱστορικὴν γραμμὴν. Αὐτὸ τὸ ἀτομικὸν ἐγὼ δὲ μπορεῖ ποτε νὰ εἶναι

μιά μικρή ή μεγάλη προσωπικότητα. 'Απ' αυτή την άποψη λέμε πώς ο καπιταλισμός θρέφει κατ' έξοχήν τὸ «ἄτομο» κι ὄχι τὸ «πρόσωπο». Σίγουρα κανείς δὲν κλείνεται ὀλότελα μέσα του — τὸ ἀπόλυτο ἄτομο εἶναι ἀδιανόητο — ὅμως μπορεῖ νὰ στρέφεται τὸ κυριώτερο στὸν ἑαυτό του, νὰ χαλαρώνει τοὺς δεσμούς του με τὸ κοινωνικὸ σύνολο γύρω του, νὰ μὴ νιώθει ζεστὰ τοὺς συνανθρώπους του, νὰ γίνεται ἐγωϊστικός. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐνῶ ζεῖ μέσα σ' ἕνα ζωντανὸ πολύβουο πλήθος, ἐνῶ βρίσκεται σὲ ἀέναη συναλλαγή ἢ ὅποιαδήποτε ἄλλη σχέση μαζί του, ὅμως νιώθει τὸν ἑαυτό του ἀποκομμένο, ἀποτραβηγμένο, ἀπομονωμένο ψυχικά. Ἡ «μόνωση», τὸ καταθλιπτικὸ αὐτὸ συναίσθημα, εἶναι ἕνα φαινόμενο πολὺ διαδομένο σήμερα. Τὸ ἄτομο δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη στοὺς γύρω του, εἶναι καχύποπτο, δὲν περιμένει τίποτε ἀπ' αὐτούς, τὸ πολὺ πολὺ μπορεῖ νὰ βρῆ καταφύγιο μόνο στὸ στενὸ κύκλο τῆς οἰκογένειάς του. Ἐπικοινωνεῖ με τοὺς ἄλλους, μὰ ἡ ἐπικοινωνία του αὐτὴ στὸ βάθος εἶναι πολεμική. Οἱ ἄνθρωποι βρίσκονται σὲ σφοδρὸ ἀνταγωνισμὸ μεταξύ τους, σὲ ἀδιάκοπη πάλη, γιὰ νὰ κατορθώσει ὁ καθένας τους ν' ἀσφαλίζει τὴ συντήρησή του. Καὶ οἱ θρηνωδοὶ ἔχουν δίκιο νὰ θρηνοῦν πού βλέπουν νὰ ξεφτίζουν τόσες ἠθικὲς ἀξίες, τόσα εὐγενικὰ συναισθήματα, ὅπως ἡ ἀλληλεγγύη, ἡ φιλία, ὁ ἔρωσ καὶ τὰ παρόμοια, μὰ δὲν ξεσκεπάζουν τὰ πραγματικὰ αἷτια πού φέρνουν σ' αὐτὴ τὴν κρίση. Τώρα τὸ ἄτομο μέσα σὲ τέτια κατάσταση προβάλλει σὰν ἕνα ἀλλόκοτο φαινόμενο, σὰν ἕνας «ἄλλος» ἄνθρωπος. Καὶ ἡ τάξη αὐτὴ πού ἡ ἴδια κατατρώγεται τόσο στὰ σωθικά της, ἐνώνεται ἀπέναντι στὴ «μᾶζα» καὶ τὴν καταδυναστεύει. Πάνω σ' αὐτούς τοὺς ἀλληλοσπαραγμούς ἀνάμεσα σὲ ἄτομα καὶ σὲ ταξικὰ στρώματα στηρίζεται καὶ τὸ ἀπόφθεγμα: homo homini iurus (ὁ ἄνθρωπος εἶναι λύκος γιὰ τὸν ἄλλον ἄνθρωπο). Καὶ ὁ Ντάρβιν πού εἶχε παρατηρήσει «τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ὑπαρξη» στὸν κόσμο τῶν ζώων, δίχως ἄλλο εἶχε ἐπηρεαστεῖ κι ἀπὸ ἀνάλογα φαινόμενα μέσα στὴ σύγχρονή του ἀστικὴ κοινωνία γιὰ νὰ μορφώσει καὶ διατυπώσει τὴ γνωστὴ διδασκαλία του. Σήμερα πολλοὶ θεωρητικοὶ εκπρόσωποι τῶν πολεμοκάπηλων ἐπικαλοῦνται τὴ νταρβινικὴ θεωρία κ' ὑποστηρίζουν πὼς ὁ «ἀγῶνας γιὰ τὴν ὑπαρξη» εἶναι ἕνας ἀκατάλυτος φυσικὸς νόμος πού κυβερνᾷ τὸν κόσμο ὄχι μόνον τῶν ζώων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων. Μὰ δὲ μπορεῖ κανείς νὰ γενικεύει, νὰ μεταφέρει εἰδικούς νόμους ἀπὸ μιὰν ὀρισμένη περιοχὴ σὲ ἄλλη καὶ νὰ τοὺς κάνει καθολικούς. Ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία δὲ συγκρίνεται με τὸν κόσμο τῶν ζώων, γιατί βρίσκεται σὲ μιὰ πολὺ διαφορετικὴ, ἀνώτερη σφαῖρα. Τὸ ζῶο εἶναι ἀναγκασμένο νὰ βρῆ «ἐτοιμὴ» τὴν τροφή του μέσα στὴ φύση, ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἔχει γίνεϊ ἱκανὸς νὰ τὴν «παράγει» κι ὄχι μόνο αὐτὴ, παρὰ καὶ ἄλλα πολὺ περισσότερα πράγματα πού ὑπηρετοῦν πρόσθετες ἀνάγκες του κι ἀκόμα νὰ δημιουργεῖ καὶ πνευματικὰ ἔργα, Ἡ διαφορὰ εἶναι οὐσιαστικὴ, «εἰδοποιητικὴ». Τὸ ἀπόφθεγμα ἄρα «homo homini iurus» δὲν βρῆ καμιὰν ἀντικειμενικὴ φυσικὴ δικαίωση, δὲ βεβαιώνεται ἀπὸ κανένα καθολικὸ φυσικὸ νόμο, εἶναι μόνο ἕνα ἱστορικὸ φαινόμενο πού ἀνθίζει τόσο πολὺ στὶς σημερινὲς ταξικὲς κοινωνίες.

Ὁ «ἄνθρωπος λύκος» δὲν προβάλλει παντοῦ καὶ πάντοτε τόσο ὠμὸς καὶ κυνικός. Ὁ ἐγωϊστικὸς ἀτομικισμὸς δὲν εἶναι μονοσήμαντος, παρὰ παίρνει διάφορες μορφές, παρουσιάζει ποικίλους τύπους. Εἶναι ὁ «καλοζωῖσμένος ἀστὸς» πού ἀδιαφορεῖ γιὰ ὄλους τοὺς ἄλλους καὶ κοιτάζει μόνο τὴ δική του καλοπέραση. Εἶναι ὁ ἀτομικὸς τύπος τοῦ λεπτεπίλεπτου, τοῦ ραφιναρισμένου, τοῦ «ἐκλεχτοῦ» πού κλείνεται σὲ γυάλινους πύργους κ' εἶναι ὁ ἀντίποδας τοῦ πρώτου. Εἶναι ὁ δυνατὸς, ὁ σκληρὸς «νιτσεϊκὸς» πού δὲν ἔχει ἀνθρώπινα συναισθήματα καὶ καταπατεῖ ὄλους, φτάνει μόνο αὐτὸς νὰ κυριαρχήσει, νὰ ἐξουσιάσει τὰ πάντα. Τοῦτος ἔχει σήμερα πολὺ αὐξήσει μέσα στὸ ἱμπεριαλιστικὸ κλίμα. Εἶναι καὶ ἄλλοι ἀκόμα ἀτομικοὶ τύποι, μὰ ὄλοι ἔχουν ἕνα κοινὸ γνώρισμα: κλείνονται στὸ ἐγὼ τους καὶ χαλαρώνουν τοὺς ἀνθρώπινους δεσμούς με τὴν κοινωνία τους. Ἄλλοι θρέφουν ἄμεσα, ὠμά, κυνικὰ τὸ λύκο κι ἄλλοι με ἔμμεσο τρόπο βοηθοῦν στὸν ἀνταγωνισμὸ κι ἀλληλοσπαραγμὸ πού εἶπαμε. Ἄδικα λοιπὸν οἱ θρηνωδοὶ θεωροῦν τὴν τεχνικὴ καὶ τὸν ὑπερπληθυσμὸ ὑπεύθυνους γιὰ τὴν ἀποπροσωποποίηση τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτὸς ὁ ἀτομικισμὸς κι αὐτὴ ἡ ταξικὴ καταπίεση εἶναι φαινόμενα πού δένονται

στενά μεταξύ τους, τὸ ἓνα εἶναι συνάρτηση τοῦ ἄλλου μέσα στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία κι ὀρθώνονται καὶ τὰ δυὸ ἐνάντια στὴ μᾶζα. Καὶ τότε εἶναι φυσικὸ μέσα στὸν «Ἐλεύθερο κόσμο» ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τεχνικὴ καὶ τὸν ὑπερπληθυσμὸ νὰ κρίνεται σὰν κακοποιὸς ἀκόμα ἱστορικὸς παράγοντας καὶ ἡ γενίκευση τῆς παιδείας. Ἡ μᾶζα πρέπει νὰ μένει ἀφώτιστη γιὰ νὰ εἶναι ἓνα βολικὸ κοπάδι ποῦ θὰ ἡσυχάζει καὶ δὲ θ' ἀπειλεῖ καμιάν ἱεράρχηση εἴτε πνευματικὴ εἴτε κοινωνικὴ. Ἡ μόνη παιδεία ποῦ πρέπει νὰ διαδίδεται, εἶναι ἐκείνη ποῦ διαφθείρει, ποῦ στρεβλώνει καὶ μαραίνει κάθε ἠθικὴ ἀνάταση, ἡ ἄφθονη πορνογραφικὴ, γκαγκστερολογικὴ ἢ ἄλλη ἰσάξια παραγωγή. Κι ὁμως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα, μὰ καὶ τὶς δυνατότητες νὰ μορφώνονται καὶ νὰ γίνονται ἱκανοὶ ν' ἀποδίδουν ὅσο γίνεται περισσότερο γιὰ τὴν ὕλικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνύψωση τῆς ἀνθρωπότητας. Μὰ ἡ καθολικὴ αὐτὴ ἀνάβαση μπορεῖ νὰ προχωρήσει ἀνεμπόδιστη μόνο σὲ σοσιαλιστικὴ κοινωνικὴ κατάσταση. Βέβαια, ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου στὴ γῆ, ὡς τὰ σήμερα, ἔχει χαραχτεῖ μιὰ θαυμαστὴ ἀνοδικὴ ἱστορικὴ πορεία, ἀλλὰ μὲ πολλὰ ἐνδιάμεσα σταματήματα καὶ λοξοδρομήματα καὶ σήμερα συναντᾶ ἄπειρα ἐμπόδια. Τὸ πρόβλημα ποῦ τούτη τὴ στιγμή θέτει ἐπιταχτικὰ ἡ ἱστορία, εἶναι νὰ παραμεριστοῦν αὐτὰ τὰ προσκόμματα καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ παντοῦ τὸ εὐνοϊκὸ γιὰ κάθε προκοπὴ κοινωνικὸ κλίμα. Μόνο τότε εἶναι δυνατὸ ν' ἀφανιστεῖ κ' ἡ ἠθικὴ κρίση ποῦ κατατρώγει τὸν «Ἐλεύθερο κόσμο». Τότε μόνο μποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν ὅσο γίνεται περισσότερο οἱ γνήσιες ἠθικὲς ἀξίες. Κι αὐτὴ ἡ βεβαίωση δὲν εἶναι διόλου φραστικὴ, ὠραιολογικὴ. Οἱ ἠθικὲς ἀξίες δὲν πέφτουν ἑτοιμὲς ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, δὲ δίνονται σὰν χάρισμα, οὔτε φυτρώνουν κι ἀνθίζουν ἀπὸ μιὰ «καλὴ» μονάχα θέληση τῶν ἀνθρώπων. Πρέπει νὰ ὑπάρχουν οἱ κατάλληλες ὕλικὲς εὐνοϊκὲς συνθήκες ποῦ νὰ τὶς στηρίζουν. Ὅμως στὸν καπιταλιστικὸ κόσμο μιὰ βασικὴ ὕλικὴ σχέση ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχει στὶς οἰκονομικὲς συναλλαγές τους, μορφώνεται στὴν «ἀγορὰ» μὲ τὴν ἐμπορευματικὴ ἀνταλλαγὴ. Οἱ ἄνθρωποι προβάλλουν σὰν ἀτομικοὶ «πωλητὲς» κι «ἀγοραστὲς», ποῦ τοὺς σχετίζει τὸ συμφέρο. Ἡ σχέση αὐτὴ δεσπόζει, ἐπηρεάζει κάθε ἄλλη καὶ κάνει νὰ ξεσποῦν οἱ σφοδροὶ ἀνταγωνισμοί. Στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία δὲν ὑπάρχει ἄρα τὸ κατάλληλο κλίμα γιὰ τὶς ἠθικὲς ἀξίες. Τὸ κλίμα ἐδῶ εἶναι γεμάτο ἀντίφαση, ἀναταραχὴ καὶ σύγκρουση προπάντων σήμερα στὴν ἀκρότατη φάση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Ὁλοσδιόλου ὁμως διαφορετικοὶ εἶναι οἱ ὕλικοι ἀντικειμενικοὶ ὅροι στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία. Σ' αὐτὴ κρατεῖ ἡ σχέση τῆς συντροφικῆς δουλειᾶς καὶ τῆς ἀλληλοβοήθειας, δὲν προβάλλει κανεὶς σὰν λύκος γιὰ τοὺς ἄλλους, ἡ δραστηριότητά του εἶναι ὁλότελα κι ἄμεσα κοινωνικὴ, στρέφεται στοὺς συνανθρώπους. Ἐνῶ ὁ καπιταλισμὸς στηρίζεται στὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία καὶ θρέφει τὰ κατώτερα συναισθήματα καὶ πάθη, τὴν πλεονεξία, τὸν ἐγωϊσμὸ κλπ., ἀντίθετα ὁ σοσιαλισμὸς βασίζεται στὴν κοινωνικὴ ἰδιοχτησία καὶ μὲ τὸν τρόπο τῆς παραγωγῆς καὶ μὲ ὅλη του τὴ συγκρότηση βοηθεῖ στὴ μόρφωση ἠθικῶν προσωπικοτήτων. Τὰ συμφέροντα ἐδῶ τοῦ ἑνὸς δὲν ἀντιστρατεύονται στὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων, τοῦ συνόλου, δὲ συγκρούονται, παρὰ ἀρμονίζονται μεταξύ τους ὅλα κ' ὑπάρχει μόνο εὐγενικὴ ἀμιλλα. Ὅχι πῶς λείπει κάθε ἀντίφαση, μὰ ὅποιαδήποτε κι ἂν εἶναι, δὲν παρουσιάζεται ποτὲ μὲ ὀξύτητα καὶ χάρη σ' ὅλο τὸ σύστημα μπορεῖ νὰ βρῖσκει τὴ λύση της.

Καὶ μαζὶ μ' αὐτὴ τὴν ἠθικὴ ἀνάβαση θὰ συμβαδίσει καὶ ἡ ὕλικὴ. Ὅλα τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν δείχνουν σήμερα πῶς ἔχει ὠριμάσει πιὰ σὲ παγκόσμια κλίμακα τὸ ἱστορικὸ αἴτημα γιὰ τὸν παραμερισμὸ τῶν προσκομμάτων ποῦ ἐναντιώνονται στὴν πανανθρώπινη προκοπὴ. Οἱ ἀποικιακοὶ λαοὶ ξεσηκώνονται, οἱ φιλειρηνικοὶ ἄνθρωποι πληθαίνουν, ἡ «μᾶζα» προβάλλει στὸ προσκήνιο. Ἐμπρὸς σ' αὐτὸ τὸν πυρετὸ γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ παλαιοῦ ἀπὸ τὸ νέο ὁ ἱμπεριαλιστικὸς κόσμος δὲν μένει ἄπραγος. Ἐτσι τὰ γεγονότα διαδέχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, συνωστίζονται, ὁ ἱστορικὸς χρόνος γίνεται πυκνὸς κ' ἡ ροὴ του ταχύτερη. Ἐμπρὸς σ' αὐτὴ τὴν κίνηση οἱ θρηνωδοὶ ἀπελπίζονται, προτιμοῦν τὴν ἀκίνησι, τὴν παραδομένη «ἱεράρχηση». Κι αὐτὸν τὸν πυκνὸ ἱστορικὸ χρόνο τὸν ἀντικρῦζουν σὰν ἓνα κακοποιὸ παράγοντα ποῦ ἀλλοιώνει τὴν ἀληθινὴ ἀνθρώπινη ὑπόσταση. Στρέφονται στοὺς παλιούς «καλοὺς» καιροὺς, τότε ποῦ οἱ ἄνθρωποι ἐγκαρτεροῦ-

σαν καὶ περίμεναν μιὰ μεταθανάτια λύτρωσή τους στὸν οὐράνιο κόσμο. Μὰ ἡ «μᾶζα» σήμερα ζητεῖ τὴ σωτηρία τῆς σὲ τοῦτον ἐδῶ τὸν κόσμο, ταχύνει τὴ ροὴ τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου, προετοιμάζει τὸ τεράστιο ποιοτικὸ ἄλμα ποὺ θὰ λυτρώσει ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ στὰ περασμένα ὁ ἱστορικὸς χρόνος ἔχει ἀλλάξει συχνὰ τὸ ρυθμὸ τῆς ροῆς του. Μετὰ τὸ προμηθεϊκὸ ἄλμα ποὺ ἔχει γίνεῖ μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς φωτιᾶς ἔχουν ἀκολουθήσει κι ἄλλα. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία ὑπάρχει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος συνέχεια, «παράδοση», ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῶν πρώτων προγόνων καὶ τῶν κατοπινῶν ὡς τὰ τώρα, μὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ ἀσυνέχεια, παρουσιάζονται βαθύτατες ποιοτικὲς τομές, μεταβολές. Σήμερα ἡ μᾶζα προβάλλει δημιουργὸς τῆς πιὸ βαθειᾶς ποιοτικῆς μεταβολῆς σὲ καθολικὴ κλίμακα. Καὶ στὴ νέα κατάσταση ποὺ θὰ προκύψει θὰ λείψουν τὰ προσκόμματα γιὰ τὴν πανανθρώπινη προκοπή. Ἡ ἱστορικὴ πορεία πρὸς τὰ ἔμπρὸς δὲ θὰ γίνεταί με ἐνδιάμεσα σταματήματα καὶ λοξοδρομήματα, ὅπως προτιήτερα. Βέβαια οἱ ἄνθρωποι ἔφτιαχναν καὶ πρὶν καὶ φτιάχνουν πάντοτε οἱ ἴδιοι τὴν ἱστορία τους μετὰ τὸν καθημερινὸ τους μόχθο, μὰ δὲν εἶχαν κι ἀκόμα δὲν ἔχουν οἱ περισσότεροι φωτεινὴ ἱστορικὴ ὄραση καὶ συνείδηση. Δροῦσαν καὶ δροῦν, μὰ συχνὰ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι ἐπιθυμοῦν. Μέσα στὸ σοσιαλισμὸ ὅμως ἀποχτοῦν σὲ μέγιστο βαθμὸ τὴ γνώση τῶν νόμων ποὺ κυβερνοῦν τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα καὶ τὴ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ κατευθύνουν τὴν πορεία τους σύμφωνα με τοὺς συνειδητοὺς σκοποὺς ποὺ αὐτοὶ θέτουν. Δὲ μένουν ἄμαθοι καὶ ἄπραγοι, δὲν ἀφήνουν τὸ κοινωνικὸ γίγνεσθαι νὰ μορφώνεται μόνο του σύμφωνα με τὴν ἀντικειμενικὴ νομοτέλεια ὀλωσδιόλου με ἀυθόρμητο τρόπο, παρὰ γνωρίζοντας αὐτοὺς τοὺς νόμους γίνονται ἱκανοὶ νὰ ἐπεμβαίνουν καὶ νὰ φτιάχνουν συνειδητὰ τώρα τὴν ἱστορία τους. Μὰ δὲν πρέπει νὰ νομίσουμε πὼς δημιουργοῦν αὐθαίρετα ἔξω ἀπὸ τὴ γραμμὴ ποὺ χαράζει ἡ πραγματικότητα, μόνο θέλουμε νὰ τονίσουμε πὼς μετὰ τὴ χρησιμοποίησιν ποὺ κάνουν τῶν κοινωνικῶν νόμων κατορθώνουν—μένοντας μέσα στὴν ἀντικειμενικὴ σφαῖρα—νὰ φέρνουν τὰ ἀποτελέσματα ποὺ θέλουν. Καὶ τώρα οὔτε ἡ τεχνικὴ, οὔτε τίποτε ἄλλο δὲν ὀρθώνεται σὰν αὐτεξούσια δύναμη ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ μαλαχτεῖ καὶ νὰ πάρει τὴν κατεύθυνση ποὺ πρέπει. Τώρα ἡ ἀναρχία ἀφανίζεται καὶ προβάλλουν ἡ γόνιμη σχεδιοποίησις καὶ ὀργάνωσις ποὺ δὲ μοιάζουν διόλου τὶς γραφειοκρατικὲς ποὺ βάνουν παρωπίδες καὶ μηχανοποιοῦν ἀκόμα κ' ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν ἄρχουσα τάξιν. Γιατὶ στὸν καπιταλισμὸ ὑπάρχει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ καταπιεστικὴ ὀργάνωσις κι ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ παμμέγιστη ἀναρχία μέσα σὲ κάθε χωριστὴ κοινωνία, ὅπως καὶ σ' ὅλοκληρο αὐτὸ τὸν κόσμο. Μὰ τώρα λείπουν αὐτὰ κι ὁ ἱστορικὸς δρόμος ἀνοίγεται ἀπρόσκοπτος γιὰ τὴν ἀνθρώπινη προκοπή.

Μολαταῦτα αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ τῆς προόδου κρίνεταί ἀπὸ πολλοὺς πνευματικοὺς ἐκπρόσωπους τοῦ καπιταλιστικοῦ κόσμου σὰν οὐτοπικὴ φαντασία, σὰν ἀπατηλὸ ὄνειρο πρὸς βαυκαλίζει τοὺς ἀπλοϊκοὺς. Ἡ παραπέρα ἱστορικὴ ἀνάπτυξις τοὺς φαίνεται σκοτεινὴ, ἀπελπιστικὴ. Καὶ τὸ 18ο αἶώνα, μᾶς λέγουν, οἱ ἄνθρωποι ἐπλάσαν ἀπραγματοποίητα ὄνειρα, ὀραματίστηκαν τὴν ἀδιάκοπη πρόοδο στὴ γνώση καὶ στὴν πράξιν, πίστεψαν στὴ δημιουργία τοῦ ἐπίγειου παράδεισου, ὅμως ἡ αὐταπάτη ἦταν τραγικὴ, γρήγορα διαλύθηκε τὸ ὠραῖο ὄνειρο, γιατί ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς ἔφερε στὸ σημερινὸ ἀδιέξοδο. Ἔτσι μετὰ τὰ κηρύγματα τοὺς σκορπίζεται παντοῦ ἡ ἀπαισιοδοξία, ὁ μαρασμὸς κι ἀκούγεται ὁ θρήνος γιὰ μιὰ κατάδικη τάχα ἀνθρωπότητα. Μὰ ἡ ἰδέα τῆς ἀνθρώπινης προκοπῆς δὲν ἔλειψε ποτέ σὲ ὅλες τὶς ἐποχές. Ὁ μῦθος τοῦ Δαιδάλου κι ἄλλοι παρόμοιοί του συμβολίζουν κ' ἐκφράζουν τὸν παράρχαιο πόθο καὶ σήμερα ξανοίγονται πλατύτατες προοπτικὲς γιὰ τὴν πραγμάτωσίν του. Σίγουρα δὲν πρόκειται γιὰ κανένα ἐπίγειο παράδεισο σὰν τὸ φανταστικὸ οὐράνιο. Ἡ γνώση καὶ ἡ πράξις τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο καὶ νὰ μεγαλώσουν πάντοτε θὰ εἶναι κάτι τὸ «πεπερασμένο» ἔμπρὸς στὸν ἀνεξάντλητο, στὸν ἄπειρο κόσμο, ὅμως ἡ πορεία πρὸς τὰ ἔμπρὸς, ἡ κατεύθυνση, τὸ ἀδιάκοπο πλησίασμα πρὸς τὸ ἀπόλυτο δὲν εἶναι καμιά οὐτοπικὴ χίμαιρα. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας καὶ τῆς κυβερνητικῆς σὲ εἰ-

ρηνικά ἔργα ὑπόσχεται ἀπειρες, ἀφάνταστες δυνατότητες. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει κάνει τὴν ἐμφάνισή του πολὺ ἀργὰ μέσα στὸν κόσμον, εἶναι ἓνα νέο εἶδος ποὺ μόλις ἔχει ἀρχίσει τὴν παρουσίαν του πάνω στὴ γῆ, ποὺ ἡ καθαυτὴ «ἀνθρώπινη» μὀρφωσή του κρατεῖ μόνο ἀπὸ ἓνα ἐλάχιστον χρόνον, ἀπὸ λίγες χιλιοετηρίδες. Ἡ ἀνάπτυξή του ἄρα—μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε—βρίσκεται μονάχα στὴν ἀρχή της, στὰ πρῶτα στάδιά της κι ἀπέραντη ξανοίγεται ἡ κατοπινὴ πορεία. Δὲν εἶναι ἀπίθανο ἢ ὡς τὰ σήμερα «γῆινη» ἀνθρώπινη ἱστορία ν' ἀνεβῆ πολὺ ψηλότερα καὶ νὰ γίνῃ «κοσμική».

Μὰ αὐτὴ ἡ ἀνοδικὴ πορεία θὰ γίνῃ τόσο μὲ ταχύτερον χρονικὸν ρυθμὸν, ὅσο θὰ λείπουν τὰ προσκόμματα ποὺ φέρνουν τὰ σταματήματα καὶ τὰ λοξοδρομήματα. Καὶ τοῦτο κατορθώνεται μέσα στὸ σοσιαλισμὸν. Τότε γεννιοῦνται οἱ εὐνοϊκοὶ ἀντικειμενικοὶ ὄροι καὶ ἡ πίστις στὸ ἰδανικὸν τῆς ἀνθρώπινης προκοπῆς δὲν εἶναι οὐτοπική, γιατί δὲ στηρίζεται σὲ ὠραίους μόνο πόθους, παρὰ πατεῖ γερὰ πάνω στὴν ἴδια τὴν πραγματικότητά. Τότε οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ ἐξουσιάζουν συνειδητὰ τὴν ἱστορικὴν τους μοῖρα. Μὰ οἱ θρηνωδοὶ δὲν κάνουν τέτοιους στοχασμούς. Στρέφονται στὸν καπιταλισμὸν ποὺ τὸν ἀντικρύζουν σὰν ἀμετάβλητον, σὰν αἰώνια κατηγορία καὶ θεωροῦν ἀξεπέραστη τὴν ἠθικὴν κρίσιν του. Δὲ βλέπουν κανένα τρόπο σωτηρίας, δὲ ἀξιολογοῦν σωστὰ τὴν δημιουργικὴν ὁρμὴν τῆς μάζας ποὺ παράλληλα μὲ τὴν κρίσιν προβάλλει μέσα σ' αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν καπιταλιστικὸν κόσμον. Ἀπογοητεύονται καὶ θρηνοῦν γιὰ τὴν φθίση, μὰ δὲν τὴν ἀ' ατέμνουν πέρα πέρα, δὲ στρέφονται σ' ὅλα τὰ κακά. Ἐπιχειροῦν νὰ τὴν ἐξηγήσουν, μὰ βρίσκουν ὀλότελα φανταστικὰ αἴτια, θεωροῦν τὴν τεχνικὴν καὶ τὸ μέγαλον ἀριθμὸν τῶν ἀνθρώπων, τῶν μορφωμένων καὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων σὰν τοὺς ἱστορικοὺς ἐκείνους παράγοντες ποὺ προκαλοῦν ὅλην αὐτὴν τὴν φθορά. Εἶναι φανερὸν πῶς ἡ κριτικὴ τους λαθεύει στὸ σωστὸν στόχον καὶ δὲ σημαδεύει τὸ μόνον ὑπεύθυνον ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ὁ ἴδιος ὁ καπιταλισμὸς σὰν οἰκονομικοκοινωνικὸν σύστημα. Ὀλόκληρον αὐτὸ τὸ σύστημα στὴν διαλεκτικὴν ἀνάπτυξίν του ἔχει φτάσει πιά στὸ σημεῖον ποὺ δημιουργεῖ τὸ ἴδιον ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τὴν φθοράν του. Ἡ ὑλικὴ βάση του κι ὅλη του ἡ συγκρότησις μὲ τίς ἀντινομίας ποὺ κλείνει μέσα της καὶ ποὺ τώρα ξεσποῦν σφοδρῆς κι ἀδιάλλαχτες, εἶναι οἱ μόνοι ἀντικειμενικοὶ ἱστορικοὶ παράγοντες ποὺ εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν κακὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς, γιὰ τὴν καταπίεσιν τῶν πολλῶν, γιὰ τὴν μηχανοποίηση καὶ τὴν ἀποπροσωποποίησην τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὸ ξέφτισμα κάθε γνήσιας καὶ γόνιμης ἠθικῆς ἀξίας, γενικὰ γιὰ ὅλην τὴν σημερινὴν κρίσιν. Οἱ θρηνωδοὶ δὲν κρίνουν σωστὰ. Μὲ τὴν κριτικὴν τους δὲν κάνουν ἄλλο παρὰ νὰ στέκουν στὴν θέσιν τῶν λίγων κ' ἐναντία τοὺς πολλούς, γιατί στὸ βάθος τὰ αἴτια περὶ ἀναφέρουν συμπυκνώνονται σ' ἓνα καὶ κύριον: στὴν ἀμέτρητην μάζαν ποὺ ξυπνᾷ, φέρνει κίνησιν καὶ ἀναταραχὴν καὶ ἀπειλεῖ τὴν μειοψηφίαν, τὴν παραδομένην ἱεράρχησιν, τὴν καθιερωμένην κατάστασιν. Μὰ αὐτὴ ἡ μάζα τώρα κάνει τὴν δικὴν της κριτικὴν καὶ σημαδεύει τὸ σωστὸν στόχον καὶ γίνεται ἡ μόνη σωστικὴ γιὰ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα ἱστορικὴ δύναμις ποὺ θὰ λύσει τίς ἀντινομίας καὶ θὰ ἐξαφανίσει τὴν κρίσιν.

ΝΙΚΟΛΑΪΣ

Του ΚΩΣΤΑ

συλλογή, «Μοτίβα λαϊκῶν τραγουδιῶν»¹, καὶ σύμφωνα με ὅσα διαβάζουμε στὸ βιογραφικὸ σημείωμα ποὺ συνοδεύει μιὰν ἐπιλογὴ ποιημάτων του σὲ γαλλικὴ καὶ ἰσπανικὴ γλῶσσα, ἔγινε διάσημος. Ἀκολούθησαν οἱ συλλογές «Σόνγκορο Κοσόγκο» Ἀβάνα 1931, «West Indies Ltd», Ἀβάνα 1934, «Ἰσπανία - ποίημα σὲ τέσσερις ἀγωνίες καὶ μιὰν ἐλπίδα» Βαλένθια 1937, «Τραγούδια γιὰ φαντάρους καὶ σόνες» γιὰ τουρίστες. Μεξικὸ 1937, «Σόνγκορο Κοσόγκο κι ἄλλα ποιήματα», (με ἓνα γράμμα τοῦ Μιγκέλ Οὐναμούνο) Ἀβάνα 1942, «Τὸ ἀκέραιο τραγούδι» Μπουένος Ἀϊρες 1947, «Ἐλεγεία στὸ Ζὰκ Ρουμαίν» Ἀϊτή 1948, «Ἐλεγεία στὸν Χ. Μενέντεθ», Ἀβάνα 1951 «Τὸ περιστέρι με τὸ λαϊκὸ πέταγμα» κ.ἄ., ποὺ στερέωσαν καὶ πλάτυναν τὴ φήμη του.

Ὁ Γκιλλιέν ἀνήκει στοὺς ποιητὲς ποὺ θεωροῦν πρῶτιστο χρέος τους νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ κοινωνικὰ ζητήματα. Κομμουνιστὴς με ἔντονη δράση στὴν πατρίδα του, ταξίδεψε τὸ 1937 στὴν Ἰσπανία ὅπου πολέμησε στὸ πλευρὸ τῶν δημοκρατικῶν, καὶ ἐμπνεύστηκε τὸ ποίημα «Ἰσπανία». Σήμερα ὑπηρετεῖ ὡς πολιτικὸς σύμβουλος στὴν πρεσβεία τῆς Κούβας στὴ Μόσχα.

Ποιήματά του ἔχουν μεταφραστεῖ σὲ πάρα πολλές γλῶσσες, ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ὡς τὰ Κινεζικὰ καὶ τὰ Βιετναμέζικα. Οἱ Κουβανοὶ ἐκτιμοῦν ιδιαίτερα τὴν ἀγγλικὴ μετάφραση ποὺ ἔκανε ὁ ἀμερικανὸς ποιητὴς Langston Hughes.

Ἄν καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γκιλλιέν εἶναι ἀπὸ χρόνια πολλὰ ξακουσμένο σ' ὅλη τὴν ἀμερικάνικη ἤπειρο καὶ στὶς περισσότερες χώρες τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, ἐδῶ ἐλάχιστα πράγματα εἶναι γνωστὰ καὶ σὲ πολὺ περιορισμένο κύκλο. Θεωρήσαμε λοιπὸν ἀναγκαῖο μαζί με τὰ ποιήματά του ποὺ παρουσιάζουμε στὶς ἐπόμενες σελίδες, νὰ ἀναφέρουμε ὀρισμένα πράγματα γιὰ τὸν ποιητὴ καὶ τὴν ιδιότυπη τεχνοτροπία του.

Ὁ Νικόλας Γκιλλιέν θεωρεῖται ὁ κορυφαῖος ποιητὴς τῆς Κούβας κ' ἓνας ἀπ' τοὺς σημαντικώτερους τῆς λατινικῆς Ἀμερικῆς. Γεννήθηκε στὴν πόλη Καμαγκουέη, στὶς 10 Ἰουλίου τοῦ 1917. Σὲ ἡλικία δεκαπέντε χρόνων ἔχασε τὸν πατέρα του, φιλελεύθερο γεροϋσιαστή, ποὺ σκοτώθηκε στὸν ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ 1917. Ἀναγκάστηκε τότε νὰ ἐργαστεῖ γιὰ νὰ κερδίσει τὸ ψωμί του καὶ τὰ ἐξοδα τῶν σπουδῶν του. Δούλεψε τυπογράφος, υπάλληλος κι ἀργότερα δημοσιογράφος, ἐνῶ παράλληλα σπούδαζε φιλολογία στὴ γενέτειρά του. Τὸ 1920 πῆγε στὴν Ἀβάνα ὅπου γράφτηκε στὴ Νομικὴ Σχολή, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνο παράτησε τὰ νομικὰ γιὰ ν' ἀφοσιωθεῖ στὴν ποίηση καὶ τὴ δημοσιογραφία.

Τὸ 1930 δημοσίεψε τὴν πρώτη του ποιητικὴ

Ἔνα σημαντικό μέρος τοῦ ἔργου του — ὅπως καὶ ἄλλων ποιητῶν τῆς Κούβας — εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὰ πάθη τῶν νέγων. Μὰ ὁ Γκιλλιέν «εἶναι ὁ μοναδικὸς ποιητὴς αὐτῆς τῆς ομάδας, γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ θέμα τῶν νέγων δὲν ὑπῆρξε μιὰ μόδα καὶ μάλιστα, ἂν θέλουμε ν' ἀκριβολογήσουμε, δὲν ὑπῆρξε καν ἓνα θέμα. Ὑπῆρξε τὸ «ἐκ τῶν ἔνδον» γενεσιουργὸ ρεῦμα ὅλης τῆς δημιουργικῆς του δραστηριότητος. Ἦδη στὴν πρώτη συλλογὴ ἦταν ὀλοφάνερη αὐτὴ ἡ ξεχωριστὴ ιδιότητα τοῦ νὰ γράφει ἀπὸ τὰ μέσα, πρᾶγμα ποὺ ἔλειπε ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποιητὲς τοῦ Ἀφροκουβανικοῦ κλίματος. (...) Ἐκεῖνο πού, πιὸ πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλο γνώρισμα, χαρακτηρίζει τὴν ποίηση τοῦ Γκιλλιέν εἶναι ἡ σύζευξη τριῶν στοιχείων: Τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἡ ὀλόψυχη συμμετοχὴ τοῦ ποιητῆ στὴν αἰσθαντικότητα, τὸ πνεῦμα, τὶς ψυχικὲς καὶ μουσικὲς διαθέσεις τοῦ κουβανοῦ νέγου, πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἐσώτερη βάση ὅλων σχεδὸν τῶν ἐπιτυχιῶν του. Τὸ δεύτερο στοιχεῖο εἶναι ἡ βαθύτατη γνώση τοῦ νέγρικου φολκλόρ, πρᾶγμα ποὺ τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ γράφει ποιήματα τόσο γνήσια στὸ εἶδος τους, ὅπως

1: «Motivos del son». Τὰ sonos εἶναι εἶδος λαϊκῶν τραγουδιῶν τῶν Ἀντιλλῶν.

Γ Κ Ι Λ Λ Ι Ε Ν

ΚΟΥΛΟΥΦΑΚΟΥ

τὸ Σενσεμαϊά. Τὸ τρίτο στοιχείο, εἶναι ἡ γόνιμη καὶ ζωογόνα ἐπαφή μὲ τὶς παραδοσιακὲς μορφές τῆς λαϊκῆς ἰσπανικῆς ποίησης. Σ' ὀρισμένες περιπτώσεις τὸ τελευταῖο τοῦτο στοιχείο, φανερώνεται γονιμοποιημένο ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο χειρίστηκε τῆ λαϊκῆ ἰσπανικῆ ποίηση ὁ Λόρκα.²

Ἄλλὰ, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ κουβανοὶ μελετητές, τὸ ὕφος τοῦ Γκιλλιέν, εἶναι τόσο προσωπικό, ὥστε ἀποκλείει τὶς ἐπιδράσεις ὁποιασδήποτε τάξης. Μερικὰ ποιήματά του συναγωνίζονται τὴ μουσικότητα τοῦ Λόρκα, ἢ τὴ μορφικὴ καθαρότητα τοῦ Γκόγκορα. Μὰ δὲν πρόκειται γιὰ ἐπιδράσεις, ἀλλὰ γιὰ μιὰν ἀξιοθαύμαστη περίπτωση ἀφομοίωσης, ὅπου ὁ ἀφομοιωτὴν ὀργανισμὸς παίζει ἀπείρως σημαντικώτερο ρόλο ἀπὸ τὴν ἀφομοιούμενη οὐσία. Ἄλλωστε ἡ ἀφομοίωση αὐτὴ συντελεῖται μὲ ἀπόλυτα πρωτότυπο τρόπο μὲσω τῆς στενῆς καὶ λεπτῆς ἐπαφῆς ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ λαϊκὰ ἰσπανικὰ ἰδιώματα τῆς Ἀνδαλουσίας καὶ τῆς Κούβας. Ἡ ποιότητα τῆς ἀφομοίωσης φαίνεται καθαρὰ «σὲ ποιήματα ἐξαιρετικῆς ὀριμότητας, ὅπως τὸ ὀραιότατο τραγούδι Σέμιὰ στράτα περπατοῦσα.»²

Οἱ κοινωνικὲς διαστάσεις καὶ τὸ πολιτικὸ εὖρος τοῦ ἔργου του ἐκφράζονται μὲσα στὸ χαρακτηριστικὸ κύκλο τῶν σόνεζ μὲ τὴν ἰδιότυπη ρυθμικὴ, ποὺ σμιλεῦει ὁ Γκιλλιέν ἢ στὸν ρωμαλέο καὶ λιτὸ ἐλεύθερο στίχο τῶν ποιημάτων μεγαλύτερης πνοῆς ὅπως τὸ «Δυτικὲς Ἰνδίες, ἀ. ἐ.», ὁ «Ἐρχομὸς» καὶ τὰ τραγούδια τ' ἀφιερωμένα στὴν Ἰσπανία.

Ὁ Γκιλλιέν χρησιμοποιεῖ μὲ ἀπόλυτη ἀνεση μεγάλη ποικιλία στιχουργικῶν καὶ μετρικῶν τρόπων. Οἱ στίχοι του ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τοῦ ποιήματος καὶ μὲ τὸ μήνυμα ποὺ ἐπιδιώκει νὰ μεταδώσει, ἀλλοῦ εἶναι ἰσοσύλλαβοι καὶ ἀλλοῦ ἀνισοσύλλαβοι. Ἄλλοτε ἀκολουθεῖ ἐνιαῖο μέτρο σ' ἓνα ποίημα μὲ ἀνισοσύλλαβους στίχους καὶ ἄλλοτε διαφορετικὰ μέτρα σ' ἓνα ποίημα μὲ στίχους ὀμοιοκατάληκτους. Στὸ «Δυτικὲς Ἰνδίες ἀ. ἐ.» λ.χ. οἱ ἀνισοσύλλαβοι στίχοι ἀκολουθοῦν διαφορετικὰ μέτρα ἀλλὰ εἶναι ὀμοιοκατάληκτοι. Ὁ «Ἐρχομὸς» κ' ἢ «Μπαλάντα τῶν δύο προγόνων» λ.χ. εἶναι σὲ ἐλεύθερο μέτρο χωρὶς ὀμοιοκατάληξιες. Ἐνῶ στὸ «Σενσεμαϊά» καὶ τὸ «Σὲ μιὰ στράτα περπατοῦσα» ἡ ὀμοιοκατάληξις ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν ἐπανάληψη τῶν ἴδιων λέξεων. Τέλος στὸ «Δὲν ξέρω γιατί νομίζεις» ὁ ποιητὴς ὀμοιοκατάληκτῆ παίζοντας μὲ τὶς ἀντωνυμίες «ἐσὺ» «ἐγώ», ποὺ τὶς ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν σὲ κάθε στίχο.

Τὸ ἴδιο μεγάλη εἶναι ἡ ποικιλία τῶν ἐκφραστικῶν μέσων ποὺ χρησιμοποιεῖ. Στὰ πρῶτα

του διβλία μάλιστα ἔμπαζε στὰ ποιήματά του λέξεις ἀπὸ τὸ νέγρικο ἰδίωμα τῆς Κούβας, ἀναπαράγοντάς τες φωνητικὰ μὲ λατινικὰ στοιχεῖα. Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶχαν λειτουργικὴ σημασία ὄχι γιὰ τὸ ἀκριβὲς νοηματικὸ περιεχόμενό τους, ἀλλὰ σὰν ἠχητικὰ σύμβολα ποὺ ὑπόβαλαν μουσικὰ ἓνα ὀρισμένο κλίμα κ' ἔπαιρναν ἔτσι ἓνα ἄλλο περιεχόμενο.

Ἄς πάρουμε τὸ ποίημα λ.χ. «Σενσεμαϊά» ποὺ συμπυκνώνει ὄλα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα τῆς ποίησης τοῦ Γκιλλιέν, ὅπως τ' ἀναφέραμε πρὶ πάντων. Ἐδῶ ἡ λέξις «Μαῖομπέ», τοπωνύμιον στὶς ἀκτὲς τῆς Γουινέας στὴν Ἀφρικὴ, δὲν ἔχει στὸ ποίημα αὐτὴ τὴ σημασία. Καθὼς χρησιμοποιεῖται παρηχητικὰ μὲ τὴν παρεμβολὴ τῆς λέξεως «μπομπέ» (ποὺ δὲ μπόρεσα, πουθενά, νὰ μάθω τί ἀκριβῶς σημαίνει) ἐκκαλεῖ στὸ αὐτὸ τὸν ἦχο τοῦ τὰμ - τὰμ καὶ ὑποβάλλει τὴν ἀτμόσφαιρα μιᾶς μαγικῆς τελετουργίας. Ἡ ἀτμόσφαιρα τούτη ἐνισχύεται ἀκόμα περισσότερο μὲ τὴν ὑποβλητικὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἴδιων λέξεων, ποὺ ἐπαναλαμβάνονται ὄχι μόνο γιὰ λόγους ὀμοιοκαταληξίας μὰ καὶ σὰν μέσο ποὺ ἐπιδιώκει νὰ ὑπνωτίσει μὲ τὴ μουσικὴ τὸ φίδι, καὶ νὰ τὸ κάνει ἀνίκανο νὰ βλάψει.

Παράλληλα ἡ ὑπνωτιστικὴ ἐπιρροὴ τῆς ἐπανάληψης ἐπενεργεῖ καὶ στὸ ἄτομο ποὺ πρόκειται νὰ σκοτώσει τὸ φίδι. Θαρρεῖς πῶς τοῦ δίνει θάρρος, καὶ μαζί τὸν συμβουλεύει τί πρέπει νὰ κάνει καὶ πῶς νὰ χτυπήσει. Τέλος ὄλο τὸ ποίημα δίνει, — τοῦλάχιστο σὲ μένα προσωπικά, — μιὰν αἴσθησιν τελετουργικοῦ νέγρικο ἰσοσύλλαβου, ποὺ ξεκινάει ἀργὰ - ἀργὰ γιὰ νὰ γίνῃ μετὰ τὸ χτύπημα ὄλο καὶ πρὶ γοργὸς καὶ στριφογυριστὸς μὲ σάλτους καὶ πηδήματα. Ἡ ἐντύπωση τούτη, δημιουργεῖται ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἀπὸ τὴν ρυθμικὴν ἐπανάληψιν κυρίως τῆς λέξεως «σενσεμαϊά» — νέγρικο ἐπιφώνημα ἐξαρσης, ἀνάλογο μὲ τὸ δικό μας πῶπω — μὲ τὸν ταχὺ κυματισμὸν ποὺ ὑποβάλλουν τὰ τρία τελευταῖα φωνήεντα, «αῖά».

Πάντως ὁποῖον ἐκφραστικὸν τρόπον καὶ ἂν μεταχειρίζεται ὁ Γκιλλιέν, ὁ λόγος του εἶναι σωστός, ἀπείριστος, διαλεγμένος. Μιὰ αὐστηρὴ θέλησις λεκτικῆς ἐπιλογῆς διέπει ἐπίμονα κάθε τι ποὺ ἔχει γράψει.

Ἐλπίζουμε πῶς τὰ ἑπτὰ ποιήματα ποὺ δημοσιεύουμε ἐδῶ μποροῦν νὰ δώσουν στὸν ἀναγνώστη μιὰ εἰκόνα τοῦ ποιητῆ, τοῦ τόπου του, τῆς πορείας του, τῶν ἐνδιαφερόντων του καὶ γενικὰ τοῦ πῶς βλέπει τὸν κόσμον καὶ τὴν τέχνην του.

Οἱ Λατινοαμερικανοὶ θεωροῦν τὸ Γκιλλιέν ποιητὴν πρῶτης κατηγορίας μὲσα στὰ ὄρια τοῦ προσανατολισμοῦ του. Λένε πῶς εἶναι ὁ ποιητὴς ποὺ κατόρθωσε νὰ ἐκφράσει μὲ τὴν μεγαλύτερη καθολικότητα καὶ τὸ πρὶ ἄψογο ὕφος τῆς λαϊκῆς οὐσίας τοῦ νέγρου καὶ τοῦ μιγάδα στὴ χώρα του. Ἡ δημοτικότητά του στὴν Ἰσπανία καὶ σ' ὄλη τὴ λατινικὴ Ἀμερικὴ εἶναι πολὺ μεγάλη. Στὴν ἴδια τὴν Κούβαν εἶναι ἀπίστευτη. Λέγεται ὅτι τὰ ποιήματά του κυκλοφοροῦν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι τὰ ἀπαγγέλλουν ἀπὸ μνήμης καὶ οἱ ποιητικὲς συγκεντρώσεις ποὺ ὀργανώνει ὁ Γκιλλιέν δημιουργοῦν κάθε φορὰ γεγονός.

2 : Cintio Vetrin : Εἰσαγωγὴ στὴν ἀνθολογία «50 años de Poesia Cubana, 1902-1952» LA HAVANA 1952.

Ε Π Τ Α Π Ο Ι Η Μ Α Τ Α

«Δυτικὲς Ἰνδίες, ἄ.έ.»¹

(ἀπόσπασμα)

West Indies! Κοκκοκάρυδα, καπνὰ καὶ ρακί...
λαὸς ταπεινός, καλωσυνάτος, μὲ τρύπιο βρακί,
λαὸς μὲ ιδέες φιλελεύθερες καὶ συντηρητικές,
λαὸς κτηνοτρόφος καὶ ζαχαροκαλαμᾶς,
ὅπου στὸν τόπο του συχνὰ κυλάει πολὺς παρὰς
μὰ ὅπου ἡ ζήση κ' οἱ μέρες του εἶναι πάντα κακές.

Ψήνει ὁ ἥλιος ἐδῶ πέρα κάθε πράμα γιὰ καλὰ
πιάνει ἀπ' τὰ τριαντάφυλλα καὶ φτάνει ὡς τὰ μυαλά.
Τὰ σκουτιά μας φαντὸ λαμπερὸ ἀπὸ κλωσμένο κανάβι
μὰ ἀκόμα τοῦ νέγρου μπροστέλλα φορᾶμε ἀπὸ κάτω
ἄδολοι ἀνθρώποι, τρυφεροὶ ποὺ τοὺς γεννήσαν σκλάβοι
καὶ κείνο τ' ἀπολλίτιστο λεφούσι τὸ βαρβάτο
ποὺ ἦταν κάθε καρδιάς καρδί
καὶ στ' ὄνομα τῆς Ἰσπανίας
τὸ χάρισε ὁ Κολόν² εἰς τὰς Ἰνδίας
μ' ἀπλοχεριὰ εὐπατρίδη.

Βρίσκεις ἐδῶ λευκοὺς καὶ νέγρους καὶ κινέζους καὶ μιγάδες
ἀμέσως τὸ θωρεῖς πῶς τοῦτα δῶ τὰ χρώματα δὲν πιάνουνε πολλοὺς παράδες
γιατὶ ὕστερα ἀπὸ τόσες ἀγοραπωλησίες καὶ συναλλαγές
πολὺ μπερδεύτηκαν κι ὅλο ξεβάφουν οἱ μπογιές
τόσο, ποὺ πιά μὴτ' ἕνας τόνος δὲν εἶναι σταθερὸς
(Κι ὅποιος νομίζει ἀλλιῶς νὰ μᾶς τὸ πεῖ, βγαίνοντας ἕνα βῆμα μπρός.)

Βρίσκεις ἐδῶ ἀπ' ὄλα αὐτά, βρίσκεις καὶ κόμματα καὶ τάσεις
καὶ ρήτορες πολιτικοὺς ποὺ λέν: «εἰς τὰς κρισίμους αὐτὰς περιστάσεις...»
Βρίσκεις καὶ τράπεζες καὶ τραπεζίτες
καὶ δικηγόρους καὶ χρηματομεσίτες
καὶ δημοσιογράφους καὶ γιατροὺς
νομοθέτες καὶ θυρωροὺς.

Τί μπορεῖ νὰ μᾶς λείπει, τί μπορεῖ;
Μὰ κι ἂν κάτι μᾶς ἔλειπε, θὰ στέλναμε τὸ γυρέψουμε ἀθωρεῖ.
West Indies! Κακκοκάρυδα καπνὰ καὶ ρακί
λαὸς ταπεινός, καλωσυνάτος μὲ τρύπιο βρακί.

Βέβαια, τοῦτος ὁ λαὸς ὑποταγμένος μένει ἀκόμα ἐδῶ πέρα
Κι ὡστόσο, θὰ τὸν δεῖς κάποια μέρα
τὸ κεφάλι μὲ μιᾶς νὰ σηκώνει
καὶ χτυπώντας ὅπου βρεῖ μὲ χέρι ροζιασμένο
θὰ κάνει σὰν τὸ δέντρο, ποὺ ὄντας σὲ πόλη φυτεμένο
μὲ μιά του μόνο ρίζα ὀλάκαιρο τὸ πεζοδρόμι ἀναγκλώνει³.

1: Στὸ πρωτότυπο ὁ τίτλος εἶναι West Indies Ltd. 2: Ὁ Κολόμβος.
3: Στὸ πρωτότυπο τὸ τελευταῖο ἐξάστιχο ἔχει θέση ὑποσημείωσης στὸ πρῶτο.

ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑ ΓΚΙΛΛΙΕΝ

Μπαλλάντα τῶν δυὸ προγόνων

Ἴσκιοι ποὺ τοὺς βλέπω ἐγὼ μονάχα
οἱ δυὸ μου πρόγονοι μὲ συνοδεύουν.
Κοντάρι μ' αἰχμὴ ἀπὸ κόκκαλο
ταμπούρλο ἀπὸ τομάρι καὶ ξύλο:
ὁ πρόγονός μου ὁ νέγρος.
Ἄτσαλένια τραχηλιὰ στὸ φαρδύ του λαιμὸ
γκρίζα ἀρματωσιὰ πολεμόχαρη
ὁ πρόγονός μου ὁ λευκός.

Ἄφρική μὲ δάση νοτισμένα
καὶ πελώρια βαριόηχα κρόταλα...
— Πεθαίνω!

(Λέει ὁ πρόγονός μου ὁ νέγρος.)
Νερὸ ταραγμένο ἀπὸ κροκόδειλους
πρωῖνὰ πράσινα ἀπὸ κοκκοφοινικιές...

— Ψοφάω στὴν κούραση!
(Λέει ὁ πρόγονός μου ὁ λευκός.)

ᾠ, πανιὰ τοῦ πικροῦ ἀνέμου,
γαλιόνι φλογισμένο ἀπὸ τὸ χρυσάφι...
— Πεθαίνω!

(Λέει ὁ πρόγονός μου ὁ νέγρος.)
ᾠ, ἀκρογιαλὶα μὲ παρθένους κόρφους
ξεγελασμένα ἀπ' τὶς γυάλινες χάντρες...
— Ψοφάω στὴν κούραση!

(Λέει ὁ πρόγονός μου ὁ λευκός.)

ᾠ, γνήσιε ἥλιε ἀπωθημένε,
πιασμένε στὴ θηλειὰ τοῦ τροπικοῦ
ᾠ, στρογγυλὸ καὶ διάφανο φεγγάρι
πάνω ἀπ' τὸν ὕπνο τῶν πιθήκων!

Πώπω καράβια, πώπω καράβια!
Πώπω νέγροι, πώπω νέγροι!
Τί ἀπέραντη εἶναι ἡ λάμψη τοῦ ζαχαροκαλαμιώνα!
Τί κουρμπάτσι ποὺ κρατάει ὁ ἔμπορας τῶν δούλων νέγρων!
Πέτρα ἀπὸ κλάμματα κι ἀπὸ αἷμα,
φλέβες μισανοιγμένες, μάτια μισόκλειστα
κούφια ξυπνήματα μπονώρα,
καὶ νυχτέρια στ' ἀργαστήρια
καὶ μιὰ φωνὴ μεγάλη καὶ βροντόλαλη
ποὺ κομματιάζει τὴ σιωπὴ.
Πώπω καράβια, πώπω καράβια,
πώπω νέγροι!

Ἴσκιοι ποὺ τοὺς βλέπω ἐγὼ μονάχα
οἱ δυὸ μου πρόγονοι μὲ συνοδεύουν.
Ὁ Δὸν Φεντερίκο μοῦ βάνει τὶς φωνὲς
κι ὁ Τάϊτα Φακούντο σωπαίνει.

Τις νύχτες όνειρεύονται κ' οί δυό τους
και περιπλανιώνται, περιπλανιώνται...
'Εγώ τους ξανασυμμαζεύω

— Φεντερίκο !

Φακοῦντο! Κ' οί δυό τους άγκαλιάζονται.
Κ' οί δυό βαριοστενάζουνε. Κ' οί δυό
σηκώνουνε ψηλά τὰ ρωμαλέα κεφάλια·
έχουν κ' οί δυό τὸ ἴδιο μπόϊ
κάτω από τὰ ψηλά αστέρια·
έχουν κ' οί δυό τὸ ἴδιο μπόϊ
ἢ άγωνία ἢ μαύρη κ' ἢ άγωνία ἢ άσπρη·
έχουν κ' οί δυό τὸ ἴδιο μπόϊ
φωνάζουν, όνειρεύονται, κλαίνε, τραγουδάνε.
'Όνειρεύονται, κλαίνε, τραγουδάνε.
Κλαίνε, τραγουδάνε.
Τραγουδάνε!

Δέν ξέρω γιατί νομίζεις...

Δέν ξέρω γιατί νομίζεις έσὺ
φαντάρε, πὼς δέ σε χωνεύω έγὼ
άφοῦ εἶμαστε κ' οί δυό ένα πράμα
έγὼ
έσύ.

Εἶσαι φτωχός, τὸ ἴδιο εἶμαι κ' έγὼ·
εἶμ' από ταπεινή γενιά, τὸ ἴδιο εἶσαι κ' έσὺ.
Τότε λοιπὸν ποῦ τὸ βρῆκες γραμμένο έσὺ
φαντάρε, πὼς μπορεῖ νὰ μὴ σε χωνεύω έγὼ ;

Μοῦ κακοφαίνεται πολλές φορές πὸν έσὺ
ξεχνᾶς ποιὸς εἶμαι έγὼ.
Νὰ πάρει ὁ διάολος ! άφοῦ έγὼ εἶμ' έσύ,
τὸ ἴδιο ὅπως κ' έσὺ εἶσαι έγὼ.

Ώστόσο τοῦτο δὼ δέν εἶναι λόγος
γιὰ μένα νὰ μὴ σε χωνεύω
άφοῦ εἶμαστε κ' οί δυό ένα πράμα
έγὼ
έσύ,
δέν ξέρω τὸ λοιπὸν γιατί θαρρεῖς έσὺ
φαντάρε, πὼς δέ σε χωνεύω έγὼ.

Μὰ θὰ βρεθοῦμε έγὼ κ' έσὺ
μαζὶ νὰ πορευόμαστε τὸν ἴδιο δρόμο
χέρι μὲ χέρι, έσὺ κ' έγὼ
χωρὶς άμάχη, μήτ' έγὼ, μήτ' έσὺ
παρὰ κατέχοντας κ' έσὺ κ' έγὼ
γιὰ ποῦ τραβᾶμε, έγὼ κ' έσύ...
Δέν ξέρω τὸ λοιπὸν γιατί θαρρεῖς έσὺ
φαντάρε, πὼς δέ σε χωνεύω έγὼ.

Ἐρχομός

Ἐδῶ εἶμαστε!

Ὁ λόγος μας ἔρχεται νοτισμένος ἀπ' τὰ δάση
κ' ἓνας ἥλιος ἐνέργειας
ἀνατέλει ἀνάμεσα ἀπ' τὶς φλέβες μας.

Ρωμαλέα ἢ φοῦχτα μας
κρατάει τὸ διάκι.

Μέσα στὰ βαθιὰ μάτια κοιμοῦνται ὑπέρογχοι φοινικεῶνες
κ' ἡ κραυγή μας ἀναβρῦζει σὰ μιὰ σταγόνα μάλαμα παρθένο.
Τὸ πέλμα σκληρὸ καὶ πλατὺ
ποδοπατάει τὴ σκόνῃ τῶν ἐγκαταλειμμένων δρόμων
ποὺ εἶναι πολὺ στενοὶ γιὰ τὶς γραμμές μας.
Ξέρουμε ποῦ γεννιῶνται τὰ νερὰ
καὶ τ' ἀγαπᾶμε γιὰ τὴν ἐξαγνίσαν τὶς πηγές μας
κάτω ἀπ' τὸ ρόδινο οὐρανό.
Τὸ τραγούδι μας
εἶναι σὰν ἓνας μῦθος κάτω ἀπ' τὸ δέριμα τῆς ψυχῆς,
τὸ ἄδολο τραγούδι μας.

Φέρνουμε τὴ δροσιὰ στὴν ἀγῆ
καὶ τὴ φωτιὰ στὴ νύχτα
καὶ τὸ μαχαίρι, σὰν ἓνα σκληρὸ κομμάτι ἀπ' τὸ φεγγάρι
ποὺ εἶν' ἓνα κ' ἓνα γιὰ τὰ βάρβαρα τομάρια.
Φέρνουμε τοὺς κροκόδειλους μὲ τὰ βαλτόνερά τους
καὶ τὸ τόξο ποὺ σαῖτεύει τὰ βάσανα,
καὶ τὸ ζωνάρι τοῦ τροπικοῦ
καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἀλέκιστο.

Φέρνουμε
τὴ δική μας πινελιὰ στ' ὀριστικὸ πορτραῖτο τῆς Ἀμερικῆς.

Ἐ, σύντροφοι, ἐδῶ εἶμαστε!

Ἡ πολιτεία μᾶς προσμένει μὲ τὰ μέγαρά της,
τὰ φιλοδοουλεμένα σὰν τὶς κερῆθρες τῶν ἄγριων μελισσιῶν.
Οἱ δρόμοι της εἶναι ξεροὶ
σὰν τὰ ποτάμια δταν δὲ βρέχει στὰ βουνά,
τὰ σπίτια της μᾶς ἀτενίζουν μὲ τ' ἀπλανῆ μάτια τῶν παραθύρων.

Οἱ γέροντες θὰ μᾶς φιλέφουνε γάλα καὶ μέλι
καὶ θὰ μᾶς στεφανώσουν μὲ πράσινα φύλλα.

Ἐ, σύντροφοι, ἐδῶ εἶμαστε!

Κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο
τὸ κάθιδρο πετσί μας
θὰ καθρεφτίσει τὰ μουσκεμένα πρόσωπα τῶν νικημένων,
καὶ τὴ νύχτα,
δταν τ' ἀστέρια θὰ κορώνουν στὴν κορυφή τῆς φλόγας μας
τὸ γέλιο μας θὲ ν' ἀγρυπνάει πάνω ἀπὸ τὰ πουλιὰ καὶ τὰ ποτάμια.

Σὲ μιὰ στράτα περπατοῦσα

Σὲ μιὰ στράτα περπατοῦσα
καὶ τὸ χάροντα ἀπαντῶ.

— Φίλε! μου φωνάζει ὁ χάρος
μὰ ἐλόγου μου δὲν ἀπαντῶ
μὰ ἐλόγου μου δὲν ἀπαντῶ
μὲς στὰ μάτια τὸν κοιτῶ
ὅμως δὲν τοῦ ἀπαντῶ.

* Ἀσπρο κρίνο εἶχα στὸ χέρι
καὶ τὸ χάροντα ἀπαντῶ
Μοῦ ζητάει τὸ κρίνο ὁ χάρος
μὰ ἐλόγου μου δὲν ἀπαντῶ
μὰ ἐλόγου μου δὲν ἀπαντῶ
μὲς τὰ μάτια τὸν κοιτῶ
ὅμως δὲν τοῦ ἀπαντῶ.

* Αἰ, χάρε
ἂν τύχει ἄλλη φορὰ νὰ σ' ἀπαντήσω
κουβέντα ἔχω σκοπὸ μὲ σὲ νὰ στήσω
σὰ φίλος
τὸ στῆθος σου μὲ κρίνο θὰ στολίσω
σὰ φίλος
μ' ἓνα φιλιὶ τὸ χέρι σου θ' ἀγγίσω
σὰ φίλος
ἀσάλευτος, ἐλόγου μου, καὶ χαμογελαστός
σὰ φίλος.

Μὰ νὰ σὲ βλέπω

* Ἄν στ' ἀλήθεια θεὸς νὰ μὲ σκοτώσεις,
μὴν προσμένεις ὥσπου νὰ κοιμηθῶ,
μιὰ καὶ δὲ θὰ μπορῶ νὰ ξανασηκωθῶ.

Σὰν πεθαίνεις,
ἄϊ, σκοτωμένος καὶ μαζὶ κοιμισμένος,
μὴτε ὄνειρεύεσαι, μὴτε πεθαίνεις,
μὴτε τῇ θύμισι, μὴτε τῇ λησμονιᾷ ἀπολαβαίνεις,
σὰν πεθαίνεις,
ἄϊ, σκοτωμένος καὶ μαζὶ κοιμισμένος.

Σκότωσέ με ὅταν θὰ ξημερώνει
ἢ καὶ τῇ νύχτᾳ ἀκόμα, — ἂν θεὸς καλὰ καὶ σώνει —
μὰ νὰ σὲ βλέπω
τὸ χέρι σου
μὰ νὰ σὲ βλέπω
τὰ νύχια σου
μὰ νὰ σὲ βλέπω
τὰ μάτια σου

Μὰ νὰ μπορῶ νὰ σὲ βλέπω!

Σενσεμαϊά

(Ξόρκι γιά τὸ σκότωμα τοῦ φιδιού)

Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!
Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!
Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!

Τὸ φίδι ἔχει γνάλινα μάτια
τὸ φίδι ἔρχεται καὶ τυλίγεται σ' ἓνα ραβδί
μὲ τὰ γνάλινα μάτια του, σ' ἓνα ραβδί
μὲ τὰ γνάλινα μάτια.

Τὸ φίδι περπατάει χωρὶς ποδάρια
τὸ φίδι κρύβεται μὲς στὰ χορτάρια
περπατώντας, κρύβεται μὲς τὰ χορτάρια
περπατώντας, δίχως ποδάρια

Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!
Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!
Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!

Τὸ χτυπᾶς μιὰ μὲ τὸ μπαλτὰ καὶ φοφάει:
Χτύπα καὶ πάει!
Μὴν τὸ κλωτσᾶς, γιὰ θὰ σὲ φάει!
μὴν τὸ κλωτσᾶς, γιὰτὶ φεύγει καὶ πάει!

Σενσεμαϊά, νὰ τὸ φίδι
σενσεμαϊά.
Σενσεμαϊά, μὲ τὰ μάτια του,
σενσεμαϊά.
Σενσεμαϊά, μὲ τὴ γλώσσα του,
σενσεμαϊά.
Σενσεμαϊά, μὲ τὸ στόμα του
σενσεμαϊά.

Τὸ ψόφιο φίδι δὲ μπορεῖ νὰ φάει
τὸ ψόφιο φίδι δὲ μπορεῖ νὰ σφυράει
δὲ μπορεῖ νὰ περπατάει
δὲ μπορεῖ νὰ χυμάει!
Τὸ ψόφιο φίδι δὲ μπορεῖ νὰ δεῖ
τὸ ψόφιο φίδι δὲ μπορεῖ νὰ πιεῖ
δὲ μπορεῖ ν' ἀνασάνει
δὲ μπορεῖ νὰ δαγκάνει.

Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!
Σενσεμαϊά, νά, τὸ φίδι...
Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!
Σενσεμαϊά, πάει πιά, δὲ σαλεύει...
Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!
Σενσεμαϊά, νά, τὸ φίδι...
Μαϊομπέ — μπομπέ — μαϊομπέ!
Σενσεμαϊά, πάει πιά, ψόφησε!

Τ
Ο
Β
Α
Φ
Τ
Ι
Σ
Μ
Α

Σχέδιο Μαρίας Κωστάκου

Δυὸ μέρες τώρα μάνα καὶ γιὸς ἀλώνιζανε μοναχοὶ τους — γερασμένη κι ὄλας ἐκείνη, τὸ παιδί δὲν εἶχε πατήσει τὰ δεκατρία. Τὸ παιδί γύριζε μὲ τὴ φοράδα στ' ἀλώνι, ἢ μάνα ἐρχόταν, μάζευε τὸν καρπὸ, μάζευε τὸ σανό. Ἡ χρονιά ἦταν κακὴ, τὸ γέννημα λιγοστὸ καὶ πλαγιασμένο. Καὶ χρεωμένο. Ὁ πατέρας τὴ δεύτερη μέρα ἀπ' τ' ἀλώνισμα τοὺς ἄφησε κ' ἔφυγε. Παρακάτω ἀπ' τὸ χωριὸ εἶχαν ἀρχίσει καὶ φτιάχνανε πάλι τοὺς δρόμους κ' οἱ χωριάτες, ὅσοι μποροῦσαν, τελειώνοντας μὲ τὸ θέρισμα, ἀφήναν τὶς ἄλλες δουλειές στὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους καὶ κατεβαίναν ἐκεῖ — γιὰ τὰ μεροκάματα. Ἔτσι κἀναν κάθε καλοκαίρι. Καὶ πῆγε κι αὐτὸς — ὁ πατέρας.

Τὸ πρῶτο βράδυ ποὺ γύρισε πίσω, τὸ παιδί κοιμότανε κι ὄλας ἀποσταμένο δίπλα στὸ σῆσιμο τζάκι. Πῆγε κοντά, στάθηκε ὀρθὸς καὶ τὸ κοίταξε μιὰ φορά. Γύρισε τὰ μάτια του, κοίταξε καὶ τὴ γυναῖκα. Αὐτὴ τοῦγενεψε μὲ τὸ κεφάλι κουνώντας το καναδυὸ φρεῖς πάνω καὶ κάτω — ἤθελε νὰ τοῦ πεῖ ναί. Ἐκατσε νὰ φάει, σήκωσε τὰ μάτια του καὶ πάλι κοίταξε τὴ γυναῖκα.

—Καὶ πῶς τὰ πῆγες ;

—Ἀψὸ παιδί... Καὶ φιλότιμο.

Αὐτὸς σκούπισε τὰ μουστάκια του γιὰ νὰ κρύψει τὸ χαμόγελο.

—Ἀπόστασε κι αὐτὸ καὶ τὴν παίδεψε καὶ τὴ φοράδα πολὺ.

—Τὴ φοράδα — ὄχι... Μὴν τὸν ἀφήνεις.

Ἡ γυναῖκα κούνησε τὸ κεφάλι :

—Και τί νά τοῦ κάνω ;... Ὅλη μέρα ἀσταμάτητα... Μὲ τὸ ζόρι νά τὸν σταμα-
τήσω γιὰ τὸ ψωμί...

Ὁ πατέρας χαμογέλασε πάλι καὶ πάλι σκούπισε τὰ μουστάκια του.

—Μὰ τὴ φοράδα — ὄχι. Μὴν τὸν ἀφήνεις... Καὶ τὰ κατὰφερε ὁ κερατᾶς ;

—Ὅλα γιὰ σένα... Νὰ σ' εὐχαριστήσῃ.

—Καὶ τὸ πουλάρι ;

—Ἐ, τί θέλεις ἐσύ. Ἀπὸ πίσω κι αὐτό.

—Κι ἀλωνίζει κι αὐτό ;

—Παίζει, μωρέ.

Ὁ πατέρας χαμογέλασε πάλι καὶ δὲ σκούπισε αὐτὴ τὴ φορὰ τὰ μουστάκια του. Καλὰ ἦταν ἔτσι. Καὶ τ' ἀλώνισμα μὲ τὴ φοράδα καὶ τὸ παιδί — καὶ τὸ μεροκάματο τὸ δικό του στὸ δρόμο. Ἐπεσε δίπλα στὸ παιδί καὶ κοιμήθηκε εὐχαριστημένος.

Τὸ δεύτερο βράδυ γυρίζοντας ξαναβρῆκε τὸ παιδί κοιμισμένο. Ξαναστάθηκε καὶ τὸ κοίταξε λίγο. Κοίταξε καὶ τὴ γυναίκα μὰ δὲν εἶπε τίποτα. Ἐκατσε νά φάει καὶ πάλι δὲ ρώτησε τίποτα. Ἵστερα σηκώθηκε, πῆγε κοντὰ της. Κάτι εἶχε στὸ νοῦ του — συλλοή, στενοχώρια. Ἡ γυναίκα δὲ μίλησε — περίμενε.

—Καὶ πῶς τὰ πήγατε ;

Ἡ γυναίκα σήκωσε τίς πλάτες.

Καὶ πότε λὲς νὰ τελειώσετε ;

—Ξέρω ; Πέντε μέρες ἀκόμα ;

Σώπασαν.

—Θὰ σᾶς πάρω, λέω, τὴ φοράδα, εἶπε τέλος αὐτός.

—Γιὰ τὸ δρόμο ;

—Εἶπαν θέλουν καὶ κάρρα... Πέντε μέρες ὅσο νὰ τελειώσετε ἐσεῖς — πέντε με-
ροκάματα γιὰ τὴ φοράδα, ἀλλὰ πέντε τὸ κάρρο...

—Καὶ στ' ἀλώνι ;

Τὴν κοίταξε στὰ μάτια. Γύρισε κοίταξε καὶ τὸ παιδί ποῦ κοιμόταν.

—Τὸ πουλάρι.

—Μικρὸ δὲν εἶναι ἀκόμα, Βαγγέλη ;

—Θὰ βαστάξει, βαστάει αὐτό...

—Κι ἀδοκίμαστο ἀκόμα κι ἀκαπίστρωτο... κι ἀκαλλίγωτο, μурμουρίσε ἡ γυναί-
κα... Αὐτὸ εἶναι νὰ παίζει μονάχα...

—Δὲ θὰ παίζει ὄλο τὸν καιρό...

—Καὶ ζάπι — ποιὸς θὰ τὸ κάνει ;

—Ἀπὸ μένα καλύτερα αὐτός.

Δὲ μίλησαν ἄλλο. Ὁ πατέρας ἔπεσε δίπλα στὸ παιδί κι ἀποκοιμήθηκε γρήγορα.

Ἡ γυναίκα εἶχε ἀκόμα δουλειές. Τέλειωσε — κατέβηκε τότε καὶ στὸ κατώι, ἔβαλε φρέσκο σανὸ στὴ φοράδα, ἔβαλε καὶ στὸ πουλάρι. Καθὼς γύρισε καὶ τὴν κοίταξε τ' ἄρπαξε τὸ κεφάλι καὶ τῶσφιξε μιὰ φορὰ πάνω στὰ μαυραμένα της στήθια. Ὅταν ἀνέ-
βηκε πάνω πῆγε καὶ στὸ παιδί ποῦ κοιμόταν, τὸ χάϊδεψε κι αὐτὸ μιὰ φορὰ.

Τὸ πρωὶ ὁ πατέρας ἔξεψε τὴ φοράδα στὸ κάρρο. Τὸ παιδί στεκότανε δίπλα του μὲ τὸ μακρὸ καμουτσίκι στὰ χέρια. Πίσω του, πάλι τὸ πουλάρι. Ὅλο τὸ καλοκαίρι ἔτσι πήγαινε πίσω του σὰν τὸ μανάρι, σὰν τὸ ζαγάρι. Τὸ παιδί σηκωνόταν ἀπὸ τὸ χά-
ραμα, κατέβαινε στὸ κατώι καὶ τῶσγαζε ἔξω. Τῶπαιρνε καὶ τὸ τραβοῦσε γιὰ τὸ λιβάδι, γιὰ τὸ βουναλάκι νὰ τὸ βοσκῆσει, μὰ περνοῦσε πάντα μέσ' ἀπ' τὰ χωράφια. Κάθε τόσο σταματοῦσε, κοίταζε γύρω, πηδοῦσε μέσα στ' ἀραποσίτια, τοῦκοβε ἓνα ἀγίνωτο καλαμπόκι καὶ τοῦ τῶδινε στὸ στόμα. Τὸ πουλάρι κατὰπινε τὸ χλωρὸ καρπὸ καὶ γυρνοῦσε τὰ στρογγυλά του μάτια καὶ τὸ κοιτοῦσε. Τότε τὸ παιδί δὲ μποροῦσε νὰ μὴν τοῦ κλέψει κι ἄλλο. Τ'ἀπόγεμα τῶπαιρνε πάλι νὰ τὸ κατεβάσει στὸ ρέμμα νὰ τὸ πο-
τίσει :

—Νὰ τὸ καθαλλήσω, πατέρα ;

—Ὅχι, ἀκόμα εἶναι μικρό...

—Αὐτό, πατέρα ;

—Σὲ σκότωσα, κερατά.

Δὲν τὸ καθαλλίκευε ἐκεῖ. Τὸ πότιζε στὸ ρέμμα, ὕστερα ξαπλωνόταν ἀνάσκελα. Τὸ πουλάρι δίπλα του σκάλιζε μὲ τὸ μπροστινὸ του ποδᾶρι τὶς πέτρες — γιὰ νὰ στέκονται ἐκεῖ; Τότε τὸ καθαλλοῦσε, χωρὶς καπίστρι, χωρὶς τίποτα, καὶ τραβοῦσε πέρα, πίσω ἀπ' τὸ βουναλάκι νὰ μὴν τοὺς ἴδουνε. Κάποτε ἀργούσαν, χανόντανε μαζί — βράδιαζε καὶ δὲν εἶχαν γυρίσει. Ἡ μάνα ἐβγαίνει τότες στὴν πόρτα, κοίταζε γύρω — ποῦ χαθήκανε πάλι;

— Στέργιο, φώναζε. Γύριζε τὸ παιδί τὸ κεφάλι, στῆλωνε καὶ τὸ πουλάρι τ' αὐτιά του — τὰκούγανε τὸνομα καὶ τὰ δυό.

Ὅταν θερίζανε τὸ χωράφι, τὸ παιδί τοὺς ἔφερνε τὸ ψωμί, τοὺς κουβαλοῦσε νερό, βοηθοῦσε τῇ μάνα του στὸ δεμάτιασμα. Καὶ τὸ πουλάρι ἀπὸ πίσω. Σὰ σταματούσανε καμμιά φορά τῇ δουλειᾷ, πηδοῦσε ξαφνικά, τᾶρπαζε τὸ λαιμό, κρεμόταν στὸ στήθος του καὶ τῶσφιγγε, τῶσφιγγε ὅσο πού ν'ἀρχίσει κι αὐτὸ νὰ τινάζεται καὶ νὰ σηκώνεται ὀλόρθο στὰ πεισινὰ του ποδάρια. Τότε χαιρότανε.

— Κοίτα πατέρα...

— Κοίτα τώρα στ' ἄλώνι, μὴν τὸ παιδέψεις, εἶπε ὁ πατέρας.

— Ἐγὼ πατέρα;

— Σιγὰ νὰ τὸ πᾶς... Εἶναι ἀμάθετο ἀκόμα..

Ὁ πατέρας τράβηξε τὸν καρρόδρομο ἀνάμεσα στὰ χωράφια, τὸ παιδί πῆρε τὸν ἀνήφορο γιὰ τ' ἄλώνι. Τὸ πουλάρι γύρισε, κοίταξε μιὰ φορά τῇ φοράδα κ' ὕστερα ἔτρεξε πίσω του καὶ στάθηκε δίπλα στ' ἄλώνι. Τὸ παιδί τὸ χαιδεύε στὸ λαιμό. Τοῦ πέρασε τὸ καπίστρι. Αὐτὸ τέντωσε τὰ ρουθούνια, τινάχτηκε λίγο — τὸ δέχτηκε. Ἦδεδεσε στὸ στυλιᾶρι τ' ἄλωνι καὶ χάρηκε πού μῆτε ἐκεῖ δὲ στενοχωρήθηκε καὶ πολύ. Μπῆκε μπροστά του — χωρὶς νὰ πάρει τὴν τριχιά ἀπ' τὸ καπίστρι.

— Ἄιντε, Στέργιο...

Ἄρχισε νὰ τρέχει γύρω τ' ἄλώνι, ὄλο κοιτάζοντας πίσω του. Τὸ πουλάρι κίνησε, ἔτρεξε καὶ κεῖνο πίσω του, μιὰ φορά, δυὸ φορές, ὕστερα στάθηκε — δὲν τᾶρεσε τὸ παιχλίδι. Σταμάτησε καὶ τὸ παιδί. Πῆγε κοντά, τοῦ χαιδεύε τὸ λαιμό καὶ ξαναξεκίνησε κοιτάζοντας πάντοτε πίσω του. Τὸ πουλάρι δὲ σάλεψε, πολεμοῦσε νὰ δαγκώσῃ τὸ καπίστρι. Τὸ παιδί γέλασε, πῆγε πάλι κοντά του.

— Κοίτα, Στέργιο... Πόσα δεμάτια... Καὶ ποιὸς θ' ἄλωνίσει;

Πῆρε τὴν τριχιά στὰ χέρια του καὶ ξαναξεκίνησε. Ξεκίνησε πίσω καὶ τὸ πουλάρι. Ὁ ἥλιος ἀνέβηκε ψηλότερα, ἀναψε ὀλόγυρα ἢ πέτρα, ἔκαιγε ὁ τόπος. Παιδί καὶ πουλάρι μουςκευτήκανε στὸν ἰδρώτα. Κάθε φορά πού τὸ πουλάρι σταματοῦσε, ζοριζόταν καὶ τσίναγε μὲ τὰ λουριά καὶ τὰ σκοινιά τᾶσυνήθιστα, τὸ παιδί τραβοῦσε δυνατότερα τὴν τριχιά — ἐρχόταν τότες καὶ κεῖνο. Ἡ δουλειὰ πήγαινε σιγά. Τὸ μεσημέρι ἀργούσε ἀκόμα κι οὔτε τὰ πρῶτα δεμάτια δὲν εἶχαν τελειώσει.

Τὸ παιδί σταμάτησε, σταμάτησε καὶ τὸ πουλάρι καὶ παιδευότανε πάλι νὰ λευτερώσῃ τὸ κεφάλι του. Τὸ παιδί σκούπισε τὸν ἰδρώτα ἀπ' τὰ μάτια του, σκούπισε καὶ τὸ πουλάρι μὲ τὰ μανίκια του. Ἐκατσε λίγο στὴν ἄκρη ἀπ' τ' ἄλώνι. Δυὸ μέρες μὲ τῇ φοράδα δὲν τῶχε νοιώσῃ καθόλου πὼς δούλεψε. Τρεῖς ὥρες μονάχα καὶ τὸ κορμί του σουβλιζότανε τώρα, ἢ πλάτη του πονοῦσε ἀπ' τὸ τράβηγμα, τὸ δεξί του τὸ χέρι ξεράθηκε.

Σηκώθηκε, μάζεψε τὸν καρπό, ἔρριξε καινούργια δεμάτια, πῆρε τὴν τριχιά καὶ μπῆκε πάλι μπροστά.

— Ἐλα Στέργιο μου... ἔλα..

Τὸ πουλάρι πῆγε καὶ κεῖνο γοργά. Ἐνα ἀγεράκι φύσηξε ἀπ' τὸ βουνό, δρόσισε λίγο, τὸ πουλάρι πήγαινε τώρα μονάχο του. Τὸ παιδί ἔνοιωσε τὴν πλάτη του νὰ λαφρῶνει. Τᾶφησε νὰ τρέχει καὶ στάθηκε δίπλα.

— Ἄιντε Στέργιο... Στέργιο μου...

Τὸ πουλάρι πήγαινε τώρα μονάχο του, τὸ παιδί ἔτρεχε δίπλα του.

— Στέργιο... Στέργιο... Κοίτα πατέρα.

Καὶ πήγαινε καὶ τὸ πουλάρι γοργά καὶ χαιρότανε, ὄλο χαιρότανε πλιότερο τὸ παιδί. Ὑστερα πῆγε ἀπὸ πίσω, ὅπως πήγαινε δυὸ μέρες μὲ τῇ φοράδα. Κροτάλισε δυνατὰ τὸ καμουτσίκι στὸν ἀέρα, ἀπὸ χαρὰ κι ἀπὸ περηφάνεια. Ἡ δουλειὰ πήγαινε γορ-

γά, σὲ λίγο θὰ χρειάζονταν καινούργια δεμάτια. Καὶ ξαφνικά τὸ πουλάρι σταμάτησε.
— Ἄιντε, Στέργιο...

Τίποτα. Κροτάλισε δυνατὰ τὸ καμουτσίκι στὸν ἀέρα. Τὸ πουλάρι δὲ σάλεψε. Τὸ σήκωσε ψηλὰ μ' ὄλη τὴ δύναμή του καὶ τὸ κατέβασε στὰ ναμμένα καπούλια. Μιὰ φορά, δυὸ φορές. Τὸ πουλάρι τινάχτηκε ξαφνιασμένο, ἔκανε μιὰ νὰ σηκωθεῖ στὰ πεινά του ποδάρια, φρούμαξε — σκοινιά, λουριά τὸ πνίξαν — ἀπόμεινε στὸ ζυγὸ κ' ἔτρεμε δλόβολο. Τὸ παιδί εἶδε τὸ γυαλιστερό του τρίχωμα ν' ἀπλακώνεται πάνω στὸ ἰδρωμένο κορμί — δυὸ θαθειὲς χαρακιὲς — κι ἀπόμεινε μὲ τὸ χέρι ὑψωμένο. Πέταξε τὸ καμουτσίκι στὰ στάχια, ἔτρεξε καὶ τάγκάλιασε τὸ στῆθος. Τὸ πουλάρι χαμήλωσε τὸ κεφάλι του καὶ τῶτριψε πάνω στὸ δικό του. Καὶ τότε τὸ παιδί δὲ μπόρεσε νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα. Τῶσφιγγε, σφιγγότανε πάνω στὸ στῆθος του κ' ἔκλαιγε μὲ λυγμούς.

Ὁ ἥλιος ὄλο κι ἀνέβαινε. Τὸ κάμμα δυνάμωνε. Τὸ παιδί ξαναπῆρε τὸ καμουτσίκι στὰ χέρια καὶ μπῆκε πάλι ἀπὸ πίσω. Δὲν ἔκλαιγε πιά.

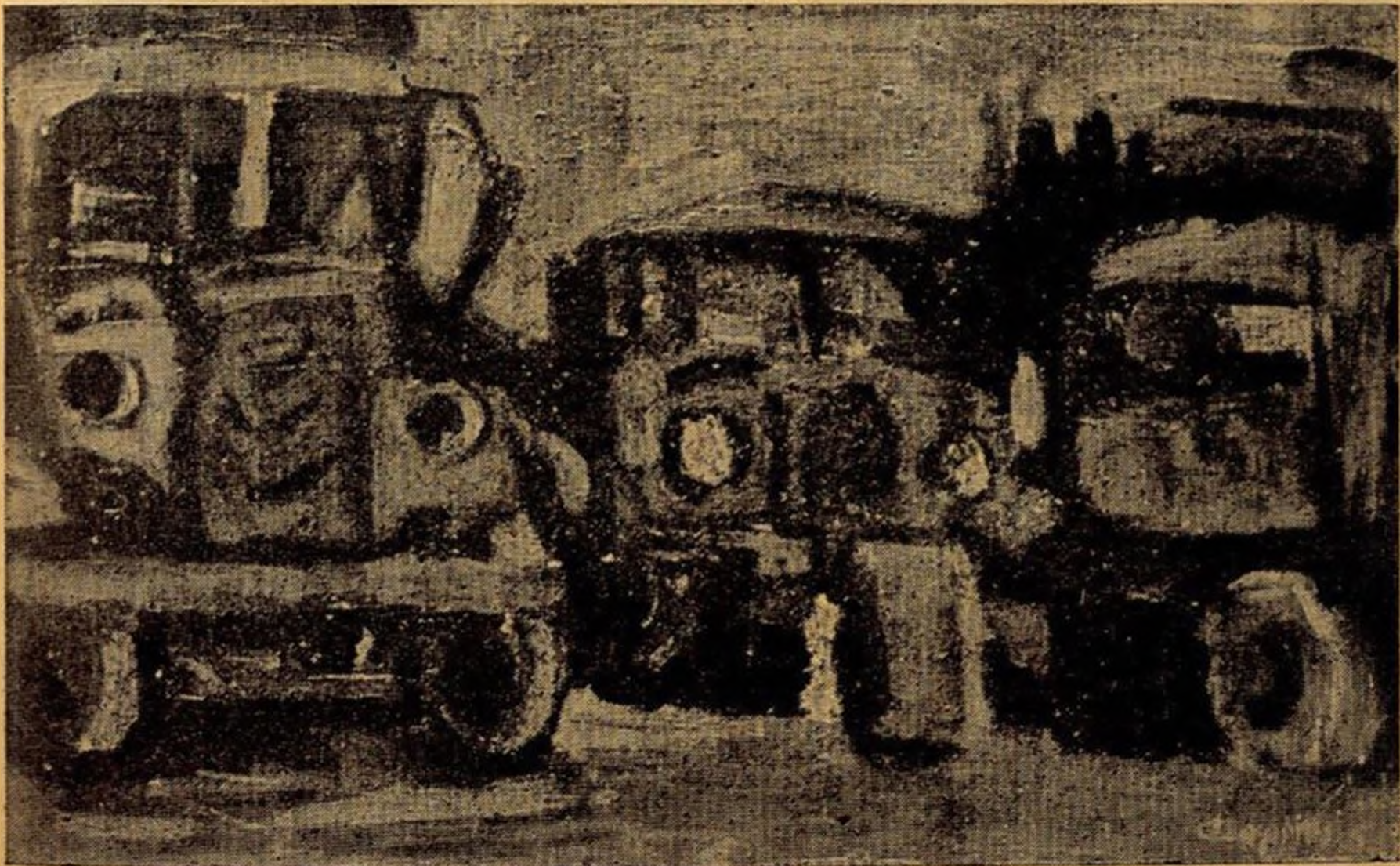
— Ἄιντε Στέργιο.

Τᾶλογο ἔσκυψε μιὰ φορά τ' ὠραῖο κεφάλι, ὕστερα τὸ τίναξε πίσω καὶ κάλπασε πάνω στὰ στάχια.

— Ἐῖ — χῶ, φώναξε τὸ παιδί κ' ἡ φωνή του ἦταν χαρούμενη κι ἄγρια.

Εἶχανε βαφτιστεῖ καὶ τὰ δυό.

Φ. Σαρρῆ: *Αὐτοκίνητα* (*Α'* βραβεῖο ζωγραφικῆς ἐκθεσης μαθητῶν Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν)

Ἡ ἐκθεση παιδικοῦ σχεδίου πού ὀργανώθηκε μέ πρωτοδουλία τοῦ ἐθνικοῦ ἰδρύματος ραδιοφωνίας στό Ζάππειο τίς μέρες τῶν ἑορτῶν παρουσίασε πολλαπλὸ ἐνδιαφέρον. Παιδαγωγικό, καλλιτεχνικό καὶ κοινωνικό.

Γιὰ τὸν γράφοντα, πού ἔτυχε ὡς μέλος τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς νὰ δεῖ ὅλα ὅσα εἶχαν στείλει οἱ δάσκαλοι ὅλης σχεδὸν τῆς Ἑλλάδας στὸν πανελλήνιο αὐτὸ διαγωνισμὸ παιδικοῦ σχεδίου, εἶναι παρήγορη ἢ κάποια μικρὴ σὲ ἔκταση ἀλλὰ οὐσιαστικὴ πρόοδος πού ἔχει συντελεσθεῖ ὡς πρὸς τὴν κατανόηση τῆς παιδευτικῆς σημασίας πού ἔχει τὸ σχέδιο στὴν ὅλη διαπαιδαγώγηση τοῦ παιδιοῦ.

Τὰ κορνιζαρισμένα «ἔργα» πού εἶχαν

νεῖς, νὰ σπρώξουν τὸ παιδί σὲ μιὰ βλαβερὴ πρῶτη μίμηση καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μάλιστα τῆς χειρότερης ποιότητας. Ἔτσι ἀμβλύνεται γιὰ ὅλα τὰ παιδιά μιὰ ἐμφυτὴ ἱκανότητα νὰ βλέπουν καὶ νὰ δροῦν καὶ γιὰ ὅσα ἀπ' αὐτὰ ἔχουν τὸ προικὸ τῆς καλλιτεχνικῆς ἔκφρασης, πού θὰ ἐκδηλωθεῖ μέ τὸ ὠρίμασμα τῆς ἡλικίας, θεμελιώνεται ἀπὸ τὰ παιδικὰ χρόνια μιὰ λαθεμένη βάση. Μιὰ μιμητικὴ — καὶ ὄχι τῆς καλύτερης ποιότητας — ἀσκηση καὶ ὄχι μιὰ ἀμεση προσωπικὴ ὄραση.

Τίς σχέψεις αὐτές, πού κινεῖ τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ ἀπὸ τὰ παιδικὰ σχέδια πού εἶδαμε, τίς ἐπαληθεύει ἢ παρήγορη διαπίστωση πὼς σὲ ἀρκετὰ σχολεῖα ἔχει ἀρχίσει νὰ γίνεται σωστὴ ἐργασία μέ γερὰς παιδα-

Η ΕΚΘΕΣΗ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

σταλεῖ ὡς ἀποκαλυπτικὰ μηνύματα πρῶτων δημιουργῶν εἶτανε παραπολλὰ καὶ μαρτυροῦσαν γιὰ μιὰ βασικὴ παρεξήγηση πού φωλιάζει στὴν ἀντίληψη τῶν περισσότερων δασκάλων. Τὴν ἐμφυτὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ παιδιοῦ νὰ καταχτήσῃ τὸ ὄραμα τοῦ γύρω του κόσμου μέ γραμμὲς καὶ χρώματα, ἓνας ἐμπνευσμένος δάσκαλος μπορεῖ νὰ τὴν ἀναγάγῃ σὲ ἓνα πολυδύναμο μέσο γενικῆς μόρφωσης ἐνὸς σωστοῦ ἀνθρώπου.

Τίς περισσότερες ὁμῶς φορές, ὅπως εἶδαμε ἀπὸ τὴν ἐκθεση αὐτή, ἓνας ἄκριτος ἐνθουσιασμὸς γιὰ τὴν φυσικὴ διάθεση ὅλων τῶν παιδιῶν ὡς μιὰ ὀρισμένη ἡλικία νὰ ἐκφραστοῦν μέ σχήματα καὶ χρώματα ὠθεῖ τοὺς μεγαλύτερους δασκάλους καὶ γο-

γωγικὲς δάσεις στὴν πλευρὰ αὐτῆ τῆς παιδείας.

Ἐκεῖνο πού κάνει ἐντύπωση μέ τὴν πρῶτη ματιὰ εἶναι πὼς ἢ σωστὴ αὐτὴ ἐργασία γίνεται τὸ περισσότερο στὸ κέντρο καὶ κατὰ μεγαλύτερο ποσοστὸ στὴν ἰδιωτικὴ ἢ στὴν εἰδικευμένη ἐκπαίδευση.

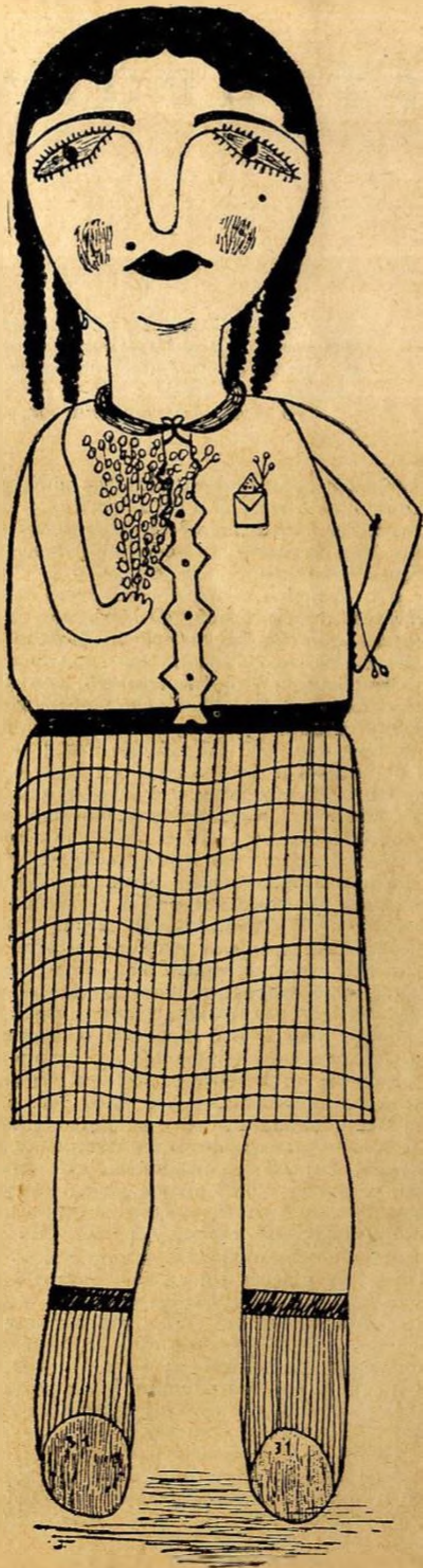
Ἐνα σχολεῖο μέ μιὰ ὄχι πολύχρονη ἀλλὰ γόνιμη παράδοση στὸν τομέα τῆς τεχνικῆς ἐκπαίδευσης, ἢ Παπαστρατέως σχολὴ παιγνιδιῶν καὶ διακοσμητικῆς, καὶ μερικὰ σχολεῖα τῆς Ἀθήνας μέ ἐμπνευσμένους δασκάλους εἶτανε τὰ φωτεινὰ παραδείγματα μιᾶς σωστῆς ἀσκησης στὸ σχέδιο. Ἀπὸ δῶ πρέπει νὰ ξεκινήσει μιὰ ἐκστρατεία πού πρέπει νὰ φτάσει ὡς τὸ τελευταῖο ἀκραιὸ μο-

νοτάξιο δημοτικό για να πείσει τους δασκάλους που σίγουρα θάχουν την καλή προαίρεση, μα δεν το ξέρουν, ν' αφήσουν τα παιδιά, με μια μετρημένη καθοδήγηση, ν' αναπτύξουν τις έμφυτες εικαστικές τους ικανότητες σε γόνιμη παιδευτική άσκηση. Ένα γενικό συμπέρασμα που βγαίνει και από το τωρινό αντίκρουσμα μιας πανελλήνιας δειγματολειτουργίας είναι πως ή εικαστική ικανότητα του ελληνικού λαού είναι πάντα σε υψηλό βαθμό ζωντανή και ζύπνια. Μια σωστή και έμπνευσμένη διδασκαλία μπορεί να την καλλιεργήσει σε μια ιδιότυπη φυλετική άρετή για το καλό της προκοπής και του πολιτισμού μας.

Και δεν χρειάζονται καν δύσκολες λύσεις. Προσωπική γνώμη του γράφοντος, που είχε διατυπωθεί σε ανάλογη περίπτωση, πριν από είκοσι τόσα χρόνια σε υπόμνημα που είχε συνταχθεί σε συνεργασία με τον τότε διευθυντή της Σχολής Καλών Τεχνών Κώστα Δημητριάδη και το συνάδελφο και φίλο Άγηγορα Άστεριάδη είτανε πως με το διορισμό ενός επιθεωρητή τεχνικών μαθημάτων για όλη την Ελλάδα πολλά από τα προβλήματα θα είχαν απλοποιηθεί. Η υπόδειξη είχε τότε γίνει δεκτή από το Κράτος στην ουσία της αλλά σκόνταψε στους τύπους. Σήμερα έχουμε διανύσει πολύ δρόμο στη σωστή κατεύθυνση. Και νέους με όρεξη και δημιουργική πνοή μπορούμε να βρούμε γύρω μας πολλούς που θα θέλαμε να γίνουν απόστολοι μιας τέτοιας εκστρατείας.

Και δεν έχουμε παρά να ρίξουμε μια ματιά στα σχέδια παιδιών ενός σχολείου των Γρεβενών όταν είχαν την τύχη ναχουν δασκαλο τον Άστεριάδη (Παιδικά σχέδια 1930) για να φαντασθούμε τι μπορεί να είναι μια Πανελλήνια Έκθεση Παιδικού Σχεδίου όχι μόνο σε πέντε - δέκα σχολεία έργασία όχι μόνο σε πέντε - δέκα σχολεία των Αθηνών αλλά όλης της Ελλάδος.

ΣΠ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Τ Α Π Ρ Ο Β Λ Η Μ Α Τ Α Τ Η Σ

Τοῦ ΣΕΚΟΥ

Προέδρου τῆς Δημοκρατίας

Ἀπὸ τὶς 25 ὡς τὶς 31 Μαρτίου 1960 ἔγινε στὴ Ρώμη τὸ Δεύτερο συνέδριο τῶν μαύρων συγγραφέων καὶ καλλιτεχνῶν, ποὺ ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἀφρικανικὴ Ἑταιρεία Κουλτούρας. Στὸ συνέδριο πῆραν μέρος συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνες ἀπὸ τὴ Μαύρη Ἀφρική, τὴ Μαδαγασκάρη, τὶς Ἀντίλλες καὶ τὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες.

Τὸ συνέδριο ἐξέτασε διάφορες πλευρὲς τῶν προβλημάτων ποὺ ἀντιμετωπίζουν οἱ παρά-

Ἐπειδὴ ἡ κουλτούρα δὲν εἶναι μιὰ αὐθύπαρκτη ὄντοτητα, δὲν εἶναι φαινόμενο ἀποσπασμένο ἢ ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποσπαστεῖ ἀπὸ ἓνα λαό, γι' αὐτὸ οἱ πολιτικοὶ ἡγέτες, ποὺ ἔχουν ἀποκτήσει, μ ἔ ἔ λ ε ὑ θ ε ρ ο κ α ἰ δ η μ ο κ ρ α τ ἰ κ ὸ τ ρ ὀ π ο, τὴν ἐμπιστοσύνη αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, γιὰ νὰ τὸν κατευθύνουν στὸ δρόμο ποὺ θὰ διαλέξει, εἶναι ταυτόχρονα ἡ ἔκφραση τοῦ λαοῦ τους καὶ οἱ ἐκπρόσωποι ἢ οἱ ὑπερασπιστὲς τῶν πολιτιστικῶν ἀξιών του. Ἡ κουλτούρα ἑνὸς λαοῦ καθορίζεται ἀπὸ τὶς ὑλικὲς καὶ ἠθικὲς συνθήκες τῆς ζωῆς του. Ὁ ἄ ν θ ρ ω π ο ς κ α ἰ τ ὸ π ε ρ ἰ β ἄ λ λ ο ν τ ο ῦ ἀ π ο τ ε λ ο ῦ ν ἓ ν α ἄ ν α π ὀ σ π α σ τ ο σ ὑ ν ο λ ο. Κάθε ἐλεύθερος καὶ κυρίαρχος λαὸς ζεῖ μέσα σὲ συνθήκες πολὺ πιὸ εὐνοϊκὲς γιὰ τὴν ἔκφραση τῶν πολιτιστικῶν ἀξιών του ἀπὸ μιὰ ἀποικιοποιημένη χώρα, ποὺ ἔχει χάσει κάθε ἐλευθερία καὶ ποὺ ἡ κουλτούρα τῆς ὑφίσταται τὶς ὀλέθριες συνέπειες τῆς ὑποδούλωσης. Εἴτε πρόκειται γιὰ ἓναν ἐλεύθερο εἴτε γιὰ ἓναν ἀποικιοποιημένο λαό, πολιτικὸς ἡγέτης ποὺ ἐκφράζει αὐθεντικὰ τὸ λαό του, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἡ σκέψη του, τὸ νόημα τῆς ὑπαρξῆς του, ἡ κοινωνικὴ του συμπεριφορὰ καὶ οἱ ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τῆς δράσης του δρῖσκονται σὲ ἀπόλυτη ἄρμονία μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ λαοῦ του.

Εἴτε προσπαθεῖ, μὲ συντηρητικὸ πνεῦμα νὰ ἐξασφαλίσει τὴ διατήρηση μιᾶς παλιᾶς κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ἰσορροπίας, εἴτε ἐπιδιώκει, μὲ ἐπαναστατικὸ τρόπο, νὰ ἀντικαταστήσει τὶς παλιὲς συνθήκες ζωῆς μὲ καινούργιες πιὸ εὐνοϊκὲς γιὰ τὸ λαό, ὁ π ο λ ἰ τ ἰ κ ὸ ς ἡ γ ἔ τ η ς, ἔ ξ α ἰ τ ἰ α ς τ ἧ ς ἰ δ ε ο λ ο γ ἰ κ ῆ ς κ α ἰ π ρ α κ τ ἰ κ ῆ ς ἐ π ἰ κ ο ἰ ν ω ν ἰ α ς τ ο ῦ μ ἔ τ ὸ λ α ὄ, ε ἶ ν α ἰ ἐ κ π ρ ὀ σ ω π ο ς μ ἰ ἄ ς κ ο υ λ τ ο ῦ ρ α ς. Αὐτὴ ἡ κουλτούρα μπορεῖ νὰ εἶναι ἄ ν τ ἰ δ ρ α σ τ ἰ κ ῆ ἢ π ρ ο ο δ ε υ τ ἰ κ ῆ ἀνάλογα μὲ τὴν οὐσία τῶν σκοπῶν τῆς δράσης ποὺ χαράζει ἓνα πολιτικὸ κίνημα γιὰ τὸ λαό.

Πρὶν γίνει ἡγέτης μιᾶς ομάδας, ἑνὸς λαοῦ ἢ ἑνὸς τμήματος τοῦ λαοῦ, ὁ ἄνθρωπος ἔχει κάνει ὅπωςδήποτε τὴν ἐκλογή του ἀνάμεσα στὸ παρελθὸν καὶ στὸ μέλλον. Ἐχει διαλέξει

ἂν θὰ γίνει ἐκπρόσωπος καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν παλιῶν ἀξιών ἢ ἂν θὰ ὑποστηρίξει καὶ θὰ προωθήσει τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὸν ἀδιάκοπο πλουτισμὸ ὄλων τῶν ἀξιών τοῦ λαοῦ του, καὶ τῶν πολιτιστικῶν ἀξιών φυσικά, ποὺ μὲ τὸ βάθος καὶ τὶς μορφές τους θὰ ἐκφράσουν τὶς πραγματικὲς συνθήκες ζωῆς τοῦ λαοῦ ἢ τὴν ἀνάγκη ποὺ νιώθει ὁ λαὸς γιὰ νὰ ἀλλάξει αὐτὲς τὶς συνθήκες. Κατὰ συνέπεια, ὅποιος κι ἂν εἶναι ὁ βασικὸς χαρακτήρας μιᾶς κουλτούρας, ἀντιδραστικὸς ἢ προοδευτικὸς, ὁ πολιτικὸς ἡγέτης, ποὺ διαλέχτηκε ἐλεύθερα ἀπὸ ἓνα λαό, πρέπει νὰ διατηρεῖ ἓνα φυσικὸ δεσμὸ ἀνάμεσα στὴ δράση του καὶ στὴν κουλτούρα αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, γιὰτὶ ἂν δὲν τὸ κάνει αὐτό, ἂν πάψει νὰ πειθαρχεῖ στοὺς κανόνες καὶ στὶς ἀξίες ποὺ καθορίζουν τὴ συμπεριφορὰ καὶ ἐπηρεάζουν τὴ σκέψη τοῦ λαοῦ, θὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ δράσει ἀποτελεσματικά.

Γιατὶ οἱ μεγάλοι στοχαστὲς τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι ἀπαράδεκτοι γιὰ τοὺς λαοὺς ποὺ ἔχουν διαλέξει διαφορετικοὺς δρόμους ἐξέλιξης; Οἱ ἡγέτες τῶν λαϊκῶν δημοκρατιῶν δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἐκπροσωπήσουν μιὰ κουλτούρα καπιταλιστικῆς οὐσίας, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο πὼς οἱ λαοὶ τους ἔχουν διαλέξει τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς. Ἡ ἀραβικὴ κουλτούρα διαφέρει ἀπὸ τὴ λατινικὴ, γιὰτὶ οἱ ἀραβικοὶ καὶ οἱ λατινικοὶ λαοὶ πειθαρχοῦν σὲ διαφορετικὲς ἱστορικὲς παραδόσεις καὶ σὲ διαφορετικὸς κανόνες ζωῆς. Ἡ διανοητικὴ, φιλοσοφικὴ καὶ ἠθικὴ κατάσταση ἑνὸς λαοῦ, ἀκόμα περισσότερο καὶ ἀπὸ τὴν ὑλικὴ καὶ τεχνικὴ του κατάσταση, δίνουν στὴν κουλτούρα του τὴν αὐθεντικὴ μορφή ἔκφρασής της καὶ τὸ αὐθεντικὸ τῆς νόημα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ λιγότερο ἢ περισσότερο ἀποτελεσματικὴ ἐπίδραση ποὺ ἀσκοῦν στὸ καθολικὸ πολιτιστικὸ σύνολο.

Οἱ ἱμπεριαλιστὲς χρησιμοποιοῦν διάφορες πολιτιστικὲς ἀξίες, ἐπιστημονικὲς, τεχνικὲς, οἰκονομικὲς, λογοτεχνικὲς ἢ ἠθικὲς, γιὰ νὰ δικάϊώσουν καὶ νὰ διατηρήσουν τὸ ἐκμεταλλευτικὸ καὶ καταπιεστικὸ καθεστῶς τους. Οἱ καταπιεζόμενοι λαοὶ χρησιμοποιοῦν ἐντελῶς ἀντίθετες πολιτιστικὲς ἀξίες, γιὰ νὰ πολεμή-

ΜΑΥΡΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ

ΤΟΥΡΕ

της Γουινέας

γοντες τῆς μαύρης κουλτούρας καὶ συγκεκριμενοποίησε σὲ μιὰ σειρά κείμενα τὰ πορίσματα τῶν ἐργασιῶν του. Μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες στιγμὲς τοῦ συνεδρίου εἶταν ἡ ἀνάγνωση ἐνὸς μηνύματος τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας τῆς Γουινέας κ. Σεκού Τουρέ. Τὸ κείμενο αὐτοῦ τοῦ μηνύματος παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον καὶ γι' αὐτὸ τὸ δίνουμε ὁλόκληρο στοὺς ἀναγνώστες μας.

σούν καλύτερα τὸν ἰμπεριαλισμὸ καὶ νὰ ἀπαλλαγούν ἀπὸ τὸ ἀποικιακὸ καθεστῶς.

Οἱ ἐπιστημονικὲς γνώσεις, ἡ σύγχρονη τεχνικὴ καὶ ἡ ἀνοδος τῆς σκέψης στὴ στάθμη τῶν ἀνώτερων ἀνθρωπιστικῶν ἀρχῶν γιὰ τὴν τελείωση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς — ὅλα αὐτά, μ' ὄλο πὺ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὸν πλουτισμὸ μιᾶς κουλτούρας, δὲν ἀποκλείουν τὴ δυνατότητα τῆς χρησιμοποίησής τους γιὰ ἀντιφατικὸς σκοπούς. Ἡ πολιτιστικὴ ἀξία ἐνὸς λαοῦ πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τὴ συμβολὴ πὺ μπορεῖ νὰ προσφέρει γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παγκόσμιου πολιτισμοῦ, μὲ τὴν καθιέρωση ἀνάμεσα στὰ ἀνθρώπινα ὄντα συγκεκριμένων σχέσεων ἰσότητος, ἀλληλεγγύης, ἐνότητος καὶ ἀδελφότητος. Γι' αὐτὸ οἱ πραγματικοὶ πολιτικοὶ ἡγέτες τῆς Ἀφρικῆς, πὺ ἡ σκέψη καὶ ἡ δράση τους ἀποβλέπουν πρὸς τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση τῶν λαῶν τους, πρέπει ὅπως δὴποτε νὰ ἔχουν ταχθεῖ, κατηγορηματικὰ, ἐναντίον ὄλων τῶν μορφῶν καὶ τῶν δυνάμεων πὺ ἀλλοιώνουν τὴ φυσιογνωμία τῆς ἀφρικανικῆς κουλτούρας. Οἱ πολιτικοὶ αὐτοὶ ἐκπροσωποῦν ἐξαιτίας τῆς ἀντιαποικιοκρατικῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ περιεχομένου τοῦ ἀγῶνα τους, τὶς πολιτιστικὲς ἀξίες τῆς κοινωνίας τῶν χωρῶν τους, πὺ ἔχει κινητοποιηθεῖ κατὰ τῆς ἀποικιοκρατίας. Καὶ σὰν ἐκπρόσωποι αὐτῶν τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν, ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἀποαποικιοποίηση ὄλων τῶν μορφῶν ζωῆς στὴ χώρα τους.

Ἡ ἀποαποικιοποίηση δὲν περιορίζεται μόνο στὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ἀποικιοκρατικὴ παρουσία. Πρέπει ὅπως δὴποτε νὰ συμπληρωθεῖ καὶ μὲ τὴν ὀλικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ «ἀποικιοποιημένου» πνεύματος, δηλαδὴ ἀπὸ ὄλες τὶς κακὲς, ἠθικὲς, πνευματικὲς καὶ πολιτιστικὲς συνέπειες τοῦ ἀποικιακοῦ καθεστώτος. Ἡ ἀποικιοκρατία, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει κάποια ἀσφάλεια, ἔχει ἀνάγκη νὰ δημιουργεῖ καὶ νὰ διατηρεῖ πάντα ἓνα ψυχολογικὸ κλίμα εὐνοϊκὸ γιὰ τὴ δικαίωσή της. Αὐτὸ τὴν κάνει νὰ ἀρνεῖται τὶς πολιτιστικὲς ἀξίες τοῦ ὑποδουλωμένου λαοῦ. Ὁ ἐθνικοαπελευθερωτικὸς ἀγῶνας λοιπὸν δὲν ὀλοκληρώνεται παρὰ μόνο ὅταν μιὰ χώρα, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴ της ἀπὸ

τὸν ἀποικιακὸ διοικητικὸ μηχανισμό, μπορέσει νὰ συνειδητοποιήσει τὶς ἀρνητικὲς ἀξίες πὺ οἱ ἀποικιοκράτες ἔχουν μπολιάσει συνειδητὰ στὴ ζωὴ, στὶς σκέψεις, στὶς παραδόσεις της κ.τ.λ., γιὰ νὰ ξεριζώσουν ἀπὸ μέσα της κάθε δυνατότητα ἀνάπτυξης καὶ ἀνθησης.

Ἡ ἐπιστῆμη γιὰ τὴν ἀλλοίωση τῆς φυσιογνωμίας ἐνὸς ἀποικιοποιημένου λαοῦ χρησιμοποιεῖ καμιά φορὰ τόσο λεπτότατες μεθόδους, ὡστε κατορθώνει σιγὰ - σιγὰ νὰ παραποιήσει ἀκόμα καὶ τὰ σωματικὰ μας γνωρίσματα, νὰ νοθεύσει τὶς πρωτότυπες ἀρετὲς καὶ τὰ προσόντα μας. Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς πὺς ἡ γαλλικὴ ἀποικιοκρατία ἔφθασε στὸν κολοφῶνα τῆς τὴν ἐποχὴ τῆς περιδόητης καὶ ἀχρηστευμένης πιά σήμερα θεωρίας τοῦ Λεβὺ - Μπρὺλ γιὰ τὴν «πρωτόγονη καὶ προλογικὴ ἰδιοσυστασία». Μ' ὄλο πὺ ἀπὸ τότε ἔχει τροποποιήσει πολλὰ σημεῖα ἀπὸ αὐτὴ τὴ θεωρία, στὴν προσπάθειά της νὰ προσαρμοστεῖ στὴν ἀναπόφευκτη ἐξέλιξη τῶν καταπιεζόμενων λαῶν, ἡ ἀποικιοκρατία δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ γεννάει μέσα της, μὲ τὶς πιὸ διαφορετικὲς μορφὲς καὶ ἀποχρώσεις, συμπλέγματα ἠθικῆς, πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνωτερότητας ἀπέναντι στοὺς ἀποικιοποιημένους λαοὺς. Αὐτὴ ἡ πολιτικὴ, πὺ ἀποβλέπει στὴν ἀλλοίωση τῆς φυσιογνωμίας ἐνὸς λαοῦ, πετυχαίνει τόσο περισσότερο, ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς ἐξέλιξης ἀνάμεσα στὸν ἀποικιοποιημένο καὶ στὸν ἀποικιοκράτη. Καὶ ριζώνει τόσο βαθύτερα, ὅσο πιὸ μακρόχρονη εἶναι ἡ κυριαρχία. Τὸ «σύμπλεγμα τοῦ ἀποικιοποιημένου», μὲ τὶς πιὸ ποικίλες μορφὲς του, διαστρεβλώνει τὴν ἐξέλιξή μας, βάζει τὴ σφραγίδα του ἀκόμα καὶ στὶς σκέψεις μας. Τὸ γεγονὸς π.χ. πὺς φορᾶμε κάσκα καὶ γυαλιὰ ἡλίου, ἀντικείμενα πὺ θεωροῦνται σὰν ἐνδειξη τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ἀποδείχνει αὐτὴ τὴν ἀλλοίωση τῆς φυσιογνωμίας, πὺ ἀποτελεῖ τροχοπέδη γιὰ τὴν ἀνάπτυξή μας...

Ὡστόσο δὲν εἶναι σωστὸ νὰ πιστεύουμε πὺς ἓνας λαός, μιὰ φυλὴ καὶ μιὰ κουλτούρα ἐμπεριέχουν ὄλες τὶς ἠθικὲς, πνευματικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀξίες. Εἶναι οὐτοπία ἡ ἀποψη πὺς ἡ ἀλήθεια δὲ βρίσκεται πὺθεν ἀλλοῦ παρὰ μόνον στὸ δικό μας

έθνικό, φυλετικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Όπως τονίσαμε κιόλας, οί ανακαλύψεις τών ανθρώπων, τὰ πνευματικά έπιτεύγματα και ή εξέλιξη τών γνώσεων δέν ανήκουν αποκλειστικά σέ κανέναν. Είναι αποτέλεσμα ένδς συνόλου παγκόσμιων ανακαλύψεων έπιτευγμάτων και εξέλιξεων, και κανένας λαός δέν έχει δικαίωμα νά διεκδικήσει τò μονοπάλιό τους. Έκείνοι που μετανάστευσαν στις Ένωμένες Πολιτείες, όταν έγκατέλειψαν τὰ σύνορα τής πατρίδας τους, δέν άφησαν εκεί ό,τι είχαν αποκτήσει στον πνευματικό τομέα. Δέ χρειάστηκε νά ξαναφεύρουν τήν ιστοπλοία, τὰ χαλύβδινα εργαλεία ή τò μπαρούτι. Τὰ χρησιμοποίησαν για νά ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, πολύ πριν σκεφτούν όρισμένες άποικιοκρατικές δυνάμεις νά διεκδικήσουν τήν ανακάλυψη και τήν κυριότητά τους. Ό Γάλλος χωροφύλακας που ύπηρετεί στο Ντακάρ ή στο Άλγέρι δέν είναι «κάτοχος» τής άπελευθερωτικής πορείας, του άτόμου, επειδή συμβολίζει τήν άποικιοκρατική παρουσία. Όσοσο με αυτή τή μορφή και με τέτοιες πνευματικές μεθόδους καθιέρωσε ή άποικιοκρατία τήν άρχή τής άνωτερότητάς της.

Τὰ διδακτικά βιβλία τών άποικιακών σχολείων μās μάθαιναν τους πολέμους τών Γαλατών, τή ζωή τής Ζάν ντ' Άρκ ή του Ναπολέοντα, τον κατάλογο τών νομών τής Γαλλίας, τὰ ποιήματα του Λαμαρτίνου και τò θέατρο του Μολιέρου, σαν ή Άφρική νά μην είχε ποτέ ιστορία, παρελθόν, γεωγραφική ύπόσταση και πολιτιστική ζωή... Η άξία τών μαθητών μας κρινόταν μόνο από τήν ικανότητά τους νά προσαρμοστούν σ' αυτή τήν πολιτική τής όλοκληρωτικής πολιτιστικής άφομοίωσης.

Η άποικιοκρατία, με τις διάφορες έκδηλώσεις της, καυχιέται πώς δίδαξε, στα σχολεία της, στους «έκλεκτους» από μās τις διάφορες επιστήμες, πώς τους έκανε τεχνικούς, μηχανικούς ή ήλεκτρολόγους, και έτσι κατορθώνει νά επηρεάζει αρκετούς διανοουμένους μας σέ τέτοιο βαθμό, ώστε τελικά φτάνουν στο σημείο νά δικαιώνουν τήν άποικιοκρατική κυριαρχία. Μερικοί προχωρούν ακόμα περισσότερο και καταλήγουν νά πιστέψουν πώς για νά αποκτήσουν τις καθολικές άληθινές γνώσεις τής επιστήμης, πρέπει όπωσδήποτε νά περιφρονήσουν τις ήθικές, πνευματικές και πολιτιστικές άξίες τής χώρας τους, για νά δεχθούν και νά άφομοιώσουν μιá κουλτούρα, που συχνά τους είναι από χίλιες άπόψεις ξένη.

Σε τί διαφέρουν όμως οί γνώσεις τής χειρουργικής, που διδάσκονται στο Λονδίνο, στην Πράγα, στο Βελιγράδι, ή στο Μπορντώ; Οί μέθοδοι για νά μετρήσει κανείς τον όγκο ένδς σώματος δέν είναι οί ίδιες στη Νέα Υόρκη, στη Βουδαπέστη ή στο Βερολίνο; Η άρχή του Αρχιμήδη δέν είναι ή ίδια στην Κίνα και στην Όλλανδία; Δέν υπάρχει χημεία ρωσική και χημεία ιαπωνική, ύπάρχει άπλούστατα ή χημεία. Η επιστήμη άπορρέει από όλες τις παγκόσμιες γνώσεις, δέν έχει έθνικότητα. Οί γελοίες συγκρούσεις, που γίνον-

ται για τήν καταγωγή τής μιās ή τής άλλης ανακάλυψης, δέν μās ενδιαφέρουν, γιατί δέν προσθέτουν τίποτα στην άξία τής κάθε ανακάλυψης.

Όποιος όμως κι αν είναι ό βαθμός τής άπάτης της, ή άποικιοκρατία προδίδει τους σκοπούς της με τήν όργάνωση και τήν ούσία τής διδασκαλίας, που ισχυρίζεται πώς προσφέρει έξ όνόματος δέν ξέρω ποιου άνθρωπισμού. Η άλήθεια είναι πώς στην άρχή χρειαζόταν όρισμένο αριθμό κατώτερων ύπαλλήλων: έμπορικών πρακτόρων, λογιστών, δακτυλογράφων, ταχυδρομικών κ.τ.λ. Ό στοιχειώδης χαρακτήρας τής έκπαίδευσης που μās παρείχε, έδειχνε αρκετά εύγλωττα τους σκοπούς της. Η άποικιοκρατική έξουσία απέφευγε π.χ. νά δημιουργήσει για τους νέους τής Άφρικής σχολεία, που θα μπορούσαν νά καταρτίσουν διοικητικά στελέχη ικανά νά διδάξουν τήν πραγματική ιστορία τής Άφρικής. Τί θα γινόταν τήν άλλη μέρα μετά τήν άπελευθέρωση τής Γουινέας, αν δέν είχαμε ιδρύσει μόνοι μας ένα σχολείο διοικητικών στελεχών; Η διοικητική ζωή τής Δημοκρατίας τής Γουινέας όρθωσε μπροστά μας, σέ μās τήν ίδια τήν κυβέρνηση, πολυάριθμα προβλήματα, που μόνο έμπειρικά μπορέσαμε νά τὰ λύσουμε.

Η θέληση νά διατηρηθούν οί πληθυσμοί σέ διαρκή κατάσταση κατωτερότητας σφραγίζει και τὰ προγράμματα και τò χαρακτήρα τής άποικιακής διδασκαλίας. Ό Άφρικανός δάσκαλος ήθελαν νά είναι και νά μείνει ένας δάσκαλος ποιοτικά κατώτερος, για νά διατηρήσει σέ κατώτερο επίπεδο τήν ποιότητα τής διδασκαλίας στην Άφρική. Έμπόδιζαν ταυτόχρονα με κάθε τρόπο τήν άνάρρηση Άφρικανών ύπαλλήλων στην άνώτερη ύπαλληλική ιεραρχία, άπαιτώντας ισοδυναμία τών διπλωμάτων. Αυτός ό άντιπερισπασμός χρησιμοποιήθηκε με τόση πανουργία, ώστε όρισμένοι συνδικαλιστές σύντροφοί μας, μ' όλο που είταν κατά τής άποικιοκρατίας, τσακώνουνταν άγρια μεταξύ τους για τò πρόβλημα τής ισοδυναμίας τών περγαμηνών, άντι νά χτυπούν άμεσα τις βασικές αιτίες τής σκοταδιστικής πολιτικής.

Είδηκοί δάσκαλοι, είδηκοί γιατροί! Όλοι αυτοί χρειάζονταν για ένα συγκεκριμένο σκοπό. Τò άποικιοκρατικό καθεστώς είχε άνάγκη από άνθρώπους που νά παράγουν, από άνθρώπους που νά δημιουργούν, από εργατικά χέρια. Χρειαζόταν ξυλοκόπους στο Μέσο Κογκό ή στην Άκτή του Έλεφαντόδοντος, άγρότες στο Σουδάν ή στην Δαχομέη κ.τ.λ. Οί άποικοί τής Γαλλικής Δυτικής Άφρικής και τής Γαλλικής Ίσημερινής Άφρικής, οί ισχυρές εταιρίες τών άποικιοκρατών στο Βελγικό Κογκό ή στη Ροδεσία δέ θα είχαν έγκατασταθει στην Άφρική, αν δέν υπήρχε εκεί ό πλούτος του έδάφους και ό Άφρικανός άνθρωπος, που τον έβλεπαν σαν εργαλείο για τήν εκμετάλλευση αυτού του πλούτου. Για νά καταπολεμήσουν τις μεγάλες ένδημικές άρρώστειες, που άπειλούσαν τήν ποσοτική ισορροπία του πληθυσμού και μείωναν τὰ εργατικά χέρια, οί άποικιοκρατικές δυνάμεις δημιούργησαν τò σώμα

τῶν Ἀφρικανῶν γιατρῶν, χαρακτηρίζοντάς το σάν ἓνα κατώτερο σῶμα «ιατρικῶν ἐργατῶν». Ἔτσι, στὸν τομέα τῆς καθαρῆς γνώσης, στὸν τομέα τῶν καθολικῶν γνώσεων, ἢ διδασκαλία ποὺ πρόσφεραν οἱ ἀποικιοκράτες στὴν Ἀφρικὴ εἴταν σκόπιμα κατώτερη καὶ περιοριζόταν στὶς γνώσεις ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν μιὰ ὅσο τὸ δυνατὸ καλύτερη ἐκμετάλλευση τῶν πληθυσμῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, ἢ στοιχειώδης καὶ ἢ μέση ἐκπαίδευση ἀπέδλεπαν σταθερὰ στὴν ἐξάρτηση τῆς κουλτούρας καὶ στὴν ἀλλοίωση τῆς μορφῆς τῆς.

Πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουμε τὸν κακὸ συναισθηματισμὸ νὰ χρωστᾶμε εὐγνωμοσύνη στὴν προσφορὰ μιᾶς κουλτούρας, ποὺ μᾶς ἐπιβλήθηκε σὲ βάρος τῆς δικῆς μας κουλτούρας. Πρέπει νὰ ἐξετάσουμε ἀντικειμενικὰ τὸ πρόβλημα. Πόσοι ἀπὸ τοὺς νέους σπουδαστές μας καταδικάζουν, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουν καὶ οἱ ἴδιοι, τὴν ἀφρικανικὴ κουλτούρα, κρίνοντάς τὴν μὲ βάση τὴν ἱεραρχία τῶν ἀξιών ποὺ ἔχουν καθιερωθεῖ σ' αὐτὸ τὸν τομέα ἀπὸ τὴν κουλτούρα τῆς ἀποικιοκρατικῆς δυνάμεις; Στὴν ἱστορία δὲν ὑπάρχει κανένα παράδειγμα ποὺ ἡ κουλτούρα ἑνὸς λαοῦ νὰ ἔμεινε στατική. Ὅλες οἱ κουλτούρες ἀκολουθοῦν ἓνα δικό τους δρόμο ἐσωτερικῆς ἐξέλιξης καὶ καμιά δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυριστεῖ πῶς εἶναι ποιοτικὰ ἀνώτερη. Ἡ ἀξία μιᾶς κουλτούρας δὲν μπορεῖ νὰ κριθεῖ παρὰ μόνον σὲ σχέση μὲ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἀσκεῖ στὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς. Κουλτούρα εἶναι ὁ τρόπος ποὺ μ' αὐτὸν μιὰ δοσμένη κοινωνία διευθύνει καὶ χρησιμοποιοῦν τὶς πηγές τῆς σκέψης τῆς. Ὁ Μάρξ ἢ ὁ Γκάντι δὲν συνέβαλαν λιγότερο στὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας ἀπὸ τὸν Οὐγκὼ ἢ τὸν Παστέρ.

Ἐνῶ ὁμως μαθαίνουμε γενικὰ τί εἶναι κουλτούρα καὶ γνωρίζουμε τὰ ὀνόματα τῶν ἐξοχότερων ἐκφραστῶν τῆς, ξεχνᾶμε σιγὰ - σιγὰ τὶς πατροπαράδοτες ἔννοιες τῆς δικῆς μας κουλτούρας καὶ τὰ ὀνόματα ἐκείνων ποὺ τὴ δόξασαν. Πόσοι ἀπὸ τοὺς νεαροὺς μαθητές μας μποροῦν νὰ διαβάσουν τὸν Μποσσυέ, ἀλλὰ ἀγνοοῦν τὴ ζωὴ τοῦ Ἐλ - Χάτζ - Οὐμάρ; Πόσοι Ἀφρικανοὶ διανοούμενοι παραγνωρίζουν ἀσύνειδα τὰ πλούτη τῆς δικῆς μας κουλτούρας, γιὰ νὰ καταγράψουν τὶς φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις ἑνὸς Καρτέσιου ἢ ἑνὸς Μπέρκσον; Ὅσο συλλογιζόμαστε μὲ μοναδικὴ βάση αὐτὰ τὰ ἐξωτερικὰ ἀποκτήματα, ὅσο ἐξακολουθοῦμε νὰ κρίνουμε ἢ νὰ ὀρίζουμε σύμφωνα μὲ τὶς ἀξίες τῆς ἀποικιακῆς κουλτούρας, δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ ἀποαποικιοποιηθοῦμε καὶ δὲ θὰ δώσουμε στὶς σκέψεις καὶ στὶς πράξεις μας ἓνα ἔθνικὸ περιεχόμενο, δηλαδὴ μιὰ χρησιμότητα ποὺ θὰ τεθεῖ στὴν ὑπηρεσία τῆς κοινωνίας μας. Βέβαια κάθε κουλτούρα ἀξία νὰ ὀνομάζεται ἔτσι πρέπει νὰ μπορεῖ νὰ δίνει καὶ νὰ δέχεται, γι' αὐτὸ κι ἐμεῖς μποροῦμε νὰ θεωροῦμε τὶς ξένες κουλτούρες μόνον σάν μιὰ ἀναγκαῖα προσφορὰ γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῆς δικῆς μας.

Τὸ περιβάλλον καθορίζει τὸ ἄτομο, γι' αὐ-

τὸ ὁ ἀγρότης τῶν χωριῶν μας ἔχει περισσότερα γνήσια ἀφρικανικὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἀπὸ τὸ δικηγόρο ἢ τὸ γιατρὸ τῶν μεγάλων πόλεων. Ὁ ἀγρότης, ποὺ διατηρεῖ λιγότερο ἢ περισσότερο ἄθικτη τὴν προσωπικότητά του καὶ τὴν οὐσία τοῦ κουλτούρας του, νιώθει μεγαλύτερη εὐαισθησία γιὰ τὶς πραγματικὲς ἀνάγκες τῆς Ἀφρικῆς. Δὲ θέλουμε νὰ καταδικάσουμε τοὺς διανοούμενους, ἔχει ὁμως μεγάλη σημασία νὰ ἀποδείξουμε τὴν ἀλλοίωση τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Ἀφρικανοῦ διανοούμενου, ἀλλοίωση ποὺ γι' αὐτὴν δὲν εὐθύνεται ὁ ἴδιος, γιὰτὶ μ' αὐτὸ τὸ τίμημα τοῦ δίδαξε τὸ ἀποικιοκρατικὸ καθεστῶς τὶς γενικὲς γνώσεις, ποὺ τοῦ ἔδωσαν τὴ δυνατότητα νὰ γίνεῖ μηχανικός, γιατρός, ἀρχιτέκτονας ἢ λογιστής. Γι' αὐτὸ ἡ ἀποαποικιοποίηση στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀτόμου πρέπει νὰ γίνεῖ βαθύτερα σὲ ἐκείνους ποὺ μορφώθηκαν ἀπὸ τὸ ἀποικιοκρατικὸ καθεστῶς. Πραγματοποιώντας αὐτὴ τὴν ἀποαποικιοποίηση, ὁ Ἀφρικανὸς διανοούμενος θὰ προσφέρει στὴν ἡπειρὸ μας μιὰ ἀποτελεσματικὴ καὶ πολύτιμη βοήθεια. Ὅσο περισσότερο θὰ καταλαβαίνει τὴν ἀνάγκη νὰ ἀπελευθερωθεῖ πνευματικὰ ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα τοῦ ἀποικιοποιημένου, τόσο περισσότερο θὰ ξαναβρίσκει τὶς πρωτότυπες ἀρετὲς μας καὶ τόσο περισσότερο θὰ ὑπηρετεῖ τὴν ἀφρικανικὴ ὑπόθεση.

Ἡ Ἀφρικὴ εἶναι βασικὰ χώρα κοινοτική. Ἡ συλλογικὴ ζωὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη δίνουν στὶς συνήθειές τῆς ἓνα ἀνθρωπιστικὸ βάθος, ποὺ πρέπει νὰ τὸ ζηλεύουν πολλοὶ λαοί. Στὴν Ἀφρικὴ, ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν ἀνθρώπινων ιδιοτήτων, ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ὀργάνωση τῆς ζωῆς του ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας — τῆς οἰκογενείας, τοῦ χωριοῦ ἢ τῆς φυλῆς του. Ἡ φωνὴ τῶν ἀφρικανικῶν λαῶν εἶναι ἀπρόσωπη, ἀνώνυμη, δὲν ἔχει κανένα ἀτομικιστικὸ ἦχο. Στους κύκλους ὁμως ποὺ μολύνθηκαν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν ἀποικιοκρατῶν, εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν παρατηρήσει κανεὶς τὴν πρόοδο τοῦ ἀτομικοῦ ἐγωῖσμου; Εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ἀκούσει ἀνθρώπους νὰ ὑπερασπίζονται τὴ θεωρία «ἡ τέχνη γιὰ τὴν τέχνη», τὴ θεωρία «ἡ ποίηση γιὰ τὴν ποίηση», τὴ θεωρία «καθένας γιὰ τὸν ἑαυτό του»;

Ἐνῶ οἱ ἀνώνυμοι καλλιτέχνες μας μαγεύουν ὅλο τὸν κόσμον, ἐνῶ ἀπὸ παντοῦ ζητᾶνε τοὺς χορούς μας, τὴ μουσικὴ μας, τὰ τραγούδια μας καὶ τὰ γλυπτά μας, γιὰ νὰ γνωρίσουν καλύτερα τὸ βαθὺ νόημά τους, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς νεαροὺς μας διανοούμενους σκέπτονται πῶς ἀρκεῖ νὰ γνωρίσουν τὸν Πρεβέρ, τὸν Ρεμπώ, τὸν Πικασσό ἢ τὸν Ρενουάρ, γιὰ νὰ γίνουν καλλιεργημένοι ἄνθρωποι καὶ νὰ ἀνεβάσουν τὴν κουλτούρα, τὴν τέχνη καὶ τὴν προσωπικότητά μας σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο. Ὅλοι αὐτοὶ βλέπουν μόνον τὴν ἐπιφάνεια τῶν γεγονότων. Κρίνουν μέσα ἀπὸ τὰ συμπλέγματα τους, μὲ τὴν ψυχοσύνθεση τοῦ «ἀποικιοποιημένου». Τὰ λαϊκὰ τραγούδια μας δὲν ἔχουν γι' αὐτοὺς ἀξία, παρὰ μόνον στὸ βαθμὸ

που πλαισιώνονται αρμονικά μέσα στις έντελως ξένες για τὸ κοινωνικό τους νόημα δυτικές μόδες. Οἱ πίνακές μας! Θὰ τοὺς ἤθελαν πιὸ κλασικούς. Οἱ μάσκες καὶ τὰ μικρὰ γλυπτά μας! Ἔχουν μόνο αἰσθητική ἀξία. Στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲ σκέπτονται πὼς ἡ ἀφρικανική τέχνη εἶναι βασικὰ ὠφελιμιστική καὶ κοινωνική.

Οἱ διανοούμενοι αὐτοί, που ἔχουν μηχανοποιηθεῖ καὶ ἀπέκτησαν ἕναν καταστρεπτικό τρόπο σκέψης, συνηθισμένοι καθὼς εἶναι νὰ κρίνουν μὲ βάση ἀξίες που δὲν τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ τὶς ὀρίσουν μὲ τὶς δικές τους πνευματικές δυνάμεις, καὶ διαπαιδαγωγημένοι σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα, τὴ σκέψη, τὶς συνθήκες ζωῆς καὶ τὴ θέληση τοῦ ἀποικιοκρατικοῦ καθεστώτος, μένουν κατάπληκτοι κάθε φορά που καταγγέλλουμε τὸν ὀλέθριο χαρακτήρα τῆς συμπεριφορᾶς τους. Ἄν ὁμως ρωτοῦσαν τὸν ἑαυτό τους, νηφάλια, ὄχι στηριζόμενοι στὴ θεωρητική τους γνώση τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἀποκτώντας αὐτοσυνείδηση, ποιῆς εἶναι οἱ πραγματικές ἀξίες τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πατρίδας τους, ἂν σκέπτονταν τί προσφέρει ἢ συμπεριφορὰ τους στὴν Ἀφρική, που ἔχει ξεσηκωθεί ὀλόκληρη γιὰ νὰ πετύχει τοὺς ἀντικειμενικούς σκοπούς της, τὴν ἀπελευθέρωση, τὴν πρόοδο, τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια, τότε ἀσφαλῶς θὰ ἀντιλαμβάνονταν καὶ θὰ ἐκτιμοῦσαν τὰ προβλήματά μας. Ὅλοι αὐτοὶ δὲν καταλαβαίνουν πὼς ἔστω καὶ ἡ ἐλάχιστη πρωτότυπη καλλιτεχνική μας ἐκδήλωση ἀποτελεῖ ἐνεργὸ συμμετοχὴ στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ μας. Χωρίζουν τὴν κουλτούρα ἀπὸ τὸ λαό, τὴν τέχνη ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ζωὴ.

Κάθε πράγμα ἔχει τὴ μορφή καὶ τὸ βάθος του. Ἐκεῖνο που ἔχει πρωταρχικὴ σημασία στὴν ἀφρικανικὴ τέχνη εἶναι τὸ πραγματικὸ καὶ ζωντανὸ της περιεχόμενο, ἡ βαθειὰ σκέψη που τὴ ζωογονεῖ καὶ τὴν κάνει χρήσιμη στὴν κοινωνία. Οἱ ἰκανότητες τῶν διανοουμένων καὶ τῶν καλλιτεχνῶν, τῶν στοχαστῶν καὶ τῶν ἐρευνητῶν, δὲν ἔχουν ἀξία παρὰ μόνο ὅταν βοηθοῦν πραγματικὰ τὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ, ὅταν θρῖσκουν βασικὰ τὴν ὀλοκλήρωσή τους μέσα στὴ δράση, στὴ σκέψη καὶ στοὺς πόθους τῶν πληθυσμῶν. Ἄν ὅλοι αὐτοὶ ἀπομονωθοῦν ἀπὸ τὸ δικό τους περιβάλλον ἐξαιτίας τῆς ἰδιαίτερης ψυχοσύνθεσής τους, τῆς ψυχοσύνθεσης τοῦ «ἀποικιοποιημένου», δὲ θὰ μπορέσουν νὰ ἀσκήσουν καμιά ἐπίδραση, δὲ θὰ ἔχουν καμιά ἀξία γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ δράση, που ἀναπτύσσουν οἱ ἀφρικανικοὶ πληθυσμοὶ γιὰ νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν ἀποικιοκρατία. Θὰ εἶναι πάντα ξεριζωμένοι καὶ ξένοι γιὰ τὴν πατρίδα τους.

Αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ἀποαποικιοποίηση, αὐτὴ ἡ ἀποαποικιοποίηση τῶν σκέψεων καὶ τῶν ἀντιλήψεων φαίνεται ἄπειρα δύσκολη. Πραγματικά, ὑπάρχουν πολλές ἀποκτημένες συνήθειες, ἀνεξέλεγκτοι τρόποι συμπεριφορᾶς, ἕνας τρόπος ζωῆς καὶ ἕνας τρόπος σκέψης, που στὸ σύνολό τους ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος «δεύτερης φύσης» καὶ φαίνεται πὼς ἔχουν καταστρέψει τὴν πρωτότυπη προσωπικότητα τοῦ ἀποικιοποιημένου. Ὡστόσο οὔτε τὰ πνευμα-

τικὰ διαβήματα, οὔτε μιὰ ἀδιάκοπη καὶ ἐπιμονη ἐργασία ἀναπροσαρμογῆς καὶ θέλησης, δὲν πρόκειται νὰ φέρουν κανένα ἀποτέλεσμα. Ἄρκει μόνο νὰ ἐνωθεῖ καὶ πάλι κανεὶς μὲ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον, νὰ ξαναγυρίσει στὴν Ἀφρική, στὴν καθημερινὴ πράξη τῆς ἀφρικανικῆς ζωῆς, καὶ τότε θὰ ἀφομοιώσει καὶ πάλι τὶς βαθειὲς ἀξίες της, τὴν πραγματικὴ της δραστηριότητα, τὴν πρωτότυπη ψυχοσύνθεσή της.

Ὁ ὑπάλληλος, που ζεῖ ἀδιάκοπα ἀνάμεσα σὲ ἄλλους ὑπαλλήλους, δὲ θὰ ἐγκαταλείψει τὶς παλιὲς ἀποικιακές του συνήθειες, γιὰ τὴν οἱ συνήθειες αὐτὲς ἀντιπροσωπεύουν ἕναν καθημερινὸ τρόπο πράξης καὶ γιὰ τὸν ἴδιο καὶ γιὰ τὸ περιβάλλον ὅπου ζεῖ. Δὲ θὰ μπορέσει νὰ τοποθετήσῃ σωστὰ τὸν ἑαυτό του, ὅσο θὰ εἶναι ὑπάλληλος καὶ θὰ ζεῖ στὸ διοικητικὸ περιβάλλον, γιὰ τὴν θὰ περιορίζει τοὺς ἀνθρώπινους ἀντικειμενικούς του σκοποὺς μόνο στὸν τομέα τῆς ὑπαλληλικῆς του σταδιοδρομίας. Ὁ καλλιτέχνης, που πιστεύει μὲ περηφάνεια πὼς ἀρκεῖ νὰ γίνῃ γνωστὸς γιὰ νὰ ἐκφράσῃ μὲ τὰ ἔργα του τὴν προσωπικότητά της Ἀφρικῆς, θὰ μείνῃ ἕνα ἀποικιοποιημένο μυαλό, ἕνα μυαλό ὑποδουλωμένο στὴν ἀποικιοκρατικὴ σκέψη.

Ἄς πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὰ μπαλέτα τοῦ συντρόφου μας Κεῖτα Φοντέμπα, που διασχίζουν ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια ὄλο τὸν κόσμο, γιὰ νὰ δείξουν μὲ τὸν πατροπαράδοτο τρόπο ἐκφρασης τί εἶναι ὁ ἀφρικανικὸς χορός, οἱ πολιτιστικές, ἠθικές καὶ πνευματικές ἀξίες τῆς κοινωνίας μας. Αὐτοὶ οἱ καλλιτέχνες δὲ σπούδασαν οὔτε στὴν Ὀπερα τοῦ Παρισιοῦ, οὔτε στὴν Ὀπερα τῆς Βιέννης. Ἡ χορογραφικὴ τους μύηση ξεκινάει ἀπὸ τὴν πραγματικὰ ἀφρικανικὴ ἀγωγή τους καὶ ἀπὸ τὴν ἔθνικη συνειδητοποίηση τῶν καλλιτεχνικῶν ἀξιῶν μας. Ἡ ὀμάδα αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀνώνυμη ὀμάδα. Κανένα ἀπὸ τὰ μέλη της δὲν εἶναι οὔτε πρῶτο, οὔτε δεῦτερο ἄστρο. Οἱ τραγουδιστὲς ξέρουν μόνο τὰ λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως τοὺς τὰ ἔμαθαν στὰ μακρινὰ χωριά τους. Ἡ ἀξία τῆς ὀμάδας τοῦ συντρόφου μας Κεῖτα Φοντέμπα ὀφείλεται στὴν αὐθεντικότητά της. Ἡ ὀμάδα αὐτὴ θὰ κάνει πολὺ περισσότερα γιὰ νὰ γίνουν γνωστὲς οἱ κοινωνικὲς χορογραφικὲς ἀξίες τῆς Ἀφρικῆς, ἀπ' ὅσα θὰ μπορέσουν νὰ κάνουν ποτὲ ὄλα τὰ ἔργα ἀποικιακῆς ἔμπνευσης, που ἔχουν γραφτεῖ πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Αὐτὸ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς πὼς κανένας συγγραφέας δὲν μπόρεσε ἢ δὲν ἤξερε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ἐσωτερικὸ νόημα τοῦ χοροῦ, που στὴν Ἀφρική ἀποτελεῖ ἕνα μέρος τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ γράψῃς ἕνα ἄρθρο ἢ ἕνα ἐπαναστατικὸ τραγούδι, γιὰ νὰ πάρῃς μέρος στὴν ἐπανάσταση τῆς Ἀφρικῆς. Πρέπει νὰ κάνῃς ὁ ἴδιος αὐτὴ τὴν ἐπανάσταση γιὰ τὸ λαό, καὶ τότε τὰ τραγούδια θὰ ρηθοῦν ἀπὸ μόνονα τους. Γιὰ νὰ ἀναπτύξῃς πραγματικὴ δράση, πρέπει ἐσὺ ὁ ἴδιος νὰ εἶσαι ἕνα ζωντανὸ κομμάτι τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς σκέψης της, ἕνα στοιχεῖο αὐτῆς τῆς λαϊκῆς ἐνεργητικότητας, που ἔχει κινητοποιηθεῖ ὀλόκληρη γιὰ τὴν ἀ-

πελευθέρωση, την πρόοδο και την ευτυχία της 'Αφρικής. Δεν υπάρχει καμιά θέση έξω από αυτό τον μοναδικό αγώνα, ούτε για τον καλλιτέχνη, ούτε για τον διανοούμενο, αν δεν έχει ο ίδιος άφοσιωθεί και δεν έχει προσφέρει όλες τις δυνάμεις του μαζί με το λαό στον μεγάλο λαϊκό αγώνα της 'Αφρικής και της ανθρωπότητας που υποφέρει.

Ο άνθρωπος της 'Αφρικής, που χτές ακόμα δεχόταν την περιφρόνηση των άλλων, που είχε αποκλεισθεί από τους διεθνείς οργανισμούς και είχε απομακρυνθεί από έναν κόσμο, τον ίδιο κόσμο που τον είχε κάνει κατώτερο με την κυριαρχία του, αυτός ο άνθρωπος, που είχε χάσει τα πάντα, που δεν είχε πατρίδα μέσα στην ίδια του τη χώρα, που καθόταν γυμνός και λεηλατημένος πάνω στα ίδια του τα πλούτη, ὄρθωσε ξαφνικά το ανάστημά του μέσα στον κόσμο, για να διεκδικήσει όλα τα ανθρώπινα δικαιώματά του και την πλήρη συμμετοχή του στην παγκόσμια ζωή. Αυτή η στάση χαλάει βέβαια τη γελοιογραφική εικόνα, που παριστάνει την αποικιακή κατάκτηση σαν να σχεδιάστηκε τάχα από τον ίδιο τον μαύρο άνθρωπο, έξαιτίας της κληρονομικής του ανικανότητας. Αυτό δεν είναι ένα από τα μικρά σφάλματα ὀρισμένων πολιτισμών, που περιχαράκωνονται μέσα στις ἔγκεντρικές σκέψεις τους, για να κρίνουν ὅτι τους είναι ξένο και δεν ανταποκρίνεται ούτε στα ιδιαίτερα κριτήριά τους, ούτε στην ιστορική τους παράδοση, ούτε στην ιεραρχία των συμβατικών αξιών τους. Είναι μιὰ βαρύτατη εὐθύνη που κουβαλᾶνε στους ὤμους τους οἱ κατακτητικοὶ πολιτισμοί, γιατί προσανατόλισαν τις δυνάμεις τους πρὸς τὴν καταστροφή ἀνθρώπινων κοινωνιών, κοινωνιών που αὐτοὶ δὲν εἶχαν ούτε τὴν ικανότητα ούτε τὴ δύναμη νὰ ἐκτιμήσουν ἀντικειμενικὰ τις ἀξίες τους. Ο κόσμος τῆς σκέψης καὶ ὁ κόσμος τῆς ἔρευνας, σκυμμένοι πάνω στα ἑρείπια αὐτῶν τῶν καταστραμμένων λαῶν, προσπαθοῦν σήμερα ἀπὸ κοινού, με τὸν ἴδιο ἀγωνιώδη ζῆλο, νὰ ἀποσπᾶσουν ἀπὸ τοὺς καταστραμμένους πολιτισμοὺς τὸ μυστικὸ τῶν ἀγνωστων ἀξιών, που τοὺς ἔδωσαν τὴ δυνατότητα νὰ ἀναπτυχθοῦν ἀκολουθώντας μιὰ πνευματικὴ πορεία, που ἡ ἀνθρωπότητα ἔχασε γιὰ πάντα τὴν εὐκαιρία νὰ τὴ γνωρίσει. Τὸ ἔγκλημα τοῦ Φερνάντο Κορτές, που βασάνισε τὸν τελευταῖο αὐτοκράτορα τῶν 'Αζτέκων, δὲ φαίνεται τόσο σὰν κακούργημα ἑνὸς ἀνθρώπου, ὅσο σὰν ἀνεπανόρθωτο σφάλμα τῶν κατακτητικῶν πολιτισμῶν.

Κρίνοντας με βάση τὸ δικό τους περιβάλλον, ὀρίζοντας σύμφωνα με τις ἀξίες τῆς δικῆς τους κουλτούρας, οἱ κατακτητικοὶ πολιτισμοί, ὄχι μόνο δὲν εὐνόησαν τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀνθρώπινων ἀξιών τῆς 'Αφρικής, ἀλλὰ ἐλάττωσαν τις δυνατότητες ἔκφρασής τους, τις παραμόρφωσαν ὡς ἓνα βαθμὸ με τὴν ὑποδούλωση, τὴν ἄγρια ἐκμετάλλευση καὶ τὴ γενικευμένη καταπίεση. Ἡ βασιλεία ὁμως τῆς δυνάμεις καὶ τῆς δόλιας κατοχῆς εἶναι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα καταδικασμένα σὲ ἀποτυχία, γιατί δὲν ὑπάρχει πιά καμιά ἐξωτερικὴ ἐπίδραση,

καμιά ξένη πίεση, που νὰ μπορεῖ νὰ κρατάει ἐπ' ἀπειρον σκυμμένο ἓνα λαὸ κάτω ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς κυριαρχίας καὶ τῆς ἀποστέρησης τῶν δικαιωμάτων του. Στὴν ἀργὴ ἀνοδικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπινου σύμπαντος, που συνοδεύεται σιγὰ - σιγὰ, καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παγκόσμιας συνείδησης, ἡ θηριώδης δύναμη καὶ οἱ παράνομες ἐπιχειρήσεις ἀπωθοῦνται ὀλοένα περισσότερο στὸ περιθώριο τῶν θετικῶν ἀξιών τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἡ 'Αφρική, που χτές ακόμα εἶταν παιχνίδι καὶ ἀντικείμενο ἀποχαλινωμένων ὀρέξεων, που εἶταν ἄφωνος μάρτυρας τοῦ ἀργοῦ ἐξευτελισμοῦ τῶν πιὸ εὐγενικῶν κοινωνικῶν ψυχολογιῶν, βρίσκεται σήμερα ὀλοκλήρη στὸ δρόμο τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀξιοπρέπειας καὶ τῆς ὀλοκληρωτικῆς τῆς ἀποκατάστασης. Ἡ 'Αφρική, που χτές ακόμα βρισκόταν κάτω ἀπὸ ξένη κυριαρχία, ἀλλὰ δὲν εἶχε κατακτηθεῖ, θὰ στείλει στὸν κόσμο τὸ ἰδιαίτερο μήνυμά της καὶ θὰ προσφέρει στὸ ἀνθρώπινο σύμπαν τὸν καρπὸ τῆς πείρας της, τὴν ὀλότητα τῶν πνευματικῶν πηγῶν της καὶ τὰ διδάγματα τῆς δικῆς της κουλτούρας. Ἡ ἠθικὴ προσωπικότητα τῆς 'Αφρικής, που γιὰ πολὺ καιρὸ τὴν ἀρνοῦνταν, καταφεύγοντας στὶς πιὸ ἐξωφρενικὲς ἑρμηνεῖες καὶ στὶς πιὸ χοντροκομμένες ἱστορικὲς πλαστογραφίες, ἄρχισε νὰ προβάλει ὀλοένα ἰσχυρότερη. Οἱ κατακτητικὲς δυνάμεις δὲ θὰ μποροῦν πιά νὰ τὴν ὑποτιμοῦν ἀτιμῶρητα. Ο μαύρος ἄνθρωπος, σὲ ὅποιο τόπο κι ἂν βρῆκε ἄσυλο καὶ ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ περιοχὴ που γεννήθηκε, λυτρώθηκε ὀριστικὰ ἀπὸ τὸ βάρος μιᾶς πλαστῆς κατωτερότητας, που τοῦ εἶχε δημιουργήσει ἡ ὑποδούλωση, καὶ πρόβαλε ξανὰ με ὄλη τὴν αὐθεντικότητά του, δικαιολογημένα περήφανος, γιατί μπορεῖ νὰ διεκδικήσει τὸ φορτίο τῆς μοίρας του καὶ ὄλη τὴν εὐθύνη τῆς ἱστορίας του.

Δὲν πρέπει νὰ γίνεται σύγχυση ἀνάμεσα στὴ φαινομενικὴ ὑποταγὴ τῶν ἀφρικανικῶν λαῶν καὶ στὴ βαθειὰ τους θέληση νὰ λυτρωθοῦν ἀπὸ τὴν ἀλλοίωση τῆς φυσιογνωμίας τους. «Νὰ ἀνέχεσαι, γιὰ νὰ σωθεῖς», «νὰ δέχεσαι, γιὰ νὰ ἀντέξεις», — αὐτὴ εἶταν ἡ σκληρότερη φιλοσοφία τοῦ μαύρου ἀνθρώπου, ὅταν τὸν ξερίζωσαν ἀπὸ τὴ γῆ του καὶ ἔχανε τὴν ἐλευθερία τῆς βούλησής του.

Καμιά κατάρρα δὲ μπορεῖ νὰ βαρύνει τόσο πολὺ ἓνα λαὸ, σὰν αὐτὴ που δημιουργεῖ ἓνα συνασπισμὸ φυλῶν καὶ συμφερόντων, που ἔχουν σκοπὸ νὰ πραγματοποιήσουν, με μιὰ κοινὴ ἐπιχείρηση, τὴν ὑποδούλωση ἢ τὴν καταστροφή, τὴν ἐκμετάλλευση ἢ τὴν ἐρείπωση.

Τὰ κτήματα ὁμως τοῦ ἀνθρώπου, που μεγαλώνουν καὶ πλαταίνουν πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ κόσμου, δὲν μποροῦν νὰ ἀνεχτοῦν αὐτὰ τὰ περιφραγμένα χωράφια, που ἀπαλλοτρίωσαν διὰ τῆς βίας τὰ φεουδαρχικὰ ἔθνη. Ο ἄνθρωπος ἀπαιτεῖ σήμερα ἀπὸ ὀλοκλήρη τὴ γῆ ἀπόλυτη ἀλληλεγγύη καὶ πλήρη συμμετοχὴ στὰ ἔργα καὶ στὶς ἐπιχειρήσεις του. Πότε ἀπὸ ἀνάγκη καὶ πότε ἀπὸ συνειδητὴ θέληση, ὁ ἄνθρωπος καταργεῖ τις ἀτομικιστικὲς

καί ρατσιστικές αίρέσεις, που τὸ τελευταῖο καί τραγικὸ θύμα τους εἶταν ὁ μαῦρος κόσμος.

Οἱ πόρτες τοῦ μέλλοντος δὲ θὰ ἀνοίξουν οὔτε μπροστὰ σὲ μερικοὺς προνομιοῦχους, οὔτε μπροστὰ σὲ ἓνα λαὸ ἐκλεκτὸ ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους λαοὺς. Θὰ ὑποχωρήσουν ὕστερα ἀπὸ συντονισμένες σπρωξιὲς ὄλων τῶν λαῶν καί τῶν φυλῶν, ὅταν θὰ ἐνώσουν τὶς δυνάμεις τους μὲ τὶς προσπάθειες τῶν λαῶν, που ἔχουν συμμαχήσει νιώθοντας τὴν ἀνάγκη μιᾶς παγκόσμιας ἀδελφοσύνης.

Ὅσο κοντινὴ κι ἂν μᾶς φαίνεται αὐτὴ ἡ ἐποχὴ, ὅσο ἰσχυρὲς κι ἂν εἶναι οἱ ἀνθρώπινες ἐλπίδες γιὰ ἓνα γόνιμο καί ἀπεριόριστο μέλλον, ἡ παγκόσμια συμφιλίωση δὲ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ πρὶν ἀποκτήσουν οἱ δεσμῶτες λαοὶ τὴν ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία καί τὰ κυριαρχικά τους δικαιώματα, πρὶν ἐξασφαλίσουν στὸ ἀκέραιο τὴν ἀξιοπρέπεια καί τὴν ἀνθησὴ τους. Γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ σ' αὐτὰ τὰ ἐσώτερα αἰτήματα καί νὰ μὴν ἐγκαταλείψει καμιά ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες εὐθύνες της, ἡ Ἀφρικὴ ἀντλεῖ ἀκούραστα δυνάμεις ἀπὸ τὶς πηγές της, προσπαθώντας νὰ τελειοποιήσει τὴν αὐθεντικότητά της καί νὰ πλουτίσει τὸ θρεπτικὸ χυμὸ, που τὴν ἔκανε νὰ ἀναδυθεῖ μέσα ἀπὸ τὰ χιλιόχρονα σκοτάδια τῆς ἱστορίας. Ἐναρμονίζοντας τὶς πηγές τῆς σκέψης του μὲ τοὺς ἀνελέητους νόμους ἐνὸς κόσμου που ὁδηγεῖται καί κατευθύνεται ἀπὸ τὶς ἀνάγκες μιᾶς ἀδιάκοπης ἀνάπτυξης, ἔχοντας σὰν βοήθημα τὰ σκληρὰ μαθήματα τῆς συγκεκριμένης γνώσης του καί τὸ δικό του ἠθικὸ καί πνευματικὸ πλοῦτο, ὁ μαῦρος ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ διατηρήσει ἄθικτες τὶς ἀξίες καί τοὺς τρόπους ἔκφρασης ἐνὸς πρωτότυπου πολιτισμοῦ, που ἐπέζησε παρὰ τὶς τρομερὲς ἀντιξοότητες που σφραγίσανε τὴ μοίρα του. Εἶναι περιττὸ νὰ ἀναρωτιέται σήμερα τί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἢ νὰ μὴν εἶναι, εἶναι περιττὸ νὰ λυπᾶται γιὰ τὶς χαμένες εὐκαιρίες ἢ γιὰ τὰ σφάλματα. Μόνο τὸ σφάλμα, ὅταν ἀναλύεται ἐπιστημονικὰ μὲ βάση τὶς αἰτίες καί τὰ ἀποτελέσματά του, δίνει στὸ πνεῦμα ἓναν ἀδιάκοπο πλουτισμὸ καί στὸν ἄνθρωπο μιὰ θετικὴ συσσώρευση πείρας.

Ἡ μαύρη κουλτούρα, που διαφυλάχτηκε ἀπὸ κάθε βαθεῖα ἀλλοίωση, εἰσβάλλει στὴν παγκόσμια ζωὴ ὅχι σὰν ἀνταγωνιστικὸ στοιχεῖο, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀγωνιώδη φροντίδα νὰ γίνεῖ ἓνας παράγοντας ἰσορροπίας, μιὰ δύναμη εἰρήνης, μιὰ δύναμη ἀλληλεγγύης πρὸς ὄφελος ἐνὸς καινούργιου πολιτισμοῦ, που διαγράφεται μπροστὰ στὶς μεγάλες παγκόσμιες ἐλπίδες καί θὰ χτιστεῖ μὲ στενὴ ἐπαφὴ ὄλων τῶν ρευμάτων τῆς σκέψης.

Τὸ μέλλον δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀντιλαμβανόμαστε σὰν μιὰ ἐπανάληψη τοῦ παρελθόντος, οὔτε σὰν ἓνα περιφραγμένο χωράφι προορισμένο μόνο γιὰ τὶς μυστικὰ μνημένες ἢ αὐθαίρετα προνομιοῦχες ἀνθρώπινες κοινωνίες. Τὸ μέλλον θὰ εἶναι τὸ σύνολο ἀπὸ ὅλες τὶς κουλτούρες καί τοὺς πολιτισμοὺς, ὅπου ὅμως κανεὶς δὲ θὰ μπορεῖ νὰ καταγράψει τὴν ἰδιαίτερη προσφορά του καί δὲ θὰ ἐμπορευεῖται τὶς μοναδικὲς ἀξίες του. Γιὰ νὰ φτάσουμε σ' αὐ-

τὲς τὶς ἐπάλληλες κορυφές, πρέπει ὁ καθένας μας νὰ συνδυάσει τὶς προσπάθειές του μὲ τὶς προσπάθειες τῶν ἄλλων, νὰ δώσει στὸν κόσμο τὰ πνευματικά του μέσα, τὶς ἐπιστημονικὲς καί τεχνικὲς του γνώσεις, γιὰ τὴν κατένευσε λαός, κανένα ἔθνος δὲ θὰ μπορέσει νὰ κινηθεῖ πρὸς τὰ ἐμπρός, οὔτε νὰ μεγαλώσει, παρὰ μόνο μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα, καί μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἄλλων. Κάθε δόγμα ἀπομόνωσης ἢ πολιτιστικοῦ περιχαρακώματος, εἴτε ὀφείλεται σὲ ἀλαζονικὰ κίνητρα ἀνωτερότητας, εἴτε σὲ ἀπαράδεκτο ἐγωῖσμὸ ὁμάδας, κρύβει μέσα του ἓνα ζωτικὸ σφάλμα, που θὰ ὁδηγήσει τὸ ἀπομονωμένο κύτταρο στὴν κατάρρευση.

Ὁ μαῦρος ἄνθρωπος, χωρὶς καμιά διάθεση νὰ διεκδικήσει τὸ ρατσιστικὸ ἰδανικὸ, που ἰσχυρίζεται ἀναίσχυντα πὼς κατέχει μόνο αὐτὸ τὸ χυμὸ καί τὰ φρούτα τοῦ κόσμου, πιστεύει ἀκράδαντα πὼς καί μόνη ἡ παρουσία του ἐπιβάλλει πλήρη καί ἀμέριστη τὴ συμμετοχὴ του στὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ὅχι γιὰ τὴν εἶναι καμιά ἀνώτερη ἢ ὑπερφυσικὴ δύναμη, ἀλλὰ γιὰ τὴν εἶναι καινούργια δύναμη, πνευματικὴ δύναμη ἀνεκμετάλλευτη, που ἡ δυναμικότητά της χρειάζεται στὴν καθολικὴ ἐπιχείρηση τῆς προόδου, τῆς δικαιοσύνης καί τῆς παγκόσμιας ἀλληλεγγύης.

Στὸν τομέα τῆς σκέψης, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἰσχυρίζεται πὼς εἶναι ὁ ἐγκέφαλος τοῦ κόσμου, στὸν τομέα ὅμως τῆς συγκεκριμένης ζωῆς, ὅπου κάθε ἐπέμβαση συνεπάγεται τὸ σωματικὸ καί τὸ πνευματικὸ ὄν, ὁ κόσμος εἶναι πάντα ὁ ἐγκέφαλος τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὴν μέσα στὸν κόσμο βρίσκονται τὸ σύνολο τῶν σκεπτόμενων δυνάμεων καί μονάδων, ἡ δυναμικότητα τῆς ἀνάπτυξης καί τῆς τελείωσης. Μέσα στὸν κόσμο συντελεῖται ἡ συγχώνευση τῶν ἐνεργειῶν καί ἐγγράφεται ὀριστικὰ τὸ ἄθροισμα τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ποιὸς λοιπὸν μπορεῖ νὰ ζητήσει τὸν ἀποκλεισμὸ μιᾶς ὁμάδας σκέψης, μιᾶς μορφῆς σκέψης ἢ μιᾶς ἀνθρώπινης οἰκογένειας, χωρὶς νὰ τεθεῖ ἔτσι αὐτὸς ὁ ἴδιος στὸ περιθώριο τῆς παγκόσμιας ζωῆς; Τὸ δικαίωμα τῆς ὑπαρξης ἀπορρέει ἀπὸ τὴν παρουσία, τὴν ἀντίληψη, τὴν ἔκφραση καί τὴ δράση. Κάθε ἀκρωτηριασμὸς που γίνεται σ' αὐτὸ τὸ δικαίωμα ἐγγράφεται σὲ βάρος τῆς ἀνθρωπότητας.

Πολὺ δύσκολη ἢ ἀποστολὴ που ἀνέλαβε ὁ μαῦρος ἄνθρωπος: διάλεξε νὰ εἶναι ταυτόχρονα τὸ πνευματικὸ ὄργανο τῆς ἀποκατάστασης μιᾶς φυλῆς καί ὁ ἀγγελιοφόρος μιᾶς κουλτούρας, που ἔχει χάσει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης ἔκφρασης καί που οἱ ὡς τώρα πολλαπλὲς ἐπιφανειακὲς ἐρμηνεῖες της ἔχουν νοθεύσει τὸ βαθὺ περιεχόμενο καί τὸ πραγματικὸ της νόημα.

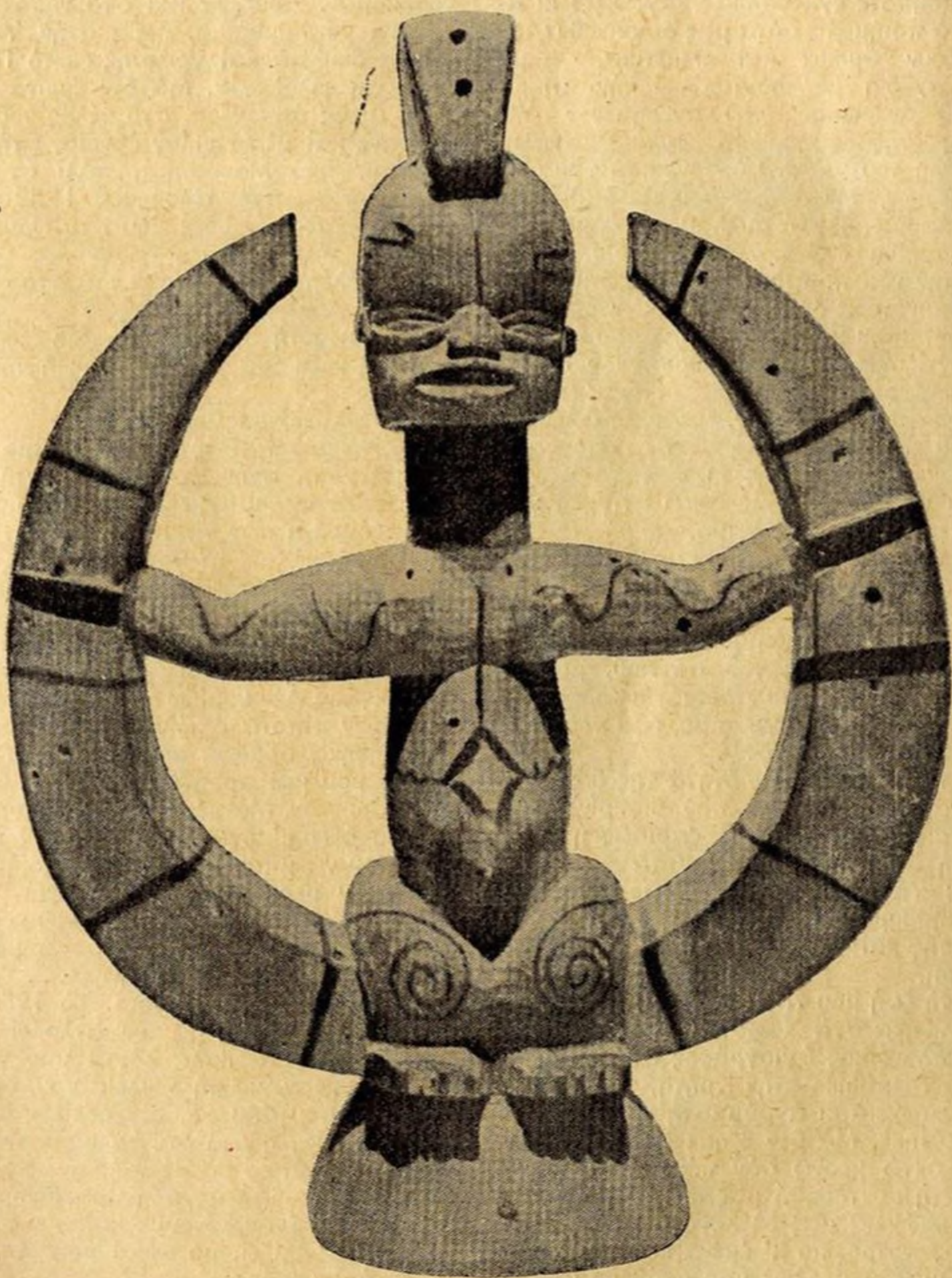
Αὐτὴ ὅμως ἡ δράση, που ἄρχισαν οἱ ἀγγελιοφόροι τῆς κουλτούρας μας, δὲν πρέπει νὰ ἀπομονωθεῖ ἀπὸ τὸ γενικὸ κίνημα γιὰ τὴν ἀνακατάκτηση τοῦ δικαιώματος τῆς ἔκφρασης καί τῶν μέσων ἀνάπτυξης τοῦ λαοῦ τῆς Ἀφρικῆς, που ἔχει ἀπόλυτα κινητοποιηθεῖ στὸ ἀγῶνα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀξιοπρέπεια καί τὴν ἐλευθερία του, μέσα στὸ στρατόπεδο τῆς ἰσότητας τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν.

Ἡ πορεία τῆς συμμετοχῆς τοῦ μαύρου ἀνθρώπου στὰ παγκόσμια ἔργα ξεκινάει πρῶτα ἀπὸ τὴν ἀφρικανικὴ προσωπικότητα, ποὺ δὲ θὰ μπορέσει νὰ ἀποκατασταθεῖ ἐπάξια μὲ τὴ μεσολάβηση ἐξωτερικῶν θελήσεων ἢ δυνάμεων, ἀλλὰ μόνο μὲ τοὺς παράγοντες τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐνότητας, ὅπου στηρίζεται ἡ μοίρα τοῦ μαύρου κόσμου. Οἱ πολιτιστικοὶ συμβιβασμοί, ποὺ ἐγκαθίδρυσε ἡ ξένη κυριαρχία μὲ μέσο τὴν ἐπαφὴ ἢ τὸν ἐξαναγκασμό, ἐπιβάλλουν στὸν ἄνθρωπο τῆς Ἀφρικῆς νὰ πραγματοποιήσῃ μιὰ πλήρη μεταστροφή, γιὰ νὰ ἐμφανίσει καὶ πάλι τὴν αὐ-

θεντικὴ του προσωπικότητα, ὅλες τὶς δυνατότητες τῶν ἐξαιρετικῶν ἀξιῶν του καὶ τὰ μέσα χρησιμοποίησης τῶν ἀνθρώπινων πηγῶν του.

Ὁ λαὸς τῆς Γουινέας, στὴν πρόσφατα ἀνεξάρτητη καὶ κυρίαρχη ζωὴ του, διάλεξε ὁμόφωνα τὸ δρόμο τῆς ὀλικῆς ἀπελευθέρωσης καὶ τῆς ἀποτελεσματικῆς ἐνότητας τῶν ἀφρικανικῶν λαῶν, γιὰ νὰ ἐπιταχυνθεῖ ἡ πορεία τους πρὸς τὴν τεχνικὴ, οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ πρόοδο, μέσα σὲ μιὰ κοινωνία μὲ ἀπόλυτη κοινωνικὴ καὶ ἠθικὴ ἰσορροπία καὶ σ' ἓναν κόσμον μὲ πραγματικὰ ἀνθρώπινο πολιτισμό.

Μετάφραση: ΔΙΟΝΥΣΙΑΣ ΜΠΙΤΖΙΔΕΚΗ

Ευλόγλυπτο κόσμημα γιὰ γυναικεῖο κεφάλι. Νότιος Νιγηρία (Φυλὴ Ἴμπίμπιο)

Η ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἡ «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» ἀρχίζει ἀπὸ τὸ τεύχος τοῦτο μιὰ κάπως πιὸ συστηματικὴ παρουσίαση τῶν ἀξιόλογων ποιητῶν τῆς νεώτερης γενιάς. Ἡ Βικτώρια Θεοδώρου, μὲ τὴν ὁποία ἐγκαινιάζονται οἱ παρουσιάσεις αὐτὲς εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς περισσότερο γνήσιες, τὶς πιὸ ἀνεπιτήδευτες φωνὲς ποὺ παρουσιάστηκαν στὴν ποίησή μας κατὰ τὰ μεταπολεμικὰ χρόνια. Μέσα στὰ λιτὰ ποιήματά της θρίσκουμε βιώματα, πρῶτα κι ἀπὸ πρῶτο χέρι, δοσμένα μὲ εἰλικρίνεια καὶ βάθος. Πέρα ἀπ' ὁποιοσδήποτε ἐγκεφαλικὲς «ἀγωνίες» κι ἀνησυχίες, τὰ ποιήματα αὐτὰ μᾶς συγκινοῦν γιατί ἐκφράζουν ἄμεσα καὶ πειστικὰ, — μὲ «πράγματα», ὄχι μὲ «λόγια» — τὴν πίκρα τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου, τοῦ στερημένου ἀπ' τὶς χαρὲς τῆς ζωῆς, τὸ ψυχικὸ σθένος καὶ τὴν πάλη του γιὰ τὴν ὑπερνίκηση τῶν ὑλικῶν δυσχερειῶν, τὸν ἀγῶνα του νὰ ἐπιβιώσει ὑλικά καὶ πνευματικά, νὰ συλλάβει τὴν ὁμορφιά, νὰ δημιουργήσει ἓνα καλύτερο αὔριο.

Βρῆκα τὴν νέα ποιήτρια στὴν ἐσχατιὰ ἐνὸς ἀπ' τὰ μακρινότερα βορειοανατολικά προάστια τῆς Ἀθήνας, ὅπου μοχθεῖ ἀπ' τὸ χάραμα ὡς τὴ νύχτα φροντίζοντας τὸ νοικοκυριό, τὸν ἄντρα της, τὸν πεθερό της καὶ τὶς δίδυμες κόρες της, τεσσάρων μόλις χρόνων. Ὅλες οἱ δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ εἶναι φορτωμένες ἀπάνω στοὺς μικροκαμωμένους ὤμους της κι ὡστόσο πάντα κατορθώνει νὰ κλέψει λίγες ἔστω στιγμὲς γιὰ νὰ τὶς ἀφιερῶσει στὸ γράψιμο.

—«Τί σὰς ἔκανε, ἀλήθεια, νὰ μὲ θυμηθεῖτε ἐμένα;» ρώτησε ὅταν τῆς ἐξήγησα τὸ σκοπὸ τῆς ἐπίσκεψης. «Φυσικά, δὲ λέω πὼς δὲ χαίρομαι. Μὰ πάλι, ἔτσι ἀποτραβηγμένη ποὺ ζῶ, βουλιαγμένη στὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ, μακριὰ ἀπὸ κάθε λογοτεχνικὴ συντροφιά, ἀπορῶ πὼς ξέρατε ὅτι ἡ ποίηση, τὸ γράψιμο, ἔχει τόσο μεγάλη σημασία γιὰ μένα».

Νὰ τῆς ποῦμε πὼς ἡ ποιότητα τῆς δουλειᾶς της, πρῶτα, ἢ σεμνότητα ποὺ διακρίνει τὴν ὅλη συμπεριφορά της, ἢ ἴδια ἀκριβῶς ἢ ἀποτραβηγμένη ζωὴ της, στάθηκαν τὰ καλύτερα συστατικά; Τὸ λέμε ἐδῶ. Ἐκεῖ προτιμήσαμε νὰ τῆς ζητήσουμε νὰ μᾶς πεῖ λίγα λόγια γιὰ τὸν ἑαυτό της καὶ γιὰ τὶς ἀντιλήψεις της πᾶν ὅπου στὴν ποίηση.

—«Γιὰ τὴ ζωὴ μου τί νὰ σὰς πῶ; Εἶναι τόσο ἀπλῆ. Γεννήθηκα στὰ Χανιά. Ὁ πατέρας μου ἦταν ἓνας πλανόδιος ἀγιογράφος ἀπ' τὰ μέρη τῆς Σερβίας. Βρέθηκε στὴν Κρήτη, γνώρισε τὴ μάνα μου, φτωχεῖα κι ἀγράμματη κοπέλλα καὶ τὴν παντρεύτηκε. Μὰ δὲν ἔζησε πολὺ. Ἦμουν δὲν ἦμουν ὀχτῶ χρονῶ σὰν πέθανε. Ὅλο τὸ βάρος γιὰ τὴ συντήρησή μας ἔπεσε στὴ μάνα μου. Κ' ἡ φτώχεια μας δὲ λεγόταν. Μᾶς ἔβαλαν στὸ ὄρφανοτροφεῖο κ' ἐμένα καὶ τὸν ἀδερφό μου. Ὅμως ἡ μητέρα μας στάθηκε πάντα κοντά μας. Ἐκανε χίλιες δυὸ δουλειές, παραδουλεύτρα στὰ σπίτια, μεροκαματιάρα στὰ χω-

ράφια, ἀργότερα καθαρίστρια σὲ δημοτικὸ σχολεῖο. Τότε μᾶς πήρε κοντά της. Εἶχα στὸ μεταξύ τελειῶσει τὸ δημοτικὸ κ' ἤθελα νὰ πάω στὸ Γυμνάσιο. Μιὰ καὶ δὲν εἶχαμε τὰ μέσα, δούλευα καὶ πῆγαινα καὶ σχολεῖο. Ἦμουν ἀπὸ δευτέρα τάξη ὅταν ἄρχισε ὁ πόλεμος τὸ 40. Σὰν πήραν οἱ Γερμανοὶ τὴν Κρήτη, ἀρχίσαμε νὰ γυρνᾶμε ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό. Δεκαπέντε χρονῶ πῆρα μέρος στὴν Ἀντίσταση. Μὲ τὴν ἀπελευθέρωση ξανάρχισα νὰ παρακολουθῶ μαθήματα στὸ γυμνάσιο καὶ ὕστερα στὴ σχολὴ νοσοκόμων. Δούλευα καὶ στὸ νοσοκομεῖο. Τέλειωσα τὸ Γυμνάσιο, ἦρθα στὴν Ἀθήνα. Ἐπίασα δουλειὰ καὶ γράφτηκα στὸ Πανεπιστήμιο, στὴ φιλολογία. Μὰ δὲν ἔμεινα πολὺ. Λίγους μῆνες ἀργότερα, στὸ τέλος τοῦ 1948 μὲ πιάσανε καὶ μ' ἔστειλαν ἐξορία, στὴ Χίο, στὸ Τρίκερι, στὸ Μακρονήσι, πάλι στὸ Τρίκερι. Ἦρθα πίσω στὸ τέλος τοῦ 1952 μὲ ἄδεια. Συνέχισα τὶς σπουδὲς μου στὸ Πανεπιστήμιο. Ἐπειτα παντρεύτηκα, ἦρθαν καὶ τὰ παιδιά, δίδυμα βλέπεις, κλείστηκα πιά στὸ σπίτι. Νοικοκυρά. Δουλειὰ κ' εὐθύνες».

Σ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἀφήγηση δὲν ἔκανε τὴν παραμικρὴ νύξη γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ της δραστηριότητα.

—Πότε ἄρχισες νὰ γράφεις;

—«Νὰ σοῦ πῶ. Πάντα, ὅσο θυμᾶμαι, εἶχα μεγάλη ἀγάπη στὴν ποίηση καὶ στὴ μουσικὴ. Κάποτε ὄνειρευόμουν νὰ συνθέσω μουσικὴ. Δὲ φανταζόμουν πὼς θὰ μπορούσα ποτέ ν' ἀσχοληθῶ σοβαρὰ μὲ τὸ γράψιμο. Τότε ποὺ δούλευα νυχτερινὴ ἀδελφὴ στὰ νοσοκομεῖα ἔρχινα πότε πότε κάτι στὸ χαρτί. Πιότερο ἀπὸ ἀνάγκη νὰ μιλήσω σὲ κάποιον. Καὶ δὲν εἶχα κανένα. Οἱ ἄρρωστοὶ γύρω κοιμόντουσαν ἢ βογγοῦσαν. Δὲν νομίζω πὼς ἐκεῖνα τὰ γραφτά μου ἦταν τίποτα ἀξιόλογο. Γιὰ πρώτη φορὰ ἀσχολήθηκα σοβαρὰ στὴν ἐξορία. Οἱ συνεχῶς μου καὶ προπάντων ἡ κ. Λίτσα Κόττου μ' ἐνθάρρυναν. Μὰ πέρασε πολὺς καιρὸς ὡσπου νὰ πιστέψω κ' ἐγὼ πὼς δυνόμουν νὰ γράψω κάτι ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ποίημα. Δημοσιεύτηκαν μερικὰ γραφτά μου τὸ '51 - '52 στὶς δημοκρατικὲς ἐφημερίδες ποὺ κυκλοφοροῦσαν τότε, στὴ «Μάχη», στὸ «Δημοκρατικό», στοὺς «Φρουροὺς τῆς Εἰρήνης». . . Ἀργότερα στὴν «Ἐπιθεώρηση Τέχνης». Τὸ 1957 ἔβγαλα μιὰ μικρὴ συλλογὴ μὲ τὸν τίτλο «Ποιήματα». Ἐλπίζω πὼς τὰ καλὰ λόγια ποὺ γράφτηκαν καὶ εἰπώθηκαν γιὰ τὴ δουλειά μου, ὅπως καὶ ἡ ἐπίσκεψή σου σήμερα, δὲν ὀφείλονται στὸ ὅτι ἦμουν ἐξορία, ἢ στὸ ὅτι ἔχουμε κοινὲς ἀντιλήψεις. Κάτι τέτοιο θὰ μὲ πίκραινε πολὺ καὶ θὰ τὸ λογάριζα γιὰ μεγάλη προσβολή. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐνθαρρύνουμε κάποιον ποὺ τὸ ἔργο του δὲν ἀξίζει, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ εἶναι καλὸς ἀγωνιστής.»

Τὴν καθησυχάζω μὲ τὴ διαβεβαίωση πὼς ἡ «Ε. Τ.», τουλάχιστο, ξέρεي πὼς ἄλλο καλὸς

άγωνιστής, κι άλλο καλός ποιητής, κι ότι τὸ ἓνα δὲν προϋποθέτει ἀναγκαστικὰ τὸ ἄλλο. Συνεπῶς δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὑποπέσει σ' ἓνα τέτοιο ἀμάρτημα.

—«Τὸ πιστεύω καὶ νὰ μὲ συγχωρεῖς. Τὸ εἶπα αὐτό, γιατί ἀκόμα καὶ σήμερα ἔχω τοῦ κόσμου τὶς ἀμφιβολίες γιὰ τὰ ποιήματά μου. Ὡστόσο γράφω. Δὲ μπορῶ νὰ κάνω ἀλλιῶς. Τὸ γράψιμο μ' ἐνδιαφέρει πιὸ πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλο πράμα. Μὰ τὸ τί δυσκολίες μου φέρνει! Προσπαθῶ νὰ κλέψω λίγο χρόνο ἀπ' τὶς φροντίδες τοῦ σπιτιοῦ. Ἀφαιροῦμαι στὶς δουλειές. Κάνα δυὸ φορές μου κᾶκε τὸ φαί. Προσέχω, βέβαια, ὅσο μπορῶ γιατί ἔχω εὐθύνες ἀπέναντι στὰ παιδιὰ μου καὶ στὸν ἄντρα μου, ποὺ εὐτυχῶς δείχνει πολὺ μεγάλη κατανόηση. Πάσκισα καὶ νὰ μὴ γράφω, μὰ ἡ ζωὴ μου φάνηκε στερημένη ἀπὸ κάθε νόημα.»

—Τί νόημα ἔχει, γιὰ σένα, τὸ νὰ γράφεις;

—«Τὸ γράψιμο μου δίνει μεγάλη χαρά. Δὲ μπορῶ νὰ πῶ πόση. Γράφω γιὰ νὰ δώσω καὶ στοὺς ἄλλους τὴ χαρὰ ποὺ νιώθω γράφοντας. Ἴσως σοῦ φαίνεται ἀστεῖο ἔτσι ποὺ τὸ εἶπα, μὰ θαρρῶ πῶς δὲν ὑπάρχει πιὸ μεγάλη χαρὰ ἀπ' τὸ νὰ γράψεις κανεὶς ἓνα καλὸ ποίημα. Εἶναι μιὰ περηφάνεια. Σχεδὸν εὐτυχία. Ὁνειρεύομαι νὰ κάνω ποίηση κι ὁμορφιά καθαρὴ, τὴ ζωὴ, τὰ αἰσθήματα, τὶς ἐλπίδες τῶν ἀσημαντῶν ἀνθρώπων, σὰν τὴ μάνα μου, ποὺ δὲν τοὺς προσέχει κανεὶς, μὰ ποὺ ἀξίζουν. Δὲν ξέρεις πόση λαχτάρω ἔχουν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ γιὰ κάποια ψυχικὴ ἀνάταση ποὺ θὰ τοὺς βγάλει πιὸ πάνω ἀπ' τὴν τυράγνια τῆς σωματικῆς δουλειᾶς. Σκέψου ἓναν ποὺ σκάβει, μιὰ πλύστρα, ἓναν ὑπάλληλο, ἐμένα ποὺ πλένω πιάτα καὶ μωρουδιακὰ ὅλη μέρα. . . Ξέρω ἢ ἴδια τί θὰ πεῖ τυράγνια. Καὶ ξέρω πόσο μεγάλη ἀνακούφιση μπορεῖ νὰ προσφέρει ἓνα ποίημα.»

—Καὶ πῶς νομίζεις ὅτι μπορεῖ νὰ ἐπικοινωνήσῃ κανεὶς μὲ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς δώσει αὐτὴ τὴν ἀνάταση;

—«Ἐδῶ εἶναι τὸ μεγάλο πρόβλημα. Δὲ μπορῶ νὰ μιλήσω γιὰ τὴν ποίηση γενικὰ. Θὰ πῶ μόνο πῶς τὸ φαντάζομαι ἐγώ, γιὰ τὴ δική μου τὴ δουλειά. Θαρρῶ πῶς γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσω μ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους πρέπει ἢ ποιήσή μου νάναί ἄμεση, ἀπλή, ὄχι ἀπλοϊκὴ, λιτὴ θάτανε τὸ σωστότερο νὰ πῶ, καὶ «βαθειά», μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴ. Βέβαια, πρέπει νὰ τοὺς ξέρεῖ κανεὶς τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους. Νὰ τοὺς ἔχει ζήσει, νάχει μοιραστεῖ τὴ ζωὴ τους. Κι ἂν ἢ ποιήσή του φανερώσει μὲ εἰλικρίνεια τὸν ψυχικό τους κόσμο, τότε νομίζω ὅτι παίρνει ἀξία, καὶ καθολικότητα, μπορεῖ νὰ μιλήσῃ σ' αὐτούς. Ἴσως σ' ἄλλες χῶρες ἔχει κατορθωθεῖ νὰ λυτρωθοῦν οἱ ἄνθρωποι ἀπ' τὴ ζωὴ τῆς τυράγνιας, νάχουν περισσότερο καιρὸ γιὰ ν' ἀφιερῶσουν στὴν καλλιέργειά τους, καὶ στὴν ἐπικοινωνία μὲ ὅ,τι ὠραῖο μπορεῖ νὰ προσφέρει ἡ ζωὴ. Ἐμεῖς ἐδῶ παλεύουμε κι ὁ μεγάλος σωματικὸς μόχθος εἶναι ἐχθρὸς κάθε καλλιέργειας. Παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν παύουμε νὰ λαχταράμε τὴν ὁμορφιά, ὄχι ἀπλᾶ σὰν ξερὴ μορφή ἀλλὰ καὶ σὰν οὐσία ποὺ δίνει στὴ μορφή ζωογόνο χυμό. Νομίζω πῶς κ' οἱ πιὸ ἀπλοὶ ἄνθρωποι μποροῦνε νὰ χαροῦνε κάτι ἀπ' τὴν ὁμορφιά. Ἐλπίζω

κ' εὐχομαι νὰ μπορέσω νὰ γράψω κ' ἐγὼ κάτι ἀξιο. Ὁ μεγάλος μου φόβος, ἡ μεγάλη μου ἀνησυχία, εἶναι μήπως δὲν τὰ καταφέρω μὲ τόσες δουλειές ποὺ μὲ βαραίνουν, κ' ἔτσι ποὺ ζῶ τόσο ξεκομμένη. Τὸ μόνο ποὺ μπορῶ εἶναι νὰ κάνω προσπάθειες. Καὶ προσπαθῶ.»

Τὰ ποιήματα ποὺ δημοσιεύουμε στὶς ἐπόμενες σελίδες δίνουν στοὺς ἀναγνώστες τὴν εὐκαιρία νὰ κρίνουν μόνοι τους τὸ ἀποτέλεσμα τῶν «προσπαθειῶν». Ὅσο γιὰ μένα θὰ περιοριστῶ νὰ πῶ, ὅτι καὶ μόνο ἡ θερμὴ οἰκειότητά της μὲ τὶς τόσο «ἀντιπονητικὲς» ἀσχολίες τῆς νοικοκυρᾶς, ὅπως τὶς «κομίζει εἰς τὴν ποίησιν», καὶ μόνο τὸ παρθένο ἐπίθετο «στεγνωτής», ποὺ ἀνανεώνει τὸ χιλιοχρησιμοποιημένο στοιχεῖο τοῦ ἀέρα, θὰ ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ δώσουν στὴ Θεοδώρου μιὰ θέση ἀνάμεσα στοὺς γνήσιους ποιητές.

ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΥΛΟΥΦΑΚΟΣ

Δ. Σακελλαρίδη :

Μάνα μὲ παιδι

ΔΕΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΗΣ

Θάλασσα

Είχα νὰ τῆς πῶ κ' ἐγὼ τόσα τραγούδια !
καθὼς μικρὸ παιδί μὲ κοιμίζε τὸ κῶμα τῆς
καὶ στὰ μελτέμια στέγνωσαν καὶ μύρωναν τὰ ροῦχα μας.

Τώρα μὲ κάνανε νὰ τὴν κοιτῶ μ' ἀνατριχίλα
σὰν ἐρπετό, σὰν κρῦο στοιχειό, τὴ θάλασσα.
Μὲς στὰ καράβια
βαθιὰ σὲ μαῦρ' ἀμπάκια μὲ γυρίζανε
κλειστὰ τὰ φιλιστροῖνια νὰ μὴ μπιάνει ὁ μπάτης
οὔτε νὰ μὲ ραντίζει σὰν ἀγιασμός τὸ κῶμα τῆς.
Καὶ τὰ νησιά Χίο, Ἀνάφη, Φολέγαντρο,
— ὀνόματα πανάρχαια ἱερὰ — Ἰκαρία, Ψυττάλεια,
τὰ δέσανε μὲς στὴν καρδιά μου μὲ τὴν πίκρα καὶ τὸν τρόμο.
Δὲ χάρηκα τὴν ὀμορφιά τους, ἐξόριστη,
δαρμένη, κάτ' ἀπ' ἐν' ἀντίσκηρο. Μακρὰ
οἱ πορτοκαλιές, τὰ πεῦκα τους,
οἱ ἀμμοδιές στὰ περιγιάλια καὶ τὸ κῶμα.
'Εμένα μ' ἄφηναν στ' ἀγκάθια
κάτω ἀπὸ τὸ τσαντήρι νὰ μὲ τυραγνᾷ ὁ βοριάς...

Κ' ἔχω καῦμό ποῦ δὲ μπορῶ νὰ εἰπῶ
χαρούμενο τραγούδι γιὰ τὴ θάλασσα.
'Οργὴ καὶ θύμησης πικρὲς μου φέρουν τὰ νησιά τῆς.

«Καινούργια Χώρα» *

Δὲ θ' ἀρνηθῶ τὸν τόπο ποῦ κρατάει τ' ἀχνάρια σου
ἐκεῖ θὰ ψάχνω πάντα γιὰ νὰ βρῶ πετράδια ἀπὸ τὴ θύμησή σου
Δικιά μου θᾶναι ἢ ταπεινὴ ἀμμουδιά
ποῦ θρέφει σμάρι τὰ μελαχρινὰ παιδιὰ καὶ τοὺς ψαράδες.

Ὡσὰν τὰ ψάρια τοῦ γιாலῦ πληθαίνουνε
καὶ θρέφουνε τὴν πείνα τοῦ μεγάλου χρόνου
καὶ τραγουδοῦνε — «τοῦ ψαρᾶ,
τοῦ κνηγοῦ τὸ πιάτο
τὶς πέντε μέρες ἀδειανὸ
τὶς πέντε εἶναι γεμᾶτο».

Δὲ θ' ἀρνηθῶ τὸ κλῆμα ποῦθαφες μὲς στὸ κοκκινόχωμα

* Παραθαλάσσια λαϊκὴ συνοικία στὰ Χανιά.

ΒΙΚΤΩΡΙΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

κ' επέταξε βλαστοὺς καὶ φύλλα—
μήτε τις λεμονιές καὶ τις μουριές πὸν τάϊζες τὸ μετὰξι.—

Μιά θέση ἔχω στὴ γῆ. Κ' εἶναι στὸ περιγιάλι
ὀπούζησες κ' ἔπεσες νὰ πεθάνεις.

Μοναξιά

Στὸν κάμπο ἐπάνω, σὲ σπίτι μοναχὸ
μὲ δυὸ μικρὰ παιδιὰ, μὲ τρία βουνὰ τριγύρω,
κάθε ἴσκιος, κάθε σάλεμα καὶ τριξίμο
θαρρῶ πὼς εἶναι πάτημα
πὼς κάποιος μᾶς θυμήθηκε
καὶ τώρα, νά, θ' ἀνοίξει τὴν ὀξώθυρά μας

Ποῦ νᾶστε, σύντροφοι, ὅπου ἐφάγαμε μαζὶ
ψωμὶ κι ἀλάτι!..

Καθόμαστε κ' ἐκουβεντιάσαμε κι ὄνειρευόμαστε.
Ἡ λευτεριά μᾶς ἔλειπε. Ἡ φτώχεια μᾶς περισσεύει
μὰ πλοῦτος μας ἢ συντροφιά. Τὴν καμαρώνουμε.

Ἵμορφα εἶναι τὰ σύννεφα πὸν ἀνθίζονε
τ' ἀρχοντικὰ ἕνα γύρω, μέσα στοὺς λουλουδισμένους κήπους,
μὰ ἐμὲ μοῦ λείπει ἡ ἀνάσα σας,
τὸ χωρατὸ καὶ τὸ παράπονό σας.

Ἡ ἀπλώστρα

Φυσάει ἀέρας στεγνωτής, ἀράθυμος.
Κινάει τὰ τέλια τῆς ἀπλώστρας σὰν τὰ ξάρτια
φουσκώνει ἀσπρόρουχα καὶ σκοῦρα μανιασμένα.

Ἵσάν καράβι ἢ αὐλή μου ὅπου τὸ σπρώχνει ὁ ἄνεμος
σ' ἀγνώριστα ταξίδια,
ἔβαλε μπρὸς νὰ ξεσηκώσει τὰ ντουβάρια.

Παίρνει μοῦζι κ' ἐμὲ π' ἀπλώνω μ' ἀνοιχτὰ τὰ χέρια
ἔτσι λιγνὴ κι ἀνάλαφρη π' ἀπόμεινα
ἀπ' τοὺς μόχτους.

ἽΩ, Θεέ, καὶ νᾶτανε νὰ μ' ἐπαιρνε
σὲ πέλαγα, μακριὰ
ἀπ' τὴ ζωὴ τῆς ἔγνοιας...

Ἡλιόγευμα

Ἄς βασιλεύανε μαζί σου οἱ ἔγνοιες μου
ἤλιε μου τοῦ Μαγιοῦ καὶ τοῦ Γενάρη
Νᾶχω κ' ἐγὼ ἓνα δειλινό, ἓνα βράδυασμα
νὰ δῶ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ κόσμου.

Νὰ δῶ μονάχα. Ὅχι νὰ πάρω τίποτε,
γιατὶ τὸ χέρι μου δὲ φτάνει.

Σὲ καλυβόσπιτο νοικοκυρὰ
μὲ μιὰ ποδιὰν ὀλημερίς στὴ μέση μου
καὶ μὲ μιὰ γνώμη ἀταίριαστη
γιὰ μιὰ περιβολάρισσα καὶ φτωχομάννα.

Τσακίζω τὶς λιανὲς ἐλιές

Τσακίζω τὶς λιανὲς ἐλιές καὶ συλλογίζομαι
ὅσα ἔτανε νὰ γίνουν κι ἀπομείναν
Σύννεφα ὅπου δὲ ρίξαν τὴ βροχὴ
παρὰ τὰ σκόρπισαν ἐνάντιοι ἀέρηδες.

Θὰ τὶς γλυκάνω μὲ τὸ βρυσικὸ νερὸ
μὲ τᾶλλαγμα ἢ πικράδα τοὺς θὰ φύγει
μάραθο καὶ λεμόνι θὰ τοὺς βάλω νὰ εὐωδιάσουνε
Μὰ ἢ πίκρα ἢ δική μου πῶς γλυκαίνει;

Παράπονο θὰ εἰπῶ...

Παράπονο θὰ εἰπῶ τῆς ὀγρασιᾶς
καὶ τῆς ὀμίχλης καὶ τῆς πάχνης
ποὺ μάχονται γιὰ νὰ μᾶς καταλύσουν
ποὺ ζώνουνε τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ
μὲ τὰ παχιά, τὰ κρύα ζωνάρια.
Βουρκώνουνε τὰ πρόσωπά μας, κ' ἢ ψυχὴ ὡς τὰ βάρθη.
Σβηστή ἢ γωνιά· ὀγρὰ κι ὀλόγρρα ροῦχα ἀκίνητα
σὰν κρεμασμένοι, στὴν ἀπλώστρα.
Κλαῖνε τὰ τζάμια. Τὸ ρυάκι ἀπέραστο,
κι ἀντίπερα μακριὰ ὁ φούρνος γιὰ φωμί.

Θᾶταν καλὸ σὲ τέτοιες ὥρες, Θέ μου,
ἓνα κελλάρι μ' ὅλα τ' ἀγαθὰ σου.

Ὅ,τι βραχεῖ στὸν κόσμο ἐτοῦτο δὲ στεγνώνει.
Ὅς καὶ τ' ἀλάτι μας ἀνάλυσε. Δάκρυ
ἀομυρὸ κι ὀλόπικρο γιὰ τούτη τὴν ἀντάρρα.
—Ἐβγα ἤλιε μου!
Κι ἐσὺ καλέ μου ἀέρα, στεγνωτὴ μου, φύσηξε!

Δὲ θέλει ἢ γῆς, δὲ τὸ σηκώνει πλιὰ τόσο νερὸ
ποὺ ρίχνουνε τὰ οὐράνια.

Ἀνυφάντρα

Κ' ἐσὺ ξεκίνησες γιὰ νὰ ἀπομείνεις
ἓνα κιλίμι ξομπλιαστὸ στὸ πάτωμα τῆς σάλας
μιὰ κεντητὴ κουρτίνα στὸ παράθυρο ;
Τ' ἄξια σου, τὰ σοφὰ σου χέρια θὰ σιγάσουνε
γιὰ πάντα
καθῶς κι ὁ ἀργαλειός σου,— ἀπ' τὸ ξύλο τῆς μουριᾶς
ποὺ θροῖζε στὴ φραγὴ γιομάτη χελιδόνια;

Δὲν ἐκουράστηκες νὰ ὑφαίνεις χρόνια τὰ προικιά
γιὰ θυγατέρες καὶ γιὰ ἐγγόνες;..
Μεῖνε ! Κι ἄσε καλύτερα τὸ χτένι νὰ σωπάσει,
τ' ἀντὶ καὶ τὸ στημόνι ν' ἀραχνιάσουνε,
κ' ἡ πεταχτὴ σαγίτα ν' ἀποθέσει ὡσὰν πουλὶ
μὲ τὸ κεφάλι μέσα στὴ φτερούγα.

Εὐχή

Τοῦτες οἱ ὥρες ποὺ ἡ μέρα εἶναι στὸ τέλος
κ' ἡ μεγάλη νύχτα στὴν ἀρχὴ
ἄς φεύγουν ἀπαλὰ κι ὀγλήγορα
γιὰ τοὺς φυλακισμένους
καὶ τοὺς ἄρρωστους στὸ κρατικὸ νοσοκομεῖο
— ὅπου οἱ ἔγνοιες κ' οἱ ἀγγάρειες τέλειωσαν
κι ὁρμοῦν σὰν ἄνεμος ἀπ' ἀνοιχτὸ παράθυρο
ἢ νοσταλγία κ' ἡ θύμηση
— ὅπου σημαίνει καὶ ξανασημαίνει γιὰ νὰ βγοῦν
κ' οἱ τελευταῖοι φίλοι ἀπὸ τὸ θάλαμο...

Τοῦτες τίς ὥρες, Θεέ μου, γλύκαινε
γιὰ τοὺς φυλακισμένους καὶ τοὺς ἄρρωστους
στὸ κρατικὸ νοσοκομεῖο !

Εἰρήνη

Τὸ ἡλιοβασίλεμα ἡμερο καὶ μοσκοβολημένο
ἀπ' τ' ἀνθισμένα γιασεμιά καὶ τ' ἀγιοκλήματα.

Ἄσπρα σὰ χιόνι τοῦ μωροῦ μου τὰ πανιά
στεγνώνουνε στ' ἀγέρι.

Πῶς ἀγαποῦμε τὸ σουρούπωμα ποὺ ξεκουράζει.
Πέρα στὴ θάλασσα ἡσυχάζουν τὰ καράβια.

Εἶναι γλυκὸς ὁ μόχτος γιὰ τὸ μεροφάϊ
σὰν εἶναι εἰρήνη!..

Α
Π
Ο
Τ
Ο
Θ
Α
Ν
Α
Τ
Ο
Τ
Ο
Υ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ
ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Μιλοῦν

ὁ

Μάρκος Αὐγέρης

καὶ ἡ

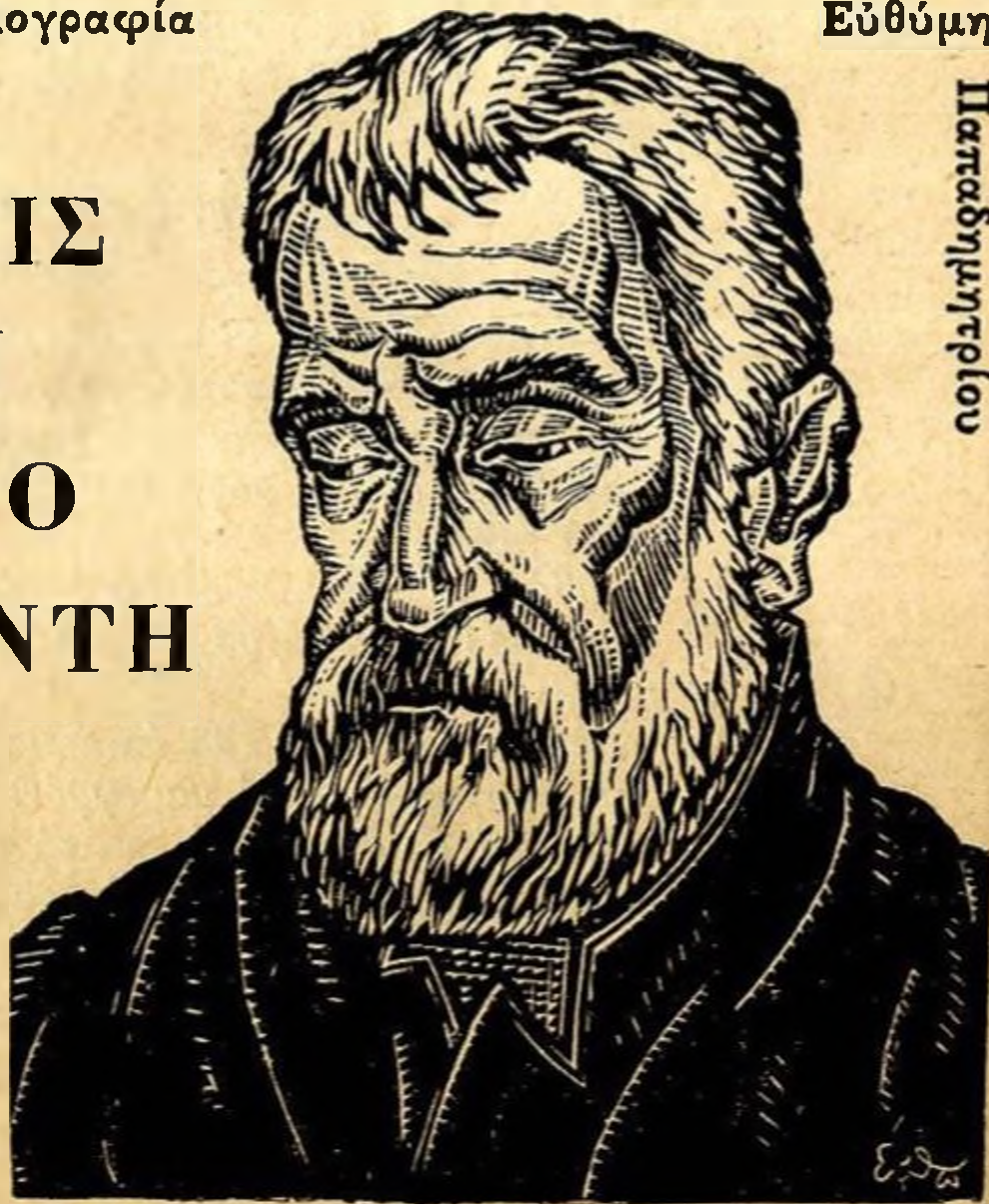
«*Μικρὰ Κούλα*»

τῶν

«*Τραγουδιῶν τοῦ Θεοῦ*»

Ὁ Παπαδιαμάντης! Τὸ ὄνομά του καὶ μόνο μάς φέρνει πίσω στὶς παιδικές μας μνήμες, στὸ ἀναγνωστικὸ τῶν νέων ἐλληνικῶν, ποὺ οἱ σκυθρωπές, κατὰ τ' ἄλλα, σελίδες του φωτίζονταν ἀπὸ τὸ ἀνέσπερο φῶς τοῦ «Φτωχοῦ ἀγίου», τοῦ βοσκοῦ ποὺ οἱ «Ἄγαρηνοὶ ἀλαλάζοντες» τὸν ἔσφαξαν—μάρτυρα αὐτὸν τοῦ γένους — κοντὰ στὰ μπεντένια τοῦ παλιοῦ χωριοῦ, τοῦ Κάστρου τῆς Σκιάθου. Καὶ τὸ ἀνυπέβλητο, τὸ πνευματικὸ αὐτὸ τοπίο, τὸ καθαγιασμένο μὲ τὸ αἷμα τοῦ «πτωχοῦ αἰπόλου», μάς ξαναφέρει στὴ μνήμη τῆ μορφῆς τοῦ δημιουργοῦ του. Ὁ κύρ Ἀλέξανδρος, ὁ πρᾶος ἄνθρωπος μὲ τὴ μεγάλη χριστιανικὴ καρδιά, τὴν κοσμοφοβία του, τὴν ἀγάπη του γιὰ τὰ ταπεινὰ πλάσματα τοῦ θεοῦ καὶ τοὺς λαϊκοὺς ἀνθρώπους, μὲ τὸ κανελὶ πανωφόρι του, τὸ μπαστούνι του, τὸ σκληρὸ καπέλλο του, τὴ διχαλωτὴ κοντὴ γενειάδα του καὶ τὰ ἡμέρα ἐταστικὰ μάτια, περνᾶ ἀνάμεσα στὰ πλάσματα τῆς φαντασίας μας καὶ τραβᾶ ἴσια γιὰ τὸ εἰκονοστάσι τῆς καρδιάς μας νὰ καθῆσει μὲ σταυρωμένα χέρια καὶ μὲ κλειστὰ μάτια, σὰν ἅγιος στὸ τέμπλο τῆς ἐκκλησιάς, ψιθυρίζοντας τὰ ἀγαπημένα του «τραγουδιὰ τοῦ θεοῦ».

Κάπως ἔτσι σώζεται στὴ φαντασία τῶν νεώτερων γενεῶν ἢ εἰδῆ τοῦ Παπαδιαμάντη.

Παπαδιαμάντη

Ἀσκητικὸς, πτωχαλαζών, ἀμίλητος μὲ τὴν ἀκινήσια βυζαντινῆς τοιχογραφίας. Φέτος πενήντα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του ἡ μνήμη μας τὸν ἀνακαλεῖ ἐντονώτερα κ' ἡ ἀνανέωση τῆς ἐπαφῆς μας μὲ τὸ ἔργο του γίνεται πνευματικὴ ἀνάγκη.

Ἀναμνήσεις τοῦ Μάρκου Αὐγέρη

Περνοῦν τὰ χρόνια. Ἄπ' ὄσους τὸν γνώρισαν λίγοι ζοῦν ἀνάμεσά μας. Οἱ περισσότεροὶ ἔφυγαν γιὰ τὸν ἀσφοδελὸν λειμῶνα, ὅπου ἀπέδρα πᾶσα λύπη, πόνος καὶ στεναγμός. Ἡ ζωὴ προχωρεῖ ἀμείλιχτη, δὲν ἔχει συναισθηματισμούς. Ἡ τρελλὴ νεότητά τῆς ἐποχῆς τοῦ Παπαδιαμάντη ἔφυγε γιὰ πάντα καὶ μόνο μερικοὶ σεβάσμιοι πρεσβύτες σὰν τὸν Μάρκο Αὐγέρη, τὸ «γιατρὸ» τῶν γραμμάτων μας, βρίσκονται ἀκόμα—εὐτυχῶς!—ἀνάμεσά μας γιὰ νὰ μάς ἀνιστορήσουν τὴν ἐπικὴ ἐκείνη ἐποχὴ γιὰ τὴν πνευματικὴ μας παράδοση.

Βρήκαμε τὸ γιατρὸ ἕνα πρῶτὸ στὸ σπίτι του, ζωηρό, γιομάτο πνευματικὲς ἀνησυχίες καὶ μὲ τὸ αἰώνιο νεανικὸ του κέφι. Ἀκούγοντας τὸ σκοπὸ τῆς ἐπίσκεψῆς μας — ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη!—παίρνει φωτιὰ μὲ τὸ πρῶτο.

Πῶς τὸν γνώρισα; Τὸ θυμοῦμαι σὰν καὶ τώρα. Ἦταν στὰ 1905. Νεαρὸς τότε φοιτητῆς, εἶχα ἔρθει τὸν προηγούμενο χρόνο στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ μεγαλύτερη ἐπιθυμία μου ἦταν νὰ γνωρίσω τὸν Παπαδιαμάντη ποὺ τὸν ἤξαιρα ἀπὸ τὸ ἔργο του καὶ ἀπὸ τὴ φωτογρα-

φία του Νιρβάνα, δημοσιευμένη στα «Παναθήναια». 'Ανέβηκα πολλές φορές στη Δεξαμενή, αλλά δεν στάθηκα τυχερός. Ώσπου ένα σούρουπο βροχερό, με δυνατό άνεμο που ξεμάλλιαζε τις πελώριες λευκές τής Δεξαμενής, τον πέτυχα. Μπαίνοντας στο καφενείο του κύρ Γιάννη τον είδα να κάθεται στο μισοσκόταδο τυλιγμένος στο παλτό του, με το μπαστούνι ανάμεσα στα γόνατά του και το πηγούνι στηριγμένο στη λαβή του μπαστουιού που έμοιαζε με πατερίτσα ιερατική.

—Αυτός είναι ο Παπαδιαμάντης, μου ψιθύρισαν. Ένοιωσα ένα ιερό δέος σὰ νὰ ἔβλεπα κάτι τὸ ὑπερφυσικό. Μέσα στη βροχή και τὸν ἄνεμο μου φάνηκε σὰν μαύρο πουλί, διωγμένο ἀπὸ τὴν καταιγίδα, πὸ ἤρθε ν' ἀπαγκιάσει στὸ φτωχὸ καφενεδάκι.

Αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη μου ἐντύπωση. Τὶς ἐπόμενες μέρες με παρουσίασαν στὸν Παπαδιαμάντη ὁ Κονδυλάκης κι ὁ Βλαχογιάννης. Μὲ δέχτηκε με εὐμένεια και καλωσύνη. Ἄν και πολὺ νέος ἤμουν γνωστὸς κι ὄλας στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους ἀπὸ τὸ δράμα μου «Ἄνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους» πὸ εἶχε παίξει στὴ Νέα Σκηνὴ ὁ Χριστομάνος ἐκείνη τὴ χρονιά. Ὁ Ξενοπούλος και ὁ Τσοκόπουλος εἶχαν γράψει πολὺ ἐπαινετικά γιὰ τὸ ἔργο μου κι ὁ Παπαδιαμάντης τάχε διαβάσει.

'Απὸ τότε γίναμε φίλοι, ὁ πιτσιρικός ἐγὼ κι αὐτὸς ὁ φτασμένος. Τοῦ φερόμουν με σεβασμὸ και πάντα σύμφωνα με τὴν τραυματισμένη ψυχολογία του, γι' αὐτὸ με συμπαθοῦσε και με καλοῦσε νὰ τὸν συντροφεύω στὸ

καφενεῖο τῆς Δεξαμενῆς, χῶρια βέβαια, ἀπὸ τὴν θορυβώδη και ἀσεβέστατη παρέα μου, πὸ ὁ Παπαδιαμάντης τὴν ἔβλεπε με κάποιον δέος.

Ἕνα ἐπεισόδιο με τὸ Βάρναλη

—'Εκείνες τὶς μέρες ἔτυχε νὰ γράφει στὸ «Ἄστυ» ὁ Μαλακάσης κάτι ἐντυπώσεις του ποιητικές ἀπὸ μιὰ ἐκδρομὴ του στὸ παλάτι τῆς δούκισσας τῆς Πλακεντίας στὴν Πεντέλη. Ὁ Παπαδιαμάντης, πὸ τὸν ἀγαποῦσε πολὺ και ἤθελε πάντα νὰ τὸν προβάλλει, με ρώτησε τὸ πρῶτὶ καθὼς πῆγα νὰ τὸν καλημερίσω στὸ καφενεῖο.

—Διάβασες τὸ χρονογράφημα τοῦ Μίλτου στὸ «Ἄστυ»;

Δὲν τὸ εἶχα διαβάσει. Μοῦδωσε τὴν ἐφημερίδα κ' ἐγὼ ἄρχισα νὰ τὸ διαβάζω. Ὅταν τελείωσα με ρώτησε:

—'Ε, δὲν εἶναι ἔκτακτο;

Δὲν μοῦ εἶχε πολυαρέσει, ἰδίως γιὰ τὴν ἀρχίζε με κάτι ἀφόρητες γενικές. Ἄπὸ σεβασμὸ συμφώνησα μαζί του.

—Ὁραῖο εἶναι!

—'Εκείνη τὴ στιγμή φάνηκε ὁ Βάρναλης. Μὲ τὸν Παπαδιαμάντη δὲν εἶχε προσωπικὴ γνωριμία, οὔτε ταίριαζαν τὰ χῶτα τους.

—Τὶ διαβάζεις; με ρώτησε.

Τοῦδωσα τὸ «Ἄστυ» τρέμοντας ὅτι θὰ πεί ὀπωσδήποτε κάτι πειραχτικό. Καὶ πραγματικά, ἀφοῦ διάβασε στὶς πρώτες γραμμὲς τὶς ἀπαντῶτες γενικές, ἀγανάχτησε!

—Γκέον, γκέον, γκέον! ἔκανε κοροϊδευτικά, μοῦ πέταξε τὴν ἐφημερίδα και ἀπομακρύνθηκε. Ἐπρεπε νὰδλεπες ἐκείνη τὴ στιγμή τὸν Παπαδιαμάντη! Πρῶτη και τελευταία φορὰ τὸν εἶδα ἔτσι ὀργισμένο.

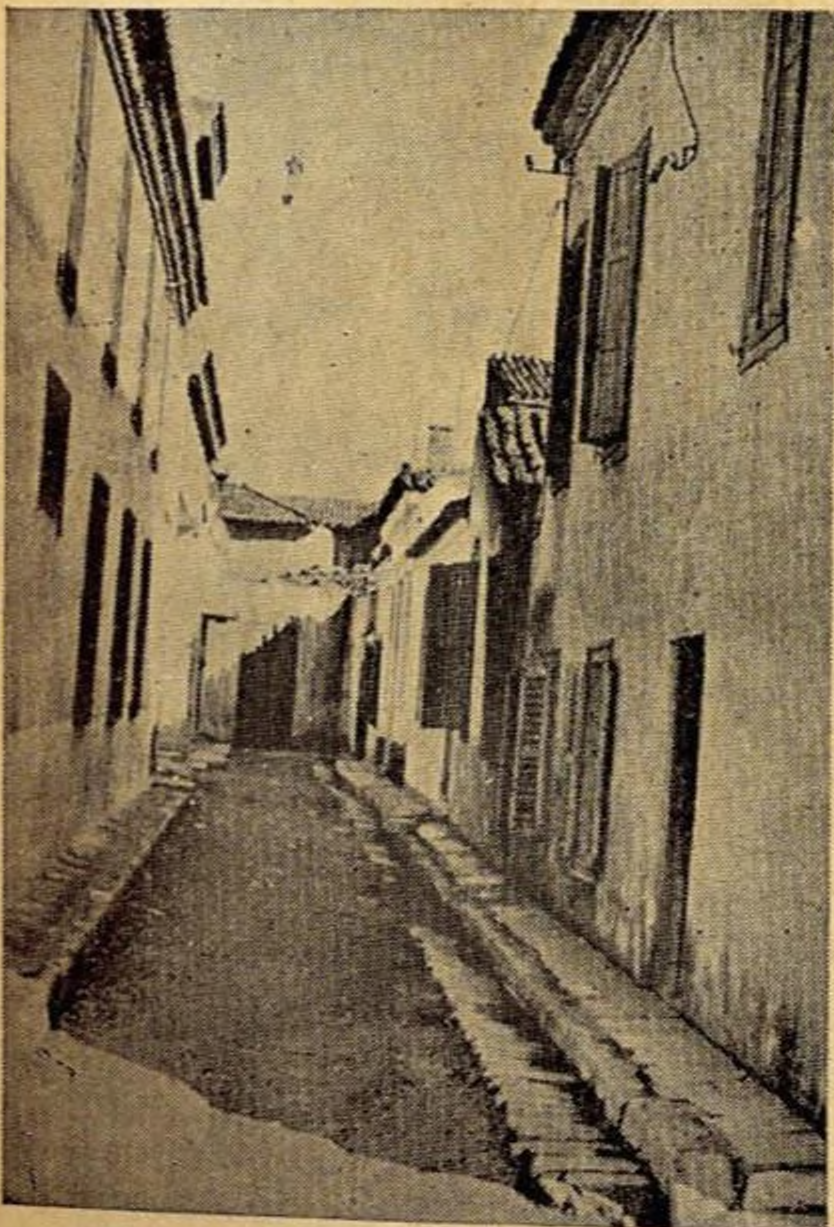
—Ποῖος εἶναι αὐτός; με ρώτησε τρέμοντας.

—Γνωστὸς μου...ψέλισα...ποιητῆς!...

Ὁ Παπαδιαμάντης σηκώθηκε ὀρθιος και φώναξε!

—Ὅριστε φίλε μου νέοι!... Τὶ ἀσέβεια!... Καὶ ἀπομακρύνθηκε ἀγαναχτησμένος.

'Αργότερα, βέβαια, γνωρίστηκε με τὸ Βάρναλη και τὸν εἶχε δεχτεῖ κοντά του καθὼς και τοὺς ἄλλους «ὀργισμένους νέους», πὸ ὁμως μπροστὰ στὸν Παπαδιαμάντη γίνονταν ἀμίλητα πρόβατα. Τόσο σεβασμὸ ἐνέπνεε ἡ παρουσία του, ὥστε κι αὐτὴ ἡ ἀδίστακτη μποεμαρία τῆς Δεξαμενῆς, πὸ δὲ λογάριαζε τίποτε και θορυβοῦσε ὡς τὰ ξημερώματα, λούφαζε και τὸν ἄκουγε με θρησκευτικὴ προσήλωσι, τόσο αὐτόν, ὅσο και τοὺς φίλους του και συμπότες του ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, πὸ κάθονταν στὸ τραπέζι του — Ἕνα σοβατζὴ και

Τὸ ἀδιέξοδο τῆς ὁδοῦ Σαλαμίνοσ. Στὸ βάθος δεξιὰ τὸ σπιτάκι τοῦ Μπούζη ὀπου φιλοξενήθηκε πολλὲς φορὲς ὁ Παπαδιαμάντης.

μερικούς πηγαδάδες, καταπληκτικούς λαϊκούς τύπους με μεγάλη καρδιά και άφηγηματικό ταλέντο ανυπέβλητο.

Ἡ «μικρὰ Κούλα» καὶ τὰ «Τραγούδια τοῦ Θεοῦ»

Σ' ἓνα ταπεινὸ καὶ πρόσχαρο σπιτάκι τῆς λαϊκῆς συνοικίας τῶν Πετραλώνων συναντήσαμε μιὰ ἡρώίδα τοῦ Παπαδιαμάντη. Δὲν εἶναι ὑπόθεση φανταστικὴ ὅσα θὰ σᾶς ἀφηγηθῶ ἐδῶ, εἶναι πραγματικότητα πού ξεπερνᾶ καὶ τὸ πιὸ θαυμαστὸ παραμῦθι.

Δὲν ὑπάρχει ἀναγνώστης καὶ φίλος τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη πού ν' ἀγνοεῖ τὸ μικρὸ καὶ τρυφερὸ διήγημά του «Τὰ τραγούδια τοῦ Θεοῦ». Ὡς τώρα πιστεύαμε ὅλοι ὅτι τὸ ἀφήγημα ἐκεῖνο περιγράφει ἓνα πραγματικὸ γεγονός πού συνέβη μέσα στὸ στενὸ φιλικὸ κύκλο τοῦ Σκιαθίτη διηγηματογράφου. Εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ Παπαδιαμάντης συνδέονταν μὲ φιλικούς δεσμούς μὲ τὸν κύρ Νίκο τὸ Μπούκη, ἔμπορο-μανάβη τῆς Λαχαναγορᾶς καὶ τῆ γυναίκα του Πολυξένη. Ἄπλοὶ καὶ ταπεινοὶ ἄνθρωποι, ἐνορίτες στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Προφήτη Ἐλισαίου στὸ Μοναστηράκι, ὅπου ὁ Παπαδιαμάντης ἔψελνε, εἶχαν γνωριστεῖ μαζύ του κ' εἶχαν δεθεῖ μὲ θερμὴ φιλία. Στὸ σπίτι τοῦ Νικόλα τοῦ Μπούκη εὑρίσκε ὁ Παπαδιαμάντης τὴ θερμὴ οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα πού τοῦ ἔλειπε. Στὸ ταπεινὸ σπιτάκι τους μέσα σ' ἓνα ἀδιέξοδο δρομάκι τῆς οδοῦ Σαλαμίνας φιλοξενούνταν συχνά. Ἐκεῖ ἔτρωγε, ἐκεῖ ἔγραφε, ἐκεῖ ξεκουραζόταν.

Τὸ ζευγάρι τῶν λαϊκῶν αὐτῶν ἀνθρώπων εἶχε καὶ μιὰ κορούλα, ἑπτὰ χρονῶν τότε, τὴν «μικρὰν Ἀγγελικούλαν». Ἀλλὰ καὶ τὸ «θυ-«μικρὰν Κούλαν», πού ὁ Παπαδιαμάντης τὴ λάτρευε κυριολεκτικά. Ἀλλὰ καὶ τὸ «θυ-

γάτριον» ἔτρεφε αἰσθήματα ἀγάπης στὸ μπάρμπα-Ἀλέξαντρο πού τραγουδοῦσε «τὰ τραγούδια τοῦ Θεοῦ», ὅπως ἔλεγε τὴν ψαλτικὴ τοῦ Παπαδιαμάντη στὴν παιδική της γλώσσα.

Τοῦ μικροῦ αὐτοῦ κοριτσιοῦ τὸ θάνατο καὶ τὸ ξόδι ἔχει περιγράψει μὲ σπαραγμὸ ὁ Παπαδιαμάντης στὸ διήγημά του «Τὰ τραγούδια τοῦ Θεοῦ» καὶ ὅλοι ὡς τώρα πιστεύαμε ὅτι πραγματικὰ τὸ κοριτσακί ἐκεῖνο πέθανε. Ἔ, λοιπόν, ἡ «μικρὰ Ἀγγελικούλα» τοῦ Μπούκη ζεῖ καὶ βασιλεύει! Εἶναι ἡ κυρία Ἀγγελικὴ Κ. μητέρα ἑνὸς φίλου καὶ συνεργάτη μας. Ζωηρή, λιγνὴ καὶ κοντακιανὴ γριούλα, ἑξήντα ἑνὸς χρόνων σήμερα, μὲ δέχτηκε στὸ ἀπλὸ σπιτικὸ τῶν Πετραλώνων ὅπου ζεῖ μὲ τὸ μικρότερο γιό της καὶ τὴ νύφη της καὶ μὲ πολλὴ προθυμία μᾶς ἀφηγήθηκε τὶς ἀναμνήσεις της ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη.

— Ὡστε ζεῖτε, κυρία Ἀγγελικὴ!

— Ὡπως βλέπετε... Ζῶ καὶ γερνάω!

— Ὁ κύρ Ἀλέξαντρος, λοιπόν, σᾶς πέθανε στὸ χαρτί, σὲ ἡλικία ἑπτὰ χρονῶν...

Ἡ συμπαθέστατη κυρία Ἀγγελικὴ χαμογελάει:

— Ὡσο θυμᾶμαι τὴ φασαρία πού τοῦ ἔκανε ἡ μακαρίτισσα ἡ μάνα μου...

— Ἀφηγηθεῖτε μας, λοιπόν, τὴν παράδοση αὐτῆς ἱστορίας...

— Ἦταν, ὅπως ἄκουσα ἀπὸ τὴ μάνα μου, ἓνα πρωινὸ χειμωνιάτικο. Ἡ μακαρίτισσα καθόταν στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ καὶ καθάριζε χόρτα, ὅταν χτυπάει ἡ πόρτα καὶ καταφθάνει μιὰ κουμπάρα μας ἀπὸ τὰ Σεπόλια ἢ Ἀγγελικὴ ἢ Βίδαίνα. Ὁ πατέρας μου κ' ἡ μάνα μου εἶχαν πολλὲς τέτοιες κουμπαριές στὰ γύρω τῆς Ἀθήνας. Μπήκε, λοιπόν, ἡ κουμπάρα σαστισμένη καὶ κοιτοῦσε γύρω-γύρω σὰν κάτι νᾶψαχνε. Ἡ μάνα μου παραξενεύτηκε!

— Καλὸ στὴν κουμπάρα, κάθησε. Πῶς κι αὐτό;

— Ἔ, κάνει ἡ ἄλλη μὲ μισὴ φωνή, πέρασα νὰ σᾶς δῶ... Τὶ κάνετε;

— Καλὰ, ἀπαντᾶει ἡ μάνα.

— Τὶ κάνει ἡ Κούλα; ρωτᾶει δειλὰ ἡ κουμπάρα.

— Καλὰ εἶναι, ὅπου νᾶναι θᾶρθει ἀπὸ τὸ σχολειό.

Ἡ κουμπάρα καθόταν στὰ καρφιά. Ἀπάνω στὴν ὦρα χτυπάει πάλι ἡ πόρτα καὶ φανερῶνεται ἄλλη κουμπάρα.

— Κουμπάρα μου, καλῶς σᾶς βρῆκα, κάνει κι αὐτὴ μὲ ψεύτικο χαμόγελο. Πῶς τὰ πάτε;

— Καλὰ, λέει ἡ μάνα μου καὶ σαστίζει περισσότερο.

Ἡ «μικρὰ Κούλα» ὅπως τὴν ἔκανε ὁ χάριος.

Ἡ «μικρὰ Κούλα» καὶ ἡ μητέρα τῆς Πολυξένης Μπούκη, τὴν ἐποχὴν πού πέθανε ὁ Ἀλ. Παπαδιαμάντης (1911).

—Τί κάνει τὸ παιδί;

—Καλά, ὅπου νᾶναι θᾶρθει! . . .

Πῆγε ἡ μακαρίτισσα μέσα νὰ τῆς φέρει καρέκλα κ' οἱ δυὸ κουμπάρες ἔσκυψαν τὰ κεφάλια τους καὶ κάτι μουρμούριζαν ἢ μιὰ στὴν ἄλλη. Τὸ αὐτὶ τῆς μάνας μου ἄρπαξε τὶς λέξεις!

—Τῶχασε, φαίνεται, τὸ μυαλὸ ἀπὸ τὴ λύπη τὴν πολλή! . . .

—Δὲ μοῦ λέτε, ἐσεῖς, τὶς ρώτησε νευριασμένη πιά, τί πάθατε; Τί συμβαίνει;

—Κουμπάρα, κάνει ἢ μιὰ κομπιάζοντας, εἶσαι βέβαιη ὅτι τὸ παιδί εἶναι καλά;

—Χριστὸς καὶ Παναγιά, λαχτάρησε ἡ μακαρίτισσα, ἔπαθε τίποτα στὸ σχολεῖο καὶ μοῦ τὸ κρύβετε;

—Ποιό σχολεῖο; Δὲν . . . πέθανε χτές;

—Κουνήσου, χριστιανή μου, ἀπὸ τὴ θέση σου! Τί σοῦ ἦρθε;

—Ἐμένα μοῦ ἦρθε; νεύριασε ἢ ἄλλη. Δὲν κοιτᾶς τί γράφει στὴ φημερίδα ὁ μπαρμπ' Ἀλέξαντρος; τῆς ξεδίπλωσε τὴν ἔφημερίδα «Ὁμόνοια» ὅπου ὁ Παπαδιαμάντης δημοσίευε τὸ διήγημά του «Τὰ τραγούδια τοῦ θεοῦ».

Ἡ μάνα μου γίνηκε μπαρούτι.

—Μπᾶ πού νὰ φάει τὸ κεφάλι του, ὁ καταραμένος! Μπᾶ, πού μοῦ πέθανε τὸ παιδί! . . .

Κατὰ τὴ μία τὸ μεσημέρι ἦρθε στὸ σπίτι ὁ Παπαδιαμάντης. Ἡ μακαρίτισσα τὸν ἔπιασε ἀπ' τὰ μούτρα.

—Τί σ' ἔπιασε, χριστιανέ μου, στὰ καλά καθούμενα, κ' ἔγραψες στὶς φημερίδες ὅτι μᾶς πέθανε τὸ παιδί; Τρελλάθηκες;

Ὁ Παπαδιαμάντης χαμογέλασε:

—Μὴ φοβᾶσαι Πολυξένη! Τὸ παιδί δὲν παθαίνει τίποτα! Ζεῖ καὶ θὰ ζήσει πολλὰ χρόνια! Ἄκου με πού στὸ λέω!

Μὲ τὰ πολλὰ μαλάκωσε τὴ μακαρίτισσα. Ὡστόσο γιὰ πολλές μέρες ἔφταναν στὸ σπίτι συγγενεῖς καὶ φίλοι νὰ συλλυπηθοῦν τὴ μάνα μου γιὰ τὸ . . . θάνατό μου. Καὶ κάθε φορὰ ἡ μακαρίτισσα νεύριαζε καὶ τᾶβαζε μὲ τὸ μπαρμπ' Ἀλέξαντρο.

—Ἀπὸ τὶς παιδικές σας ἀναμνήσεις ἔχετε νὰ μᾶς πείτε τίποτα γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη;

—Βέβαια, λέει ἡ κυρία Ἀγγελική. Θυμᾶμαι ἕνα πρωινὸ στὴν αὐλή μας ἐγὼ ἔπαιζα τόπι κι ὁ μπαρμπ' Ἀλέξαντρος ἔγραφε. Τὸ τόπι τὸν ἐνοχλοῦσε καὶ δὲν τὸν ἄφηνε νὰ συγκεντρωθεῖ.

—Πᾶψε, Κούλα! μοῦ κάνει.

Μαζεύτηκα. Πέρασε λίγη ὥρα, ξεθάρρεψα καὶ ξανάρχισα.

—Ἔνα, δύο, τρία, τέσσερα. . . Καὶ κοπανοῦσα τὸ τόπι στὶς πλάκες.

—Πᾶψε, Κούλα!

Πάλι μαζεύτηκα. Ἄλλά, σὲ λίγο, ξανάρχισα.

—Σκᾶσε, λοιπόν, Κούλα! μοῦ κάνει θυμωμένος.

Ἡ μάνα μου, πού παιδευόταν στὴν κουζίνα, τὸ ἄκουσε καὶ τῆς κακοφάνηκε.

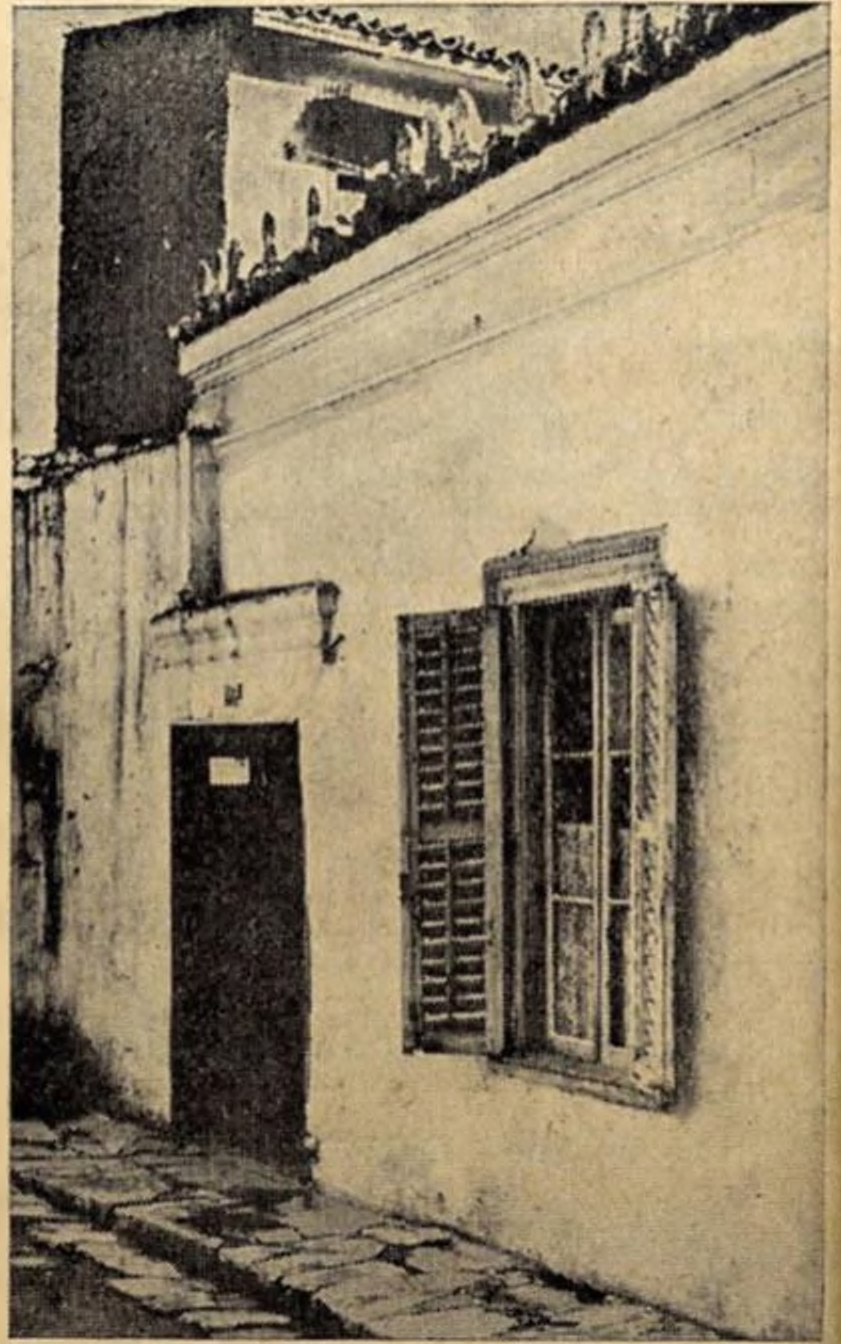
—Νὰ σκάσεις ἐσὺ μπαρμπ' Ἀλέξαντρε! τοῦ λέει θυμωμένη.

Ὁ μπαρμπ' Ἀλέξαντρος αἰφνιδιάστηκε ἀπὸ τὴν κουβέντα τῆς μάνας μου. Σηκώθηκε μάζεψε τὰ χαρτιά του, φόρεσε τὸ καπέλλο του δρασκέλισε τὴν πόρτα καὶ ἔφυγε.

Ἡ μάνα μου τάχασε μὲ τὸ φευγιό του καὶ γιὰ νὰ ξεσπάσει μ' ἄρπαξε ἐμένα καὶ ἄρχισε νὰ μοῦ δίνει τῆς χρονιάς μου.

Δὲν πέρασαν παρὰ λίγα λεπτά κι ὁ Παπαδιαμάντης ξαναγύρισε. Ταπεινός, μετανοιωμένος γιὰ τὸ φέρσιμό του, χριστιανὸς στὰ αἰσθήματά του, πῆγε καὶ ζήτησε συγγνώμη τῆς μάνας μου, ἀφοῦ πρῶτα, ἐννοεῖται, μὲ ἀπόσπασε ἀπὸ τὰ χέρια τῆς. Κ' ἐκείνη, ποῦ τοῦ εἶχε ἰδιαίτερη ἀδυναμία, συγκινήθηκε ἀφάνταστα καὶ ἄρχισε νὰ τὸν παρακαλεῖ αὐτὴ πιά νὰ τὴ συχωρέσει γιὰ τὴν κουδέντα τῆς. Ἦταν μιὰ σκηνή, ποῦ τὴν ἔζησα καὶ δὲν θὰ τὴν ξεχάσω ποτέ».

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

Τὸ σπιτάκι στὸ ἀδιέξοδο τῆς ὁδοῦ Σαλαμίνας.

Ἡ μικρὴ αὐλὴ ὅπου ἔγραφε ὁ Παπαδιαμάντης ὅταν ἔγινε τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸ τόπι.

ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Μὲ εἶχε καλέσει ὁ γενναῖος φίλος μου, ὁ κυρ-Στέφανος Μ. εἰς τὴν οἰκίαν του, τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, διὰ νὰ συμφάγωμεν τὴν ὥραν τοῦ προγεύματος περὶ τὰς δέκα, ἀπὸ συγκατάβασιν καὶ εὐσπλαγχνίαν, διὰ νὰ κάμω κ' ἐγὼ μετὰ τόσα χρόνια Πάσχα... οἰκιακόν, ὡς ἔρημος καὶ ξένος στὰ ξένα. Εὐχαρι καὶ θαλπερόν ἦτο τὸ ἐσωτερικόν τῆς ἐστίας του, ἀφοῦ διῆλθον τὴν εὐρείαν αὐλήν, μὲ τὴν διάπλατον πύλην καὶ τοὺς σταύλους τῶν ἀλόγων καὶ τὴν πρασινάδαν καὶ τὰς γλάστρας τῶν ἀνθέων. Ἡ οἰκογένειά του, ἡ γραῖα Μαρία ἡ συμβία του, ἀφελῆς καὶ ἀρχαϊκὴ, ὁ υἱὸς του ἀμόρφωτος καὶ ἄπλαστος καλὸς ἀμαξηλάτης, κι ὁ ἀδελφὸς του στιβαρὸς, γεροντοπαλλήκαρον, τραχὺς καὶ φιλαλήθης. Τέλος ἡ κόρη του ἡ Ρηνούλα, τελεία ἀντιπρόσωπος τῆς νέας γενεᾶς, κεντήτρια, ζωγραφίνα καὶ θεατρίνα. Πλὴν ὁμως καὶ αὐτὴ ἀφελῆς καὶ ἀπλῆ εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς τρόπους. Εἶχε μίαν παιδίσκιον ἑπτὰ ἐτῶν, τὴν Μαρίαν, πάντοτε μειδιῶσαν καὶ ἀνοιχτόκαρδον, καὶ ἐν χαριτωμένον ξενικόν πλάσμα τὴν Τοτώ, ξανθὴν, γαλανόμορφον καὶ ἀγγελοθωροῦσαν. Ἡ μικρὰ κόρη, δὲν ἤξεύρω ἀκριβῶς πῶς εἶχε πέσει εἰς τὰς χεῖρας τῆς καὶ ἀπετέλει μέλος τῆς οἰκογενείας. Φαίνεται ὅτι κάποια ξένη Γαλλὶς παιδαγωγὸς ἢ διδασκάλισσα εἰς πλουσίαν οἰκίαν, εἶχεν ἐμπέσει εἰς τὰ δίκτυα κανενὸς ἐπιχηρευτοῦ καὶ εἶχε συλλάβει τὸ μαγικόν τοῦτο χρυσοψαρον τῆς δεξαμενῆς, διὰ νὰ πλεύσῃ εἰς τὸ Πέλαγος τοῦ ἀγνώστου, ἐὰν δὲν ἐμελλέ ποτε νὰ πτεροφυσήσῃ εἰς τὸν αἰθέρα τοῦ ἀχανοῦς.— Εἶτα τὴν φερέοικον μητέρα ὁποῦ δὲν εἶχε κτίσει τὴν φωλέαν τῆς ποτέ, τὴν ἐπήραν ἄλλαι πνοαὶ καὶ τὴν μετεκόμισαν, τίς οἶδε ποῦ, εἰς ἄλλα κλίματα. Εὔρε θέσιν καλλιτέραν ἄλλοῦ κ' ἐταξίδευσεν, κ' ἐνεπιστεύθη τὸ ἔμψυχον κειμήλιον αὐτὸ εἰς χεῖρας τῆς Ρηνούλας, ὅπως τὴν εἶχεν ἐγκαταλίπει κι αὐτὴν ὁ πλανητῆς, ὅστις τὴν ἐστεφανώθη, καὶ ἀνέθρεψε (ἐκείνη) τὸ τέκνον τῆς κ' ἐμεινε ζωντοχηρούσα, κ' ἐδέχθη ὡς ἔρμαιον τὸ ξένον βρέφος αὐτό, ἴσως ἐπειδὴ ἠσθάνετο μικρὸν θησαυρὸν φιλοστοργίας εἰς τὰ στήθη τῆς.

— Πόση εἶναι ἡ δύναμις τῆς ἐπιρροῆς, καὶ ἂν ἡ Ρηνούλα εἶχεν γοητείαν καὶ ὄμμα ἐπιβάλλον διὰ νὰ ἀνατρέφῃ παιδία, τὸ ἠσθάνθη τὴν ἡμέραν ἐκείνην τοῦ Πάσχα, ὅταν ἡ μικρὰ Τοτώ, ἡλικίας τότε τριάντα μηνῶν περίπου ἤρχισεν αἰφνης νὰ κλαυθμηρίζῃ ἐκεῖ ποῦ τὴν εἶχαν βάλει νὰ φάγῃ διὰ μίαν μικρὰν παράλειψιν. Ἡ Ρηνούλα ἐστράφη πρὸς τὴν μικρὰν καὶ τῆς εἶπεν ἀπλῶς μὲ τὸν τρόπον καὶ μὲ τὸ βλέμμα ποῦ αὐτὴ ἤξευρε.

— Faut pas pleurer ! Δὲν πρέπει νὰ κλαῖς.

Κ' ἡ μικρὰ ἐλούφαξεν ὡς ἐκ θαύματος.

Ὅταν ἀποφάγαμεν καὶ ἐσυγκρίσαμεν τὸ κόκκινον αὐγὸ, καὶ εἶχαμε κενώσει τὰ τρία τέταρτα τῆς χιλιάρικης— ἦτο ὠραῖο ρετσίνατο, ὄλον ἄρωμα καὶ πτῆσις καὶ ἀφρὸς— ἀφοῦ ἔψαλλεν ὁ γέρων Φίλιππος τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» (ὁ κυρ-Στέφανος δὲν ἤξευρεν ἄλλο νὰ ψάλλῃ εἰμὴ τὸ «Ψῆσου, γίδα, ψῆσου καὶ ροδοκοκκινίσου»), ἠθέλησα κ' ἐγὼ νὰ εἶπω τὸ «Ἀναστάσεως ἡμέρα», τὸ ἀλλέγρο, τὸν πρῶτον δηλαδὴ εἰρμὸν τοῦ κανόνος τῆς ἡμέρας, ὅχι τὸ τελευταῖον τὸ δοξαστικόν, τὸ ἀργόν. Μόλις ἤνοιξα τὸ στόμα μου καὶ ἐπρόφερα

Ἀναστάσεως ἡμέρα,
λαμπρυνθῶμεν, λαοί.
Πάσχα Κυρίου, Πάσχα...

ἡ μικρὰ Τοτώ, βλέπουσα ἀτενῶς πρὸς με, ἀφῆκεν ἀκράτητον ἐπιφώνημα χαρᾶς κι' ἔλαμψε τὸ προσωπάκι τῆς, τὰ ματάκια τῆς, τὸ στόμα τῆς, τὰ μάγουλά τῆς, ὅλα

ἐμόρφωσαν κ' ἐμειδίασαν ἄρρητον μειδίαμα ἀγαλλιόσεως. Τὸ πρᾶγμα μου ἐπροξένησεν αἴσθησιν. Φαίνεται τῶντι, ὅτι ἔχουν ἄφατον ἄρωμα καὶ κάλλος, μαρτυρούμενον «ἐκ στόματος νηπίων θηλαζόντων» αὐτὰ τὰ ἐμπνευσμένα ἄσματα τῆς Ἀγίας ἐκκλησίας μας. Συγχρόνως ἡ Μαρία μὲ παιδικὴν χαρὰν κι αὐτὴ ἀνέκραξεν.

Αὐτὰ δὲν εἶναι τροπάρια ποῦ ψέλνετε, κύριε.

— Ἀλλὰ τί εἶναι κορίτσι μου, ἠρώτησα.

— Αὐτὰ εἶναι σὰν γλυκὰ γλυκὰ τραγουδάκια.

Τοῦτο μου ἐνθύμησε μίαν ἄλλην μικρὰν κορασίδα, τὴν Κούλαν, (Ἀγγελικὴν) τοῦ φίλου μου Νικόλα τοῦ Μπούκη. Ἀπλοῦς μανάβης ἢ ὀπωροπώλης ἦταν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' εἶχε λάβει θεόθεν διὰ τὴν φιλοξενίαν του, τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἀβραάμ. Ἡ μικρὰ οἰκία ἦτο Ξενῶν διὰ τοὺς φίλους καὶ τοὺς διαβρατικούς, διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ τοὺς τυχόντας. Εἶχεν ἀπολύσει ἡ λειτουργία μετὰ τὴν παννυχίδα εἰς τὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου, καὶ τὴν ὥραν τοῦ ἀντιδώρου, ἡ γυνὴ τοῦ Μπούκη, τοῦ φίλου μου, ἀκολουθουμένη ἀπὸ τὴν μικρὰν κόρην τῆς τὴν Ἀγγελικούλιν, μὲ ἐπλησίασεν εἰς τὸ στασίδι, διὰ νὰ μου ὑπομνήσῃ, ὡς συνήθως, ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπάγω εἰς τὸ γεῦμα.

Τότε ἡ μικρὰ παιδίσκη (ἦτο ὡς ἐννέα ἐτῶν, ρόδινη καὶ καστανή, καὶ τὴν εἶχαν υἱοθετήσει ἀπὸ τὸ βρεφοκομεῖον, ὡς ἄτεκνον ὁποῦ ἦτο τὸ ἀνδρόγυνον· ἀλλ' αὐτὴ τὸ ἠγνόει), μ' ἐχαιρέτησε, καὶ μου λέγει.

— Ἐσὺ μπαρμπ' - Ἀλέξανδρε, ψέλνεις τὰ τραγούδια τοῦ Θεοῦ. Τραγούδια τοῦ Θεοῦ. Ἐκτοτε ἡ μικρὰ μου ἤκουε νὰ ψάλλω συνεχῶς «Τραγούδια τοῦ Θεοῦ», εἰς τὸν πενιχρὸν νυκτερινὸν ναῖσκον ὅπου ἐσύχναζε τακτικὰ μὲ τὴν μητέρα τῆς. Ἐκοιμᾶτο μὲς τὸ στασίδι, εἰς τὸν γυναικωνίτην, τὴν ὥραν τῶν ἀντιστοίχων, ἐξύπνα μετὰ δύο ὥρας εἰς τὸν Πολυέλεον, κ' ἔκτοτε δὲν ἤθελε νὰ κοιμηθῇ πλέον. Ἦτο μία μετὰ τὰ μεσάνυκτα. Ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἦτο 8 Σεπτεμβρίου, εἶχα ψάλλει τὸ «Χαῖρε σεμνή, Μῆτερ καὶ δούλη Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ». Μετὰ ἐξ ἡμέρας ἤκουσεν ἡ μικρὰ νὰ ψάλλω τὸ «Ἀγαλλιόσθω τὰ δρυμοῦ Ξύλα σύμπαντα». Καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ Θεολόγου ἔψαλα τὸ «Φίλε μυστικέ, Χριστοῦ ἐπιστήθιε». Καὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἔμελψα τὸ «Δῶρο μάρτυς Χριστοῦ πρὸς ἡμᾶς». Καὶ τῶν Εἰσοδίων ἔψαλα τὸ «Διανέμοις τῶν Χαρισμάτων». Καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἔψαλα «Τὴν ζωοδόχον πηγὴν τὴν ἀέναον» καὶ «Τῆς Ἐκκλησίας τὰ ἄνθη περιπτάμενος». Καὶ τὰ Χριστούγεννα ἔψαλα τὸ «Θεὸς ὦν Εἰρήνης». Καὶ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου τὸ «Δεῦτε τοῦ Δεσπότη τὰ ἐνδοξὰ Χριστοῦ ὀνομαστήρια» καὶ τὸ «Σοῦ τὴν φωνὴν ἔδει παρεῖναι, Βασιλείε». Καὶ τῶν Φώτων ἔψαλα τὸ «Ἰησοῦς ὁ ζωῆς ἀρχηγός», καὶ τῆς Ὑπαπαντῆς ἔψαλα τὸ «Χέρσου ἀβυσσοτόκου» καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὸ «Ὡς ἐμψύχω Θεοῦ κιβωτῶ».

Καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὸ «Ἀνέτειλε τὸ Ἔαρ». Καὶ τῆς Ἀναλήψεως τὸ «Θεῖω καλυφθεῖς». Καὶ τῆς Πεντηκοστῆς τὸ «Παράδοξα σήμερον». Καὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἔψαλα τὸ «Σὲ τὴν ὑπερένδοξον νύμφην», καὶ τὸ «Ὁ Χριστοκέρυξ Σταυροῦ κτύχημα φέρων, σὺ τὴν πολυέραστον θεῖαν ἀγάπην». Καὶ τῆς Μεταμορφώσεως ἔψαλα τὸ «Πρὸ τοῦ Σταυροῦ σου, Κύριε, ὄρος οὐρανὸν ἐμιμεῖτο». Καὶ εἰς τὴν μνήμην τῆς Παναγίας ἔψαλα τὰ θεσπέσια ἐκεῖνα κελαδήματα, τὸ «Πεποικιλμένη» καὶ τὸ «Νενίκηνται», καὶ τὸ «Συνέστειλε χορὸς τῶν Ἀποστόλων τὸ Θεοδόχον σῶμα σου εἰς οὐρανίους θαλάμους πρὸς τὸν υἱὸν ἐκφοιτῶσα». Καὶ εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου ἔψαλα τὸ «Φρίττουσι πάθη τῶν βροτῶν» καὶ τόσα ἄλλα. Κ' ἡ μικρὰ κόρη τὰ ἠσθάνετο, καὶ τὰ ἐπόθει καὶ τὰ ἐχαρακτήριζε μὲ ἀγγελικὸν αἶσθημα, ὡς «Τραγούδια τοῦ Θεοῦ».

— Ἐκτοτε ἀπουσίασα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Εἶχα ἐνθυμηθῇ τοὺς φτωχοὺς οἰκείους εἰς τὴν μικρὰν πατρίδα μου, μακρὰν τῆς ὁποίας εἶχα ζήσει, ἐκ μικρῶν διαλειμμάτων, ὑπὲρ τὸ ἡμισυ τῆς ζωῆς μου. Ὄταν τέλος μὲ εἶχον βαρυνθῇ κ' ἐκεῖ, ἐτόλμησα μετὰ τρία ἔτη νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν πρωτεύουσαν μὲ τὴν ἀμυδρὰν ἐλπίδα ὅτι δὲν θὰ ἐγενόμην πάλιν βαρετὸς εἰς τοὺς φίλους μου.

Ἄφοῦ ἐκρύβην ἐπὶ ἐβδομάδα εἰς Ταπεινόν τινα ξενῶνα, ἐπῆγα λάθρα μίαν πρωΐαν νὰ ἀνταμώσω τὸν φίλον μου Νικόλαον τὸν Μπούκην. Φεῦ! Τί ἔμαθα; Ἡ μικρὰ Κούλα, ἣτις ἦγε τώρα τὸ ἐνδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας της, ἦτο ἄρρωστη βαριά. Εἶχε δέκα ἡμέρας στὸ κρεβάτι, καὶ ὁ ἰατρὸς εἶπεν, ὅτι ἦτο κακὸς πυρετός, ἴσως τυφοειδοῦς φύσεως.

— Ἐπῆγα κατ' εὐθειᾶν ἀπὸ τὸ ὀπωροπωλεῖον, ὅπως μὲ προέτρεψεν ὁ Νικόλας, διὰ νὰ βοηθήσω μὲ λόγια, καὶ ἐνθαρρύνω τὴν μητέρα. Ἡ πτωχὴ ἣτις τὴν ἠγάπα ὡς νὰ ἦτο γέννημα τῶν σπλάγχχνων της, ἴσως καὶ περισσότερον, ἐχάρη ἅμα μὲ εἶδεν, εἶτα μοῦ ἔδειξε τὴν κλίνην.

Ἡ μικρὰ Κούλα ἦτο ἰσχνή, κάτωχρος, πυρέσσουσα κ' ἔκειτο σχεδὸν ἀναίσθητος ἐπὶ τῆς κλίνης. Εἶπα εἰς τὴν μητέρα τὰ συνήθη λόγια τῆς παρηγορίας καὶ τῆς ἐνθαρρύνσεως. Ἐμεινα δύο ὥρας ἐκεῖ. Εἶτα ἐπανῆλθα πάλιν τὸ δειλινόν, καὶ τὴν νύκτα, καὶ τὴν ἄλλην πρωΐαν. Ἡ Κούλα ἔβαινε χειρότερα. Εἶτα τὴν Τρίτην ἡμέραν ἐφάνη νὰ εἶχε βελτιωθῆ κάπως καὶ ἡσθάνετο. Ἡ μητέρα της μοῦ εἶπε νὰ πλησιάσω καὶ νὰ τῆς ὁμιλήσω.

— Περαιστικά, Κούλα. Δὲν ἔχεις τίποτα κορίτσι μου.

— Ἄ! μπαρμπ' - Ἀλέξανδρε ἐψέλλισεν ἀσθενῶς. Πότε θὰ μοῦ πῆς πάλι τὰ θεῖα... τραγούδια;

— Ὅποτε θέλεις, Κούλα μου. Ἄμα γίνῃ ἀγρυπνία εἰς τὸν Ἅγιον Ἐλισσαῖον νὰ ἔλθῃς νὰ σοῦ τὰ πῶ.

— Νὰ μοῦ τὰ πῆς. Μὰ θὰ τ' ἀκούσω;

— Ἄμα προσέχεις θὰ τ' ἀκούσης...

— Ὡχ!

Ἐστέναξεν, ἐκλείσε τὰ ὄμματα καὶ δὲν μοῦ ὠμίλησε πλέον. Ἐφαίνετο ὅτι εἶχε πολὺ κουρασθῆ (ἔφεραν ἀσθενῶς τὴν ἰσχνὴν χεῖρα πρὸς τὸ οὖς ἐνῶ ἐψέλλιζε. Φαίνεται, ὅτι εἶχε βαρηκοῖαν ἕνεκα τῆς νόσου). Τῆς ἔφεραν χρίσμα, ἔλαιον ἀπὸ τὴν κανδήλαν. Αὐτὴ ἀνέλαβε πρὸς στιγμὴν τὰς αἰσθήσεις της, καὶ ἐψιθύρισε.

— Μοσχοβολᾶ ἡ ψυχὴ μου. Λάδι, γαλήνη, ἡρεμία. Θὰ πλέψω καλά.

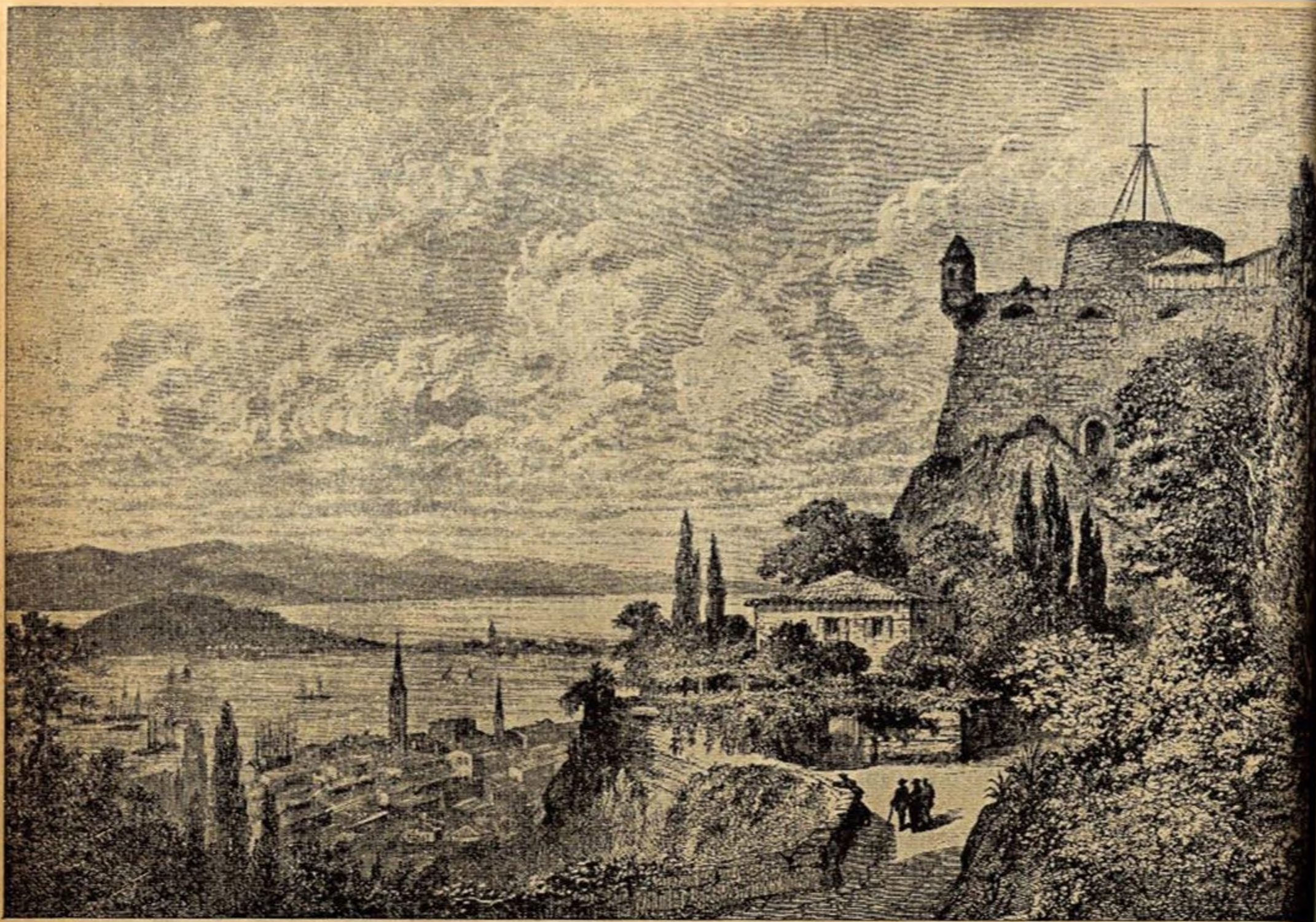
— Μετὰ τρεῖς ἡμέρας τὴν προεπέμπομεν εἰς τὸ τάφον. Οἱ ἐπαγγελματικοὶ ἱερεῖς κ' οἱ ψάλται ἔψαλλον τὰ κατὰ συνθήκην, ἀπὸ τὴν «Ἄμωμον ὁδὸν» ἕως τὸν «Τελευταῖον ἀσπασμόν». Μόνος ὁ παπα-Νικόλας ἀπὸ τὸν Ἄι-Γιάννη τοῦ Ἄγρου, ὁ Ναξιώτης, ἐφαίνετο ὅτι ἐπιανε χωριστὴν ἀκολουθίαν, ἐμουρμούριζε μέσα του, καὶ τὰ ὄμματα του ἐφαίνοντο δακρυσμένα.

— Τί μουρμούρίζεις παπά; Τοῦ εἶπα ἀπὸ τὸ ὀπισθεν τοῦ στασιδίου, ὅπου εἶχεν ἀκουμβήσει.

— Λέγω τὴν ἀκολουθίαν τῶν νηπίων μέσα μου, εἶπεν ὁ παπα-Νικόλας. Εἰς αὐτὸ τὸ ἄκακον ἀρμόζει ἡ κηδεῖα τῶν νηπίων.

— Τῶντι καὶ ἐγὼ μὲ ὄλον τὸν πόνον καὶ τὰ δάκρυά μου, εἶχα ἀναλογισθῆ ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὴν ἀκολουθίαν τῶν νηπίων, καὶ ἀκουσίως ἔλεγα μέσα μου τὰ τραγούδια τοῦ Θεοῦ «Τῶν τοῦ κόσμου ἡδονῶν ἀναρπασθὲν ἄγευστον», καὶ «ὡς καθαρὸν, Δέσποτα, στρουθίον πρὸς καλιὰς ἐπουρανίους ἔσωσας», καὶ «τοῦ Ἀβραάμ ἐν κόλποις σε, ἐν τόποις ἀνέσεως, ἐνθα τὸ ὕδωρ ἐστὶ τὸ ζῶν τάξαι σε Χριστὸς ὁ δι' ἡμᾶς νηπιάσας» καὶ «οἷς ἀριθμοῖς τὸ πλάσμα σου νήπιον φοιτῆσαν τανῦν πρὸς σε».

Καὶ ἀντὶ τοῦ «Δεῦτε τελευταῖον...» «Ὡ, τίς μὴ θρηνήσει, τέκνον μου. Ὅτι βρέφος ἄωρον ἐκ μητρικῶν ἀγκαλιῶν νῦν, ὡσπερ στρουθίον τάχος ἐπέτασας». Καὶ ἀκροτελεύτιον ὕστερον ἀπὸ τόσα καὶ τόσα τραγούδια τοῦ Θεοῦ, τὰ ὁποῖα πρὸ τριῶν ἡμερῶν εἶχε προφητεύσει, ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τ' ἀκούσῃ, τὸ «Ἄλγος τῶ Ἀδὰμ ἐχρημάτισεν ἡ τοῦ Ξύλου ἀπόγευσις πάλαι ἐν Ἐδέμ, ὅτε ὄφεις ἰὸν ἐξηρεύξατο». Ἄλλὰ τὰ ἤκουε τάχα ἡ ἄγνή ψυχὴ, ἂν ὁ ἄγγελός της τῆς ἐπέτρεπε νὰ περιίπταται ἐκεῖ γύρω;

Ἡ Ζάκυνθος ἀπὸ τὸ Κάστρο

Χαλκογραφία τοῦ Δ. Λανσελά

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Τοῦ Κ. ΠΟΡΦΥΡΗ

Ἡ Ζάκυθο πού γνώρισε ὁ Ξενοπούλος στὰ πρῶτα παιδικὰ καὶ στὰ ἐφηβικά του χρόνια ἦταν ἡ πνευματικὴ μὰ καὶ ἡ εὐθυμὴ Ζάκυθο τὴν ἐπομένη ἀπὸ τὴν Ἑνωσὴ τῆς Ἑφτάνησος μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Αὐτὴ ἡ Ἑνωσὴ δὲν ἔγινε ὅπως τὴν εἶχαν λαχταρήσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ οἱ Ἑφτανησιῶτες. Τὸν ἐπαναστατικὸ ριζοσπαστισμὸ τοῦ Λισγαρᾶ καὶ τοῦ Βερούκιου, τὸν εἶχε ἀντικαταστήσει ἀπὸ καιρὸ ὁ μετρημένος ριζοσπαστισμὸς τοῦ Κ. Λομπάρδου. Τὸ δικαίωμα πούχε ἀπαιτήσῃ μαχητικὰ ὁ ἐπαναστατικὸς ριζοσπαστισμὸς, ὁ μετρημένος ριζοσπαστισμὸς τῶχε ἴσαμε ἓνα σημεῖο ἐπαιτήσῃ, σὰν παραχώρησῃ ἀπὸ τὴν «προστάτιδα» δύναμη κ' ἡ Ἑνωσὴ στὸ τέλος ἦταν ἓνας κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς καὶ ἐθνικὸς συμβιβασμὸς. Μὰ τώρα ὁ ἀγῶνας εἶχε κοπάσει πιά. Μόνο σὰν ξεφτίδια τῆς καταγιγίδας πούχε περάσει, ἔσκιζαν ἀκόμα τὸν αἰθέρα ἀστραπὲς κι ἀκούγονταν βροντὲς νὰ ξεμακραίνουν, μὰ δὲν πέφτανε πιά

αστροπελέκια. Οἱ «ριζοσπάστες» κ' οἱ «καταχθόνιοι», τὰ δυὸ παλιὰ μεγάλα ἀντίπαλα κόμματα ἰδεῶν, εἶχαν γίνοι τώρα ἄχρωμοι «λομπαρδιανοὶ» καὶ «λιουρέοι» (ἢ «ρωμιάνοι»), ὁπαδοὶ τῶν προσωπικῶν κομμάτων τοῦ Λομπάρδου καὶ τοῦ Ρώμα. Κι ὁ πολιτικὸς ἀνταγωνισμὸς εἶχε χάσει τὴν παλιὰ του ἔνταση. Τὰ στελέχη τοῦ ἑνὸς κόμματος μεταπηδοῦσαν στὸ ἄλλο μὲ μεγάλη εὐκολία, γιὰτὶ οἱ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις πού τὰ χώριζαν παλιότερα μὲ σινικὰ τείχη, εἶχαν ἀμβλυνθεῖ τώρα. Κι ἂν ἡ «πλαμφλετογραφία» ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀνθεῖ μὲ τὰ ἀνώνυμα ἢ ἐπώνυμα, μὲ τὰ ἔμμετρα ἢ πεζά, μὲ τὰ ρητορικὰ ἢ διαλογικὰ ἡμίφυλλα, εἶχε χάσει κι αὐτὴ τὴν πρώτη της ὀρμὴ καὶ τὴν παλιὰ της φρεσκάδα.

Κι ὡστόσο ἡ Ζάκυθο περνοῦσε τὴ δευτέρῃ χρυσῇ τῆς πνευματικῆς ἀνθισῆς: σὲ μιὰ μικρὴ πόλη δεκαπέντε χιλιάδων κατοίκων ἐκδίδονταν τρία τέσσερα περιοδικά. Ἐνα ἀπ' αὐτὰ ὁ «Ποιητικὸς Ἀνθῶν», δημοσίευε μόνο ποιήματα

ματα. Καί τὰ «σπετσαρία»* καί οἱ λέσχες, ἀκόμα καί τὰ κουρεῖα, εἶχαν γίνει κέντρα φιλολογικά, ὅπου μαζεύονταν ἐπιβλητικά ὀνόματα καί διάβαζαν καί ἀντάλλαζαν γνώμες καί συζητοῦσαν: Οἱ ἱστοριογράφοι Χιώτης καί Λομβάρδος καί Λούντζης, ἐτοιμάζονταν νὰ παραχωρήσουν τή θέση τους στό Ζώη καί στό Δεδιάζη, μὰ οἱ ποιητές τῆς ἐπαναστατικῆς γενιάς δέν ὑπῆρχαν πιά. Κ' οἱ διάδοχοί τους, ὁ Ἐλισαβέτιος Μαρτινέγκος κι ὁ Μάργαρης κι ὁ Γιάννης Τσακασιάνος κ' οἱ Μαρτζώκηδες κι ὁ Ἡλιακόπουλος κι ὁ Καντούνης, δέν κραδαίνονταν ἀπό τὰ πάθη, τὰ κοινωνικά καί ἐθνικά, πούχαν συγκινήσει καί ἐμπνεύσει τὸ Σολωμὸ καί τὸ Μάτεση καί τὸν Τερτσέτη.

Ὁ Ξενόπουλος, μιλώντας ἀργότερα στήν αὐτοβιογραφία του, γιὰ τὸν κάπως παράταιρο γάμο τοῦ Ζακυθινοῦ ἀστοῦ πατέρα του μέ τή Φαναριώτισσα μητέρα του, ἔγραφε: «Κι ὁμως τὰ πράγματα ἔδειξαν ὅτι ὁ γάμος... δέν ἦταν καθόλου ἀταίριαστος...». Ὁ γάμος τῶν γονέων τοῦ Ξενόπουλου συμβόλιζε ὡς ἓνα σημεῖο τὰ παντρολογήματα τῶν δυὸ ἀντίπαλων κοινωνικῶν τάξεων στή Ζάκυθο: τῆς παλιᾶς ἀριστοκρατίας καί τῶν ἀστῶν. Κι αὐτὰ τὰ παντρολογήματα ζοῦσε ἐκείνη τῇ στιγμή ἡ Ζάκυθος, κ' οἱ ποιητές τῆς ἔγραφαν ἀμέριμνα τραγουδάκια κι ὅλος ὁ κόσμος γλεντοῦσε καί εὐθυμούσε.

Τὴν εἰκόνα αὐτῆς τῆς εὐθυμῆς Ζάκυθος μᾶς τὴ δίνει ὁ πιὸ χαρακτηριστικὸς ποιητὴς τῆς ἐποχῆς, ὁ Γιάννης Τσακασιάνος:

*Δρόμοι στενοί, ἄνθια, σκυλιά, καμπάνες,
διακονιαρέοι, παστέλια, σερενάδες,
μανδηλοφόρες κόρες καρδιοπλάνες
καλοί, κακοί, δειλοί, παλληκαράδες!
Λίγα μυαλά, πολλές γλωσσοκοπάνες.
λοῦσο, ἀργαλειοὶ καὶ οὐρα καὶ ποιητάδες!...*

Πανηγύρια λοιπὸν καί τραγούδια, λίγα μυαλά καί πολλὴ εὐθυμία, καρναβάλια κι ἀμέριμνη ζωὴ. Ἀκόμα κ' οἱ ζητιάνοι παίζουν στὸν τόπο διακοσμητικὸ ρόλο, ὅπως κ' οἱ παλληκαράδες κ' οἱ παλαβοὶ, καί τὰ σκυλιὰ καί τὰ καντούνια. Καί λοιπὸν ἀπὸ ἓνα καντούνι, τὸ «Μακρὺ Καντούνι», ποῦ ἀντιλαλεῖ ἀπὸ τὰ τάκου-τάκου τῶν ἀργαλειῶν του — Ὁδὸς Ὑφαντουργείων εἶναι τὸ ἐπίσημο ὄνομά του — ξεκινοῦν κάθε βράδυ οἱ φάντρες του, ἐρωτιάρες τριαντάρες καί πεταχτὰ κοριτσόπουλα («μανδηλοφόρες κόρες καρδιοπλάνες») καί πλημμυρίζουν τὴν «Πλατεία Ρούγα», καί τιτιβίζουν σὰν καναρίνια, καί πηγαινοῦν στὰ μεγάλα ἐμπορικὰ νὰ παραδώσουν τίς παραγγελιές τους καί νὰ πάρουν καινούρια νήματα γιὰ τοὺς «μαν-

* Φαρμακεῖα

Ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος

τράδες» τους και για τὰ «τουβαλίθια» τους και για τὰ «σπαθωτά» τους. . . Και πάνου ἀπὸ κείνον τὸ χαρούμενο κόσμο, νὰ χοροπηδάει ἀνάλαφρα ἕνας ἔρωτας παιχνιδιάρης και χαρούμενος κι αὐτός, και νὰ πετάει σὰν πεταλούδα ἀπὸ λουλούδι σὲ λουλούδι, δίχως φάρετρα και βέλη, παρὰ μὲ μαντολίνο και κιθάρα:

*Γιὰ στέμα εἶχα τὴν τσάτσαρα
τὴ σκαμπαβία* γλαμύδα
παντιέρα μου τὸ κότολο**
και τὴν κιθάρα ἀσπίδα*

τραγουδάει πάλι μέσα σ' ἕνα δονζουανικὸ παραλήρημα ὁ Τσακασιάνος.

Και ἐπιστέγασμα σ' ὄλη ἐτούτη τὴν τρελλὴ ζωὴ εἶναι ἡ μουσικὴ και τὸ τραγούδι: ἂν ὁ γέρο-δάσκαλος, ὁ Καπνίσσης, διδάσκει ἀποτραβηγμένους τὰ θεωρητικά του, κι ἂν τὸ κοντσερτίνο βιολί, ὁ Δομενεγίνης, διευθύνει τὴν ὀρχήστρα τῆς ἰταλικῆς ὄπερας ποὺ παίζει στὸ καινούριο θέατρο «Φώσκολος», τὸ καλύτερο, μαζί μὲ τῆς Κέρκυρας, θέατρο τῆς Ἑλλάδας, ὁμως ὁ Παῦλος Καρρέρ, ὁ «Καρρεράκης» ὅπως τὸν λένε οἱ Ζακυθινοί, δὲν γράφει μόνο μελοδράματα, και δὲ δίνει μόνο κοντσέρτα στὰ ἀρχοντικά, ὅπου τραγουδάει ἡ γυναίκα του, Ζακυθινιά κι αὐτή, πριμαντόνα Ἰουλία Γιατρά, παρὰ ὀργανώνει και νυχτερινὲς θαλασσινὲς σερενάδες μὲ μιχτὲς χορωδίες, μὲ μαντολινάτες και μὲ ὀρχήστρες. Ὁ Τσακασιάνος πάλι κουβαλάει κάτου ἀπὸ τὰ παράθυρα τῆς ἀγαπημένης του ὀλόκληρη συμφωνικὴ και πιάνο πάνω σὲ ἕνα κάρρο! Κ' ἡ Μπόνεϋ, ἡ πριμαντόνα τοῦ ἰταλικοῦ θιάσου ξετρελλαίνει μὲ τὴν ἀηδονίσια φωνή της τοὺς Ζακυθινούς, ποὺ τὴ ζητωκραυγάζουν και τῆς πετοῦν περιστέρια και «ματζέτα» ἀπὸ «γιούλια ὀλόμπλαβα»** ἢ ἀπὸ «κοπελούλες»***. Κ' ὕστερα ἀπὸ τὴν παράσταση ξελεύουν τ' ἄλογα ἀπὸ τὸ ἀμάξι της και ζεύονται αὐτοὶ και μὲ λουλούδια και μὲ στεφάνια, μέσα σὲ μιὰν ἀποθέωση χαρᾶς, τὴν κουβαλοῦν θριαμβευτικὰ στὸ σπίτι ὅπου φιλοξενεῖται και τραγουδοῦν:

** Ἄν θέλεις, Μπόνεϋ, στρατὸ
γραφόμεστε δικοί σου
νὰ κάψουμε τὴ Ζάκυθο
γιὰ τὴ γλυκειὰ φωνή σου!*

Κι ὁμως ὁ Ξενοπούλος, παρασυρμένος κι αὐτός, μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ τρελλὸ στροβίλισμα, βλέπει πὼς ἐτοῦτο δὲν εἶναι τὸ πραγματικὸ πρόσωπο τῆς Ζάκυθος. Ἡ εὐθυμία, ἡ ξενοιασιά και τὸ γλέντι, εἶναι ἡ μάσκα ποὺ βάζει γιὰ νὰ κρύψει τὸν πραγματικὸ της ἑαυτό, γιὰ νὰ κρύψει τὰ δάκρυά της και τὸ δράμα της, τὸ δράμα τὸ δικό της και τοῦ λαοῦ της. Ἡ Ζάκυθο εἶναι πολὺ φιλάρεσκη και δὲ θέλει νὰ ἴδουν οἱ ἄλλοι πὼς φθίνει και ξεπέφτει. Κι οἱ ἄνθρωποι της εἶναι πολὺ περήφανοι, και δὲ θέλουν κι αὐτοὶ νὰ δείξουν, πὼς πονοῦν. . . Και λοιπὸν μὲ τὸ προσωπεῖο τῆς εὐθυμίας κρύβονται πολλὰ: στὰ 1864 ἡ Ἑφτάνησο ἐνώθηκε μὲ τὴν Ἑλλάδα, μὰ τὰ βασικὰ κοινωνικὰ προβλήματα δὲν λύθηκαν. Μπορεῖ νὰ πεσε ἡ «μπαστίλλια» και νὰ μὴν ὑπάρχει πιά ὁ «ἀ-

φέντης ὁ Κούρπας», μὰ ὁ «Μινώταυρος», ποὺ δὲ χορταίνει τὴν πείνα του τρώγοντας τὰ κορίτσια τῆς φτωχολογιάς, ὑπάρχει πάντα. . . Στὰ 1880 ὁ Ἑλισαβέτιος Μαρτινέγκος δημοσίεψε τὴν αὐτοβιογραφία τῆς μητέρας του. Ἡ Ἑλισάβετ Μαρτινέγκου ἔζησε σκλάβο. Μὰ τάχα, ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Ἑλισάβετ, ἄλλαξε πολὺ ἡ θέση τῆς γυναίκας; Τί κι ἂν ἡ πρώτη γυναίκα, ἡ ἡρωίδα τοῦ μυθιστορήματος «Ἡ Ἀδελφοῦλα μου», ξεμύτησε νὰ δουλέψει ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἡ ἡρωίδα τοῦ «ἔσταυρωμένου ἔρωτα» θὰ πεθάνει, θύμα τῆς αὐταρχικότητος τοῦ πατέρα. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἐμπόρισσα τοῦ ἀγοραίου ἔρωτα θὰ παρασύρει στὰ δίχτυα τὴ μικρὴ Νανότα και μάταια ὁ ἀδερφός της, ὅταν πέφτει τὸ βράδυ θὰ τῆς φωνάζει, προσμένοντας πάντα νὰ γυρίσει: Μωρὴ Νανότα! . . . Ἐκεῖνος πάλι ὁ χασάπης, ὁ «Μάγκαλος», θὰ μείνει χρόνια φυλακὴ, και θὰ παλαβώσει, γιὰ τὸ φονικὸ πούκανε ὑπακούοντας στὴν ἀόριστη ὑπόδειξη τοῦ κομματάρχη. . . Και κάποια κοντέσσα, ξεπεσμένη, θὰ δεχτεῖ ὅλα νὰ τὰ χάσει, ὄχι ὁμως και νὰ πουλήσει τὸ «Ντάντε της»! . . .

Βιώματα, διηγήσεις, παρατηρήσεις καταστάσεις και ἄνθρωποι, συγκρούσεις ἀτομικὲς μέσα στὸ γενικότερο κοινωνικὸ πλαίσιο και κοινωνικὲς μὲ ἀτομικὰ φανερῶματα, μέσα σ' ἐκείνη τὴν ἀαλαφρη και εὐθυμη, μὲ τὸ δραματικὸ της ὁμως ὑπόστρωμα Ζάκυθο, θὰ ξαναζήσουν ἀργότερα στὸ ἔργο τοῦ Ξενοπούλου.

Μ' ἂν ὁ ἀστικὸς κόσμος εἶχε γράψει τὸν κύκλο του στὰ Ἑφτάνησα, στὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἔκανε μιὰν ἐξόρμηση ἐκείνη ἀκριβῶς τὴ στιγμή: τὴ στιγμή ποὺ ὁ Ξενοπούλος ἄφηνε τὴ Ζάκυθο γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα. Κ' ἡ ἐξόρμηση γινόταν μὲ σημαία τὸ δημοτικισμὸ. Στὰ 1888 ὁ Ψυχάρης ξαπόλυσε τὸ «Ταξίδι» του. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα δὲν ἀνακαλύφθηκε ἔξωθεν μὲ τὸ «Ταξίδι». Μὰ μὲ τὸ «Ταξίδι» ἐγίνηκε κίνημα.

Κι αὐτὸ τὸ κίνημα, ἀναζητώντας τοὺς προδρόμους του, στρεφόταν προπάντων στὰ Ἑφτάνησα: Στὸ Σολωμό, στὸ Λασκαράτο, στὸν Κοινομένο. Κι ὁμως ὁ ἑφτανησιώτικος δημοτικισμὸς, ποὺ γιὰ μισὸν αἰῶνα εἶχε σταθεῖ στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς μάχης, ἐκείνη τὴ στιγμή ἔκανε μιὰν ἀναδίπλωση: Δημοτικὴ στὴν ποίηση, καθαρεύουσα στὸ πεζό, εἶχε κηρύξει πρὶν ἀπὸ λίγο ὁ Βαλαωρίτης. Και τὸ κήρυγμά του εἶχε βρεῖ πρόθυμα αὐτιά. Κ' ἐγίνηκε ἐτοῦτο τὸ παράξενο: ὁ Ξενοπούλος πήγαινε στὴν Ἀθήνα καθαρευουσιάνος. Και τὰ πρῶτα του ἔργα, τὸ «Τριακοσιόδραχμον ἔπαθλον» κ' ἡ «Μαργαρίτα Στέφω» εἶναι γραμμένα στὴν καθαρεύουσα. Ἦταν ὁμως ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους ποὺ δέχτηκε τὸ μήνυμα τοῦ Ψυχάρη. Μὰ ἡ στροφὴ του ἐγίνηκε μὲ φειδῶ και μὲ περισκεψη κι αὐτὸ ξεσήκωσε τὴν ἀγανάκτηση και τὰ σαρκαστικὰ «σκώμματα» τῶν πρωτοπαλ-

* Εἶδος γυναικείας ζακέτας τῆς νύχτας

** Μεσοφόρι.

*** Μπουκέτα ** μενεξέδες *** κυκλάμινα

λήκαρων τῆς γλωσσικῆς ιδέας. Εἶναι ἀλήθεια: ὁ Ξενόπουλος δὲ στάθηκε μαχητὴς τῆς Δημοτικῆς. Κι ὡστόσο ὁ Ψυχάρης, ποὺ δὲν ἤξερε νὰ μοιράζει εὐκολοὺς τίτλους καὶ παράσημα τὸν εἶπε: «πατέρα τῆς θεατρικῆς δημοτικῆς».

Μ' ἂν ὁ Ξενόπουλος δὲ στάθηκε μαχητὴς τῆς Δημοτικῆς, ἦταν ὡστόσο μαχητὴς τοῦ Δημοτικισμοῦ, μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια. Γιατὶ ὁ Δημοτικισμὸς ἦταν ἓνα γενικότερο πνευματικὸ κίνημα, ποὺ πήγαινε νὰ σύρει τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν καθυστέρησή της στὴν πρόοδο καὶ στὸν πολιτισμὸ καὶ ποὺ διαπλάτυνε τὰ παράθυρά της γιὰ νὰ φυσήσει ὁ καθαρὸς ἀέρας καὶ νὰ διώξει τὴ μούχλα τοῦ βυζαντινισμοῦ καὶ τῆς προγονοπληξίας. Καὶ λοιπὸν σ' αὐτὸ τὸ εὐρύτερο ἀναγεννητικὸ κίνημα ὁ Ξενόπουλος δρέθηκε στὴν πρώτη γραμμῆ. Ὁχι μόνο γιατί προσπάθησε νὰ κάνει γνωστὰ ρεύματα καὶ ιδέες ποὺ κυκλοφοροῦσαν ἐκεῖνη τὴ στιγμή στὸ ἐξωτερικὸ, μὰ ποὺ ἡ καθυστερημένη ἐπαρχία, ὅπως ἦταν τότες ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα, δὲν τὰ ὑποψιαζόταν, μὰ κυρίως γιὰ τοῦτο: Γιατὶ ἡ ἀστική τάξη ποὺ ἐξορμούσε εἶχε ἀνάγκη νὰ ἐκφραστεῖ μὲ καινούριες μορφές στὸ θέατρο καὶ στὴν πεζογραφία. Πρὶν ἀπὸ τὸν Ξενόπουλο, κι ἂν ἀφαιρέσει κανεὶς δυὸ παλιότερους συμπατριῶτες του, — τὸ Μάτεση καὶ τὸ Γουζέλη — τὸ νεοελληνικὸ θέατρο ξεπάγιαζε μὲ τὶς ἀρχαϊότητες τραγωδίας, μὲ τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα καὶ μὲ τὶς περικεφαλαίες. Ἡ μόνη προσπάθεια ζεστασιάς ἦταν τὸ κωμειδύλλιο — μὰ πόση ψευτιά, πόση ἀνειλικρίνεια σ' ἐκεῖνο τὸν ἐξωραϊσμὸ τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ, μὲ τὶς ὠραίες βοσκοπούλες καὶ τοὺς ἀτσαλάκωτους βοσκούς! . . . Κι ὅσο γιὰ μυθιστόρημα, ἂν ἀφαιρέσει τις σχοινοτενεῖς ἱστορικὲς μυθιστορίες, μὲ τὰ ἀπίθανα ἐπεισόδια καὶ τὴν καθαρῶσά τους, σχεδὸν τίποτ' ἄλλο! Καὶ λοιπὸν ὁ Ξενόπουλος θέλησε νὰ δώσει στὴν καινούρια ἑλληνικὴ κοινωνία, ποὺ διαμορφωνόταν, ἓνα μυθιστόρημα ποὺ ν' ἀναγνωρίζει σ' αὐτὸ τὸν ἑαυτὸ της, κ' ἓνα θέατρο ποὺ οἱ συγκρούσεις του νὰ ναι καὶ δικές της συγκρούσεις. Κ' ἔτσι ὁ Ξενόπουλος ἐγένηκε ὁ πατέρας τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ μυθιστορηματος. Κι αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη του προσφορά!

Κ' ἦταν σπαρταριστὴ στὴ «γραφικότητά» της ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία τοῦ καιροῦ τοῦ ποὺ πήγαινε νὰ γίνῃ ἀστική. Ὁ λογιωτατισμὸς, ταμπουρωμένος στὸ Πανεπιστήμιο, καλαμπούριζε πῶς «αἱ ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας ἡμῶν γλώσσης γνώμαι περισσότεραι εἰσὶν ἀπὸ τὰς κατὰ, καὶ «κραδαίνων ὀζώδη ράβδον» ξεσήκωνε μερικὸς ἀνίδεους ἢ χασομέρηδες φοιτητὲς καὶ τοὺς ἔβαζε νὰ οὐρλιάζουν γιὰ τὴν ἱεροσυλία ποὺ γινόταν νὰ μεταφράζεται ἡ «Ὁρέστεια»! Μὰ λίγο πιὸ ἐξω ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας, ὁ νταῆς ἀδερφὸς σκότωνε «γιὰ λόγους τιμῆς» τὴν ἀδερφή του! Μ' ἀλήθεια, τί νάταν αὐτοὶ οἱ «λόγοι τιμῆς»; Κ' ἔπειτα ἡ ἀναιμικὴ βιομηχανία ποῦχε ἀρχίσει νὰ δημιουργεῖται, ἔφερνε μαζί της ἓνα καινούριο στοιχεῖο στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία: τὸν ἐργάτη. Εἶχαν κιόλας ἀρχίσει νὰ ἰδρύνονται οἱ πρῶτες ἐργατικὲς ὀργανώσεις, οἱ ἐργάτες πρόβαλαν τὰ πρῶτα τους αἰτήματα, δὲν ἄργησαν νὰ ξεσπάσουν κ'

οἱ πρῶτες ἀπεργίες. Κι ὁ Πλάτων Δρακούλης, ἓνας Κεφαλλονίτης μορφωμένος δικηγόρος, ἔβγαλε καὶ μιὰν ἐφημερίδα, τὸ «Ἄρδην», ποὺ «θεμελιακὴν ἀρχὴν πρεσβεύει τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς φονευούσης αὐτὸν μερίμνης περὶ τῆς αὔριον καὶ ἀφορᾶ εἰς τὴν ἐντεῦθεν ἠθικὴν διάπλασιν ἢ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, οὐχὶ προνομιακῶς τῶν ὀλίγων, ἀλλὰ — ὅπως ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ — ἀπάντων. . . . Τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς δὲν θὰ τὸ ἀποκτήσωσιν οἱ ἐργάται ἢ μόνον διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν σοσιαλιστικῶν ιδεῶν, ἤτοι ἐν κοινῶνίᾳ σοσιαλιστικῶς κατηρτισμένη». Ἄρχισαν κιόλας νὰ συγκροτοῦνται κ' οἱ πρῶτες σοσιαλιστικὲς ὁμάδες. Ἄρχηγὸς μιᾶς ἀπ' αὐτὲς ἦταν ὁ Χαιρέτης. Καὶ μέλη της μερικοὶ «παλαβοὶ» σίγουρα, κι ἀθεράπευτοι «ἰδεολόγοι», ποὺ δὲν κοίταζαν τὴ δουλίτσα τους παρὰ βάλθηκαν νὰ φτιάξουν τὸν κόσμον. Κι ἀνάμεσά τους κι ὁ Ξενόπουλος. Νὰ πῶς περιγράφει ὁ ἴδιος, στὴν αὐτοβιογραφία του, αὐτὴ τὴν ὁμάδα: «Ἔτσι, μετὰ τὸ γεῦμα, πήγαμε στοῦ Χαραμῆ (τὸ καφενεῖο). . . . Κ' ἐκεῖ εἶδαμε κάτι ἐξοχο! Ὁ κύκλος τῶν παραδόξων ἀνθρώπων, ποὺ εἶχε μεγαλώσει καὶ μ' ἄλλους, ἀγνώστους ἀκόμα σὲ μᾶς, περιέβαλλε — περιέσφιγγε θᾶλεγα καλύτερα — ἓναν ψηλὸ καὶ λεπτὸ ἄντρα, μ' ἐπιβλητικὴ φυσιογνωμία, μὲ πλατὺ μέτωπο καὶ μὲ μεγάλα, ζωηρά, καστανὰ μάτια. Κρεμασμένοι ὅλοι ἀπὸ τὰ χεῖλη του, τὸν ἄκουγαν νὰ μιᾶ μὲ τὴν κάπως βραχνὴ κι ἀδύνατη σὰν κουρασμένη φωνή του, ἐνῶ τὸ πρόσωπό του φωτιζόταν σχεδὸν διαρκῶς ἀπὸ ἓνα χαμόγελο πότε εἰρωνικὸ καὶ πότε συγκαταβατικὸ. Φοροῦσε ἀρκετὰ τριμμένα ρούχα, κρατοῦσε ἓνα λεπτὸ μπαστούνι καὶ κάπνιζε μὲ πολὺ προσεχτικὰ καὶ μετρημένα κινήματα, σὰ νὰ φοβόταν μὴν καεῖ ἢ μὴν κάψει κανένα. Αὐτὸς ἦταν ὁ Γιωργάκης Χαιρέτης, ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔμελλε νὰ ἔχει τόση ἐπίδραση πάνω μου. . . .». Αὐτὴ ἡ δραματικὴ στῆ μοναξιά καὶ στὸν οὐτοπισμὸ τῆς ὁμάδας, ποὺ ἐλάχιστα θὰ τὴν κατανοήσει ἡ ἐποχὴ της, θὰ ξαναζήσει ἀργότερα στοὺς «Πλούσιους καὶ Φτωχοὺς».

Ὁ Ξενόπουλος, στὴ μακριὰ του ζωὴ θὰ παρακολουθήσει τὶς πρῶτες σοσιαλιστικὲς ὁμάδες νὰ ἀναπτύσσονται σ' ἓνα τεράστιο ἐργατικὸ κίνημα, θὰ παρακολουθήσει τὴ «γραφικὴ» ἀστικὴ κοινωνία νὰ «γηράσκει ἐν ἀμαρτίαις», μὲ πολέμους, μὲ κρίσεις, μὲ ἀναστατώσεις, μὲ ἐγκλήματα, θὰ παρακολουθήσει τὴν ἔξαρση τοῦ 1940 - 44 καὶ θὰ βοηθήσει τὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση. Μὰ στὸ ἔργο του, ἔμεινε στὸ μεταίχμιο τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Τὸ ἔργο στὴν οὐσία καθρέφτισε τὸ φαινόμενο τοῦ κοινοῦ αὐτὸ κινήθηκε ἀνάμεσα Ζάκυθο κι Ἀθήνα, μὰ νωνικοῦ συμβιβασμοῦ ποὺ παρουσιάστηκε στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, μὲ τὶς δικές του ἰδιομορφίες στὰ Ἐφάνησα καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα καὶ ποὺ δὲν ἀλλάζουν τὴν οὐσία του. Πέρα ὅμως ἀπ' αὐτὸ ὁ Ξενόπουλος δημιούργησε ἱστορία στὴν ἑλληνικὴ πεζογραφία, καὶ σὲ πολλὰ, θὰ παραμείνει γιὰ πολὺν καιρὸ ἀκόμα Δάσκαλος καὶ Ὁδηγός. Κι αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ κανένας δὲ μπορεῖ νὰ τὸ ἀμφισβητήσει.

Κ. ΠΟΡΦΥΡΗΣ

Ο ΜΑΓΚΑΛΟΣ

ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

Δειλινὸ καλοκαιριάτικο. Ἐπαιζα μὲ τὰ δέρφια μου στὸ περιβόλι, — θὰ ἤμουν ἔντεκα - δώδεκα χρονῶν παιδί, — ὅταν ἀκούστηκε στὸ δρόμο βοή καὶ σούσουρο.

— Ὁ τρελλο-Κώστας θὰ βγῆκε! εἶπα ἔτοιμος νὰ τρέξω.

— Μπορεῖ κι ὁ Φασουλῆς! εἶπε μ' ἐλπίδα ὁ ἀδερφός μου, ἔτοιμος νὰ μάκολουθήσει.

— Μὴν ἔφυγε κανένα βῶδι; εἶπε ἡ ἀδερφή μου. Σταθῆτε!...

Πραγματικῶς, μέσα στὴ μεγάλη βοή ξεχώριζαν καὶ γαυγίσματα σκυλιῶν καὶ φωνές τρόμου... Κ' ἐπειδὴ ὅταν ἔφευγε βῶδι ἀπὸ τὰ μακελλεῖα τοῦ Ἄμμου, ἢ ἀπὸ τὶς σκάλες τῆς στράτας Μαρίνας, ὅπου τὰ ξεφόρτωναν τὰ μωραῖτικα καΐκια, ὁ δρόμος δὲν ἦταν πολὺ σίγουρος, ἀντὶ νὰ τρέξουμε στὴν ξώπορτα, προτιμήσαμε νὰ νεβοῦμε στὸ σπίτι καὶ νὰ βγοῦμε στὰ παράθυρα τῆς σάλας.

Κ' εἶδαμε τὸ δρόμο μας ἀνάστατο, τὴ γειτονιά μας ὅλη στὸ ποδάρι. Ἄντρες καὶ γυναῖκες, βιαστικοὶ καὶ περίεργοι, ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ κοντινὰ σοκάκια γιὰ νὰ ἰδοῦν. Οἱ ἄνθρωποι ἔβγαιναν ἀπὸ τὰ μαγαζιά, τὰ σπίτια, τὶς ταβέρνες. Ὅλα τὰ παράθυρα γεμάτα ἀπὸ ἐκστατικὰ κεφάλια κοριτσιῶν, οἱ γριές στὶς πόρτες, τὰ παιδάκια τῆς γειτονιάς στὶς ἄκρες τοῦ δρόμου, ἔτοιμα νὰ ξανατρυπώσουν.

— Τί εἶναι; τί εἶναι, γιέ μου;

— Μὰ τί εἶναι, χριστιανοί;

Κάτι ἐρχότανε πέραθε, ἀπὸ τὸν Ἄμμο. Μιά μεγάλη καὶ παράξενη πομπή. Μπροστὰ ἢ μαρίδα, τὰ μαγκόπαιδα, κουρελιασμένα καὶ βρώμικα, ποὺ χοροπηδοῦσαν καὶ κάθε τόσο κοίταζαν πίσω τους. Ἐπειτα διάστημα ἀδειανό, κ' ἔπειτα λαός, μαῦρο πλῆθος πυκνό, ποὺ ἔφραζε τὴ μπούκα τοῦ δρόμου κ' ἐφαινόταν ἀτέλειωτο. Στὴ μέση τοῦ ἀδειοῦ διαστήματος, πιὸ πολὺ κοντὰ στὰ παιδιὰ παρά στοὺς μεγάλους, ἓνας ἄνθρωπος, ὁ ἥρωας αὐτῆς τῆς πομπῆς. Εὐθύς ποὺ μπορέσαμε νὰ τὸν διακρίνουμε, πρὶν νὰ μάθουμε ἀκόμα ποιὸς ἦταν, μᾶς ἔπιασε κρύος φόβος. Βῶδι, ἀλήθεια, ἂν βλέπαμε νὰ φεύγει, δὲ θὰ συγκινιούμαστε τόσο. Τυλιγμένος σὲ μιὰ ἄσπρη κάπα μαλλιάρη, — καλοκαῖρι καιρός, — μὲ καινούργια τσαρούχια, μὲ τριμμένο μαῦρο πανταλόνι, λιγνός, ψηλὸς ὡς ἐκεῖ πάνω, χλωμὸς σὰ φάντασμα, μὲ ὀλόμαυρα γένεια καὶ μακρὰ, σγουρά, φουντωτὰ μαλλιά, ποὺ χτένι δὲ θὰ γνώρισαν καὶ ποὺ μόλις τὰ σκέπαζε σὰ σκουφάκι ἓνα μαῦρο πανί, ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος προχωροῦσε μὲ τὸ πιὸ παράξενο βῆμα ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθεῖ. Τρελλὸς μαζὶ καὶ μεθυσμένος δὲ θὰ περπατοῦσε ἔτσι ἀνάβολα. Θᾶλεγες πὼς τὰ τσαρούχια ἐκεῖνα, — τὸ μόνο καινούργιο ποὺ εἶχε ἀπάνω του, — γιὰ πρώτη φορὰ πατοῦσαν λιθόστρωτο δρόμου. Ἡ πὼς ὁ δρόμος ἦταν ἐδῶ κ' ἐκεῖ σπαρμένος μὲ ἀναμμένα κάρβουνα, ποὺ πρόσεχε νὰ μὴν τὰ πατήσει. Πήγαινε πότε ἀπὸ δῶ, πότε ἀπὸ κεῖ, μὲ τὴ μπάντα, ἔκανε καμμιά φορὰ καὶ κανένα βῆμα πρὸς τὰ πίσω, κ' ἔδινε βουτιές στὸν ἀέρα, ὅπως ἀδέξιος κολυμπιστῆς στὴ θάλασσα: Χόπ! χόπ!... Ἐγερνε καμμιά στιγμή καὶ σοῦ φαινόταν πὼς θὰ πέσει· μὰ πάλι, μ' ἓνα κίνημα τοῦ χεριοῦ, ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ τὴν κάπα, βρισκόταν ὀρθιος κι ἀπότομα λοξοδρομοῦσε. Στοχάζουμαι πὼς τὸ ἀδειανὸ ἐκεῖνο διάστημα εἶχε μείνει ὀλόγυρά του ἐξ αἰτίας τοῦ ἄτακτου του περπατήματος. Ἄθελα τοὺς ἔδιωχνε ἀπὸ κοντὰ του τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ ἦταν στὶς ἄκρες, ὀπισθοχωροῦσαν περίφοβα πρὸς τὸν τοῖχο στὸ πέρασμά του, γιὰ νὰ μὴν πέσει ἀπάνω τους.

Δὲν ἔβγαζε μιλιὰ, δὲν ἔβλεπε κανένα καὶ τίποτα. Τὰ μάτια του, μικρά, μαῦρα καὶ σὰ σθηστά, ἦταν προσηλωμένα στὸ κενό. Ἐφώναζαν οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔτρεχαν μπροστὰ νὰ τὸν ἰδοῦν κι ἀλαλάζαν, μαζὶ μὲ τὰ σκυλιά, οἱ ἄλλοι ποὺ ἦταν ἀπὸ πίσω,

μακριά. Τὰ παιδιά δμως πού προπορεύουνταν, καθὼς κ' οἱ μεγάλοι πού τὸν ἀκολουθοῦσαν ἀμέσως, ἦταν σοβαροὶ καὶ σιωπηλοί. Αὐτὴ ἡ σιωπή, ἡ εὐλάβεια μπορῶ νὰ πῶ, ἔδινε ἀκόμα πιὸ πολὺ μυστήριο στὸ πέρασμά του. Ἄν ἦταν τρελλὸς ἢ μεθυσμένος, οἱ μάγκες θὰ τὸν ἐπείραζαν καὶ θὰ γελοῦσαν· ἂν ἦταν ληστής, φυγόδικος, κακοῦργος, οἱ παλληκαράδες ἐκεῖνοι τοῦ Ἄμμου θὰ τὸν ἐπίαναν. Τί ἦταν ἐπιτέλους ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς πού φαινόταν ἀπ' ὅλα, καὶ τί γύρευαν οἱ σοβαροὶ ἐκεῖνοι πού τὸν ἀκολουθοῦσαν;

Ἐνα παιδί, ἀπὸ πίσω, κρατοῦσε ἕνα μπόγο μεγάλο ἀπὸ ροῦχα καὶ ξέθωρες κουβέρτες, δεμένο μὲ παλιόσχοινο· καὶ δίπλα στὸ παιδί, στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς σοβαρῆς συνοδείας, εἶδα τὸ Γιάννη τὸ Μάγκαλο, τὸν καλὸ γείτονά μας, τὸ μακελλάρη, τὸν πατέρα τῆς συνομήλικής μου Μαρίας. Μιλοῦσε σιγὰ μὲ τοὺς διπλανοὺς του καὶ χειρονομοῦσε ζωηρά, δείχνοντας τὸν παράξενο ἄνθρωπο. Ἦταν φανερὰ συγκινημένος ὁ Γιάννης ὁ Μάγκαλος, ὁ πατέρας τῆς μικρῆς μου φιληνάδας. Τ' ὀλοστρόγγυλο κι ὀλοκόκκινο πάντα, πρόσωπό του μοῦ φάνηκε σὰν ξέθωρο· δὲν μποροῦσα δμως νὰ ξεχωρίσω τί ἀπ' ὅλα ἔδειχνε ἡ ὄψη του: χαρά, ἔκπληξη, ἀνησυχία, λύπη, θυμὸ, φόβος;... Ὅλα ἐκεῖνη τὴν ὥρα μοῦ φαινόταν παράξενα κι ἀνεξήγητα. Κ' ἐπερίμενα νὰκούσω μιὰ λέξη, γιὰ νὰ τὰ ἐξηγήσω.

Ἐπιτέλους τὴν ἄκουσα! Ὁ ψηλὸς ἄνθρωπος μὲ τὴν κάπα εἶχε περάσει κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρά μας καὶ τὸν ἐβλέπαμε ἀπὸ πίσω,—οἱ ὤμοι του μοῦ ἔκαναν ἐντύπωση, σηκωμένοι, κι ὁ ἕνας ψηλότερ' ἀπὸ τὸν ἄλλο,—ὅταν ἡ Τασσοῦ, ἡ ἀντικρυνή μας φάντρα μὲ τὰ μεγάλα μάτια πού τὰ φοβόμουν, ὕψωσε τὴ φωνὴ κ' εἶπε καθαρά καὶ ξάστερα σὲ μιὰν ἄλλη γειτόνισσα:

— Καλέ... δὲν εἶναι ὁ ἀδερφὸς τοῦ Μάγκαλου, ὁ Κωσταντῆς, πού ἐσκότωσε τὸν Καλλίγερο κ' ἔκαμε, μάτια μου, δεκαπέντε χρόνια φυλακὴ;

— Μπᾶ! μπᾶ! ἔκανε ἡ ἄλλη· καὶ σήμερα, γιέ μου, φινίρισε ἡ κουντάνα του (1) καὶ τὸν ἀφήσανε;

— Ναῖσκε, λίμπερος! (2).

Τὴ στιγμὴ ἐκεῖνη ἡ πομπὴ ἔστριψε ἀριστερά, στὸν πρῶτο δρόμο πού τὸν ἐλέγαμε στὴ γειτονιά «καντούνι τοῦ Μάγκαλου» γιὰτὶ ἐκεῖ ἦταν τὸ μαγκαλείκο σπίτι. Ὅσοι χῶρεσαν, πέρασαν πίσω ἀπὸ τὸν Κωσταντῆ καὶ τὸν ἀδερφό του. Οἱ ἄλλοι πυκνώθησαν ἀπανωτοὶ ἐκεῖ στὴ μποῦκα τοῦ δρομάκου, καὶ σπρώχνουνταν, καὶ ψήλωναν, γιὰ νὰ βλέπουν. Πῶς θὰ πατοῦσε τὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ του ὁ λίμπερος, ὕστερ' ἀπὸ δεκαπέντε χρόνια φυλακὴ; Δὲν εἶχε ἄδικο κι ὁ κόσμος πού εἶχε ὀρμήσει μὲ τόση περιέργεια πίσω ἀπὸ τὸ θέαμα ἐκεῖνο. Μὰ τὴν ἀλήθεια, ἦταν κάτι πού δὲν τὸ βλέπει κανεὶς καθεμέρα!... Ἐτσι, μάθαμε τί ἔτρεχε, ἀσφαλισμένοι πιά πῶς δὲ μᾶς φοβέριζε οὔτε βῶδι, οὔτε λιοντάρι, κατεβήκαμε καὶ μεῖς στὸ δρόμο καὶ χωθήκαμε στὸ πλῆθος. Καὶ θὰ εἶχαμε τὸ κουράγιο, γλυστρώντας ἀνάμεσ' ἀπ' τὰ πόδια τῶν μεγάλων, νὰ φτάσουμε ὡς τὸ μαγκαλείκο, ἂν ἡ μητέρα μας δὲν ἔστελνε τὸν ὑπηρέτη νὰ μᾶς περιμαζέψει.

Δὲ θυμοῦμαι ἂν τὴν ἱστορία τοῦ Κωσταντῆ τοῦ Μάγκαλου τὴν ἔμαθα ἀμέσως ἢ ἀργότερα. Θὰ σᾶς τὴ διηγηθῶ δμως τώρα ὅπως τὴν ξέρω. Ἦταν καμμιὰ εἰκοσιπενταριά χρονῶν λεβέντης, μακελλάρης σὰν τὸν ἀδερφό του καί, ὅπως οἱ περισσότεροι Ζακυθινοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης, φανατικὸς «ριζοσπάστης» ἢ Λομπαρδιανός. Ὁ Λομπάρδος, σ' ὅλη του τὴν ἀκμὴ, ἡ λατρεία καὶ τὸ εἶδωλο τοῦ λαοῦ, πού τὸν εἶχε δεῦτερο θεό του καὶ τὸν τραγουδοῦσε:

— Ἐκεῖ ποῦ πᾶς, Λομπάρδε μου,
Λειβάδια νᾶναι ὀμπρός σου,

(1) Φινίρισε ἡ κουντάνα του=ἔληξε ἡ ποινὴ του.

(2) Λίμπερος=ἐλεύθερος.

Βραγιές-βραγιές βασιλικός
Νά τρώει τάλογό σου.

Νά χαμηλώναν τὰ βουνά
Νάβλεπα τὴν Ἀθήνα,
Νάβλεπα τὸ Λομπάρδο μου
Ἵποῦ μιλεῖ στὸ βῆμα.—

Ὁ Μάγκαλος

Ὁ Λομπάρδος αὐτὸς ὁ κοσμοαγάπητος εἶχε κ' ἓναν ἐχθρό. Δηλαδή εἶχε πολλοὺς ἐχθρούς, γιατί τὸ ἀντίθετο κόμμα τῶν Εὐγενῶν ἀπὸ τότε δὲν ἦταν τιποτένιο. Ἕνας ὅμως λογιαριαζόταν περισσότερο ἀπ' ὄλους: ὁ δικηγόρος καὶ δημοσιογράφος Καλλίγερος, ἓνα γερὸ μυαλό, μιὰ δυνατὴ κι ἄφοβη πέννα. Ἐβγαζε δική του ἔφημερίδα καὶ χτυποῦσε ἀμείλικτα τὸ Λομπάρδο καὶ τὸ κόμμα του. Εἶναι ἀλήθεια πὼς τὸν ἀντιχτυποῦσαν κ' οἱ Λομπαρδιανοί, πότε μὲ τὴν πέννα τοῦ ἴδιου τοῦ ἀρχηγοῦ, πότε μὲ τὴ μαγκούρα κανενὸς μπράβου, πότε καὶ μὲ τὰ δυό. Μὰ τὸ αὐτὸ τοῦ Καλλίγερου δὲν ἴδρωνε ἀπὸ τίποτα κι ὁ πόλεμος ἐξακολουθοῦσε. Μιὰ Κυριακὴ βγῆκε ἡ ἔφημερίδα του μ' ἓνα φοβερὸ ἄρθρο, τὸ φοβερώτερο ἀπ' ὅλα. Ἡ πολὺ μεγάλες ἀλήθειες θὰ ἔλεγε ἡ πολὺ μεγάλη ψέματα, γιατί κι ὁ ἴδιος ὁ Λομπάρδος πειράχτηκε βαριά. Κι ὄχι μόνο πειράχτηκε, γιατί κι ἄλλες φορές μπορεῖ νὰ τῷ παθε, — ἀλλὰ καὶ τῷ δειξε. Οἱ ἄνθρωποι του τὸν εἶδαν ἐκείνη τὴν ἡμέρα σκυθρωπὸ καὶ τὸν ἄκουσαν νὰ προφέρει λόγια θυμωμένα. Κάποιος ἀπ' αὐτούς, ἀγανακτισμένος ἀληθινά, ἦ γιὰ νὰ πουλήσει δούλεψη, εἶπε στὸ σαλόνι:

— Σκότωμα ἤθελε ὁ ἄτιμος!

Δὲν τάκουσε αὐτὸ ὁ Λομπάρδος; ἦταν πάρα πολὺ συγχυσμένος γιὰ νὰ κούει τί ἔλεγαν γύρω του; Κανεὶς δὲν τὸ ξέρει. Φαίνεται ὅμως πὼς δὲν εἶπε τίποτα. Οὔτε ναί, οὔτε ὄχι. Ἡ κι ἂν εἶπε ἀργότερα τὰ συνηθισμένα του καθησυχαστικά, — γιατί πάντα ἔρριχνε λίγο νερὸ στὸ κρασί τῶν πιστῶν του, — ὁ Κωσταντῆς ὁ Μάγκαλος δὲν πρόφτασε νὰ τὰ κούσει. Γιατί αὐτὸς εἶχε βγεῖ ἀπὸ τὸ σαλόνι ξεφρενιασμένος.

— Ποῦ πᾶς, μωρέ! τοῦ εἶπε στὸ κεφαλόσκαλο ὁ φίλος του ὁ Κλαπάτσας, τὸ παλληκάρι τοῦ Ἄμμου.

— Ἄσε με, τὸ Χριστό του!... βρυχήθηκε ὁ Κωσταντῆς.

Καὶ ροβόλησε τὴ σκάλα σὰ νὰ τὸν κυνηγοῦσαν.

Ὁ φίλος του ὁ Κλαπάτσας τὸν ἀκολούθησε στὸ δρόμο...

Αὐτὰ ἔγιναν τὴν Κυριακὴ τὸ μεσημέρι. Τὴν ἴδια μέρα βρέθηκε ὁ Καλλίγερος σκοτωμένος. Κατὰ τὰ μεσάνυχτα, ἐνῶ γύριζε σπίτι του ἀπὸ τὴ Λέσχη, τοῦ ἔρριξαν τρεῖς πιστολιές. Ἀναστατώθηκε ὄλ' ἡ Ζάκυθο μ' αὐτὴ τὴ δολοφονία. Τόσο πολὺ ὥστε κ' ἡ Ἀρχὴ ὑποχρεώθηκε νὰ κυνηγήσει τοὺς κακούργους μὲ ἀσυνήθιστο ζῆλο καί, σπανιώτατο γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τρομοκρατίας, — νὰ τοὺς πιάσει. Ἦταν ὁ Κωσταντῆς ὁ Μάγκαλος κι ὁ φίλος του ὁ Κλαπάτσας. Τοὺς μαρτύρησε μιὰ γυναῖκα πού τοὺς εἶδε καὶ τοὺς γνώρισε: τ' ὁμολόγησαν στὸ τέλος κ' οἱ ἴδιοι. Γρήγορα-γρήγορα τοὺς ἐδίκασαν καὶ τοὺς ἐστρίμωξαν γιὰ καλά: δεκαπέντε χρονάκια τὸν ἓνα, δέκα τὸν ἄλλο. Ὁ Λομπάρδος δὲ θέλησε νὰ κάνει τίποτα πρὸς χάρη τοὺς κι ἄφησε τὴ δικαιοσύνη ἀνεπηρέαστη, γιατί εἰπώθηκε ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς πὼς αὐτὸς εἶχε βάλει τοὺς ἀνθρώπους νὰ σκοτώσουν τὸν Καλλίγερο. Ὁ Μάγκαλος ὅμως, στὸ δικαστήριον, δήλωσε καθαρά πὼς κανένας δὲν τὸν εἶχε βάλει, πὼς δὲν εἶχε ἀκούσει παρὰ μόνο τὸ αἶσθημα του, πὼς ἀφ' ἑαυτοῦ του ἀποφάσισε νὰ «γίνει θυσία», πὼς τοῦ εἶχε κάμει φοβερὴ ἐντύπωση ὅταν εἶδε τὸ Λομπάρδο, — τὸ Θεό του, — θλιμμένο ἐξ αἰτίας τοῦ Καλλίγερου καὶ τοῦ ἄρθρου του, καὶ πὼς αὐτὸς εἶχε παρασύρει καὶ τὸ φίλο του Κλαπάτσα νὰ τὸν βοηθήσει στὸ ἐκδικητικὸ κακούργημα. Ἡ ἀπολογία αὐτὴ, καμωμένη μὲ ὅλη τὴν εἰλικρίνεια ἐνὸς ἀνθρώπου, ἄγνοῦ κ' αἰσθηματικοῦ, πού ἀπὸ μιὰ πίστη καὶ ἀπὸ μιὰ ιδέα ἔγινε φονιάς, ἔτσι σὲ μιὰ κακὴ ὥρα, ὄχι μόνο τὸ Λομπάρδο ἀλλά καὶ ἀπὸ τὴ φοβερὴ ὑποψία, ἀλλὰ καὶ τὴ θέση τοῦ Μάγκαλου ἀλάφρωσε, καὶ μόνο γ

αυτό, όχι από καμμιὰ πίεση τοῦ κομματάρχη, τὸ δικαστήριο τὸν ἐτιμώρησε μὲ σχε-
τική ἐπιείκεια.

Τὰ δεκαπέντε ὅμως χρονάκια τὰ πέρασε στὴ μαύρη φυλακὴ χωρὶς νὰ τοῦ χα-
ρισθεῖ οὔτε μέρα. Καὶ σὰν ἤρθε ἡ τελευταία, κι ἀφοῦ ὁ ἀδερφός του ὁ Γιάννης πῆγε
καὶ τοῦ πλήρωσε ὄλα του τὰ ἔξοδα, τὸν ἔφησαν ἐλεύθερο, καὶ τὸν εἶδαμε ἄξαφνα τὸ
δειλινὸ ἐκεῖνο τὸ καλοκαιριάτικο, νὰ γυρίζει στὸ πατρικὸ του σπίτι, γιὰ νὰ ξαναρ-
χίσει τὴν πρώτη του ζωὴ.

Τὴν πρώτη του ζωὴ... ἓνας λόγος εἶναι! "Ἐτσι εὐκόλα ξαναρχίζει ἓνας ἄνθρω-
πος, κλεισμένος σὲ μιὰ φυλακὴ ἀπὸ τὰ εἰκοσιπέντε του χρόνια ὡς τὰ σαράντα, τὴν
πρῶτη του ζωὴ;... Κι ὁ Κωσταντῆς ὁ Μάγκαλος εἶχε ξεσυνηθίσει ἀκόμα καὶ τοῦ
ἀνθρώπου τὴν περπατησιά. Δὲν τὸν εἶδαμε; Τρελλὸς μαζί καὶ μεθυσμένος, δὲ θὰ
περπατοῦσε ἔτσι ἀνάβουλα!...

Ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς σοφίτας μας φαινότανε στὸ πλάγι ἓνα πισινὸ παραθυράκι
τοῦ μαγκαλέϊκου, πού ἔβλεπε στὴ μικρὴ τους αὐλή, φραγμένη μ' ἓνα ψηλὸ, παλιὸ
κι ὀλόμαυρο τοῖχο. Στὸ παραθυράκι αὐτὸ ξαναεἶδα τὸ Μάγκαλο, ὕστερ' ἀπὸ πέντ-
ἔξη μέρες. Ἦταν καθισμένος ἀπὸ μέσα, ἀκουμποῦσε τὰ χέρια του στὸ γυμνὸ πε-
ζούλι καὶ κοίταζε κάπου, μπροστά του, μὲ προσήλωσιν κ' ἐπιμονή. "Ὅταν ἀντίκρουσα
ἄξαφνα τὸ ξεσκέπαστο ἐκεῖνο κεφάλι μὲ τὸ χλωμὸ πρόσωπο πού μίκραινενε μὲς στὰ
μαῦρα φουντωτὰ μαλλιά, τρόμαξα κι ἀποτραβήχτηκα. Ἐπειτα ξαναπρόβαλα μὲ δει-
λία, κι ἄμα βεβαιώθηκα πὼς δὲν ξεκάρφωνε τὸ βλέμμα του ἀπὸ ἓνα σημεῖο, πῆρα
θάρρος νὰ τὸν παρατηρήσω.

"Ὅσο τὸν κοίταζα, τόσο κι ἀποροῦσα...

Ἦμουν παιδί, μὰ ὅσο νὰ πεῖς, ἤξερα πάντα νὰ ξεχωρίσω κακούργημα ἀπὸ κα-
κούργημα. Ὁ ἄνθρωπος πού σκότωσε μιὰ φορὰ ἀπὸ ἓνα αἴσθημα, χωρὶς συμφέρο
κ' ἴσως χωρὶς κακία, δὲν ἦταν βέβαια γιὰ μένα ὁ «φοβερός κακοῦργος» ἢ ὁ «αἰμο-
βόρος ληστής». Γιατὶ καὶ χωρὶς νὰ ξέρω ἀκόμα τὴ λέξη, ἔκανα στὴν παιδική μου
συνείδηση τὴ διάκριση ἐνὸς ἐγκλήματος πολιτικοῦ ἀπὸ ἓνα ἐγκλημα κοινό. Ὁ
φονιάς ὅμως πάντα φονιάς ἦταν καὶ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ μοῦ κάνει φρίκη. Ἐπειτα
ἦταν ἡ κατακραυγὴ τῆς γειτονιάς, ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παι-
διῶν. Εἶχ' ἀκούσει μιὰ γειτόνισσα νὰ λέει στὴ μητέρα μου:

— Τὸν κακοῦργο! τὸν ἰνφάμε! πού μουντζούρωσε τὸ τιμημένο μαγκαλέϊκο!...
Δὲν τὸν ἀφήνανε, κυρά μου, καλύτερα νὰ ρέψει στὰ σίδερα; παρὰ τονε βγάλανε καὶ
μᾶς τονε φέρανε ἐδῶ, νὰ μὴν ἔχουμε πιλιὸ σιγουράντσα¹ οὔτε στὰ σπίτια μας; Γιατὶ
ποῖος τὸ ξέρει τί κακὸ θὰ σοφιστεῖ πάλι νὰ κάμει!... Ὁ Θεός, κυρά μου, νὰ μᾶς φυ-
λάει ἀπὸ τέτοιους ἀνθρώπους!

"Ὅλ' αὐτὰ μ' ἐπηρέαζαν. Πάντα στὴ φαντασία μου ὁ λίμπερος ἐκεῖνος ἦταν κά-
ποιος πού δὲν ἔμοιαζε μὲ μᾶς. Κακὸς ἄνθρωπος πού δὲ μποροῦσε κανεὶς παρὰ νὰ
βλέπει τὴν κακία του ζωγραφισμένη ἀκόμα καὶ στὸ πρόσωπό του. Γι' αὐτὸ ὅσο τὸν
κοίταζα τόσο κι ἀποροῦσα... Οὔτε ἴχνος αὐτῆς τῆς κακίας, τῆς ψυχικῆς ἀσχήμιας,
δὲ φαινότανε στὸ πρόσωπο ἐκεῖνο τὸ χλωμὸ, τὸ κακοπαθιασμένο ἀπὸ τὴ φυλακὴ,
μὲ τ' ἄκουρα μαλλιά καὶ γένια. Στὰ χαρακτηριστικὰ του ἀπεναντίας, στὴ γρυπὴ
του μύτη, στὰ μάτια του προπάντων, τὰ ὀλόμαυρα, μαυροστεφανωμένα καὶ ρεμβά,
ἀνεκάλυπτα μιὰ παράξενη ὁμορφιά, θρησκευτικὴ μπορῶ νὰ πῶ, κάτι τι τὸ εὐγενικό,
τὸ θλιμμένο, τὸ μαρτυρικό... Εἶναι πολὺ περίεργο, μὰ πρέπει νὰ τὸ πῶ. Στὴ γειτο-
νική μας ἐκκλησιά, στὴ δεξιὰ θύρα τοῦ Ἱεροῦ ζωγραφισμένη, ἔβλεπα πάντα μιὰ εἰ-
κόνα, τὴν ἀποκεφάλιση τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Μοῦ ἔκαν' ἐντύπωση τὸ κεφάλι τοῦ
Προδρόμου, κομμένο σ' ἓνα πιάτο, πού τὸ κρατοῦσ' ἓνας στρατιώτης. Ἦταν χλωμὸ,
θλιμμένο καὶ τριχωτό. Αὐτὸ τὸ κεφάλι μοῦ θύμιζε ζωηρότατα ὁ Κωσταντῆς ὁ Μάγ-

¹ πιλιὸ=πλέον· σιγουράντσα=ἀσφάλεια.

καλος, ὅπως τὸν ἔβλεπ' ἀκουμπισμένο στὸ παραθυράκι του. Ἡ φαντασία μου τὸ ἔφραζε μὲ κάγκελα σιδερένια, ὅπως τὰ εἶχα ἰδεῖ πολλές φορές στὰ παραθυράκια τῶν φυλακῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, καὶ στὸ σπίτι του, μοῦ φαινόταν ἀκόμα φυλακισμένος. Τὸν θεωροῦσα στὸ μαρτύριο ποῦ εἶχ' ἐξαγνίσει σ' αὐτὸ τὸν κόσμο τὸ κακούρημά του, καὶ μοῦ φαινότανε σὰν ἀμαρτωλὸς μετανοημένος. Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω, χωρὶς νὰ τὸ θέλω, ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ἄρχισα μέσα μου νὰ τὸν λυπᾶμαι νὰ τὸν συμπονῶ.

Μιὰ στιγμή μόνο γύρισε κατὰ πάνω μου τὰ μάτια του, ἀλλὰ δὲ μὲ εἶδε καθόλου. Ἐπειτα μπῆκε μέσα δὲν ξαναβῆκε, κ' ἐγὼ κατέβηκα ἀπὸ τὴ σοφίτα... Τὴν ἄλλη μέρα ἔμαθα πράγματα φοβερά. Ὁ Μάγκαλος δὲν ἦταν καθόλου στὰ σύγκαλά του. Τὴ νύχτα, λέει, ἔβλεπε φαντάσματα, σηκωνόταν ἄγριος καὶ τρομαγμένος ἀπὸ τὸ κρεβάτι, ξυπνοῦσε τοὺς δικούς του, ἀναστάτωνε τὴ γειτονιά, κ' ἔκκνε σὰν τρελλός. Ἐπαράδερνε ἀπάνω κάτω, σ' ὅλο τὸ σπίτι, κ' ἐξεφώνιζε: «Πόλεμος!—Θὰ γένει!» μὲ μιὰν ἄγρια φωνή, ποῦ ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους νὰνατριχιάζουν. Ἡ Παρασκευή, ἡ γυναίκα τοῦ ἀδερφοῦ του τοῦ Γιάννη, φοβήθηκε πὼς θὰ τοὺς πνίξει ὅλους καμμιάν ὥρα κι ἀπαίτησε ἀπὸ τὸν ἄντρα της νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ σπίτι. Ὁ Γιάννης τῆς εἶπε νὰ κάνουν ὑπομονὴ λίγες ἡμέρες, γιατί ἦταν ἀκόμα ἀπὸ τὴ φυλακή, καὶ σιγά-σιγά, ἅμα συνήθιζε πάλι τὸ σπίτι καὶ τὴν ἐλευθερία, ἴσως ὁ ἄνθρωπος θὰ καλμάριζε... Ἄλλὰ ποῦ! Ὅσο πήγαινε καὶ χειροτέρευε. Ἦταν ἀδύνατο πιά νὰ ζήσει κανεὶς μαζί του. Κ' ἐπειδὴ τὸ μισὸ σπίτι ἦταν τοῦ ἀδερφοῦ του καὶ δὲ μπορούσε, οὔτε τὸν βαστοῦσε ἢ ψυχὴ του νὰ τὸν διώξει, ὁ Γιάννης, ὕστερ' ἀπὸ πέντε ἡμερῶν βάσανα καὶ μάταιες ἐλπίδες, ἀναγκάστηκε νὰ πάρει τὴ γυναίκα του καὶ τὰ παιδιὰ του καὶ νὰ πᾶνε νὰ καθήσουν ἄλλοῦ. Ἐτσι ὁ μουρλὸς ἔμεινε μονάχος στὸ ἔρημο μαγκαλέϊκο, ὅπου μπορούσε νὰ κάνει τὰ δικά του καὶ νὰ ξεφωνίζει ὅλη τὴ νύχτα τὸ «Πόλεμος—θὰ γένει!» χωρὶς νὰ ἐνοχλεῖ παρὰ τοὺς κοντινότερους γειτόνους.

Τὸ ἄκουσα μὲ πολλή μου λύπη, γιατί ὁ Γιάννης ὁ Μάγκαλος εἶχε, καθὼς εἶπα, καὶ μιὰ κορούλα τῆς ἡλικίας μου, ποῦ τὴν εἶχα φιληνάδα. Μαρία τὴν ἔλεγαν, καὶ συχνὰ ἐρχότανε στὸ περιβόλι μας καὶ βαφτίζαμε τίς κοῦκλες τῆς ἀδελφῆς μου ἢ χτίζαμε σπιτάκια μὲ λάσπη. Δὲν εὔρισκα πιά εὐχαρίστηση σ' αὐτὰ τὰ παιχνίδια, μοῦ ἄρεσε ὅμως νὰ κάθουμαι κοντὰ στὴν ξανθούλα ἐκείνη, τὴν παχουλή καὶ κάτασπρη κι ἀφράτη. Εἶχε καὶ μιὰ συρτή, χαδιάρικη φωνή, ποῦ ἀκόμα λὲς καὶ τὴν ἀκούω. Προπάντων ὅταν μοῦ ἔλεγε: «Χάρισέεεε μου το, καϊμέεεεε!» Κ' ἐγὼ τῆς τὸ χάριζα, ὅ,τι νὰ ἦταν, κ' ἡ ἀδελφή μου ζήλευε πολὺ... Ἐτσι τὴν ἔχασα τὴ μικρὴ μου φιληνάδα, κι αὐτὸ ἐξ αἰτίας τοῦ μουρλοῦ. Νά, σπουδαῖος λόγος γιὰ νὰ τὸν μισήσω κ' ἐγὼ, ὅπως τὸν μισοῦσε ὅλη ἡ γειτονιά!...

Μὰ ἔλα ποῦ δὲ μοῦλεγε τίποτα κακὸ τὸ πρόσωπό του! Τὸν ἔβλεπα συχνὰ ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς σοφίτας νὰ προβαίνει στὸ παραθυράκι του καὶ νὰ ρεμβάζει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, καὶ κάθε φορά ποῦ πειθόμουν περισσότερο πὼς μοιάζει τ' Ἀη Γιαννιοῦ, ἢ ἐμπιστοσύνη μου μεγάλωνε. Ἴσως ἦμουν τὸ μόνο παιδί στὴ γειτονιά ποῦ δὲ φοβότανε τὸν ἀγριάνθρωπο. Τόσο πολὺ, ποῦ μιὰ μέρα τόλμησα καὶ νὰ τοῦ μιλήσω! Τοῦ ἔγνεψα μιὰ στιγμή ποῦ μοῦ φάνηκε πὼς μὲ κοίταζε, καὶ τὸν εἶδα νὰ προσηλῶνεται ἀπάνω μου μὲ περιέργεια μαζί καὶ μ' ἐκπληξη, ποῦ ἔδειχνε καὶ κάποια χαρὰ. Αὐτὸ μοῦδωσε θάρρος εἶχα ἐκτεθεῖ πιά, — καὶ τοῦ φώναξα:

— Γειά σου, κύρ Κωσταντῆ! Τί κάνεις; Πῶς περνᾷς;

Μ' ἐκοίταξε ἀκόμα λίγο καὶ μ' ἓνα μορφασμό, ποῦ ἔμοιαζε μὲ ἀμυδρότατο χαμόγελο, μὲ ρώτησε:

— Ὁ Γληγοράκης εἶσαι τοῦ λόγου σου;

Μοῦ ἔκανε μεγάλη ἐντύπωση πὼς μπορούσε νὰ ξέρει τὸνομά μου. Ὅταν γεννήθηκα ἐγὼ, αὐτὸς ἦταν στὴ φυλακή!

— Ναί, τοῦ εἶπα· μὰ μὲ γνωρίζεις;

— Ἔ, καλά! μοῦ ἀποκρίθηκε, — καὶ τὸ χαμόγελό του δυνάμωσε — τὸ ἀρχοντόπουλο νὰ μὴ γνωρίζω;...

Τὸ εἶχα ξεχάσει. Ἦμουν τὸ ἀρχοντόπουλο... τῆς γειτονιάς μου. Αὐτὸ μὲ κολάκεψε, ὅπως θὰ κολάκεψε καὶ τὸν Κωσταντῆ ὁ χαιρετισμὸς μου, καὶ μπορῶ νὰ πῶ πῶς ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη γινήκαμε φίλοι.

— Καλέ, μὲ τὸ μουρλο - Μάγκαλο μιλοῦσες ἐσύ; μοῦ εἶπε ἡ μητέρα μου, ὅταν κατέβηκ' ἀπὸ τὴ σοφίτα. Σὲ παρακαλῶ πολὺ νὰ μὴ τὸ ξανακάνεις, τάκοῦς;

Δὲν ἀντιμίλησα στὴ μητέρα μου, μὰ ὑποσχέθηκα στὸν ἑαυτὸ μου νὰ τὴν παρακούσω. Τὶς ἀκόλουθες ὁμοῦς μέρες δὲν μπόρεσα νὰ πιτύχω τὸ Μάγκαλο στὸ παράθυρο τῆς αὐλῆς. Φαίνεται πῶς περνοῦσε τὶς ὥρες του πότε κλεισμένος μέσα, πότε στὸ παράθυρο τοῦ δρόμου. Ἄκουσα μάλιστα νὰ λένε, πῶς μιὰ κυρία νιόνυφη, ποὺ περνοῦσε κατὰ τύχη μὲ τὸν ἄντρα τῆς ἀπὸ τὸ στενὸ καντούνι, λίγο ἔλειψε νὰ λιγοθυμήσει, ὅταν εἶδε κρεμασμένο, λέει, ἀπὸ τὸ χαμηλὸ παράθυρο τὸν ἀγριάνθρωπο μὲ τὰ μαλλιά. Ἐγέλασα μὲ τὸ ἐπεισόδιο, ἀλλὰ τὴν ἴδια νύχτα ἔλαβ' ἀφορμὴ νὰ φοβηθῶ κ' ἐγὼ λιγάκι τὸ μουρλό...

Εἶχα ξυπνήσει κοντὰ τὰ χαράματα, καὶ στὴ νυχτερινὴ ἡσυχία, ἀπ' τὸ κρεβάτι μου, ἄκουσα κάτι παράξενες φωνές... Δὲν ἄργησα νὰ καταλάβω πῶς ἦταν ὁ Μάγκαλος, ποὺ εἶχε σηκωθεῖ στὴν ἐξαψη τῆς τρέλλας του κ' ἐξεφώνιζε τὸ στερεότυπό του: «Πόλεμος! — Θὰ γένει!» Ἄκουγα καθαρὰ τὰ βήματά του ποὺ σουλατσάριζε. Κάθε τόσο οἱ ἄτακτοι κρότοι τους ἔπαυαν κι ἀντηχοῦσε ἡ ξέχορδη φωνή. Ἐπειτα ἡ φωνὴ ἔπαυε κι ἄρχιζε πάλι τὸ αἰώνιο σουλάτσο. Τὴ φράση του τὴν ἐπρόφερε σὲ δυὸ τόνους διαφορετικούς. Πρῶτα φώναζε ἄγρια, γοργὰ καὶ ξαφνικά, σὰν πρόσταγμα:

— Πόλεμος!

Ἐπειτα σὲ λιγάκι, πιὸ ἤρεμα, μὲ φωνὴ βαθύτερη, χαμηλότερη:

— Θὰ γένει!

Κ' εὐθὺς πάλι τὸ σουλάτσο.

Μοῦ φαινόταν πῶς ὁ τρελλὸς ἦταν πολὺ κοντὰ, ἐκεῖ-δά, ἀπέξω σχεδὸν ἀπὸ τὸ μισανοιχτὸ παράθυρο τῆς κάμαράς μου. Καὶ τόσο ἀγριεύτηκα, ποὺ σηκώθηκα μὲ τὸ νυχτικὸ, μπῆκα στὴν κάμαρα τῆς μητέρας καὶ τὴν ἐξύπνησα:

— Μητέρα, ἄκου!

— Τί εἶναι; μὲ ρώτησε, τρομαγμένη ἀπὸ τὸν ὕπνο.

— Ὁ μουρλο-Μάγκαλος! Τὸν ἀκοῦς;...

Ἐστάθηκε λίγο, ἀφουγκράστηκε, ἔκανε τὸ σταυρὸ τῆς μὲ γοργὸ μορφασμὸ οἴκτου, κ' ἔπειτα μοῦ εἶπε σὰ θυμωμένη:

— Ἐσὺ νὰ τὸν ἀκοῦς, ποὺ ἤθελες μαζὺ του καὶ κουβέντες! Πήγαινε τώρα νὰ κοιμηθεῖς. Σιγά, μὴν ξυπνήσεις τὰ παιδιὰ...

Ἐκλείσα τὸ παράθυρο, ξανάπεσα στὸ κρεβάτι, ἀλλὰ ποῦ νὰ κλείσω μάτι! Ὅσο ἄκουγα τὴ φωνὴ τοῦ τρελλοῦ, ὅσο φανταζόμουν τὸ πρόσωπό του σκοτεινὸ κι ἀγριεμένο μέσ' στὸ μαῦρο τρίχωμα, τὴ στάση του τὴν ἐκστατικὴ, τὰ κινήματά του τὰ παράφορα, ἐνόμιζα πῶς ὥρα τὴν ὥρα θὰ πεταχθεῖ ἔξω, θὰ περπατήσει στὰ κεραμίδια καὶ θὰ τὸν ἰδῶ σὰ φάντασμα νὰ μοῦ γνέφει ἀπὸ τὸ παράθυρο...

Ἐπὶ τέλους σῶπασε, ἡσύχασε. Ἐρρόδιζε ἡ αὐγὴ ὅταν ξανακοιμήθηκα. Προτῆτερα ὁμοῦς χίλιες φορές ὑποσχέθηκα στὸν ἑαυτὸ μου πῶς δὲ θὰ τοῦ ξαναμιλοῦσα ποτέ. Εἶχ' ἀποφασίσει ἐκείνη τὴ νύχτα, ἂν ὄχι νὰ τὸν μισῶ, τοῦλάχιστο... νὰ τὸν φοβᾶμαι κ' ἐγὼ στὸ ἐξῆς, ὅπως οἱ ἄλλοι. Ἀλλὰ συνέβηκε νὰ περάσουν πάλι πολλὲς ἡμέρες, χωρὶς νὰ τὸν ἰδῶ στὰ μάτια μου καὶ χωρὶς νὰκούσω τὴ φωνὴ του. Φαίνεται πῶς ἡ μεγάλῃ ἐξαψη εἶχε ἀφήσει τὸν ἐλεύθερο φυλακισμένο... Οὔτε πόλεμος οὔτε τίποτα... Τὰ ξέχασα ὅλα καὶ ξεθαρρεύτηκα. Κ' ἓνα δειλινὸ ποὺ τὸν ρώτησα τί κάνει.

— Τί νὰ κάμω! μοῦ ἀποκρίθηκε μὲ τὴν πιὸ πικρὴ μελαγχολία. Νά, διψάω καὶ δὲν ἔχω νὰ πιῶ νερό.

Καὶ μοῦ ἀναποδογύρισε τὸ πήλινο κανάτι του, ἀδειανό.

Ἦξερα πῶς ὁ ἀδερφός του τοῦ ἔστελνε καθεμέρα νὰ τρώει. Καὶ τοῦ εἶπα :

— Τὸ παιδί πού σου φέρνει φαί, δὲ σου φέρνει καὶ νερό ;

— Μοῦ φέρνει, μὰ τὸ φινίρω... Τέτοια κάψα... Τώρα πάλι δὲν ἔχω στάλα. Καὶ ποῦ νὰ εὔρω ;... Ὁξω, βλέπεις, ἐγὼ δὲ βγαίνω...

— Γιατί ;

Στὴν παιδική μου ἀφέλεια, ὁ Κωσταντῆς καταδέχτηκε νὰποκριθεῖ :

— Γιατί ἐγὼ εἶμαι ἀκόμα φυλακισμένος... Μπορεῖ οἱ ἀνθρώποι νὰ μ' ἀφήσανε λεύτερο, μὰ δὲ μᾶφησε ἀκόμα κ' Ἐκεῖνος ποῦναι ψηλά !

Καὶ σήκωσε τὸ κεφάλι του, ὅμοιο μὲ τὸ κομμένο ποῦβλεπα στὴν Ἐκκλησία, κατὰ τὸν οὐρανό...

Ὁ λόγος καὶ τὸ κίνημά του μοῦκαμαν ἀνατριχίλα· τὸ θυμοῦμαι καλά· μὰ δὲ βρῆκα νὰ τοῦ ἀπαντήσω λέξη. Τὶ μποροῦσε νὰ πεῖ σ' αὐτὰ ἓνα παιδί ; Καὶ ξαναγύρισα στὸ νερό.

— Γιατί, τὸν ρώτησα, δὲ γυρεύεις ἀπὸ καμμιὰ γειτόνισσα ;

— Οὐ ! ἔκαμε μὲ περιφρονητικὸ μορφασμό, δὲν εἶναι προκοπὴ ἀπὸ δαῦτες.

Ἐκατάλαβα καλά τὴν ἠθελε νὰ πεῖ... Καὶ τὸν φαντάσθηκα πιά σ' ὄλη του τὴ μοναξιά καὶ τὴν ἐγκατάλειψη, ἀποκλεισμένο κι ἀπλησίαστο, σὰν τὸ λεπρό, σὰν τὸν παινοουκλιασμένο... Καὶ διψοῦσε... Πῶς τόλεγαν τὰ χλωμὰ καὶ φρυγμένα χεῖλη του πῶς διψᾷ !... Καὶ μὲ τέτοια «κάψα» ;... Τότε μοῦ ἤρθε ἡ γενναία ὀρμή. Καὶ τοῦ φώναξα :

— Στάσου ! θὰ σοῦ φέρω ἐγὼ νερό !

Ροβόλησα τὶς δυὸ σκάλες, ὄρμησα στὸ μαγειρεῖο, ἄρπαξ' ἀπὸ τὸ πιθάρι ἓνα τενεκὲ νερὸ καὶ σὲ μιὰ στιγμή, πρὶν μὲ ἰδεῖ καὶ μὲ κρατήσῃ κανεὶς, βρέθηκα στὸ δρόμο. Τρέχοντας ὅσο πού νὰ μὴ χύνεται τὸ νερὸ μου, ἔστριψα τὸ καντούνι τοῦ Μάγκαλου.

— Ποῦ τὸ πᾶς ; μὲ ρώτησε ἀπὸ τὸ παράθυρό της ἡ κυρὰ Μαντελένα, ἡ πρώτη μου δασκάλα.

— Στοῦ Μάγκαλου, τῆς ἀποκρίθηκα περνώντας, μοῦ γύρεψε λίγο νερό.

Τὸ ἄκουσε ἀπὸ κάτω μιὰ ὁμορφη κοπέλλα, πού καθόταν σ' ἓνα χαμόσπιτο, διπλα στὸ μαγκαλέικο μ' ἐκοίταξε παράξενα μὲ τὰ μαῦρα της μάτια καὶ μοῦ ψιθύρισε :

— Θὰ σὲ πνίξει !

Περνώντας, τῆς ἔγνεψα ὅτι ὄχι, δὲν ἦταν φόβος. Ἀπὸ μέσα μου ὅμως φοβήθηκα. Καὶ σχεδὸν τὸ μετάνοιωσα... Ἄν τὴν ὥρα πού θᾶπλωνε τὰ χέρια του νὰ πάρῃ τὸν τενεκέ, μ' ἄρπαζε ἀπὸ τὸ λαιμό ;...

Ἦταν ὅμως ἀργὰ πιά, νὰ γυρίσω πίσω. Ντρεπόμουν κ' ἐκεῖνα τὰ μαῦρα μάτια τῆς παιριπαίχτρας... Ἄς γίνῃ, εἶπα, ὅ,τι γίνῃ ! Καὶ μ' ἓνα καρδιοχτύπι, πού τὸ θυμοῦμαι τώρα μὲ ἠδονή, σὰν κάθε καρδιοχτύπι περασμένου κινδύνου, μπῆκα στὴ πόρτα κι ἄρχισα νὰνεβαίνω γρήγορα τὴ σκάλα.

Μόλις ἄκουσε τὰ βήματά μου, ὁ Μάγκαλος πετάχτηκε στὸ κεφαλόσκαλο. Κατέβηκε ἓνα-δυὸ σκαλιά, ἔσκυψε, ἄπλωσε τὸ χέρι καί, πελώριος καθὼς ἦταν, μπόρεσε νὰ μοῦ πάρῃ τὸν τενεκέ ὅταν ἐγὼ ἤμουν ἀκόμα στὴ μέση τῆς σκάλας. Ἐκεῖ τὸν περιμένα λίγες στιγμές, σὰ σὲ ὄνειρο... Πῆγε μέσα ἄδειασε τὸν τενεκέ στὸ κανάτι τοῦ ξαναγύρισε στὴ σκάλα καὶ μὲ τὸ ἴδιο κίνημα μοῦ τὸν ἔδωσε πίσω.

Τώρα ὅμως τὸ πρόσωπό του ἦταν φωτισμένο ἀπὸ ἓνα χαμόγελο. ὦ, ἐκεῖνο τὸ χαμόγελο !... Μοῦ φάνηκε πῶς φώτιζε μαζὶ καὶ τὴ σκάλα, καὶ τὸ ἔρημο σκυθρωπὸ σπίτι ὅλο, καὶ τὰ μαῦρα μαλλιά του, καὶ τὴν ψυχὴ του ὡς μέσα βαθιά, καὶ τὴν ψυχὴ μου !

— Σ' εὐχαριστῶ, μοῦ φώναξε.

— Τίποτα, τοῦ φώναξα.

Κ' ἔφυγα τρεχάτος χαρούμενος καὶ περήφανος.

Ἡ ὁμορφὴ κοπέλλα ἦταν στὴ θέσση τῆς. Περνώντας τῆς πέταξα τὸ λόγο :

— Μ' ἐπνίξε;

— Ναί, μοῦ ἀποκρίθηκε ἡ περιπαίχτρα, μὲ κάτι χαριτωμένα κουνήματα τοῦ κεφαλιοῦ· ἄς καθόσουν ἀκόμα λίγο!...

Ἀλήθεια, δὲν εἶχα καθήσει καὶ πολὺ... Ἀπὸ τὸ Μάγκαλο, πού πρώτη φορὰ τὸν ἐβλεπ' ἀπὸ τόσο κοντά, δὲν ἐπρόφτασα νὰ ἰδῶ παρὰ τὸ χαμόγελό του καὶ τὰ χέρια του. Ὁ φόβος τοῦ λαιμοῦ μου, φαίνεται, μ' ἔκαμε νὰ τὰ προσέξω τόσο... Ἦταν γυμνά ὡς ἀπάνω ἀπ' τοὺς ἀγκῶνες, ἀδύνατα, ὠχρόλευκα, ἀνήλιαγα χέρια κι ἀπὸ καιρό... Κι ἄνεργα. Ἀπόρησα πολὺ, γιατί δὲν τὰ εἶδα κεντημένα μὲ γοργόνες, μὲ δικέφαλους ἀετοὺς καὶ μὲ κάμες. Ἦξερα πῶς κι ὁ Μάγκαλος, πού ἔκαμε δεκαπέντε χρόνια στὴ φυλακὴ θὰ εἶχε τούλάχιστο ἀπὸ μιὰ γοργόνα σὲ κάθε χέρι, ὅπως τὶς εἶχε ὁ Νάσος ὁ ταβερνιάρης, πού δὲν ἔμεινε φυλακισμένος οὔτε δεκαπέντε μῆνες...

Φαίνεται ὁμως, πῶς ὁ φονιάς τοῦ Καλλίγερου δὲν ἔζησε στὴ φυλακὴ ὅπως ζοῦν ἐκεῖ μέσα οἱ περισσότεροὶ φονιάδες. Δὲν τὸ εἶχε πάρει ἀπάνω του γιὰ «φυλακισμένος». Ἀργότερα, ὅταν τοῦ πέρασε ἡ πρώτη σαστιμάρα τῆς ἐλευθερίας του, πού δὲν τὴν ἐπίστευε, ὅταν τὸν ἄφησαν τὰ φαντάσματα κ' οἱ βραχνάδες τῆς τύψης, πού θὰ τὴν αἰσθανόταν βαρειά, ὅταν ἔπαψε πιά νὰ ξεφωνίζει τὸ φοβερό του «Πόλεμος!—Θὰ γένει!», ὅταν στὴν ἐρημιὰ του ἔγινε πιὸ ἤρεμος καὶ πιὸ ἀνθρωπινός,— τὸν ἄκουγα καμμιά φορὰ νὰ σιγοτραγουδᾷ. Τὸ τραγούδι του ἦταν ἀργό, σιγανό, μονότονο, κομματιασμένο, μὲ χάσματα, σὰν ἀπὸ ὄργανο πού τοῦ λείπουν φωνές. Ἐπρόσεξα μιὰ μέρα στὰ λόγια. Δὲν ἔλεγε.

Τῆς φυλακῆς τὰ σίδηρα εἶναι γιὰ τοὺς λεβέντες...

Ἡ τίποτα τέτοιο. Ἐλεγε ἓνα τροπάρη... Δὲν τραγουδοῦσε, ἔψελνε!... Ὁ ἀνθρωπος τὸ εἶχε ρίξει στὴ «θεότη». Τώρα-τώρα ἦταν βυθισμένος σὲ μιὰν ἔκσταση θρησκευτική. Ἐδιάβαζε, καθὼς μοῦ εἶπε ὁ ἴδιος, τὴν «Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία» καὶ τὸ «Συναξαριστή», καὶ μολονότι δὲν μοῦ τὸ εἶπε ὁ ἴδιος κι αὐτό, ἤμουν βέβαιος πῶς κάθε πρωὶ καὶ κάθε βράδυ ἔκανε ἀτελείωτες προσευχές, μὲ μετάνοιες καὶ μὲ δάκρυα. Παρακαλοῦσε τὸ Θεὸ νὰ τὸν ἀφήσει κι Αὐτὸς ἐλεύθερο σὰν τοὺς ἀνθρώπους...

Τὸ παιδικὸ ἔνστικτο δὲ γελιέται ποτέ! Ὁ Κωσταντῆς ὁ Μάγκαλος ἦταν ὅπως μοῦ φάνηκε ἀπ' τὴν ἀρχή: Ἀμαρτωλὸς πού μετανοοῦσε. Αὐτὸ τὸ ἐπίμονο κλείσιμό του στὸ σπίτι, αὐτὴ ἡ θεληματικὴ παράταση τῆς φυλακῆς του, ἡ ἀργία του ἀκόμα, δὲν ἦταν μόνο γιατί εἶχε ξεσυνηθίσει τὸν κόσμο, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ δουλειά. Ἦταν γιατί αἰσθανόταν ἀκόμα βαρειά τὴν ψυχὴ του ἀπὸ τὸ ἀμάρτημα κ' ἤθελε νὰ τὸ ἐξαγνίσει καὶ μὲ αὐτοτιμωρία. Ζοῦσε τώρα σὰν καλόγερος, σὰν ἀσκητής. Τὸ κεφάλι του ὁμως ἔμοιαζε ὀλοένα λιγώτερο μὲ τὸ κεφάλι τοῦ Ἀη-Γιαννιοῦ, γιατί ἄρχισε νὰ ψαλιδίζει τὰ μαλλιά του καὶ τὰ γένεια του καὶ κάπου-κάπου νὰ τὰ χτενίζει... Σιγὰ-σιγὰ, μὲ τὸν καιρό, γινόταν ἀνθρωπος.

Πέρασε ἔτσι ἓνας χρόνος. Ἡ γειτονιά συνήθισε πιά τὸ λίμπερο κ' ἔπαψε νὰ πολυμιλᾷ γι' αὐτόν. Ἐπειτα οὔτε τὴν ἐνοχλοῦσε τώρα ὁ Κωσταντῆς οὔτε τὴν ἐφόβιζε. Καὶ τὸ ψάλσιμό του ἀκόμα ἦταν τόσο σιγανό... Μποροῦσε νὰ ζήσει ἔτσι ὅλη του τὴ ζωὴ, χωρὶς νὰ γνοιασθεῖ κανέναν. Κ' ἐγὼ νὰ τοῦ μιλῶ ἀπὸ τὴ σοφίτα, χωρὶς νὰ μὲ μαλώνει ἡ μητέρα μου. Δὲν ἦταν ὁμως μὲ τὴν ἴδια γνώμη κι ὁ Γιάννης, ὁ ἀδερφός του. Αὐτὸς ἔλεγε πῶς τὸ πρᾶγμα δὲν μποροῦσε νὰ ἐξακολουθήσει ἔτσι κ' ἐπῆζε τὸν Κωσταντῆ νὰ πιάσει δουλειά. Ἐπρεπε νὰ βγάξει τὸ ψωμί του, ἔπρεπε νὰ ξεπληρώνει καὶ τὸ χρέος τοῦ ἀδερφοῦ του, πού εἶχε γονατίσει ὁ φτωχοφαμελῆτης, γιὰ νὰ τοῦ πληρώσει τὰ ἔξοδα τῆς φυλακῆς. Ἐπειτα τὸν εἶχε κιόλα ξεσπιτώσει, τὸν εἶχε ἀναγκάσει νὰ πληρώνει νοίκι. Ποῦ νὰ βαστάξει;

Ὁ Κωσταντῆς δὲν ἔδινε ἀκρόαση.

— Μοῦ λένε νὰ δουλέψω, μοῦ εἶπε μιὰ μέρα πού κουβεντιάζαμε. Μὰ εἶμαι τώρα γιὰ δουλειά ἔτσι ὅπως μὲ καταντήσανε; Ἐπειτα τί δουλειά νὰ πιάσω; Μακελλάρης σὰν πρῶτα;... Ὁχι, ὄχι, ποτέ!

Κι ὁ μορφασμός του μοῦ ἔδειξε πὼς τὸν ἀποτροπίαζε τώρα καὶ αὐτῶν τῶν ζώων ἢ σφαγή. Τόση εὐαισθησία! Φανερό πὼς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦταν ὀλωσδιόλου στὰ σύγκαλά του...

Μιὰ μέρα ὁμως, ἡ ψυχὴ του ἀναστατώθηκε παράξενα. Εἶχε ἔρθει στὴ Ζάκυθο ὁ Λομπάρδος, ὑπουργός. Καμπάνες, κανόνια, μάσκουλα, ζητωκραυγές, ὄλ' ἡ χώρα στὸ πόδι. Μιὰ μεγάλη διαδήλωση πέρασε ἀπὸ τὸν Ἄμμο κι ὁ ἀλαλαγμός της ἔφθασε ζωηρὸς ὡς τὸ σπίτι τοῦ Μάγκαλου. Ἐκείνη τὴν ὥρα τὸν εἶδα ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς σοφίτας. Ἦταν κάτωχρος καὶ τὰ μαῦρα του μάτια λαμποκοποῦσαν ἀγριεμένα. Ἡ ὄψη του μοῦ θύμισε τὶς πρῶτες ἡμέρες πού βγῆκε ἀπὸ τὴ φυλακὴ... φοβήθηκα μήπως ξανατρελλάθηκε γιὰ καλὰ.

— Τιμές καὶ δόξες Ἐκεῖνος, μοῦ εἶπε μὲ λύσσα, κ' ἐγὼ πού θυσιάστηκα γιὰ τὴν ἀγάπη του, τί καταλαβαίνω τώρα; τί;...

Ἦχι, δὲν ἀγαποῦσε πιά τὸ Λομπάρδο. Ἦταν μετανιωμένος καὶ γιὰ τὸν τυφλό του φανατισμό, ὅσο καὶ γιὰ τὸ ἔγκλημα πού τὸν εἶχε σπρώξει νὰ κάμει. Ἐβλεπε τώρα πόσο εἶχε ἀδικήσει τὸν ἑαυτό του, μὲ τὸ νάφοσιωθεῖ μὲ λατρεία σ' ἓναν ἄνθρωπο, πού δὲν ἔχει μαζί του τίποτα κοινὸ, νὰ τὸν κάμει θεὸ του πιά καὶ γι' ἀγάπη του νὰ ξεχάσει τὸν Οὐράνιο καὶ τὶς ἐντολές του... Ἄλλ' ἀπ' τὴν ἄλλη μέρα, — κι αὐτὸ δὲν πιστεύω νὰ ἦταν ἄσχετο μὲ τὸν κλονισμό πού τοῦ ἔδωσε ἡ ἀποθέωση ἐκείνη τοῦ Λομπάρδου, πού ἦταν ἀκόμα τὸ εἶδωλο τοῦ λαοῦ, ἐνῶ αὐτὸς εἶχε καταντήσει τὸ περίγελό του, — εὐθύς ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα ἀποφάσισε νὰ δουλέψει. Τότε βέβαια δὲν μπορούσα νὰ καταλάβω τὴν ξαφνικὴ αὐτὴ μεταβολή· τώρα ὁμως τὴν ἐξηγῶ στὴν ἐντέλεια, καὶ μοῦ φαίνεται πὼς στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, τὴ μαρτυρικὴ, εἶναι ἐν' ἀπὸ τὰ συγκινητικώτερα σημεία.

Ἄλλὰ τὴ μεγαλύτερη ἐντύπωση μοῦ ἔκανε αὐτὸ πού, γιὰ νὰ τελειώνω, θὰ σᾶς διηγηθῶ τώρα.

Ὁ Κωσταντῆς ὁ Μάγκαλος ξανάγινε μακελλάρης, ἢ γιὰ τὴν ἀκρίβεια κρεοπώλης. Ἐπειδὴ δὲν μπορούσε ἀκόμα νὰ «χύνει αἷμα» μὲ τὸ χέρι του, ἔκραζε τὸν Κλαπάφτη, ἓνα παιδί, γυρολόγο χασάπη, γείτονά του, — καὶ τοῦ ἔσφαζε ἓνα δυὸ ἄρνια τὴν ἡμέρα. Ἐπειτα τὰ συγύριζε μονάχος του στὴν αὐλὴ, τὰ φόρτωνε στὸν ὦμο καὶ πήγαινε νὰ τὰ πουλήσει ἀπόξω ἀπὸ ἓνα μικρὸ μπαρμπέρικο, λαϊκὸ, στὸ τέλος τοῦ δρόμου πού ἄρχιζε ἀντίκρυ ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Τὰ κάρφωνε σὲ διάφορα σουβλιὰ καὶ τσιγγέλια, — ὁ μπαρμπέρης τοῦ εἶχε παραχωρήσει μὲ νοίκι τὴ μισὴ του πόρτα, — κ' ἐκεῖ τὸν βλέπαμε νὰ κάθεται, περιμένοντας μουστερῆδες, προπάντων ἀπὸ τοὺς χωριάτες πού σύχναζαν σέκεῖνο τὸ μαγαζί. Τελοσπάντων, ἓνα-δυὸ ἄρνια τὴν ἡμέρα τὰ πουλοῦσε. Τὴν Κυριακὴ μάλιστα καὶ τέσσερα.

Ἄλλὰ τί συνέβη μιὰ μέρα; Ὁ Μάγκαλος εἶχε ἀφήσει στὸ σπίτι του, δεμένο στὴν κάμαρά του, κοντὰ στὸ πσινὸ παραθυράκι, ἐν' ἄρνι ζωντανό. Ὁ Κλαπάφτης θὰ τοῦ τὸ ἔσφαζε τὴν ἐπομένη. Τὸ ἄρνι, ἀφοῦ ἔφαγε ὄλο τὸ χόρτο, πού ἦταν ἀκουμπισμένο στὸ παράθυρο, ἀνέβηκε στὸ πεζοῦλι, — τὸ σχοινί του ἦταν ἀρκετὰ μακρὸ, — παραπάτησε ἔπεσε πρὸς τὰ ἔξω καὶ κρεμάστηκε. Τὰ βελάσματα τῆς ἀγωνίας του ἔφεραν στὸ παράθυρο τῆς σοφίτας τὴν ὑπηρετριά μας. Εἶδε τὴ συμφορὰ κι ἔβαλε τὶς φωνές:

— Τὸ ἄρνι τοῦ Μάγκαλου κρεμάστηκε! Θὰ πνιγεῖ! Ἄ, τὸ καῦμένο.

Τὰκούσαμε ἀπὸ κάτω κ' ἐτρέξαμε, ἢ ἀδελφὴ μου κ' ἐγὼ, στὸ παράθυρο τῆς σάλας ἀπ' ὅπου φαινόταν κατάντικρυ τὸ μπαρμπέρικο. Ὁ Μάγκαλος, καθισμένος στὴ θέση του, ξεμύγιαζε ἡσυχα μὲ τὸ χάρτινο ξεμυγιάστῆρι τὰ κρέατά του. Ἦταν ὁμως κάμποσο μακριὰ κ' ἐπειδὴ δύσκολα θάκουγε τὴ φωνὴ μας, τὸν προσκαλέσαμε μὲ μεγάλη γνεψίματα. Μᾶς πρόσεξε ἐπιτέλους καὶ μὲ μεγάλη του ἐκπληξῆ — τί νὰ τὸν θέλαμε; — σηκώθηκε καὶ ξεκίνησε νὰ ἔρθει. [Τώρα περπατοῦσε ἀνθρωπινότερα· ὁ δρόμος δὲν ἦταν πιά στρωμένος μὲ ἀναμμένα κάρβουνα..] Κι ὅταν ἔφθασε πιά ὡς τὰ μέσα τοῦ καντουνιοῦ, μπορέσαμε νὰ τοῦ μιλήσουμε καὶ νὰ μᾶς ἀκούσει.

— Τρέχα!... Τὸ ἄρνι σου κρεμάστηκε ἀπ' τὸ παραθυράκι...

— ὦ! μεγάλη συμφορὰ! ἔκαμε ὁ μακελλάρης.

Κι ἄρχισε νὰ τρέχει πρὸς τὸ σπίτι του.

Κατέβηκα στο δρόμο και τόν ακολούθησα, περίεργος για την τύχη του άσπρόμαλλου αρνιού, του κρεμασμένου. Θα πρόφθανε να το γλυτώσει;...

Φτάσαμε σχεδόν μαζί. Ξεκλείδωσε ο Κωσταντής και δρασκελίσε τη σκάλα. 'Από πίσω του εγώ. Βελάσματα όμως δεν ακουγόνταν τώρα... Κι όταν ο Κωσταντής μπόρεσε νάρπάξει το σχοινί, δεν έτράβηξε μέσα παρά ένα πτώμα.

Έκανε σαν τρελλός.

— Πάει!.. έψόφησε!.. Ω συμφορά μου!.. Στάσου όμως!.. ανασαίνει ακόμα!.. 'Η καρδιά του ζει... Με το τρίψιμο θα συνέρθει... Νάν του ανοίξω το στόμα...

'Αλλά με όλα τα τρψίματα και τα φυσήματα στο στόμα, και τα τραντάγματα, το αρνί δεν έδειχνε σημεΐα ζωής.

— Θα φοφήσει και θα το χάσω! είπε απελπισμένος ο Κωσταντής. Δύο τάλλαρα μου λείει!.. Τί να κάμω; Τί να κάμω;

— Σφάξε το! τόν έσυμβούλεψα.

— 'Αλήθεια!.. δεν είναι άλλη θεραπεία!..

Έτρεξε σαστισμένος ως την πόρτα και φώναξε δυνατά:

— Κλαπάφτη!.. μωρέ Κλαπάφτη!..

Τίποτα.

— Λείπει! αποκρίθηκε από δίπλα μιὰ γυναικεία φωνή.

— Φτου! να πάρει ο διάτανος τόν άλλο!..

Ξανανέβηκε απελπισμένος. Λίγο ακόμα και τάρνι ήταν ψοφίμι για πέταμα. Τί να κάνει;

— Σφάξε το, του ξανάπα, τί περιμένεις;

— Εγώ;!.. 'Α, Θε μου! Θε μου!..

Σήκωσε τα μάτια προς το γαλάζιο που φαινόταν από τ' ανοιχτό παράθυρο, άπλωσε τα χέρια, αναστέναξε δυο-τρεις φορές κ' έπιασε το κεφάλι του.

Έπειτα τράβηξε το μαχαίρι του και γονάτισε από πάνω άπ' το λιπόθυμο αρνί...

Έτελείωσε.

'Από την ημέρα εκείνη ο Κωσταντής ο Μάγκαλος έσφαζε μονάχος του τάρνια που πουλούσε.

Ο άνθρωπος είχ' έρθει στα σύγκαλά του.

Π. Τέιση:

Νεκρή Φύση

ΡΩΜΑΙΟΣ, ΙΟΥΛΙΕΤΤΑ

Μυθιστόρημα του

Προλογίζει

Πρόλογος σ' έναν

Ἐκ τῆς μέρας ποὺ ὑπάρχουν μυθιστοριογράφοι καὶ ποιητές, ὑπάρχουν ἐρωτικὰ μυθιστορήματα καὶ ἐρωτικὰ ποιήματα. Μ' ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ ἔργα, ὅπου κι ἂν ξετυλίγονται, στὸ ποιμενικὸ τοπίο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, εἴτε στὰ μεσαιωνικὰ παλάτια καὶ καράβια τῆς Βρετάνης, εἴτε στὶς γιομάτες ραδιουργίες ἰταλικές πόλεις τῆς Ἀναγέννησης, εἴτε στὸ διεφθαρμένο Παρίσι τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', ἀνάμεσα στὶς ἐρωτικὲς ἱστορίες ποὺ μ' αὐτὲς ἀναθρέφονται ἄντρες καὶ γυναῖκες, ὑπάρχουν καὶ μερικὰ μυθιστορήματα τῆς πρώτης ἀγάπης, μυθιστορήματα ποὺ δίνουν τὴ μύηση στὸν ἔρωτα. Ἔτσι τὸ μυθιστόρημα «Ρωμαῖος, Ἰουλιέττα καὶ τὰ Σκοτάδια» τοῦ Ὄτσενάσεκ, ἀκολουθεῖ τὴν παράδοση τοῦ «Δάφνης καὶ Χλόης» τοῦ Λόγγου.

Ὁ Δάφνης δὲ διάλεξε τὴ στιγμὴ τῆς ἐρωτικῆς του ἀφύπνισης, οὔτε τὸν τόπο ὅπου ξετυλίχτηκε τὸ εἰδύλλιο. Τί θὰ γινόταν ἂν ἦταν ἓνα παλληκάρι δεκαπέντε χρονῶ στὴν ἔξοδο τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἢ στὸ Λονδίνο, τὸν καιρὸ τῆς Μεγάλης Πανούκλας; Ὁ Παῦλος καὶ ἡ Ἐσθήρ φτάνουν τὴν ἡλικία τῆς ἀγάπης στὴν Πράγα τοῦ Χάϊντριχ, λίγο ὕστερα ἀπὸ τὸ σκοτωμὸ τοῦ Προτέκτορα. Ὁλοτὸ δράμα βρίσκεται σ' αὐτὸ τὸ διαζύγιο τοῦ περίγυρου καὶ τοῦ εἰδύλλiou. Τὸ ξεχωριστὸ σ' αὐτὴ τὴν ἱστορία εἶναι τοῦτο: ὅτι ἡ φυσικὴ δύναμη ποὺ θὰ ρίξει αὐτὰ τὰ δυὸ παιδιὰ τὸ ἓνα στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἄλλου, ποὺ θὰ τὰ σπρώξει νὰ κάνουν ἐρωτικὲς χειρονομίες, νὰ ἀνακαλύψουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὶς ἐρωτικὲς χειρονομίες, αὐτὴ λοιπὸν ἡ αἰώνια δύναμη ξυπνάει μέσα τους, ἐνῶ κυριαρχοῦν σκοτάδια, ἐνῶ ἔξω ἀπὸ τὴν κάμαρα ὅπου ξετυλίγεται ὅλο τὸ μυθιστόρημα, ὑπάρχει ἡ ἱστορία, δηλαδὴ τὰ σκοτάδια.

Ὁ Παῦλος εἶναι δίχως ἄλλο συνομήλικος τοῦ Γιὰν Ὄτσενάσεκ. Θέλω νὰ πῶ πῶς αὐτὴ

ἡ περιπέτεια εἶναι σύγχρονη τοῦ συγγραφέα, πῶς ἀκολουθεῖ φυσικότερα τοὺς χτύπους τῆς δικῆς του νεανικῆς καρδιάς. Αὐτὸ τὸ νοιώθει κανεὶς παράξενα διαβάζοντας τὸ μυθιστόρημα. Ἄν τὸν ἔρωτα τοῦ Παύλου καὶ τῆς Ἐσθήρ τὸν πλασιώνουν τὸ λύκειο κ' οἱ σπουδὲς στὴν περίοδο τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, καὶ ἡ καθημερινὴ ζωὴ μὲ τὰ δελτία τροφίμων, μὲ τὶς μπαταρίες τῶν ἐκτελεστικῶν ἀποσπασμάτων κάπου ἐκεῖ κοντὰ καὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἐκτελεσμένων στὶς κολλημένες στοὺς τοίχους ἀνακοινώσεις, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς ὅλα αὐτὰ εἶναι κιόλας τὸ φόντο ὅπου πάνου του γεννήθηκε ἡ εὐαισθησία ἐτοῦτου τοῦ νέου, ποὺ ἐγένηκε συγγραφέας, τὸ φόντο ὅπου ἀπάνου του ὁ Ὄτσενάσεκ ἔμαθε νὰ βλέπει. Δὲ θέλω ν' ἀναρωτηθῶ αὐτὴ ἡ ἱστορία ποὺ ἀναδίδει τὸ ἴδιο ἄρωμα μὲ τὸ «Ἡμερολόγιο τῆς Ἄννας Φράνκ», εἶναι κομμάτι ἀπὸ τὴ βιογραφία τοῦ συγγραφέα τῆς: ὄχι ἴσως μὲ τὴν ἔννοια ποὺ δίνουμε στὸ αὐτὸ βιογραφικὸ μυθιστόρημα... μὰ νοιώθει κανεὶς νὰ πάλλει μέσα σ' αὐτὸ τόσο πολὺ ἢ καρδιὰ κ' ἢ ἀγωνία, ὥστε ἐτοῦτο τὸ μυθιστόρημα δὲν εἶναι ἓνα ἱστορικὸ μυθιστόρημα, ἓνα ἀπλὸ μυθιστόρημα γιὰ τὰ χρόνια 39 μὲ 43.

Ὁ Παῦλος εἶναι συνομήλικος, πὲς, μὲ τὸ Φρανσουὰ Μπρύς, τοῦ «Πολίτη Μπρύς», τοῦ πρώτου μυθιστορήματος τοῦ Ὄτσενάσεκ. Ἀνάμεσα στὰ δυὸ βιβλία ὑπάρχουν μεγάλες διαφορές: Στὸ πρῶτο μυθιστόρημα, τὸ περίπλοκο, τὸ φιλόδοξο, ὁ συγγραφέας βάσει ὅλη του τὴ δύναμη γιὰ νὰ συνοψίσει τὴν ἰδιαίτερη ἐμπειρία μιᾶς γενιάς, — καὶ τὴν ἐμπειρία ποὺ βαδίζει μὲ τὸ βῆμα τῆς ἱστορίας, αὐτὸ ποὺ ὁ γαλλικὸς τύπος ὀνομάζει «γεγονότα τῆς Πράγας...» —, ἐνῶ στὸ δεύτερο μυθιστόρημα ξεπέρασε ἐκεῖ τὴ φιλοδοξία, καὶ τὸ ἔργο εἶναι πιὰ καρπὸ τῆς ἐμπειρίας τοῦ συγγραφέα: ἐμπειρίας πο

Κ Α Ι Τ Α Σ Κ Ο Τ Α Δ Ι Α . . .

ΓΙΑΝ ΟΤΣΕΝΑΣΕΚ

δ ΑΡΑΓΚΟΝ

Έρωτα του καιρού μας

Έχει πια κλασσικές αναλογίες με την οπτική γωνία του συγγραφέα, όπου όλα τα πρόσωπα υπάρχουν σε λειτουργική σχέση με το ζευγάρι που καταλαμβάνει το πρώτο πλάνο του μυθιστορήματος, όπου το καθετί λέγεται για να μās κάνει να γνωρίσουμε καλύτερα αυτό το ζευγάρι, αυτούς τους δυο άθώους που είναι μια στιγμή του κόσμου, και τίποτ' άλλο από μια στιγμή.

Ανάμεσα στον «Πολίτη Μπρύς» και στο «Ρωμαίος, Ίουλιέττα και τα Σκοτάδια», υπάρχει και μια βαθειά συγγένεια, κάποια κοινότητα αίματος που δε μπορεί να την αρνηθεί κανείς: η συγγένεια της Πράγας, σίγουρα, καθώς και η συγγένεια εκείνη της γενιάς που σήμερα μόλις έχει περάσει τα τριάντα, κ' έχει φτάσει δηλαδή, ακριβώς στην εποχή που απόχτησε τη φωνή για να πει ό,τι σκεφτόταν τότες, όταν ήταν απαγορευμένο να μιλάει. Μέσα σ' ένα και τον ίδιο χρόνο διάβασα τρία βιβλία, όπου ξεσπάει ο έρωτας όπως στα μεγαλύτερα βιβλία της ανθρωπότητας. Αυτά τα βιβλία είναι το «Μια περίεργη μοναξιά» του Φιλίπ Σόλλερς, ή «Τζαμίλια», νουβέλλα του κιργίσιου Τσεγκιζ Αϊμάτωφ και τούτος εδώ ο «Ρωμαίος. . .» του Ότσενάσεκ. Ο Αϊμάτωφ είναι συνομήλικος, πές, του Γιάν Ότσενάσεκ. Ο Σόλλερς είναι οχτώ - εννιά χρόνια νεότερός τους. Ανάμεσά τους υπάρχουν μόνον οι διαφορές του εξωτισμού, υπάρχουν βέβαια κ' οι διαφορές που έχουν οι κοινωνίες. Μά όταν σκεφτεί κανείς πώς τουτα εδώ τα βιβλία είναι έρωτικές ιστορίες των μέσων του 20ού αιώνα, και πώς ανάμεσα στον Φιλίπ Σόλλερς και στα δυο άλλα υπάρχει ή ίδια ακριβώς απόσταση που είχαν ο νεαρός Φλωμπέρ από τον νεαρό Μυσσέ, ή «Education Sentimentale» από την «Confession d'un enfant du siècle», τότε βλέπει πώς έχει μπροστά του μεγάλο έδαφος για συλλογισμούς.

Δε διαλέγει κανείς ό,τι γράφει. Για τον Αϊμάτωφ, ή γυναίκα είναι πρώτα - πρώτα ή Τζενέ, ή γυναίκα του μεγαλύτερου αδελφού του νεαρού ήρωα που αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο στη «Τζαμίλια», όπως για τον Φιλίπ Σόλλερς, θάναι ή Κόντσα, ή σπανιόλα υπηρέτρια της μητέρας του. Για τον Παύλο, τον Παύλο του Ότσενάσεκ, γι' αυτόν, ή γυναίκα θάναι εκείνη ή κοπελλίτσα που συναντάει σ' ένα παγκάκι του πάρκου και που δε την διάλεξε, αυτή ακριβώς κι όχι άλλη. Είπα πώς δε διαλέγει κανείς ό,τι γράφει: Θάθελα να πώ, πώς δεν διαλέγει κανείς ό,τι αγαπάει. Να πούμε την αλήθεια, είναι το ίδιο πράμα.

Γιατί ή Κόντσα είναι μια γυναίκα έμπειρη, τρυφερή φίλη και τίποτ' άλλο του Φιλίππου. Ο έρωτας της Τζαμίλιας δε θάναι για το παιδί που μιλάει, μά για κείνον τον περαστικό άντρα, που τραγουδάει θαυμάσια μέσα στη νύχτα. Έτσι, απ' αυτές τις τρεις ιστορίες, μόνο ή ιστορία του Παύλου και της Έσθήρ, έχει την αμοιβαιότητα της αγνότητας που έχει και το μυθιστόρημα του Λόγγου. Μά ετούτοι οι νέοι έχουν ακόμα την ίδιο δροσιά και τους βαραίνει ή ίδια μοίρα. Και στα τρία αυτά βιβλία δοκιμάζω έγώ, ο αναγνώστης, με μεγάλη ταραχή την επιμονή του ένεστώτος χρόνου για το ρήμα «αγαπώ».

Άς πάει να λέει ό,τι θέλει κανείς, μά όταν γίνεται λόγος για τη θεμελιακή σχέση του άντρα με τη γυναίκα, για κείνο που είναι ταυτόχρονα ή ζωή και που γεννάει τη ζωή, μ' όλο που ο χαρακτήρας του έρωτα είναι αιώσιος, μ' όλο που ό,τι τελικά γίνεται ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα δεν εφευρίσκεται παρά μοιάζει να επαναλαμβάνεται σαν ένας φυσικός λατρευτικός τύπος ανεξάρτητα από τις θρησκείες που αλλάζουν, ωστόσο τα βιβλία που εκφράζουν βαθιά αυτό

τὸ πράμα, καὶ ποὺ οἱ νέοι τὰ παίρνουν καὶ τὰ διαβάζουν στὶς σοφίτες, στὰ χωράφια, στὴ μοναξιά, εἶναι σὰν μιὰ πανάρχαια μουσικὴ ποὺ δὲν πάει μὲ τὸν καινούριο ρυθμὸ τῆς ζωῆς. Μὰ ὅσο ὁμορφὴ κι ἂν εἶναι ἐτούτῃ ἡ μουσικὴ: «Τριστάνος καὶ Ἰζόλδη», «Ρωμαῖος καὶ Ἰουλιέττα. . .» μᾶς χρειάζονται — καὶ λέω «μᾶς» γιατί ὅταν μιλάω γιὰ ἔρωτα ἔχω τὸ λιγάκι τρελλὸ αἶσθημα, πὼς δὲν ἔχω ἀφήσει τὴ νιότη, — μᾶς χρειάζονται λοιπὸν ἀφηγήματα καὶ τραγούδια ὅπου τὸ αἰώνιο νὰ ντύνεται καὶ νὰ ξεντύνεται ὅπως ἐμεῖς: ὅπου οἱ δυσκολίες τῆς ἐκλογῆς, οἱ προφυλάξεις, οἱ ἀδεξιότητες, τὰ πλησιάζματα τοῦ ἔρωτα νὰ περνοῦν ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς δικῆς μας ζωῆς, ὅρους ποὺ νομίζουμε πὼς εἶναι ἀποκλειστικὰ δικοὶ μας, γιατί μᾶς ξεχωρίζουν ἀπὸ τοὺς προηγούμενους μας, ἀπὸ τοὺς γονιούς μας, καὶ ἀπὸ τοὺς ὅρους ποὺ τώρα γεννιοῦνται, ὅπως καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι γεννιάμαστε μέσα στὸν ἔρωτα. Καὶ γιὰ νὰ φέρω ἕνα παράδειγμα, ἐγὼ ἀνήκω σὲ μιὰ γενιὰ ποὺ πρώτη αὐτὴ συνάντησε τὴ γυναίκα στὸν κινηματογράφο, στὸ μετρό, ἢ ἄκουσε τὴ φωνή της ἀπὸ τὸ τηλέφωνο. . . Πὼς θὰ μπορούσαμε ν' ἀγαπήσουμε ἐκεῖνες τὶς ἡρωίδες ποὺ θὰ τὶς βλέπαμε καθάλλα στὸ ἄλογο, ἐκεῖνες τὶς ἀρχοντοκυράδες ποὺ μόνο σ' ἕνα μεγάλο πάρκο μπορούσαν νὰ ζήσουν;

Ὁ Ρωμαῖος κ' ἡ Ἰουλιέττα. . . Ὁ Ὀτσενάσεκ παίζει μὲ τούτῃ τὴν ἀναφορά, τὸ δίχως ἄλλο γιατί ἡ Ἐσθὴρ εἶναι ἑβραία, καὶ λοιπὸν γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀνήκει σὲ μιὰν ἄλλη κλάση ἀπὸ τὸν Παῦλο. . . Ὁ συγγραφέας θεωρεῖ, φυσικὴ τὴν ἀναφορὰ στὸν Σαίξπηρ.

Ὁ «Πολίτης Μπρῦς», στὸ βάθος, ἦταν γι' αὐτὸν ἕνας Ἄμλετ, μὰ ἕνας Ἄμλετ ποὺ τὸ *to be or not to be* τὸ θέτει σὲ σχέση μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Φεβρουαρίου 1948 στὴν Πράγα. Ὁ Παῦλος εἶναι κάποιος ποὺ μπορεῖ νὰ συνάντησε ὁ Ὀτσενάσεκ, — ἂν δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος, — εἶναι ἐκεῖνο τὸ ξανθό, χλωμὸ ἀγόρι, μὲ τὸ χρῶμα τῆς Πράγας, ποὺ διασκεδάζει τὴν Ἐσθὴρ, τὴ συνηθισμένη στὸν ἀέρα τῆς ἐξοχῆς. Ὁχι, δὲν εἶναι ὁ γιὸς ἐνὸς ἰταλοῦ ἄρχοντα, μὲ τοὺς ὑποταχτικούς του, μὲ τοὺς μπράβους του καὶ μὲ τὸ παλάτι του. Κανένας δὲ θὰ ἐκδικηθεῖ τὴν Ἐσθὴρ κι οὔτε θὰ ὑπερασπιστεῖ τὴν ἀρετὴ της. Γι' αὐτὸ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου ἔχει κάποια θλιμμένη εἰρωνεία, κι ὅλος ὁ σαιξπηρικός χαρακτήρας τῆς ἱστορίας βρίσκεται, ὄχι τόσο στοὺς ἡρώες της, ὅσο στὴ λέξη ποὺ συμπληρώνει τὸν

τίτλο, στὰ σκοτάδια. Κι αὐτὴ ἡ ἐρωτικὴ ἱστορία εἶναι ἱστορία τῶν δικῶν μας ἐρώτων. Γιατί αὐτὰ εἶναι τὰ δικὰ μας σκοτάδια.

Παῦλος εἶτε Γιάν, ὁ Ὀτσενάσεκ μὲ τούτο τὸ μυθιστόρημα φτάνει στὴν ὠριμότητα. Δὲν ξέρω ἄλλη μεγαλύτερη βλακεία ἀπὸ τὸ νὰ δίνει κανεῖς λεπτομέρειες γιὰ ἕνα συγγραφέα ποὺ ἔχει γράψει δυὸ βιβλία. Νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, τὰ μυθιστορήματά του εἶναι ἡ βιογραφία του. Πάρτε τὸν «Πολίτη Μπρῦς», πάρτε τὸ «Ρωμαῖο, Ἰουλιέττα καὶ τὰ Σκοτάδια» καὶ θάχετε ὅλες τὶς λεπτομέρειες γιὰ τὸ συγγραφέα, τὶς μόνες ποὺ ἀξίζει νὰ συγκρατήσῃ κανεῖς, τὶς μόνες ποὺ μοιάζουν στὸ πρόσωπό του.

Ποῦ τραβάει; Τί θέλετε νὰ σᾶς πῶ; Εἶναι σὰ νὰ μὲ ρωτούσατε ποῦ τραβάει ἐτούτῃ ἡ ἐποχὴ ποὺ ζοῦμε. Μὰ ἀκόμα κι ἂν δὲν ἔγραφε τίποτα ἄλλο στὸ μέλλον ἐτούτος ὁ γεννημένος συγγραφέας, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ πρῶτο τοῦ μυθιστόρημα ἔφερε πολὺ πιὸ μεγάλη ἀνανέωση στὸ ρεαλισμὸ τῶν σοσιαλιστικῶν χωρῶν ἀπ' ὅσῃν ὅλα τὰ ἔργα τῶν πρεσβυτέρων του, μ' ὅλα τὰ φανερά λάθη του, κι ἂν ἀκόμα δὲν ἔγραφε τίποτ' ἄλλο ἀφοῦ κάρφωσε σὰν μιὰ ὠραιότατη τραγικὴ πεταλούδα τὸν ἔρωτα τῶν δυὸ παιδιῶν μέσα στὸ μαρτύριο καὶ στὸν ἀπέραντο φόβο τῆς Πράγας, σημάδεψε κιόλας τὴ θέση του, καὶ χάραξε στὸ δέντρο τοῦ αἰώνια τὰ ἀνεξάλεπτα ἀρχικά του. Καὶ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα μὰ μὲ τὰ ὄνειρά του καὶ μὲ τὸ τραγούδι ποὺ ζεῖ στὴν ψυχὴ του καὶ μὲ τοὺς τρόπους ποὺ δουλεύει καὶ μὲ τὰ σκοτάδια ποὺ ἔχει διασχίσει θὰ πρέπει νὰ λογαριάσουμε καὶ τούτῃ τὴ μυρουδιὰ ἀπὸ τὰ σκοτάδια ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν Παῦλο καὶ τὴν Ἐσθὴρ.

Στὴ σκέψη μοῦρχεται πὼς ἐτούτος ὁ νεώτερος Τσέχος ἔγραψε στὸν ἴδιο ἀκριβῶς τὸ ὅπου ἔζησαν, μεγάλωσαν καὶ ἔγραψαν διὰ συγγραφεῖς πολὺ διαφορετικοὶ ἀπ' αὐτὸν. Ὁ Κάφκα ποὺ ἐπινόησε τὸ Φόβο, τὸ φόβο ποὺ ξανασκίασε τὴν Πράγα τὸν καιρὸ τοῦ Χιτλερ, ἐξωτερικὸν ἐδῶ στὰ πρόσωπα τοῦ μυθιστορήματος. Ὁ Τσάπεκ, ποὺ ἐπινόησε τὸν μελλοντικὸ πόλεμο καὶ τὴν βασιλεία τοῦ ρομπότ, μὰ ποὺ δὲν φαντάστηκε ποτὲ κανεὶς σὰν τοὺς ἔρωτες τοῦ Παύλου καὶ τῆς Ἐσθὴρ. Ὁ μηχανισμὸς τῆς μυθιστορηματικῆς φαντασίας συγγενεῦει μὲ τὰ γυμνάσια ποὺ ἡ ζωὴ παραναγκάζει τὸν ἄνθρωπο νὰ κάνει, μὲ τοὺς μόνες ἢ μὲ τὶς σκέψεις ποὺ τοῦ ἀναπτύσσει.

ἀναφορὰ ταυτόχρονα αὐτῶν τῶν τριῶν ὀνομάτων, Κάφκα, Τσάπεκ, Ὀτσενάσεκ, λέει πολὺ περισσότερα πράγματα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς αἰῶνα, ἀπὸ ἓνα σωρὸ σχοινοτενεῖς πραγματείες. Ἐγὼ προσωπικὰ δὲ συμφωνῶ μὲ τὸν παραμερισμὸ ἐνὸς Κάφκα ποὺ βλέπουμε νὰ γίνεται σήμερα στὴν Τσεχοσλοβακία. Ἐγὼ τὸν ἀντιλαμβάνομαι — πρέπει νὰ γίνω πιστευτὸς — λίγο διαφορετικὰ, μέσα σ' ἓνα λοξὸ φῶς, ποὺ δὲν εἶναι μόνο τὸ φῶς τῆς Πράγας. Μὰ οὔτε συμμερίζομαι ἀκόμα πιὸ πολὺ, ὀφείλω νὰ τὸ πῶ, τὴν ἐκτίμηση ποὺ τοποθετεῖ ἱστορικὰ τὸν Τσάπεκ λίγο πιὸ ψηλά, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀπ' τὰ ἔργα του. Δὲν πιστεύω πῶς ἔχω τὴν ἰκανότητα νὰ πῶ ἂν ὁ Ὀτσενάσεκ ἀξίζει ὅσο κι αὐτοὶ ἢ ἂν τοὺς ξεπερνάει, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ συγκρίνει τὸν ἓναν μὲ τὸν ἄλλον. Ὅχι. Δὲν μ' ἔχει πιάσει ἐδῶ ἐτοῦτο τὸ πνεῦμα τῆς ταξινόμησης. Τὸ ὅτι ἀπλῶς γράφω αὐτὰ τὰ τρία ὀνόματα, μιᾶς καὶ μόνης χώρας, τὸ ὅτι βάζω πάνου στὸ χαρτὶ αὐτὰ τὰ τρία ὀνόματα συγγραφέων σὰν σημάδια μέσα σὲ κάποιον ἀνθρώπινο διάστημα, σ' ἓναν αἰῶνα, σὲ μιὰ πόλη, εἶναι γιὰ μένα κάτι καλύτερο ἀπὸ ἓνα παιχνίδι, καὶ κάτι καλύτερο ἀπὸ μιὰν ὑπόθεση. Αὐτὰ τὰ τρία ὀνόματα περιγράφουν μιὰν ἐπιφάνεια ὀνείρων, μοῦ

φαίνεται πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ φέρει τὸ πνεῦμα του ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, κατὰ τὴν κατεύθυνση ποὺ ἀκολουθοῦν οἱ δείχτες τοῦ ρολοιοῦ ἢ καὶ ἀνάποδα, καὶ πῶς μπορεῖ νὰ ἀνοιχτεῖ κανεὶς καρποφόρα στὸ πέλαγο, ἀνάμεσά τους. Ὅπως μπορεῖ κανεὶς νὰ κάνει στὸ Παρίσι, σεριανώντας ἀνάμεσα στὸ «Μπαλζάκ» τοῦ Ροντέν, στὸ «Χορὸ» τοῦ Καρπὼ καὶ στὸ «Στρατάρχη Νεύ» τοῦ Ρύντ θέλοντας νὰ ξαναπέσει πίσω τὸ χρόνο...

Μ' ἂν πρέπει νὰ σᾶς δώσω ἔτσι μιὰ συμβουλή πῶς νὰ ὀργανώσετε τὶς ὀνειροπολήσεις σας, σᾶς λέω ν' ἀρχίσετε μὲ τὸ διάβασμα τοῦ «Ρωμαῖος, Ἰουλιέττα καὶ τὰ Σκοτάδια». . . Μπορεῖ ὕστερ' ἀπ' αὐτό, κλείνοντας τὸ βιβλίον, νὰ βρεῖτε μόνο μέσα σας ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ ἀντιβούϊσμα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἔργα, ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ συνεχούμενο τραγούδι, ὅ,τι δηλαδὴ γυρεύουμε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ γράφουν, νὰ κάνουν νὰ γεννηθεῖ μέσα μας. Καλὸ βιβλίον εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀφοῦ τὸ διαβάσουμε μᾶς κάνει νὰ ὀνειροπολοῦμε πολὺ καιρὸ καὶ ποὺ ξαναγυρνοῦμε σ' αὐτὸ μὲ τὴ σκέψη μας. Γράφω ἐτοῦτο τὸ πρῶτο μὲ τὸ πρῶτο διάβασμα τοῦ δεύτερου μυθιστορήματος τοῦ Ὀτσενάσεκ. Κι ὅσο γιὰ μένα, πιστεύω πῶς δὲ θὰ μ' ἐγκαταλείψει πολὺ γρήγορα.

Ρωμαῖος, Ἰουλιέττα καὶ τὰ σκοτάδια

Τὰ γέρινα σπίτια μοιάζουν μὲ τοὺς γέρικους ἀνθρώπους: εἶναι γιομάτα θύμησης.

Ἐχουν μιὰ δική τους ὑπαρξὴ καὶ μιὰ δική τους φυσιογνωμία. Οἱ ῥέπειοι τοῖχοι τους μπορεῖ νὰ χουν ρουφήξει ὅλες τὶς μυρουδιές ποὺ βαλτώνουν κοντὰ στὶς ἀνθρώπινες κατοικίες. Ἐχουν χάσει ἀπὸ ὧν καὶ πολὺν καιρὸ ἐκεῖνο τὸ ἄρωμα τοῦ σουβᾶ καὶ τοῦ ἀσδέστη, τόσο χαρακτηριστικὰ στοὺς μοντέρνους κύβους, καμιά φορά λιγάκι ἄνοστους, ποὺ χτίζονται στὰ περὶχωρα καὶ ποὺ εἶναι ἀκόμα πολὺ καινούριοι καὶ δὲ μποροῦν νὰ χουν ἱστορία.

Οἱ τοῖχοι τῶν παλιῶν σπιτιῶν εἶναι ζωντανοί. Εἶναι ζωντανοὶ ἀπ' ὅλα τὰ περιστατικὰ τῆς μοίρας ποὺ τοὺς χρησίμεψαν γιὰ διακόσμηση.

Ἐχουν δεῖ τὰ μάτια τους, κ' ἔχουν ἀκούσει τ' αὐτιά τους πράγματα καὶ πράγματα!

Τὰ παλιὰ σπίτια ἔχουν τὴ φωνή τους. Ἄκου: κάποιος ἀνεδαίνει στὴ σκάλα, μὲ ἀργό

καὶ βαρὺ βῆμα ἀπὸ τὴν κούραση καὶ σιγασφύραει. . . νά, σταματάει. Στὸν τοῖχο, ξεπετιέται ἡ σύντομη φεγγοδόλη ἐνὸς σπύρτου. . . Ἐνακινάει. Ἡ στριφογυριστὴ σκάλα μὲ τὰ φθαρμένα ξύλινα σκαλιὰ, ἀναστενάζει θλιμένα. Κάπου μέσα στὸ σκοτάδι φλυαρεῖ ἓνα ραδιόφωνο, μιὰ πόρτα τρίζει καὶ σκεπάζει τὴν πολυλογία του, κάποιον παιδὶ δάζει τὰ κλάματα. . .

Ἐνας νέος πεσμένος ἀνάσκελα, τὰ χέρια του κολλημένα στὸ κορμί του, τὰ μάτια του ὀρθάνοιχτα καὶ καρφωμένα στὸ παράθυρο, ποῦναι μπουκωμένο σκοτάδι. Πίσω ἀπὸ τὸ γυαλὶ εἶναι τὸ πλατύσκαλο, μὲ τὴ μεγάλη, ξεχαρδαλωμένη τζαμαρία, ποὺ τρίζει κάθε στιγμή ἀπὸ τὶς τακουνιές, καὶ τὸ τετράγωνο πηγᾶδι τῆς αὐλῆς. Ἡ νύχτα τοῦ θεριστῆ ἀνασαινει τρυφερὰ πάνου ἀπὸ τὶς στέγες. Πέρα ἐκεῖ, ψηλά, στὸν οὐρανὸ, ἔλα εἶναι σιωπηλά. Ὁ Βέγας, τοῦ ἀστερισμοῦ τῆς Λύρας, σωμαίνει κ' ἡ σελήνη ξέφυγε ἀπὸ τὴν φραγτῆ ἀκρία τοῦ

δειλοῦ σιναδίου καὶ τρύπωσε ἀπὸ τῆς παράθυ-
ρο, ἕνα πρόσωπο πούχει χάσει: κίθε ἐκφραση-
Στὴν πολιτεία μιπήμε ἢ νύχτα κ' ἡ σιωπή
της εἰσχωρεῖ μέσα της, κομᾶτι: κομᾶτι, συνθλί-
βεται καὶ σφυράει στὰ μελίγγια, εἶνα: γιομάτη
ὑπονοούμενα κ: ἀδρισταυς θορύδους, καὶ μόνο
τὸ τεμπέλιμο δῆμα τοῦ παλιού ρολογιού χτυ-
πάει πάνω στὸν τοῖχο τὸ μονότονο ρυθμῷ του.

«Εἶνα ρολόι; Δὲν εἶνα: ἡ καρδιά;» Τὴ νιώθει:
νά χτυπάει, δλόφρεση ἀκόμα, μέσα στὸ θώρα-
κά του. νὰ ἀντλεῖ τὸ αἷμα καὶ νὰ τὸ στέλνει:
στὰ μελίγγια. Κ' ἐκεῖ, κοκκίς δὲν ξέρει πού
ἀκριδῶς, ὑπάρχουν κάτι σκέψεις δίχως ὄρια,
ὅπως τὰ δάση πού δὲν ἔχουν ὄρομο.

Νάτος καὶ πάλι ἐδῶ, ξαπλωμένος στὸ ντι-
βάνι, φυλακισμένος ἀνάμεσα στοὺς τοίχους τῆς
πολιτείας, στὸ στενὸ κοτυῖ ἐτούτης τῆς κάμα-
ρας πού μπορείς νὰ κάνεις τὸ γύρο της μὲ πέν-
τε πιάσα. Ἰσαμε τὸ χῶρισμα ἀντίκου, νὰ γυ-
ρίζεις πίσω καὶ πάλι ἴσαμε τὸ χῶρισμα...

Πῶσες φορές τούτα τὰ τελευταῖα χρόνια ἔ-
καγε αὐτὸ τὸ σύντομο, τὸ δίχως σιωπὸ καὶ
δίχως σημασία ταξίδι, μὲ τὴν παράξενη ἐπι-
θυμία νὰ σπάσει τὸ κεφάλι του στοὺς τοίχους!
Μά ὄχι, δὲν εἶνα: ἱκανὸς νὰ κάνει ἕνα τέτοιο
πράγμα. Κ' ἔπειτα, αὐτὸ δὲ μπορεί νὰ χρησι-
μέψει σὲ τίποτα. Νὰ μὴν κουνιέσαι! Ὁδυνηρὴ
στάση γιὰ ἕνα νέο δεκαοχτῶ χρονῶ. Καὶ νὰ

μὴ σκέφτεσαι! Ἄ, γὰ, τί πρέπει νὰ κάνει κα-
νεῖς γιὰ νὰ μὴ σκέφτεται; Μπορεῖ νάγα ἀρ-
κετὸ νὰ κλείσει τὰ βλέφαρα, μ' ἄλη του τὴ δύ-
νημη, νὰ ἔτσι:, καὶ πίσω ἀπ' αὐτὰ τὰ καυτὰ
περσιᾶ νὰ λησμονήσει: τὸ καθεῖ!

Κλείνει: πεισματικὰ τὰ μάτια. Τότε ὄλα
μοιάζου'ν μὲ πηγάδι. Πέφτει, πέφτει συνέχεια,
ὄλο καὶ πιὸ ὀαθιά, δίχως ἐλπίδα πὼς αὐτὸ θὰ
τελειώσει, πὼς αὐτὸ θὰ διαλυθεῖ μέσα στὸ
κικαπραῦντικὸ, στὸ ἀμορφο κενό... Ἡ μνή-
μη: ὀδύνη νὰ σκέφτεσαι, ὀδύνη ν' ἀνισαίγεις,
ὀδύνη νὰ ὑπάρχεις. Κι ὁ κόσμος ξαφνικὰ ἀλ-
λάζει: καὶ σιεπάζεται μὲ μιὰ σταχτιά, ἀδιά-
φορη μεμβράνη.

Πὼς νὰ ἐξακολουθήσει; Δὲν ὑπάρχει πιά
ὄρομος. Ὁ ὄρομος χάθηκε κίτω ἀπὸ τὰ δῆμα-
τά του.

Σάμπως νάφτασε, ἀφοῦ τ' ἀναζήτησε μάταια
κάμποσες μέρες, στὸ σημεῖο ὅπου πελειώνει
ὁ ὀρίζοντας.

«Μὰ ὀφείλεις νὰ ζήσεις», τοῦ λέει μιὰ φωνή.
Ἄπὸ πού ἔρχεται; Εἶνα: καθαρή, ἐπίμονη
λίγο πιὸ ὕστερα ἀνηχηεῖ σὴ σκάλα ἕνα
ἀργὸ δῆμα. Βγαίνει: ἀπὸ τὴν παράξενη ρα-
θυμία πού τὸν ἔχει πιάσει, μισανοίγει τὰ μάτια.
παίξει: τὰ τσίγουρα, τεντώνει τ' αὐτί. Ἐκεῖνο
τὸ καυτὸ σῦρσιμο τῆς σόλας, πού τοῦ ἴσα

οίκεϊο, ἐρχόταν ἀπὸ μακριά, ζύγωνε. Μ' αὐτὸς δὲν κουνήθηκε, οὔτε κἀν ὅταν χτύπησε σιγὰ τὴ πόρτα.

—Παῦλο, ἐδῶ εἶσαι;

Κράτησε τὴν ἀνάσα του, ἐπιτέλους τοῦ ἀνέβηκαν δάκρυα στὰ μάτια. Δὲ μπορούσε νὰ τοὺς ἀντισταθεῖ. "Ἰσα ἴσα, πού τὸν ἀνακούφιζαν. Ἀκουσε μιὰ κουρασμένη ἀνάσα, καὶ τὴ γνώρισε.

Ὁ ἄλλος, πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα, κουτσοπηδάει πότε στὸνα του πὸδι καὶ πότε στ' ἄλλο, ἀφρουγκράζεται, καὶ ξαναχτυπάει!

—Μ' ἀκοῦς; Ἀνοιξε λοιπόν! Λογικέφου τελοσπάντων.

Δὲν ἀποκρίνεται. Εἶναι ἀδρανῆς σὰν κάτι τὸ ἄψυχο.

Φοβᾶται τίς λέξεις. Φοβᾶται νὰ ὑποχωρήσει. Τί νὰ πεῖ; Τὴν ἀλήθεια. Εἶναι ἀπλή. Δὲν ἀντέχω ἄλλο, αὐτὸ εἶναι! Δὲ μπορείς νὰ συμφωνήσεις ἐσὺ. Ἐσὺ εἶσαι γέρος, ἀντιλαμπόανεσαι ἀλλιῶς τὴ ζωὴ, θὰ μοῦ ἀποκριθεῖς σίγουρα πὼς πρέπει νὰ λογικευτῶ, τὸ παλιό σου τὸ τροπάρι, μὰ ἔχει ξεφτίσει πιά! Εἶσαι τόσο σεμνός, κ' ἐπῆρες τὸ μερδικό σου ἀπὸ τὸν κόσμο, ὅπως τὸ ὀρῆκες, ἔχεις δίκιο ν' ἀγωνίζεσαι ἀκόμα ἐναντίον του. Νὰ λογικευτῶ! Τί ἀξία ἔχει ἀφοῦ δὲ μπορῶ οὔτε ν' ἀνασάνω; Εἶμαι τάχα ἀκόμα ἐγώ; Θᾶδινά ἐνα τέλος πολὺ εὐχαρί-

Σχέδια: Μ. Ἀγρανιώτη

στω, μὰ καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεται νάχει κανεὶς ἕνα, δὲν ξέρω κ' ἐγὼ τί βρωμερὸ ταλέντο, κ' ἐγὼ δὲν τῶχω αὐτὸ τὸ ταλέντο. Τί θέλεις νὰ μὲ ἀναγκάσεις; Νάχω ὑπομονή; Γιατί; Χτές βράδυ, ὅταν ξέφυγα... Τὸ ξέρεις καλὰ... Πῆγα στὴ γέφυρα καὶ κοίταξα τὸ νερό. Ὅχι, δὲ μὲ τραδοῦσε. Τώρα τὸ ξέρω, εἶμαι ἀνίκανος γιὰ κάτι τέτοιο. Στεκόμουνα στὴ γέφυρα, αὐτὸ ἦταν ὄλο. Γύρισα καὶ σ' εἶδα δύο θήματα πιδ πέρα. Ἦσουν ἐκεῖ ὀρθός, κάτω ἀπὸ ἕνα βιολετί φανάρι, μέσα στὸ φθαρμένο σου πανωφόρι, ζαρωμένος ἀπὸ τίς ἔγνοιες, καμπουρισμένος ἀπὸ τὰ χρόνια. Ἐφρικὰ μ' ἔπιασε λύπησι γιὰ ὄλα. Γιὰ σένα, γιὰ μένα, γιὰ ὄλους. Μὲ παρακολουθοῦσες, τὸ ξέρω, καὶ πίστευες εἰλικρινὰ πὼς ἐγὼ δὲ σ' ἔβλεπα. Ἄχ, μπαμπά!

— Παῦλο...

Σταμάτησαν τὰ χτυπήματα στὴν πόρτα.

Καὶ πάλι τὰ συρτὰ θήματα, κ' ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ νὰ χτυποδροντάει.

Μιὰ φερά κ' ἕναν καιρό...

Τὸ μόνο ποῦ μᾶς μένει εἶναι νὰ γυρνᾶμε πίσω, σὰν τὴν καραβίδα, ἢ σὰν τὴν ἀράχνη ποῦ ὄλο καὶ προχωρεῖ πίσωπλατα στὴν ἀσημένια τῆς κλωστή.

Νὰ γυρνᾶμε; Μὰ ποῦ;

Ἀναθυμιέται ποῦ σ' ἐτούτη τὴν κάμαρα τρύπωναν τὰ καλοκαιριάτικα πρωινὰ. Ἦταν ὁμορφα ἄλλοτε ἐδῶ. Ἐδῶ, ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ κάποιος γρατζούνιζε μιὰ κιθάρα, κάποιος γιάριζε ἕνα τραγουδάκι, καὶ κάτω, στὸ σκονισμένο παρκέτο σέρνονταν ἕνα σωρὸ ἀνοιχτὰ βιβλία. Νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, τίποτα δὲν ἄλλαξε ἐδῶ μέσα. Τὸ ἴδιο πάντα ντιθάνι μὲ τίς χαλασμένες σοῦστες, κ' ἐκεῖνος ὁ ἀστρονομικὸς ἄτλας, κ' ἡ ξεκολλημένη καρτέλα καὶ τὸ ξεφτισμένο λαβαμάνι. Κάτω ἀπὸ τὸ παράθυρο ἕνα τραπεζάκι κ' ἐκεῖ ἀνάμεσα στὸ σκονισμένο ἀγαλματάκι τῆς κουκουδάγιας μὲ τὰ ματογυάλια καὶ στὴ λάμπα μὲ τὸ χάρτινο ἀμπαζούρ, γυρίνιαζε ἕνα αὐτοσχέδιο ραδιόφωνο. Τῶχε φτιάξει μόνος του κ' ἔπρεπε νὰ πιάσεις στίς γροθιές τὸ ξύλινο κουτάκι του ἂν ἤθελες ν' ἀρχίσει νὰ φτύνει καὶ νὰ σφυράει τὸ πρόγραμμα τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τῆς Πράγας. Ὁ πατέρας τὸν κοίταζε χαμογελώντας νὰ φτιάχνει τὴ μαθητικὴ του καμαρούλα σὲ μιὰν ἀχρησιμοποίητη ἀποθήκη πίσω ἀπὸ τὸ ἐντιμο ἐργαστήρι του. Εἶχε δύο πόρτες: ἡ μιὰ ἔβγαζε στὸ ραφτάδικο, κ' ἦταν ἐσωτερικὴ, καὶ πάνω κλειστή, κ' ἡ

ἄλλη ἀμέσως στὸ διάδρομο. Τὰ φτωχούλικα ἐπιπλά, τάχε ἀγοράσει γιὰ ἕνα κομμάτι φωνὴ ἀπὸ κάποιο παλιατζίδικο στὴν παλιά πόλη, καὶ ὥστόσο ἦταν ἀρκετὰ βολικά. Ἐδῶ μπορούσε νὰ διαδᾶζει κανεὶς ἢ νὰ κάνει ὄνειρα. Ἐδῶ μπορούσε νὰ νιώθει κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του ὄλο τελα ἀνεξάρτητο καὶ ἐνήλικο. Φτάνει νὰ κλεισθεῖς νὲ τὴν πόρτα. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι ἐρχόταν τὴν ἡμέρα ἢ φεσάρια ποῦκάναν οἱ δύο ραφτομηχανές Σίγγερ. Ὁ Τσέπεκ, ὁ ἐργάτης μὲ τὴν τοριχτὴ φωνὴ βασάνιζε τὸ μαθητούδι, κ' ὕστερ ἀκουγόταν ἡ φωνὴ τοῦ πατέρα: ἄντε στὴ δουλειά σας, πρέπει νὰ σηκωθεῖ τούτη ἡ κουφόπιτα, ἐδῶ νὰ πιαστεῖ λίγο πιδ πίσω, ὀρίστε, καὶ θὰ γίνεῖ κουστούμι, θάναῖ μιὰ χαρά, θὰ ἰδεῖτε! Πίσω ἀπὸ τὸ παράθυρο, στὸ κεφαλόσκαλο, πηγαινοερχόντανε οἱ ἄνθρωποι. Καμιὰ φερά ἕνας περαστικὸς ἔρριχνε ἀπὸ τὸ παράθυρο μιὰ ματιὰ μέσα στὴν κάμαρα, μὰ τί μπορούσε νὰ ξεχωρίσει ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τζάμια ποῦ χτυποῦσε ἀπὸ τὴ λίγδα.

Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ὀρμιούσαν ἐκεῖ μὲ μιὰ συμμορία ἀγόρια, οἱ συμμαθητές του, ἡ κάμαρα γιόμιζε φωνές ποῦδγαῖναν ἀπὸ νεαρά τους λαρύγγια. Δὲν πάει καλὰ - καὶ οὔτε ἕνας μήνας ποῦ ἀδειασαν γενναῖα ὀμπουκάλια πανάθλιο κρασί τῆς συνεργατικῆς κ' ἔκαναν τόση φεσάρια ἴσαμε ἀργὰ τὴ νύχτα ἔτσι ποῦ ξύπνησαν ὄλοι οἱ ἐνοικιαστὲς κὶ ἀχίσαν νὰ χτυπᾶν μουρτζοῦφληδες...

Μὰ μπορεῖ ὄλα τοῦτα νὰ τάζησε κάποιος ὄλος, μπορεῖ νὰ τάζησε ἐκεῖνος ἐκεῖ ὁ νεαρὸς ὀθροπάκος ποῦ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ὀκνεῖζόταν ἀπὸ τὸν πατέρα του—λιγάκι δίχως νὰ ὑπάρχει λόγος—τὸ ξυράφι του καὶ τὸ πινέλλο του, καὶ νὰ πάρει τὸ λίγο χνουδάκι του, κ' ἔτσι νὰ ὀσει στὸν ἑαυτὸ του τὴ σιγουριά ποῦ χρειάζεταν πρὶν νὰ πάει στὸ ραγτεβοῦ μὲ κάποιον ὀρίτσι. Κοίτα μὴν κόψεις τὸ λαιμὸ σου, τὸν ὀδούλευε σοβαρὰ ὁ πατέρας του, μὰ στίς ραγτεβὲς ποῦ σχηματίζονταν στὸ στόμα του, ἔτσι στίς ἀκρὲς, ἔκρυθε ἕνα ἀδιόρατο χαμόγελο. ὀεριμένει τὸ κορίτσι!

Ἀγαπιόνταν, ὁ μπαμπὰς κὶ αὐτός. Ὁ μπαμπὰς ἤξερε νὰ τοῦ δείχνει κατανόηση, μὲ γυμνασιοφροσύνη, τοῦ φερνόταν σὰν νάταν μεγαλάνορ σὰν ἴσος σὲ ἴσο, κὶ αὐτὸ τὸ ἔχτιμάει πολὺ καὶ οἱ κεί, ὅταν εἶναι δεκαοχτὼ χρονῶ. Δὲν τοῦ ἔλεγε ἄτοπες ἐρωτήσεις κ' ἔτσι ὁ Παῦλος δὲν εἶχε νάγκη νὰ λέει ψέματα. Μ' ἕνα λόγο, καὶ λαθαίνονταν, αὐτὸ εἶναι, μπορεῖ καὶ γιὰ τὴν ἑαυτὸν ἀνάμεσά τους σαράντα χρόνια διαφύγει. Ἦταν μοναχοπαῖδι, ὄψιμο φυτάνι δύο γονιῶν.

πούχαν αρχίσει να γερνούν, κ' είχε αναστηθεί κάτω από τή φτερούγα τής παντοτινής τους φροντίδας.

Οί γέροι καμιά φορά είναι λίγο τρελλοί και φοβιτσάρηδες, πρέπει νάχει κανείς υπομονή. Ἀκούγε ακόμα και τή δροσιά πού στάει και σέ κάθε γωνιά νομίζουν πώς παραφυλάει ὁ κίνδυνος. Και προπαντός ἡ μαμά: Δέν πρέπει, δέν πρέπει! Μόνο ἐσένα, ἔχουμε, Παῦλο, Παυλάκη μου! Μην ἀνακατώνεσαι πουθενά, ἀγόρι μου! Ἀκούγε αὐτές τίς διαχύσεις μέ τήν κικλή διάθεση πούχουν οἱ ἄντρες κ' ὑποψιάζονται και τοὺς δυὸ πὼς ἔδρισκαν σ' ἐκείνες τίς ἐνοχλητικές γκρίνιες κάποιου εὐχαρίστηση πού δύσκολα μπορούσε νά τήν καταλάβει κανείς. Ἦταν φανερό πὼς ἔφταιγε ὁ πόλεμος. Οἱ Γερμανοὶ τσουρούτεψαν τὰ σύνορα και τώρα κατέχουν ὅλη τή χώρα. Ἀτέλειωτα δελτία εἰδήσεων, ὑπογραμμισμένα μέ ταμπούρα, γιά τίς νίκες, στή στεριά, στή θάλασσα και στόν αέρα. Αὐτό ὀνομάζεται Protoktorat für Böhmen und Mähren (1) μὰ ἐτούτη τή μικρή, τή σακατεμένη χώρα ὁ γέρο Τσέπεκ τήν ὀνομάζει συστηματικά «γι' αὐτή τή φορά». (2) Ἡ ἀκρίδα τής Αἰγύπτου! Ἡ μαμά σηκώνει τὰ χέρια στόν οὐρανό. Σέ κάθε περίσταση βρίσκει μέ μεγάλη εὐκολία κάποιο παράδειγμα ἀπό τή Βίβλο. Και ἂν θέλει κανείς ἀπολυτήριο, νά πάρει ἀπολυτήριο ἀπό τὸ Γερμανό ἐπιθεωρητή, πρέπει νά ξέρει καλά τίς βιογραφίες τῶν ἁγίων τοῦ ναζισμού.

— Also, sagen Sie mir, wo wurde Adolf Hitler geboren? Und jetzt, etwas über das Winterhilfswerk. (3)

Ἡ ἥρωϊκή Βέρμαχτ κατανάλωσε τόνους και τόνους πετρέλαιο και τώρα θαδίζει ἐναντίον στή Μόσχα. Δέν ὑπάρχει μέρος ὅπου νά μπορεῖ νά πάει κανείς νά χορέψει και στόν κινηματογράφο μόνο πού δέν ξεκλειδώνονται οἱ μασέλες ἀπό τὸ χασμουρητό, βλέποντας τὰ ἀτέλειωτα ἐπίκαιρα, πού είναι ὅλο κομπορημοσύνη και ἀγάπη γιά τὸ Φύρερ.

Ἡ μαμά περνάει βλα της τὰ βράδια στήν κουζίνα, μέ τὰ γυαλιά της στή μύτη, διαβάζοντας τή Βίβλο και σαλεύοντας ἀνάλαφρα τὰ χεῖλια της. Ὁ μπαμπάς κάθεται ἀπέναντί της. Βλαστημάει τήν κυτταρίνη, ἔπρεπε νάναυ μάγος γιά νά μπορεῖ νά φτιάξει κουστούμι μέ δαύτη, είναι ὅλο ξύλο, ἐρζάτς. Δέν πάει οὔτε νά παίξει τήν σαδοπαϊάτικη παρτίδα τὸ τάρως στὸ καπηλειό τοῦ Γιόζεφ Σλάπακ, τοῦ χηρευάμενου. Μένει στὸ σπίτι και διαδάζει τὸν Τζιράσεκ. Είναι πατριώτης λίγο τής παλιάς μόδας,

ὅπως και τὰ ρούχα πού δγαίνουν ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι του.

Τί ἀθλιότητα!

Μὰ τί! Ἦρθαν, θά φύγουν. Στὸ τέλος οἱ σύμμαχοι θά κανονίσουν τοὺς λογαριασμούς τους, και θά γίνει εἰρήνη. Μὰ ἐγώ, ἐδῶ μέσα; Μιὰ μέρα γίνεται κανείς δεκαοχτῶ χρονῶ, κάτι θέλει, τὸ ἐπιθυμεῖ τριμερά, μὰ δέν ξέρει τί. Είναι σάν μιὰ πελώρια λαχτάρα, μιὰ πελώρια δίψα τοῦ κορμιού, ἕνας παραγμένος πόθος, δέ μπορεῖ νά τὸν νιώσει κανείς ἀκριτά, μὰ είναι βίαιος, τόσο πού σέ κάνει νά πονᾷς. Τί φαρμάκι τοῦτο τὸ προτεκτοράτο, τί φαρμάκι τὸ Λύκειο, μὰ τί νά κάνεις; Πρέπει νά μάθεις νά ζεῖς σ' ἐλάχιστο χῶρο, νά μάθεις νά ζεῖς τούτην ἐδῶ τήν ἀνούσια ἀναμονή, πού σέρνεται δίχως τελειωμό, νά θασανίζεσαι μέ τίς θλακειές, νά διασκεδάσεις μέ τίς θλακειές, νά χτυπᾷς τὸ κεφάλι σου στοὺς τοίχους... και πάει λέοντας! Και τὰ κορίτσια, τὰ δειλά και φευγαλέα ραινεδοῦ στήν Πετρίν (1), πού τελειώνουν μ' ἕνα ἀδέξιο φιλή προστὰ στίς κλειστὲς πόρτες κάποιου χτίριου, μιὰ ἀνάερη μυρουδιά ἀπὸ κάποιο ἄρωμα, ἡ περιέργεια και ὁ πόθος πού ἀνακατώνονται μ' ἕναν ταπεινωτικό φόβο προστὰ σέ κάτι ἄγνωστο, σκεπασμένο ἀκόμα. Μὰ αὐτὸς τὸν ἀπωθοῦσε ἐκεῖνο τὸ φόβο, δέν ἤθελε νά τὸν παραδεχτεῖ. Αὐτὸ είναι ὄλο! Δέν είναι σωστό, ἔλεγε μόνος του καμιά φορά, μελετώντας τὸν ἑαυτό του. Ἴσως! Οἱ Γερμανοὶ είναι ἐδῶ, ρίχνουν τοὺς ἀνθρώπους στή φυλακή, τοὺς δολοφονοῦν... Μὰ τί μπορεῖς νά κάνεις ἀπέκταντι σέ τοῦτο τὸν κόσμο, πού τὸν ἀνακάτωσαν ἀπελπιστικά οἱ γέροι; Δέ φταῖς ἐσὺ ἂν φοβᾷσαι. Ἐσὺ μπορεῖ νά διάλεγες ἀλλιῶς, μὰ κανέναν δέ ζήτησε τή γνώμη σου! Και λοιπόν, περιμένοντας... Κ' ὕστερα θά πάρεις τὸ ἀπολυτήριό σου, και θά σέ καταπιεῖ ἕνα πολεμικὸ ἐργαστάσιο σάν ἕνα σπειρὶ χῶμα, μπορεῖ και νά φύγεις γιά τή Γερμανία, μέ τὸ μπογαλάκι σου στὸ χέρι, ὄχι σάν τὸ Γιαννιὸ τοῦ παραμυθιοῦ, παρὰ ἐπιστρατευμένος πολιτικά, και θά σαπίσεις, θά σαπίσεις, θά κάνεις μιὰν ἀποτρόπαια δουλειά, ὡς τή μέ-

1. Προτεκτοράτο Βοημίας και Μοραβίας.

2. Λογοπαίγνιο πού δέ μεταφράζεται: Τὸ «γι' αὐτή τή φορά» λέγεται τσέχικα «Protentokrat» και μπορεῖ νά τὸ πάρει κανείς γιά παραφθορά τοῦ «Protoktorat».

3. Λοιπόν, πέστε μου, πού γεννήθηκε ὁ Ἀδόλφος Χίτλερ; Και τώρα κάτι γιά τή χειμερινή βοήθεια.

1. Δημόσιος κήπος στήν Πράγα, πάνω σ' ἕνα λόφο.

ρα πού θα τελειώσει όλη αυτή ή ντροπή. Σά-
πια χρόνια, χαμένα χρόνια! Κι όσο για τὰ δ-
νειρά σου, μετάθεσέ τα σέ μιάν άπροσδιόριστη
ήμερομηνία. Κι ωστόσο πρέπει, μέ τόν ένα ή
μέ τόν άλλο τρόπο νά ζήσεις! Σήμερα μάλι-
στα...

Μιά φορά κ' έναν καιρό...

Άπό τήν άλλη μεριά του τοίχου τὸ ρολόι
χτύπησε πρὶν ἀπὸ λίγο ἔντεκα ή ὥρα και τὸ
γέριχο σπῖτι κοιμάται. Μόνο ἐκεῖνος ἐκεῖ ὁ
νέος, στήν καμαρούλα του, μένει ξάγρυπνος,
πεσμένος ἀνάσκελα, μέ τὰ χέρια κολλημένα
στό κορμί, μέ τὰ μάτια ὀρθάνοιχτα, νά καρφώ-
νονται στὰ σκοτάδια, κι ὀλοένα στριφογυρνᾶν
οἱ σκέψεις στό μυαλό του.

Κι ὅλα ἔρχονται και ξανάρχονται και ξα-
ναρχίζου ἀπὸ τήν ἀρχή.

Πόσες μέρες θάσταζε αὐτό; Πῶς ἄρχισε;

Μιάν ἡμέρα τέλειωσαν οἱ ἀπολυτήριες ἐ-
ξετάσεις τῆς ὀγδόης...

I

Ἄκουσε ἕνα ψιθύρισμα μέσα στή σιὰ:

—Παύλο...

Αὐτή ή φωνή δέν τόν ξάφνιασε. Ἦταν ἀ-
κόμα μέσα του.

—Τί;

—Τί θ' ἀπογίνουμε;

Πάντα ή ἴδια ἐρώτηση. Πανταχοῦ παροῦσα.

Μά δέν τόν ξάφνιασε οὔτε κι αὐτή ή ἐρώ-
τηση. Τίς πρῶτες μέρες ἤξερε πολὺ καλά πῶς
νά τήν ἀπωθήσει. Ἄς ἦσαν και για λίγες στι-
γμές κάνα. Ἄργότερα, ἔγιναν ὅλα πιὸ περι-
πλοκα. Ὅταν τόν ρωτοῦσε δυνατά, τὸ μόνο
ἔξυπνο πού μπορούσε νά κάνει ἦσαν νά τῆ
σφίγγει πολὺ δυνατά στήν ἀγκαλιά του και
νά τήν φιλάει στό στόμα. Αὐτὸ ἦσαν ἀπλὸ
και ἀποτελεσματικό. Και τήν ἴδια ὥρα μιλοῦ-
σε, δέν εἶχε σημασία τί ἔλεγε, γιατί ἐνωθε
πῶς ἔπρεπε νά ξεστράτισει πολὺ γρήγορα τίς
σκέψεις της σ' ἄλλα νερά πιὸ σίγουρα, κι
ἀκόμα γιατί ἐκείνη μπορούσε νά πάρει τῆ
σιωπή του για ἀπάντηση. Και τί ν' ἀπαντή-
σει; Ἦσαν χιλιάδες δυνατότητες; Μπορεῖ. Κι
ἀν δέν θρῖσκόταν καιμιά; Ὅλα ἦσαν μπορεῖ
και τίποτ' ἄλλο!

Σηκωνόταν, ἔφευγε σέ ἀποστολή στό στενὸ
διαδρομάκι ἀνάμεσα στό τραπέζι και στό ντι-
βάνι, χειρονομοῦσε, ἔλεγε ἀσυναρτησίες κι ἄ-

κουγε τὰ δικά του τὰ λόγια μ' ἕνα ὀδυνηρ-
ξάφνιασμα, και ταυτόχρονα συλλογιόταν. Στὴ
ἀρχή ὅλα φαινότανε πολὺ καθαρά. Ὅλη
ὑπόθεση θρῖσκότανε σέ τούτη τῆ διαπίστωση
πούχε μιάν ἱλιγγιώδικη ἀπλότητα: εἶμαι
ἐδῶ, αὐτὴ κ' ἐγώ! Ἄς ξέκοθε λοιπὸν ἀπὸ το
τὸ περιστατικὸ τὸ αὔριο, και κείνο πού γιν-
ταν στήν πόλη, στή χώρα, στόν κόσμο. Μπο-
νά πήγαιναν ὅλα πολὺ καλά. Γι' ἄλλη μιὰ φ-
ρά: μπορεῖ...

Ἐόγαλε ἀπὸ τήν τσέπη του ἕνα πακέτο
κάτι τσαλακωμένα τσιγάρα, ἔψαξε για σπῖ-
τα. Ἐκείνη τόν παρακαλοῦσε μέ τὰ μάτια

—Μὴν καπνίζεις! Μὴ μέ συναιρίζεσαι
ἐδῶ, τῆ νύχτα, δέ μπορεῖ κακίς ν' ἀνασάν-
καλά.

Συμφώνησε κι αὐτός. Εἶχε δίκιο ἐκείνη. Σ-
νάδαλε τὸ πακέτο στήν τσέπη του. Τὰ χ-
λια του τὰ τράβηξε ἕνα χαμόγελο.

Και νά σκέφτεται κακίς πῶς ἕνα ἄσπ-
κουτάκι τσιγάρα, ἀκριδῶς σάν κ' ἐτοῦτο, ἔ-
κε τὰ θήματά τους νά συνανηθοῦν! Και
φορὰ ὑπάρχουν κάτι προφάσεις τόσο κοντὸ
Νά, ἕνα τσιγάρο ἀπὸ τὸ πρῶτο δελτίο σ-
ζωή σου. Τὸ νά καπνίζεις στὰ δεκαοχτώ
χρόνια, σοῦ δυναμώνει ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ αἶσθη-
πῶς εἶσαι πιὰ μεγάλος. Κάθεσαι μέ τὸ κα-
ρασμένο ὕφος πού παίρνει ὁ ἄνθρωπος τοῦ
σμου, θγάζεις μέ μιὰ μελετημένη κίνηση
τσιγάρο ἀπὸ τήν τσέπη σου, τὸ γλιστράς σ-
χείλια σου και ξαφνικά μπλέκεσαι μιὰ
πάντα στὰ γρανάζια τοῦ κόσμου τῶν ἐνήλικων.
Τί ἤρημη περηφάνεια! Δεκαοχτὼ χρονῶ!
νε τέλειωσαν τὰ ταπεινωτικὰ παρακάλια
μπαμπᾶ, νά δυναμαρτύρεται σιωπηλὰ μέ
γιομάτα μομφή τὰ μάτια του, πᾶνε κ' οἱ
μαρτυρίες τῆς μητέρας, πῶς θά καταστρε-
ἔτσι τήν ὑγειά του. Ὅριστε, εἶναι καπνισ-
ἀγνωρισμένος ἀπὸ τίς ἀρχές, μπορεῖ νά
ταχτεῖ ἀπὸ τὸ σπῖτι του στήν ὑπᾶλληλο,
στή γωνιά, μέ τὸ δελτίο τῶν τσιγάρων
χέρι: ἐδῶ, κυρία Μπαράσκοβα! λέει μέ
ποια συγκίνηση σ' ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ μαρ-
πρόσωπο, πού στέκεται στό σκοτεινὸ περι-
ρο τῶν τσιγάρων.

Εἶχε πάρει τὸ ἀπολυτήριό του, τὸ κεφάλι
δούξζε ἀκόμα ἀπὸ τήν ἔνταση τοῦ πρῶ-
και μέσα στήν τσέπη του περίμενε ἕνα
θήριο για τόν κινηματογράφο, μά εἶχε ἀ-
ἄλλες δυὸ ὥρες καιρὸ γιατί δέν πάει κα-
στὰ ἐπίκαιρα.

Ἰστερα ἀπὸ τὸ φαῖ, περπάτησε ἀσ-
σοῦς ὁρόμους. Τὰ πεζοδρόμια ἀχτινοῦ-

σαν ανάλαφρα τήν κάψα τοῦ ἡλίου, μὰ εἶχε ἀρχίσει κιόλας νὰ πέφτει στήν πόλη τὸ ἀνοσιγιάτικο δειλινό. Τοῦ ἄρесе: ν' ἀλητεύει ἔτσι, καὶ νὰ κάνει ὄνειρα, μόνος. Νὰ πηγαίνει κανεὶς γυρεύοντας τίποτα περαστικές περιπέτειες μὲ τὰ χέρια στίς τσέπες, μπροστὰ ἀπὸ τὶς βιτρίνες πού σκοτεινιάζουν, νὰ τρυπῶνε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, νὰ γυρνᾷ νὰ ρίχνει ματιὲς στὰ κορίτσια, μὰ ὄχι πολύ, καὶ νὰ δείχνει καὶ κάποια ἀδιαφορία, μὴν πάει καὶ τὸν περάσουν γιὰ κανέναν πρωτάρη. Εἶναι πολὺ ὁμορφο. Οἱ ἀνάλαφρες μπλουζὲς γύρω στὰ λεπτὰ κορμιὰ ξεχύνουν ἕνα ἀλλόκοτο ἄρωμα φορτωμένο ἀνέκφραστες προσκλήσεις, καὶ ὑπονοούμενα, πού τὰ νιώθει κανεὶς μ' ὅλο του τὸ εἶναι. "Αχ, νὰ πλησιάσεις μιὰ ἀπὸ αὐτὲς καὶ νὰ τῆς πεῖς ἔτσι νά: καλησπέρα!... Μὰ ὄχι δὲν θᾶχεις τὸ κουράγιο!

Κοίταξε τὸ ρολοὶ ψηλά στὴ Νοβομέτσκια, ἔφτα ἡ ὥρα! "Ἐχω καιρό! Τράδηξε λοξὰ γιὰ τὸ δημόσιο κῆπο, καὶ ἀποφάσισε νὰ καπνίσει ἀργὰ μὲ ἡρεμὴ προσοχὴ τὸ βραδυνό του τσιγαράκι.

Τότε ἀκριδῶς συνακτῆθηκαν.

Κάθησε σ' ἕνα παγκάκι στήν ἀκρὴ ἀκρὴ καὶ πρόσεξε, δίχως νὰ τοῦ προκαλέσει κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον πὼς στήν ἄλλη ἀκρὴ καθόταν κάποιος ἄλλος. Στὴν ἀρχὴ - ἀρχὴ ἦσαν τόσο πολὺ ἐυθισμένος στίς σκέψεις του πού δὲν τὴν εἶδε καν. Τοῦ φάνηκε πὼς δὲν ἦσαν παρὰ μιὰ σκιά, ἡ σιλουέττα ἐνὸς σώματος, τίποτα πάρα πάνω. Ἐάπλωσε τὶς μακρυὲς του ἀρίδες καὶ ἀναψὲ τὸ τσιγαράκι του.

Πίσω του εἶχαν κιόλας μαραθεῖ οἱ πασχάλιες. Καὶ τὰ ἀνθάκια, λιγοστὰ πιά, φλέγονταν ἄσπρα μέσα στὸ σκοτάδι καὶ μοσχοδαλοῦσαν γλυκά. Ἀντίκρου ὁ ἡλῖος εἶχε πέσει κιόλας πίσω ἀπὸ τοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν καὶ τὰ δέντρα κόντευαν νὰ χάσουν τὴ μακριὰ σκιά τους πάνω στὸ χορτάρι. Κάθε τόσο περνοῦσε μπροστὰ ἀπὸ τὰ ξαπλωμένα του ποδάρια πότε κανένα ζευγαράκι ἐρωτευμένοι, πού προχωροῦσαν σφιχταγκαλιασμένοι καὶ ψιθύριζαν κάτι, πότε κανέναν περαστικὸς μὲ τὴν τσάντα στὸ χέρι, πότε καμιὰ γριούλα, μὲ δελουδένιο σάλι, κρατώντας ἀπὸ μιὰν ἀλυσιδίτσα ἕνα κουτσὸ σκυλάκι. Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ πάρκο ἦταν ἔρημο.

Μέσα στὸ βράδυ ἡ θαβούρα ἀπὸ τὴν πολιτεία λὲς κ' ἐρχόταν ἀπὸ πολὺ μακριά.

Χασμουρήθηκε.

"Ἐνας ἀνυστεναγμός. Κροτάλισε τὸ στόμα του καὶ γύρισε τὸ κεφάλι του.

"Ἐκείνη καθόταν πάντα στήν ἄλλη ἀκρὴ στὸ

παγκάκι, παράξενα ζαρωμένη στὸν ἑαυτὸ της. Ἀκουμποῦσε στὰ γόνατά της μιὰ μαύρη κασσετίνα, τὴν εἶχε ἀγκαλιασμένη μὲ τὸ χέρι της καὶ τὴν ἐσφιγγε πάνω στὸ στήθος της, λὲς καὶ φοβόταν μὴν τῆς τὴν πάρει κανεὶς. Εἶχε τὸ κεφάλι της σκυμένο μπροστὰ κ' ἔτσι μόνον τὸ προφίλ της μπορούσε νὰ βλέπει. Μέσα στὸ σκοτάδι πού δὲν ἦταν ἀκόμη πολὺ πυκνὸ, τὸ πρόσωπό της ἔλαμπε κάτω ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ μαλλιά. Κρατοῦσε τὰ γόνατά της σφιγμένα τὸ ἕνα μὲ τ' ἄλλο κάτω ἀπὸ τὸ καλοκαιρινὸ της φόρεμα. Βλέποντάς την ἔτσι ἀκίνητη στήν ἀρχὴ νόμισε πὼς κοιμόταν.

Κατάλαβε πὼς τὴν ἐξέταξε μὲ μιὰ περιέργεια πού δὲν τὴν ἔκρυβε καὶ αὐτὸ τὸν ἔκανε νὰ κατσουφιάσει. Προσπάθησε νὰ τραθῆξει τὸ βλέμμα του ἀπὸ πάνω της, καὶ αὐτὸ δὲν ἤθελε νὰ ξεκολλήσει. Δὲν τοῦ ἦταν καὶ εὐχάριστο νὰ μένει μόνος μὲ τὶς σκέψεις του.

«Δὲν ἦρθε στὸ ραντεβού του, δεσποινίς;»

Μὰ ἀμέσως ὕστερα πρόσεξε ξαφνιασμένος πὼς ἡ κοπέλλα ἔκλαιγε: ἕνα κλάμα πνιχτό, μόλις μπορούσε νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ κανεὶς καὶ πού τράνταζε τοὺς σκυμένους της ὤμους ἕνας λυγμὸς μικροῦ παιδιοῦ.

Πέταξε τὴν γόπα του στήν ἄλλεα καὶ μὲ πολλὴ δυσκολία πῆρε τὴν ἀπόφαση.

—Σὰς συμβαίνει τίποτα;

"Ἐκείνη δὲν κινήθηκε, δὲν σήκωσε καν τὰ μάτια της. Ἡ ἐρώτηση, καρφώθηκε στή σιωπὴ δίχως ἠχώ. Αὐτὸς ξερόδηξε καὶ ζύγωσε πιὸ κοντά.

—Κλαῖτε...

"Ἐκείνη ἔγνεψε ὄχι μὲ τὸ κεφάλι, μὰ ἐξακολούθησε πάντα νὰ σιωπᾷ.

Γιατί ἔλεγε φέμματα; Ἐκεῖνος πλησίασε ἀκόμα πιὸ πολὺ καὶ προσπάθησε νὰ βρεῖ λέξεις.

"Ἄν ἄπλωνε τὸ χέρι του μπορούσε νὰ τὴν ἀγγίξει...

Τότες ἡ κοπέλλα σήκωσε ἀπότομα τὸ κεφάλι. Κάτι σκοτεινὰ μάτια διασταλμένα ἀπὸ ἕναν ἀκατανόητο τρόμο τὸν κοίταξαν μὲ μιὰν ἐκφραση ἐχθρικής ἄρνησης, ὡς τὸ σημεῖο πού σχεδὸν τὸν ἔπιασε μιὰ ἀόριστη ντροπὴ. Κίνησε μηχανικὰ τὸ κεφάλι του καὶ γύρισε γρήγορα ἄλλου τὰ μάτια. "Ὅχι, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή δὲν τοῦ ἄρесе καθόλου, πρόσεξε μάλιστα πὼς εἶχε λίγο μεγάλο στόμα καὶ κάτι φακίδες στὴ μύτη.

«Ἐνα κοριτσόπουλο ἐκεῖ πέρα, ποῦχει μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, καὶ κλαψάριστο ἀπὸ πάνω» εἶπε μέσα του κ' ἐρριξε τὸ κεφάλι

καταπίσω. Ἐπαψε ν' ἀσχολεῖται μαζί της, καμώθηκε τάχα τὸν ἀδιάφορο, μὰ δὲν ἔκανε τὴν ἀπόφασή νὰ σηκωθεί καὶ νὰ φύγει. Μείνανε ἔτσι γιὰ μιὰ στιγμή πού φάνηκε νὰ κρατᾷ πολὺ ὥρα, καθισμένοι στὸ παγκάκι. Στούς ὤμους τους θάραινε ἡ σιωπή. Κι ὅταν τέλος πήρε τὴν ἀπόφασή του, νόμισε πὼς θάχε περάσει μιὰ ὥρα ἀπ' τὴ στιγμή πού τῆς πρωτομίλησε.

—Μήπως μπορῶ νὰ σᾶς βοηθήσω;

—Ὅχι, ἀφήστε με σᾶς παρακαλῶ! Μὴ σᾶς νοιάζει γιὰ μένα!

—Μὰ ἐγὼ... ἐσεῖς... ἐσεῖς κλαῖτε. Ἦθελα μόνο... Μὴ φανταστεῖτε πὼς...

Ἄκουγε ὁ ἴδιος τὴν ἀσυνάρτητη φλυαρία του κ' εἶχε τὴν ἐντύπωση πὼς κάποιος ἄλλος μιλοῦσε. Σταμάτησε ἀμήχανος τὴ στιγμή πού κάποιο ἄλλο ζευγαράκι πέρασε σιωπηλὸ ἀπὸ κοντὰ τους.

«Χμ... Καὶ τώρα;» ἀναρωτιόταν μὲ κλονισμένη πιά τὴν αὐτοπεποίθησή του. Τὸ μόνο πού εἶχε νὰ κάνει ἦταν νὰ τοῦ δίνει δρόμο, ἀφοῦ δὲν ἤξερε οὔτε νὰ μιλήσει ὅπως ἔπρεπε σ' ἓνα κορίτσι, ἂν δὲν τὸ γνώριζε ἀπὸ τὸ σχολειό. Κ' ἔπειτα...

Ἡ ὥρα περνοῦσε. Κοίταξε ἀμήχανα τὸ ρολοῖ τοῦ χεριοῦ του. Εἶχαν περάσει οἱ ἐννιά, θὰ χάσει σίγουρα τὸ μεγάλο φιλμ, πού νὰ πάρει ὁ διάβολος! Τὸ ἀνοιξιὰτικο μούχρωμα κρεμόταν κιόλας πάνω στὴν πολιτεία. Μὰ ὅταν ἀνασθήκωσε καὶ πάλι τὰ μάτια του, δὲ μπόρεσε νὰ σηκωθεί. Ἡ κοπέλλα ἐξακολουθοῦσε νὰ κλαίει. Ἐσκυψε ἀπὸ πάνω της ἀποφασιστικά.

Ἐκείνη ἀνασηκώθηκε σὰ νὰ θελε νὰ πηδήσει καὶ νὰ τοῦ ξεφύγει.

Δὲν καταλάβαινε πιά τίποτα. Σήκωσε τοὺς ὄμους του ἀποσβολωμένος.

—Φύγετε ἀπὸ δῶ!

—Μὰ γιατί... ἐγὼ...

—Δὲν ἔχετε καμιὰ δουλειὰ μ' ἐμένα. Ἀφήστε με ἤσυχη, τὸ καταλαβαίνετε!

—Ὁραῖα... Ἀφοῦ θέλετε ἔτσι, τόσο τὸ χειρότερο!

«Πάει, φαίνεται πὼς ἔχει χάσει τὰ μυαλά της», συλλογίστηκε ὀργισμένος. Τὴν ἀφήσανε μπουκάλια καὶ τώρα ὀρίστε, κλαψουρίζει σ' ἓνα παγκάκι καὶ σκέφτεται ν' αὐτοχτονήσει. Δὲν αποκλείεται νὰ πάει νὰ πάρει ποντικοφάρμακο! Γιὰ δὲς, πὼς ἔβγαλε τὰ νύχια της! Μπορεῖ νὰ θέλει νὰ μᾶς παραστήσει πὼς ἀξίζει, ὅπως ὄλες οἱ γυναῖκες. Κ' ἐγὼ; Πολὺ καλά! Ἄντιο, δεσποινιδούλα μου, ὄχι καλὴ ἀγκάμωση, ὄχι καθόλου, παρηγορηθεῖτε μοναχὴ σας, ἀφοῦ δὲ στάθηκε μπορετὸ νὰ σᾶς πάρω

οὔτε μιὰ λέξη λογική. Ἐγὼ δὲν ἔχω καμιὰν ἀνάγκη νὰ σᾶς κρατᾷ τὸ χέρι.

Δυσανεστημένος μὲ τὸν ἑαυτὸ του, ἔβγαλε, γιὰ νὰ ἡρεμήσει, ἄλλο ἓνα τσιγάρο ἀπὸ τὴν τσέπη του. Τὸ γλίστρησε στὰ χεῖλια του μὲ μιὰ νωχελικὴ κομπή κίνηση, καὶ ἄρχισε νὰ φάχνει γιὰ σπέρτα. Ταυτόχρονα σηκώθηκε ἀποφασιστικά. Τούτη ἡ ἀπότομη κίνησή του θὰ κάμει ἐκείνη ἐκεῖ τὴν κυρὰ νὰ καταλάβει πὼς τὴν εἶχε γραμμμένη στὰ παλιά του τὰ παπούτσια.

Ἡ κοπέλλα φοβήθηκε. Μ' ἓνα πήδημα βρέθηκε ὀρθὴ καὶ στάθηκε ἀντίκρυ σὲ στάση αὐτοάμυνας. Ἡ κασσετίνα πού κρατοῦσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ τὴν ἐσφιγγε σπασμωδικὰ στὸ στήθος τῆς ξέφυγε ἀπὸ τὰ χέρια κ' ἔπεσε στὸ τιμντο τῆς ἀλλέας.

Τώρα, ἦταν χάμω, ἀνάμεσα στοὺς δυὸ τους.

Τοῦρθε νὰ γελάσει θριαμβευτικὰ μὲ τὸν ἀνόητο τρόπο της καὶ νὰ φύγει μ' ἓνα αἰσθημα ὑπεροχῆς, νὰ τὴν ταπεινώσει κομματάκι. Μὰ ὅταν ἀναψε τὸ σπέρτο, ἔμεινε καρφωμένος στὴ θέση του ἀπὸ τὸ ξάφνιασμα κ' ἔπαιξε τὰ τσιγούρα του ἀπὸ τὴ φρίκη.

Στὴν τρεμάμενη ἀνταύγεια πού ἀπλώθηκε στὴ σιλουέττα τῆς κοπέλλας, ἀντίκρυ του, εἶδε γραμμμένο στὸ ποσειδωμένο της παλτὸ ἓνα ἀνοιχτὸ κίτρινο ἀστέρι νὰ γράφει στὴ μέση: «Jude!» (1)

2

Τὸ ἀγόρι ἀναστένναξε μὲ σφιγμένο τὸ λαιμὸν.

—Εἷσασε...

Σώπασε ἀμέσως. Ἀπὸ τὸ ξάφνιασμα πού ἐνιωσε λησμόνησε ν' ἀνάψει τὸ τσιγάρο του καὶ πέταξε τὸ σπέρτο γιὰ τὸ τοῦκαιγε τὰ δάχτυλα. Ἐξακολουθοῦσαν νὰ στέκονται ἀντίκρυ ἓ ἓνας στὸν ἄλλον, ἀλαλοὶ κι ἀποδρακωμένοι, δυὸ εὐθραυστες σκιὲς κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πού ὀλοένα ἔσθηνε.

Ἡ κοπέλλα ὁμολόγησε μὲ μιὰ κίνηση σὰν ἀνταρσία.

—Ναί. Κ' ἔπειτα; Τί; Φοβηθήκατε, ἔ;

—Μὰ δὲν ξέρω, ἀλήθεια, γιὰ τὴν νὰ φοβηθῶ.

Ἐσκυψε καὶ σήκωσε τὴν κασσετίνα καὶ τὴν ἔβγαλε ἀπὸ τὸ παγκάκι, κι ὅλα αὐτὰ μὲ ἀδέβαια κινήσεις, γιὰ νὰ κερδίσει καιρὸ καὶ νὰ μπόρεσει νὰ συνέλθει ἀπὸ τὸ ξάφνιασμα του. Ἡ κοπέλλα κάθησε καὶ πάλι δίπλα στὴν κασσετίνα.

1. Ἑβραῖα.

α της και τήν έσφιξε στην άγκαλιά της. Έ-
κείνος κάθησε κοντά της κ' έτριψε τὸ στεγνὸ
του πρόσωπο.

Τὸς χώριζε ἡ κασσετίνα.

—Πραγματικά, γιατί; Γιατί νὰ φοβηθῶ;

Ἀναστήκωσε τὸ κεφάλι της.

—Γιατί; Γιατί; Δὲν σὰς ἔκαναν μάθημα

πίτι σας, οὔτε στὸ σχολειὸ κάναε; Δὲν τὸ ξέ-

ρετε πὼς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κάνατε παρέα μὲ

ἄνθρωπους σὰν κ' ἐμένανε;

Δὲν ἀποκρίθηκε τίποτα. Ἀφουγκραζόταν

τὴν ἀνάσα της, νὰ ἐκεῖ, δίπλα του. Ἐκείνη ἀ-

ναστήκωσε τὸ κεφάλι της, καὶ ἤρεμη τὴν κοί-

ταξε τὸ σκοτεινιασμένο οὐρανὸ. Στήριξε τοὺς

ὄγκωνες του στὰ γόνατά του, δὲν ἔβγαζε μι-

κρά, κ' ἔμενε ἀκίνητος ὡς τὴ στιγμή πού ἄκου-

ε τὴν πιγμένη της φωνή.

—Θὰ μπορούσα νὰ σὰς μιλάω δλόκληρες

ὥρες. Ὅταν ἤμουνα μικρή, ἔκανα τὴν ἀρρω-

στη γιὰ νὰ μὴν πηγαίνω σχολειὸ... καμιὰ

σορά. Φοδόμενον τὰ μαθηματικά. Δὲν ἤμουν

πεννημένη γιὰ μαθηματικά. Τώρα, δὲν τὰ φο-

βάμαι πιά, ὄχι, δὲν τὰ φοβάμαι πιά! Δὲν ἔχω

καίριμα νὰ πάω πουθενά, ἀκόμα καὶ στὸ σι-

νειά...

Μηχανικά ἀγγιξε τὸ πορτοφόλι του ὅπου

ἦταν τὸ εἰσιτήριο, μὰ τράθηξε ἀμέσως τὸ χέρι.

Ἔτσι: εἴτε ἀλλιῶς εἶναι πιά ἀργά, διαπίστωσε

ὅτι ἔχει ἄλλο, μὰ δίχως λύπη.

—Καὶ δίχως ἄλλο οὔτε κ' ἐδῶ, σ' ἓνα δημό-

σιο κῆπο. Δὲ θέλει ρώτημα, ὄχι, δὲν ξέρω

πάλι. Μὰ τί σημασία ἔχει; Ὅριστε, τὰ ξέρετε

ἅλα, μπορείτε λοιπὸν νὰ πηγαίνατε.

—Κ' ἐσεῖς;

—Ἐγώ;

—Ἐσεῖς δὲ θὰ πᾶτε σπίτι σας;

—Ὁχι.

—Γιατί;

—Γιατί... τὸ ἴδιο κάνει! εἶπε ἀδέξια. Ἐ-

σὰς τί σὰς νοιάζει αὐτὸ τὸ πράμα; Μὴν ἀνα-

κατωνόσαστε μ' ἐμένανε. Ἐγὼ εἶμαι ἓνα φω-

ταράκινο σκυλί.

Τὴν ἔκοψε:

—Μὴ λέτε αὐτὰ τὰ πράματα! Πρῶτα πρῶ-

τα πού δὲν τὸ σκέφτηκα αὐτὸ τὸ πράμα!

Ἐσκυψε τὸ κεφάλι της συχισμένη κι ἀνα-

στενάξε.

—Μὴ μὲ συναριζόσαστε, εἶπε πιὸ μαλακά.

Ἄν σκεφτόσαστε ἔτσι θάταν τρομερό. Μπορεῖ

νὰ φωνάζετε νὰ μὲ δουτήξουν.

Τὴν ἔπιασε ἓνα ξαφνικὸ κρῦο, ἀνατρίχιασε

καὶ τυλίχτηκε στὸ πανωφόρι της.

—Μπρρρ... Κρῦωσε ὁ καιρὸς. Θ' ἀρπάξε-

τε καμιὰ πούντα ἐδωπέρα. Ἐπιτέλους γιατί
δὲ φεύγετε;

—Γιατί δὲ θέλω κ' ἐγὼ νὰ φύγω ἀποκρίθη-
κε ἐκείνος. Καὶ τέλος πάντων δὲν εἶμαι κα-
νένα παιδάκι.

Ἀνάμεσα στὶς φράσεις τοὺς τρύπωναν στε-
νόχωρες παύσεις. Γύρω τριγύρω ἀπλώνονταν
κιόλας ἀλέκιστα σκοτάδια. Ἀκόμα καὶ στοὺς
τοιχοὺς τῶν ἀκίνητων, σ' ἐκεῖνα τὰ ψηλά κά-
στρα πού περικυκλώναν τὸ πάρκο, δὲν σπιθο-
βολούσαν ἀναύγειες ἀπὸ τὰ παράθυρα, εἶχαν
βάλει στὰ τζάμια χαρτιά γιὰ τὴ συσκότιση
καὶ πίσω τοὺς ἀνάσταναν ἀνθρώπινες ὑπάρξεις.
Κι αὐτὴ ἡ νύχτα! Ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ χαμόδεν-
τρα ἔλαμπε τὸ πυροκόκκινο σημάδι ἐνὸς τσι-
γάρου στὰ χεῖλια κάποιου περαστικοῦ κ' ὕ-
στερα χανόταν, κ' ἔμεναν καὶ πάλι ἐκεῖ μόνοι
τοὺς, νὰ προσπαθοῦν νὰ κρατοῦν. τὸ νῆμα ἐ-
νὸς ἀσυνάρτητου διάλογου.

—Νομίζατε πὼς ἴθιλα νὰ σὰς πειράξω, ἔ;

—Ναί, ἔτσι νόμιζα.

—Ὁχι, ἐγὼ εἶμαι ἓνας τύπος παλὺ συνη-
θισμένος... Ὅριστε, κάθουμι ἐδωχάμου. Εἶ-
χα θγάλει εἰσιτήριο γιὰ νὰ πάω στὸ σινεμά...

Τὸν ἔκοψε:

—Καὶ δὲν πήγατε ἐξ' αἰτίας μου;

—Ὁχι, δὲ φταῖτε ἐσεῖς, μὴ νομίζετε τέ-
τοιο πράμα... Ἐγὼ... τὸ ἴδιο μοῦ εἶναι...
Χμ... Σήμερα πήρα τὸ ἀπολυτήριό μου. Μ'
εἶχε πιάσει κόψιμο μὲ τὰ γερμανικά τους!
Ἐέρετε, ἐτούτους τοὺς καιροὺς, μὰ...

—Κ' ἐγὼ, ἐφέτος θὰ ἔπαιρνα τὸ ἀπολυτή-
ριό μου. Ἦμουν στὴν πέμπτη ὅταν μ' ἔδιω-
ξαν ἀπὸ τὸ Λύκειο.

—Μὴ μὲ παρεξηγήσετε πού σὰς ἔκανα νὰ
τὸ θυμηθεῖτε.

—Ἀσφαλῶς δὲ σὰς παρεξηγῶ. Μὰ τί; θὰ
περναῖμε τὴν ὥρα μας μὲ συγγνώμες;

Συμφώνησε κι αὐτὸς ἤρεμα κι ἀναρωτήθη-
κε τί νὰ πεῖ. Καταλάβαινε πὼς τοῦ ἦταν τώρα
ἀδύνατο νὰ σηκωθεῖ ἀδιάφορα, νὰ πεῖ: καλη-
νύχτα, καὶ νὰ φύγει. Ἐνωθε πολὺ κοντά της.

Ἐδειξε μὲ τὸ δάχτυλο τὴν κασσετίνα:

—Τί ἔχετε ἐδωμέσα;

—Τίποτα τὸ ἰδιαίτερο. Κάτι ροῦχα καὶ μιὰν
ὀδοντόδουρτσα. Ἐνα βιβλίο πού ἀγαπᾶω πο-
λύ. Καί... Σίγουρα δὲ ζυγίζει οὔτε τὰ πε-
νήντα κιλά πού δικαιούμαστε, μὰ δὲν ἔχω τί-
ποτ' ἄλλο.

Δὲν κατάλαβε.

—Μὰ γιατί πενήντα κιλά;

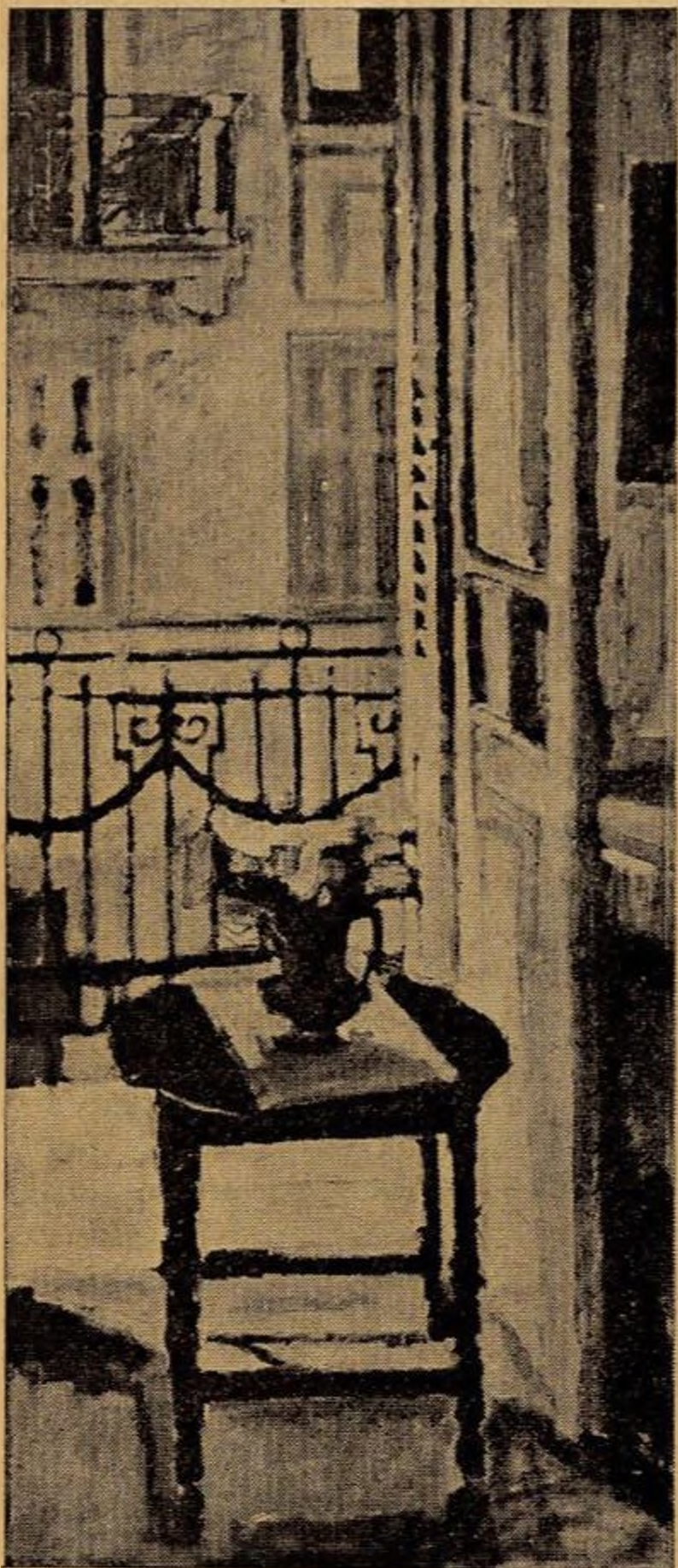
Τοῦ τὰ ἐξήγησε ὅλα μὲ ἀδέξια λόγια, ἀνα-
κατωμένα καὶ ἀσυνάρτητα, πηδώντας ἀπὸ τὸνα

στ' άλλο, μὰ ἐκεῖνος κατάλαβε τὴν οὐσία. Κατοικοῦσε μὲ τοὺς γονιούς της σ' ἓνα προάστιο τῆς Πράγας. Ὁ πατέρας της ἦταν γιατρός. Ὑστερα ἤρθαν οἱ Γερμανοί, ὁ μεγάλος της ἀδερφός ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀνατολή ἢ γιὰ τὴ Δύση, κανένας δὲν ἤξερε. Ἡ κοπέλλα ἔμεινε ἀπὸ δῶ κ' ἓνα χρόνον στὴν Πράγα σὲ κάτι συγγενεῖς. Ἡ ἀδερφή τοῦ πατέρα της εἶχε παντρευτεῖ ἕναν ἄριστο καὶ γιὰ τὴν ὥρα δὲν πείραζαν τὰ μικτὰ ζευγάρια.

Ἡ φιλοξενία της ἐκεῖ ἦταν μιὰ μικρὴ καταστρατήγησι πετυχημένη. Δίχως ἄλλο γι'

II. Τέτσι :

Ἐσωτερικὸ

αὐτὸ ὁ πατέρας της κ' ἡ μητέρα της εἶχαν γει πρῶτοι γιὰ τὸ στρατόπεδον τῆς Τεραζόβον τὸν περασμένο Νοέμβριον. Ἔχει νὰ πάρει γραμμα τοὺς ἀπὸ δῶ καὶ τρεῖς μῆνες. Λέτε νὰ εῖσιν εἰς τὴν πόλιν; Γιατί δὲν γράφω; Εἶχαν συμφωνήσει κάτι κρυπτογραφήματα γιὰ νὰ λέγε μερικὰ πράγματα. Στὰ πρῶτα γράμματα, δὲν παραπονιόντανε πολὺ, μὴν θύμως νὰ μὴν ἴθελαν νὰ τὴν τρομάξουν. εἰς τὴν πόλιν; Τί λέτε κ' ἐσὶν ἔτι; Τὸν ρωτοῦσε ἐπίμονα.

Ἐκεῖνος σήκωνε ἀμήχανα τοὺς ὤμους, ἤξερε τίποτα ἀπ' ὅλα τοῦτα καὶ ὡς τὰ σήματα ἐλάχιστα τὰχε σκεφτεῖ. Καὶ τώρα, ἔ; Καὶ ἔτι; Τελευταῖα ἤρθε κ' ἡ δικὴ της ἡ σειρά, ἡ στήν τσέπη της μιὰ πρόσκλησις γιὰ τὴν ἑστία. Κ' ἔγραφε ὅλες τίς προβλεπόμενες νῆς ἂν δὲν παρουσιαζόταν τὴν ὀρισμένην ἡμέραν ἐν τῷ ὀρισμένῳ τόπῳ, στὴν ὑπηρεσία μεταγωγῆς τῶν ἀποβιβάσεων. Αὐτὸ εἶναι!

—Καὶ πότε πρέπει νὰ παρουσιασθῶ; ῥώτησε μὲ ἀχρωμὴ φωνή.

—Ἐπρεπε... ἀναστενάξτε ἡ κοπέλλα, ἡμέρα τὸ πρῶτον.

Τὸν ἔσφιξε κρύα ἀνατριχίλα:

—Καὶ δὲν πήγατε;

—Ὁχι!

Τὸ ἀγόρι δὲν ξανάβγαλε λέξη.

Σφύριξε σιγὰ ἀπὸ τὸ ξάφνιασμα του. Ἄποκριθεῖ σ' αὐτὰ; Μπορεῖ τούτη τὴν ὥραν νὰ τὴν ζητοῦσαν, ἐνῶ φλυαροῦσαν οἱ δύο; Ἴσως νὰ χτυποῦσαν κλωτσιὰς τὴν πόρταν θειᾶς της. Κάτι ἄντρες μὲ πέτσινα σακάκια μὲ χαμηλὰ νασκέτα, καὶ μὲ φουσκωμένους τσέπας! Σιχαμάρα! Εἶχε συναρτήσει καὶ ἕναν ἀπὸ δαύτους στὴ σκάλα τοῦ σπιτιοῦ ἔμεινε μὲ τοὺς γονιούς του, κ' ἐνωθε ἀκόμα σα στὴ σάρκα του ἐκείνη τὴν παγερὴ φωνὴν ποὺ εἶχε κυριέψει ὅλον τὸν κόσμον, μέσα στὴν πόλιν κ' ἔκανε τὰ δόντια νὰ χτυπᾶν: Ἄνοσον! Καὶ τὰ χτυπήματα νὰ πέφτουν ὄροχον στὰ νίδια τῆς πόρτας!

Καὶ τώρα, τούτη ἡ κοπέλλα ἐδῶ...

Βγήκε ἀπὸ τοὺς ὀδονηρούς του λογιζόμενος ὅταν ἐκείνη ξανάρχισε νὰ κλαίει. Ἐκείνη πρόσωπο στὰ χέρια της γιὰ νὰ πνίξει ἑαυτὴν μό, μὰ δὲν τὸ κατάρφερε.

Ἐκεῖνος τὴν ἔπιασε ἀπὸ τοὺς ὤμους καὶ ἔσφιξε μὲ τὰ δάχτυλά του. Ἐκείνη δὲν στεκόταν πιά. Λόγια, λόγια! Ἡ ἀδυναμία τὸν ἀφόπλιζε.

(Ἡ συνέχεια στὸ ἐπόμενον)

Γύρω στον «'Επιτάφιο»

‘Ο «'Επιτάφιος» που διηύθυνα ἐγὼ μὲ ἐκτελεστές τὸν Μπιθικότση, τὸ Χιώτη καὶ τὰ λαϊκὰ ὄργανα, δέχτηκε συγκεντρωμένα πυρὰ. Βέβαια, τὰ διάφορα κείμενα που χτυπούσαν τὴν ἐκδοσὴ αὐτὴ τοῦ «'Επιτάφιου» παρουσιάζουν πολλές διαφορὲς μεταξύ τους, τόσο στὸ ὕφος καὶ στὰ ἐπιχειρήματα που ἀναπτύσσουν, ὅσο καὶ στὶς διαφαινόμενες προθέσεις ἐκείνων που τὰ ἔγραψαν. Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ προσπαθοῦν ἔμμεσα νὰ μὲ «μειώσουν», καὶ μὲ ἀντιπαραθέτουν στὸν Μάνο Χατζηδάκη, φίλο μου ἀγαπημένο που ἐκτιμῶ καὶ θαυμάζω.

Τὴ στιγμὴ αὐτὴ, τόσο ὁ Μάνος Χατζηδάκης, ὅσο, νομίζω, κ' ἐγὼ ἔχουμε πάρει πιά τὸ δρόμο μας, τὴ σειρά μας. Καὶ ξέχωρα ἀπ' τὴν ὁποία καλλιτεχνικὴ ἀξία μας, ξέρουμε πολὺ καλὰ κ' οἱ δύο μας ὅτι σήμερα εἴμαστε οἱ δύο μοναδικοὶ Ἕλληνες συνθέτες, που κερδίζουμε τὸ ψωμί μας ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἀπ' τὶς συνθέσεις μας, ἀπ' τὴ μουσικὴ μας. Κι αὐτὸ εἶναι, πιστέψτε με, πολὺ σημαντικό γιὰ τὴν ψυχικὴ ὑγεία μας τουλάχιστον. Χθὲς ἀκόμα ὁ Μ. Χ. ἦρθε ἐδῶ στὸ Παρίσι καὶ ἔκανε πρόβες στὴ μουσικὴ που ἔγραψε γιὰ ἓνα θέατρο στὰ Grands - Boulevards. Δυὸ βήματα πιὸ κεῖ, στὴν Place Clichy γίνονταν οἱ πρόβες τῆς δικῆς μου μουσικῆς, που χορεύει ἡ Λουντμίλλα Τσερίνα. Ξέρουμε λοιπὸν πολὺ καλὰ οἱ δύο μας τί ἔχουμε κάνει ὡς τώρα. Καὶ στὸ σημεῖο ὅπου βρισκόμαστε, εἶναι μάταιο νὰ προσπαθεῖ κανεὶς νὰ μειώσει τὸν ἓνα ἀντιπαρατάσσοντάς τον στὸν ἄλλο.

Πέρ' ἀπ' αὐτό, θὰ ἤθελα πολὺ νὰ μιλήσω ἐπὶ τῆς οὐσίας, ν' ἀπαντήσω σ' ἐπιχειρήματα. Ἄλλὰ οἱ περισσότεροὶ ἐπικριτές μου δὲν παρουσίασαν ἐπιχειρήματα. Μόνο καταδικαστικὲς ἀποφάσεις, παρμένες κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Μιὰ καὶ στήνομαι λοιπὸν στὸν τοῖχο ἄς «ἀπολογηθῶ» :

Τὰ τραγούδια τοῦ «'Επιτάφιου» ἀπ' τὸ 1 ὡς τὸ 8 ἔχουν ὅλα τὴν ἴδια γραμμὴ, τὸ ἴδιο στυλ, τὸν ἴδιο χαρακτήρα. Ἄλλωστε γράφτηκαν μονοκοπανιάς στὴν ἴδια μέρα, στὴν ἴδια ὥρα. Ὅμως μιὰ - δυὸ νότες ἐδῶ, μιὰ φράση ἐκεῖ, θυμίζουν διακριτικὰ πότε ἓναν π υ ρ ῆ ν α ἀπὸ ἓνα μανιάτικο μοιρολόι (No 1) ἢ ἓνα χ α ρ α κ τ ῆ ρ α (μὲ 2 νότες) ἀπὸ ἓνα κρητικὸ ριζίτικο (No 5). Τὸ ἴδιο ὅπως στὶς συνθέσεις τῶν «κλασσικῶν» τῆς λαϊκῆς μας μουσικῆς (Τσιτσάνη — Μητσάκη — Χιώτη) που μέσα στὸ ἴδιο τὸ «λαϊκὸ» στυλ (στὸ ὁποῖο ἀνήκει καὶ ὁ «'Επιτάφιος») διακρίνουμε ἄλλοτε

τὴν ἐκκλησιαστικὴ μελωδία («Συννεφιασμένη Κυριακή», «Ὅταν μπαίνεις στὴν ταβέρνα» καὶ τὸ No 8 τοῦ «'Επιτάφιου») ἄλλοτε νησιώτικο τραγούδι («Ζέππος», τὸ No 6 τοῦ «'Επιτάφιου») κλπ. κλπ.

Αὐτὲς οἱ ἐπιδράσεις, αὐτὰ τὰ «δάνεια», ἀποδεικνύουν ἴσα - ἴσα τὴν ἑλληνικότητα τῆς λαϊκῆς μελωδίας, γιατί τὴν δένουν, τὴν κάνουν ἓνα κλαδὶ ποῦναι ὀργανικὰ δεμένο μὲ τὸν κορμὸ — τὴν δημοτικὴ, τὴν ἑλληνικὴ μουσικὴ.

Αὐτὰ γιὰ τὸν μελωδικὸ χαρακτήρα. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ρυθμούς: Πρῶτον, γιατί αὐτὴ ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τὸ ζεῖμπέκικο; Ποιὸς ἀληθινὸς μουσικὸς (δημιουργὸς ἢ ὄ,τι ἄλλο) μπορεῖ νὰ μείνει ἀδιάφορος μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν παράξενη (τουλάχιστον!) σύζευξη τοῦ ζυγοῦ μὲ τὸ περιττό, τοῦ δύο μὲ τὸ τρία, που χαρακτηρίζει ἐξ ἄλλου τόσοσους καὶ τόσοσους ἑλληνικοὺς χορούς (7/8, 5/8, 9/8);

Ἄς ἀντιπαραβάσουμε τὸν καλαματιανὸ 7/8 μὲ τὸν ζεῖμπέκικο 9/8. Ὁ πρῶτος ὑποδιαιρεῖται ὡς ἐξῆς: 3 + 2 + 2. Ὁ δεύτερος 2 + 2 + 2 + 3. Αὐτὴ ἡ ἀντίστροφη ἀναλογία δὲν σὰς λέει τίποτε; Ἐμένα, τὸ μουσικὸ δημιουργό, μὲ γοητεύει. Κ' ἔπειτα αὐτὴ ἡ αὐστηρότητα, αὐτὴ ἡ ἐκπληκτικὴ ὁμοιογένεια στὸ ζύγισμα τῶν φράσεων, που πρέπει νὰ πέσουν μὲ μαθητικὴ ἀκρίβεια, σ' αὐτὸ τὸ τμήμα τοῦ μέτρου καὶ ὄχι σὲ ἄλλο, ἀποκαλύπτουν μιὰν ἀπέραντη λαϊκὴ μουσικὴ σοφία κ' ἓνα ὄξύ καὶ σίγουρο μουσικὸ ἔνστικτο, σμιλεμένα καὶ τὰ δύο, ποιὸς ξέρει ἀπὸ ποιούς νόμους, ἀφομοιωμένους ἐντούτοις σὲ ἐκπληκτικὸ βαθμὸ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς μουσικοὺς μας.

Μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ χασάπικος ὑπῆρξε παλιὸς βυζαντινὸς χορὸς. Δὲν τὸ ξέρω. Ὅμως θαυμάζω αὐτὴ τὴν ἀπείριτη αὐστηρότητα τοῦ ρυθμοῦ ὅπως ὑπερθαυμάζω τὸν χασάπικο χορὸ, που εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τῆς νεοελληνικῆς τέχνης.

Οἱ ρυθμοὶ αὐτοί, δίχως νὰ τὸ ἔχω συνειδητοποιήσει, γεννήθηκαν μ α ζ ἰ μὲ τὶς μελωδίες τοῦ «'Επιτάφιου». Ἴσως σ' αὐτὸ νὰ βοήθησε ὁ δεκαπεντασύλλαβος στίχος που ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως στὸ ρυθμὸ τοῦ Ζεῖμπέκικου.

Αὐτὸς ὁ ρυθμὸς (τὰ 9/8) ὑπάρχει φυσικὰ καὶ στὴν ἐκδοσὴ τῆς Fidelity («Βασίλειψες ἀστέρι μου») καὶ ἀπορῶ πῶς δὲν ἔγινε ἀντιληπτός.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς στὰ ἄλλα τραγούδια αὐτὰ τὰ 9/8 ὑπῆρχαν ὑποσυνειδήτως. Δηλαδή ὑπῆρχαν δίχως νὰ τὸ ξέρω σαφῶς κ' ἐγὼ ὁ

Συγκρίνοντάς την όμως και με την έκδοση της Columbia θα διαπιστώσει ότι επίσης και σ' α υ τ ή ν, ο Μπιθικότσης ακολουθεί την πρωταρχική μου έκταση το ίδιο, φράση με φράση και αναπνοή με αναπνοή.

Λυπᾶμαι που δεν μπόρεσαν να διακρίνουν ότι με όλο το χάσμα που τους χωρίζει, ή Μούσχορη κι ο Μπιθικότσης (όπως και η Μαίρη Λίντα στη νέα μας έκδοση) τραγουδούν στο βάθος με τὸ ν ἴ δ ι ο τ ρ ὀ π ο, προσπαθώντας να πλησιάσουν στο ίδιο πρότυπο που είναι στην προκειμένη περίπτωση ή σ υ γ - κ ε κ ρ ι μ ἔ ν η ἰ δ ἔ α π ο ὺ ἔ χ ω γ ι ἄ τ ὸ π ῶ ς π ρ ἔ π ε ι ν ἄ τ ρ α γ ο υ δ ι ἔ τ α ι ἡ λ α ἱ κ ῆ μ α ς μ ο υ σ ι κ ῆ. Ποιός πλησιάζει περισσότερο σ' αυτό το πρότυπο; Λ.χ. ή Μούσχορη είναι ἀφθαστη στο «Βασίλειψες ἀστέρι μου», όμως ο Μπιθικότσης στο «Γλυκέ μου ἐσὺ δὲ χάθηκες». (Ὅπως επίσης και ή Γιόβανα στη «Μυρτιά», που δίνει μιὰ σχεδὸν τέλεια εἰκόνα τ ο ὕ π ῶ ς π ι σ τ ε ὕ ω ὅτι θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ σωστή ἔρμηνεία).

Θέλω νὰ ἐξηγηθῶ καλά. Δὲ μειώνω καθόλου τὴν προσφορὰ τοῦ Χατζηδάκη, τὴν τόσο σημαντική και πολύτιμη, που ἐξάλλου με συγκινεῖ ἰδιαίτερα και σὰν χειρονομία. Δὲν μπορῶ όμως νὰ παραδεχθῶ αὐτὴ τὴν ἠθελημένη παραμόρφωση, δηλαδή τὸ περίφημο: ὁ ΜΑΝΟΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ παρουσιάζει τὴ ΝΑΝΑ ΜΟΥΣΧΟΥΡΗ στὸν «ΕΠΙΤΑΦΙΟ» τοῦ Γιάννη Ρίτσου, με μουσική κλπ. κλπ. (μικρὰ γραμματάκια), νὰ περνᾶει ἀπὸ τὶς πληρωμένες ρεκλάμες και ραδιοφωνικὲς ἐκπομπὲς στὶς βαθυστόχαστες «μελέτες».

Εἶναι παράξενο κι όμως φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι, που ἂν και πιστὰ και τίμια ἀφοσιωμένοι στὴν ὑπόθεσι τοῦ λαοῦ, ἀγνοοῦν τὸν ἴδιο τὸν λαό. Αὐτοί, που ἂν τοὺς θάλεις νὰ ζήσουνε ἔστω γιὰ μιὰ βδομάδα μέσα σὲ μιὰ συνοικία, σ' ἓνα ἐργοστάσιο, ἢ σ' ἓνα γυαλί, θὰ σκάσουν ἀπὸ ἀσφυξία. Γι' αὐτὸ κι ἔχουν τὸ θάρρος νὰ προσβάλλουν τὸν ἴδιο τὸ λαό: Νὰ τοῦ ἀρνοῦνται δηλαδή τὴ δύναμη, τὴν ἰκανότητα στὸ νὰ διαλέγει κάτω ἀπὸ ὁ π ο ι - ε σ δ ἡ π ο τ ε σ υ ν θ ἦ κ ε ς τὴν πνευματική του τροφή και στὴν περίπτωσή μας τὰ τραγούδια του. Εὐθὺς μόλις ποῦμε: «Μὰ καλά, πῶς εἶναι δυνατὸν ὅλος ὁ λαὸς νὰ τραγουδάει σήμερα, ὅπως και χτές, τὶς λαϊκὲς μελωδίες;», ἢ ἀπάντησή τους, ἢ στερεότυπη, εἶναι πῶς «τὸν λαὸ τὸν ποτίζουν κλπ. κλπ.». Τὸν ποτίζουν, ναί, με κάθε λογῆς ἀκαθαρσίες, όμως ὅταν ὁ φτωχὸς μείνει γιὰ μιὰ στιγμὴ ἐνώπιος ἐνώπιω κι ἀνοίξει τὴν καρδιά του, τότε καμμιά δύναμη δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ στραγγαλίσει τὸν ἀναστεναγμὸ του. Κι ὁ ἀναστεναγμὸς του, ἦταν ἄλλοτε κραυγὲς βουλήσιες κι ἄλλοτε μακρόσυρτα μοιρολόγια. Ἐσεῖς, όμως, και ή μουσική σας παρέα, ἐδῶ στὴν Ἀθήνα, προπαγανδίζατε θούρια βαυαρικῆς καταγωγῆς, που ἐπειδὴ τύχαινε νᾶχουν δυὸ τρεῖς φράσεις κομμένες με τὸ ψαλίδι ἀπὸ προοδευτικὲς ἐφημερίδες ἔπρεπε καλὰ και σῶναι νᾶναι κι αὐτὰ προοδευτικὰ και λαϊκά. Ὅμως τὸ ἀληθινὰ προοδευτικὸ και τὸ ἀληθινὰ λαϊκὸ βρισκόταν και ἔμεινε ἄλλου. Στὰ

λαϊκὰ τραγούδια. Και ή αἰτία εἶναι ἀπλή: γιατί ὑπῆρχε ἐκεῖ μέσα ἀνάγκη — ὑπῆρχε ἀλήθεια.

Ὅπως ὑπάρχει ἀνάγκη — ὑπάρχει ἀλήθεια και στὴν τελευταία και τὴν πιὸ ἄσχημη ἀκόμα πενιὰ τοῦ Χιώτη.

Κι ὅταν σκέφτομαι πῶς ἀκούσατε τὴν καταπληκτικὴ εἰσαγωγή, που παίζει σὰν μεγάλος ἔρμηνευτὴς στὸ Νο 8 τοῦ «Ἐπιτάφιου», δίχως ὄχι νὰ συγκινηθεῖτε, — θάταν ἴσως πολὺ, — ἀλλὰ ἀπλῶς ἔτσι νὰ σταματήσετε και νὰ ἀναρωτηθεῖτε, σκέφτομαι πῶς θὰ ἀντιπερνοῦσα τὰ γραφόμενά σας με ἠλεκτρονικὴ ταχύτητα, ἂν δὲν ὑπῆρχαν αὐτοὶ οἱ χιλιάδες φίλοι ἀναγνωστές που θέλω με κάθε θυσία νὰ ξεπεράσουν τὰ ἐσφαλμένα συμπεράσματα, ὅπου θέλετε νὰ τοὺς ὀδηγήσετε.

Ἔρχομαι τώρα στὸς στίχους τοῦ Ρίτσου. Δὲ νομίζω πῶς ὑπάρχει μεγαλύτερη δόξα γιὰ ἓνα ποιητὴ — ἀκόμα και τὸν πιὸ μεγάλο — ἀπ' τὸ νὰ τραγουδιέται ἀπ' τὸ λαό. Πάνω στὸ θέμα αὐτό, τῶν στίχων, οἱ στάσεις, οἱ διαφορὲς στάσεις εἶναι τελείως ἀποκαλυπτικές. Ἡ φωνὴ τοῦ Μπιθικότση και ὁ τρόπος που τὸν δίδαξα ἐγὼ ὁ ἴδιος νὰ τραγουδήσει, νομίζω, ὅτι πάει νὰ γίνεῖ ἡ συνισταμένη αὐτῆς τῆς φωνῆς τοῦ Ἑλληνα, ἂς τὸ πῶ ἔτσι, λεβέντη. Τοῦ ξωμοχοῦ, τοῦ φαντάρου, τοῦ φοιτητῆ, τοῦ ἐργάτη. Τοῦ καθένα μας. Μιά, τέλος πάντων, ἀπ' αὐτὲς τὶς φωνὲς που ἀκούσαμε τὰ σούρουπα σὲ κάθε λογῆς τόπους, συνθήκες κ' ἐποχές. Ποὶ βρέθηκαν πρὸς Θεοῦ αὐτὰ τὰ «σπηλαιώδη, τὰ μισόβραχνα, τὰ βαριά, τὰ α... α... α...». Μὰ, τέλος πάντων, ὅλοι αὐτοὶ οἱ κύριοι σὲ Λόκειο Καλογραιῶν ἀνατράφηκαν; Δὲ βγήκαν και λίγο πιὸ ἔξω; Δὲν ἄκουσαν Κρητικούς βουσκούς και ἀγωγιάτες Τριπολιτσιώτες; Δὲν τραγουδῶσαν ποτέ τους στὴν ταβέρνα, στὸ κρατητήριο, στὸ κορίτσι τους; Δὲ ζοῦνε στὴν Ἑλλάδα; Φαίνεται πῶς δὲ ζοῦνε στὴν Ἑλλάδα! Και ή ποίηση τοῦ Ρίτσου; Ὑπάρχει λ ἔ ξ η μήπως μέσα στὸν Μπιθικότση, που νὰ μὴν λέγεται καθάρια, σωστὰ και με τὸ ἀληθινὸ συναισθηματικὸ της νόημα; Ὑπάρχει φράση, που νὰ μὴν ἀκολουθεῖ πιστὰ, σχολαστικὰ τὸ κείμενο, που νὰ μὴν τὸ χρωματίζει, που νὰ μὴν κάνει σπαραχτικότερο τὸ σπαραγμὸ και τὴν ἀπελπισία, που νὰ μὴν ἀπελπισμένῃ; Ἐχετε καλὸ αἰσθητήριο, ἔχετε καλὴ θέληση; Πέστε μας τότε συγκεκριμένα, χειροπιαστὰ που, σὲ ποιά λέξη, σὲ ποῖο νόημα, προδόθηκε ή ποίηση τοῦ Ρίτσου. Κι ὅταν ὁ Μπιθικότσης ἀρχίζει με τὸ «Γιὲ μοι ποιά μοῖρα σ' ὀγραφε» και δὲν αἰσθάνεστε ἰσχυρικὴ ἐκκένωση ἀπὸ συγκίνηση, τότε ἀπαρτῆτως δύο τινὰ θὰ πρέπει νὰ συμβαίνουν: ἢ εἰσεῖς ἢ ἐγὼ, πάντως ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο μὴν δὲν καταλαβαίνει ἀπὸ μουσική. Εὐχομαι νὰ εἶμαι ἐγὼ, που στὸ κάτω κάτω δὲν ἔχω καμμιά ὑπεύθυνη θέση, δὲ διαφωτίζω τοὺς ἄλλους, ὅτι κι ἂν κάνω, κακὸ τοῦ κεφαλιοῦ μου μοιχα κάνω. Ἐξάλλου τὸ ἀπόδειξα και με τὸ «Ἐπιτάφιο», που ὅπως τὰ καταφέρατε τελικὰ νὰ δείξετε ἔκανα σχεδὸν κατὰ τὴν ἀλήθειαν καλὴ μουσική, που όμως δὲν ἀναδείχθηκε.

ρά μονάχα χάρη «στη λεπτή καλλιτεχνική αίσθηση» ενός τρίτου, γιατί αν έμενε τὸ χοντρὸ γούστο τὸ δικό μου δὲ θάχαμε παρὰ μονά-

Παρίσι 21 - X - 60

χα αὐτὸ τὸ στραγγαλισμένο τέρας, μὲ «έκτροπές καὶ μπουζουκλίδικα τερτίπια» γιὰ ἐπιτάφια στολίδια.

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

Ἡ «Ἑλληνικὴ Ποίηση Ἀνθολογημένη»

(Ἀπάντηση στὴν κριτικὴ τοῦ Κ. Πορφύρη)

Α'. Στὴν «Αὐγὴ» (15 Ἰουλίου) δημοσιεύτηκε κριτικὴ τοῦ Κ. Πορφύρη γιὰ τὴν «Ἑλληνικὴ ποίηση», τὴν ἀνθολογία τῶν Μ. Αὐγέρη, Μ.Μ. Παπαϊωάννου, Β. Ρώτα, Θρ. Σταύρου, ἀπ' ἀφορμὴ τὸν Γ' καὶ Δ' τόμο, ποὺ κυκλοφόρησαν ὁ ἕνας πρὶν ἕνα χρόνο καὶ ὁ ἄλλος πρὶν 6½ μῆνες. Ἐνα πράγμα θὰ πῶ ἀπὸ τὴν ἀρχή: ὁ κριτικὸς μᾶς κατηγορεῖ γιὰ λάθη, ἀλλὰ γιὰ λάθη ποὺ δὲν κάναμε μεις μὰ καὶ τὸς.

Τοὺς ποιητὲς τοὺς κατατάξαμε στὴν ἀνθολογία μας κατὰ σειρὰ χρονολογικὴ. Ὁ κριτικὸς προσπαθεῖ νὰ μᾶς διαψεύσει: «... ἐπικράτησε σ' ὅλους τοὺς τομεῖς μιὰ ἀδικαιολόγητη ἀναρχία. Στὸν α' τόμ. (ἀρχαιότητα), στὴν ἀρχὴ γίνεται εἰδολογικὴ κατάταξη (ἐπικοὶ ποιητὲς, λυρικοὶ, τραγωδία - κωμωδία) καὶ στὸ τελευταῖο μέρος χρονολογικὴ (ποιητὲς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων)». Ἡ γκάφα θὰ μείνει παροιμιώδης. Ποιὸς δὲν ξέρεי πῶς ὁ κατὰ εἶδος χωρισμὸς τῆς ἀρχαίας ποίησης εἶναι μαζί καὶ χρονολογικός; Ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι ποιητὲς τῆς ἀρχαιότητας. Στὴ χρονολογικὴ σειρὰ τοὺς διαδέχονται οἱ λυρικοὶ, Καλλίνος, Τυρταῖος, Μίμνερμος κ.λ.π. Ὑστερα ἀκολουθοῦν οἱ ποιητὲς τῆς τραγωδίας καὶ τῆς κωμωδίας. Ἡ ποίηση τῆς ἀρχαιότητας ἐξαντλεῖται μὲ τοὺς ποιητὲς τῶν ἀλεξανδρινῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων.

Ἡ ἴδια χρονολογικὴ σειρὰ κρατήθηκε καὶ στὸ δεύτερο τόμο, ἂν καὶ ἦταν πολὺ δύσκολο, γιὰτὶ στὸ Μεσαίωνα ἔχουμε, ὅπως εἶναι γνωστό, δυὸ τουλάχιστον παράλληλες λογοτεχνίες, τὴ Βυζαντινὴ καὶ τὴ Νεοελληνικὴ. Ὅπου δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ κρατήσουμε τὴ χρονολογικὴ σειρὰ δὲν τὴν κρατήσαμε ὄχι ἀπὸ ἀγνοια ἢ προχειρότητα, μὰ γιὰ νὰ μὴ κάνουμε τὰ ἀδύνατα δυνατὰ καὶ παραβιάσουμε τὴ φύση τῶν πραγμάτων.

«Στὸν τρίτο τόμο, ἔχουμε, γράφει ὁ Κ. Π. δυὸ βασικὲς ἐνότητες, δημοτικὴ ποίηση καὶ προσωπικοὶ ποιητὲς. Μὰ στὴ δεύτερη ἐνότητα ἀκολουθεῖται αὐστηρὰ χρονολογικὴ κατάταξη». Δὲν πρόκειται μονάχα γιὰ δυὸ ἐνότητες ἀλλὰ καὶ γιὰ χρονολογικὴ τάξη. Δὲν ξεκαθαρίζει καλὰ τί θέλει νὰ πεί μ' αὐτὸ τὸ «Μὰ στὴ δεύτερη ἐνότητα...» Μήπως θὰ ἤθελε νὰ βάλουμε σὲ χρονολογικὴ σειρὰ ἕνα ἕνα τὰ δημοτικὰ τραγούδια; Μὲ τὸν τρόπο ποὺ διατυπώνει τὴν παρατήρησή του εἶναι σα νὰ ἀμφισβητεῖ πῶς ἡ τοποθέτηση τῆς δημοτικῆς (ἀπρόσωπης) ποίησης πρὶν ἀπὸ τοὺς προ-

σωπικοὺς ποιητὲς γίνεται γιὰ νὰ κρατηθεῖ ἡ χρονολογικὴ σειρὰ. Αὐτὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι (κι ὄχι τὸ ἀκριτικὸ) ποὺ μπαίνει στὴν ἀρχὴ τοῦ γ' τόμου ἀνήκει στὸν 17ο καὶ κυρίως στὸν 18ο αἰῶνα. Ἡ προσωπικὴ ποίηση ἢ νεότερη καὶ ὄχι ἢ παλαιότερη ἢ Κυπριακὴ καὶ Κρητικὴ, ἀρχίζει δειλὰ - δειλὰ ἀπὸ τὸν 18ο αἰῶνα καὶ κυριαρχεῖ στὸν 19ο αἰῶνα. Ποὺ βρίσκει τὴν ἀταξία ὁ κριτικὸς, μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ καταλάβω. Εἶναι τόσο ἀπλοϊκὰ αὐτὰ ποὺ λέει, ὥστε, ὁμολογῶ, δὲν ξέρω πῶς νὰ τοῦ δώσω νὰ τὸ καταλάβει. Παράδειγμα ἀπλοϊκότητας: Παρατηρεῖ πῶς στὸ β' τόμο κάναμε καί... γεωγραφικὴ κατάταξη, ἐπειδὴ ὑπάρχει ἡ διαίρεση «Κύπριοι καὶ Κρήτες ποιητὲς». Οἱ Κύπριοι καὶ οἱ Κρήτες ποιητὲς μπαίνουν στὴν ἐποχὴ τους καὶ ἡ χρονολογικὴ σειρὰ παραμένει ἄθιχτη.

Γιὰ τὸν δ' τόμο προτιμήθηκε, λέει ὁ Πορφύρης «ἕνας περίεργος, τὸ ὀλιγότερο, χωρισμὸς: 1) Ἐποχὴ ἀστικῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης. 2) Ἐποχὴ παγκόσμιων πολέμων καὶ ἐπαναστάσεων. 3) Ἐποχὴ μερικῆς καπιταλιστικῆς σταθεροποίησης». Ἄλλοίμονο, περίεργος εἶναι ὁ κριτικὸς κι ὄχι ὁ χωρισμὸς. Κι ἐδῶ τηρεῖται ἡ χρονολογικὴ σειρὰ, ὅπως καὶ στοὺς προηγούμενους τόμους. Ἀδικαιολόγητα ὁ Κ.Π. δημιουργεῖ εἰς βάρος μας τόσες παρανοήσεις ἀπὸ ἀγνοια ἢ ἀπὸ ἐπιπολαιότητα. Δυστυχῶς τὰ συμπεράσματά του τὰ στήριξε στοὺς τίτλους τῶν διαιρέσεων τῆς ἀνθολογίας καὶ τοῦ διέφυγε ἡ σειρὰ ποὺ κρατήσαμε σ' ὀλόκληρο τὸ ἔργο. Ἄν διέθετε λίγο περισσότερο χρόνο καὶ πρόσεχε κάπως καλύτερα θὰ διέκρινε κάτω ἀπὸ τοὺς εἰδολογικοὺς, γεωγραφικοὺς, κοινωνιολογικοὺς τίτλους αὐτὴ τὴν ὅσο γίνεται χρονολογικὴ σειρὰ.

Τὸν κριτικὸ τὸν παραξένεψαν οἱ τίτλοι ποὺ βάλουμε στὶς διαιρέσεις τῆς ἀνθολογίας, οἱ τίτλοι πρὸ παντὸς τοῦ δ' τόμου. Πολλοὺς παραξένεψαν οἱ τίτλοι αὐτοί. Αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ εἶχε δικαίωμα ὁ κριτικὸς καὶ νὰ τὸ συζητήσει, καὶ νὰ τὸ καταδικάσει ἀκόμα, μὰ ἀφοῦ πρῶτα τὸ ξεκαθάριζε καλὰ μέσα στὸ μυαλό του, ἀφοῦ βεβαιώνονταν πῶς ἡ ποικιλία στὸ χαρακτήρα τῶν τίτλων δὲν ἐπηρεάζει καὶ δὲν καταστρέφει τὴ χρονολογικὴ σειρὰ, ποὺ τηρήθηκε στὴν ἀνθολογία μας γιὰ τὴν κατάταξη τῶν ποιητῶν. Καὶ ὅμως δὲν βάζει καθόλου θέμα τίτλων. Ἡ εὐθύνη γιὰ τοὺς τίτλους βαρύνει ἐμένα καὶ πολὺ θὰ ἤθελα νὰ ἔρχονταν ὁ κριτικὸς νὰ μοῦ πεί τὴ γνώμη του. Ἀναγνω-

ρίζω πώς οί τίτλοι π.χ. «1910, εποχή παγκόσμιων πολέμων και επαναστάσεων» και «1930, εποχή μερικής καπιταλιστικής σταθεροποίησης», θα ταίριαζαν σε μιὰ πολιτική και οικονομική ιστορία παρά σε μιὰ ιστορία και μιὰ ανθολογία τῆς νεοελληνικῆς ποίησης. Ὅσοι ὁμως παραξενεύτηκαν με τοὺς δυὸ τίτλους θὰ πρέπει νὰ ξέρουν πὼς οἱ δυὸ αὐτὲς ἐποχὲς τῆς ιστορίας τῆς λογοτεχνίας ἔτσι ἢ ἀλλιῶς ὑπάρχουν, δὲν ἔχουν ἐφευρεθεῖ ἀπὸ μένα. Τὸ πράγμα θὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητο ἂν περιοριζόμουν καὶ ἔβαζα γιὰ τίτλο μονάχα τὶς χρονιὲς «1910», «1930». Τὸ σκέφτηκα, προβληματίστηκα καὶ πάνω σὲ ἄλλες λύσεις καὶ κατέληξα στὴ λύση ποὺ ἔδωσα. Τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς ἔθεσα καὶ ἓνα θέμα γιὰ συζήτηση. Τώρα ἂς ἔρθει ἡ κριτικὴ νὰ με καταδικάσει γιὰ τὴν τόλμη μου. Ὅμως γιὰ νὰ τὸ κάνει αὐτὸ πρέπει προηγουμένως νὰ ἔχει καταλήξει σὲ κάποια ἄλλη λύση. Γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὀνομάζω «1930», ἐποχὴ μερικής καπιταλιστικῆς σταθεροποίησης, ὑπάρχει ἓνας τίτλος ἀπὸ χρόνια: «Ἡ γενιὰ τοῦ 1930». Δόθηκε κατ' ἀπομίμηση γαλλικῆς τάσης στὴν ἱστοριογραφία. Ποτέ δὲν δέχτηκα αὐτὸ τὸ χωρισμὸ σὲ γενιές, ποὺ καταργεῖ τὸ χωρισμὸ σὲ ἐποχὲς τῆς ιστορίας τῆς λογοτεχνίας. Ἄλλωστε τὸ πράγμα τὸ συζητῶ στὸ σημείωμα τῆς σελίδας 568 - 570: «Κανένα βαθύτερο νόημα δὲν ἔχει τὸ ἄνοιγμα μέσα στὴν παγκόσμια καὶ τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία μιᾶς ἀκόμα ἐποχῆς—αὐτῆς ποὺ προσδιορίζεται μετὰ τὴ χρονιὰ «1930», γιὰτὶ στὴν πραγματικότητα αὐτὴ δὲν εἶναι παρά μικρὴ περιοχὴ τῆς ἐποχῆς ποὺ ὀνομάστηκε Μεσοπόλεμος καὶ ποὺ ἔχει πιὸ ἀντικειμενικὰ ὄρια: βρίσκεται ἀνάμεσα στοὺς δυὸ παγκόσμιους πολέμους. Τώρα μάλιστα ποὺ πέρασαν δεκαπέντε χρόνια ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ τελευταίου μεγάλου πολέμου καὶ εἴμαστε σὲ θέση νὰ διαπιστώσουμε, πὼς τὸ κυριότερο χαρακτηριστικὸ στὰ χρόνια μας τὸ ἔδωσε ἡ ἴδρυση τοῦ πρώτου στὸν κόσμον σοσιαλιστικοῦ κράτους, τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. (1917), ἴσως ἴσως καὶ ὁ Μεσοπόλεμος νὰ μὴν ἔχει ὄλα τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ἱστορικῆς ἐποχῆς τῆς ἀνθρωπότητας. Τὰ βαρυσήμαντα προβλήματα παραμένουν τὰ ἴδια: Εἰρήνη ἢ πόλεμος, καὶ καπιταλισμὸς ἢ σοσιαλισμὸς. Μέσα σ' αὐτὴ τὴ ζευγαρωτὴ ἀντίθεση τοῦ ἄγχους καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ζεῖ σαράντα χρόνια ἡ ἀνθρωπότητα, μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἀκόμα δὲν ἔκλεισε».

Ὁλόκληρο τὸ σημείωμα δείχνει πὼς τὸ θέμα με ἀπασχόλησε. Ἀπὸ τὴ διατύπωση μάλιστα καταλαβαίνει κανεὶς πὼς δὲ δογματίζω. Ἡ ἀμφιβολία διαφαίνεται παντοῦ. Ὁ κριτικὸς ξεκινώντας ἀπὸ τὴν προκατάληψη, ποὺ ἔχει γιὰ μένα, πὼς δογματίζω, ἄφησε τὸ θέμα τῶν τίτλων νὰ τοῦ διαφύγει.

Ἔχω ὄλο τὸ δικαίωμα τώρα νὰ ζητήσω εὐθύνες ἀπὸ τὸν κριτικὸ γιὰ τὶς παρεξηγήσεις ποὺ δημιούργησε στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῆς ἐφημερίδας εἰς βάρος μας καὶ εἰς βάρος τῆς ἀνθολογίας μας. Ἐλπίζω αὐτὸ τουλάχιστον νὰ τὸ ὁμολογήσει καὶ νὰ μὴ τὸ ἐπαναλάβει, γιὰτὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὸν μειώνει καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ταχτικὴ αὐτὴ καταστρέφει γόνιμες προσπάθειες.

Β'. Τελικά, ὁ Πορφύρης ἀποφασίζει νὰ μὴ κρίνει γιὰ τὴ χρονολογικὴ σειρά, ποὺ προκρίναμε σὰν καταλληλότερη γιὰ τὴν κατάταξη τοῦ ὕλικου τῆς ἀνθολογίας. Καταδικάζει τὴν σειρά αὐτὴ ποὺ προτιμήσαμε, ἀναφέρει τοὺς λόγους, ὁμως δὲ σημειώνει ποιά σειρά θὰ προτιμοῦσε αὐτός. Ἦθελε νὰ κατατάξουμε τὴν ὕλη κατ' ἀλφαβητικὴν σειρά; Ἦθελε μιὰ ἀνθολογία ποὺ νὰ ἐνδιαφέρεται μονάχα γιὰ τὴν «ποιότητα» καὶ καθόλου γιὰ τὸν ἱστορικὸ καὶ ἐξελικτικὸ χαραχτήρα τῆς ποίησης; Πίσω ἀπὸ τοῦτο τὸ πρόβλημα, ποὺ κάνει ὅ,τι μπορεῖ ὁ κριτικὸς γιὰ νὰ μὴ τὸ ὀνομάσει καθαρά, καθὼς καὶ πίσω ἀπὸ τὴν ἐπιμονή του νὰ πείσει τοὺς ἀναγνώστες τοῦ πὼς ἡ ἐκλογή τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ποιημάτων τῆς ἀνθολογίας ἔγινε με ἐξωαισθητικὰ κριτήρια, κρύβεται μιὰ οἰσιαστικὴ ἰδεολογικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ σὲ μᾶς. Ὁ Πορφύρης θέλει μιὰ ἀνθολογία καμωμένη ἔτσι ποὺ ὁ χρόνος νὰ μὴ γίνεται αἰσθητός, πολὺ περισσότερο νὰ μὴ γίνεται δυνάστης πάνω στὴν ποιητικὴ ὕλη ποὺ περιέχει. Αὐτὸ θὰ ἦταν μιὰ ἀνθολογία «ἐξ ὀνόματος καὶ χρόνου». Τέτοιες ἀνθολογίες ἔχουν γίνεαι ἀπὸ ἄλλους. Τί λόγος ὑπῆρχε νὰ τὸ ἐπαναλάβουμε, ἀφοῦ ἄλλωστε οἱ ἀντιλήψεις μας διαφέρουν;

Μᾶς κατηγορεῖ ὁ Κ. Π. πὼς «ὁ χωρισμὸς αὐτὸς (σὲ ἐποχὲς) δὲν εἶναι τυχαῖος. Ἴσα ἴσα δείχνει πὼς στὸν τελευταῖο τόμον ἐπικράτησαν ὀλοσχερῶς ἐξωαισθητικὰ κριτήρια. Καὶ αὐτὸ ἔγινε κατὰ τὸν Κ. Π. παρά τὴν πρόσχεση ποὺ δώσαμε μετὰ τὸν πρόλογόν μου στὸν πρώτο τόμον, πὼς τὸ κριτήριόν μας ἦταν κατὰ κύριο λόγο λογοτεχνικόν. Τὸ δὲ «ὁ χωρισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι τυχαῖος» δὲν ἠθέλαμε νὰ ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία σὲ κανέναν. Τὸ ὅ,τι ὁμως «ἴσα - ἴσα δείχνει τὸν δ' τόμον ἐπικράτησαν ὀλοσχερῶς ἐξωαισθητικὰ κριτήρια» αὐτὸ εἶναι ἀνακρίβεια. Δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸ ὁποῖος χωρίζει τὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας καὶ τὴν ἀνθολογία σὲ ἐποχὲς νὰ ἀκολουθεῖ ἀποκλειστικὰ ἐξωαισθητικὰ κριτήρια καὶ νὰ παραβλέπει τὴν ποιότητα.

Ὁ κριτικὸς, δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ μπεῖ σὲ κόπο γιὰ ν' ἀποδείξει πὼς ἄλλα λέμε στὸν πρόλογο κι ἄλλα κάνουμε ὅταν διαλέγουμε τὰ ποιήματα. Βέβαια ὁ πρόλογος εἶναι πρὸς εὐγλωττον. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὁ κριτικὸς δὲν μπεῖκε στὸ νόημα. Γιὰ νὰ τὸν βοηθήσω τοῦ ἀποστήσα νὰ τὸν ξαναδιαβάσει. Ἀφοῦ τὸν ἐξοκρίναμε πιστοὶ στὸν λόγο μας... Εἶμαι δὲ ἄλλωστε ὑποχρεωμένος νὰ τοῦ εἰπῶ πὼς ἂν αὐτὸς δὲν καταλαβαίνει τὸ σκοπὸ τῆς ἀνθολογίας μας, ἐγὼ δὲν καταλαβαίνω τί νόημα ἔχει τὸ προσπάθειά του μέσα ἀπὸ τὶς στήλες «Αὐγῆς» νὰ παρεξηγηθεῖ ὁ σκοπὸς μας.

«Στὴν οὐσία — γράφουμε στὸν πρόλογο τοῦ α' τόμου — ἡ ἐλληνικὴ ποίηση, ἀνθολογία μὲν ἀπὸ τέσσερους ποιητῆς, φιλόλογους καὶ κριτικούς τῆς λογοτεχνίας εἶναι μιὰ ἱστορία ψυχικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων... μιὰ ἱστορία καμωμένη μετὰ τὰ ἴδια κείμενα τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὰ τραγούδια τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ποιητῶν του. Δὲν ὑπάρχει περιστατικὸ

κοινωνικής, πολιτικής, πολεμικής ή ειρηνικής ζωής των ανθρώπων που έζησαν σ' αυτόν έδω τον τόπο από την εποχή των Μυκηνών ως την εποχή μας, που να δόνησε την ψυχή των Έλλήνων, την όμαδική και την άτομική και να μην έχει καταγραφεί σ' αυτήν την άνθολογία — Ιστορία του ψυχικού τους βίου, με στίχους του ίδιου του τραγουδιστή λαού ή κάποιου από τους ποιητές του. Τά αίσθήματα που γεννά ό πόλεμος, ή επανάσταση, ή ειρήνη, ή εργασία, ή οίκογενειακή ζωή, ή φύση, ό πόνος του θανάτου, τής ήττας, τής φτώχειας, τής έθνικής καταστροφής, των γηρατειών, ή χαρά τής νιότης και του έρωτα, τής δημιουργίας, τής νίκης, του όραματισμού για τό καλύτερο μέλλον τής ανθρωπότητας — όλα αυτά τά ανθρώπινα αίσθήματα μετουσιωμένα σε Τέχνη — κάποτε κάποτε και άμετουσιώτα — που πλημμυρίζουν τις διόμιση χιλιάδες σελίδες του τετράτομου τούτου έργου, θα είναι αυτό τό κοινό σημείο που θα ένώσει σε μια ψυχή τό σημερινό άναγνώστη με τους Έλληνες τής αρχαιότητας, του μεσαίωνα, τής τουρκοκρατίας και των νεότερων χρόνων, από την Έπανάσταση του Είκοσιένα και δώθε.

Και άφου δοθεί άναλυτικός πίνακας των περιεχόμενων των 4 τόμων ό πρόλογος κλείνει έτσι:

«Τό κριτήριο που ίσχυσε στην έκλογή των ποιημάτων είναι κατά κύριο λόγο λογοτεχνικό, όμως μαζί και ιστορικό, φιλολογικό. Μόνο με τό άμφίπλευρο αυτό κριτήριο θα μπορούσε να γίνει μια άνθολογία - ιστορία του φυσικού βίου των Έλλήνων, τέτοια που τη θέλησαν όσαι εργάστηκαν...».

Πόσο πιο καθαρά έπρεπε να φανερώσουμε τό σκοπό μας και τά κριτήρια που χρησιμοποιήσαμε; Αυτή ή άπορία είναι που με κάνει να πιστεύω πως ό κριτικός τής «Αύγης» βλέπει τη δουλειά μέσα από μια αίσθητική αντίθεση από τη δική μας. Πάνω από την κριτική του αίωρείται τό δόγμα. «Η τέχνη για την τέχνη».

Ένας άνθρωπος που άσχολεϊται με την ιστορία και με την κριτική τής λογοτεχνίας ούτε και θα είχε ανάγκη από προλόγους και συστάσεις για να καταλάβει τά κριτήρια που επικράτησαν στην άνθολογία. Η διαίρεσή της σε εποχές δείχνει πως χρησιμοποιήσαμε άποκλειστικά τά κριτήρια τής Ιστορίας, που είναι τά πιο σίγουρα, γιατί είναι και αίσθητικά και έξωαισθητικά, δέν είναι μονόπλευρα, είναι αντικειμενικά και άποκλείουν τον ύποκειμενισμό του έστέτ.

Ο Κ. Πορφύρης έχει τη γνώμη πως «ό χωρισμός σ' αυτές τις κοινωνιολογικές περιόδους μπορεί να είναι χρήσιμος σε μια ειδική άνθολογία, με άποκλειστικά και μόνον κοινωνικό περιεχόμενο, όπου θα έμπαιναν μ ό ν ο οί ποιητές που τό έργο τους θα βρισκόταν σε άμεση ανταπόκριση με τις τομές που γίνονται. Αντίθετα σε μια άνθολογία, όπως ή παρούσα ό χωρισμός είναι μηχανιστικός και άποδεικνύει προσπάθεια να μπουν σε καλούπια. Δηλαδή ούτε λίγο ούτε πολύ ό κριτικός μας κατηγορεί για ιδεολογική μονομέρεια.

Και πρώτα - πρώτα, τί έννοεί ό Κ. Π. με

τόν όρο «κοινωνικό περιεχόμενο»; Ασφαλώς θα έννοεί γενικά την πολιτική ποίηση. Και έμεις, κατά τον κριτικό, δώσαμε μια άνθολογία με άποκλειστική προτίμηση στην πολιτική ποίηση. Γι' αυτό και μάς κατηγορεί για μηχανιστική αντίληψη. Άς δούμε ποιός σκέφτεται μηχανιστικά. Στην άνθολογία μας βάλαμε ποιήματα του Κορομηλά (άπό τον «Άγαπητικό τής βοσκοπούλας»), του ήθοποιού του Παντόπουλου, του Δ. Γρ. Καμπούρογλου, κ.ά. που ή λογοτεχνική τους άξία δε φτάνει ούτε και τό μέτριο. Τά κριτήριά μας έδω ήταν έξωαισθητικά, μα ή χρήση τέτοιων κριτηρίων δέν έγινε χάριν του πολιτικού περιεχομένου, γιατί τά ποιήματα αυτά είναι έρωτικά. Για μάς με τά μετριότατα αυτά ποιήματα εκφράζεται μια προοδευτική, άνοδική τάση στην κοινωνία του 1880. Είναι ό άστικός κόσμος, τό καινούργιο στοιχείο που παρουσιάζεται άνδρωμένο πια μέσα στην έλληνική κοινωνία. Τά ίδια θα θέλαμε να πούμε και για τον Καμπά. «Υπήρξε ένδιαφέρουσα φυσιογνωμία νέου και πρωτοπόρου τής εποχής». Τά ποιηματάκια του είναι αίσθηματικά. Κι όμως μ' αυτά εκφράζονταν μια καινούργια κοινωνική τάξη, ή άστική. Η κοινωνική πρόοδος δέν εκφράζεται μόνο με τό πολιτικό προοδευτικό περιεχόμενο μα και με τό έρωτικό. Και όχι μόνο με τό περιεχόμενο μα και με τη νέα μορφή, με την άνώτερη ποιητική τεχνική. Άπ' την πλευρά αυτή έκφραστής είναι και ό Γρυπάρης και ό Μαβίλης κ.ά. Μ' αυτό τό πνεύμα εργαστήκαμε στην άνθολογία. Τώρα σε ποιά άπ' τις δυό πλευρές ύπάρχει ή μηχανιστική αντίληψη ός τό πουν οι τρίτοι. Η σκέψη πως ό χωρισμός σε κοινωνιολογικές περιόδους θα ταίριαζε μόνο σε μια ειδική άνθολογία, «με άποκλειστικά και μόνο κοινωνικό περιεχόμενο...» είναι λαθεμένη. Είδικες άνθολογίες μπορούν να γίνουν μόνον κατά θέματα: εργατική ποίηση, φυσιολατρική ποίηση κλπ. Τό προοδευτικό κοινωνικό περιεχόμενο μπορεί να μπει μέσα σε όλα τά θέματα. Τό προοδευτικό ιδανικό μπορεί να έκφραστεί και με τον έρωτα και με τη φυσιολατρεία.

Να μάς κατηγορήσουν άλλες στήλες για την προτίμησή μας στο προοδευτικό πολιτικό - κοινωνικό περιεχόμενο, τό πράγμα ίσως ήταν φυσικό. Μα τό λυπηρό είναι πως μάς καταγγέλουν για ιδεολογική μονομέρεια από τις στήλες τής «Αύγης», που έπρεπε μόνο να χαιρονται. Προχτές άκόμα ή «Αύγη» ξεσηκώθηκε και δίκαια έναντίον του Κατράκη γιατί άνέβασε στη σκηνή του «Έλληνικού Λαϊκού Θεάτρου» την «Αντιγόνη τής Κατοχής» του Περγιάλη, ένα έργο που διέστρεφε τό πνεύμα τής Έθνικής Άντίστασης. Τώρα κάνει πολεμική στον τέταρτο τόμο τής άνθολογίας, που αν όχι τίποτα άλλο, είναι άφιερωμένος στην ποίηση τής Έθνικής Άντίστασης. Είναι ν' άπορεί κανείς μ' αυτή την ταχτική. Πρόκειται για ταχτική χωρίς άρχές, για πολεμική προσωπική.

Δέν είναι άλήθεια πως κοιτάξαμε τό κοινωνικό προοδευτικό περιεχόμενο κι άδιαφορήσαμε για τη λογοτεχνική άξία των ποιημάτων τής άνθολογίας. Άποκλείσαμε κανέναν

ποιητή ἔστω καὶ παρακατιανὸ γιατί τὸ περιεχόμενο τῆς ποιήσεώς του δὲν εἶταν τῆς προτίμησής μας; Ποιὸς ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς μας λείπει ἔστω καὶ ἂν ἡ ποίησή του εἶταν ποίηση παρακμῆς ἢ ποίηση μόνο φυσιολατρικὴ ἢ ἐρωτικὴ; Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς νεότερους: Δὲν τιμάμε τὸν Ἄγρα, τὸν Παπανικολάου, τὸν Παπατσώνη, τὸ Σταυρόπουλο, τὸ Βαφόπουλο, τὸν Καρυωτάκη; Ἀποκλείστηκε ὁ Δούρας ἐπειδὴ τὰ ποιήματά του εἶναι θρησκευτικά; Δὲ δίνουμε καλὴ θέση στὸν Καραντώνη ἂν καὶ διαφέρουμε στὶς ιδέες;

Κανεὶς ποιητῆς δὲν ἀποκλείστηκε ἀπὸ τὴν ἀνθολογία μας γιὰ τὶς πολιτικὲς ιδέες, ἢ γιατί τὸ περιεχόμενο τῆς ποιήσεώς του δὲν εἶναι σύμφωνο μὲ τὶς προτιμήσεις μας. Καταβάλαμε ἰδιαίτερη προσπάθεια νὰ μὴ θιγῆ ἡ ποιητικὴ φυσιογνωμία καμιάς ἐποχῆς, νὰ μὴν παραμορφωθῆ ἡ ἰδεολογικὴ φυσιογνωμία κανενὸς ποιητῆ. Δουλέψαμε μὲ τὸν τρόπο πού δουλεύει ἓνας ἱστορικὸς τῆς λογοτεχνίας: Δώσαμε τὴν ποίηση πού εἶχε νὰ δώσει ἢ κάθε ἐποχῆ. Κι' αὐτὸ γιὰ νὰ περιορίσουμε στὸν ἀπόλυτο — ἂν εἶναι δυνατόν — βαθμὸ καὶ τὸν προσωπικὸ καὶ τὸν ταξικὸ ὑποκειμενισμό κατὰ τὴν ἐκλογή τῶν ποιημάτων. Πῶς νὰ τὸ πῶ, ἀφήσαμε νὰ ἐνεργήσῃ μόνη τῆς ἡ δύναμη τῆς ἱστορίας.

Στὴν ἐκλογή καὶ στὴν κατάταξη σὲ ἐποχὲς τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ποιημάτων καθόλου δὲν μᾶς ἀπασχόλησαν προβλήματα «βάσης» καὶ «ἐποικοδομήματος», καθόλου δὲ χάσαμε τὸν καιρὸ μας γιὰ νὰ καλουπώσουμε καὶ νὰ συγχρονίσουμε τάχα τὸ ἐποικοδόμημα μὲ τὴν βάση. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὴ χρονιὰ γέννησης, πού λάβαμε ὑπόψη γιὰ τὴν κατάταξη τοῦ κάθε ποιητῆ. Τέλος πάντων δὲν ἔχουν τέλος οἱ ἀπροσεξίεις τοῦ κ. Πορφύρη. Μᾶς κατηγορεῖ γιατί ἀκολουθήσαμε στὴν κατάταξη τὴ χρονιὰ τῆς γέννησης τοῦ ποιητῆ, κι αὐτὸ γιατί ἀναγκαζόμαστε, γιὰ νὰ εἴμαστε συνεπεῖς στὸ ἀντικειμενικὸ σύστημα πού διαλέξαμε, ὀρισμένους ποιητῆς νὰ μὴν τοὺς βάζουμε στὴν ἐποχῆ πού ἀνήκουν, μὲ τὸ ἔργο τους, ἀλλὰ στὴν προηγούμενη ἐποχῆ πού ἀνήκουν μὲ τὴν ἡλικία τους. (Σεφέρης, Δρίβας, Θέμελης κλπ.). Κ' ἐνῶ δικιολογημένα μᾶς κατηγορεῖ γιὰ τὴ μικρὴ αὐτὴ ἀνορθογραφία μας — πού ἔγινε ἐν γνώσει μας ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴν κατηγορηθοῦμε πῶς τόσο σοβαρὸ ζήτημα τὸ ἐξαρτήσαμε ἀπὸ τὶς προθέσεις καὶ τὴν προσωπικὴ γνώμη μας—μᾶς κατηγορεῖ καὶ γιὰ τὸ ἀντίθετο: πῶς μ' αὐτὸ τὸ σύστημα θελήσαμε νὰ βάλουμε σὲ καλούπια τοὺς ποιητῆς. Ὁ καθένας καταλαβαίνει πῶς αὐτὸ ἦταν ἀνώτερο τῶν ἀνθρώπινων δυνάμεων μας. Μιὰ καὶ στηριχτήκαμε ἐξ ὀλοκλήρου στὴ... θεία δύναμη, δηλαδή στὴ χρονιὰ γέννησης τοῦ ποιητῆ, ἦταν ἀδύνατο πιά νὰ βάλουμε τοὺς ποιητῆς σὲ ἄλλα καλούπια ἀπὸ κεῖνα πού... ἔφτιαξε ὁ Θεός!

Γ'. Ὁ Πορφύρης στάθηκε σὲ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τῆς ἐργασίας μας, γι' αὐτὸ καὶ ἔπεσε οἰκτρὰ ἔξω. Μιὰ ἀκόμα ἀπόδειξη πῶς κοίταξε ἐπιφανειακὰ καὶ στὰ πεταχτὰ τὴν ἀνθολογία εἶναι καὶ τὸ ὅτι δὲ θεώρησε ἀπαραίτητο

νὰ μελετήσῃ τοὺς προλόγους τοῦ Αὐγέρη πού ἀποτελοῦν μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τὰ βιογραφικὰ σημειώματα πού μαζί μὲ τὰ σημειώματα γιὰ τὶς ἐποχὲς εἶναι μιὰ μικρὴ ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως. Δὲ θέλησε νὰ μᾶς τιμήσῃ μὲ τὴν προσοχὴ του. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα: νὰ μᾶς κρίνει μὲ τὸ κουμπάσο στὸ χέρι. «Ὑποτίθεται, βέβαια, (ποιὸς τοῦ ἔδωσε ἄδεια τοῦ κριτικοῦ νὰ κάνει ὑποθέσεις γιὰ λογαριασμό μας;) πῶς ὁ χῶρος, πού διατίθεται γιὰ τὸ βιογραφικὸ σημείωμα κάθε ποιητῆ, εἶναι ἀνάλογος μὲ τὴν ἀξία του. Λοιπὸν παίρνουμε τυχαῖα 4 βιογραφικὰ σημειώματα στὴ σειρά: στὸν Τίμ. Μαλάνο ἀφιερώνεται 1½ (ὁ κριτικὸς καταφεύγει στὴν ὑπερβολή, τὸ σημείωμα εἶναι ἀκριβῶς 1 σελίδα), στὸ Σκαρίμπα 13 ἀράδες, στὴν Κλεαρέτη Δίπλα - Μαλάμου 5 ἀράδες, στὸν Τέλλο Ἄγρα ½ σελίδα! Τὸ συμπέρασμα εἶναι, βέβαια, ὅτι ἀπὸ τοὺς τέσσερους αὐτοὺς ποιητῆς ὁ καλύτερος εἶναι ὁ Μαλάνος καὶ ἡ χειρότερη ἡ Μαλάμου!». Μεγαλύτερη διαστροφή δὲν μπορούσε νὰ ὑπάρξει καὶ θαυμάζει καὶ ὁ ἴδιος γιὰ τὴν ἐπιτηδειότητά του. Κάνει ὑποθέσεις γιὰ λογαριασμό μας καὶ ὕστερα καρφώνει ἀπάνω μας τὰ εἰρωνικὰ θαυμαστικά του. Τὸ ἴδιο διαστρέφει τὰ πράγματα καὶ σχετικὰ μὲ τὸν Ἄλεξ. Σούτσο. Λέει, πῶς τὸν ἀναγορεύουμε μεγάλο ποιητῆ: Πάντως ἂν δὲν ἔχει λογοτεχνικὴ ἀξία — γράφουμε στὸ βιογραφικὸ τοῦ σημείωμα — δὲν ὀφείλεται σ' αὐτὸν τὸ λόγο (στὸ ὅτι ἔκαμε ποίηση σκοπιμότητας). Τοῦ λείπει ἡ ἰκανότητα νὰ μετουσιώνει καλλιτεχνικὰ τὶς ιδέες καὶ τὶς παραστάσεις του...»

Ἡ «ὑπόθεση» καὶ τὰ «συμπεράσματα» τοῦ κριτικοῦ δὲν εἶναι σωστά. Δὲν κρίναμε τοὺς ποιητῆς μὲ τὸ μέτρο, μὲ τὴν ἐπιφάνεια τῆς σελίδας τοῦ βιβλίου. Γιὰ τοὺς περισσότερους σύγχρονους ποιητῆς τὰ σημειώματά τους εἶναι μόνο βιογραφικὰ καὶ καθόλου κριτικά. Γιὰ τοὺς ἄλλους, ὅταν μπορούμε νὰ ποῦμε τὴ γνώμη μας σὲ μισὴ σελίδα ἢ σὲ πέντε ἀράδες μὲνουμε στὸ μικρὸ αὐτὸ χῶρο πού μᾶς εἶταν ἀπαραίτητος. Ἄν ὅμως μᾶς χρειάζονταν περισσότερος χῶρος ἀπλωθήκαμε, ἔστω καὶ ἂν ὁ ποιητῆς δὲν ἦταν τοῦ ἀναστήματος ἐνὸς ἄλλου πού τοῦ ἀφιερῶσαμε μιὰ, μισὴ ἢ 1½ τῆς σελίδας. Δὲ φανταστήκαμε πῶς ἡ κριτικὴ θὰ μᾶς ἔκρινε μὲ μέτρα ἐπιφανείας. Μόνον ἓνας πού θὰ ἤθελε νὰ διαστρέψει τὴν πραγματικότητα θὰ συμπέραινε πῶς βάζουμε τὸ Μαλάνο, σὰν ποιητῆ πιο πάνω ἀπὸ τὸ Σκαρίμπα, τὴ Μαλάμου καὶ τὸν Ἄγρα. Στὸ σημείωμα γιὰ τὸ Μαλάνο δὲν κάνουμε κουβέντα γιὰ ποίηση. Ἐχει μιὰ θέση στὰ γράμματα γιὰ αὐτὸ δώσαμε θέση στὸ ποίημά του. Τὸ ἴδιο κάναμε καὶ μὲ τὸν Ψυχάρη, ἂν καὶ δὲν τὸ θεωροῦμε ποιητῆ. Γιὰ τὸ Σκαρίμπα λέμε στὸ σημείωμα πόσο τὸν ἐχτιμοῦμε καὶ σὰν ποιητῆ. Τὰ ἴδια καὶ μὲ τὴ Μαλάμου («Εἶναι ἀπ' τὴν ἀξιολογότερες Ἑλληνίδες ποιήτριες καὶ πρῶτος ζογράφος») καὶ μὲ τὸν Ἄγρα καὶ μὲ ἄλλους καλοὺς ποιητῆς. Ἄν ἀφιερῶσαμε στὸ Ρήνη Γκόλφη δυὸ σελίδες σημειώματος, τὸ κάναμε γιατί εἶχαμε νὰ ποῦμε μερικὰ πράγματα πού δὲν εἶταν καὶ πολὺ γνωστά. Τώρα γιὰ

ὁ κριτικὸς νὰ μείνει στὸ ἐξωτερικὸ αὐτὸ στοιχεῖο, στὴν ἔκταση τοῦ σημειώματος καὶ νὰ μὴν ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ τῶν ἀπόψεών μου γιὰ τὴν ὠραία αὐτὴ φυσιογνωμία τῶν γραμμάτων; Γιατὶ ὁ Πορφύρης δὲν τὴν κρίνει τὴν ἐργασία τῶν σημειωμάτων; Ἔχει μήπως ὑπόψη του καὶ καμιὰ ἄλλη ὁμοιοστὸ εἶδος τῆς συνολικῆς μελέτης γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ποίηση, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ χάνει τὸν καιρὸ του μὲ τέτοια πράγματα; «Ἐπικρατεῖ πλήρως αὐθαιρεσία στὰ βιογραφικὰ σημειώματα», γράφει ὁ Κ. Π. καὶ μὲ ἓνα δυὸ παραδείγματα ξοφλάει. Σὲ ἓνα σχόλιό του ὁ παρατηρητὴς τῶν «Λόγων καὶ ἀντίλογων» μὲ τὸ ἴδιο ὕφος ἀντιμετώπιζε τὴν κριτικὴ μου ἐργασία στὴν ἀνθολογία. Ἐργασία προχειρότητας. . . καὶ ὑπογράμμισε τὴν ἀνάγκη νὰ καταπιασθεῖ πιὰ ἢ κριτικὴ μὲ τὴν μελέτη τῆς σύγχρονης ποίησης.

Τὰ δυὸ παραδείγματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ὁ κριτικὸς εἶναι τοῦτα: «Κάτι ἄλλο: Στὸν γ' τόμο παρουσιάζεται στὴν ἐνότητα «προσωπικὴ ποίηση, ὁ Θ. Κολοκοτρώνης κι ὁ Γ. Μακρυγιάννης. Μὰ κι οἱ δυὸ τους εἶναι ἀπλῶς γνωστοὶ ποιητὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν». Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ Κ. Π. Μὲ αὐτὲς τὶς λίγες ἀράδες καὶ μὲ τὴν ὑπογράμμιση, πρὸ παντὸς μ' αὐτὴν, φανερώνει ὁ κριτικὸς πῶς ἀγνοεῖ τὸ θέμα. Ὁ καθένας δικαιολογεῖται ν' ἀγνοεῖ τὸ θέμα, γιατί εἶναι ἀπὸ κείνα ποὺ δὲν ἔχουν μελετηθεῖ ὅσο θὰ ἔπρεπε, ἀλλὰ δὲ δικαιούται ν' ἀσχολεῖται μ' αὐτὸ καὶ νὰ δείχνει πῶς ἔχει καὶ ἀπόψεις. Ἡ ὑπογράμμιση φανερώνει καὶ κάτι ἄλλο, πῶς δὲ διάβασε καὶ τὰ ἄλλα τὰ σημειώματά μου τὰ σκορπισμένα στοὺς τρεῖς τελευταίους τόμους τῆς ἀνθολογίας, ποὺ εἶναι σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο πρόβλημα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπρόσωπη ποίηση στὴν προσωπικὴ. Καὶ στὴν «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» καὶ στὴν «Αὐγὴ» καὶ στὰ «Ἀπαντα Χριστοφ. Περραιβοῦ» (1956) καὶ στὴν «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ Ἐνετοκρατίας» τοῦ Φίνλεϋ (1958) καὶ ἄλλου ἔγραψα σημειώματα ἢ ἄρθρα πάνω στὰ θέματα αὐτά. Χωρὶς νὰ ξέρει καλὰ καὶ τὸ θέμα καὶ τὶς ἀπόψεις μου ἔρχεται νὰ διαφωνήσει. Κατὰ τὴ γνώμη του τοὺς πολέμαρχους ποιητὲς δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς βάλουμε στὴν ἐνότητα «Προσωπικοὶ ποιητὲς». Ἀκόμα χειρότερο εἶναι τοῦτο: πιστεύει — αὐτὸ λέει ἢ ὑπογράμμισή του — πῶς ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς χιλιάδες τὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ στὰ τραγούδια τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Μακρυγιάννη εἶναι πολὺ ἀπλή: ἐνῶ γιὰ τὰ πρῶτα οἱ ποιητὲς τους εἶναι ἄγνωστοι, γιὰ τὰ δεύτερα εἶναι γνωστοί. Τὸ πρόβλημα εἶναι πολὺ διαφορετικόν. Στὸ βιογραφικὸ σημείωμα τοῦ Κολοκοτρώνη ἀναφέρεται: «Τολμᾶμε τὴν πρωτοτυπία τούτη, νὰ συμπεριλάβουμε δικό του τραγούδι στὴν ἀνθολογία μας — τὸ ἴδιο θὰ κάνομε καὶ μὲ ἄλλους πολέμαρχους τοῦ Εἰκοσιένα — στηριγμένοι στὴν ἀποψη τοῦ πατέρα τῆς ἐλληνικῆς λαογραφίας Νικολάου Πολίτη καὶ γιὰ νὰ φανεῖ ἀπὸ μιὰ πλευρὰ τῆς ἡμετέρας μετὰβαση ἀπὸ τὴ δημοτικὴ στὴν προσωπικὴ ποίηση». Στηριχτήκαμε στὴν ἀποψη-πληρο-

φορία τοῦ Πολίτη, πῶς τὸ τραγούδι «Καλὰ τρῶμε καὶ πίνουμε» εἶναι καμωμένο ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη. Στὰ ἄλλα ὁ Πολίτης συμφωνεῖ μὲ τὸν Πορφύρη. Παρ' ὅλ' αὐτὰ τολμᾶμε νὰ διαφωνοῦμε. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἀπλωθοῦμε ἐδῶ γιὰ ἓνα τόσο μεγάλο καὶ δύσκολο πρόβλημα χωρὶς νὰ διαθέτουμε χῶρο;

Τὸ σημείωμά μας γιὰ τὸν Ψυχάρη τὸ εἰρωνεύεται ὁ κριτικὸς: «Κι' αὐτὰ γράφονται μὲ ἀπαιτήσεις ἱστορικοῦλιστικῆς ἐρμηνείας!». Καὶ μὲ τὸ σύστημά του νὰ κάνει ὑποθέσεις καὶ νὰ βγάζει συμπεράσματα ποὺ τὰ σπασμένα τὰ φορτῶνει στὴν πλάτη μας, γράφει: «Ἄν δηλαδὴ ὁ Ψυχάρης εἶχε καλύτερο φιλοσοφικὸ ὄπλισμό, τὸ γλωσσικὸ ζήτημα θὰ εἶχε λυθεῖ!» Ὁ Πορφύρης ξέρει πολὺ καλὰ πῶς ὅσο κι ἂν πιστεύω στὸ ρόλο τῆς προσωπικότητας μέσα στὴν ἱστορία, δὲν φτάνω καὶ στὸ σημείον νὰ τὸν θεωρῶ τὸν ρόλο αὐτὸν πρωταρχικό. Συνεπῶς ἄς ἀφήσει κατὰ μέρος τὶς εἰρωνεῖες καὶ τὰ θαυμαστικά.

Δ'. «Ἐνας ἀναγνώστης τῆς «Αὐγῆς» (22 Ἰουλίου) ρωτᾷ τὸν κριτικὸ τί ἐννοία ἔχει ἢ τελευταία φράση: «Ἐν καλὸν ὅταν γίνεται εἰς τόπον ἐνὸς μεγαλυτέρου καλοῦ, προξενεῖ τὸ χειρότερον κακόν». Θέλει μήπως νὰ πεῖ ὁ κριτικὸς ὅτι ἡ ἐκδοσὴ αὐτῆς τῆς Ἀνθολογίας εἶναι τὸ χειρότερον κακόν;»

Ἐπειδὴ ὁ κριτικὸς μὲ τὴν ἀπάντησή του, δὲν ἀπάντησε στὸ ἐρώτημα τοῦ ἀναγνώστη, ἀλλὰ βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ μετριάσει κάπως τὴν κακὴ ἐντύπωση ποὺ ἔκανε ἢ κριτικὴ του ἄς μοῦ ἐπιτραπεί νὰ μιλήσω.

Ὁ τρόπος ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ κριτικὸς τὸν ἀφορισμὸν αὐτὸν τοῦ Ἀνώνυμου Ἑλληνα, συγγραφέα τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας (1806) ἀποτελεῖ κακομεταχείριση ἱερῶν κειμένων. Ὁ συγγραφέας τοῦ παράνομου αὐτοῦ μανιφέστου τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση δὲν ἦταν, βέβαια ἐστὲν. Ἦταν ἓνας ἀγωνιστὴς τῆς ἰδέας τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης. Δὲν τὸν ἐνδιέφερε τὸ καλὸν τῆς τέχνης, τὸ ὠραῖο, μὰ τὸ καλὸ τῆς δράσης, ἢ καλὴ ἐθνικὴ πράξη. Ὅπως ἀπευθύνεται μὲ τὸ βιβλίον του σὲ πολλὰς ὁμάδες Ἑλλήνων, ἀπευθύνεται καὶ στοὺς ἐθνικοὺς εὐεργέτες καὶ τοὺς λέει: Πέρασε ὁ καιρὸς ποὺ τὸ καλὸ ποὺ κάνατε ὡς τώρα μὲ τὴν φιλανθρωπία σας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀρκετό. Τώρα αὐτὸ τὸ καλὸ δὲν ἀρκεῖ. Ἄν ἐξακολουθήσετε νὰ κάνετε τὸ καλὸ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, ποὺ τὸ κάνατε καὶ πρὶν, κάνετε κακὸ παρὰ καλόν, γιατί μὲ τὴν φιλανθρωπία σας συνηθίζετε πολλοὺς Ἑλλήνες στὴν τυραννία καὶ τὴ δουλεία. Ἦρθε ὁ καιρὸς νὰ δώσετε τὰ λεφτά σας γιὰ τὴν λευτεριά τῆς πατρίδος. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἡ περίστασις. «Καὶ ἰδοὺ ὅτι ἐν καλὸν ὅπου γίνεται εἰς τόπον ἐνὸς μεγαλυτέρου καλοῦ προξενεῖ τὸ χειρότερον κακόν, ὅπου ἤμπορούσε νὰ προξενήσει τῆς Ἑλλάδος. Οἱ εὐεργετὴς τῆς Ἑλλάδος, λοιπόν, ἄς μὴ νομίζουσιν, ὅτι ὠφελοῦσιν, ὅπου πρέπει τὴν πατρίδα των, εὐεργετῶντας τινὰς Ἑλλήνας». Καὶ σὲ μιὰ ὑποσημείωσή του συμπληρώνει: «Ἀλλὰ πῶς, ἴσως τινὰς ἤθελεν εἰπεῖ, εἶναι δυνατὸν ἐν χρηστὸν ἔργον νὰ βλάψῃ; Ἐ, λοιπόν, ἀγαπητέ! δὲν εἶναι τὸ ἔργον, ὅπου προξενεῖ τὴν ζημίαν, ἀλλ' ἡ περίστασις».

Ὁ λόγος, λοιπόν, γιὰ ἐθνική δράση. Μήπως ὁ Πορφύρης βλέπει τὴν ἀνθολογία μας ὡς προσφορά ἐθνική, γιὰ νὰ τὴν κρίνει μὲ τὸ μέτρο ποὺ κρίνει ὁ συγγραφέας τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας τοὺς ἐθνικοὺς εὐεργέτες; Ὁχι. Ὁ κριτικὸς μεταθέτει τὸ θέμα ἀπὸ τὴν ἐθνική δράση στὴν τέχνη. Καὶ μᾶς λέει: Σᾶς θέλω ἐστῆτ. Ἡ περίστασις δὲ ζητάει μιὰ ἀνθολογία ποὺ νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ προοδευτικὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον, μιὰ ἀνθολογία ποὺ νὰ χωρίζεται σὲ κοινωνιολογικὲς περιόδους. Ἦρθε ἡ ὥρα γιὰ τὴν ποιότητα. Ἀφοῦ δὲ βγάλατε τὴν ἀνθολογία αὐτὴ ποὺ ζητάει ἡ περίστασις, τὸ ἔργο σας προξενεῖ κακὸ παρά καλὸ, εἶναι ἄχρηστο.

Γιατί; Μήπως τὴν ποιότητα στὴν τέχνη τὴν καταχτᾷ κανεὶς μόνο μὲ τὴ φυσιολατρεία, τὸν ἔρωτα, τὴ θανατοφιλία, τὸν ἀτομικισμό; Ἄς λένε ὅτι θέλουν ὄσοι κατηγοροῦν τὴν ἀνθολογία μας γιὰ μονομέρεια. Ἐχει πολὺ περισσότερη θρησκευτικὴ, ἐρωτικὴ, φυσιολατρικὴ ποίηση παρά ποίηση πολιτικὴ. Καὶ στὸν τέταρτο τόμο ποὺ περιλάβαμε τὴν ποίηση τῆς Ἑθνικῆς ἀντίστασης καὶ σ' αὐτὸν ἀκόμα ὑπάρχει περισσότερος ἔρωτας καὶ φυγὴ, παρά πολιτικὴ ποίηση. Πέρα ἀπὸ κάθε τί ἄλλο ἡ ἀνθολογία μας εἶναι μιὰ καλὴ πράξις. Ἄν ὁ Πορφύρης δὲν ἐνδιαφέρεται γι' αὐτὸ ἄς ἀφήσει τοὺς ἄλλους νὰ ἐνδιαφέρονται. Ἄς μὴν κρύβει τὸν ἥλιο.

Δὲν ἀποκλείεται στὴ θέση μας ἄλλοι ἀνθολόγοι μὲ τὶς ἴδιες τὶς δικές μας προθέσεις νὰ

πρόσφερναν καλύτερη ἐργασία. Ἀδιάφορο, ἐμείς κάναμε ὅ,τι μπορούσαμε μέσα στὶς συνθήκες ποὺ μᾶς δόθηκαν. Ἡ ἐργασία μας ἔχει καὶ τρωτὰ σημεῖα, ἔχει ἀβλεψίες, ἔχει τυπογραφικὰ λάθη. Λέει τὸν πατέρα τῆς Γαλάτειας Καζαντζάκη Νίκο ἐνῶ εἶναι Στυλιανός, τὸ Γιώργο Μυλωνογιάννη Γιάννη, πῶς ὁ Γρυπάρης ἦταν ἀκαδημαϊκὸς ἐνῶ δὲν ἦταν, πῶς οἱ γονεῖς τοῦ Σικελιανοῦ ἦταν ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά ἐνῶ εἶταν ἀπὸ τὴν Λευκάδα, πῶς ὁ πατέρας τοῦ Δημ. Γρ. Καμπούρογλου ἦταν ὁ μεταφραστὴς τῆς «Νανᾶς» τοῦ Ζολᾶ ἐνῶ δὲν ἦταν, πῶς ὁ Μαβίλης γεννήθηκε στὸ Θιάκι τῆς Κέρκυρας ἐνῶ ἓνα Θιάκι ὑπάρχει — ἡ Ἰθάκη.

Γιὰ τὰ ὅποια λάθη τῆς ἀνθολογίας, ποὺ ὀφείλονται σὲ ὑποκειμενικοὺς λόγους, ζητῶ συγγνώμην ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς κοινῆς, ὡς ἐπιμελητῆς τῆς. Στηρίζω ὅλες τὶς ἐλπίδες μου στὸ πῶς ὁ καθένας θὰ λάβει ὑπόψη τὴν περίστασις, αὐτὴν τὴν περίστασις ποὺ ὑπογραμμίζει στὸ εὐαγγέλιό του ὁ Ἀνώνυμος Ἕλληνας, καὶ θὰ ἐχτιμήσει σωστὰ τὴν προσφορά μας. Ἀσφαλῶς, δὲ θὰ λείψουν καὶ κείνοι ποὺ θὰ θελήσουν νὰ ποῦν πῶς κάναμε κακὸ παρά καλὸ. Καὶ ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» εἶχε ἀφοριστεῖ ὡς μεγάλο κακὸ, μὰ νὰ ποῦν καὶ σήμερα ἀκόμα θερμαίνει τὶς καρδιές.

Ὁ Κ. Πορφύρης τὴν καταδίκασε τὴν ἀνθολογία γιὰ λάθη ποὺ δὲν ὑπάρχουν, γιατί αὐτὸς ἔχει τώρα μιὰ ἄλλη αἰσθητικὴ, αἰσθητικὴ μὲ εὐρύτατα πλαίσια, ὅπου ἀπ' τὸ πολὺ τὸ πλάτος τῆς χάνεται μέσα τῆς καὶ ἡ φωνὴ ἀκόμα τῆς ποίησης τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης.

M. M. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

« Προβολὴ » καὶ πνευματικὸ ἦθος

Πρὸς τὴ Συντακτικὴ ἐπιτροπὴ
τοῦ περιοδικοῦ «Ἐπιθεώρησις Τέχνης»

Ἀξιότιμοι καὶ ἀγαπητοὶ Κύριοι,
Σᾶς παρακαλῶ πολὺ, ἂν τὸ βρῖσκετε χρήσιμο, νὰ δημοσιεύσετε αὐτὸ τὸ γράμμα ποὺ ἔστειλα στὴν Ἐφημερίδα «Τέχνη».

Μὲ τιμὴ καὶ φιλίαν
Δημ. Χατζῆς

Κύριον Γ. Β. Μπουκουβάλαν
Ἐκδότῃ καὶ διευθυντῇ τῆς Ἐφημερίδος «Τέχνη»

Ἀξιότιμε Κύριε.

Σᾶς εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὰ ἐπαινετικὰ λόγια ποὺ γράφηκαν γιὰ τὴν ταπεινότητά μου στὴν Ἐφημερίδα σας (ἀρ. 4, 10.1.1961), ἀπὸ τὸν ἀρθρογράφον σας «W».

Λυποῦμαι ὡστόσο ποὺ τὰ ἐπαινετικὰ αὐτὰ λόγια συνδυάστηκαν μὲ τὶς γενικὲς ἀπόψεις ποὺ ἐκτίθενται στὸ ἄρθρον αὐτὸ — μὲ τέτοιο τρόπο ποὺ νὰ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ μὴν ἀφήσω ἀναπάντητο τὸ σημεῖον ποὺ ἀναφέρεται σὲ μένα. Ὁ ἀρθρογράφος σας γράφει: «Ἡ ἀριστερὴ κριτικὴ ἀγνοεῖ ἢ τηρεῖ στὴ σιωπῇ ἓνα διηγηματογράφο» — δηλαδὴ ἐμένα — καὶ «δὲν τὸν προβάλλει».

Σᾶς παρακαλῶ, λοιπόν, νὰ δημοσιεύσετε αὐτὸ τὸ γράμμα μου «πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας», ὅπως ἔλεγον οἱ παλιοί.

Πρῶτο. Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ ἀρθρογράφου δὲν ἀνταποκρίνεται καθόλου στὰ πράγματα. Ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ κριτικὴ ἐγὼ τούλάχιστον εἶχα καὶ τὴν προσοχὴ καὶ τὸν ἔπαινον ποὺ μὴ ἄξιζε — καὶ ἴσως μάλιστα καὶ περισσότερον ἀπὸ ὅσο μου ἄξιζε. Δὲν καταλαβαίνω πῶς ὁ ἀρθρογράφος, ποὺ φαίνεται τόσο κατατοπισμένος σὲ ὅσα γράφουν οἱ ἀριστεροὶ κριτικοὶ στὴν Ἑλλάδα, αὐτὸ δὲν τὸ ξέρει. Καὶ δὲν βλέπω τί θὰ ἔπρεπε τάχα νὰ κάνει γιὰ μὴν καὶ γιὰ τὸ τόσο περιορισμένον ἔργο μου ἢ ἀριστερὴ κριτικὴ καὶ δὲν τόκανε.

Δεύτερο — καὶ σπουδαιότερο. Δὲν ξέρω πῶς ἀκριδῶς τὸ ἐννοεῖ ὁ ἀρθρογράφος σας, μὰ θὰ ἤθελα νὰ τολμήσω νὰ πῶ γιὰ τὸν ἔπαινον μου πῶς δὲν ξέρω νὰ ὑπάρχει κανένα ζήτημα «προβολῆς» ἢ μὴ προβολῆς τῶν συγγραφέων.

ων. Ξέρω ένα και μόνο και αποκλειστικό ζήτημα που πρέπει να υπάρχει — το ζήτημα της προσφοράς τους. Δεν ξέρω επίσης αν άλλαξαν τόσο πολύ τα ήθη στην Ελλάδα ώστε τώρα πια να θεωρείται φυσικό ή πνευματική της ζωή να γυρίζει γύρω από έναν άγωνα προβολής ή μη προβολής, συναλλαγής και επικράτησης. Για την άριστερη διανόηση το αρνούμαι. Μά και για το σύνολο της δεξιάς δεν το δέχομαι — πώς τόσο άλλαξαν και αγρίεψαν τα πράγματα σε μια Ελλάδα όπου η «έντιμος πενία» και ο θάνατος «στην ψάθα» ήταν ή μοίρα και η δόξα των πνευματικών της ανθρώπων. Μά και αν είναι έτσι, εγώ το θεωρώ βαρύτερη κατηγορία να μου αποδίνεται κάποια αξίωση «προβολής» και σας παρακαλώ πολύ, Κύριε, έμένα τουλάχιστο να με απαλλάξετε από μια τέτοια κατηγορία, ακόμα και αν από εσάς, από τον άρθρογράφο ή άλλους, λίγους ή πολλούς, δεν θεωρείται πια κατηγορία αλλά σχέση φυσική μέσα σε κατάσταση ζούγκλας.

Τρίτο - και ακόμα σπουδαιότερο.. Από το δημοσίευμα μπορεί κανένας να νομίσει πως υπάρχει ένα ζήτημα αντιπαράθεσής μου, αντίθεσής μου προς την άριστερη κριτική και διανόηση. Λάθος του άρθρογράφου είναι και αυτό. Δεκαπέντε χρόνια τώρα μακριά από την πατρίδα, από την άλλη μεριά ενός κόσμου χωρισμένου στα δυό, στερημένος την ελληνική ίθαγένεια, με μια έπαφή με την πατρίδα που μόλις και με τα χίλια θάσανα μπορώ κάπως να την κρατώ, γιατί πολλοί είτε από το φόβο της αστυνομίας είτε που περ-

νούνε τα χρόνια κι αλλάζουν κι αυτοί και ξεχνούνε κ' έχουνε τα δικά τους τα θάσανα, δεν θέλουν να την κρατούν, μέσα σε συνθήκες που μεταβάλλονται και δημιουργούν καταστάσεις καινούργιες — λοιπόν, θέλω να σας πω, πως εγώ δεν είμαι τόσο πολύ πεπεισμένος για το ότι με το μικρό μου έργο την έχω κι όλες τη θέση μου μέσα στα ελληνικά γράμματα. Νομίζω δηλαδή πως δεν φτάνουν μερικά καλούτσικα ή έστω καλά διηγήματα για να τρέχει κανένας νάνεβαίνει άμέσως τα κεραμίδια και νάπαιτεί την αναγνώριση και την προβολή. Και σκέφτομαι επίσης πως σ' αυτή τη δυσάρεστη κατάσταση που βρίσκομαι ή θέση μου στα ελληνικά γράμματα δεν εξαρτάται από την προβολή και την προστασία κανενός, αλλά αποκλειστικά και μόνο από τη δική μου έντιμη προσπάθεια. Όπως όμως και νάναι, είτε δηλαδή έχοντας κάποια μικρή θέση είτε παίρνοντάς την με τον καιρό, το θεωρώ την ύψηλη τιμή της ζωής μου να την έχω αυτή τη θέση ανήκοντας στην ελληνική άριστερη διανόηση. Είναι λάθος που με διαχωρίσατε απ' αυτήν. Και είναι λάθος που την έβγάλατε χρεώστη απέναντί μου. Δε μου χρωστάει τίποτα απολύτως. Έγώ της χρωστάω: Την ίδια τη δικαιολογία της ύπαρξής μου, όλοκληρη την πνευματική μου υπόσταση — και μέσα σ' αυτή και την ταπεινή λογοτεχνική μου δημιουργία. Της ανήκει όλοκληρη — είτε σαν «πραγματικά ανθρωπιστική» όπως έσείς μου κάνετε την τιμή να την θεωρείται είτε ακόμα και σαν «κατασκοπευτική» όπως θα έλεγε ή ελληνική αστυνομία.

Βερολίνο 23 - 1 - 1961

Με μεγάλη υπόληψη
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ

ΘΕΡΜΗ ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ

ΚΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΕΣ ΜΑΣ

- **Πρωτοστατείστε στην εξόρμηση
της «Επιθεώρησης Τέχνης»
για τον διπλασιασμό της κυκλοφορίας της.**
- **Γράφετε τις κρίσεις σας για όλα τα θέματα
που δημοσιεύονται στο Περιοδικό μας.**
- **Είδοποιείτε έγκαιρα τα Γραφεία μας,
όταν αλλάζετε διεύθυνση.**
- **Αποστέλλετε ταχτικά τις συνδρομές σας.**

ΕΤΣΙ ΣΥΜΒΑΛΛΕΤΕ ΣΤΗΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ

ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΑΣ

Τὸ βιβλίο περνάει κρίση!..

Ἀπαντοῦν Ἐκδότες, Συγγραφεῖς, Μεταφρασιές, Τυπογράφοι, Βιβλιοδέτες, Πλασιέ, Ἀναγνωστικὸ Κοινὸ

Τὸ βιβλίο στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἓνα πνευματικὸ ἐπιφανόμενον μὲ δριμυτὴ ἐξέλιξη. Ἡ ἀνισόμετρη ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας μας, οἱ ἀποτυχίες πικυδρομήσεις στὸ κοινωνικὸ καὶ οἱ κατὰ κεντρὸς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψης, τὸ ὑπαχρέωσαν πάντα ν' ἀκολουθεῖ μιὰ τεθλασμένη τροχιά, πότε σημειώνοντας ἀνόδους καὶ πότε κατακρόρυφες πτώσεις. Ἡ πνευματικὴ μας στάθμη, ἀκαθόριστη καὶ τρικυμισμένη, εἶχε ἄμεσο ἀντίκτυπο στὴν παρουσία καὶ τὴν κυκλοφορία τοῦ βιβλίου.

Οἱ ρίζες τοῦ νεοελληνικοῦ βιβλίου, σὰν αὐτόνομου φορέα κουλτούρας, βρίσκονται ἄρκετὰ μακριά, στὴν περιοχὴ τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ — τέλος 18ου καὶ ἀρχὴς 19ου αἰῶνα. Ὁ σφετερισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ἀπὸ τὶς συντηρητικὲς κοινωνικὲς δυνάμεις ἀνέκοφαν τὸ ἀνοδικὸ ρεῦμα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ συνεπῶς καὶ τὸ ρεῦμα τοῦ βιβλίου.

Ὁ 19ος νεοελληνικὸς αἰῶνας χαρακτηρίζεται κυρίως ἀπὸ τὴν ὑποτυπώδη παρουσία του. Ἡ πρώτη προσπάθεια νὰ θγεῖ τὸ βιβλίο ἀπὸ τὸ τέλμα σημειώνεται κυρίως τὴν ἐποχὴ τοῦ ὀ νεοελληνικοῦ ἀστυαμὸς προσπαθοῦσε νὰ φτιάξει τὴν ἀναγέννησή του, γύρω στὰ 1880. Ὁ δημοτικισμὸς καὶ ὁ φολκλωρισμὸς τὸ προωθοῦν.

Ἡ αὐγὴ τοῦ 20ου αἰῶνα ἀνατέλλει μὲ καλύτερους οἰωνοὺς γιὰ τὸ βιβλίο. Τὸ ἐποικιοδόμημα προσπαθεῖ νὰ εὐθυγραμμιστεῖ μὲ τὴν κάπως προωθημένη κοινωνικὴ βάση. Ἐμφανίζονται οἱ πρῶτες μεγάλες προσπάθειες γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, ἡ «Βιβλιοθήκη Μαρσαλῆ», οἱ «Ἐκδόσεις Φέξη», ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων». Τὸ ἐντυπω ἀποκτᾶ ἀξία πολιτιστικοῦ παράγοντος. Ἀπὸ τὰ 500 ἀντίτυπα τοῦ ὄς τότε τιμᾶς, κάκει ἓνα δέμα στὰ 2.000 - 3.000. Ἐμφανίζονται οἱ πρῶτοι εἰδικοί ἐπαγγελματίες στὸν τομέα.

Οἱ πόλεμοι καὶ οἱ κοινωνικὲς περιπέτειες τοῦ τόπου ρίχνουν καὶ πάλι τὸ βιβλίο στὴν ἀφάνεια. Δεύτερη περίοδος ἀνθηρῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ ἐποχὴ μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή. Νέες ἰδέες, νέα ρεύματα, νέες ἀναζητήσεις, ἡ δίψα τοῦ κοινῶ γιὰ μάθηση, συνδυασμένη μὲ επιχειρηματικὲς εὐρέσεις γύρω στὸ βιβλίο, ξαναζωντανεύουν τὸ ἐνδιαφέρον. Οἱ ἐκδόσεις τοῦ Γανιάρη, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Ζηγάκη, τοῦ «Στοχαστῆ», τοῦ Ἐλευθερουδάκη, τοῦ Κολλάρου κ.ἄ. ἀρχίζουν νὰ κινοῦνται ζωηρὰ στὴν Ἑλλάδα.

Γύρω στὰ 1930 τὸ βιβλίο γνωρίζει μιὰ ἀπίθανη ἀνθηρῆ σὰν παραπλήρωμα τῶν ἐφημερίδων, ποὺ χαρακτηρίζεται ὁμοῦς ἀπὸ ποιοτικὴ ἀνισομέρεια. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ ὀ ἀθηναϊκοῦ τύπου μοιράζει μὲ ἀσήμακτὴ τιμὴ καὶ μὲ κουπόνια βιβλία σὰ δῶρα. Εἶναι ἡ καλύτερη ἐποχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου ἀπὸ πλευρᾶς κυκλοφορίας.

Τὴν εὐεξία αὐτὴ στὸν τομέα τοῦ βιβλίου ἀπέκοψε ἡ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου, ποὺ ὀ μόνον ἀπαγόρευσε τὴν ἐκδοσὴ προσθευτικῶν βιβλίων, ἀλλὰ καὶ θημιούργησε τὰ περιδῶντα αὐτῶν da fè μὲ τὸ ἀέψιμο τῶν βιβλίων στὴν πλατεία Συντάγματος καὶ στὶς στήλες τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

Ἡ τέταρτη ἀνθηρῆ τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου σημειώνεται στὴν κατοχὴ. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς οἰστρηλατημένος ἀπὸ τὴν Ἀκτίσταση, φλέγεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ γνωρίσει τὸ πολιτιστικὸ του παρελθὸν καὶ παρόν, τὴν ἱστορία του, τὴ λογοτεχνία του, τὴ λογοτεχνία τῶν ἄλλων λαῶν. Σ' αὐτὸ βοηθεῖ παλὺ καὶ ἡ ἔλλειψη κάθε ἄλλου εἴδους ψυχαγωγίας.

Μετὰ τὴ λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀρχίζει ὀ πέμπτος, σοβαρότερος καὶ διαρκέστερος κύκλος τοῦ βιβλίου στὴν Ἑλλάδα. Τὸ κοινὸ θεῖχνει μὲ ἀκατάσχετὴ δίψα νὰ μορφωθεῖ καὶ νὰ γνωρίσει μὲ τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ. Τὸ ἔλμα τῶν τόσων σὲ ἀριθμὸ ἀντιτύπων ὅσο καὶ σὲ κυκλοφοροῦντα βιβλία εἶναι σοβαρό. Ἀπὸ τὶς 2.000 πρῶνουμε στὶς 5.000 - 6.000, ἐνῶ ἀλλεπῶντα εἶναι οἱ ἐκδόσεις, ἰδιαίτερα προσθευτικῶν βιβλίων.

Τὴ διάδοσὴ βοηθεῖ ἀποτελεσματικὰ ὀ πρῶτος ποὺ προσφέρεται μὲ τὸ σύστημα τῶν δόσεων. Δημιουργοῦνται παλλοὶ ἐκδοτικοὶ οἰκοί, ἐνῶ παράλληλα ἀυξάνονται οἱ εἰδικοί ἐπαγγελματίες ποὺ ζοῦν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ βιβλίο, ἐπιμελητὲς ἐκδόσεων, μεταφραστὲς κλπ. Οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς ἀρχίζουν νὰ ἐλπίζουν βάσιμα στὴν ἀποποίηση τοῦ ἔργου τους.

Ἡ ποσότητα τοῦ βιβλίου γύρω στὰ 1953 ἀρχίζει νὰ ἐπηρεάζει καὶ τὴν ποιότητα. Τὰ βιβλία εἶναι προσεγμένα τεχνικά, μὲ καλὸ χαρμὲ ἱκανοποιητικὰ ἐξώφυλλα κλπ. Μιὰ μπιότερη κτᾶστυση ποιοτικῆς ἀλλαγῆς ἀρχίζει νὰ διαφαίνεται.

Ἀκριδῶς ἀπάνω στὸ κρῖσιμο σημεῖο τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὴν ποσότητα στὴν ποιότητα, ἡ ἐποχὴ ὑπερπαραγωγῆς ποὺ ἀρχισε νὰ κλονίζεται.

βιβλιολογία, οὐ συνδυαζοῦ μετ' τὴν ἀλόγιστη λειτουργία τῶν νόμων τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ ἀνταγωνισμοῦ στὸν ἐπικρίνοντο καὶ ἀνταθῆ ἀπὸ τοῦ μέγα, ἀσπίγγει νὰ ξεσπᾷ τὸ βιβλίο ἀπὸ τὸν σωστὸ δρόμο του. Τὸ μικρὸ βιβλίο ἐξαφανίζεται γιὰ νὰ δώσει τὴ θέση του στὸ ἀκρίβο, πολυσελίδιο καὶ ἐπομένως δύσκολο ἀπὸ μορφωτικῆ ἀποψη βιβλίο. Τὸ μεγάλον θύμα αὐτῆς τῆς στροφῆς τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ λογοτεχνία καὶ ὁ μεγάλος ἐνωσιμένος ἡ ιστορία. Ἡ κατάσχεση παρουσιάζεται ἀνησυχητικὰ συμπτώματα. Ὅλοι διερωτῶνται: Πὸς πᾶμε; Τὸ βιβλίο, ἀφοῦ ξεπέτακε νικηθῆρα μετ' τὴ συνεργασία δλων τῶν παρρηγότων του τὸν ἄγριο ἀστυνομικὸ διωγμὸ τοῦ 1954 - 1955, καὶ μετ' τὴν ἐπιμονὴ τῶν πλοιοῦ νὰ μὴν ἐγκαταλείψουν τὸν τομέα, ἦδη θρῖσκται μπροστὰ σ' ἕνα καινούριον ἀδιέξοδο.

Ἀναμφισβήτητη διαπίστωση καὶ ἀρεσά παιδιά (ἀφοῦ ἡ "Ε. Τ. ἔχει πολὺς φορὲς ὑπειληθεῖ τὸ θέμα) ὄχι μόνον δλων τῶν παρρηγότων τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρυτάτου ἀκαδημαϊκοῦ κοινοῦ σήμερα, εἶναι ὅτι καὶ ἐν πᾶσι καὶ ὅσον τοιῆς τῶν ἐκδόσεων. Κάποια κριτικὴ ὑπόδειξις, ποὺ ἐκτός ἀπὸ τὸ γενικώτερο οικονομικὸ χαρακτήρα τῆς, χαρακτηρὰ καθήλων τῆς πικλοφρανικῆς του στάθμης, ἔχει καὶ μερικῶς ἐπιπτώσεις στὴν παραγωγὴ τοῦ βιβλίου ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰδολογικὴ του παρουσία. Πιὸ συγκεκριμένα τὸ βιβλίο σήμερα ἔχει ἑστρατίζει ἀπὸ τῆς προγιά του, ἔχει συμπιστοιεῖ οὐ κληρὰ ἐμπροκὰ περθεῖρα, ποὺ ἀποταλῶν τὸν ἀντιθετὸ ἀκρίβως πᾶλο τῶν καλῶς ἐγνωσμένων συμπερόντων μιᾶς ἐπιπολιτικῆς ἀνάπτυξης τοῦ τόπου, μέσω τοῦ βιβλίου.

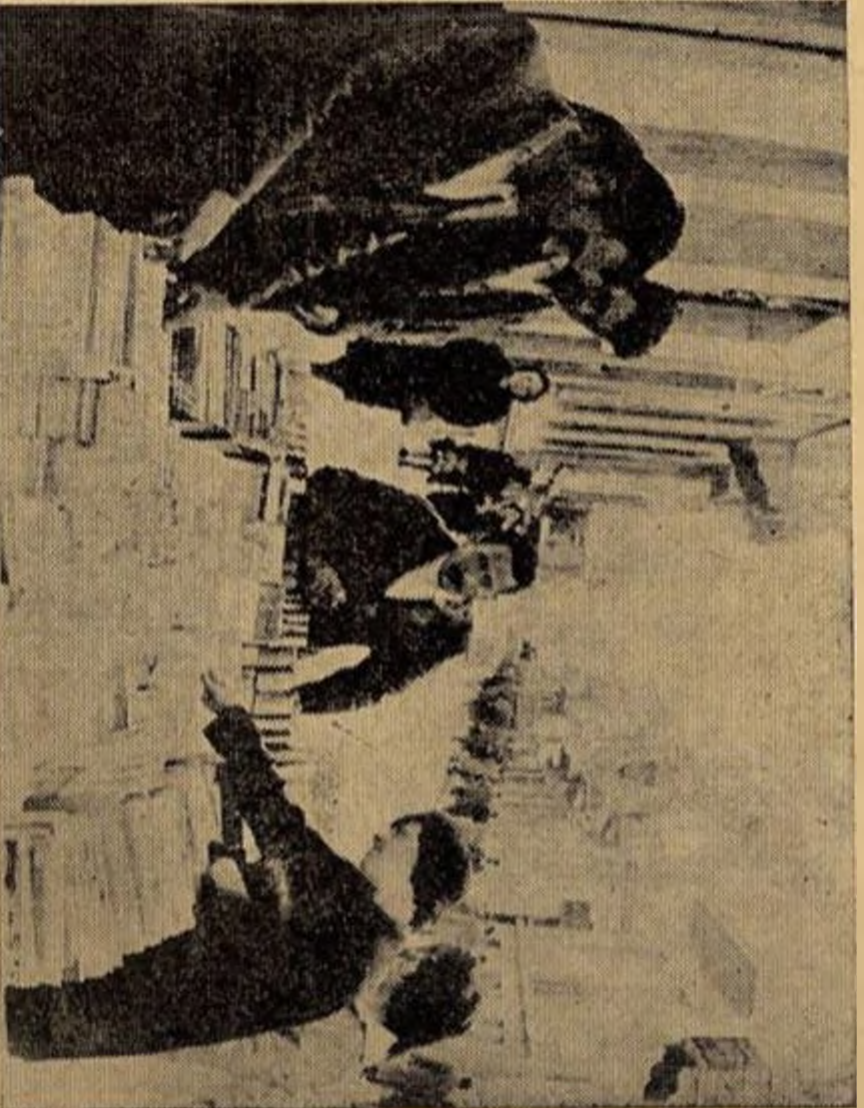
Τὸ ἔντυπο σήμερα ἔχει κερδισαι πικλοφρανικά, ἀλλὰ σημειῶναι ἀνησυχητικὴ ποστικὴ πάλιν-δομητικῆ. Τὸ «τιράζ» τῶν πέντε χιλιάδων εἶναι ἕνας μέτρος ἀριθμὸς σις μέρες μας καὶ ἡ ποστικὴ ἀνάδου του κερθεῖται. Ὅμως ἡ θαυμάσια ἐκείνη μυστὴ πνευματικὴ ἀνοίξη τῶν ἔτων 1953 - 1957, ποὺ ἐμπνεῖσαν ἀπὸ τῆς διῆα του κοινοῦ, ἔχει παρρηγορθεῖ τῆς θέσης τῆς σ' ἕνα φθινόπωρο τοῦ ἀπειλεῖται νὰ μεταδληθεῖ οὐ ἄγριο χειμῶνα, γιὰ τὸ βιβλίο. Ποιῆς εἶναι οἱ αἰτίες ποὺ μιᾶς ἔφε-

ραν μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸν κίβνο καὶ ποιοὶ οἱ ὑπεύθυνοι; Πικρὴ, δέδαια, δὲν φαῖται γι' αὐτὸ τὸ κοινὸ. Ἡ «Ἐπιθεώρησις Τέχνης» θέλοντας νὰ θεωρηθῆσαι τὸ κεφαλαιοῦδος γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτικτικὴ εὐεξία τοῦ λαοῦ μας αὐτὸ πρόβλημα, ἀπεφάσισε νὰ κοιτάξει τὸ θέμα ἀπὸ ποὺ κοινά, μετ' τῆς δοθῆσαι δλων τῶν παρρηγότων τοῦ βιβλίου καὶ τοῦ κοινοῦ. Ἐκάλισε λοιπὸν, ἐκδότες, συγγραφεῖς, πικρὴ, βιβλιοπωλῆδες, μεταφραστες, τυπογράφους, βιβλιοδέτες καὶ ἀναγνωστικὸ κοινὸ νὰ εἰποῦν τῆ γνώμη τους, ὥστε νὰ γίνει δυνατὴ ἡ διάγνωση τοῦ καιροῦ καὶ νὰ ἐπιχειρηθεῖ, ἀπὸ τοῦς ἴδιους αὐτοῦς παρρηγορτες ἡ θεραπεία του. Ἡ ἔρσηνὰ μιᾶς, εἶναι αὐτονόητο, πὺς δὲν σφέφεται ἐκκρίτων κενεῶς καὶ ἔχει ἀγαθὰ κίρηρα: Νὰ δοθηθεῖ τὸ ἐλληγνικὸ βιβλίο καὶ ἡ παρρητέρα ἀνάπτυξη του ὡς τὸ θαμνὸ ποὺ ἐπιτρέπουν οἱ ὑπεροχες συνθηκες. Μετ' ἔσση αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας μας — ποὺ ἀποταλεῖ ἐπιθυμία καὶ δλων τῶν παρρηγότων τοῦ βιβλίου — διατυπώσαμε τὰ κατὰ τῆ γνώμη μας νοσηρὰ ὑπόθερα τοῦ ἐλληγνικῦ βιβλίου.

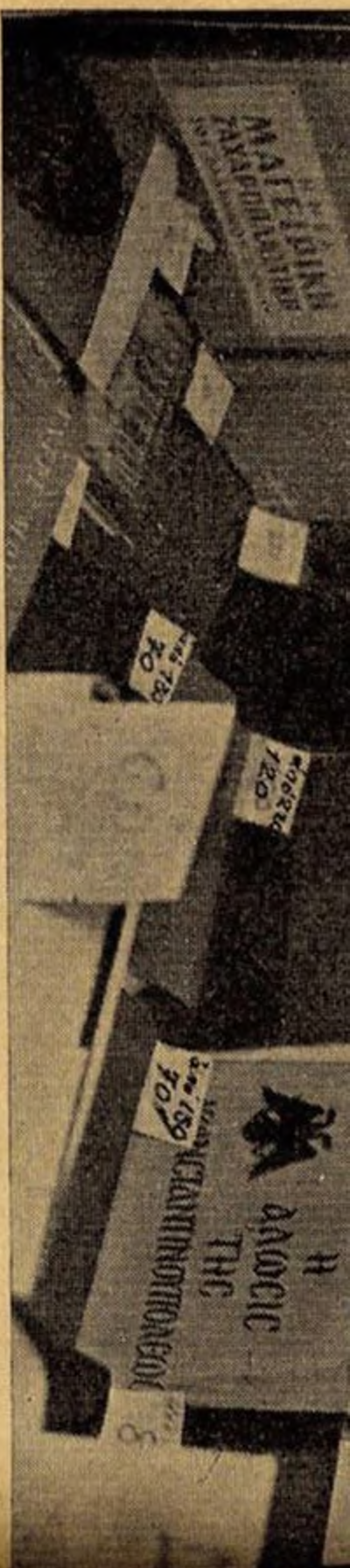
1. Τὸ βιβλίο εἶναι πικρὸ. Ποιῶς φαῖται; 2. Τὸ βιβλίο ἔχει κερταρθεῖ διαμετακρίματο ἐπιελο, ποὺ δὲν ἐπιτελεῖ τὸ μορφωτικὸ τὸ χαρακτήρα. Τὸ δεύτερο σήμπτωμα ἐφαπτεται σενὰ μετ' τὸ πρῶτο.

3. Τὸ βιβλίο ἔχει μιᾶς μορθεῖρα σση. Ὅ ἐπιποκρίματος ὄγκος (καὶ ἡ ὑπερογικὴ τμη) εἶναι νὰ ἀποκρίσει ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τὸ λογοτεχνικὸ βιβλίο, ἐλληγνικὸ ἢ ἕνο καὶ τὸ φτηνὸ, μικρὸ καὶ μορφωτικὸ βιβλίο. Ἡ προτίμηση τῶν ἀθροῦτων ποὺ ἐμπροφῶνται ἔχει στραφεῖ σὸ πικρὸ καὶ ὄγκωδες σση, κερταρθεῖρα σση κερταρθεῖρα μετ' ἔσση τμη καὶ ἐμπερθεῖρα. Ἐντοι μένον σση ἀγορὰ καὶ κερταρθεῖρα μωνοποκρίματὰ τὸ γῶρο τῆς βιβλίου - ποκρὸ, ἐπιποκρίματὰ, ἕσση καὶ π, τὰ ὅποια δὲν προφῆρονται σση ἀμση πνευματικὴ διῆα, ἀλλὰ μωνοχὰ σση ἕμση βιβλιοθηκῶν.

4. Τὸ βιβλίο εἶναι: — ἔς μὴ φερθεῖ τῆς λέξη — πικρὸ γιὰ τὰ πορτοφῶλια τῶν ἀνγνωστων. Βιβλίο ποὺ ὑπὸ κερταρθεῖρα ἐκδοτικῆς σση καὶ κερταρθεῖρα ἕνα λογικὸ ἔντυπο γῶρο

Τὸ κοινὸ διῆαι γιὰ τὸ κίβνο βιβλίο καὶ τὸ ἀναζήτη πικρὸ

Βιβλία που πουλιούνται ταυτόχρονα σε δυο και τρεις διαφορετικές τιμές.

και θα προσφέρονταν σε μια επίσης λογική τιμή, εμφανίζονται παραρροστωμένα, με άραυό τήτωμα, μεγάλα στοιχεία και χοντρό χαρτί, γιά να μπορούν να διαρκήσουν με αληθοφάνεια μια υπέροχη τιμή.

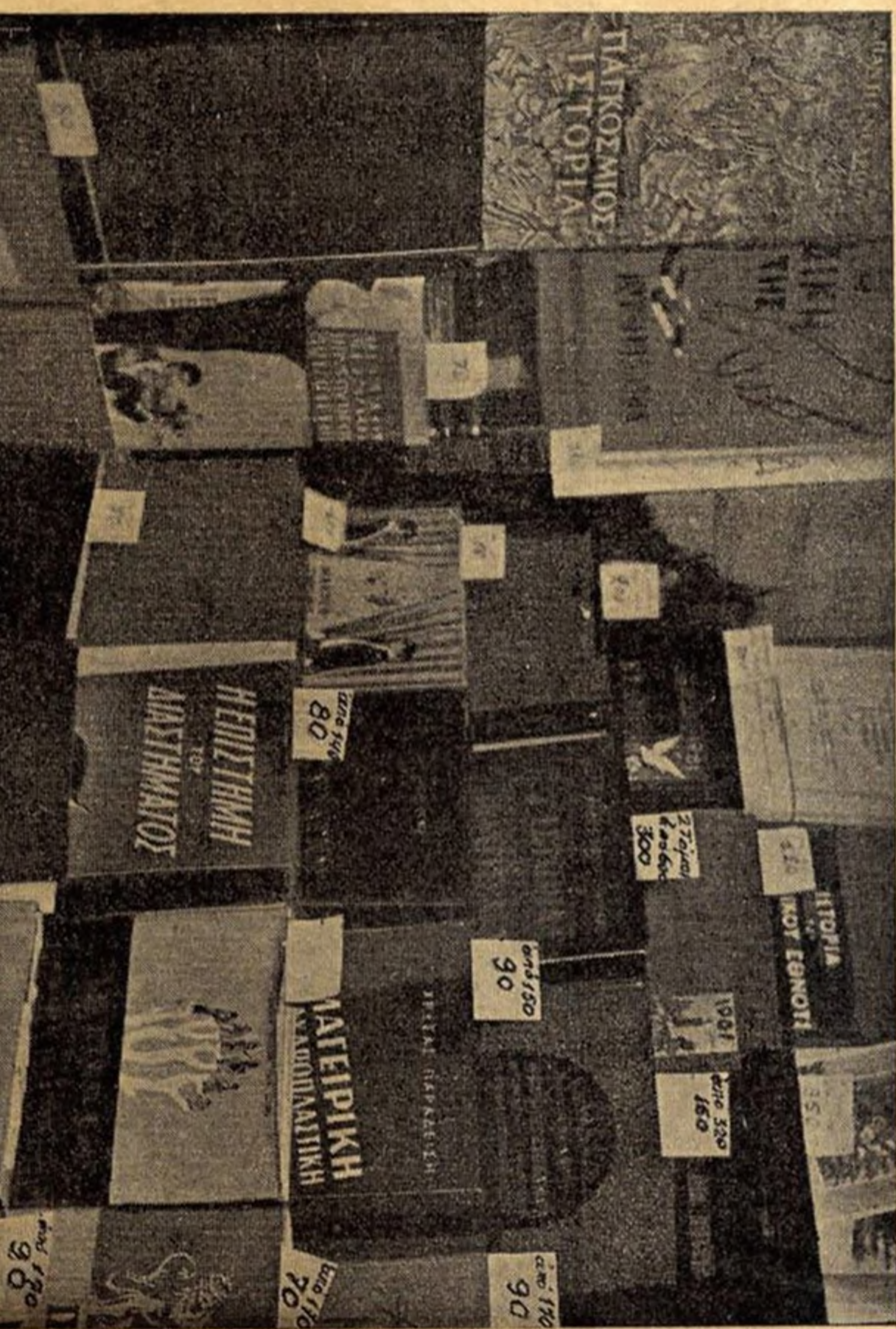
5. Η πνευματική ποιότητα του βιβλίου είναι γενικά κακή. Οι μεταφράσεις γίνονται άδασάνιστα, και διαστικά, από άνωδίκευτους μεταφραστές, μόνο και μόνο γιά να «δγει» ένα βιβλίο στην αγορά. Η ίδια άδεξιότητα παρατηρείται πολλές φορές και στην έκδοσή του προς μετάφραση βιβλίου.

6. Η άνωσημετρία στο έκδοτικό, έχει φέρει άναστάτωση και ατή σταθερότητα των τιμών. Έτσι βιβλία που πουλιούνται στον άναγνωστή 300 π.γ. φραγμές με τό σύστημα των δόσεων βρίσκονται εύχερως τοίς μεσητοίς με 150 δρχ. Είναι κοινό μυστικό ότι ο πλάσιό άγοράζει τοίς μεσητοίς με έκπτωση 70% και τό πουλάει στον άναγνωστή με δόσεις στην όνομαστική του υπέροχη τιμή. Άποτέλεσμα: Δημιουργείται μια άνευ προηγουμένου σύγχυση στην αγορά και ο πλάσιό, ένας παράγοντας που πολύ εύόχθησε γιά

τό βιβλίο, να βρίσκει έκπεθεμένος στην δικαιο-λογημένη δυσπλοτία του άναγνωστή — καπανάλωτή. Την δυσπλοτία έπιτείνει ή αυθαίρετη κατά περόδους διατήρηση και πώληση του ίδιου βιβλίου σε διαφορετικές τιμές που τις καθορίζει κάθε φορά ο έκδότης άνάλογα με τή ζήτηση ή μη του βιβλίου ή από τις άνάγκες τής στιγμής γιά ρευστό χρήμα που άπαιτεί ή κίνηση του κεφαλαίου του.

Γιά να διευκρινισθεί, λοιπόν, ή βαρεία νόσος του έκδοτικού βιβλίου, που τή μερική της συμπτωματολογία έπιχειρήσαμε να διατυπώσαμε παραπάνω σε γενικές γραμμές, άπευθυνθήκαμε σ' όλους τοίς παράγοντες του βιβλίου με τά παρακάτω, κατά κατηγορίες, έρωτηματολόγια.

Αυτόνόητο είναι ότι, παρά τό πλάτος που έπιδιώξαμε να δώσουμε στην έρευνά μας, να άπομένουν άκόμα πολλά σημεία προς διευκρίνιση. Με τήν έννοια αυτή είναι ακάδεχόμενες όλες οι γνώμες όλων των άνωθώπων που άγαπών και πονούν τό έκδοτικό βιβλίο, τον πώλυτο άπό σύντροφο τής ζωής.

ΤΑ ΕΚΚΕΝΤΡΑ
ΙΣΤΟΡΙΑ

THE
MIND

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΤΗΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

price 300
80

270 pages
400 pages
300

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

price 150
90

ΠΑΡΕΠΙΡΚΗ
ΚΑΘΟΔΑΤΙΚΗ

1901
price 320
160

price 140
90

price 110
70

price 100
90

Τὰ ἐρωτήματα πού ὑποβάλαμε στους ἐκδότες

- 1.— Τὸ βιβλίο, κατὰ τὴ γνώμη σας, περνάει κρίση σήμερα; Ποιὲς οἱ αἰτίες τῆς κρίσης;
- 2.— Πῶς βλέπετε τὴ συμβολή σας στὸν τομέα τοῦ βιβλίου; Ποιὲς εἶναι οἱ ἐπιδιώξεις σας καὶ ποιά τὰ ἐπιτεύγματά σας;
- 3.— Ἀνταποκρίνεται πρὸς τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ καὶ πρὸς τὸν προορισμὸ τοῦ βιβλίου ἡ σημερινὴ μορφή του, μὲ τὶς μεγάλες καὶ ἀκριβὲς ἐκδόσεις;
- 4.— Πῶς θὰ γίνει δυνατὸ νὰ φτάσει στὰ χέρια τοῦ ἀναγνώστη καλὸ καὶ φτηνὸ βιβλίο;
- 5.— Μὲ ποιά κριτήρια κάνετε τὴν ἐπιλογή τῶν ἐκδόσεών σας;
- 6.— Πῶς βλέπετε τὴ συνεργασία σας μὲ τοὺς ἄλλους παράγοντες τοῦ βιβλίου, συγγραφεῖς, μεταφραστὲς, τυπογράφους καὶ βιβλιοδέτες; Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ ἀρμονικὴ συνεργασία ὅλων γιὰ τὴν καλὴ ποιότητα καὶ τὸ μικρὸ ὕψος τῆς τιμῆς τοῦ βιβλίου;
- 7.— Πῶς ἐξηγεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι ἓνα βιβλίο πουλιέται σὲ διαφορετικὰ μέρη ἢ σὲ διαφορετικὰ χρονικὰ διαστήματα μὲ διαφορετικὲς τιμὲς πού ἀπέχουν πολὺ ἢ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη;
- 8.— Εἶναι σωστὸ νὰ γίνεται ἐκμετάλλευση τοῦ κοινοῦ, μὲ βιβλία ὀγκώδη ἐνῶ θὰ μπορούσαν νὰ βγοῦν μικρότερα, φτηνότερα καὶ πιὸ καλαίσθητα;
- 9.— Ὑπάρχουν περιθώρια γιὰ παραπέρα ἀνάπτυξη τοῦ ἀριθμοῦ κυκλοφορίας τῶν βιβλίων καὶ πῶς μπορεῖ νὰ γίνει αὐτό;
- 10.— Τί σᾶς ἀναγκάζει νὰ βγάζετε τὰ βιβλία σὲ ἀκριβὲς καὶ ὀγκώδεις ἐκδόσεις;

Ὁ ἐκδ. οἶκος «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ»: Ἡ μεγάλη τιμὴ ἐπιδρᾷ στὴν κυκλοφορία.

Ὅταν μιλάμε γιὰ βιβλίο ἐνοοῦμε ἀσφαλῶς τὸ καλὸ καὶ χρησιμοβιβλίο, πού εἶναι φορέας τῆς γνώμης καὶ ὀργανωτῆς τῶν συγκινήσεων τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτὸ τὸ βιβλίο περνάει κρίση, καὶ μάλιστα σοβαρὴ. Κρίση κυκλοφοριακὴ. Οἱ αἰτίες εἶναι πολλές. Ἐμεῖς ἐπισημαίνουμε μερικὲς ἀπὸ τὶς σοβαρότερες: α) Δὲν πάει πιὸ πέρα ἀπὸ τὶς 3—4 μεγάλες πόλεις. Κάθε τόσο βλέπουμε κι ἀπὸ κανέναν κατάλογο νὰ δημοσιεύεται μὲ βιβλία πού ἀπαγορεύονται στὶς φυλακὲς, στὶς ἐξορίες κ.λ.π.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, μόνο πού διαφέρει ὁ τρόπος τῆς ἀπαγόρευσης. Ἀφήνουμε ἐλεύθερη τὴν κυκλοφορία σὲ 2—3 μεγάλες πόλεις γιὰ βιτρίνα. Γιὰ τὸ καλὸ βιβλίο ἔχει ὑψωθεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴ πίεση καὶ φοβία, καὶ ἓνα προπέτασμα σιωπῆς ἀπ' ὄλο τὸν Τύπο, πλὴν 1—2 τιμητικῶν ἐξαιρέσεων.

β) Στὴν κυκλοφορία ἀναντίρρητα ἐπιδρᾷ καὶ

ἡ μεγάλη τιμὴ τοῦ βιβλίου. Βιβλίο, σχετικὰ, φτηνὸ μπορεῖ νὰ βγεῖ. Ἄλλὰ πρέπει ὁ ἐκδότης ν' ἀγαπάει καὶ τὸ κοινό. Εἶναι ἀνάγκη νὰ καταλάβουμε ὅτι τὸ βιβλίο δὲν ἔχει ἀποκλειστικὸ σκοπὸ ν' ἀποφέρει κέρδη, ἔχει καὶ μιὰν ἄλλη ἀποστολή.

Τότε θὰ ὑποχρεωθούμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὑψηλὲς τιμὲς ν' ἀντιμετωπίσουμε κ' ἓνα ἄλλο ζήτημα: Τὸν τρόπο κυκλοφορίας τοῦ βιβλίου. Δὲν θὰ ἐπιτρέψουμε τότε στοὺς μεσάζοντες νὰ ζητᾶνε 50—60 καὶ πολλές φορές 70% ἀπὸ τ' ἀκαθάριστα (!!). Οἱ μεσάζοντες αὐτοὶ ἐμποδίζουν νὰ φτάσει φτηνὸ βιβλίο στὸ κοινὸ καὶ πρὸ πάντων, ἐμποδίζουν τὴν κυκλοφορία τῶν ἰδεῶν.

Τὴν κυκλοφορία τῶν ἰδεῶν τὴν ἐμποδίζουν καὶ μὲ τὸ νὰ μὴ δέχονται νὰ πουλᾶνε (σημεῖα τῶν καιρῶν) βιβλία 200 ἢ 100 σελίδων, πού ἡ τιμὴ τους εἶναι χαμηλὴ, γιατί ὅσο ψηλὸ κι ἂν εἶναι τὸ ποσοστὸ τους, δὲν τοὺς ἀφήνουμε μεγάλο κέρδος!!

Ὁ ἐκδότης κ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου Ἐκδοτῶν-Βιβλιοπωλῶν: Οἱ ἐκδόται δὲν ἀντιμετωπίζουν μὲ ρεαλισμὸν τὰ ἐπίμαχα θέματα.

Στὸ βιβλίο σήμερα συνεχίζεται ἡ κρίσις καὶ δὲν πρόκειται νὰ εἶναι κοντὰ ἡ ἡμέρα ὅπου θὰ παύση.

Ταῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ ἐκδόται δὲν ἀντιμετωπίζουν μὲ ρεαλισμὸν τὰ ἐπίμαχα θέματα τῆς ἀρμοδιότητός των. Δηλαδή νὰ ἐκδίδωμεν βιβλία εἰς ὁμοίομορφον γλῶσσαν κατὰ ἐκδότην, ὄχι τελείως ὁμοίαν ὅλοι. Νὰ πληροφοροῦμεν τὸ κοινὸν δι' ἐκθέσεων, ἀναλυτικῶν βιβλιογραφικῶν δελτίων κλπ. καὶ νὰ παραγγέλωνται συγγράμματα κατὰ τὰς ἐλλείψεις τῆς βιβλιογραφίας ἢ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Δυστυχῶς, εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ πῶ ὅτι φταίμε ἔμεῖς, διότι ἀλλοίμονον ἂν ζητήσωμεν εὐθύνας ἀπὸ τὰ ἀρμόδια πνευματικὰ ἰδρύματα ἢ ὀργανισμοὺς, τὰ ὁποῖα μὲ χιλίους τρόπους προσπαθοῦν νὰ κρατήσουν τὴν ὑπαρξίν των

λόγω ἐλλείψεως οικονομικῶν πόρων! Ἔτσι ἡ Ἑλλάς εὐρίσκεται χωρὶς Ἐθνικὸν Λεξικόν, χωρὶς Ἐθνικὴν Βιβλιογραφίαν καὶ ἀκόμη χωρὶς τὴν ἐθνικὴν ἐκδοσὶν τῶν ἀρχαίων κειμένων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων.

Ἐν συμπεράσματι, ἡ κρίσις ὀφείλεται εἰς τὴν γλῶσσαν, διότι πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού διαβάσουν ἓνα ξένο βιβλίο, ἐνῶ ἑλληνικὰ θὰ τὸ ἀποφύγουν τὸ ἴδιον, διότι ἐδιδάχθησαν ἄλλην εἰς τὸ Γυμνάσιον, ἄλλην εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἄλλην ὁμιλοῦν καὶ ἄλλην γράφουν. Μέσα σ' αὐτὸν τὸν σάλον πού δημιουργεῖται: τὸ ποιά γλῶσσα θὰ ἐπικρατήσῃ, ὅπωςδὴποτε, ὁ ἀναγνώστης δὲν ἔχει κανένα κέφι νὰ λάβῃ θέσιν μάχης. Προκειμένου δὲ νὰ ταλαιπωρῆται μαθαίνοντας κάθε τόσο νέας ἀκατανοήτους λέξεις εὐχαριστεῖται νὰ διαβάσῃ ἓνα εἰς ξένην γλῶσσαν κείμενον, πράγμα πού τὸν βοηθᾷ νὰ συμ-

πληρώση τὰς γνώσεις του εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτήν!

Ἄλλωστε εἶναι κοινὸν μυστικὸν ὅτι ἐλάχιστοι ἀπὸ τοὺς ἀγοράζοντας ἑλληνικὰ βιβλία διαβάζουν αὐτὰ μέχρι τέλους ἢ παρακολουθοῦν τοὺς συγγραφεῖς εἰς ὅλα τοὺς τὰ ἔργα.

2) Τὸ θέμα τοῦ βιβλίου εἶναι μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ θέμα τῆς διομηχανοποιήσεως μίας χώρας. Ἀπαιτεῖται μακροχρόνιον πρόγραμμα προκειμένου νὰ φθάσωμεν εἰς ἓν ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα. Ἡ συμβολή μου δὲ εἰς αὐτὸ πιστεύω ὅτι θὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὰς παραπάνω ἀρχάς μου. Νὰ ἐκδίδω κάτι ποὺ θὰ συμπληρώνη ὡς βιβλιογραφία τὴν γλῶσσαν μας καὶ θὰ φέρνῃ νέας γνώσεις εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Πιστεύω ὅτι ἀκολουθώντας τὰ παλαιὰ ἀχνάρια τῆς φήμας μου εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ κατατοπίσω τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν μὲ ἰδέας ποὺ ἔφυγαν ἀλλὰ κάτι ἄφησαν πίσω τους, κάτι ποὺ ἔγινε νεώτερος στοχασμὸς.

3) Ὅπωςδήποτε ἡ ἀνάγκη ὑπάρξεως μεγάλων ἐκδόσεων, δηλαδὴ μεγάλων ἔργων ἐκδομένων ἔστω καὶ διὰ συνδρομητῶν, εἶναι ἀναγκαῖα παρὰ τὸ γεγονός ὅτι θὰ εἶναι ἀκριβαί. Ἀλλὰ «ἀκριβὴ ἐκδοσις» τότε μόνον ἔχει ἔννοιαν ὅταν δι' αὐτῆς ἐννοοῦμεν βιβλίον μεγάλου σχήματος μὲ τεράστια περιθώρια λευκοῦ χάρτου, οὕτως ὥστε νὰ δημιουργοῦμεν ὄγκον ὅταν ἡ ὕλη του μόλις καλύπτῃ τὸν ἡμισυ ὄγκον βιβλίου μικροῦ. Ὡστε ἓνα βιβλίον δὲν μπορεῖ νὰ λεχθῆ ἀκριβόν, παρὰ μόνον ὅταν δὲν δικαιολογεῖ τὴν τιμὴν του, πράγμα δυστυχῶς συνηθέστατον εἰς τὰς τελευταίας ἐκδόσεις.

Αὐτὸ κυριολεκτικῶς καταστρέφει τὴν βιβλιοφιλίαν καὶ κλονίζει τὴν πίστιν τοῦ κοινοῦ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἐκδόσεις.

4) Εἶναι δύσκολον νὰ ἐπιτύχωμεν καλὸν καὶ φθηνὸν βιβλίον, ἂν μάλιστα μέσα εἰς τὴν λέξιν «καλὸν» ἐννοῆτε καὶ ἐμφανήσιμον, εἰκονογραφημένον καὶ μὲ καλὴν ποιότητα χάρτου. Ἡ φθηνεία πρέπει νὰ εἶναι εἰς βάρος καὶ μόνον τῆς ἐμφανίσεως καὶ τῆς ποιότητος χάρτου. Ἄλλως δὲν θὰ πρόκειται διὰ καλὸν βιβλίον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ προορισμοῦ του.

5) Ἡ ἐπιλογή τῶν ἐκδόσεών μας γίνεται μὲ βάσιν τὸ ἤδη καθιερωθὲν πρόγραμμά μας, ἤτοι βιβλιοθήκη «Ἐκλεκτὰ Ἔργα», μὲ λογοτεχνικὰ καὶ φιλολογικὰ βιβλία. Βιβλιοθήκη «Ρωμαντικὰ Ἔργα», βιβλιοθήκη «Ἀρχαῖα Ἔργα» (μεταφράσεις ἀρχαίων συγγραφέων), βιβλιοθήκη Κοινωνιολογίας καὶ Φιλοσοφίας, Θεάτρου, Τεχνικῆς κλπ.

6) Ἡ συμβολὴ ὄλων, συγγραφέων ἢ μεταφραστῶν, τυπογράφων κλπ. εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὸ φθηνὸν βιβλίον. Πιστεύω δὲ ὅτι κατὰ βάσιν εἶναι δυνατὴ μία τέτοια συνεργασία.

7) Ὅπως καὶ προηγουμένως ἐξέθεσα, ἡ ὑπαρξὶς αὐτῶν εἶναι βλαβερὰ διὰ τὴν ἐμπορίαν τοῦ βιβλίου, δημιουργεῖ δὲ χιλίους κινδύνους, οἱ ὅποιοι εἶναι πάντοτε εἰς βάρος τῶν ἐκδοτῶν ὅχι μόνον ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἐκδίδουν τὸ βιβλίον, ἀλλὰ καὶ τοῦ συνόλου.

8) Πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῆς κυκλοφορίας ἐνὸς βιβλίου συνεχῶς θὰ αὐξάνη, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχωμεν τοῦτο πρέπει νὰ γίνῃ κοινὴ προσπάθεια ὄλων τῶν κρατικῶν ἢ καὶ ἰδιωτικῶν δυνάμεων — δηλαδὴ προτοῦ ὅτι ἀπὸ τὸ Γυμνάσιον τὸ παιδί νὰ μαθαίνει πολὺ περισσότερα πράγματα ἀπὸ ὅσα διδάσκεται σήμερον διὰ τοὺς ἀρχαίους μὲν εἰς γενικὰς γραμμάς, διὰ τοὺς νεωτέρους δὲ Ἑλληνας συγγραφεῖς εἰς περισσοτέρας λεπτομερείας. Τονίζω δὲ τοὺς ἀρχαίους, διότι τὸ ἐπιβάλλουν γλωσσολογικοί, ἐπιστημονικοὶ καὶ ἔθνικοι λόγοι. Τοὺς δὲ νεωτέρους προκειμένου νὰ καλλιεργηθῆ ὁ μαθητὴς νὰ γνωρίσῃ τοὺς συγχρόνους συνεχιστὰς τῆς ἑθνικῆς μας γλώσσης, οἱ ὅποιοι δὲν ὑστεροῦν ἄλλων ξένων ποὺ μεταφράζονται καὶ πωλοῦνται συνεχῶς.

10) Δὲν ἐκδίδομεν ἐκδόσεις μεγάλας, παρὰ μόνον ὅταν τὸ ἐπιβάλλῃ τὸ κείμενον. Ἄν εἶναι μία ἐκδοσις εἰναι μικρὴ, θὰ δικαιολογῆ τὴν ἀκριβὴ τιμὴ τῆς μόνο λόγῳ τοῦ περιορισμένου ἀριθμοῦ ἀντιτύπων 50 — 100 καὶ τῆς πάλιν τελοῦς τοῦ ἐμφανίσεως.

Πιστεύω, ὅπως καὶ προηγουμένως ἐξέθεσα, ὅτι ἀκριβὴ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐκδοσις ποὺ δὲν δικαιολογεῖ τὴν ὑψηλὴν τιμὴν.

Ὁ ἄλλοτε ἐκδότης κ. Χ. ΓΑΝΙΑΡΗΣ: Νὰ βγαίνουν σειρὲς βιβλίων μὲ μικρὴ τιμὴ.

Σὰς εὐχαριστῶ γιὰ τὴν τιμὴν ποὺ μοῦ κάμνετε νὰ ζητᾶτε τὴ γνώμη μου γιὰ τὴ θέσιν ποὺ ἕρκεται σήμερον τὸ Ἑλληνικὸ βιβλίον ἂν καὶ πάνε κάμποσα χρόνια ποὺ ἀποτραβήχθηκα ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκδοτικὴ καὶ βιβλιοπωλικὴ δραστηριότητα καὶ νομίζω πῶς δὲ θὰ εἶμαι πιά ἀρμόδιος. Θὰ σὰς μιλήσω ὁμως γιὰ τὴν ἀλήθειαν, τόσο ὑπῆρξε τὸ πάθος μου κ' ἡ ἀγάπη μου, μέχρι αὐτοθυσίας, πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ βιβλίον, ὥστε δὲν παύω νὰ παρακολουθῶ πάντα, μὲ λαχτάρια, ὡς εἶναι κι ἀπὸ μακρυὰ, τὴν τύχη του, ποὺ ποτὲ δὲ στάθηκε ὀμαλὴ καὶ ποτὲ δὲν παρουσίασε μιὰ μακρόχρονη προοδευτικὴ ἀνοδικὴ πορεία. Πάντα κάποιος πόλεμος ἢ κάποια ἐσωτερικὴ ἀνωμαλία, μὲ τὶς συνακόλουθες οικονομικὰς τους συνέπειας, τοῦ σταματοῦσαν τὸ δρόμον. Ἴσως καὶ τώρα νὰ δρισκόμαστε στὴν ἀρχὴ τῆς κάμψης στὴν τέταρτη ἀνθῆση τοῦ βιβλίου ποὺ παρουσιάστη-

κε στὰ τελευταῖα τοῦτα χρόνια. Καὶ λέγω τέταρτη, γιὰ τὴν τόσες ἐγνώρισα μέσα στὰ ἔτη τῆς ἡλικίας μου καὶ τῆς σχετικῆς μου πείρας.

Ἡ πρώτη ἀνθῆση, νὰ ποῦμε, ἦταν ἡ ἐπιπέδου τοῦ Γ. Φέξη ποὺ τὰ βιβλία του παρουσιάζανε φροντισμένη καὶ καλαίσθητη ὁμοιομορφία, ἀφκετὴ ἐκλεκτικότητα καὶ προγραμματισμένη πολυμέρεια, ποὺ τὸν ἀκολουθήσαν, σὲ μικρὰ βέβαια, βαθμὸν, ἀργότερα, οἱ Ἐκδόσεις Ἀγκύρας καὶ Κυψέλης, γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα.

Ἡ δευτέρη παρατηρήθηκε στὰ χρόνια τῆς Μεσοπολέμου, (ὅπως ὀνομάστηκε τὸ μετὰ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων διάστημα) μὲ τοὺς Ἐλευθερουδάκη, Ἀδελ. Δημητράκου, Σιδέρη, Κολλάρο, Βασιλείου, Ζηκάκη, Γανιάρη, Γκοδόστη καὶ ἄ. μὲ πολυάριθμες ἀλλὰ καὶ πολλές ἀξιόλογες καὶ σημαντικὲς γιὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Γραμμάτων μας ἐκδόσεις (Λεξικά, Ἔργα

κλοπαίδειες, Σειρές Αρχαίων Συγγραφέων, Λογοτεχνικές κ.λ.π.) που απορροφήθηκαν όλες τοίς μετρητοίς ή και με δόσεις.

Η τρίτη σημειώθηκε με τις εκδόσεις των έφημερίδων και έζημίωσε, αλήθεια, τους Έκδοτικούς Οίκους και τὰ Βιβλιοπωλεία, έπλημύρηνσε όμως τον τόπο με εκατοντάδες χιλιάδων βιβλία, όχι, βέβαια, πολύ καλής ποιότητας όλα, αλλά που απόδειξε, άλλη μια φορά, πώς τὸ Ἑλληνικὸ κοινὸ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ βιβλιόφιλα τοῦ κόσμου, ὅταν τοῦ δημιουργηθοῦν οἱ κατάλληλες συνθήκες (δηλ. φθηνὸ βιβλίο και εύκολία στην απόκτησή του) και που συνετέλεσε, ὄχι λίγο, στην τέταρτη άνθηση που ανέφερα παραπάνω πὼς περνούμε τώρα.

Τὴν τέταρτη, λοιπόν, που ἄρχισε λίγο μετὰ τὸ τέλος τοῦ Β' Παγκόσμιου πολέμου και ἔξακολουθεῖ ἀκόμη, τὴ χαρακτηρίζουν: Πληθώρα έκδοτ. οἰκων, μεγάλη τόλμη στην έκδοση πολύτομων βιβλίων (Βασική Βιβλιοθήκη, Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ, Παγκόσμιες Ἱστορίες και Ἀνθολογίες, ἀνατυπώσεις Λεξικῶν και Ἑγκυκλοπαιδειῶν κ.λ.π.), υπέρογκες τιμές, ἔλλειψη προγραμματισμοῦ, κακόγουστη και πολυδάπανη εμφάνιση, πολλές πρόχειρες (που καταντοῦν ἀδιάβαστες) μεταφράσεις και επίμονη και ἀδιάκοπη ἀναζήτηση τοῦ ἀγοραστή και στην πιὸ ἀπόμακρη γωνιά και καλύβα τῆς Ἑλλην. γῆς. Ὅλ' αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα τῆς περιόδου τούτης ἔχουν τὴν πολιτική, τὴν κοινωνική και οικονομική τους ἐξήγηση. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαία και οὔτε μποροῦν ν' ἀλλάξουν με συμβουλές και ὑποδείξεις. Θ' ἀλλάξουν και θ' ἀλλάζουν διαρκῶς, μόνον τους, ἀνάλογα με τις ἀλλαγές που παρουσιάζουν τὰ πράγματα γύρω τους. Π.χ. ἡ εμφάνιση τοῦ βιβλίου μας θὰ καλυτερέψει, χωρὶς ἄλλο, ὅταν τὸ ἀναγνωστικὸ μας κοινὸ γίνεῖ πιὸ ἀπαιτητικὸ και ὅταν παρουσιαστοῦν έκδοτες με περισσότερο καλλιτεχνικὸ γούστο, ὅταν δηλ. ἀποκτήσουμε και μεῖς μορφωμένους, ἐπαγγελματικὰ και γενικὰ έκδοτες. Γιατί, ἐδῶ που τὰ λέμε, ἡ έκδοτική μας ἱστορία εἶναι, με λίγες ἐξαιρέσεις, ἀκόμα, δυστυχῶς, πρωτόγονη. Στην ἐποχὴ μου, οἱ περισσότεροί μας ἦταν πρώην ὑπάλληλοι βιβλιοπωλείου, με λίγα γραμματάκια, οἱ ἄλλοι πρώην δημοδιδάσκαλοι χωρὶς καμμιὰ ἐπαγγελματική μόρφωση και μόνον ὁ Ἐλευθερουδάκης ἦτανε κάτοχος και ἐπαγγελματικῆς και ἀνώτερης μόρφωσης. Γι' αὐτὸ και ἡ συμβολὴ του στην πορεία τοῦ Ἑλλην. βιβλίου ὑπῆρξε σημαντικὸς σταθμὸς και θᾶπρεπε νὰ γίνεῖ ὑπόδειγμα για τοὺς τωρινούς και για κείνους που θὰ τοὺς διαδεχτοῦνε.

Ἡ πληθώρα ἔπειτα τῶν έκδοτ. οἰκων σίγουρα θὰ λιγοστεύει, ἐξαιτίας τοῦ κορεσμοῦ, που παρουσιάζεται συνήθως, ἀλλὰ και τοῦ κινδύνου που θὰ προκαλέσει τὸ φθηνὸ βιβλίο που

ἔκαμε κιόλας τὴν ἔναρξή του. Ἀλλὰ και τῶν πλασιέ (ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς) θὰ ἐλαττωθεῖ ὁ ἀριθμὸς γιατί θὰ θελήσουν νὰ πραγματοποιήσουν τὸ παντοτινὸ τους ὄνειρο που εἶναι τὸ «μαγαζάκι». Θὰ ἐπαναληφθεῖ δηλ. ἡ ἴδια ἱστορία τῆς ἐποχῆς μου με τοὺς ὑπαλλήλους τῶν τότε βιβλιοπωλείων. Ἔτσι θὰ ἐπιζήσουν οἱ γεροὶ οἰκονομικοὶ έκδοτ. ὀργανισμοί, ἀφοῦ προσαρμόσουν τις τιμές και τὸν ὄγκο τῶν βιβλίων τους στὰ πραγματικά τους ὄρια, τὰ ἀνάλογα με τις οἰκονομικὲς δυνατότητες τοῦ κοινού. Και μπορεῖ τότε νὰ συγκρατηθοῦν και ἀρκετοὶ πλασιέ, ὅταν ἀντὶ νὰ πλάσουν ἓνα βιβλίο 300 δραχμῶν θὰ τὸ ἀντικαθιστοῦν με μιὰ σειρά 20 βιβλίων τῶν 15 δραχμῶν τὸ καθένα και οὕτω καθεξῆς.

Ὅλ' αὐτὰ όμως προϋποθέτουν σκέψη, μελέτη, προβλεπτικότητα και προγραμματισμὸ και ὄχι νὰ τυπώνεται ὅ,τι παρουσιάζει ὁ κάθε συγγραφέας ἢ μεταφραστής ἐπειδὴ θὰ ὑποχωρήσει στοὺς πιὸ ἐξευτελιστικούς ἄρα συμφορητικούς για τὸν έκδοτὴ ὄρους.

Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ έκδοτῆ θεωρεῖται στὰ πολιτισμένα κράτη, και πολὺ σωστά, ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα, εὐγενέστερα και σημαντικώτερα για τὸν πολιτισμὸ τῆς κάθε χώρας και προϋποθέτει ἀνώτερη και εἰδικὴ μόρφωση. Στην Γαλλία γίνονται έκδοτες ἀπόφοιτοὶ τῆς Ecole Normale, ἀπ' ὅπου βγαίνουν οἱ Ὑπουργοὶ και Πρωθυπουργοὶ τῆς και οἱ μεγαλύτεροι συγγραφεῖς, ἱστορικοὶ και λογοτέχνες. Τὸ ἴδιο και στην Ἱταλία και σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη. Τὴν Ἀγγλία τὴν κυβερνᾶ τόσα χρόνια και με τόση ἐπιτυχία (για τὴν Ἀγγλία, βέβαια,) ὁ βιβλιοέκδοτῆς Μάκμίλαν. Ἀλλὰ πὼς νὰ ἐλπίσουμε μεῖς σὲ τέτοια ἀνάπτυξη πολιτισμοῦ, ὅταν δὲν ἔχουμε ἀκόμα μιὰ καθορισμένη γλωσσικὴ μορφή με Γραμματικὴ και Συντακτικὸ ὀλοκληρωμένα; Κ' ἓνας λαὸς χωρὶς γλώσσα και χωρὶς σχολειὰ δὲν μπορεῖ, φυσικά, ν' ἀποκτήσει οὔτε βιβλία δικὰ του καλὰ οὔτε μεταφράσεις σωστές. Ἄν τὸ Κράτος μας ἐνδιαφερόταν πραγματικά για τὸ βιβλίο, δηλ. για τὴ στοιχειώδη ἀνθρωπιστική και καλλιτεχνικὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ μας θᾶπρεπε νὰ καταργήσει τὸ βαρύτατο δασμὸ τοῦ χαρτιοῦ, ὅποτε αὐτομάτως θὰ καλυτέρευε σίγουρα ἡ εμφάνισή του.

Πάντως, περιθώρια για μεγαλύτερη κυκλοφορία τοῦ Ἑλλην. βιβλίου δὲ βλέπω, για τὴν ὥρα. Ὅταν διαβάζω στὶς ἐφημερίδες τὸ συνωστισμό, που κάνουν οἱ χιλιάδες τῶν νέων μας, μπροστὰ στὶς Νομαρχίες και τὰ Μεταναστευτικὰ Γραφεῖα, για νὰ πάρουν ἄδειες έκπατρισμοῦ, που θέλετε νὰ βρεθοῦν οἱ καινούργιοι ἀναγνώστες; Και ὅταν ξεφυτρώνουν σαν μανιτάρια τὰ τόσο γενναϊόδωρα σὲ ἐλπίδες Ἱνστιτούτα Ξένων Γλωσσῶν, πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ λιγοστεύουν και οἱ ὑπάρχοντες;

Π ρ ο σ ο χ ή !

ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΗΣ "ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΕΧΝΗΣ", ΜΕΤΕΦΕΡΘΗΚΑΝ

ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΡ. 74 3ος ΟΡΟΦΟΣ ΤΗΛ. 623 - 404

‘Ο έκδ. οίκος «ΓΚΟΒΟΣΤΗ»: ‘Η έκδοση βιβλίων είναι λειτούργημα.

1.— Δέν πιστεύω πώς τὸ λογοτεχνικὸ βιβλίο περνάει σήμερα κρίση. ‘Η βιβλιοεκδοτικὴ ἐπιχείρηση ποὺ σοβαρὰ ἔχει προβληματιστεῖ πάνω σὲ αὐτὸ τὸ αἰώνιο ζήτημα ἔχει ἀσφαλῶς περάσει πολὺ πιὸ κρίσιμες μέρες ἀπὸ ὅσο οἱ σημερινές. Γιατὶ εἶναι ὄξω ἀπὸ κάθε ἀμφισβήτηση πὼς τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ εἶναι τούλάχιστο τριπλάσιο τοῦ προπολεμικοῦ καὶ διπλάσιο τοῦ πρὸ δεκαετίας.

2.— Οἱ ἐπιδιώξεις κάθε σοβαροῦ ‘Εκδοτικοῦ Οἴκου πρέπει νομίζω νὰ ἀποβλέπουν σὲ δύο κυρίως σκοπούς: Φτηνὸ βιβλίο - ἄριστο βιβλίο. ‘Υπάρχει ἓνα μεγάλο ποσοστὸ ἀναγνωστῶν ποὺ — εἴτε γιατί δέν ξέρει ξένες γλῶσσες, εἴτε γιατί δὲ διαθέτει τὸν καιρὸ γιὰ νὰ μάθει, καὶ ἐπομένως — δὲ διαβάζει τὰ ξένα βιβλία ἀλλὰ ζητεῖ νὰ πληροφορηθεῖ τίς σύγχρονες πνευματικὲς ἐπιτεύξεις σ’ ὁποιοδήποτε ἐπιστημονικὸ, πνευματικὸ ἢ τεχνικὸ τομέα. Αὐτὸ θὰ ἐπιτευχθεῖ μόνο μὲ τίς ἔγκυρες μεταφράσεις τῶν βιβλίων ποὺ ἔχουν παγκόσμια ἀπήχηση. ‘Η ἱστορία τοῦ ‘Εκδοτικοῦ μας Οἴκου (κάπου σαράντα χρόνια) εἶναι ἓνας συνεχῆς καὶ συνεπῆς ἀγῶνας σ’ αὐτὸ τὸν τομέα.

3.— Πιστεύω πὼς τὸ ‘Ελληνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ δέν ἔχει διαβάσει ὅλα τὰ ΚΑΛΑ παλαιὰ βιβλία, ποὺ ἐνῶ τὰ ἔχει ἀκούσει ἢ τᾶχει δεῖ, ἀπ’ τὴν ἄθλια μετάφραση καὶ τίς ἀνέντιμες ἐπεμβάσεις, μόνον ἢ σκιά τους ἀπέμεινε. ‘Εγὼ προσωπικὰ ἀπ’ αὐτὰ τὰ βιβλία ἐκλέγω καὶ ἐκδίδω σὲ πλήρεις καὶ υπεύθυνες μεταφράσεις. Καὶ ἀπὸ κεῖ πρέπει νὰ ξεκινήσει κανεὶς γιὰ νὰ φτάσει στὰ καινούργια βιβλία μὲ ἀνε-

πτυγμένη πιὰ κρίση καὶ πολλὴ κατανόηση.

4.— ‘Ο ‘Εκδοτικὸς μας Οἴκος πιστεύει ὅτι διαθέτει ἓνα ἄρτιο ἐκδοτικὸ συνεργεῖο, γνωστούς μεταφραστὲς, ἐπιμελητὲς, τυπογράφους, βιβλιοδέτες κ.λ.π. Εἶναι τόσο ἀρμονικὲς ἀπὸ χρόνια οἱ συμβατικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν κατὰ τομεῖς συνεργατῶν ποὺ ἀσφαλῶς δέν θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν καλύτερες. Μὲ ρωτήσατε πὼς μπορεῖ νὰ γίνῃ προσιτὸ τὸ βιβλίο καὶ στὶς ἀπορῶτερες τάξεις. Μὰ εἶναι πολὺ ἀπλό: Νὰ μάθει τὸ κοινὸ ὅτι ὑπάρχει τὸ καλὸ βιβλίο καὶ τὸ βιβλίο μὲ τὴν ὁκᾶ. Καὶ τὸ δεύτερο νὰ τὸ ἀποφεύγει. Δυστυχῶς στὸ ἐπάγγελμά μας μεταπολεμικὰ παρεισέφρυσαν οἱ ἀλεξιπτωτιστὲς. Εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἐλπίζουν πὼς μ’ ἓνα δυὸ βιβλιαράκια θὰ πλουτίσουν καὶ ἐπειδὴ δέν πλουτίζουν καὶ καταστρέφονται καὶ ἀναγκάζονται νὰ πουλοῦν μὲ 70% (!) ἔκπτωση, ὕστερα μᾶς λένε: «διέρχεται κρίσιν τὸ βιβλίον». ‘Ασφαλῶς «διέρχεται κρίσιν» — καὶ καλὰ ποὺ διέρχεται, καὶ ἄς ἐλπίσουμε πὼς θὰ «διέλθουν» καὶ οἱ ἴδιοι. Οἱ ἔξη ἐπτὰ σοβαροὶ (καὶ ἄξιοι τοῦ ὀνόματός τους) ‘Εκδοτικοὶ Οἴκοι τῆς ‘Αθήνας δέν «διέρχονται κρίσιν» ἀλλὰ ἀγωνίζονται τίμια καὶ μὲ συνέπεια γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ ‘Ελληνικοῦ βιβλίου. Γιατὶ πιστεύουν ὅτι ἡ ἐκδοση βιβλίων δέν εἶναι μιὰ ὁποιαδήποτε ἐμπορικὴ ἐπιχείρηση, ἀλλὰ ἓνα λειτούργημα. Εὐτυχῶς ποὺ τὰ ἐνενηντα ἑκατοστὰ τῶν ἀναγνωστῶν κατάλαβαν καλὰ αὐτὴ τὴ διαφορὰ καὶ ἔτσι μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη τους βοηθοῦν ἔμμεσα τὸ βιβλίο ν’ ἀνέβει καὶ ποιοτικά.

‘Ο έκδ. οἴκος «ΚΑΔΜΟΣ»: Εἶναι ἠθικὴ ἡ κρίση ποὺ περνάει τὸ βιβλίο.

1. Εἶναι γεγονὸς πὼς ὑπάρχει «κρίση» στὸ βιβλίο. ‘Η «κρίση» αὐτὴ δέν ἔχει μορφή «οικονομικῆς κρίσης», εἶναι ἠθικὴ ἡ κρίση ποὺ περνάει σήμερα τὸ βιβλίο. Δέν εἶναι οικονομικὴ, γιατί ὑπάρχει ἀγοραστικὸ κοινὸ, ἴσως 200 φορές περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ὑπῆρχε προπολεμικά. ‘Ακόμη - ἀκόμη ἡ κρίση αὐτὴ, ἡ ἠθικὴ, δέν εἶναι καθολικὴ, εἶναι «τοπικὴ», περιορισμένη.

Λέγοντας ὅτι ὑπάρχει «ἠθικὴ κρίση» στὸ βιβλίο, ἐνοοῦμε τὴν ἔλλειψη ἐπαγγελματικοῦ προορισμοῦ καὶ ἐπαγγελματικῆς σοβαρότητας στοὺς ἀσκούντας τὸ ἐπάγγελμα ἀντικανονικῶς, ἐκδότας ἀπ’ τὴ μιὰ μεριά, καὶ στὴν ἀπληστία τῶν διαθετῶν ἀπὸ τὴν ἄλλη. ‘Η ἀντικανονικὴ ἄσκηση τοῦ καθήκοντος τῶν δύο αὐτῶν λειτουργιῶν, δημιουργεῖ τὴν ἠθικὴ κρίση. Κι ἔτσι ἔχουμε τὸ φαινόμενο ποὺ παρουσιάζεται στὴν ἀγορὰ, βιβλία τῶν 25 τυπογραφικῶν 16σέλιδων τυπομένα σὲ βαρὺ χαρτὶ (100 γρ.) γιὰ νὰ δημιουργοῦν ὄγκο νὰ ἔχουν τιμὴ πωλήσεως 300 δραχμὲς, στὴν τσάντα τοῦ πλασιέ (κινητοῦ βιβλιοπώλου) καὶ νὰ πουλιοῦνται ἐπίσης συγχρόνως μὲ 80 δραχμὲς σὲ ὀρισμένα βιβλιοπωλεῖα τῆς ‘Αθήνας.

Αὐτὸ ὀνομάζω «ἠθικὴ κρίση» τοῦ βιβλίου, ἡ ὁποία εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἔλλειψης ἀρχῶν τῶν ἐκδοτῶν καὶ τῶν πλασιέ ποὺ ἀναλαμβάνουν τὴ διάθεση τέτοιων βιβλίων.

2. Τὴ συμβολή μου στὸν τομέα τοῦ βιβλίου θὰ τὴ δοῦν ἄλλοι κι ὄχι ἐγώ. ‘Αρκεῖ αὐτοὶ οἱ ἄλλοι νὰ εἶναι καλόπιστοι καὶ δίκαιοι κριτὲς.

‘Επιδιώξή μου εἶναι νὰ ἀσκῶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ‘Εκδότου, σὰν λειτούργημα κι ὄχι μὲ τυχοδιωκτικὰ κίνητρα. ‘Ετσι καὶ τὰ ἐπιτεύγματα θὰ εἶναι πάντα καλὰ.

3. Τὰ ὀγκώδη βιβλία τὰ ἐπέβαλαν στὴν ἀγορὰ οἱ πλασιέ. Κίνητρό τους ἦταν τὸ πὼς μὲ λιγότερο κόπο θὰ κερδίσουν πολλά. ‘Η βουλημία αὐτὴ τῶν πλασιέ, νὰ κερδίσουν, δυστυχῶς, παρέσυρε καὶ τοὺς ἐκδότας, οἱ ὅποιοι μὲ τὴ σειρά τους θέλοντας νὰ παρακινήσουν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πλασιέ γιὰ νὰ πουληθεῖ τὸ βιβλίο γρηγορώτερα ἄρχισαν νὰ βγάζουν, χωρὶς λόγο, ὀγκώδη βιβλία καὶ νὰ τὰ τιμολογοῦν πολλὲς φορές στὸ 5πλάσιο τῆς κανονικῆς τιμῆς πωλήσεως γιὰ νὰ δώσουν στὸν πλασιέ τὴν δυνατότητα νὰ κερδίσει 60 καὶ 70%. Κι ἔτσι παρουσιάζεται τὸ φαινόμενο, βιβλίο ποὺ μπορούσε νὰ βγεῖ σὲ 19 μὲ 20 τυπογραφικὰ σὲ 80 γραμ.χαρτὶ, μὲ στοιχεῖα τῶν 10 στιγμῶν, χωρὶς διάστιχο, σὲ 26 τυπογρ. τετράγωνα μὲ 43 ἀράδες καὶ νὰ πουλιέται 70 δραχμὲς λιγότερο, νὰ βγαίνει τὸ ἴδιο βιβλίο σὲ 32 τυπογραφικὰ, μὲ 100 γρμ. χαρτὶ, μὲ στοιχεῖα τῶν 12 στιγμῶν, μὲ διπλὸ διάστιχο, σὲ 22 τυπογραφικὰ τετράγωνα μὲ 33 ἀράδες καὶ νὰ πουλιέται τὸ ἴδιο βιβλίο 300 δραχμὲς.

“Αν, λοιπόν, ένας εκδότης θελήσει να έρθει σε αντίθεση με τα πάρα πάνω είναι καταδικασμένος σε οικονομικό αφανισμό, γιατί απλούστατα έρχεται σε αντίθεση με τα συμφέροντα του πλασιέ.

6. Τις εκδόσεις δεν τις κάνω ποτέ με το κριτήριο του πλουτισμού. Τα κριτήρια είναι έντελώς προσωπικά και δε λαμβάνω ποτέ υπ’ όψιν τι μπορεί να κάνει ένας άλλος συνάδελφος.

‘Απόδειξη είναι ότι το νεμπουντάρισμά μου σαν εκδότης τ’όκανα με πρωτότυπες εκδόσεις.

Γι’ αυτή τη δουλειά, τα κριτήρια, χρειάζεται:

1) Λίγο μυαλό

2) ‘Αρκετή αξιοπρέπεια

3) Σεβασμός προς τον αγοραστή - καταναλωτή.

“Αν έχεις αυτά αποφεύγεις και τους «μαϊμουδισμούς» και προσφέρεις κάτι καλό πάντα.

Και δώ πάλι δυστυχώς, έχουμε τις εύκολες λύσεις.

Και ή εύκολη λύση είναι ο μαϊμουδισμός.

Τί ανήγγειλε ο τάδε;— “Α! είναι έμπορικό. Δώστου λοιπόν διπλή ταχύτητα για να έρθουμε πρώτοι κι ότι γίνει. ‘Αποτέλεσμα; να στερείται ο αγοραστής μιας ακόμη έκδοσης και νάχει διπλές και τριπλές εκδόσεις ενός βιβλίου.

‘Ο εκδ. οίκος «Π. ΚΑΡΑΒΑΚΟΣ» : Κάθε έκδοση πρέπει να καλύπτει ένα κενό.

Γενικά το βιβλίο διέρχεται μιὰ κρίση και τούτο διότι είναι πολύ ακριβό ενώ θα μπορούσε να είναι φθηνότερο (τους λόγους θα τους αναφέρουμε πιο κάτω).

Το πολύ καλό βιβλίο κι όταν λέμε καλό βιβλίο έννοούμε καλό συγγραφέα, καλό κείμενο, καλή εμφάνιση και χαμηλή τιμή, αυτό το βιβλίο δεν διέρχεται κρίση.

Οί λόγοι που το βιβλίο είναι ακριβό είναι περίπου οί εξής:

Κατά πρώτον λόγον είναι πανάκριβες οί τιμές των τυπογραφείων. Τα περισσότερα βιβλία εκδίδονται σε μονοτυπικές και λινοτυπικές μηχανές, όπου το κόστος κατά τυπογραφικόν στοιχίζει κατά πολύ χαμηλότερα απ’ ό,τι το βιβλίο εάν έβγαине με την παλαιάν μέθοδο των στοιχείων. Οί τιμές όμως που παίρνουν οί τυπογράφοι είναι σχεδόν ίδιες. Τούτο όφείλεται εις το ότι οί τυπογράφοι θέλουν να αποσβέσουν το κόστος των μηχανών σε μικρό χρονικό διάστημα. ‘Επίσης το χαρτί που μεταχειριζόμεθα για την έκδοση ενός βιβλίου και είναι έγχω-

ρίας κατασκευής είναι πανάκριβο, ενώ θα μπορούσε να είναι πιο φτηνό. (“Εχουμε υπ’ όψιν μας το εύρωπαϊκό).

Πολλά βιβλία εκδίδονται από νέους εκδότες οί όποιοι κατά το πλείστον δεν διαθέτουν καταστήματα και βασίζονται δια την κυκλοφορίαν των βιβλίων τους εις τους πλασιέ οί όποιοι τα πωλούν με δόσεις και είναι υποχρεωμένοι να παρέχουν σ’ αυτούς (τους πλασιέ) μεγάλη έκπτωση, τιμολογούν λοιπόν τα βιβλία που εκδίδουν σε μεγάλες τιμές για να παραχωρήσουν την μεγάλη έκπτωση. Και γι’ αυτό το λόγο πολλά εκ των βιβλίων πωλούνται σε φθηνότερες τιμές στα βιβλιοπωλεία.

Οί νέοι εκδότες είναι που βγάζουν και ογκώδεις τόμους για να μπορεί να μπει και ογκώδης τιμή για να έχει ένδιαφέρον ο πλασιέ λόγω του μεγάλου κέρδους να το πλασάρει.

“Ενας εκδότης όταν πρόκειται να εκδόσει ένα βιβλίο πρέπει και όφείλει (δυστυχώς όλίγοι το τηρούν) το βιβλίο που θα εκδόσει να καλύπτει ώφέλιμα ένα κενό.

‘Ο εκδ. οίκος «ΚΕΔΡΟΣ» : Μπορούμε να φτάσουμε σε καλό και φτηνό βιβλίο αν...

Το βιβλίο περνάει κρίση που όφείλεται στις εξής αίτιες:

α) Το αναγνωστικό κοινό δεν είναι ανάλογο με εκείνο που υπάρχει στις άλλες πολιτισμένες χώρες του κόσμου (‘Ανατολικές ή Δυτικές).

‘Η αναλογία σχετικά με τα 8.000.000 των ‘Ελλήνων θάπρεπε νάναι 20.000. “Ομως κανείς εκδότης δεν τολμάει να «τραβήξει» περισσότερα από 2.000 - 2.500 αντίτυπα. ‘Αποτέλεσμα: κόστος πολύ μεγάλο.

β) Στη γενική οικονομική δυσπραγία του μέσου ‘Ελληνα, που όχι μόνο δεν επιτρέπει την απρόσκοπτη αγορά βιβλίων, αλλά και γίνεται άφορμή ώστε οί καταναλωταί και όλοι γενικά που ασχολούνται με το βιβλίο να μη πληρώνουν τις υποχρεώσεις τους ή να τις πληρώνουν με πολύ βραδυ ρυθμό.

γ) Στο πλήθος αυτόσχεδίων και προχειρολόγων εκδοτών που εμφανίζονται τα τελευταία χρόνια με αποτέλεσμα την υπερπαραγωγή εκδόσεων, που αναγκαστικά θα αντιμετώπισουν πολύ περιορισμένο αναγνωστικό κοινό.

δ) Στην έλλειψη κρατικού ένδιαφέροντος για την καλλιέργεια του λαού. Νομίζω πως το κράτος θα μπορούσε υποστηρίζοντας σοβαρά, την έκδοτική προσπάθεια, με διάφορα μέτρα, ν’ ανακουφίσει το επάγγελμα του εκδότη, σε όμελος της πτώσης του κόστους, και έπομένως στην πτώση της ονομαστικής τιμής.

“Ενας σοβαρός έκδοτικός οίκος με συναίσθηση του ύψηλου του λειτουργήματος θα πρέπει να ένδιαφέρεται για εκδόσεις που ανταποκρίνονται στην παρακολούθηση των προβλημάτων του μέσου ανθρώπου στα 1961, σε όλους τους σχετικούς τομείς: Λογοτεχνία, Ποίηση. ‘Επιστήμη, ‘Ιστορία, Φιλοσοφία, Τέχνη, Παιδικό βιβλίο. Μπορεί το βιβλίο να είναι μεγάλο ή μικρό, αρκεί να έχει ποιότητα. “Ομως το μικρό δεν πλασάρεται σήμερα απ’ τους πλασιέ γιατί τους αφήνει μικρότερο κέρδος.

Νομίζω ότι για να φθάσουμε σε καλό και φτηνό βιβλίο, πρέπει:

1) ‘Ο ήμερήσιος και περιοδικός τύπος, το ραδιόφωνο, τα άνώτατα Πνευματικά ‘Ιδρύματα, τα Σωματεία των ‘Ελλήνων Συγγραφέων, κ.λ.π. να καλλιεργήσουν στο κοινό την πεποί-

θηση ότι πρέπει να θέλει να διαβάσει.

2) Το Υπουργείο Παιδείας, να προβαίνει κατ' έτος στην αγορά 200 βιβλίων από κάθε έκδοση που θα έγκρίνεται από την αρμόδια επιτροπή ότι πράγματι προσφέρει ενδιαφέροντα πράγματα στο αναγνωστικό κοινό.

3) Ο ημερήσιος τύπος και ο περιοδικός όπως και το ραδιόφωνο να δίνουν στο κοινό με κριτικές, να εκτιμάει τις καλές εκδόσεις σχετικά αν πρόκειται για Έλληνες συγγραφείς ή μεταφράσεις ξένων.

4) Η αρμόδια επιτροπή του Υπ. Παιδείας (έπιλογής προς αγοράν διαφόρων εκδόσεων) να επιφορτισθεί ώστε, δια διατάγματος να καθορίζει ονομαστική τιμή πώλησης κάθε έκδοσης ανάλογα με τα τυπογραφικά φύλλα, το σχήμα της, την ποιότητα χαρτιού, το μέγεθος της στοιχειοθετημένης σελίδας, τα συγγραφικά ή μεταφραστικά δικαιώματα κ.τ.λ. Να υπαχθεί δηλαδή το βιβλίο στις αγορανομικές διατάξεις.

Ο έκδ. οίκος «ΜΕΛΙΣΣΑ»: Να ιδρυθεί Όργανισμός Βιβλίου.

Επαναλαμβάνετε τις ίδιες έρωτήσεις, ενώ έπρεπε ν' αρχίζατε: α) Ποιοί είναι σήμερα οι αναγνώστες του βιβλίου; β) Υπάρχει δίωξη του βιβλίου; γ) Τί να γίνει για τα σχολικά, Ιατρικά κ.λ.π. βιβλία; Φαίνεται πως αυτά είναι πράγματα που δε σας ενδιαφέρουν.

Δεν ξέρω ποιος είναι ο σκοπός του ρεπορτάζ που κάνατε. Θέλετε να βοηθήσετε τους εκδότες, τους συγγραφείς, το κοινό; Κατά τη γνώμη μου και οι τρεις, χρειάζονται βοήθεια.

Το κοινό που διαβάσει σήμερα βιβλία στη χώρα μας είναι το προοδευτικό κομμάτι του λαού μας και το μικροαστικό - υπαλληλικό.

Και από το προοδευτικό κοινό, δεν πρέπει να περιμένουμε την ίδια πάντοτε ικανότητα αγοράς βιβλίων γιατί καθημερινώς χτυπιέται από παντού, και κυρίως οικονομικά. (Δεχόμαστε επιστροφές βιβλίων γιατί απέλυθησαν από τη δουλειά τους ή ήρθε κάποιος συνάδελφός τους στο σπίτι τους και είδε τα βιβλία όποτε οι συνέπειες θα είναι άμεσες).

Από το άστο - υπαλληλικό κομμάτι μόνον οι μεσαίοι υπάλληλοι είναι μόνιμοι πελάτες και μερικοί νεο - άστοι που αγοράζουν οτιδήποτε βιβλία μόνο και μόνο για να επιδείξουν την βιβλιοθήκη τους.

Και τα παραπάνω συμβαίνουν κυρίως στην Αθήνα και σε πολύ μικρότερη κλίμακα στις μεγάλες επαρχιακές πόλεις. Για τον αγροτικό κόσμο, είναι πολύ λυπηρό, δεν γίνεται καμμία συζήτηση.

Η δίωξη του βιβλίου γίνεται και φανερά και καμουφλαρισμένα. Τα αστυνομικά όργανα καθημερινώς πιάνουν τους πλασιέ τους απειλούν και τους συσταίνουν να μη πωλούν βιβλία και κυρίως άριστερά. Στις Δημόσιες υπηρεσίες αποτελεί ήρωϊσμό ή αγορά άριστερου βιβλίου. Πολλοί εκδότες έχουν διωχθεί και τα βιβλία τους κατασχεθεί, γιατί τόλμησαν εμφανίσουν νέους συγγραφείς με προοδευτικό περιεχόμενο. Το αποτέλεσμα της δίωξης αυτής του βιβλίου είναι να περιορισθεί ή αγορά του άριστερου βιβλίου στην Αθήνα και στην Θεσ)νίκη. (Τόν Πειραιά εκτός των διώξεων τόν

5) Δια σχετικής επίσης διατάξεως ν' απαγορεύεται ή πώλησις λιανικώς υπό οιονδήποτε ενός βιβλίου εις τιμήν ανωτέραν ή κατωτέραν τής επισήμως καθορισθείσης υπό τής επιτροπής του Υπουργείου.

6). Το Υπουργείο Οικονομικών να καθορίσει τιμές μικρότερας των Ισχυουσών για το χαρτί τής έκδοσης και να επιτρέψει εισαγωγήν άνευ τελωνειακού δασμού, όπως γίνεται για τα περιοδικά.

7) Το Υπουργείο Οικονομικών να καθορίσει μικρότερον συντελεστήν φορολογίας στους εκδότες δεδομένου ότι τα αντίτυπα μίας έκδοσεως ουδέποτε πωλούνται μέσα σε ένα χρόνο από τής κυκλοφορίας των αλλά πολλές φορές σε διάστημα 2 - 4 έτων και ακόμη περισσότερο. Τότε το κόστος τής έκδοσεως θα πέσει αισθητά και θα υπάρχει ένα περιθώριο τουλάχιστον 30% εις όφελος τής ονομαστικής τιμής.

δέρνει ή ανέχεια τόσο, που στην αγορά βιβλίων μόνο με μικρή επαρχιακή πόλη μπορεί να συγκριθεί). Έτσι λοιπόν ο εκδότης θα σκεφθεί πολύ αν πρέπει να βγάλει προοδευτικό βιβλίο.

Προτού προχωρήσουμε πιο κάτω είναι απαραίτητο να κάνουμε μια διευκρίνιση. Οι εκδοτικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα δεν είναι σπάνιες άλλες έμπορικές επιχειρήσεις. Όλοι σχεδόν όσοι ασχολήθηκαν με το βιβλίο έχρηματίζησαν και την ίδια τύχη θα ακολουθήσουν και οι υπόλοιποι.

Βασικός συντελεστής τής κυκλοφορίας του βιβλίου είναι ο πλασιέ και είτε το θέλουμε είτε όχι με βάση αυτή τη διαπίστωση θα προχωρήσουμε στην έκδοση βιβλίων. Και για να πάρει ο πλασιέ το βιβλίο, πρέπει να κερδίζει.

Και ο πλασιέ κερδίζει από τα μεγάλα ποσοστά και κυρίως από τα όγκώδη βιβλία. Μα θα γεννηθεί το έρώτημα. Εάν έσείς κ. εκδότες ρίχνατε την τιμή του βιβλίου στη τιμή που παίρνει ο πλασιέ δεν θα είχατε μεγαλύτερη κατανάλωση, όποτε θα κερδίζατε τα ίδια; Έχει γίνει τέτοια πειράματα και το αποτέλεσμα ήταν αρνητικό. Σήμερα δεν έχει ο βιβλιόφιλος τη δυνατότητα να το αγοράσει τοίς μετρητοίς και προτιμά εν γνώσει του το πανάκριβο αλλά με δόσεις. Πρό μηνός ή κ. Βλάχου ίδρυσε το έκδ. οίκο «Γαλαξία» και έθεσε σε κυκλοφορία τα λεγόμενα «βιβλία τής τσέπης». Η τιμή τους είναι μόνο 15 δρχ. το καθένα, σάς πληροφορώ λοιπόν ότι παρ' όλη τη μεγάλη διαφήμιση πέτυχε.

Από τα πιο πάνω διαπιστώνουμε ότι ή αρχία αυτή θα εξακολουθήσει προς ζημία των εκδοτών και του κοινού. Ριζική θεραπεία δεν υπάρχει. Το μόνο που μπορεί να γίνει είναι το έξης. Να γίνει μια συγκέντρωση εκείνων των εκδοτών που αγαπούν και πονούν το βιβλίο με θέματα 1) Να καταγγελθούν οι τυχοδιώκτες του επαγγέλματος 2) Να μειωθούν οι τιμές των βιβλίων. 3) Να βγούν βιβλία καλοφρασμένα και καλοτυπωμένα. 4) Να σταματήσει ή φωτογράφιση (όφσσετ) του βιβλίου. 5) Να πωλούν όλοι οι εκδότες με την έκπτωση

θὰ συμφωνηθεῖ. 6) Νὰ γίνει προσπάθεια ἰδρύσεως ἑνὸς Ὄργανισμοῦ ἢ Α.Ε. μὲ μέλη μόνον ἐκδότες, βιβλιοπῶλες καὶ πλασιέ ἀπὸ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Σκοπὸς τοῦ Ὄργανισμοῦ: φθηνὸ καὶ καλὸ βιβλίον π.χ. Ἐκδοσις μιᾶς καλῆς καὶ συγχρονισμένης ἐγκυκλοπαίδειας κλπ. καὶ 7) Νὰ βοηθήσουμε νὰ πάρει ἡ Ὄμοσπονδία ἐκδοτῶν καὶ βιβλιοπωλῶν Ἑλλάδος τέτοια ὀντότητα ποὺ νὰ λύσει τὰ προβλήματα τοῦ βιβλίου.

Τὸ κράτος πρέπει νὰ βοηθήσει στὴν διάδοσιν τοῦ βιβλίου μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους: 1) Νὰ ἰδρύσει παντοῦ βιβλιοθήκας 2) Νὰ ἀγοράζει 500 ἀντίτυπα τουλάχιστον ἀπὸ κάθε ἐκδοσὴ πρὸς πλουτισμὸ τῶν βιβλιοθηκῶν 3) Νὰ ἰδρύσει μόνιμες καὶ κινητὲς ἐκθέσεις 4) Νὰ ἰδρύσει (τὸ κράτος ἢ ἡ Ὄμοσπονδία) εἰδικὸ γραφεῖο ποὺ θὰ συγκεντρώνει ἀνεξαιρέτως ὅλα τὰ βιβλία, θὰ συντάσει μιὰ μικρὴ περίληψιν τοῦ κάθε βιβλίου καὶ θὰ τὴ στέλνει νὰ δημοσιευθεῖ στὴν εἰδικὴ σελίδα τῆς κάθε ἡμερίδος ἢ νὰ μεταδοθεῖ τὴν κανονικὴ ὥρα ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο. 5) Νὰ διαθέσει τίς κατάλληλες αἴθουσες γιὰ νὰ γίνεται ἀνάλυσις καὶ κριτικὴ κάθε ἐνδιαφέροντος βιβλίου 6) Νὰ ὀρίσει βδομάδα ἢ μῆνα βιβλίου 7) Νὰ ἐνισχύσει τοὺς ἐκδότες μὲ ἄτοκα μακροπρόθεσμα δάνεια καὶ 8) Νὰ βραβεύει τίς καλύτερες ἐκδόσεις.

Πρέπει νὰ γνωρίζουμε ἀκόμη ὅτι ἀπὸ τὰ πέντε περίπου χιλιάδες βιβλία ποὺ ἀγοράζονται κατὰ μέσον ὄρον ἀπὸ κάθε ἐκδοσὴ, μόνο

τὸ 1000 - 1500 διαβάζονται, τὰ ὑπόλοιπα περιμένουν στὶς βιβλιοθήκας νὰ διαβαστοῦν ἢ στὰ γεράματα ἢ ἀπὸ τὰ παιδιὰ τους. Καὶ ἕνας λόγος εἶναι κι αὐτὸς ποὺ τὸ πολὺ κοινὸ προτιμᾷ τὰ ἱστορικὰ βιβλία. Γιατὶ γνωρίζει ἀκόμη, ὅτι ἕνα καλὸ ἱστορικὸ βιβλίον δὲν χάνει ποτὲ τὴν ἀξίαν του ὅσα χρόνια κι ἂν περάσουν, ἐνῶ τὸ ἀντίθετο συμβαίνει μὲ τὸ διήγημα τὸ μυθιστόρημα ἢ τὴν ποίησιν. Τελευταία παρουσιάζει μιὰ κίνησιν καὶ τὸ ἐκλαϊκευμένον ἐπιστημονικὸ βιβλίον. Κυκλοφορικὰ ἔρχονται πρῶτα τὰ λεξικά καὶ οἱ ἐγκυκλοπαίδειες, ἀκολουθοῦν τὰ ἱστορικὰ καὶ τελευταία φθάνουν τὰ μυθιστορήματα, οἱ μελέτες, τὰ φιλοσοφικά.

Γιὰ τὴν ποίησιν δὲν γίνεται οὐδεμίαν συζήτησιν (ἐκτὸς δύο ἢ τριῶν ἐξαιρέσεων.).

Ὅσο ἀφορᾷ τὰ Σχολικά, τὰ Πανεπιστημιακὰ καὶ Ἐπιστημονικὰ συγγράμματα πρέπει νὰ ἀσχοληθεῖ κανεὶς πάρα πολὺ γιατί παρουσιάζεται καὶ σ' αὐτὰ ἡ ἴδια ἀναρχία ὅπως καὶ στὰ ὑπόλοιπα βιβλία.

Προσωπικὰ νομίζω ὅτι κάτι πολὺ μικρὸ ἔχω προσφέρει στὸν ἐκδοτικὸν χῶρον, ἀλλὰ προσεγμένο. Προσπάθειες γίνονται καὶ θὰ ἐξακολουθήσουν ἀλλὰ πάντα μέσα στὴ στάνην γιατί τὸ πρόβατον ποὺ ξεμακραίνει τὸ τρώει ὁ λύκος.

Σὰς ἔγραψα τίς ἀπόψεις ὅχι μὲ τὴν σειρά καὶ πολὺ διασπαστικά. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἔχω ξεχάσει μερικὰ πράγματα.

Τὰ ἐρωτήματα ποὺ ὑποβάλλαμε στοὺς συγγραφεῖς

- 1.— Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς εἶναι οἱ μεγάλοι ἀδικημένοι τῆς βιβλιαγορᾶς, δεδομένου ὅτι ἡ τάσιν πρὸς παραγωγὴν ὀγκώδους καὶ ἀκριβοῦς βιβλίου ἐκτόπισε τὴ λογοτεχνία. Τί νομίζετε ὅτι μπορεῖ νὰ γίνει ὥστε τὰ ἔργα σας ν' ἀποτελέσουν ἀντικείμενον ἐνδιαφέροντος τῶν παρχόντων τοῦ βιβλίου; (Ἐκδοτῶν, πλασιέ, κοινῶ).
- 2.— Ἡ σημερινὴ ἰδιότυπη κατάστασις τοῦ βιβλίου, μὲ τίς μεγάλες καὶ δύσχρηστες ἐκδόσεις, ζημιώνει οὐσιαστικὰ τὸ ἑλληνικὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον καὶ τοὺς συγγραφεῖς;
- 3.— Βρίσχετε ἱκανοποιητικὰς τίς τιμὰς μὲ τίς ὁποῖες ἀμοιβοῦν τοὺς συγγραφεῖς καὶ μεταφραστὰς οἱ ἐκδότες;

Ὁ κ. Λ. ΚΟΥΚΟΥΛΑΣ, Πρόεδρος τῆς Ἐταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν: Ἡ κατάσταση τῆς βιβλιαγορᾶς ἐπιδρᾷ δυσμενῶς στὴν ἀνάπτυξιν τῆς λογοτεχνίας μας.

Γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ βιβλίον τὸ σκοπὸν τοῦ καὶ νὰ καταστῇ μέσον καλλιέργειας τῶν πλατειῶν λαϊκῶν στρωμάτων, ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι εὐχρηστο, καλαίσθητο καὶ νὰ προσφέρεται σὲ χαμηλὴ τιμὴ. Βέβαια, προκειμένου γιὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, ἢ γιὰ ἔργα μεγάλων διαστάσεων, ὅπως λ.χ. τὸ «Πόλεμος καὶ Εἰρήνη» τοῦ Τολστόϊ, ἢ ἐκδοσὴ δὲν μπορεῖ παρά νὰ εἶναι ὀγκώδης καὶ ἡ τιμὴ τους σχετικὰ μεγαλύτερη. Ἀλλὰ τὸ νὰ γίνονται ὀγκῶδεις — καὶ στὴν πλειονότητά τους ἀκαλαίσθητες — ἐκδόσεις βιβλίων, χωρὶς νὰ τὸ ἀπαιτοῦν οἱ διαστάσεις τοῦ κειμένου, εἶναι, νομίζω, ἐντελῶς ἀπαράδεκτο. Τὸ ἴδιον ἀπαράδεκτον εἶναι καὶ ἡ τεχνητὴ διόγκωσις τῆς τιμῆς, ἐφ' ὅσον βιβλία ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ προσφερθοῦν μὲ 30 δρχ. κοστολογοῦνται 180 ἢ καὶ περισσότερο.

Βεβαιότατα, ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐπιδρᾷ δυσμενῶς στὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας γιατί συγγραφεῖς μας, κυρίως οἱ νέοι, δὲν βρίσκουν ἐκδότην καὶ ὑποχρεώνονται, στὴ συντριπτικὴν πλειονότητά τους, νὰ ἐκδίδουν μὲ δικά τους ἔξοδα τὰ βιβλία τους, πράγμα ποὺ μποροῦν νὰ τὸ κάνουν μόνο ὅσοι ἔχουν οικονομικὰς δυνατότητες. Ἄν τουλάχιστον ἡ κατάστασις αὐτὴ μπορούσε νὰ συντελέσει στὸ νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὴν πληθώρα τῶν ποιητικῶν πλακεττῶν, θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ τὸ καταλογίσει κανεὶς στὸ ἐνεργητικὸν τῆς. Εἶναι πραγματικὰ ἀκατανόητον τὸ φαινόμενον, μόλις γράψῃ κανεὶς τέσσερα - πέντε ποιηματακία, νὰ σπεύδει ἀμέσως στὸ τυπογραφεῖον. Θὰ ἦταν καλύτερον νὰ δείχνονταν ὑπομονητικώτεροι οἱ νέοι καὶ νὰ παρουσίαζαν τὴν δουλειά τους συγκεντρωμένην σὲ μιᾶν ἀξιόλογον ἐκδοσὴν κι ὅχι νὰ τὴν κατακερματίζουν σὲ πλακεττίτσες. Δυστυχῶς, φαίνεται πῶς ἡ κατάστασις τῆς βιβλιαγορᾶς σπρώχνει τοὺς νέους πρὸς τὴν ἐσφαλμένην τούτην κατεύθυνσιν. Κι αὐτὸ εἶναι ἕνας

λόγος παραπάνω για να επιδιώξουμε τη βελτίωσή της.

Πιστεύω, συνεπώς, ότι πρέπει να δημιουργηθεί ένας μεγάλος έκδοτικός οργανισμός που θα αναλάβει να παρουσιάζει φθηνές και καλαίσθητες εκδόσεις, προσιτές στο φτωχό κόσμο, και που θα στρέψει το ενδιαφέρον του και προς τους νέους συγγραφείς.

Για τις άμοιβές τι να πω; Είναι γνωστό πως αν εξαιρέσει κανείς πέντε - δέκα, το πολύ, ονόματα, οι άλλοι συγγραφείς ή δεν άμβονται καθόλου για το έργο τους ή παίρνουν άμοιβές πείνας. Το ίδιο χαμηλές είναι και οι άμοιβές των μεταφραστών, με αποτέλεσμα οι καλές μεταφράσεις να μετριούνται στα δάχτυλα.

Ο κ. Σ. ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ, Πρόεδρος της Εθνικής Έταιρίας Λογοτεχνών της Ελλάδος: Να γίνονται εκδόσεις τσέπης.

1. Βέβαια στο ερώτημά σας ή απάντηση πρέπει να βγαίνει από προσωπική αντίληψη. Όμολογώ πως ή περίπτωση μου δεν μπορεί να έμπει μέσα στο πνεύμα της ερώτησης που υποβάλλετε. Πρέπει να σας πω πως δεν έχω παράπονο ούτε απ' την έκδοτική ούτε από την έμπορική πλευρά των βιβλίων μου. Αισθάνομαι πάρα πολύ κοντά στο κοινό και νιώθω γύρω μου τη θερμότητα της φυλής, από την όποια προέρχομαι και για την όποια και μόνο προορίζω την καλλιτεχνική μου προσπάθεια.

2. Ο έκδοτής μου δίνει τα βιβλία μου τόσο σε μικρές όσο και σε μεγάλες, αρκετά δύσχρηστες, εκδόσεις. Έχω προσέξει πως πολλές φορές το αναγνωστικό κοινό προτιμά από την μικρή έκδοση ενός έργου, την έκδοση σε μεγάλο σχήμα που κοστίζει και περισσότερο. Εκείνο που μπορεί να βοηθήσει, νομίζω, το λογοτεχνικό βιβλίο στο να πλησιάσει πιο πλατειές μάζες αναγνωστικού κοινού θα είναι εκδόσεις της τσέπης, με την προϋπόθεση πως θα είναι χωρίς τυπογραφικά λάθη και καθαρά και κομψά τυπωμένες.

3. Αν δεν άπατώμαι, με την ερώτηση του περιοδικού σας, έννοείτε τα συγγραφικά δικαιώματα που πληρώνουν οι έκδοτες στους συγγραφείς. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, πως ο έκδοτής είναι ένας έμπορος βιβλίου. Θα το τυπώσει μόνον αν πεισθεί πως είναι έμπορεύσιμο, έφ' όσον διαθέτει δικά του κεφάλαια για την έκδοσή του. Έπομένως και τα συγγραφικά δικαιώματα που θα πληρώσει θα είναι αποτέλεσμα συμφωνίας διατυπωμένης σε συμβόλαιο μεταξύ συγγραφέα και έκδοτη. Είναι φυσικό τα ποσοστά αυτά να κινούνται μέσα σε κλίμακα που ο μόνος έκδοτής τη θεωρεί συμφέρουσα, σχετικά με το κεφάλαιο που διαθέτει, ο δέ συγγραφέας τη θεωρεί λογική.

Ο κ. Γ. ΣΤΑΜΠΟΛΗΣ, Πρόεδρος του Συνδέσμου Έλλήνων Λογοτεχνών: Να εκτυπώνονται λαϊκές σειρές εκδόσεων.

1. Είναι αλήθεια πως ή παρατηρούμενη τελευταία τάση της έκδοσης σε όγκώδη σχήματα βιβλίων, για την έπιτυχία άδικαιολόγη-

του κέρδους, έπηρεάζει δυσμενώς την κίνηση του λογοτεχνικού βιβλίου. Όπωςδήποτε όμως αυτό το φαινόμενο, δέ νομίζω, πως είναι ο κύριος λόγος της οργανικής, θάλαγα, νόσου από την όποια υποφέρει ή λογοτεχνία μας. Άλλα πολλά ζητήματα και στοιχεία καθορίζουν τη δυσκολία της κυκλοφορίας και μάλιστα των πιο άδρων και ουσιαστικών έργων τέχνης στη χώρα μας.

2. Οι υπερβολικά μεγάλες και δύσχρηστες εκδόσεις άπορροφούν άναμφισβήτητα και την ενεργητικότητα και τα κεφάλαια των έκδοτών, αλλά και το ενδιαφέρον και τα διαθέσιμα χρήματα του κοινού, προς ζημίαν του λογοτεχνικού βιβλίου και των συγγραφέων. Το κακό όμως δέ μπορεί να θεραπευθεί, παρά μόνον με την έκτύπωση λαϊκότερων σειρών εκδόσεων.

3. Οι διδόμενες άμοιβές στους συγγραφείς και μεταφραστές είναι πολύ περιορισμένες. Άλλ' άτυχώς δεν έχουμε και εύρυ αναγνωστικό κοινό για σοβαρά έλληνικά έργα.

Ο κ. Μ. ΑΥΓΕΡΗΣ: Η έπιλογή για την έκδοση γίνεται με έξωπνευματικά κριτήρια.

Τα ζητήματα που σείς, με τα ερωτήματά σας, θέτετε τόσο άπλά είναι πολυσύνθετα. Οι συγγραφείς δεν έχουν τη δυνατότητα, δυστυχώς, να επιδράσουν στα φαινόμενα της βιβλιοαγοράς. Μόνον ή επέμβαση παραγόντων που είναι σε θέση να έπηρεάζουν την οικονομική κίνηση, θα μπορούσε ν' άποβεί άποτελεσματική.

Το βέβαιο είναι ότι το βιβλίο στον τόπο μας διατρέχει μεγάλη κρίση. Λένε ότι άνάλογα φαινόμενα παρατηρούνται και σ' άλλες χώρες, αλλά στη δική μας το κακό έχει παραγίνει. Είναι πραγματικά μιá διαστροφή στην πώληση του βιβλίου το γεγονός ότι τα όγκώδη και άκριβά βιβλία κυκλοφορούν εύκολότερα από τα μικρά και φθηνά. Νομίζω ότι ο θεσμός των πλασιέ, που υπήρξε ως ένα βαθμό σπουδαίος συντελεστής για τη διεύρυνση του αναγνωστικού κοινού, από ένα σημείο και πέρα άνέτρεξε την κανονική πορεία διάθεσης και κυκλοφορίας του βιβλίου. Οι πλασιέ έφεραν το βιβλίο στον άναγνώστη, και συχνά φτάνουν ως και στα βιβλία για να τον βρουν. Θέλουν λοιπόν να κερδίσουν όσο μπορούν περισσότερα κ' έτσι κοιτάζουν να είναι το βιβλίο άκριβό.

Νομίζω πως για να έπανέλθει ή κίνηση του βιβλίου στο σωστό δρόμο, πρέπει να δημιουργηθεί ένας οικονομικά ίσχυρος έκδοτικός οργανισμός ευεργετικού χαρακτήρα. Ένωώ μ' αυτό, ότι δεν θα άποβλέπει σε μεγάλα έμπορικά κέρδη, αλλά θα στηρίζεται μόνον στις άποδοχές που θα του έπιτρέπουν να συντηρείται άπλως και να συνεχίζει το έργο του. Ο οργανισμός αυτός λοιπόν θα έχει σκοπούς σχεδόν άποκλειστικά κοινωνικούς και πολιτιστικούς και θα αναλάβαινε όχι μόνον προγραμματισμένες σειρές εκδόσεων αλλά παράλληλα θα φρόντιζε να συγκροτήσει έναν άρτιο μηχανισμό πώλησης του βιβλίου σ' όλη την Ελλάδα. Η πλευρά αυτή έχει καιρία σημασία, γιατί ο αυτήν όφείλεται ή άποτυχία τυχόν άναλογων οργανισμών στο παρελθόν. Δεν είναι τυχόν

τὸ ὅτι ἀπ' ὅλους τοὺς παλιοὺς ἐκδότες κανένας σχεδὸν δὲν ἐπέζησε ἐμπορικά. Ὁ μόνος ἐκδότης ποὺ ἀπόχτησε περιουσία ἀπὸ τὸ βιβλίον ἦταν ὁ Γ. Φέξης, ποὺ οἱ κληρονόμοι του ξανάρχισαν πάλι τελευταία νὰ κάνουν ἐκδόσεις. Τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας του ἦταν ἡ ὀργάνωση, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα — πόλεις καὶ κωμοπόλεις — ἐνὸς μηχανισμοῦ πώλησης τοῦ βιβλίου. Νομίζω ὅτι ἕνας τέτοιος ὀργανισμὸς θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιήσει καὶ μηχανισμὸν πλασιέδων, κάνοντας προσεκτικὴ ἐπιλογή μὲ κριτήριον τὴν φερεγγυότητά τους, τὴν ἐντιμότητα στὶς συναλλαγές, τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὸ βιβλίον κλπ.

Τὸ ζήτημα ποὺ πρέπει νὰ μελετηθεῖ εἶναι πῶς θὰ μπορούσαν νὰ βρεθοῦν τὰ κεφάλαια γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς τέτοιου ὀργανισμοῦ. Φυσικὰ δὲν μπορούμε νὰ ὑπολογίζουμε πῶς θὰ βρεθεῖ κανένας οὐρανοκατέβατος μαϊκήνας, οὔτε φυσικὰ τὸ σημερινὸ κράτος μπορεί νὰ παίξει ἕνα τέτοιο ρόλο. Τὸ βλέπουμε ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο λειτουργεῖ ἡ κρατικὴ ἐπιτροπὴ βραβείων καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιλογή τῶν βιβλίων ποὺ ἀγοράζει τὸ κράτος. Ἄλλωστε καὶ αὐτὲς ἀκόμα, οἱ ἀγορὲς ὅπως γίνονται σήμερα ἀποτελοῦν ἕναν ἀπὸ τοὺς τελευταίους συντελεστῆς γιὰ τὴν προώθηση καὶ ἀξιοποίηση τοῦ βιβλίου.

Τώρα θέλω νὰ ἔρθω σ' ἕνα ἄλλο ζήτημα: Τὴν ἀξία τῶν ἰδίων τῶν βιβλίων. Ὅσοι ὀργανισμοὶ καὶ νὰ δημιουργηθοῦν, καὶ ὅσο ἄρτια καὶ ἂν εἶναι συγκροτημένοι, δὲν θὰ ἐπιτύχουν ἂν τὸ ἴδιο τὸ βιβλίον δὲν εἶναι ἀγαπητὸ κ' ἐπιθυμητὸ στὸν ἑλληνικὸ λαό. Καὶ γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ πρέπει ὁ λαὸς νὰ μπορεί ν' ἀναγνωρίζει μέσα στὶς σελίδες τὸ πρόσωπό του, τὰ πάθη του, τὶς ἐγνοιές του, τὰ προβλήματα του. Καὶ ἀκόμα ὁ συγγραφέας πρέπει νὰ εἶναι κατονομητός. Δυστυχῶς, τελευταία ὁ ἐρμητισμὸς ἔχει πολὺ διαδοθεῖ μέσα στὴν πνευματικὴ μας ἔκφραση, καὶ τοῦτο περιορίζει τὴν προσέγγιση τῆς λογοτεχνίας μόνον μέσα σὲ στενοὺς κύκλους μνημένων. Εἶναι καὶ τοῦτο ἕνα σύμπτωμα τῆς γενικώτερης κρίσης τῶν ἀξιών μέσα στὸν παλιὸ κόσμον. Πολὺ λίγα βιβλία βλέπει κανεὶς νὰ ἀποδίνουν μὲ τρόπο ρεαλιστικὸ καὶ κατανοητὸ καταστάσεις ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ζωὴ. Νομίζω ὅμως πῶς καὶ ἡ κριτικὴ μας δὲν παίξει τὸ διαφωτιστικὸ ρόλο ποὺ τῆς προσιδιάζει. Βιβλία σπουδαία περνοῦν σχεδὸν ἀπαρατήρητα. Ἡ κριτικὴ τ' ἀντιμετωπίζει μὲ λίγες σύντομες ἐξηγήσεις, χωρὶς ἐκεῖνο τὸ πάθος καὶ τὴν θέρμη ποὺ χρειάζεται. Μά, καὶ πάλι ἡ κριτικὴ τότε μόνον μπορεί νὰ παίξει τὸ δημιουργικὸ ρόλο της, ὅταν ὁ λαός, ἡ κοινωνία βρίσκονται σὲ ἄνοδο καὶ ἀκμὴ.

Σχετικὰ μὲ τὸ δεύτερο ἐρώτημα, ἡ ἀπάντηση ποὺ μπορεί νὰ δώσει κανεὶς εἶναι τούτη: Ἀσφαλῶς ἡ κατάσταση τῆς βιβλιαγορᾶς ὅπως ἔχει δημιουργηθεῖ καὶ λειτουργεῖ σήμερα ζημιώνει τὸ καλὸ ἑλληνικὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον καὶ τοὺς συγγραφεῖς, ἐπειδὴ στὴν πλειονότητα τῶν περιπτώσεων, ἡ ἐπιλογή γιὰ τὴν ἐκδοσὴ γίνεται μὲ τρόπο μηχανιστικὸ καὶ μὲ ἐμπορικά, ἐξωπνευματικὰ κριτήρια.

Ὅσο γιὰ τὸ τρίτο ἐρώτημα ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι γενικὰ δὲν ἀμοίβονται καθόλου. Στὴ

μεγάλῃ πλειονότητά τους οἱ συγγραφεῖς ἐκδίδουν μὲ ἐξοδὰ τους τὰ ἔργα τους. Οἱ νέοι καὶ ἄγνωστοι συγγραφεῖς ἢ ὄσων τὰ ἔργα δὲν ἔχουν προσεχτεῖ δὲ βρίσκουν διόλου ἐκδότες. Ὑπάρχουν βέβαια πέντε - δέκα ὀνόματα ποὺ ἀπόχτησαν φήμη. Αὐτοὶ πληρώνονται κατὰ κάποιον τρόπο καὶ μάλιστα σήμερα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλῃ φορὰ στὸ παρελθόν. Ἄσχετο βέβαια, ἂν καὶ αὐτὴ ἡ πληρωμὴ εἶναι ἐπαρκής, σὲ σχέση μὲ τὶς ἀνάγκες ἐνὸς σημερινοῦ ἀνθρώπου. Πάντως εἶναι γεγονὸς ὅτι τώρα ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς συγγραφέων μπορεί σήμερα νὰ ζήσει μὲ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο του, ἂν φυσικὰ ὁ συγγραφέας εἶναι γόνιμος ὥστε νὰ μπορεί κάθε χρόνο νὰ παρουσιάζει ἕνα καλὸ βιβλίον. Γιατὶ βλέπετε ὁ ρυθμὸς τῆς σημερινῆς ζωῆς κάνει τὸ κοινὸ νὰ ξεχνάει τοὺς συγγραφεῖς ποὺ δὲν παρουσιάζονται ταχτικὰ καὶ μὲ ἀξιόλογη ἐργασία.

Ὁ κ. Γ. ΘΕΟΤΟΚΑΣ: Τὸ κοινὸ ποὺ διαβάζει διαθέτει περιορισμένα οἰκονομικὰ μέσα.

Καθὼς εἶπα καὶ ἄλλοτε, τὸ κοινὸ ποὺ διαβάζει τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἀποτελεῖται, κατὰ γενικὸν κανόνα, ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ πολὺ περιορισμένα οἰκονομικὰ μέσα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ διαθέσουν ἐξήντα καὶ ἑβδομήντα δραχμὲς γιὰ ἕνα βιβλίον. Πρέπει λοιπὸν νὰ γίνον, σὲ μεγάλη κλίμακα, φτηνές, ἀλλὰ φροντισμένες λαϊκὲς ἐκδόσεις τοῦ τύπου τῶν βιβλίων τῆς τσέπης, ποὺ νὰ πουλιοῦνται στὰ περίπτερα. Τότε θὰ ἀνακαλύψουμε πόσο μεγάλο λαϊκὸ κοινὸ μπορεί νὰ ὑπάρξει στὴν Ἑλλάδα. Τὸ νὰ βγαίνουν βιβλία ἀκριδὰ γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς δῶρα καὶ γιὰ νὰ στολίζουν τὶς βιβλιοθήκες δὲν εἶναι τίποτα κακό, ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ βγαίνουν ταυτόχρονα καὶ τὰ φτηνὰ βιβλία καλῆς ποιότητος ποὺ νὰ εἶναι προσιτὰ στὸν καθένα.

Θεωρητικὰ, οἱ ἀμοιβὲς τῶν συγγραφέων εἶναι ἱκανοποιητικὲς. Φτάνει μόνον νὰ κυκλοφοροῦν τὰ βιβλία καὶ νὰ γίνῃ τίμια ἡ ἐκκαθάριση τῶν λογαριασμῶν. Γιὰ τὶς ἀμοιβὲς τῶν μεταφραστῶν δὲν ἔχω γνώση.

Ὁ κ. Κ. ΚΟΤΖΙΑΣ: Οἱ παράλογες τιμὲς τῶν βιβλίων προκαλοῦν ἀγανάκτηση.

Τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τοῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου αὐξήθηκε σημαντικὰ τὰ τελευταία δέκα χρόνια στὸν τόπο μας. Ἡ αἰτία τῆς αὐξησης αὐτῆς ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ στὸ ποιοτικὸ ἀνέβασμα τῆς πάλῃ τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων. Οὐσιαστικὸ ρόλο στὴ διάδοσιν τοῦ βιβλίου ἔπαιξε ὁ πλασιέ. Πολλὰ ἐπίσης χρωστάει τὸ προοδευτικὸ βιβλίον στοὺς μικροὺς κυρίως ἐκδότες ποὺ ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν ἐπιβολὴν του διακινδυνεύοντας τὰ ἐλάχιστα κεφάλαιά τους καὶ πολλὰς φορὰς καὶ τὴν προσωπικὴν τους ἐλευθερίαν.

Σήμερα ὅμως, ὁ πλασιέ καὶ ὁ μικρὸς ἐκδότης ποὺ ἄλλοτε παίξανε τόσο θετικὸ ρόλο στὸ ἀνέβασμα τῆς πολιτιστικῆς στάθμης μας, κινδυνεύουν νὰ γίνον ἢ τροχοπέδη στὴν πάρα πέρα διάδοσιν τοῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου. Κι' αὐτὸ γιὰτὶ εἶναι ἀντικειμενικὰ ἀνίκανοι νὰ ξεπερά-

σουν την अपαράδεκτη κατάσταση που δημιουργήθηκε στη βιβλιοαγορά. Πλημμυρίσαμε από όγκώδεις τόμους, επιφανειακής πολυτέλειας και αμφίβολης ποιότητας οι περισσότεροι, που πουλιώνται 6 - 8 φορές πάνω από την αξία τους. Το αγοραστικό κοινό είναι αναμφισβήτητα το μεγάλο θύμα. Ποιος εισπράττει όμως τα υπέρογκα αυτά κέρδη; Όλοι φυσικά εκτός από τους συγγραφείς, τους μεταφραστές και τους πνευματικούς ανθρώπους που συνεργάζονται στις διάφορες εκδόσεις. Τα εισπράττουν οι εκδότες, οι τοκογλύφοι που τους προεξοφλούν με υπέρογκο τόκο τις συναλλαγματικές τους, οι πλασιέ, οι χαρτέμποροι, οι μεταπράτες, οι τυπογράφοι, οι βιβλιοδέτες κι ένα σωρό άλλοι επαγγελματίες που ζούν από το βιβλίο. Η τιμή ενός βιβλίου διπλασιάζεται για να ζήσει και να πληρώσει τα γραμματριά του ο χρεωμένος συνήθως εκδότης, τριπλασιάζεται για να ζήσει και να κερδοσκοπίσει ο μεταπράτης, τετραπλασιάζεται για να ζήσει και να καλύψει τις συνηθισμένες ζημιές του από κακοπληρωτές ο πλασιέ. Η τιμή αυξάνει με καλπασμό γιατί όλοι αυτοί οι παράγοντες του βιβλίου πρέπει να ζήσουν και να κερδίσουν, εκτός φυσικά από τους συγγραφείς, μεταφραστές, επιμελητές ή σχολιαστές που θεωρείται παράλογο να έχουν την απαίτηση να λύσουν το βιοποριστικό τους πρόβλημα μόνο από την πέννα τους, εκτός πια αν έχουν την άντοχή να δουλεύουν ολόκληρο το είκοσιτετράωρο.

Οι παράλογες τιμές πώλησης των βιβλίων προκαλούν πια σήμερα τη δίκαιη αγανάκτηση του κοινού. Μά το φοβερότερο είναι πως αποξενώνουν τη νεολαία και τις εργατικές τάξεις από την αγορά του βιβλίου. Νομίζω πως η κατάσταση χειροτερεύει καθημερινά κι είναι καιρός πριν φτάσει στο άπροχώρητο, όλοι οι αρμόδιοι παράγοντες, να μελετήσουν σωστές λύσεις για την αντιμετώπισή της.

Ό κ. Σ. ΠΑΤΑΤΖΗΣ: Για ποιά «άμοιβη» συγγραφέων μιλάτε;

Όσοι εκδότες κατακλύζουν την αγορά με χοντρά βιβλία, χρυσοπανόδετα, με γυαλιστερές κουβερτούρες κ.λ.π. φαίνεται πως είναι θύματα του... Σαίξπηρ, που μάς λέει κάπου πως:

*Ό κόσμος περισσότερο διαβάζει το βιβλίο
αν τα χρυσά του λόγια είναι και χρυσοδεμένα...*

Η προτίμηση του αναγνωστικού κοινού προς το χοντρό και καλοδεμένο βιβλίο, δεν είναι καθόλου ασχετη με τις αναρίθμητες πολυκατοικίες που ξεφύτρωσαν στην Αθήνα και με όλον γενικά τον οικοδομικό οργανισμό που σημειώθηκε μετά τον πόλεμο. Καθένας που άποχτησε ένα σπιτάκι ή ένα διαμερισμάκι, βρίσκει πως είναι πολύ «σίκ» να στολίσει μερικές γωνιές με βιβλία ή να στήσει μια μικρή βιβλιοθήκη δίπλα στο ραδιο - πικάπ. Το περιεχόμενο, δεν τον ενδιαφέρει ιδιαίτερα. Μου έλεγαν για έναν τέτοιο «φιλαναγνωστή», αγαθότατο αστό, που συγκινήθηκε από το σχήμα και την κουβερτούρα της «Πολιτικής Οικονομίας». Την αγόρασε και τη θρόνιασε με

περηφάνια στο κρεβάτι του, όπου είχε στήσει κι ένα ραφάκι για βιβλία, προωρισμένα να παίζουν το ρόλο υπνωτικών. Ύστερα από λίγο όμως, όταν πήρε μερικές πληροφορίες για την «ταυτότητα» της «Πολιτικής Οικονομίας», άφου κατσάδιασε τον πλασιέ του, την αντάλλαξε με μια «Μαγειρική». Si non e vero...

Το κοινό αυτό που αγοράζει το χοντρό βιβλίο μόνο και μόνο γιατί είναι χοντρό, δεν είναι δυνατό να έχει λογοτεχνικά ενδιαφέροντα. Από την άποψη αυτή, δεν γίνεται καμιά «ζημιά», στους Έλληνες συγγραφείς ή στη νεοελληνική λογοτεχνία. Η καθιέρωση όμως του όγκώδους και ακριβού βιβλίου, υπάρχει κίνδυνος να τυποποιήσει, δηλαδή να διαφθείρει το γούστο και ενός κοινού που θα μπορούσε και θα ήθελε να έλθει σ' επαφή με τα νεοελληνικά γράμματα. Στην περίπτωση αυτή περιέρχεται βέβαια σε μειονεκτική θέση η λογοτεχνία μας, γιατί οι εκδόσεις λογοτεχνικών έργων, της νεώτερης προ πάντων γενιάς, δεν είναι δυνατό να έχουν τέτια εμφάνιση. Ωστόσο, νομίζω πως είναι καιρός να προσέξουν κάπως περισσότερο και οι συγγραφείς μας το παρουσίασμα των βιβλίων τους. Είναι άκατανόητο να κυκλοφορούν μετέτη μορφή φριχτής «φυλλάδας» έργα που έχουν λογοτεχνική αξία. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι πρέπει να παρακολουθήσουμε τις σημερινές τάσεις που είναι καθαρά έκδοτικός «άρχοντοχωριατισμός». Μπορούμε όμως μέσα στα πλαίσια της λιτότητας και του καλού γούστου να προσφέρουμε στο κοινό εμφάνισιμα βιβλία. Οι «εκδόσεις τσέπης», που δοκιμάστηκαν και στον τόπο μας με μεγάλη εμπορική επιτυχία, είναι δυνατό να λύσουν το πρόβλημα του λογοτεχνικού βιβλίου.

II. Το λογοτεχνικό βιβλίο, πρέπει να είναι ευχρηστο και προ πάντων φθινό. Οι άνθρωποι που το διαβάζουν, δεν έχουν συνήθως τη δυνατότητα να το αγοράσουν. Για να προσφερθεί όμως το βιβλίο σε μικρή τιμή πρέπει να μειωθεί το κόστος του από τη μια μεριά και να μεγαλώσει το «τιράζ» από την άλλη. Το πρώτο, μπορεί να γίνει μόνον με την ολοκληρωτική απαλλαγή του χαρτιού από κάθε φορολογία και με άλλες σχετικές διευκολύνσεις (δάνεια στους εκδότες λογοτεχνικών βιβλίων, αγορά αντιτύπων από το κράτος ή από δημοτικές βιβλιοθήκες κ.λ.π.) Το τιράζ πάλι είναι δυνατό να φτάσει σε μεγάλα επίπεδα μόνον αν το λογοτεχνικό βιβλίο, με τη χαμηλή του τιμή και το καλό του παρουσίασμα, ξεφύγει από τον στενό κύκλο των άμέσως ενδιαφερομένων για τη λογοτεχνία και έλθει σ' επαφή με πλατύτερο κοινό.

III. Για ποιά «άμοιβη» συγγραφέων μιλάτε; Δεν καταλαβαίνω. Έχω την εντύπωση ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχουν εκδότες που πληρώνουν τους συγγραφείς, αλλά συγγραφείς που πληρώνουν τους εκδότες για να βγάλουν το βιβλίο τους. Μην είμαστε έξω από τα πράγματα. Γιατί τάχα θ' αναλάβει ο εκδότης να τυπώσει ένα βιβλίο και μάλιστα να πληρώσει και συγγραφικά, όταν θα ξέρει ότι δεν πρόκειται να πουλήσει πάρα πάνω από εκατό ή διακόσια το πολύ αντίτυπα;

Ο κ. Κ. ΠΟΛΙΤΗΣ : Ένας συγγραφέας δέ μπορεί να επιδράσει.

Ασφαλώς ο ενδοιασμός των έκδοτων να εκδόσουν μικρό σε όγκο και φτηνό σε τιμή βιβλίο, καθώς και η άρνηση των πλασιέ να το διαθέσουν, ζημιώνει αναμφίβολα την ελληνική λογοτεχνία. Δεν ξέρω αν μπορεί να γίνει τίποτα για τη βελτίωση της κατάστασης αυτής. Πρόκειται για ζητήματα τεχνικά και οικονομικά στα όποια ένας συγγραφέας δεν μπορεί να επιδράσει. Του λείπουν οι δυνατότητες. Ωστόσο νομίζω ότι ένα καλό πρωτότυπο λογοτεχνικό βιβλίο θα βρει πάντοτε την υποδοχή που του αξίζει από μέρους του κοινού.

Όσο για τα δικαιώματα που πληρώνουν οι εκδότες στους συγγραφείς ασφαλώς δεν είναι ικανοποιητικά.

Ο κ. Α. ΤΕΡΖΑΚΗΣ : Η σημερινή βιβλιαγορά είναι ασυνάρτητη.

Συμπαθείστε με ν' απομακρυνθώ λιγάκι από το πλαίσιο των ερωτημάτων σας. Η πρόθεσή σας, νομίζω, είναι να έχετε τη γνώμη μου για το θέμα, γενικά, του ελληνικού βιβλίου. Θα σάς την πω:

Ανήκουμε σ' ένα λαό που μαστίζεται από την άγραμματωσύνη. Στους δέκα Έλληνες, οι έννέα είναι αγράμματοι. Δεν λέω «άναλφαβητοι». Λέω «αγράμματοι». Αυτό σημαίνει πώς, αν ξέρουν ανάγνωση και γραφή, δεν δίνουν όμως πεντάρα τσακιστή για τα Γράμματα, την Παιδεία, το στοχασμό, τον Ωραίο Λόγο. Τροφή πνευματική του Ρωμιού είναι η έφημερίδα. Ακόμα και ο έπιστημονικός μας κόσμος, κατά τα έννέα δέκατα, τρέφεται με την έφημερίδα και με το είκονογραφημένο περιοδικό μεγάλης κυκλοφορίας. Μέσα σε όκτω εκατομμύρια Έλληνες, οι άμεσα ενδιαφερόμενοι για τη Λογοτεχνία είναι πόσοι; Τρείς; Πέντε χιλιάδες; Κάνετε τη διαίρεση...

Το θέμα, για μένα, είναι από εκείνα που δεν αντιμετωπίζονται με προχειρότητες: χρειάζεται αληθινή και ουσιαστική παιδεία, από το σχολείο. Χρειάζεται να μάθει το ελληνόπουλο να διαβάσει, να καλλιεργηθεί το γούστο του έτσι που να καταλαβαίνει, ν' απαιτεί το καλό. Αν αυτό δεν γίνει — πράγμα που χρειάζεται χρόνια, όπως καταλαβαίνετε, — τ' άλλα όλα θα είναι τεχνητές λύσεις. Μόνο με διευκολύνσεις, φτηνή τιμή του βιβλίου, θόρυβο γύρω του, κλπ., δεν δημιουργείται κοινό αληθινό, μόνιμο. Κοινό υπάρχει όταν ο αναγνώστης διψάει για διάβασμα, όχι όταν τον κυνηγάτε με το τουφέκι.

Τώρα: Η σημερινή βιβλιαγορά. Είναι ασυνάρτητη. Κατακλυσμός από εκδόσεις, που απλώς έξευτελίζουν το είδος. Μεταφράσεις στο γόνατο, κακοπληρωμένες, ανεύθυνες, στίχοι με το τσουβάλι, αφηγήματα, μυθιστορήματα, βιογραφίες, τα πάντα... Έχει επικίνδυνα πληθύνει ο αριθμός των γραφόντων. Δεν το θεωρώ σημείο ευχάριστο αυτό. Απειροστικότητας: Η πληθώρα δεν πολλαπλασιάζει τις πιθανότητες να βγαίνουν και καλοί συγγραφείς. Ρίχνει, απλώς, τον μέσον όρο της «παγωγής» και δημιουργεί σύγχυση. Δεν είναι

φυσικό σ' ένα λαό με τόσα εκατομμύρια άγραμμάτους να υπάρχουν τόσοι «συγγραφείς»...

Η άμοιβή των συγγραφέων — των ελάχιστων που πραγματικά έχουν αναγνωστικό κοινό — είναι, λίγο-πολύ, θεωρητική: Τα πράγματα κανονίζονται έτσι που να βρίσκονται διαρκώς χρεωμένοι. Αυτά που εισπράττουν, είναι ψιχία μέσα στην πραγματικότητα της σύγχρονης ζωής. Τώρα, δεν ξέρω, μπορεί να υπάρχουν και συγγραφείς καλοί έμποροι. Έγώ όμως δεν μιλώ εδώ για έμπορους. Μιλώ για συγγραφείς...

Ο κ. Δ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ : Οι απαντήσεις μου θα είναι αισιόδοξες.

Οι απαντήσεις μου στα έρωτήματά σας θά-ναι αισιόδοξες. Όταν λογαριάσει κανείς πώς πριν από τον πόλεμο μιá έκδοση κυκλοφορούσε σε χίλια αντίτυπα και σήμερα δεν είναι λίγα τα βιβλία που βγαίνουν σε τέσσερις και έξη χιλιάδες αντίτυπα σε δεύτερες, σε τρίτες και σε περισσότερες εκδόσεις, δε μπορεί παρά να συμφωνήσει κανείς μ' όσους υποστηρίζουν πώς ή βάση του αναγνωστικού μας κοινού πλάτυνε πολύ τα τελευταία χρόνια. Προπολεμικά, σπάνια έβλεπες στα μικροαστικά κ' εργατικά σπίτια ακόμα κ' ένα βιβλίο, τώρα καμαρώνεις σ' αρκετά απ' αυτά μιá βιβλιοθηκούλα. Ποτέ ως τώρα δεν είχε γνωρίσει ο τόπος μας ένα τόσο μεγάλο έκδοτικό όργανο — ανεξάρτητα αν κοντά στους τόσους νέους έκδοτικούς οίκους, που πολλά προσέφεραν, βρέθηκαν και μερικοί που δεν έδειξαν ούτε ευθύνη ούτε συνέπεια. Τούτη την αναμφισβήτητη και πρωτοφανέρωτη πρόοδο στην κυκλοφορία του βιβλίου στον τόπο μας τη χρωστάμε κυρίως στους πλασιέδες, που το πήγανε στην κατανάλωση και το έκαναν ν' αγαπηθεί.

Υπάρχει βέβαια ένα πρόβλημα σήμερα βιβλίου, ή τιμή του. Σε μερικές περιπτώσεις είναι αυτόχρονα απαγορευτική. Στέκεται άπαιτητο να φτηνίσει. Αν γίνει αυτό οι τωρινοί τόσο ικανοποιητικοί συντελεστές κυκλοφορίας του, πιστεύω πώς θα διπλασιαστούν και θα τριπλασιαστούν σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Όσο για το τρίτο έρωτήμά σας, προσωπικά βρίσκω, πώς οι άμοιβές των συγγραφέων από όρισμένους εκδότες είναι, σε συνάρτηση με την κυκλοφορία ενός βιβλίου, ικανοποιητικές. Υπάρχουν βέβαια κι άλλοι εκδότες που δεν έχουν το παραμικρό ενδιαφέρον για το ελληνικό βιβλίο και βλέπουν σαν πτωχοπρόδρομους τους συγγραφείς μας. Ανήκουν σε μιá παλιά κοντόφθαλμη σχολή που σιγά - σιγά πάει να σβήσει, όπως κανένα ξένο βιβλίο δε σημειώνει πια στον τόπο μας την κυκλοφορία που έχουν όλο και πιότερο όρισμένα ελληνικά.

Θάθελα ακόμα να λέγα πώς ο κύριος συντελεστής για την προκοπή του ελληνικού βιβλίου είμαστε, πρώτα και κύρια, εμείς οι ίδιοι οι συγγραφείς. Πρέπει να το κάνουμε ν' αγαπηθεί από τις μεγάλες μάζες του ελληνικού λαού, που όλο και πιότερο διψάνε για μόρφωση.

Τὰ ἐρωτήματα πὸν ὑποβάλαμε στοὺς μεταφραστές

- 1.— Εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ ἐπάγγελμά σας περνάει κρίση λόγῳ ἀθρόας ἐμφάνισης νέων ἀνεύθυνων ἀνταγωνιστῶν οἱ ὅποιοι «σπᾶνε» τὶς τιμές. Πῶς μπορεῖτε νὰ προστατεύσετε τὴ δουλειά σας ἀπέναντι στοὺς ἐπιχειρηματίες τοῦ βιβλίου καὶ νὰ προστατεύσετε ταυτόχρονα καὶ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινό;
- 2.— Οἱ μεταφράσεις, γενικὰ κρινόμενες, εἶναι καλές ἢ ἀνεύθυνες καὶ σὲ μερικές περιπτώσεις κακές ἢ ἄθλιες;
- 3.— Πῶς πληρώνονται οἱ μεταφράσεις;

Ὁ κ. ΑΡΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ: Νὰ γίνεται κριτικὴ τῶν μεταφράσεων.

Οἱ μεταφράσεις γενικὰ κρινόμενες εἶναι καὶ καλές καὶ κακές καὶ ἄθλιες, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ ποιητικὲς συλλογές πού διαβάζει τὸ «ἀπροστάτευτο» κοινό. Ὑπάρχουν κι ἀνεύθυνες μεταφράσεις, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τούτη ἐδῶ ἢ ἀπάντησή μου εἶναι ἀνεύθυνη, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχω τὸν χῶρο ν' ἀποδείξω τὰ λεγόμενά μου. Ἐπιτρέψτε μου μόνο νὰ προσθέσω ὅτι ἀνεύθυνες καὶ ἄθλιες μεταφράσεις κυκλοφοροῦν καὶ σ' ἄλλες χῶρες, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς ἴδιας τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως, ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἐπιχειρηματίες τοῦ βιβλίου, ὑπάρχουν ὅμως κακοὶ μεταφραστὲς, πού θεωροῦν καθήκον τους λόγου χάρι νὰ προσθέτουν στίχους σὲ ποιήματα γιὰ νὰ γίνει τὸ κείμενο «κατανοητὸ» στοὺς ἀναγνώστες καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους.

Τὸ ἐπάγγελμά μας ὅπως θέλετε νὰ τὸ ὀνομάζετε, πιθανὸν νὰ περνάει κρίση «λόγῳ ἀθρόας ἐμφάνισης νέων ἀνεύθυνων ἀνταγωνιστῶν», ξεχνᾶτε ὅμως ὅτι κι ἐμεῖς — οἱ μὴ ἀνεύθυνοι ὑποτίθεται — εἴμασταν κάποτε νέοι καὶ «σπάσαμε» τὶς τιμές τῶν τότε — καθιερωμένων θέλετε νὰ τοὺς ποῦμε; — μεταφραστῶν. Δὲν μπορῶ φυσικὰ νὰ ξέρω τί ἀκριβῶς ὑπαινίσσεσθε, ἀλλὰ ἂν ἡ ἐρώτησή σας ἀπασκοπεῖ ν' ἀποδείξει πῶς τὸ μεταφραστικὸ ἐπάγγελμα πρέπει νὰ γίνει κλειστὸ, ὅπως τῶν φαρμακοποιῶν, τῶν δημοσιογράφων καὶ τῶν ἄρτοποιῶν — ἂν δὲν κάνω λάθος καὶ οἱ ἐδωδιμοπῶλαι ἐπιδιώκουν κάτι παρόμοιο — ἀπαντῶ ὅτι ἓνα τέτοιο μέτρο θὰ εἶταν ἀνελεύθερο καὶ ἀντιπνευματικὸ καὶ τὸ κυριώτερο βλακῶδες. Μπήκατε ποτέ στὸν κόπο νὰ παραβάλετε τὶς «ὑπεύθυνες» μεταφράσεις μὲ τὸ ξένο κείμενο; Ἄν μπαίνατε σ' αὐτὸν τὸν ἄχαρο κόπο, θὰ διαπιστώνατε πῶς ἀκόμα καὶ οἱ «καθιερωμένοι» καταφέρνουμε συχνὰ νὰ δικαιώσουμε ἐκεῖνον πού εἶπε τὸ σοφὸ *traduttore, traditore*. Ὁ μόνος τρόπος νὰ προστατεύσουμε τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ἀπ' τὶς κακὲς μεταφράσεις, εἶναι νὰ τοῦ προσφέρουμε καλὲς μεταφράσεις, ἐπαφιέμενοι στὴν ἀμφίβολη ἰκανότητά του νὰ κάνει τὴ σύγκριση. Ἀλλὰ καλὲς μεταφράσεις μποροῦν νὰ γίνουν μόνο ἀπὸ μὴ ἐπαγγελματίες μεταφραστὲς (αὐτὸ τουλάχιστον μοῦ δίδαξε ἡ εἰκοσάχρονη ἐπαγγελματικὴ μεταφραστικὴ μου πείρα) μόνο ἀπὸ ἀνθρώπους πού διαλέγουν καὶ δουλεύουν ἓνα κείμενο γιὰ προσωπικὴ τους εὐχαρίστηση, ὅπως θὰ πρέπει νὰ δούλεψε ὁ Σεφέρης τὴν «Ἐρημὴ Χώρα» τοῦ Ἐλιοτ.

Πρὸς τὸ παρόν, ὠφέλιμη θὰ ἦταν πιθανὸν ἢ

καθιέρωση μιᾶς στήλης κριτικῆς τῶν μεταφράσεων — ἰδέα πού ρίχτηκε πρὸ πολλοῦ ἀπὸ ἄλλους, οὐδέποτε ὅμως πραγματοποιήθηκε. Προσωπικά, ποτέ μου δὲν μπόρεσα νὰ καταλάβω τὴ νοοτροπία τῶν κριτικῶν μας πού δὲ διστάζουν ν' ἀσχοληθοῦν μ' ἓνα ὅποιοδήποτε ἑλληνικὸ κείμενο, οὐδέποτε ὅμως καταπιάστηκαν νὰ κρίνουν ἓνα ξένο μυθιστόρημα λόγου χάρι, λὲς καὶ τὰ ξένα βιβλία εἶναι ἀνάξια ἢ ἀνώτερα κριτικῆς. Ὁ κριτικὸς τοῦ ξένου βιβλίου θὰ θεωροῦσε βέβαια ὑποχρέωσή του νὰ πεί δυὸ λόγια γιὰ τὴν ποιότητα τῆς μετάφρασης, ὅπως γίνεται ἤδη στὶς θεατρικὲς κριτικὲς, ὅπου ὅλες οἱ μεταφράσεις ἀνακηρύσσονται κατὰ κανόνα «πετυχημένες» ἢ «θεατρικὲς» πρὸς μέγιστον παιδαγωγικὸν ὄφελος τοῦ φιλοθεάμονος κοινού.

Πρὸς τὸ παρόν, ὁ μόνος τρόπος νὰ «προστατεύσουμε τὴ δουλειά μας ἀπέναντι στοὺς ἐπιχειρηματίες τοῦ βιβλίου» εἶναι νὰ γίνουμε ἐκδότες. Φυσικὰ, ἡ πρότασή μου ἔχει δυὸ βασικὰ μειονεκτήματα: Πρῶτον, χρειαζόμαστε χρήματα πού δὲν ἔχουμε. Δεύτερον, ἂν γινόμουν ποτέ μου ἐκδότης, θὰ ἔπαυα νὰ μεταφράζω καὶ θὰ κατέφευγα στοὺς «νέους καὶ ἀνεύθυνους ἀνταγωνιστὲς» ἀναλαμβάνοντας ἐπιπλέον τὴν «ἐπιμέλεια» τῆς μετάφρασεως, ὅπως κάνουν καὶ τώρα μερικές «λογοτεχνικὲς φέρμες» οἱ ὅποιες — πράγμα γνωστὸ σὲ ὄλους ἐκτὸς ἀπ' τὸ «ἀπροστάτευτο» κοινὸ — μιὰ καὶ μόνη σχέση ἔχουν μὲ τὸν ἐκδότη τους: Εἰσπράττουν τὸ ἀντίτιμο γιὰ τὴν μέσφ τοῦ ὀνόματός των διαφήμιση τοῦ ἐμπορεύματος, ὅπως παλιότερα διαφημίζανε τὰ σιγαρέτα Καραβασίλη ὁ Ξενόπουλος καὶ ἡ Κοτοπούλη κι ὅπως διαφημίζει σήμερα τὸν Παπαστράτο ἢ Τζέην Μάνσφιλντ.

Ὁ κ. ΣΩΤ. ΠΑΤΑΤΖΗΣ: Ἡ ἀμοιβὴ τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας εἶναι ἐξοργιστικὰ ἐξευτελιστικὴ.

1. Ἡ μετάφραση τῶν λογοτεχνικῶν κειμένων ἰδιαίτερα, δὲν εἶναι μηχανικὸς «μεταγλωττισμός», ἀλλὰ καθαρὴ ἀναδημιουργία. Ἡ ἐπιπλὴ γνώση τῆς ξένης γλώσσας δὲν εἶναι καθόλου ἀρκετὴ. Πρωταρχικὴ σημασία ἔχει νὰ ξέρεις τέλεια ὄχι τόσο τὴ γλώσσα ἀπὸ τὴν ὁποία μεταφράζεις ὅσο ἐκείνη σ τ ἢ ν ὁποία μεταφράζεις. Γιὰ νὰ μεταφράσουμε δηλαδὴ ἓνα λογοτεχνικὸ κείμενο, δὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ γνωρίζουμε τὴν τυπικὴ πλευρὰ τῆς γλώσσας μας, ἀλλὰ πρέπει παράλληλα νὰ ἔχουμε καλλιεργήσει τὸ γλωσσικὸ μας αἰσθητήριον, νὰ εἴμαστε ἐξοικειωμένοι μὲ τὴν ἀ ρ μ ο ν ἰ α τῆς γλώσσας πού ἀποτελεῖ ἄλλωστε καὶ τὴ βαθύτερη οὐσία της. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆς

δλοι όσοι μιλάνε και γράφουνε τὰ ἑλληνικά, δὲν σημαίνει ὅτι τὰ γνωρίζουν κιόλας. Γι' αὐτό, σὲ πολλές μεταφράσεις, βλέπουμε συχνὰ μιὰ φράση ποὺ εἶναι ὀρθὴ στὸ τυπικὸ τῆς μέρας κι ὡστόσο συνθέτει ἕναν βαρβαρισμὸ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς γλωσσικῆς ἁρμονίας, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ὕφους, ἂν προτιμᾶτε.

Οἱ περισσότεροι ὁμως ἀπὸ τοὺς σημερινούς ἐκδότες, δὲν σκοτίζονται πολὺ γιὰ τέτιες «λεπτομέρειες» καὶ συγκινοῦνται μόνον ἀπὸ τὴ χαμηλὴ τιμὴ τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας. Ἔτσι, ὅσοι εἶχαν ἢ ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν τὴ μετάφραση σὰ μοναδικὸ τους ἐπάγγελμα, βρέθηκαν ἀναμφισβήτητα σὲ δύσκολη θέση μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν «ἀνεύθυνων ἀνταγωνιστῶν», καθὼς τοὺς ὀνομάζετε. Πρέπει ὁμως νὰ βρεθεῖ κάποτε ἕνας τρόπος νὰ προστατευθεῖ ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία ἀπὸ τοὺς «πειρατὲς τοῦ ἐπαγγέλματος» καὶ ἀπὸ τὶς «πειρατίες» τοῦ ἐκδότη.

Δὲ μπόρεσα ποτέ μου νὰ καταλάβω γιὰτὶ νὰ εἶναι ὀργανωμένοι συνδικαλιστικὰ οἱ πέντε - δέκα μουσικοκριτικοί, λόγου χάριν ἐνῶ παραμένουν ἀνοργάνωτοι οἱ ἀπειράριθμοι μεταφραστὲς. Χωρὶς νὰ ἔχω τὴν παραμικρὴ πρόθεση νὰ μειώσω τὴν προσφορὰ τῶν μουσικοκριτικῶν, ποὺ τοὺς ἀναφέρω ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ, νομίζω ὅτι ἡ συμβολὴ τους στὴ γενικώτερη πνευματικὴ προσπάθεια τοῦ τόπου μας, δὲν εἶναι καθόλου σημαντικότερη ἀπὸ τὴν συμβολὴ τῶν μεταφραστῶν. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι εἴμαστε μιὰ χώρα δίχως πνευματικὴ «αὐτάρκεια» — γιὰ νὰ μὴν ποῦμε πνευματικὰ ὑποανάπτυκτη. Ἔχουμε συνεπῶς ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ ὠρισμένα, τουλάχιστον, στοιχεῖα τῶν ξένων πολιτισμῶν ποὺ θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ οἰκοδομήσουμε ἀργότερα τὴ δική μας κουλτούρα. Καὶ οἱ μεταφραστὲς, εἶναι οἱ «κουβαλητὲς», οἱ «εἰσαγωγεῖς» αὐτῶν τῶν στοιχείων. Θ' ἄξιζε νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τὸ κράτος ὅσο, τουλάχιστον, προστατεύονται οἱ εἰσαγωγεῖς ξυλείας, ἄς ποῦμε, ἢ ἐκεῖνοι ποὺ μᾶς φέρνουν τὶς τσίγκλες. Ἐπειδὴ ὁμως κάτι τέτιο δὲν θὰ γίνῃ ποτέ, εἶναι ἀνάγκη νὰ προστατεύσουν οἱ ἴδιοι οἱ μεταφραστὲς τὴν ἐργασία τους. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητὴ ἡ σύμπηξη ἐνὸς «Συνδέσμου» ἢ μιᾶς «Ἐταιρείας» ποὺ θὰ εἶχε σὰ βασικὲς ἐπιδιώξεις τῆς τὴν ἀξιοποίηση τῆς μεταφραστικῆς προσφορᾶς καὶ τὴν προστασία τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ ἀπὸ τὶς «πειρατικὲς» μεταφράσεις.

II. Ἡ ποιότητα τῶν μεταφράσεων δὲν εἶναι γενικὰ ἱκανοποιητικὴ καὶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἀγγίζει τὰ ὅρια τῆς ἀθλιότητος. Τὸ κακὸ αὐτὸ πηγάζει ἀπὸ τρεῖς, κυρίως, λόγους:

α) Ἀπὸ τὴν προτίμηση τῶν ἐκδοτῶν πρὸς τοὺς ἀνεύθυνους μεταφραστὲς γιὰ λόγους οἰκονομίας.

β) Ἀπὸ τὸν ἀγχώδη ρυθμὸ ποὺ παίρνει συχνὰ ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία. Στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια, ἀναπτύχθηκε ἕνας ἰδιόμορφος ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στοὺς ἐπίσης ἰδιόμορφους ἐκδότες: Ὁ καθένας ἐννοοῦσε νὰ βγάλει τὰ βιβλία του σύμφωνα μὲ ὅλους τοὺς κανόνες τοῦ «συνωμοτισμοῦ» καὶ ὅσο γινότανε πιὸ βιαστικὰ γιὰ νὰ μὴν τὸν προλάβει ὁ ἀνταγωνισ-

τῆς του. Ἔτσι, ἰδανικὸς μεταφραστὴς ἦτανε ἐκεῖνος ποὺ εἶχε δύο ἀρετὲς: Ἐχεμύθεια καὶ ταχύτητα. Ἐγὼ προσωπικὰ θυμᾶμαι ὅτι σὲ μιὰ περίοδο, ἤμουνα ὑποχρεωμένος νὰ παραδίνω σὲ δυὸ ταυτόχρονα ἐκδότες ἀπὸ ἕνα τυπογραφικὸ τὴν ἡμέρα, δηλαδὴ τριάντα δύο σελίδες. Πολλὲς φορὲς δὲν πρόφθαινα οὔτε νὰ ξαναδιαβάσω τὰ χειρόγραφα.

γ) Ἀπὸ τὸ γνωστὸ «κόψιμο». Σὲ πολλὲς περιπτώσεις, ἡ ἐκδοσὴ βιβλίων ἔχει πέσει σὲ χέρια ἀνθρώπων ποὺ δὲν ἔχουν πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα. Οἱ ἐκδότες αὐτοί, εἶναι φυσικὸ νὰ ἔχουν ἐλαττωμένη ἐπαγγελματικὴ συνείδηση καὶ νὰ βλέπουν τὸ βιβλίο σὰν ἐμπόρευμα μόνον. Ὑποχρεώνουν λοιπὸν τὸ μεταφραστὴ νὰ κόψει τὸ ἔργο γιὰ νὰ τὸ φέρει στὰ μέτρα τῆς οἰκονομικῆς τους δυνατότητας. Τὸ κοινὸ βέβαια ποὺ δὲν γνωρίζει τὴν ἐκδοτικὴ «κουζίνα» φορτῶνει τὴν ἀσέβεια αὐτὴ στὸν μεταφραστὴ. Στὸν ἴδιο ἐπίσης ἀποδίδει καὶ τὰ ἄφθονα τυπογραφικὰ λάθη. Γιὰτὶ καὶ σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα ὑπάρχει κάποια ἀσυνειδησία. Μερικοὶ ἐκδότες, γιὰ νὰ γλυτώσουν λίγα ἑκατοστάκια, ἀποφεύγουν τοὺς ἔμπειρους διορθωτὲς καὶ ἐμπιστεύονται τὰ δοκίμια σὲ τελειόφοιτους τοῦ γυμνασίου ἢ σὲ δεσποινίδες ποὺ γνωρίζουν γραφὴ, ἀνάγνωση καὶ λίγη ὀρθογραφία. Θὰ μοῦ πείτε βέβαια ὅτι ὁ μεταφραστὴς ἔχει χρέος νὰ κρατήσῃ τὴ «σημαία» τοῦ ψηλὰ καὶ νὰ μὴν ὑποκύψει στὸν ἐκβιασμὸ. Ὅταν ὁμως ἡ μετάφραση εἶναι ἡ μοναδικὴ διοποριστικὴ τοῦ ἀπασχόληση, τὰ περὶ «σημαίας» κ.λ.π. μετατρέπονται σὲ κούφια «μπέλλα παρόλα».

III. Ἡ ἀμοιβὴ τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας εἶναι ἐξοργιστικὰ ἐξευτελιστικὴ καὶ συντελεῖ κι αὐτὴ ὄχι λιγώτερο στὴν κακὴ ποιότητα τῶν μεταφράσεων. Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἤξερα σὲ τί ἐπίπεδα κυμαίνονται σήμερα οἱ τιμὲς τῶν μεταφραστικῶν. Εἶναι τώρα κάμποσος καιρὸς ποὺ δὲν καταπιάνομαι μὲ μεταφράσεις. Κουράστηκα πιά. Μόνον ἡ μεταφραστικὴ μου ἐργασία ποὺ ἔχει κυκλοφορήσει σὲ βιβλία ξεπερνᾶει τοὺς εἴκοσι τόμους — μπορεῖ καὶ εἴκοσι πέντε, δὲ θυμᾶμαι καλὰ — μὲ συνολικὴ ἔκταση δέκα ἕως δώδεκα χιλιάδες σελίδες. Ἐκρίνα πὼς πλούτησα ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴ δουλειὰ καὶ τὴν παράτησα. Πρὶν ἀπὸ πέντε - ἕξι χρόνια, ἡ συνηθισμένη ἀμοιβὴ ἦτανε διακόσιες δραχμὲς κατὰ δεκαεξασέλιδο. Ὑπέθετα ὅτι τώρα θὰ εἶχε φτάσει τὶς τριακόσιες, τουλάχιστον. Πρὸ ἡμερῶν ὁμως, ἄκουσα μὲ ἀγανάχτηση κάποιον ἐκδότη νὰ μοῦ λέει ὅτι βρῆκε ἕναν κ α λ ὀ καὶ γ ν ω σ τ ὀ μεταφραστὴ μὲ ἑκατὸ δραχμὲς τὸ τυπογραφικὸ! Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ! . . . Κι ἂν ἀκόμα δὲν ὑποψιαζόσαστε τί μόχθο ἀντιπροσωπεύει ἡ μετάφραση ἐνὸς δεκαεξασελίδου, πείτε μου σᾶς παρακαλῶ: Τί εἶδους μετάφραση θέλετε τώρα νὰ σᾶς κάνει αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ποῦ, ποιοὺς ξέρει κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθήκες, δέχθηκε τὴ δουλειὰ ποὺ τοῦ προσφέρανε;

Στὸ ἐπόμενο τεῦχος τῆς «Ε. Τ.» θὰ δημοσιευτοῦν οἱ ὑπόλοιπες ἀπαντήσεις καθὼς καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ περιοδικοῦ ἀπὸ τὴν ἐρευνα.

Παρήγορες διαπιστώσεις

Είναι πραγματικά ευχάριστο τὸ γεγονός ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἀπέρριψε τὴν αἴτηση τοῦ νομάρχου Ἀττικῆς γιὰ τὴ διάλυση τοῦ «Μορφωτικοῦ Συλλόγου Ἐλευσίνας». Τὸ κατατρεγμένο πνεῦμα στὸ τόπο μας εἶναι ἀπὸ τὶς λίγες φορές ποὺ βρῆκε προστασία. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ δικαστικὴ ἀπόφαση θὰ ἀναστήλει τὶς ἰσοπεδωτικὲς διαθέσεις τῆς Νομαρχίας, ποὺ ὅπως καταγγέλει ἡ διακεκριμένη λογία κ. Θάλεια Κολουβά στὶς στήλες τῆς «Ἐλευθερίας», εἶναι τόσο ἀκόρεστες, ὥστε δεκαπέντε περίπου ἐκπολιτιστικὰ καὶ πνευματικὰ κέντρα στὸ φέουδο τοῦ κ. Παπαρρηγόπουλου ἀπειλοῦνται μὲ διάλυση.

Νομίζουμε πὼς εἶναι καιρὸς νὰ ἀναληφθεῖ μιὰ σύντομη προσπάθεια ἐκ μέρους τῆς δικαιοσύνης γιὰ νὰ σταματήσει ὁ κατήφορος αὐτός. Γεγονότα σὰν τὴν ἀπόρριψη τῆς αἴτησης γιὰ τὴ διάλυση τοῦ Μορφωτικοῦ Συλλόγου Ἐλευσίνας, σὰν τὴν εἰσήγησιν τοῦ κ. Κιουσόπουλου στὸ θέμα τῶν ἐκτοπίσεων τῶν πολιτῶν καὶ σὰν τὴν πρόταση τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, ποὺ ἀποκαλύπτει τὸν ἀντισυνταγματικὸ χαρακτήρα τῶν ἀστυνομικῶν ἀπαγορεύσεων γύρω στὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι, δίνουν τὴν παρήγορη ἐλπίδα πὼς κάποτε σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόπο θὰ μποῦνε φραγμοὶ στὴ βία καὶ τὴν αὐθαιρεσία καὶ θὰ δικαιωθοῦν οἱ λαϊκοὶ ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐλευθερία. Ἄς τὸ ἐλπίσουμε μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς μας.

Ὁ ξένος πολεοδόμος

Μετὰ τὴν κυβερνητικὴ ἀναγγελία ὅτι κάποιος Γερμανὸς πολεοδόμος πρόκειται νὰ διοριστεῖ Σύμβουλος γιὰ τὰ πολεοδομικὰ ζητήματα στὸ Ὑφ. Οἰκισμοῦ, διαβάσαμε τὴν ἔντονη διαμαρτυρία τοῦ Συλλόγου Ἀρχιτεκτόνων, ἡ ὁποία θέτει τὸ ζήτημα στὴ σωστὴ του βάση ἀπὸ κάθε πλευρά. Πραγματικὰ εἶναι ἀπαράδεκτο, ὅπως τονίζεται καὶ στὴ διαμαρτυρία, νὰ μετακαλεῖται ξένος τεχνικὸς τὴ στιγμή ποὺ οἱ Ἕλληνες συνάδελφοί του ὑπερεπαρκοῦν γιὰ τὴν ἐπεξεργασία καὶ ἐπίλυση σύγχρονων πολεοδομικῶν θεμάτων. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ πολεοδομία ἐνὸς τόπου συνδέονται ἄρρηκτα μὲ τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ ποὺ τὸν κατοικεῖ. Κατὰ συνέπεια κανένας ξένος δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὸν ἐκφράσει καλύτερα ἀπὸ τοὺς τεχνικοὺς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ λαὸ αὐτό. Ὁ ἐνδεχόμενος διορισμὸς τοῦ Γερμανοῦ πολεοδόμου, καὶ μάλιστα ἔπειτα ἀπὸ ἄλλο κακὸ προηγούμενο (ἀνατέθηκε σὲ ξένο ἀρχιτέκτονα νὰ ἐκπονήσῃ τὶς μελέτες γιὰ τὶς κτηριακὲς ἐγκαταστάσεις στὸ ἀεροδρόμιο Ἑλληνικοῦ), θὰ καθιέρωνε μιὰ παράλογη ταχτικὴ χρησιμο-

ποίησης ξένων στὰ σοβαρότερα τεχνικὰ προβλήματα τῆς χώρας μὲ ἀποτέλεσμα νὰ θεωρεῖται, ἡ χώρα μας ὑπανάπτυκτη καὶ σὲ τομεῖς ὅπου δὲν εἶναι. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε, ἄλλωστε, μιὰ σειρά σφάλματα ποὺ ἔκαμαν οἱ ξένοι τεχνικοὶ ὅταν ἐλέφ Βαναροκρατίας ἐγκαταστάθηκαν στὸ νεοσύστατο ἑλληνικὸ κράτος καί, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων, εἶχαν προτείνει νὰ ἀνεγερθοῦν τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ὁθωνα... πάνω στὴν Ἀκρόπολη!

Πολιτιστικὴ ἐξάρτηση

Ἐπάρχει ὁμως καὶ μιὰ ἄλλη πλευρὰ στὸ θέμα τοῦτο. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀναγγελία γιὰ τὴν ἐπικείμενη πρόσληψη τοῦ Γερμανοῦ πολεοδόμου, ἔγινε ἀκριβῶς τὶς ἡμέρες ὅπου συζητεῖται ἡ ἀνάληψη, ἀπὸ τὴ Γερμανία τοῦ Ἀντενάουερ, τῆς «ὑποχρέωσης νὰ βοηθᾷ οἰκονομικὰ τὴν Ἑλλάδα» (διάβαζε: τοῦ δικαιώματος νὰ ἐλέγχει τὴν οἰκονομία, καὶ συνεπῶς, τὴν ὅλη ζωὴ τῆς Ἑλλάδας), ἀποδείχνει μὲ τὸν πιὸ φανερὸ τρόπο, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐξάρτηση φέρνει μαζί της καὶ τὴν πολιτιστικὴ ἐξάρτηση μὲ ἀποτελέσματα ὀλέθρια γιὰ τὸν πολιτισμὸ τοῦ τόπου. Κι ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦτη, ἡ διαμαρτυρία τοῦ Συλλόγου Ἀρχιτεκτόνων ἐπέχει θέση ὑπεράσπισης τῶν ἐθνικῶν ἀξιῶν. Ἡ γενικὴ ἀντίδραση ποὺ ἐκδηλώθηκε κι ἀπὸ τὶς στήλες τοῦ τύπου, ἀποτελεῖ σαφὴ προειδοποίηση ὅτι τέτοιες αὐθαίρετες ἐνέργειες εἶναι ἀπὸ κάθε ἀποψη ἀπαράδεκτες καὶ ὀριστικὰ πιά ξεπερασμένες.

Κυβερνητικὸ ἐνδιαφέρον

Ἡ Κυβέρνηση ποὺ χρόνια τώρα ἐξαγγέλει «ἀποτελεσματικὰ μέτρα ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς Τέχνης» χωρὶς νὰ ἔχει πραγματοποιήσει ἀκόμα τίποτε οὐσιαστικὸ, μπροστὰ στὴν ἀποφασιστικότητά τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου, ἀγωνιστεῖ ἐνωμένος γιὰ τὰ ζητήματά του, ἐπιδιώκει μὲ τὴ μέθοδο τῶν «διακρίσεων» νὰ διασπάσῃ καὶ νὰ προκαλέσῃ «ἀνταγωνισμὸ» ἀμέσως στὶς συνασπισμένες δυνάμεις. Κι' αὐτὸ τὸ δείχνει καθαρὰ. Τὸ γεγονός ὅτι τόσο ὁ κ. Πρωθυπουργός, ὅσο κ' οἱ ἀρμόδιοι ὑπουργοὶ του, ἀντὶ νὰ συζητήσουν τὰ ζητήματα τοῦ θεάτρου κυρίως μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ Σωματείου Ἡθοποιῶν — ἀφοῦ τὸ Σωματεῖο Ἡθοποιῶν ἔθεσε τὰ ζητήματα — κάλεσαν προκλητικώτατα κ' ἐπιδεικτικὰ γιὰ ν' ἀνακοινώσῃ τὶς ἀποφάσεις τους μόνον τοὺς ἐκπροσώπους τῶν θιασαρχῶν. - ἐργοδοτῶν. Ἡ ἐκδήλωση εἶναι χαρακτηριστικὴ κι ἀποκαλύπτει πὼς ἡ Κυβέρνηση, κάθε ἄλλο παρὰ σκέφτεται νὰ δώσει ριζικὲς λύσεις στὰ ζωτικὰ προβλήματα

τῶν καλλιτεχνῶν. Κάτι σημαντικώτερο: Φοβᾶται τὴν ἐνότητα καλλιτεχνικοῦ κόσμου, τὴν πίεση πού αὐτὸς ἀσκεῖ, καὶ συνηθισμένη σὲ παρόμοια «κόλπα» θέλει πότε μὲ ψυχία, πότε μὲ «ἡμίμετρα» νὰ προκαλεῖ διασπάσεις, ἀνταγωνισμούς κ.λ.π. Μάταιη προσπάθεια. Τὰ προβλήματα ἔχουν τόσο πολὺ ὠριμάσει κι οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἔχουν τόσο καλὰ συνειδητοποιήσει πὼς μόνο μὲ τὴν ἐνότητα καὶ τὸν συντονισμένο ἀγῶνα θὰ φτάσουν στὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τους, ὥστε αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ κυβερνητικὲς «ἀπόπειρες» καταλήγουν στὸν ἀντίθετο ἀκριβῶς ἀποτέλεσμα.

Πρωταγωνιστὲς καὶ στῆ ζωῆ

Ἐνα γεγονὸς μὲ ἰδιαίτερη σημασία: Ὅλα τὰ στελέχη τῆς Ἑλληνικῆς Σκηνῆς, χωρὶς ἐξαίρεση, πρωταγωνιστὲς καὶ πρωταγωνίστριες τοῦ θεάτρου μας, βρίσκονται σήμερα γεμάτοι ἐνθουσιασμό κι ἀκατάβλητη ἀγωνιστικότητα ἐπικεφαλῆς στοὺς σκληροὺς ἀγῶνες τοῦ Σωματείου Ἡθοποιῶν: Παίρνουν ἐνεργὸ μέρος στὶς Γενικὲς Συνελεύσεις κι εἶναι πρόθυμοι νὰ ὑποστοῦν ὅποιεσδήποτε θυσίες γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ κατοχύρωση κι ἀνύψωση τοῦ θεατρικοῦ ἐπαγγέλματος — ξεχωρίζουν σὰν ὑπεύθυνα πρόσωπα, ὅπως καὶ εἶναι. Τὸ θέατρο δὲ μπορεῖ νὰ προκόψει ἂν σὰ σύνολο δὲν ἀποκτήσει τὶς ἀπαραίτητες ὑλικὲς βάσεις. Αὐτὸ ἔχει γίνῃ πιὰ κοινὴ συνείδηση. Κι ἀνοίγει τὶς πιὸ εὐοίωνες προοπτικὲς. Ἡ συμμετοχὴ ὄλων τῶν ἠθοποιῶν στοὺς ἀγῶνες τοῦ ΣΕΗ ἀποτελεῖ μιὰ τεράστια δύναμη. Χαρακτηριστικά, ἀναφέρουμε ὅτι μόλις ἀνακοινώθηκε ἡ προετοιμασία τους γιὰ μιὰ πορεία διαμαρτυρίας μ' ἐπικεφαλῆς τὰ θεατρικὰ στελέχη, θορυβήθηκαν σὲ ἀπελπιστικὸ βαθμὸ οἱ «σκληροτράχηλοι» ἀρμόδιοι Ὑπουργοί. Οἱ ἠθοποιοί, τόσο ἀγαπητοὶ στὸ εὐρύτερο κοινό, μὲ ἀπροσμέτρητη ἀκτινοβολία, ἔχουν πάντα θερμὴ τὴ συμπαράσταση τοῦ λαοῦ.

Ἄς παραδειγματιστοῦν, λοιπόν, ἀπ' τὸ πάρα πάνω γεγονὸς ὅλα τὰ στελέχη τῶν καλλιτεχνικῶν καὶ πνευματικῶν ὀργανώσεων, πού ἐπίσης, ἡ δημοτικότητά τους εἶναι σημαντικὴ κι ἡ ἐπιρροή τους ὑπολογίσιμη. Πέρασε ὁ καιρὸς πού ἴσχυε τὸ μοιρολατρικόν: «ἐμᾶς δὲ μᾶς λογαριάζει κανεὶς». Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἠθοποιούς, ὑπάρχουν σήμερα, πολλοὶ συγγραφεῖς, ποιητὲς, ζωγράφοι κ.λ.π. μὲ μεγάλο κύρος. Κανένας δὲ μπορεῖ νὰ τοὺς ἀγνοήσει ἂν συσπειρωθοῦν γύρω ἀπὸ τὶς ἐπαγγελματικὲς ὀργανώσεις μαζί μὲ ὄλους τοὺς συναδέλφους τους. Ἐχουν χρέος, σὰν τοὺς ἠθοποιούς, νὰ πρωταγωνιστήσουν καὶ στῆ ζωῆ. . .

Αυτοὶ καὶ δεμένοι

Ἐ'Ανοηταίνει ἡ ἐθνικὴ ἀσφάλεια» γράφει μὲ ὕφος σουσουδικῆς ἀνωτερότητας τὸ ἐπίσημο ὄργανο τῆς Κυβέρνησης καὶ ἐφημερὶς τοῦ καθὼς πρέπει κόσμου, διότι ἔδωσε διαταγὴ νὰ δέσουν κατὰ τὴ μεταγωγὴ του στὴν Κρήτη τὸν «ἀσήμαντον κ. Γλέζον». Γι' αὐτὸν ὁμως

τὸν «ἀσήμαντο κ. Γλέζο» πού τυχαίνει νὰναι καὶ παγκόσμιο σύμβολο τῆς Ἀντίστασης τῶν λαῶν, ξεσηκώθηκε ὅλη ἡ οἰκουμένη. Ἐνῶ ἀγνοεῖ ἐπιδεικτικώτατα τοὺς πολὺ σημαντικοὺς κυρίους καὶ κυρίες τῆς καλῆς ἐφημερίδας, εἶτε λυτοὶ εἶναι, εἶτε δεμένοι.

Ἄφέντες εἶναι . . .

Ξυραφολουρίδα, τέλος πάντων ἡ κ. Ἐλένη Βλάχου. Μαζὺ μὲ ἄλλους τρεῖς κριτικοὺς ἔκατσαν δίπλα στὸ μικρόφωνο τῶν ἐκπομπῶν τοῦ Ραδιοσταθμοῦ καὶ ἐπίασαν φιλολογικὴ κουβέντα γύρω ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸ ἀπολογισμὸ τοῦ 1960. Κι' ἀπάνω πού τὰ λέγανε καὶ φιλοκουβεντιάζαν ἡ κυρία Ἐλένη, μ' ἓνα θαυμαστὸ ἐλιγμό, ἄρχισε νὰ ρεκλαμάρει τζάμπα τὸν ἐκδοτικὸ τῆς οἴκο «Γαλαξίας» καὶ τὶς ἐκδόσεις του! Ἄς πάει, τώρα, νὰ τὴν πιάσει τὸ λογιστήριον τοῦ Ραδιοσταθμοῦ. Στὸ μεταξύ ἂν κανένας ἄλλος, μὲ τὸν παρὰ στὸ χέρι πάει νὰ δώσει καμμιά ρεκλάμα στὸ ραδιοσταθμὸ, πού δὲν ἀρέσει στοὺς ἰθύνοντες, τὴν ξαναπαίρνει πίσω καὶ πετιέται ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα. Γιατί; Γιατί ἔτσι. Ἄφέντες εἶναι, τσιμπούκι πίνουν, κατὰ πού λέει κι ἡ παροιμία.

Γιαγνὶς ὄλντου! . . .

Γιαγνὶς ὄλντου, λοιπόν, μὲ τὶς 500 χιλιάδες τῆς ἐνίσχυσης τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν. Λάθος. . . Ἄνθρωποι, εἴμαστε, βρὲ ἀδερφέ, κάναμε λάθος. Ἄντὶ νὰ σταλεῖ τὸ ἔγγραφο στὸν κ. Μυριβήλη, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει στὸ μεταξύ καὶ τὴν ἐπιταγὴ, πῆγε στὸν κ. Κουκούλα. Ἐτριψε ὁ ἀγαθὸς πρόεδρος τὰ μάτια του καὶ σίγουρα θὰ ἀναρωτήθηκε τί συμβαίνει ὥστε νὰ μεταβληθεῖ ἡ κυβέρνησις καὶ ὁ ὑπουργὸς Τύπου ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀπὸ λύκος σὲ ἀμνόν. Συνεκάλεσε τὸ συμβούλιόν του καὶ σὰν εὐγενικοὶ ἄνθρωποι εὐχαρίστησαν ὄλοι μαζί μὲ ἔγγραφο τὸν κ. πρωθυπουργὸ «ἀνθ' ὅσων ὑπὲρ τῶν πτωχοπροδρομικῶν μας γραμμῶν ἐποίησε». Κι' ἀπάνω στὶς χαρὲς ἦρθε τὸ μαντάτο. Τὸ παραδάκι προοριζόταν γιὰ τὴν «Ἐθνικὴ Ἑταιρεία Λογοτεχνῶν». Τάχε ζητήσῃ μάλιστα τὰ 500 χιλιάδικα ὁ κ. Μυριβήλης καὶ τὰ περίμενε. Κι ἂν ἡ ἄθλια δακτυλογράφος (οὔτε ψύλλος στὸν κόρφο τῆς τῆς κακομοίρας. . .) δὲν ἔκανε ἐκεῖνο τὸ μοιραῖο λάθος νὰ «φάει» τὸ ἐθνικὴν πάνω στὴ βιασύνη τῆς, οὐδεὶς θὰ ἔπαιρνε χαμπάρι γιὰ τὸ «δίκαιον» καὶ «ἀμερόληπτον» τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μοιράζονται τὰ λεφτουδάκια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. . .

Βέβαια, ἐφευρέθηκαν «εὐφυεῖς» δικαιολογίες ἐκ τῶν ὑστέρων, μιὰ καὶ βγήκε τὸ πρᾶγμα στὸ μεϊντάνι. Τὰ ἔδωσαν, λέει, στὴν Ἐθνικὴ Ἑταιρεία Λογοτεχνῶν γιὰ ν' ἀγοράσει κι αὐτὴ ἓνα σπιτάκι γιὰ νὰ εἰσπράττει τὸ νοίκι καὶ νὰ τὰ φέρει βόλτα. Γιατί — εἶπαν — ἡ Ἑταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, τὸ ἀρχαιότερον καὶ πιὸ ἔγκυρον σωματεῖόν μας (αὐτό, βέβαια, δὲν τὸ εἶπαν. . .) ἔχει τὸ σπῆτι τοῦ Γρυπάρη καὶ παίρνει νοίκι τὸ ἄλφα ποσόν.

Φυσικὰ δὲν εἶμαστε ἐναντίον τῆς προικοδότη-
σης τῶν ἀπόρων κορασίδων. Ὡστόσο ἐκεῖνο
ποῦ δὲν μπορούμε νὰ δεχτοῦμε εἶναι οἱ δια-
κρίσεις. Νὰ πάρουν, ἀλλὰ ὄ λ ο ι. Καὶ τὰ
θηλυκὰ καὶ τ' ἀρσενικὰ (π.χ. ὁ Σύνδεσμος

Λογοτεχνῶν)! Μαθαίνουμε ὅτι ἡ ὑπόθεση πάει
γιά τὴ Βουλή. Νὰ πάει, βέβαια. Γιατί ἔτσι
ὅπως καταντήσαμε δὲν εἶναι ἀπίθανο μὲ τὰ
ὑπόλοιπα τοῦ προϋπολογισμοῦ νὰ προικίσουν
σὲ ἀρμόδιοι καὶ τὶς θυγατέρες τους!

*Ἀπαράδεκτη ἀνθαιρεσία σὲ βάρος
τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας» τοῦ Ἐμ. Ροῖδη*

Ἀπὸ τὸ Ἀγρίνιο, ἐλάβαμε τὸ παρακάτω γράμμα καὶ τὸ δημοσιεύουμε. Ὁ γη-
ραιὸς φίλος καὶ ἀναγνώστης τῆς «Ε.Τ.» καταγγέλλει ἓνα πραγματικὸ γεγονὸς, ποῦ
ἀσφαλῶς ἔχει μορφή λογοκριτικῆς ἐπέμβασης σ' ἓνα σεβάσμιο κείμενο τῆς λογο-
τεχνίας μας, τὶς ἐπιστολὲς ποῦ ἐρμηνεύουν τὸ πνεῦμα τῆς «Πάπισσας Ἰωάννας»
τοῦ Ροῖδη. Τὸ γράμμα τοῦ σεβαστοῦ πρεσβύτη δημοσιεύουμε αὐτούσιο, στὴν
ὥραία καὶ πνευματωδέστατη καθαρεύουσά του, ἀντάξια τῶν φιλολογικῶν παρα-
δόσεων τῆς οἰκογενείας του. Ἄς τὸ ἀπολαύσουν οἱ ἀναγνώστες μας:

Ἐν Ἀγρινίῳ τῇ 17 Ἰανουαρίου 1961

Ἐλλόγιμε κ. συντάκτα,

Τὸ ὄνομά μου εἶναι Σουρλῆς — Διονύσιος Σουρλῆς — καὶ κατοικῶ ἐν Ἀγρινίῳ παρὰ τὸν
ποταμόν, εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν ἐν ἣ διέμενε πρὸ ἑκατονταετίας περίπου ὁ ἀείμνηστος πάπ-
πος μου, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη δὲν εἶναι, ἀσφαλῶς, ἄγνωστος εἰς τὴν ἐλλογιμότητά σας,
δεδομένου ὅτι ἐδοξάσθη τότε ἐν Ἑλλάδι, λαβὼν ἀποφασιστικῶς θέσιν ὑπὲρ τῆς «Παπί-
σας Ἰωάννας» εἰς τὴν περιώνυμον ἐριδα τοῦ συγγραφέως Ἐμ. Ροῖδου μετὰ τῆς Ἱερᾶς
Συνόδου. Ἐνταῦθα χάριν τῆς ἀληθείας, ἄς μοὶ ἐπιτραπῆ ἢ παρέκβασις διὰ νὰ προσθέσω
ὅτι εἰς τὴν στερέωσιν τῆς φήμης του οὐκ ὀλίγον συνέτεινον οἱ ἅγιοι πατέρες οἵτινες, μὲ
τὴν προσιδιάζουσαν εἰς καλογήρους ἐλευθεροστομίαν, τὸν ὕβρισαν τόσο ἀμετροεπῶς
ὥστε νὰ καταστῇ ἐν μιᾷ νυκτί διασημότητος.

Ἐδῶ εἰς τὸ Ἀγρίνιον ὅπου κατοικῶ, ἐλλόγιμε κ. συντάκτα, τὰ πράγματα ἀκολου-
θοῦν τὸν μονότονον καὶ πανάρχαιον ροῦν των. Μόνη διαφορὰ μετὰξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ πάπ-
που μου εἶναι ὅτι ἐκείνου μὲν ὁ καλὸς θεὸς, ὅταν τοῦ ἐπῆρε τὴν συμβίαν του, τοῦ ἔστει-
λεν εἰς τὸν τόπον τῆς ἓνα ρευματισμόν, διὰ νὰ μὴ μὲνη ἀβασάνιστος. Εἰς ἐμὲ ἔστειλε μὲν
τὸν ρευματισμόν, ἀλλὰ μοὶ ἀφῆκε καὶ τὴν συμβίαν ἵνα διττῶς βασανίζομαι. Ἀνεξερεύνη-
τοι αἱ βουλαὶ του...

Καθηλωμένος ἐν μέσῳ χειμῶνι εἰς τὴν πολυθρόναν μου, μόνην παρηγορίαν ἔχω εἰς
τοὺς ἑβδομήκοντα πέντε ἐνιαυτοὺς τῆς ἡλικίας μου τὴν ἀνάγνωσιν. Δι' ὃ ὅτε ἐπληροφο-
ρήθην ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ ἡμερησίου τύπου ὅτι ἡ κυρία Ἐλένη Βλάχου ἐξέδωκε τύ-
ποις εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων «Γαλαξίας» τὴν περιώνυμον «Πάπισσαν Ἰωάνναν» τοῦ
μακαρίτου Ροῖδου, ἔσπευσα νὰ προμηθευθῶ ἐν ἀντίτυπον ἀπὸ τὸ ἐνταῦθα πρακτορεῖον
ἐφημερίδων, ἵνα τὴν ἀναγνώσω ἐκ νέου καὶ εὐφρανθῶ. Ὅποια, ὁμως, ἀπογοήτευσις! Ἡ
ἐλλόγιμος κυρία ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ τῆς «Παπίσσης» ἐθεώρησεν ὡς περιττὰς τὰς ἐπιστο-
λὰς τοῦ μακαρίτου πάππου μου, τὰς ἀπευθυνθείσας εἰς τὴν τότε ἐφημερίδα «Αὐγὴν» τῶν
Ἀθηνῶν, πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ διωκομένου συγγραφέως καὶ τὰς παρέλειπεν ἐντελῶς!
Οὕτω τὸ κείμενον τοῦ μακαρίτου Ροῖδου ἐμφανίζεται ἄνευ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸ ἄλα-
τος ἕξ Ἀγρινίου, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ πέραν τοῦ ἀττικοῦ καὶ ἀγρι-
νωτικὸν ἄλας.

Ἄλλὰ, ἐλλόγιμε κύριε συντάκτα, μὲ ποῖον δικαίωμα ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴν «Πάπισ-
σαν» τὸ μέρος τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀγρινιώτου προπάππου μου καθ' ἣν στιγμὴν ἡ φι-
λολογικὴ παράδοσις δεκατεσσάρων ἐκδόσεων ἐντὸς μιᾶς ἐνενηκονταετίας τὸ ἐθεώρησεν ὡς
ἀπαραίτητον παραπλήρωμα; Ὑποπτεύομαι ὁμως ὅτι τὸ ριζοσπαστικὸν τῶν ἰδεῶν τοῦ
πάππου μου ἠνόχλησε τοὺς ἐκδότας τοῦ «Γαλαξία» δι' ὃ καὶ προέβησαν εἰς τὴν ἀποκο-
πὴν τῶν ἐπιστολῶν, ὅπως περίπου ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος (οὗ τὴν ἱερὰν μνήμην πανηγυρί-
ζομεν σήμερον) ἀπέκοψεν εἰς τὴν ἔρημον τὸ ἐνοχλητικώτερον δι' αὐτὸν τμῆμα τοῦ σώ-
ματός του...

Διαμαρτυρόμενος διὰ τὸ συμβάν,
Μένω τῆς ὑμετέρας ἐλλογιμότητος πιστὸς δοῦλος.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΥΡΛΗΣ, ὁ νεώτερος

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η Τ Ε Χ Ν Η Σ

Η ΚΡΙΤΙΚΗ

Τὸ βιβλίο

Κρίνονται τὰ Α' Κρατικά βραβεῖα

Οδυσσεά 'Ελύτη: «Τὸ 'Αξιὸν 'Εστί».

Γιὰ πολλοὺς λόγους δὲν νοιώθω πὼς εἶμαι ἀρμόδιος ν' ἀσχοληθῶ μὲ ἔργα ὅπως εἶναι «Τὸ 'Αξιὸν 'Εστί», τοῦ 'Οδυσσεά 'Ελύτη. Ἔχω τὴ θετικότητα πὼς τὰ ἔργα αὐτὰ θὰ προκαλέσουν τὴν κριτικὴ ἢ θὰ γίνουν ἀφορμὴ γιὰ μίαν ἀκανέωστί της μὲ τὴν ἀνάδειξη νέων προσώπων ποὺ ἀσφαλῶς ὑπάρχουν ἀνάμεσα στοὺς νέους ποὺ σκέπτονται καὶ παρακαλοῦν μ' ἐνδιαφέρον τίς κινήσεις καὶ τὴν πορεία τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου. Πρὸσωπικὰ δὲν ἔπαφα νὰ πιστεύω ποτέ, πὼς ἀσκώντας αὐτὸ τὸ λειτούργημα, στὰ σύνταγμα χρονικὰ διαλείμματα ποὺ μοῦ ἀφήνουν ἄλλες ἀσχολίες, τὸ κἀκὼ σὰν ἕνας βοηθητικὸς ποὺ τὸν προσκάλεσαν νὰ ἀκαλάθει μιὰ στήλη καὶ νὰ διατυπώσει μιὰ γνώμη ὄχι δέδωτα αὐθεντικῆ, εἰλικρινῆ πάντως καὶ ὄχι χωρὶς τὸν κίνδυνον νὰ μὴ εἶναι πάντοτε ἀλάνθαστη. Γιὰ τὸν 'Ελύτη, ὅπως καὶ γιὰ ἄλλους συγχρόνους μου φίλους ποιητές, ποὺ τὰ ἔργα τους ἐπιβάλλονται σὲ κοινὸ χωρὶς ἢ κριτικὴ — ὑποτιμώντας τίς δυνάμεις της ἢ ὁμολογώντας τὴν ἀδυναμία της — ν' ἀσχοληθεῖ μαζί τους, δὲν θὰ μοῦ ἐπιτρεπόταν παρὰ μόνον μιὰ προσπάθεια γιὰ κατατόπιση καὶ διευκόλυνση τῶν ἀκαγνώστων ποὺ παρακαλοῦν αὐτὲς τίς στήλες. Δυστυχῶς ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα καὶ μιὰ οὐσιαστικὴ κριτικὴ μου ἀπόπειρα κἀν ἀκόμη τὴ δικαιολογῶσε ἢ καλοπιστία της, θάμινε τελικὰ ἀδικαιολόγητη σὲ μένα τὸν ἴδιον, γιὰτὶ θάλειπε ἢ ἀπαραίτητη χρονικὴ ἀπόσταση ποὺ ἀπειτεῖται γιὰ νὰ ἀποκατηρτισθεῖ ἕνα ἔργο καὶ μιὰ γνώμη καὶ ἀπὸ μένα καὶ ἀπὸ τοὺς ἀκαγνώστους μου καὶ ἀπὸ τοὺς κρινόμενους ποιητές.

Δὲν ξέρω ποῖος συγκρίσεις θὰ μπορούσε νὰ κάνει κινεῖς προκειμένου νὰ καθορίσει τὴ θέση τοῦ 'Ελύτη σὰν ἰδιαίτερα πηγαίου καὶ καθαροῦ ποιητῆ. Ξέρω μόνον νὰ εἰπῶ πὼς χωρὶς τὴ γνησιότητα τοῦ μετάλλου τοῦ ἢ ποιητῆ μας θὰ ἦταν πολὺ φτωχότερη. Ὅλοι ξέρουν λίγο πολὺ τί ἀντιπροσώπευε ἢ Ἑλληνικὴ ποίηση ἐκεῖ γύρω σὲ 1930, ὅταν ἀπὸ τὸ θάνατον τοῦ Καρυωτάκη

μάλιστα ποὺ ἀποτελέσει καὶ τὸ θάνατον γιὰ τὴν ποίηση μιᾶς ἐποχῆς, ἀφήνοντας νὰ θεαπύξουν στὸν ἑλληνικὸ γῶρον οἱ σπουδαῖες ποιητικὲς φυσιογνωμίες ποὺ εἶχαν ξεκινήσει ἀπὸ προηγούμενες γενεές, ποιητὲς ἀλλοῦ κλίματος μέσα σ' ἕνα παρὸν ποὺ περιέμενε τὴν ἀκανέωστί του μέσα στὴν ποίηση. Καὶ ἡ ἀκανέωστί αὐτὴ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπλῶς ἐκφραστικὴ, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὴ. Ὅχι γιὰτὶ ἡ ἀκανέωστί αὐτὴ εἶχε ἤδη ἐπιχειρηθεῖ στὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ γιὰτὶ ἦσαν ἀναγκαστὰ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Τὸν 'Ελύτη τὸν δοῖθησε ἡ παιδεία του καὶ ἡ ἐγκαίριη ἐνημέρωστί του πάνω στὰ εὐρωπαϊκὰ ρεύματα, νὰ σφυρηλατήσῃ τὴ θυσίαν του ἐκφραστῆ, τὴ δική του ποιητικὴ, μιὰ ποιητικὴ βηλοδότη μὲ δική της φυσιογνωμία. Τὰ κείμενά του πολὺ γρήγορα καὶ μὲ τὴν ὑπογραφή του καὶ χωρὶς τὴν ὑπογραφή του, μαρτυροῦσαν τὸν ποιητὴ τους. Ἦσαν 'Ελύτης. Προκειμένου γιὰ τὴν ποίηση, αὐτὸς εἶναι ναιμίζω ὁ πιὸ ἀσφαλῆς τρόπος ποὺ δείχνει πὼς μιὰ προσωπικότητα ἔχει ὀλοκληρωθεῖ κ' ἔχει ἐπιβληθεῖ, αὐτοτελῆς, ἀνεπικάληπτη στὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ καὶ στὰ ἴδια μέτρα τουλάχιστον.

Ἡ ἀστικὴ του καταγωγή τοῦ ἐπέτρεφε νὰ πάρεται μιὰ ἐγκαίριη καὶ πλήρη παιδεία, ποὺ τὴν ἀπόκτησε χωρὶς περισπασμοὺς καὶ χωρὶς παραπανήριους κόπους. Μὲ τὴ δοῖθειαν τοῦ ταλέντου τοῦ ἦταν ἔτοιμος νὰ φτάσει ἀπὸ τὰ πολὺ νέα του χρόνια. Ἔτσι, μὲ τὰ πρῶτα του κιόλας ποιήματα ξεχώρισε. Ἡ θέση του καὶ τὸ κλίμα κἀνω ἀπὸ τὸ ὁποῖον ζεῖ δὲν τὸν ἐνοχλεῖ, δὲν τοῦ προσκαλεῖ ἀνηυχίες, δὲν τοῦ ρουτιδώνει οὔτε τὸ ἡλιακὸ φῶς, οὔτε τὴ θάλασσα τοῦ Αἰγαίου. Αὐτὸ τὸ κλίμα τῆς ἐφηβείας καὶ τῆς μακαριότητος ὑπάρχει μέσα στὸν ἑλληνικὸ γῶρον, γι' αὐτὸ καὶ μέσα στὴν ποίηστί του δὲν ὑπάρχει κενεὸς εἶδος πλαστογραφία. Κι' ἀκόμα εἶναι ἀπὸ τοὺς λίγους ποιητὲς ποὺ τραγοῦθουν ἕνα εἶδος ὁμορφιάς καὶ γαλήνης ὄχι ἀπὸ ἀντίδραστί σὲ κἀτι ἄλλο, ἀλλὰ ἀπὸ μιὰν ἀπ' εὐθείας διάθεσιν, ἀπὸ ἕναν κυματισμὸ καρδιάς γιομάτον φυσικότητα.

Στὰ χτήματα διαδίσταμε δλημέρα
μὲ τίς γυναῖκες μας, τοὺς ἥλιους, τὰ στυλιὰ μας
παίξουμε, τραγουδοῦμε, ἤπνουμε νερό
φρέσκο καθὼς ξεπήδαγε ἀπὸ τοὺς αἰῶνες.

Ὁ κόσμος του εἶναι ἕνας κόσμος σὲ κατάστασιν εὐφορίας ποὺ δὲν δροθετεῖται ἀπὸ τίποτα. Τὰ χρώματά του εἶναι φρέσκα, ὅλα εἶναι νέα καὶ νεότερα, τίποτα δὲν σοῦ δίνει τὴν αἰσθησὴν τοῦ

χρόνου. Τὰ πράγματα ὑπάρχουν ἔξω ἀπὸ τὴν ἄλφα ἢ θήτα διάρκειαν. Ἡ ψυχὴ παρουσιάζεται δυνατότερη ἀπ' αὐτὲς τίς προϋποθέσεις τῆς ὑπαρξῆς.

Ο κόσμος ξαναγίνεται — θμορφος
ἀπ' τὴν ἀρχὴν σὰ μέτρα τῆς καρδιάς

Ὁ ποιητὴς ἀδέσμευτος χαρίζεται μερικοὺς ἀσύγκριτους, στὴ μοναδικότητά τους, κρουστάλλινους φθόγγους στὴ νεοελληνικὴ ποίηση. Καὶ χρησιμοποιοῦ τὸν ὄρο «μοναδικότητα» γιατί εἶναι δύσκολο νὰ ἐλπίζει κανεὶς στὴν παρουσία ἐνὸς ἄλλου ποιητῆ πού νὰ διαθέτει τὸ ἴδιο ταλέντο καὶ ἡ εὐφορία του νὰ εἶναι τόσο πολὺ προσαυξημένη ἀπὸ κάθε εἶδος καθημερινῆ ἢ καθολικῆ ἀνησυχία, γιὰ ν' ἀφήσουμε τὴν ἴδια τὴν ψυχολογικὴ του κατασκευὴ πού παίζει καὶ αὐτὴ τὸ ρόλο της. Ἡ ζωὴ περιτρέχει τὴν ποιητὴ του ὡς ἓνα χρυσοφόρο ρεῦμα, πού ἀθροίζει αὐτὰ πού ὑπάρχουν: τὴ δάσκησιν, τὴν ἀνθησιν, τὸ χρῶμα, τὸ ἀίσθημα, τὸ φῶς. Τὰ νύκει μετὰ τὴν περίσσεια μιᾶς ἐκρηκτικῆς ἐσωτερικῆς διαθέσεως πού τὰ ἐξαυλώνει, διατηρώντας διὰ τὰ συστατικὰ τῆς ὅλης τους, καὶ τὰ κρατᾷ ἐξω ἀπὸ τὴν κίνησιν, ἐξω ἀπὸ τὴ φθορὰ, ἐξω ἀπὸ τὸ χρόνο. Δίνει σὰ πράγματα τὴ δύναμιν πού χρειάζονται γιὰ νὰ γυρίζουν «ἀνάποδα τὰ χρόνια».

Φυσικά, ὅ,τι εἶναι ἀντικειμενικὰ ὑπαρκτὸ καὶ ὠραῖο θὰ ὑπάρχει πάντοτε. Αὐτὸ πού ἀλλάζει εἶναι μέρα μας. Τὸ πιὸ παράξενο πρᾶγμα πού θὰ εἶχε νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅς ἓνα ἀνθρώπου θὰ ἦσαν ἡ αἰώνια νεότης, ὅχι ἡ νεότης πού ζεῖ κανεὶς ἀλλὰ ἡ νεότης πού νοιώθει — βαθύς καημὸς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἄκωμα καὶ στὴν πρώτη περίοδον τοῦ Ἐλύτη βρίσκουμε στιγμὲς — ἀλλὰ οἱ στιγμὲς δὲν εἶναι ποτὲ τυχαῖες — πού δείχνουν πῶς ἡ ἰδιαιτέρας του ἰδιοσυγκρασία εἶναι ἀρχετὰ εὐθραυστη. Ἀλλὰ καὶ ἂν οἱ στιγμὲς αὐτὲς δὲν ὑπῆρχαν δὲ θῆπεπε νάχουμε καμμιά ἀμφιβολία γι' αὐτό. Τὸ ἀντίθετον θὰ ἦσαν ἀκατανόητο. Ὁ ποιητὴς τῶν «Προσανατολισμῶν» καὶ τοῦ «Ἀνθυπολοχαγοῦ», πού ἀκονέωσε τὴν ἐκφρασὴν καὶ διεύρυνε τὸ καθαρὰ ποιητικὸ στοιχεῖο μετὰ εὐρηματικούς συνειρμούς, ἔπρεπε νὰ περιμένει κανεὶς πῶς μετὰ τὸ χρόνο, καὶ ἂν ἀκόμα δὲν ἀλλάζε ὀπτικὸ πεδίο, δὲν θὰ ὄδλεπε, μετὰ τὸ ἴδιο μάτι... «Ὅλοι εἴμαστε ὑποκειμενικοὶ στὴ μέρα μας ἀλλαγῆ. Οἱ στιγμὲς τῆς ἀγγελικῆς εὐφροσύνης εἶναι ἀπλῶς λιγότερες ἢ περισσότερες σὸν καθένα ἀπὸ μᾶς. Εἶναι ἡ κατάστασις μετὰ τὴ συντομώτερη διάρκειαν».

Μιλᾷμε γιὰ μιὰ ἀλλαγῆ σὲ περίπτωσιν πού ἡ ζωὴ θὰ συνεχίζονται καινικὰ. Συνέθη ὅμως νὰ μεσολαβήσουν ἀπρόσμενες καταστάσεις, βίαια γεγονότα νὰ θέσουν τὸ ὀπτικὸ πεδίο τοῦ Ἐλύτη σὲ δεύτερην μοῖραν γιὰ κάθε ἀνθρώπινον εὐαίσθητον ἀνθρώπο. Αὐτὰ τὰ γεγονότα στάθηκαν ὡς ἓνα σκοτεινὸ παραπέτασμα πού ἐφραξε τὴ χρυσὴ πύλιν ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ ποιητὴς κατέγραφε τοὺς ἰριδισμούς, τὶς ἀποχρώσεις, τὶς μορφὲς γενικὰ τοῦ εὐτυχισμένου κόσμου του. Δὲν πρέπει νὰ υποθέσει κανεὶς πῶς στὴν πραγματικότητά εἶχε ἔρθει τὸ πλήρωμα γιὰ μιὰν ὀπτικὴ

ποτὴ ἀλλαγῆ. Ὅταν ἔρχεται ὁ πόλεμος ἀπηρεῖ διαφορετικὰ σὲ καῖνον πού τὸν περιμένει καὶ διαφορετικὰ σὲ καῖνον πού δὲν τὸν περιμένει. Ἐκαῖνος πού τὸν περιμένει τὸν δέχεται μετὰ ὀδύνην. Ἐκαῖνος πού δὲν τὸν περιμένει τὸν δέχεται ἐμβρόντητος. Ὁ Ἐλύτης ἔμεινε ξαφνικά, χωρὶς τὸν κόσμον του.

Διατηρεῖ στὴ μνήμη καὶ στὴν καρδίαν τὸ κλίμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ὅχι ὅμως γιὰ νὰ τὸν περιδιαβάσει ὁ ὅλιος, ἀλλὰ γιὰ νὰ τοποθετήσῃ ἀνάμεσα σ' αὐτὸν — ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἀνοιξὴ ἀπαλή, φρέσκια, ἀκατάσμητῃ ἀλλὰ καὶ γενναία — τὸν νεκρὸ «Ἀνθυπολοχαγὸ τῆς Ἀλβανίας». Τοῦ διαθέσει ὅ,τι καλύτερον ἔχει, ὅπως κἀκεν σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ὄλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητὲς. Ἡ περιπέτεια τοῦ πολέμου τῆς Ἀλβανίας, πού παίρνει καὶ ὁ ὅλιος μέρος, ἀνάμεσα στοὺς φτωχοὺς, καθαρούς, ἀνώκτους στρατιῶτες, τελειώνει κάποτε, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐπιτραπῆ σὲ κανένα νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ πού ὄρισκονταν ἄλλοτε, πρῶτα γιὰτί θὰ γεννήσῃ ὁ ἴδιος νέα προβλήματα, καὶ ὅσοι τὰ γεγονότα θὰ συνεχιστοῦν καὶ ὅσοι δὲν πλανιῶνται θὰ καταλάβουν πῶς κατὰ πέρα ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ ἀπὸ τὰ μαρτύρια τῶν λαῶν συμβαίνει σὸν κόσμον. Πῶς βρισκόμαστε σὸ κέντρο μιᾶς κοσμογονικῆς ἐποχῆς. Γιὰ ποιητὲς ὡς τῶν Ἐλύτη ὁ ἀκαταστασιακὸς θ' ἀπαιτῆται ἐπιπλέον ἐσωτερικὲς ζυμώσεις καὶ μακρὰ χρονικὴ διάρκεια. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ μετασχηματισμοὶ δὲν εἶναι πάντοτε εὐκαλοὶ στοὺς πνευματικῶς ἀνθρώπους. Ἄν πάρουμε τὴ γενιὰ τοῦ 30 — μιὰ γενιὰ παλυάριθμη στοὺς διάφορους τομείς τῆς λόγου — θὰ δοῦμε πῶς ἓνα μέρος τῆς θὲν προχώρησε πέρα ἀπὸ καῖνη τὴν ἐποχῆ. Προσπάθησε, ἴσως ἔκαμε καὶ δοκιμὲς, ἀλλὰ δὲν προχώρησε. Ἀλλοῦτε ἓνας νέος προσανατολισμὸς ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς παράγοντες.

Ἡ περίοδος τῆς πικρῆς ἀμνηστίας τοῦ Ἐλύτη πρέπει νὰ δάσπαζε πολὺν καιρὸ. Χρειάζεται νὰ περάσουν περισσότερα ἀπὸ δέκα χρόνια γιὰ νὰ παρουσιαστῆ μετὰ ἀποστασιατικὰ ποιήματα τῶν σὲ δύο περιόδων καὶ ἀργότερα, τὸ τέλος τοῦ 1950 νὰ τυπώσῃ τὸ τελευταῖον βιβλίου του «Τὸ Ἄξιον ἔστι». Δὲν θῆπεπε ν' ἀμφιδάλλει κανεὶς γιὰ τὸν γρήγορον ἢ ἀργὸν προσανατολισμὸν ἐνὸς ἀνθρώπου πού πιστεύει πῶς ἡ ζωὴ, ὁ ἀνθρώπος καὶ ἡ μοῖρα του, ἀποτελοῦν τὸν ἄξονα τοῦ χρόνου καὶ πού ἐπομένως δὲν ἀπειλεῖται ἀπὸ κανέναν εὐδὸν κενό. Μπορεῖ ὅμως νὰ φανταστῆ κανεὶς τὴ μακρινὰ, ἀλλὰ καὶ πόσο ὀδυνηρὴ θὰ στάθῃ ἡ περίοδος τοῦ ἐσωτερικοῦ του διασπασμοῦ, ἡ περίοδος τῆς μοναξιάς τοῦ ἀπομονωμένου ἀπὸ τὴ συστηματικὴν φυσικὴν του ὄλδ ποιητῆ. Μέσα σὲ ἴδιον τοῦ αὐτοῦ βιβλίου μερικοὶ στίχοι ἐδῶ καὶ ἔπειτα, ἔχουν ἓνα ἐξομολογητικὸν τόνον πού εἶναι προσωπικὸς.

Λύνει ἀέρας τὰ στοιχεῖα καὶ βροντῆ προσβάλλει τὰ δυνά.

Μοῖρα τῶν ἀθῶων, εἶσαι ἡ δικὴ μου Μοῖρα!

ΤΑ ΠΑΘΗ Α'

Ἐξυγίσανε τὴ χαρὰ μου καὶ τὴ δόξα, λέει, μικρὴ καὶ τὴν πατήσανε χάμου ὡς ἓνα.

ΤΑ ΠΑΘΗ Γ'

Τις ημέρες μου άθροισα κι έμεινα μόνος.

ΤΑ ΠΑΘΗ Δ'

Οι «νέοι 'Αλεξανδρείς» τον έχλευασαν κατά πρόσωπο. Έμεινε «δ χωρίς φίλον καιένα μήτε όπαδό». Ήταν «δ πικρός και δ μόνος», όπως λέει σ' ένα άλλο στίχο του. «Τά στωροδρόμια που ήξερα έγιναν άδιέξοδα». Είπα πως δ τόνος αυτός είναι και προσωπικός γιατί δ ποιητής δεν έχει την πρόθεση να εκφράσει τον έαυτό του με τδ «'Αξιον Έστί». Ο ποιητής Έλύτης ενσαρκώνει τδ χώρο του, και δ χώρος που τον ποιητή Έλύτη. Μέσα στην έκφρασή του ταυτίζονται δ χώρος, δ Έλληνικός χώρος, — «αυτός δ κόσμος δ μικρός, δ μέγας» — δ ποιητής Έλύτης και δ άνθρωπος Έλύτης. Ο τελευταίος ζει τδ δράμα, την ανάταση και την πολεμική του χώρου του. Είναι απόρος από τά έγκατά του, και φυχή από την φυχή του. Η μοίρα του τόπου του είναι και μοίρα του ποιητή κι η μοίρα του ποιητή είναι και μοίρα του τόπου του. Μέσα σ' αυτήν την ταύτιση όμως μπορούμε να διακρίνουμε και την αυτετέλεια των κινήσεων του ίδιου του ποιητή, να σημειώσουμε την απόχρωση της

ιδιόμορφης δικής του μοναξιάς, του ιδιόμορφου δικού του δράματος.

Ο χώρος που τον γέννησε και που ανάμεσα του ζει — δ Έλληνικός Χώρος — είναι θεϊός, ζει ένα θεϊόν δράμα επαναλαμβανόμενο κατά καιρούς, δ άγώνας του και ή νίκη του είναι άγώνας και νίκη του βαθύτερα και α λ ο ύ, περιβάλλονται από λαμπρό φώς και δ συσχετισμός με τά θεϊά Παθή έχει την ήθικη έρμητεια του, δικαιώνεται έσωτερικά και έξωτερικά στο θέμα του. Η δεκαετία 1940 - 1950 στάθηκε για την Ελλάδα μια περίοδο που μόνον ή ποιηση μπορεί να υποβάλει τδ μεγαλειό της. Μια περίοδο από τις μεγαλύστερες που έζησε στην ιστορία της, από την άποψη του δράματος, κι από την άποψη της Άρετης. Ο αιώνια δοκιμαζόμενος, δ αιώνια ώραιός της άρετης, που φέρνει μέσα του τον άξονα ενός ήλιου «παλυάχτιδου» έκλήθη να δοκιμασθεί για μια ακόμη φορά, έντολοδόχος του πνεύματος του καλού που υπάρχει από πάντοτε μέσα του.

... Ο παλλούς αιώνες πριν.

Ο ακόμη χλωρός μέσ στη φωτιά. Ο άσπρος απ' τον ουρανό
ένιωσα ήρθε κ' έσπυφε
πάνω απ' τδ λίγιο μου

Ίδου ή μνήμη γινάμενη παρόν

τή φωνή πήρε των θέντων, των κομμάτων :

«Ένταλή σου, είπε, αυτός δ κόσμος
και γραμμένος μέσ στα σπλάχνα σου είναι.
Διάδικσε και προσπάθησε
και πολέμησε» είπε.

«Ο καθείς και τά δπλα του» είπε.

Ο ποιητής στήνει ένα είδος λειτουργίας που ακολουθεί ένα δικό της τυπικό με άναγνώσματα, ώλες και φαλμός, προκειμένου, άρχισα προς τον έξωτερικά θρησκευτικό χαρακτήρα της μορφής, να δώσει τδ ουσιαστικό στοιχείο της εθνικής περιπέτειας, τδ ρίγος που μαρτυρεί και επιβάλλει τδ πραγματικό μεγαλειό, έπος και ιστορία μαζί. Ο ποιητής γνωρίζει ότι «οί συλλαβές» του ποιητή «άρθρώνουν» την «ταυτότητά του» και φυσικά και την ταυτότητα του χώρου του. Κι' αλήθεια, αν ή Ελλάδα ήθελε να δείξει τδ καλύτερο που είναι μέσα της, θ' άρκοσε να δείξει τις συνθεμένες συλλαβές του Σολωμού και του Κάλβου και να είπει: αυτό είμαι. «Ο και θεϊς και τά δπλα του», μάς είπε δ Έλύτης. Τδ δικό του δπλο ξέρει πως είναι οί συλλαβές. Γνωρίζει δυο λίγιοι, ότι τδ μεγαλειό του χώρου

αυτού τδ διέσωσαν οί ποιητές.

«... Τούτο μόνο να ξέρεις:

Ό,τι σώσεις μέσ στην άστραπή
καθαρό στον αιώνα θα διαρκέσει.»

Του κύριου μέρους της λειτουργίας του προηγείται κάτι σαν ένας εισαγωγικός φαλμός - δμνος, που ανάγει τή γένεση αυτού του τόπου ως την δημιουργική αρχή, που οί ρίζες των ανθρώπων του βρίσκονται ευθυσιμένες μέσα σ' αυτόν, και οί ρίζες του τόπου μέσα στους ανθρώπους του. Πρόκειται για έναν χώρο ιδιαίτερα πλασμένο και ιδιαίτερα προικισμένο (υπάρχει «κάτι λίγο φυχής μέσα στην άργιλο») έναν χώρο που σέ διδάσκει απ' έξω και από μέσα σου. Αυτός που γεννιέται έξω ξεκινάει από την άλλη άκρη της ιστορίας. Τέτουνι τον συνειδητοποιήσε άνοιγοντας τά μάτια του σ' ένα νησί του Αιγαίου.

Τότε είπε και γεννήθημεν ή θάλασσα

Και είδα και θύμισα

Και στη μέση της έσπειρε κόσμους μικρούς καιτ' είκόνα και όμοίωσή μου:

... λοξές βελφονιών ράχες

ή Ίος, ή Σίκιμος, ή Σέριφος, ή Μήλος.

«Κάθε λέξη κι από 'να χελιδόνι

για να σου φέρνει την άνοιξη μέσα στο θέρος» είπε.

Και πολλά τά λιόδεντρα

πού νά κρισάρουν σά χέρια τους τὸ φῶς
 κι ἐλαφρὸ ν' ἀπλώνονται στὸν ὕπνο σου
 καὶ πολλὰ τὰ τζιτζίκια
 πού νά μὴν τὰ νιώθεις
 ὅπως δὲ νιώθεις τὸ σφυγμὸ στὸ χέρι σου
 ἀλλὰ λίγο τὸ κερὸ
 γιὰ νά τὸ ἔχεις Θεὸ καὶ νά κατέχεις τί σημαίνει ὁ λόγος του
 καὶ τὸ βέντρο μονάχο του
 χωρὶς κοπάδι
 γιὰ νά τὸ κύνεις φίλο σου
 καὶ νά γνωρίζεις τ' ἀκριβὸ του τ' ὄνομα
 φρενὸ σὰ πόδια σου τὸ χῶμα
 γιὰ νά μὴν ἔχεις πού ν' ἀπλώσεις ρίζα
 καὶ νά τραβᾷς τοῦ δάθους ὀλοένα
 καὶ πλατῶς ἐπάνου ὁ οὐρανὸς
 γιὰ νά διαβάξεις μόνος σου τὴν ἀπεραντοσύνη.

ΑΙΤΟΣ

ὁ κόσμος ὁ μικρὸς, ὁ μέγας!»

Ἡ ὀμορφιά, ἡ λιτότητα καὶ ὁ ἀδιάκοπος μόχθος, φέρνουν μιὰν ἀδιάκοπη ἀνταμοιβὴ μέσα τους. Αὐτὸ πού θά μπορούσε νά τὸ ὀνομάσει κανεὶς

Ἀρετὴ, συνειδητὴ πῆς Ἐλευθερίας, Πνευματικότης ἢ Ἐντολὴ γιὰ μιὰ πορεία πρὸς ἀνώτερα ἠθικὰ πεπρωμένα.

Ἡ ἀγνόητα, εἶπε, εἶναι αὐτὴ
 σὲς πλαγιὰς τὸ ἴδιον καὶ σὰ σπλάχνα σου.

Ἐνα κοινὸ στοιχεῖο βλέπει πὸν ἀνθρώπου καὶ τὴν πέτρα. Ὁ ποιητὴς νοιώθει νά τὸν συμπαραστέκει μιὰ πρὶν ἀπ' τὴν ἀτομικὴ του συνειδητὴ, ὑπάρχουσα συνειδητὴ, ἕνα εἶδος Ἀρχαγγέλου πού τὸν παραλαβαίνει ἀπὸ τὴ ρίζα του γιὰ νά πὸν προτρέψει πρὸς τὴν ἐξὸ τοῦ χρέους.

μέκουν τελικὰ ἀσχετοὶ καὶ ἀνεξάρτητοὶ ἀπὸ τὴν ἠθικὴ στάση του. Ὁ ποιητὴς δὲν εἶναι μόνος γιὰ νά πάρει ἕνα βρόμιο πρὸς τὴν ὀμορφιά ἢ πρὸς τὸν οὐρανὸ. Ὅλας οἱ ἐντολὲς πού τοῦ δίνει ἢ ἄλλη συνειδητὴ εἶναι ἐντολὲς πού πρέπει νά ἐκτελεστοῦν σ' αὐτὸν τὸν κόσμον.

— Τί τὸ καλὸ; Τί τὸ κακὸ;
 — Ἐνα σημεῖο. Ἐνα σημεῖο
 καὶ σ' αὐτὸ πάνω ἰσορροπεῖς καὶ ὑπάρχεις
 κι ἀπ' αὐτὸ πρὸ πέρα ταρραχὴ καὶ σκότος
 κι ἀπ' αὐτὸ πρὸ πίσω βρυγμὸς τῶν ἀγγέλων
 — Ἐνα σημεῖο. Ἐνα σημεῖο
 καὶ σ' αὐτὸ μπορεῖς ἀπέρκεσαι νά προχωρήσεις
 ἢ ἀλλοιωθῆς τίποτε ἄλλο δὲν ὑπάρχει πιὰ...

«Βλέπεις», εἶπε, «εἶναι οἱ ἄλλοι
 καὶ δὲ γίνεται. Αὐτοὶ χωρὶς Ἐσένα
 καὶ δὲ γίνεται μ' Αὐτοὺς χωρὶς Ἐσού.»

Ὁ Ἑλληνικὸς ἀνθρώπος λοιπὸν εἶναι συντελεσμένος μέσα του, ἔτοιμος, ἀκέρσιος ὅπως εἶναι καὶ ὁ χῶρος.

ΑΙΤΟΣ ἐγὼ λοιπὸν
 καὶ ὁ κόσμος ὁ μικρὸς, ὁ μέγας!

Ἡ ἠθικὴ εὐθειξία τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ ἀγάπη του γι' αὐτὸ τὸ χῶρο — τὸ αἶμα του εἶναι προῖον ζύμωσης αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ χῶρου — τὸν φέρνουν νά ξεπερνᾷ ὀρυσιμένα ὀρόσημα καὶ νά ἀπτεται: μεταφυσικῶν ὑποθέσεων, πρὸ ὧστος παρα-

ἔχει ὅλη τὴν ἠθικὴ καὶ λογικὴ προπαρασκευὴ γιὰ νά ἀντιμετωπίσει τὸ ἐκδεχόμενον νέων παθῶν τοῦ χῶρου του.

Ἰδοὺ ἐγὼ λοιπὸν,
 ὁ πλακαμένος γιὰ τίς μικρὰς Κόρες καὶ τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου
 ὁ ἐραστής τοῦ σκιρτήματος τῶν ζαρκαδιῶν
 καὶ μύστης τῶν φύλλων τῆς ἐλιάς...

... ..
 Ἰδοὺ ἐγὼ καταντικρὸ
 τοῦ μελισσοῦ φορέματος τῶν ἀποφασισμένων...

Πρόκειται γιὰ τοὺς μελανοχίτωνες τοῦ ἰταλικοῦ φασισμού. Οἱ ποιητὲς πού ἔχουν κοινὴ γνώση καὶ συνειδητὴ, συνκιντιῶνται: κάποτε καὶ «ἰ σ ο ρ ρ ο π ο ὕ ν» πάνω στὸ ἴδιον «σ η μ ε ἰ ο». Πολλὲς φορές διαβάξοντας τὸ «Ἀξίον Ἐστί», θυμᾶσαι τὸν Κάλδο, ἕκων ἐνταλῶς ἄλλο τόνο πού

ἀναιμάλπεται ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχὴ:
 ... Ἐγὼ τὴν λύρα
 κτυπάω, καὶ ἄλόρθος στέκομαι
 σιμὰ εἰς τοῦ μηνύματός μου
 τ' ἀνοικτὸν στόμα.
 Εἶναι πολὺ φυσικὸ ὅταν οἱ ποιητὲς παίρουν

τῆ συνείδησιν καὶ τῆ γνώσιν ἀπ' τῆς ἰδίας ρίζης:
Τῆ γλώσσᾳ μου ἔδωσαν ἑλληνικῆ
τὸ σπῆτι φτωχικὸ στίς ἀμμουθιές τοῦ Ὀμήρου.
Ἐκεῖ δάφνες καὶ βάγια
θυμιατὸ καὶ λιβάνισμα

Ἐλαθε ὁ ποιητῆς συνείδησιν τῆς Ἐλευθερίας
ἀπ' ὅταν τὸ στόμα του βρισκόνταν ἀκόμη στὸν

Πῶς γιὰ σένα τὰ αἵματα γιὰ σένα τὰ δάκρυα
Καὶ πάνω ἀπ' τὴν ἄδυσον αἰωρούμενη γινύρισα

ΤΟΥ ΣΠΑΘΙΟΥ ΣΟΥ ΤΗΝ ΚΟΨΗ ΤΗΝ ΤΡΟΜΕΡΗ!

Τὰ δύο πρῶτα Ἀναγνώσματα τοῦ βιβλίου ἀναφέρονται στὸν πόλεμον τῆς Ἀλβανίας. «Ἡ πορεία πρὸς τὸ μέτωπον» τὸ ἓνα καὶ οἱ «Ἡμιονηγοί» τὸ ἄλλο. Τὰ ἀναγνώσματα τοῦ ἀποτελοῦν μιὰ λιτή ἀφήγησιν γεγονότων σὲ τὸν βιβλικὸν, σὲ ὕψος ἀναβαπτισμένο στίς καλύτερες πηγές τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου καὶ ἀνακνηθιμένο κατὰ τρόπον πού τῆ λαϊκῆ του ἐκφρασῆ νὰ μὴ θυμίζει κανένα ἀπὸ τὰ πρότυπα τοῦ ξεχωριστά. Ἀρχίζει μὲ τὴν πορεία πρὸς τὸ μέτωπον, πρὸς τὰ κεί

«Ὅπου δὲν ἔχει καθημερινές καὶ σκόλες, μήτε ἀρρώστους καὶ γερούς, μήτε φτωχοὺς καὶ πλούσιους...» «Νύχτα πάνω στὴ νύχτα βαδίζουμε ἀσταμάτητα, ἓνας πίσω ἀπ' τὸν ἄλλο, ἴδια πυφλοί. [...] Καὶ τὰ πουλιά μᾶς θύμωναν, πού δὲ δύναιμε τάχα σημασία στὰ λόγια τους...» «Καὶ συνέδριε τότες ἓνας ἀπ' αὐτοὺς νὰ ἔχει μαζί του κάποι παλιές ἐφημερίδες. Καὶ διαβάσαμε ὅλοι: ἀπορημένοι, μ' ὄλο πού τὸ ἔχουμε κιάλας ἀκουστά, πῶς ἐπατηγύριζαν στὴν πρωτεύουσα καὶ πῶς ὁ κόσμος ἐσθῆκωνε, λέει, φηλά στὰ χέρια τοὺς φατάρους πού γυρίζανε μὲ ἄδειες ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς Πρέβεζας καὶ τῆς Ἀρτας. Καὶ σημειώσανε ὅλη μέρα οἱ κωμπάνες καὶ τὸ βράδυ στὰ θέατρα λέγανε τραγούδια καὶ παριστάνανε στὴ σκηνῆ τῆ ζωῆ μας γιὰ νὰ χειροκροτᾷ ὁ κοσμάκης. [...] Μάλιστα μιὰ στιγμὴ δάκρυσε ὁ λοχίας ὁ Ζώης κι ἔκανε πέρα τὰ χαρτιά καὶ τίς εἰδηρές τοῦ κόσμου, ἀκρίγοντας τὰ πέντε βλάχια κατὰπάνω τους. [...] Τί λοιπόν, θαρρεῖς δὲν ἔχω κι ἐγὼ γυναῖκα καὶ χωράφια καὶ δάσκαλα τῆς καρδιάς πού κάθομαι καὶ φυλάγω θωκὰ στίς ἐξορίες; Τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Λευτέρης: «Αὐτὰ πού δὲν ἀγαπᾷ κανεῖς, αὐτὰ, λοχία μου, νὰ φοβᾶται, τί τὰ ἔχει ἀπὸ τὰ πρὶν χαμένα κι ἄς τὰ σφίγγει ὁσο θέλει ἀπάνω του. Ἀλλὰ τὰ πράγματα τῆς καρδιάς τρόπον δὲν εἶναι νὰ χαθοῦν, ἐννοια σου, καὶ γι' αὐτὰ οἱ ἐξορίες δουλεύουν...».

Κείμενα περιεχτικά, πού τονίζουν καίρια σημεῖα ἱκανὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν χρειάζουμένη ἀτμόσφαιρα χωρὶς νὰ κλείνουν κανενὸς εἶδους φιλολογικῆ ὑπερβολή, τὴν ὑπερβολή πού χρησιμοποιεῖ συνήθως ὁ ὑπερβάλλον πατριωτικὸς ζήλος, ὁ κατὰ βάση ψεύτικος καὶ πολὺ πρακτικὰ ὑπολογιστικὸς. Τὰ κείμενα τοῦ Ἐλύτη δὲν ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν ὀρθολογιστικὴν βάση πού ἐπιβάλλουν τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Ὁ πόλεμος εἶναι κατὰ βάση μακρός. Οἱ ἄνθρωποι, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ καλοῦ, ὑποχρεωμένοι νὰ πολεμήσουν, τὸν δέχονται ὡς μιὰ κακὴ μοῖρα, πού ἂν δὲν τὴν πολεμήσουν μὲ τὰ ἴδια ὄπλα, θὰ τοὺς ἐξαφανίσει. Κ' ἡ πλευρὰ αὐτῆ τοῦ καλοῦ πού δοκιμάζεται, δὲν ἀποβαλεῖ ἓνα σύνολο ἀπὸ ἀγγέλους. Τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας δὲν τὸ ἀντιπροσω-

τῆς πάλαι εὐλογώντας καὶ τὰ μακροφίλια.
Στὸ χῶμα τὸ σπρωμένο μὲ τ' ἀμπελομάντηλα
κνίστες, τρουγκρίσματα
καὶ Χριστὸς Ἀνέστη
μὲ τὰ πρῶτα σπιτάρα τῶν Ἑλλήνων.

πηλό. Ἀπὸ τότε ἔνωσε αὐτὸ πού ἀρθρώνοντας
τῆς ἀπευθύνει σήμερα:

πεύει παρὰ ἓνα μέρος ἀπ' αὐτοὺς μόνο. Μετρημένοι εἶναι οἱ ὅμοι πού στηρίζουν πάνω τους τὴ σωτηρία τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ «Ἀρχαγγέλου» πού συνοδεύει τὸ γένος καὶ τὸν ποιητῆ.

Στὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ δύο ἀναγνώσματα πού ἀναφέρονται στὴν κατοχή, τὰ ἴδια πρόσωπα θὰ πληρώσουν στὸ «οἰκόπεδο μὲ τίς τρουκνίδες» ὅπου συγκαμμένοι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ συρματοπλεγμένοι, θὰ ξεδιαλεχθοῦν οἱ πατριῶτες, ἀπὸ τοὺς προσωπιδοφόρους καταδότες.

«Τότε ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος φάνηκε ἀργὰ βαδίζοντας νὰ ῥοχεται Αὐτὸς μὲ τὸ Σδημαμένο Πρόσωπο, πού σήκωνε τὸ βλάχιο κι οἱ ὄρες ἀνατριχιάζαν στὸ μεγάλο ρολοῖ τῶν ἀγγέλων. Καὶ σὲ ὅποιον λάχαινε νὰ σταθεῖ μπροστά, εὐθὺς οἱ ἄλλοι τὸν ἀρπάζανε ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὸν ἐσοῦριανε χάμω πατώντας τον. Ὅπου ἔφτασε κάποτε ἡ στιγμὴ νὰ σταθεῖ καὶ μπροστά στὸ Λευτέρη. Ἀλλὰ κείνος δὲ σάλεψε. [...] τράβηξε τὸ περιστροφὸ καὶ τοῦ τὸ βρόντηξε σύρριζα στὸ δεξί του αὐτί. Καὶ πολὺ τρομάξακε τὰ παιδιὰ, καὶ οἱ ἄνθρωποι μὲ τὸ μολύδι στὴν ὄψη καὶ τὸ ἄχερο στὰ μαλλιά καὶ τὰ κοτὰ μαῦρα ποδήματα, κέρωσαν. Ἐπειδὴ πήγανε κι' ἤρθανε γύρω τὰ χαμόσπιτα, καὶ σὲ πολλὰς μεριές τὸ πιροδόχαρτο ἔπεσε καὶ φωνήκανε μακριὰ, πίσω ἀπ' τὸν ἥλιο, οἱ γυναῖκες νὰ κλαῖνε γονατιστές, πάνω σ' ἓνα ἔρμι οἰκόπεδο, γεμάτο τρουκνίδες καὶ μαῦρα πηχτὰ αἵματα. Ἐνῶ σήμαινε δώδεκα ἀκριδῶς τὸ μεγάλο ρολοῖ τῶν ἀγγέλων...»

Ἡ ἀντιστασιακὴ μας λογοτεχνία στάθηκε ἐλασιστότατη καὶ κατώτερη τοῦ μεγάλου γεγονότος. Σπάνια, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἐλύτη, μπορεῖ νὰ βρεῖ καὶ νὰ ζήσει κανεὶς λίγη ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ἐκείνων τῶν ἡμερῶν. Τὰ ἀποσπάσματα τῶν ἀναγνωσμάτων, πού παραθέτω, ἀποτελοῦν τὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς τρεῖς τόνους τῆς «Λειτουργίας» τοῦ καὶ χάνουν ἔξω ἀπὸ τίς ὠθές καὶ τοὺς φαλμούς πού τὰ πλαισιώνουν καὶ πού ὅλα μαζί δέκονται σὲ ὑψηλὰ σύνολα μιᾶς ἀτμόσφαιρας ἐνιαίας.

Σὲ συνέχεια τοῦ πιὸ πάνω κειμένου ἄς διαβαστοῦν οἱ πιὸ κάτω στίχοι τῆς ἠ' ὠδῆς:

Γύρισα τὰ μάτια δάκρυα γιομάτα
κατὰ τὸ παραθύρι

Καὶ κοιτώντας ἔξω καταχινισμένα
τὰ δέντρα τῶν κοιλάδων

Ἀδελφοί μου, εἶπα, ὡς κι αὐτὰ μιὰ μέρα
κι αὐτὰ θὰ τ' ἀτιμάζουν

Πρωτοπιδοφόροι μὲς στὸν ἄλλον αἰῶνα
τίς θηλιές ἐτοιμάζουν.

.....

Κ' ἡ ἀχτίδα τοῦ ἡλίου γίνηκεν, ἰδέστε
ὁ μίτος τοῦ θανάτου!
... ..
Ὡ πικρὲς μητέρες με τὸ μαῦρο ροῦχο
... ..
Μὲς ἀπ' τὰ πηγὰδια τὶς κραυγὲς τραβᾶτε
ἀδικουσιτωμένων.
... ..
Κι ἀκόμα μερικοὶ στίχοι ἀπὸ τὸν ΙΑ' ψαλμὸ
ποῦ φέρνουν στὴ μνήμη ἐκείνη τὴν πραγματικὰ

Τοῦ Θεοῦ τὸ σῆμα: στὰ ψηλὰ καμιόνια
τὸ φόρτωσαν καὶ πάει:
Μὲς στὴν ἔρμη κι ἄδεια πολιτεία μένει
τὸ χέρι ποῦ μονάχα
Μὲς μπογιά θὰ γράψει: στοὺς μεγάλους τοίχους
ΨΩΜΙ ΚΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

βιβλικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν εἰκαιῶν μετὰκινήσεων,
τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τοῦ θανάτου ἀπὸ τὴν
ἄλλη.

Δὲ μπορῶ,
ἡ ἀγχόνη τὰ δέντρα μου ἐξουθένηωσε
καὶ τὰ μάτια μαυρίζουν.
Δὲν ἀντέχω
καὶ τὰ σταυροδρόμια ποῦ ἤξερα ἐγίναν ἀδ' ἐξοδα
Σελδζοῦκοι ροπαλοφόροι: καρδοσοῦν.
Χαχάνοι ὀρθοκέφαλοι: δυσοδομοῦν.
Σκυλοκοῖτες καὶ νεκρόζιτοι κι ἐρεδομανεῖς
κοπρσκρατοῦν τὸ μέλλον.
Ὅπου καὶ νὰ σὰς βρῖσκει τὸ κακό, ἀδελφοί,
ὅπου καὶ νὰ θολώνει ὁ νοῦς σας,
μνημονεύετε Δισιούσιο Σολωμὸ
καὶ μνημονεύετε Ἀλέξανδρο Παπαδιαμαντῆ...

Ἡ σκιά τοῦ Ἰούδα, ποῦ συνοδεύει τὴ χώρα
μας ἀπὸ τὴν προϊστορία της, περισφίγγει τοὺς
ἐλεύθερους πολιορκημένους στὸν ἀποκλεισμένο
χῶρο τους. Γίνεται ὄχι μόνον ὁ προσωποδοφό-

ρος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀόρατος διέπων τὰ πάντα. Ὁ
ποιητὴς τοῦ ἀφιερώνει τὸν Θ' ψαλμὸ του, καρ-
φώνοντάς τον στὸν τοῖχο τῆς ἰστορίας χωρὶς πε-
ριστροφές.

Αὐτὸς εἶναι
ὁ πάντοτε ἀφανὴς δικός μας Ἰούδας!
Θύρες ἐπὶ τὸν καλύπτουκε
καὶ στρατιᾶς ἐπὶ τὸν παχύνονται στὴ διακονία του.
Μηχανὲς ἀέρος τὸν ἀπάγουσι
καὶ βαρὺν ἀπὸ γούνα καὶ ταρταρούγα,
στὰ Ἠλύσια μέγα καὶ στοὺς Λεικούς Οἴκους τὸν ἀποθέτουνε.
Καὶ γλώσσα καμιὰ δὲν ἔχει, ἐπειδὴ ὄλες δικές του —
Καὶ γυναῖκα καμιὰ, ἐπειδὴ ὄλες θικές του —
ὁ Παντοδύναμος!
Θαυμάζουν οἱ ἀφελεῖς
καὶ σιμὰ στὴ λάμψη τοῦ χρυστάλλου χαμογελοῦν οἱ μαυροφορεμένοι,
καὶ σκιρτοῦν τῶν ἀντρῶν τοῦ Λυκαθέτου
οἱ ἡμίγυμνες τίγριςες!
Ἄλλὰ πόρος κανεῖς γιὰ νὰ περάσει ὁ ἡλῖος τὴ φήμη του στὸ μέλλον,
Καὶ ἡμέρα Κρίσεως καμιὰ, ἐπειδὴ
ἔμεῖς ἀδελφοί, ἔμεῖς ἡ μέρα τῆς Κρίσεως
καὶ δικό μας τὸ χέρι ποῦ θ' ἀποθεωθεῖ —
καταπρόσωπο ρίχνοντας τὰ ἀργύρια!

Τὸ πέμπτο ἀνάγνωσμα, με τὶς ὡδὲς καὶ τοὺς
ψαλμοὺς ποῦ τὸ συνοδεύουν, ἀναφέρεται στὸν ἐμ-
φύλιο πόλεμο ποῦ ἀκολούθησε:

«Εἶπεν ὁ λαὸς μου: τὸ δίκαιο ποῦ μοῦ δίδα-
ξαν ἐπραξα καὶ ἰδοὺ αἰῶνες ἀπόκαμα ν' ἀπαν-
τέχω γυμνὸς ἐξω ἀπὸ τὴν κλειστὴ θύρα τῆς αὐ-
λῆς τῶν προδάτων. [...] Ἄλλοι ὁμως, καὶ
πολλὲς φορὲς οἱ ἴδιοι αὐτοὶ ποῦ παυκεύουνε τὴν
καρτερία μου, ἀπὸ δέντρα καὶ μάντρες πηδών-
τας, ἐπατοῦσανε πρῶτοι τὸ πόδι αὐτοῖ μες στὴ

μέση τῆς αὐλῆς τῶν προδάτων. Καὶ ἰδοὺ πάντα
γυμνὸς ἐγώ. [...] Καὶ μισοὶ πιάνοντας τοὺς
ἄλλους μισοὺς, ἀπὸ τὸ ἴνα καὶ τ' ἄλλο μέρος
τραβοῦσανε, πέτοια λόγια λέγοντας: ἀξία καὶ
καλὰ τὰ ἔργα σας, καὶ ὄριστε αὐτὴ ποῦ βλέπετε
ἡ θύρα ἡ κλειστὴ τῆς αὐλῆς τῶν προδάτων. Ἀ-
σηκῶστε τὸ χέρι καὶ μαζί σας ἔμεῖς, καὶ φρον-
τιᾶ δική μας ἡ φωτιά καὶ τὸ σίδερο. [...] Καὶ
βαδίζανε καταπάνου στὸν ἕνα ὁ ἄλλος, μὴ γνω-
ρίζοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Καὶ σημάδευε κατὰ

πατέρα ο γιός και κατ' αδερφού μικρού ο μεγάλος...

—Βλέπω τους στρατοδίκους να καίνε σαν καριά, στο μεγάλο τραπέζι της Αναστάσεως.

—Βλέπω τους Χωροφύλακες να προσφέρουν το αίμα τους, θυσία στην καθαρότητα των ουρανών.

Ο ποιητής βλέπει την τελευταία αυτή φάση του δράματος, παρ' όλον ότι είναι αρκετά διαφανείς οι αιτίες του και για τον ίδιο τον ποιητή, πιδ πολύ σαν αποτέλεσμα μιας οριζόμενης μοίρας. «Τί, τί άλλο μου μέλλεται;» Τίποτα δεν γίνεται δίχως τη θέληση μιας είμαρμένης, ένός Θεού.

Ο ποιητής προφητεύει την αλλαγή στα μέτρα της δικαιοσύνης και της πραγματικής ανθρωπίνης αξίας. Χωρίς να καθορίζει τα σημεία αυτής της αλλαγής, βλέπει το μέλλον μ' εμπιστοσύνη. "Υστερα από απογοητευτικές δοκιμές, θα βρει τη χαρά στην αρχική της φυσικότητα. Η ατιμόφαιρα έξω και μέσα του έχει απαλύνει μετά τη δοκιμασία. Μέσα στην «αλληλουχία των κρυφών νοημάτων», βλέπει τη ζωή να περπατάει και να υποτάσσεται στο ύψηλό της νόημα. Η δοκιμασία βρίσκει την ανταμοιβή της μέσα στην ήθικη της δικαίωση. Ο ποιητής, ο άνθρωπος, ο τόπος, ξεκαθρίσκουν την ατιμόφαιρα του ησυχασμού. Η ευτυχία έχει το βάρος του αίματος που απωλέσθηκε. Η ισορροπία του καλού και του καλού, που κλονίστηκε από μιάν ανισοδάρη συστώρευση, ισορρόπησε και η πορεία συνεχίζεται χωρίς εμπόδια.

Το τελευταίο — έκτο — 'Ανάγνωσμα το όνομάζει «Προφητικόν». Το κείμενό του δεν αφορά τα δσα έγιναν. Αυτά θα συμβούν «χρόνους πολλούς μετά την 'Αμαρτία που την είπανε 'Αρετή μέσα στις εκκλησίες και την ευλόγησαν...» «Ταραχή θα πέσει στον 'Αδη, και το σανίδωμα θα υποχωρήσει από τη μεγάλη την πίεση του ήλιου.» 'Ο ποιητής προβλέπει πως τα δειρα θα «λάβουνε εκδίκηση». Πως η βασιλεία του ψεύδους θα σαρωθεί.

«—Βλέπω τα πελέκια στον αέρα σκίζοντας προτομές Αυτοκρατόρων και Στρατηγών...»

—Βλέπω τη μικρή Μυρτώ, την πόρνη από τη Σίκυνο, στημένη πέτρινο αγαλμα στην πλατεία της 'Αγοράς με τις Κρήνες και τα όρθα λαοντάρια...

Σε χώρα μακρινή και αναμάρτητη τώρα πορεύομαι.

Τώρα μ' ακολουθούν ανάλαφρα πλάσματα
μέ τους ιριδισμούς του πόλου στα μαλλιά
και το πράο στο δέρμα χρυσάφιμα.

Τά λόγια που με πρόδωσαν και τὰ ραπίσματα έχοντας
γίνει μυρτιές και φοινικόκλαρα:
'Ωσινά σημαίνοντας ο έρχόμενος!

χωπᾶ ἢ κμιπάνα τοῦ μεσημεριοῦ
κι' ἀργά στις πέτρες τις πυρρές χαράζονται τὰ γράμματα:
ΝΙΝ και ΑΙΕΝ και ΑΙΕΝ ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ.
Αίέν αίέν και νῦν και νῦν τὰ πουλιά κελαηδοῦν
ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ τὸ τίμημα.

Τὸν τελευταίο αυτό φαλμὸ ακολουθεῖ τὸ ποίημα «Τὸ 'Αξιον ἐστὶ», μιὰ ἀναγνώριση κ' ἕνας ὕμνος στὴ ζωὴ, στὰ φαινόμενα, στὰ πράγματα τὰ μεγάλα και τὰ μικρά. 'Αξίζει ὁ ἀγώνας τῆς ζωῆς ὁ προσοδοφόρος. 'Αξίζει ἡ ζωὴ και τὸ φῶς τῆς. 'Ο ἀγώνας τῆς αὐτὸς ἀλλωστε ἀποδείχνει τὴν ἐσωτερικὴ ὑψηλὴ τῆς ποιότητα. 'Ο ἀγώνας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸ κακό, γιὰ τὴν ἀποδέσμευση ἀπὸ τὸ σκοτάδι, γιὰ τὴν ἀποτύτρωση σὲ ὑψηλότερες σφαῖρες, τις σφαῖρες πὸ ἀγγίζει ὁ ἄνθρωπος μεταρσιωμένος μέσα τὸν ἴδιο τὸν ἀγώνα. 'Ο ἑλληνικὸς χῶρος ἀποταλεῖ τὸ καλύτερο μέτρο τοῦ ἀγώνα αὐτοῦ, ἕνα μέτρο πεπωμένο, ὅπως θὰ μᾶς ἔλεγε ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς πὸ ἀξίζει νὰ ὕμνει και νὰ μακαρίζει πποτόχρονα τις ὑπάρξεις τῆς και τὰ πράγματά τῆς:

'Αξιον ἐστὶ τὸ φῶς...

οἱ σημάντορες ἀνεμοὶ πὸν ἱερουργοῦνε
πὸν σηκώνουν τὸ πέλαγος σὺν θεοτόνιο
πὸν φυσοῦν και ἀνάδουνε τὰ πορτοκάλια
πὸν σφυρίζουν στὰ ὄρη και ἔρχονται.

Τὸ λιγάκι πὸν ἀγγίζοντας ἀφήνει ὁ γλάρος
και φωτίζει τὰ ἐόσσαλα σὺν ἀθωότης...

τῶν βοδιῶν ἢ προσπάθεια πὸν σέρνουν
τοὺς βαριοὺς ἐλαιῶνες πρὸς τὴ δύση...

'Ολα ἄξια: τὰ βουνά, τὰ λουλούδια, τὰ δέντρα, οἱ ἀνεμοὶ, οἱ γυναῖκες, τὰ νησιά, τὰ κάρδια: ἡ ζωὴ. Αυτὰ πὸν ἔφτιαξε ἡ φύση κι αὐτὰ πὸν φτιάχνει ὁ ἄνθρωπος. 'Αξιος εἶναι ὁ ἀγώνας γιὰ τὸ αἶρδος τους κ' ἡ ανταμοιβὴ τῆς θυσίας, θεία.

'Ο 'Ελύτης ἐνοίωσε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσει μὲ τὴ «Δειουργία» του τὸ δράμα τοῦ ἑλληνικοῦ του χῶρου. Τὴν ἀγωνιστικὴ του ἀνάταση, τὴν 'Αρετὴ, τὴ γενναιότητα, τὴ συνείδησή του τῆς ἐλευθερίας. 'Ο ἀστερισμὸς του εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἑλληνικὸς. Δὲν ξέρει κανεὶς κατὰ ποιὸν τρόπο θὰ τὸν ἀπαρχολήζει ἴσως στὸ μέλλον ὁ πέραν ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ χῶρου του κόσμος.

Βοηθὸς και σκέπη μας 'Αη Κανάρη!
Βοηθὸς και σκέπη μας 'Αη Μιαούλη!
Βοηθὸς και σκέπη μας 'Αγιὰ Μανιώ!

Ὁ ποιητής δὲν φιλοδόξησε ἀπλῶς. Ἐξεπλήρωσε μίαν ἀνάγκη. Ἀναγκάστηκε νὰ εἶπει τὸ λόγο τοῦ χώρου του, ἐνὸς χώρου ποὺ εἶχε μεταστοιχειωθεῖ σὲ ψυχὴ μέσα του καὶ τὸν πίεζε νὰ τὸν ἐκφράσει γιὰ βίπλο λογαριασμό. Ὁ χώρος ἔχει ρίζες ρίζες μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ ὁ ἄνθρωπος μέσα στὸν χώρο. Ἔτσι ἐρμηγεύεται τὸ φαινόμενο τῆς φυλῆς.

Δὲν παρακολούθησα νὰ ξέρω ποιοὶ ἀσχολήθηκαν μ' αὐτὸ τὸ βιβλίο καὶ τί ἔγραψαν. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἔργο ποὺ εἶναι προῖον γενναίου αισθήματος καὶ ὑδουνηρῆς περισυλλογῆς — μὲ βάση μιὰ προσωπικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων τοῦ

Τῆς Δικαιοσύνης ἤλιε νοητὲ
μὴ παρακαλῶ σας μὴ

κόσμου — μιᾶς περισυλλογῆς ποὺ τὸ κάνει νὰ μὴν ἔχει τὴν τύχη νὰ γίνεταί προσιτὸ στὸν ἀναγνώστη του μὲ μιὰ πρώτη ἀνάγνωση. Μετὸ καὶ γενναίον στὴν ἀντίθεσή του μὲ τὸ χωρὶς ἀντίκρουσμα ψευδοἄγχος τῶν ἀνυποψίαστων τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ χρέους, ἀποτελεῖ ἓναν θησαυρὸ «ἔκκευ» ἀνιχνευόμενου, ἓναν θησαυρὸ αὐτόχθονα, ἑλληνικὸ — ποὺ δὲν παύει νὰ εἶναι καὶ εὐρύτερα ἀνθρώπινος — καὶ ποὺ ἐρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια γνήσια πηγὴ: τοῦ Κάλβου καὶ τοῦ Μακρυγιάννη. Ἡ φωνὴ του αὐθεντικὴ τιμᾶει τὸν χώρο ποὺ ἔχει εἶς ἑστί νὰ τιμιέται εἰς τὸ βιημεκὲς ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν ποίηση τῶν τέκνων του.

καὶ μυρσίνη σὺ βοξαστικὴ
λησμονιάτε τὴ χώρα μου!

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

Παντελῆ Πρεβελάκη: «Ὁ ἥλιος τοῦ θανάτου».

Τὴ βασικὴ αἰσθητικὴ ἀποψη τοῦ κ. Παντ. Πρεβελάκη τὴν ἀπαγγέλλει ἓνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τοῦ μυθιστορηματός του, ὁ Λοῖζος Νταμολίνος:

— (...) Κάθε πράγμα ἔχει ἓνα ὄνομα. Ἄν σκύψεις καὶ τοῦ τὸ ψιθυρίσεις, ἀνοίγει σὰ λουλούδι, σκάζει: σὰν ὄριμος καρπός. Λυτρώνεται, λυτρώνει! (...) — ... Ἡ γλῶσσα εἶναι ἡ πιὸ σεβάσμα θεᾶ. Εἶναι ἡ Ἁγία Ἀνάσταση! Χωρὶς τὴ γλῶσσα, ἡ πλάση θ' ἀπόμινε βουδή. Περισσότερο κι ἀπὸ τ' ἄστρα, λατρεύει τὰ ὀνόματα. Αὐτὰ μᾶς ἀκάνουνε μιὰ σκάλα ν' ἀνέβουμε στὸν οὐρανό, νὰ κατέβουμε τὰ τετράσκαλα τοῦ Ἄδου... (...) Σοῦ παραδίδω ἓνα μυστικὸ: ἀγάπα τὰ ὀνόματα!... (σ. 263 - 264).

Ἄλλὰ ποιά εἶναι ἡ Ἁγία Ἀνάσταση; Ποιά γλῶσσα; Ἡ γλῶσσα ἡ χωριάτικη βέβαια:

«... Μὲ εἶδες ποὺ σιχνάζω στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ; Ἐκεῖ τρέχει ἓνας ἀστέρειτος θησαυρός, πιὸ ἀστέρειτος ἀπ' τὸ νερό — συνεχίζει ὁ Νταμολίνος —. Πιὸ δροσερός, πιὸ εὐφραντικός! Ἀκούω τοὺς ξωμάχους νὰ μιλοῦνε, καὶ λέω: «Εὐλογημένη ἡ φλυαρία τους!» Αὐτὴ ἡ ἀρρώστια, ἡ σιχαμένη μὲς στὶς πολιτεῖες, ἐδῶ γίνεται δροσοπηγὴ... Γλῶσσα τοῦ λαοῦ! Ἁγία Ἀνάσταση! (...) Ἄν θές νὰ γίνεις ὁ ποιητής ποὺ ὄνειρεύτηκα γιὰ σένα, νὰ στέκεσαι μπροστὰ στὸ κάθε ὄνομα ὅπως σὲ κόνισμα καὶ νὰ τὸ θές θαματούργο!

«Κίωτὸ» ἤθελε τὴν κάθε λέξη ὁ Καζαντζάκης. Ἄς εἶναι. Αὐτὰ θυδάσκει ὁ Νταμολίνος, κι ὁ ἀφηγητής — παιδί βεκατετράχρονο δταν ἀκούει τὸ μάθημα — ἀποδείχτηκε καλὸς μαθητής. Ὁσὸσο ὁ κ. Π. Πρ. καταλαβαίνει πὼς δὲν μπορεῖ νὰ συνταυτίσει τόσο ἀπόλυτα τὴ γλῶσσα μὲ τὴν ποίηση. Τί ἄλλο ἔχει νὰ προτείνει; Δυστυχῶς, τίποτα τὸ συγκεκριμένο. Μὲ τὸ στόμα τοῦ Νταμολίνου ὁμολογεῖ:

(...) Τὰ ὀνόματα δὲν φτάνουν νὰ κάμουνε τὴν ποίηση... (...) — Τί εἶναι ἡ ποίηση; Ἄς πῶ προσωρᾶς πὼς εἶναι ὁ πυρετός τῶν ὄντων καὶ τῶν πραγμάτων, τὸ ξάφνιασμα τῆς ψυ-

χῆς, ἡ τρομάρα τοῦ ἀνθρώπου μπρὸς στὸ μυστήριο τοῦ προορισμοῦ του... Ὅχι! Δὲν ξέρω! Ἡ ποίηση εἶναι τὸ μυστήριο τὸ ἴδιο, ὁ πυρήνας καὶ ἡ φεγγολογὴ ἐνὸς νέου πλανήτη, ποὺ δμως θυμίζει τὸ δικό μας...

Τέτοια πράγματα, ὅπως «τὸ μυστήριο τὸ ἴδιο», «ὁ πυρετός τῶν ὄντων καὶ τῶν πραγμάτων», «τὸ ξάφνιασμα τῆς ψυχῆς», «ἡ τρομάρα τοῦ ἀνθρώπου», μπορεῖ νὰ εἶναι π ο ι η τ ι κ ἄ, ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε π ο ι η σ η οὔτε π ο ι η τ ι κ ἡ. Ἐκεῖνο ποὺ μένει εἶναι τὸ «Δὲν ξέρω!». (Ἄς μὴ νομισθεῖ πὼς ἀπαιτοῦμε ὁπωσδήποτε ἓναν ὄρισμό τῆς ποίησης — πρὸς Θεοῦ! ἢ, ἔστω, ὁμολογία τῆς ποιητικῆς τοῦ κάθε ποιητῆ. Αὐτὴ εἶναι τὸ ἔργο του.) Ἀπὸ δῶ ξεκινάει ὁ γλωσσικός καὶ φολκλορικός φορμαλισμός τοῦ κ. Πρεβελάκη, ἡ μανιέρα.

Θᾶλεγε κανεὶς ὅτι αὐτὴ ἡ μανιέρα ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰ βαθειὰ ἀγάπη στὸ λαό, σὲ μιὰ τάση ἐπιστροφῆς τοῦ ποιητικοῦ ἀνθους στὴ μητρικὴ του ρίζα. Μὰ δὲν εἶναι. Τὸ ἀντικείμενο τῆς λατρείας εἶναι ἡ ἔκφραση — φετίχ, ἡ πλαστικὴ μορφή τῆς ἔκφρασης ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σημαντικό τῆς περιεχόμενου, μὲ ἄστρον τὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ κριτήριο.

Μὰ ὁ κ. Πρεβελάκης, δὲ θὰ ἐπιστρέφει, βέβαια, στὴν ἠθογραφία. Θέλει νὰ ἔχει ἰδέες καὶ προδληματισμὸ καὶ θέλει νὰ μᾶς ὑποβάλλει κάποιες σκέψεις — ἄλλοτε ἐνδιαφέρουσες, ἄλλοτε ὄχι —, νὰ μᾶς συγκινήσει καὶ νὰ μᾶς τρομάξει μὲ τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων, νὰ καταθέσει τὴ μαρτυρία του γιὰ τὴ μοῖρα τῆς γενιᾶς του. Ἐνδιαφέρεται νὰ πλάσει τύπους, ἀναζητῶναι τὸν πηλὸ τῆς ἐμπειρίας του, καίει τὸ φούρνο τῆς καρδιάς του. Ὅ,τι πετᾶίνει τὸ χρωστᾶει σ' αὐτό. Ὅ,τι δὲν πετᾶίνει πρέπει νὰ τὸ ἀποδώσει ἀπ' τὴν ἀρχὴ σὲ δυὸ αἰτίες: στὴν ἀσυγχρόνιστή, τὴν ἱρρεαλιστικὴ ἐγκυκλοπαίδεια τῶν ἰδεῶν του — ποὺ εἶναι μάλιστα καὶ ἀσπυθῆς, ρευστὴ — καὶ στὴν ποιητικὴ του, ποὺ εἶπαμε πὼς εἶναι φορμαλιστικὴ. Ἡ πρώτη τὸν ὑποχρεώνει σὲ ἀκροβατισμούς ἀνάμεσα στὸ γήινο καὶ τὸ ἀσπυθῆ (γιὰ νὰ μεταχειριστοῦμε τὴν καζαντζάκη ὁρολογία) σῶμα τῆς ζωῆς. Ἐδῶ πρέπει νὰ καθαρίσουμε κάτι. Δὲν εἶναι ὅτι δὲ ἀσπυθῆ τὸ ἀσπυθῆ αὐτὸ σῶμα στὴν ποίηση, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐννοοῦμε σὰν αὐθόπαρικο στοιχεῖο, τὸ ἐννοοῦ-

με σαν αντανάκλαση του βλίκου, σύλληψη, μορφή και όχι ούσια· απορρίπτουμε το δυϊσμό που εκφράζει. Η δεύτερη — ή φορμαλιστική ποιητική του — είναι υπεύθυνη για το στείο φολκλορισμό και την ωραιοπάθεια της τέχνης του.

Την κεντρική ιδέα του μυθιστορήματός του την διαλαλεί από τον τίτλο ως την τελευταία γραμμή του. Μία μελέτη θανάτου, αυτό είναι: ή ζωή, ή πράξη, ή ακέφη έχει μέσα, αυτό είναι ή τέχνη.

«Μυρίζει θανάτου τή δουλειά του γραμματικού», λέει βερπαλιστικά το δεκατετράχρονο αγόρι — ο κατοπινός αφηγητής.

Και ο Νταμιλίνος — ο διανοούμενος porte-parole του συγγραφέα, απαντά:

— «Ο ποιος μελετά το θάνατο (...) εκείνος και ααταλαβαίνει τή ζωή».

Την ίδια ιδέα εκφράζει ποιητικά και ή θεία Ρουζάκη, ή συμπυκνωμένη λαϊκή σοφία, με το λόγο της που γίνεται βασικό αξίωμα πάνω σ' όλη την ιστορία:

«Ο θάνατος βαστάει μιά λαμπάδα και μās φέγγει στή στροφή του μας».

«Ο θάνατος πλανιέται σ' όλη την ιστορία, που αρχίζει με θάνατο, τελειώνει με θάνατο και μιλάει συνέχεια για θανάτους και για το θάνατο. Ο θάνατος χωρίζεται σε ωραίο και σε άσχημο. Έδώ ο συγγραφέας παλλινδρμει ανάμεσα σε μιá σωστή και σε μιá σφαλερή αντίληψη. Και έβδαια υπάρχει ήρωικός θάνατος και ατιμωτικός ή άσχημος θάνατος. Ο πρώτος είναι ωραίος από την ήθικη άποψη του σκοπού, σαν υπέρτατη θυσία, ταλείωση της ήθικης όμορφιάς σ' ένα δικαιο άγώνα, ή σε μιá μεγάλη αγάπη. Π.χ: Η γιαγιά του αφηγητή «ταίριασε» στή ζωή της τέσσερα τραγούδια. Τα τρία ήταν μοιρολόγια για τους θανάτους των τριών γιών της. Το τέταρτο ήταν για το Άρχάδι, όπου έχασε τον τέταρτο γιό της. Μά εκείνον δεν τον έκλαιγε.

— Μά γιατί, θεία, δεν τον έκλαιψες;

— Έμ, το Άρχάδι, παιδί μου, ήταν δικαίος πόλεμος.

«Ως εδώ καλά. Μά ο συγγραφέας έχει και μιá καθιρά μυστικιστική, έσπετιστική αντίληψη για την όμορφιά του θανάτου, και μάλιστα αυτή τοποθετεί βαρύτερη πάνω στην ιστορία του. Ο θάνατος, μάς λέει ούτε λίγο ούτε πολύ, είναι ωραίος όταν ο φονιάς είναι ωραίος και λεθέντης (!) Η συμπλιώση με το θάνατο είναι τότε θανατή, μάς λέει, και πραγματοποιείται στην ιστορία. Και από ποιόν; Από ένα δεκατετράχρονο αγόρι, παρακαλώ. Και τί θάνατος; Από δεκάετα, δηλαδή ο ήλιθιώτερος δυνατός. Ο μικρός Γιωργάκης, ενώ απειλείται να ξεπληρώσει με τή ζωή του το φονικό που έκανε... ένας ξάδερφός του, δέ φοβάται σκεδόν απ' την αρχή και στο πέλος γυρίζει στους δρόμους του χωριού τα δρόδια γυρεύοντας να συναντήσει το φονιά του, που είναι μάλιστα λιποτάχτης στο δουνό και καταδίνει τα δρόδια δπλαισμένος στο χωριό. Φαντάζεται το φονιά του σαν Μιχαήλ Αρχάγγελο, κατά σύμπτωση τότε λένε μάλιστα και εκείνονε Μιχαήλ και είναι «ξανθός και άστραπόμορφος», όπως εκείνος. Κι όχι μόνο ο μικρός

αφηφάει το θάνατο, αλλά κι οι μεγάλοι δεν του εναντιώνονται σ' αυτό:

«Η θεία μου δεν καταδέχτηκε να μου γυρέψει να κρύδουμε. Έύριξα μέρα - νύχτα στο χωριό κι όπου άντάμωνα κανέναν απ' τους παράνομους, τον κοίταξα στα μάτια: «Γειά σου, γειά μου! Ποιόν γυρεύεις;» Έλεγα από μέσα μου. «Ήξερα πως τή στιγμή που θα πετύχαινα το Μιχαήλ θα κρινόταν ή ζωή μου. Βιαζόμουν να κριθώ».

Και παρακάτω ονειρεύεται την όμορφιά του θανάτου του:

«Από το Μιχαήλ περίμενα κάτι άγνώριστο, μιάν άστραπή, μιá δοκιμασία — δεν ξέρω κι εγώ πως να το πω! Τήν άπαντοχή μου τήν ψύχωνα μιá άνείπωπη έλπίδα. (...) Άς τον είχα δει να φέγγει και ν' άστραφτοκοπά καθώς στο κόνισμα. Να μοιράζει το θάνατο μέσα στο φως!»

«Άς μή νομιστεί όμως ότι το παρουσιάζει το παιδί ο συγγραφέας σαν άρρωστημένο ψυχικά. Κάθε άλλο. Μιλάει για το παιδί σε πρώτο πρόσωπο, το αντιπροσωπεύει και το παρουσιάζει σαν έκλεκτο της μοίρας και της ποιήσης... Αυτές είναι: αντίληψεις — ιδέες του παιδιού κάτι σαν... υπέρτατη αισθητική του:

Κάποτε είχα δει ένα γεράκι να χυτρίζει μέσα στην αυλή μας και ν' αρπάζει στα νύχια του ένα κλωσόπουλο. «Γιατί δεν το γλιτώσε, καημένε;» με ρώτησε ή θεία. «Να το γλιτώσω;» Δέ μου 'χε περάσει από το νου: είχα θυμασθεί από τή μεταμόρφωσή του. (!)

Επιμείνουμε στο θέμα του θανάτου γιατί κυριαρχεί σά σκιά στο βιβλίο και ή προσωποή του, ή γειννιάσή του σαν το αξιολογώτερο δίωμα. Πάνω σ' αυτό ζυγιάζεται και ή φιλοσοφική του στάση και ή άντοχή της αισθητικοποιημένης αλήθειας του. Ψέματα! κρυγάζουν από μόνες τους οι παραπάνω γραμμές του. Ψέματα και ντροπή για τον Ηρεδελάκη! (Και όχι λιγώτερη για κείνους που δράδευσαν, με κρατικό έραδειο μάλιστα, το βιβλίο αυτό, κι ως έχει και αλήθεια μέσα του, κι ως μήν είχε κανένα άλλο ψέμα.)

Με τέτοια κυρίαρχη αισθητική αντίληψη και με τέτοια κεντρική ιδέα μπορεί να γίνει στέρεο μυθιστόρημα; Νομίζουμε όχι, αλλά θα δούμε. Άς πάρουμε την υπόθεση:

Σε μιá πόλη της Κρήτης πρώτα. Σ' ένα αστικό σπίτι έρχεται το μήνυμα πως ο στρατευμένος πατέρας πνίγηκε καθώς επέστρεφε στο νησί. Η μητέρα κλείνεται στή θλίψη της, άρνιέται να μιλήσει ακόμα και στο παιδί της. Το παιδί άρρωσταίνει για δρομάδες και πάνω στην άνάρρωσή του ή μητέρα το δγάζει περίπατο με τ' άμάξι, σε μιá άγρια, απόκρημνη άκρογαλιά που είχαν πάει κι άλλοτε με τον πατέρα. Συναντούν ένα ξόδι. Φτάζουν. Η κυρά φαίνεται πως έχει τήν πρόθεση ν' αυτοκτονήσει, παίρνοντας μαζί της στο θάνατο και το παιδί. Μά αλλάζει γνώμη, επιστρέφει, αφήνει το παιδί στο σπίτι, ξαναγυρίζει στην απόκρημνη παραλία και αυτοκτονεί μόνη της. Το παιδί ξαναπέφτει στην άρρώστεια. Όταν γίνεται καλά έρχεται ή θεία του (άδελφή του πατέρα του) και το παίρνει στο χωριό. Είναι πόλεμος (δ Α' Παγκόσμιος). Το παιδί μαγεύεται από τή ζωή του χωριού και από τή θεία

Ρουζάκη που τρέχει σαν παύση της. Έχεινη είναι η πιο οξυμένη γυναίκα του χωριού. Οι μέρες περνάνε διορφα, με πάντα κάτω από τη μακρινή σκιά του πολέμου και του θανάτου. Τα γράμματα απ' το μέτωπο φέρνουν τη χαρά αλλά και τα μοιρολόγια. Κι ωστόσο ο θάνατος ξαναφίγγει πάλι τον κλοιό του γύρω από τα κεντρικά πρόσωπα. Ο ξάδερφος Λευτέρης, γιός της θειά Ρουζάκη, σκότωσε στο μέτωπο το μεγάλο γιό της Σπιθούραινας, τυχωριανό του πάνω σε μια συμπλακή, αιμυρόμενος. Δικάζεται κι αθώνεται. Μά η Σπιθούραινα δρκίζεται έκβληση. Οι φοβέρες πάνε κι έρχονται, στην πιο όμη κι απάνθρωπη γλώσσα. Ωστόσο, ο Λευτέρης που έκανε το φονικό, πιάνεται αιχμάλωτος από τους Βουλγάρους και σε λίγο πεθαίνει στην αιχμαλωσία. "Ολ' αυτά, με πολλά «ψυχανεμίματα», δνερα, ακόμα και τηλεπάθεια. (Η θειά Ρουζάκη βλέπει το γιό της ολοζώντανο μπροστά της την ώρα που εκείνος πεθαίνει στην αιχμαλωσία). Θά νόμιζε κανείς πως η θεντέτα σταματάει εκεί, μια που ο πόλεμος στέκεται πάντα σκληρότερος κι από την πιο άγρια ατομική έκβληση. Μά όχι. Η Σπιθούραινα παραγγέλνει στη θειά Ρουζάκη να έτοιμάσει τα «νεκρικά» του ανιψιού της, μια που αυτός αντιπροσωπεύει τώρα το σόι. Σε λίγο, ο μικρός γιός της Σπιθούραινας λιποτακτεί και σμίγει τους παράνομους στο δουνό, που αρνούνται να πολεμήσουν με το πρόσχημα ότι δεν κωδερνάει το κόμμα τους. Οι λιποτάκτες μπαμποθαίνονται λούτερα στο χωριό με τα δπλα, κάνουν νταηλίκια και ξευτιλίζουν τη χωροφυλακή. Ο θάνατος του μικρού είναι ζήτημα χρόνου. Και τότε, η θειά του δεν τον απομακρύνει από το χωριό, όπως θά ήταν το φυσικότερο πράμα του κόσμου, ούτε και τον προσυλάει, αλλά, όπως είδαμε, τον αφήνει να πηγαίνει γυρεύοντας. Η μόνη δικαιολογία που της επιτρέπει ο συγγραφέας είναι ότι, ενώ κι εκείνη φοβόταν για τη ζωή του μικρού, είχε... προαισθήματα πως θά ζούσε πολλά χρόνια. Άγνωφαίνεται μάλιστα και το τέλος της ιστορίας, γιατί η θειά μαζί με το προηγούμενο προαισθήμα έχει κι ένα άλλο: ότι αυτή θά πεθάνει θάνατο «ώραίο», ότι είναι η τελευταία της άνοιξη, ότι δεν θά κάνει λαμπρή και τα τοιαύτα, που ενισχύονται μάλιστα από ανάλογα δνερα. Ο άγνωστος, έστω κι αν δεν είναι άλαφροίτικιος... προαισθάνεται κι εκείνος ότι η θειά θά πεθάνει σώζοντας τη ζωή του μικρού, γιατί ήρθε έχει πληροφορηθεί επανειλημμένα ότι τα προαισθήματα της θειάς πάντοτε επαλήθευαν. Μάλιστα ο συγγραφέας περιφέρει το μικρό στους δρόμους προς συνάντηση του Αρχάγγελου ή Μιχάλη της Σπιθούραινας. "Ολοι είμαστε βέβαιοι όχι μόνο ότι θά ζήσει — γιατί αυτό είναι ολοφάνερο, αφού ο μικρός είναι άφηγητής της ιστορίας και οι νεκροί δεν αφήγούνται — αλλά και περί του ότι θέν θ' ανοίξει η μύτη του, αφού η θειά είναι τόσο σίγουρη. Έτσι και γίνεται.

Στο μεταξύ, ο μικρός — στα 14 χρόνια του — έχει κατακτήσει τρεις κοπέλλες, που τον έχουν έρωτευθεί παράφορα. Η πρώτη είναι μια μυστηριώδης νεερά υπαρκή (16 χρονών) που μιλάει σαν Πυθία και κινείται σαν κουρδισμένη από κάποια θεότητα, μέσα σε μια άχλυ που δημιουργεί ο συγγραφέας γύρω της με πολύ κοινά καπνογό-

να. Μια προσωπικότητα περίεργης εμπνευσής, μεταξύ φιγούρας Ιπποτικού αναγνώστματος και βακρύδρεχτου ρομάντσου, μυθολογική μεταστροφή στα καθ' ήμας, παρθένα των θράχων, πρόδρομος των υπαρξιστριών της Μονιάρτης ή κάτι τέτοιο ή τίποτα απ' όλα αυτά. Στα δεκάξη της είναι έρωμένη του Νταμολίνου, σημαδεμένη από το θάνατο κάνει εθύλλιο με το Γιωργάκη, και φαίνεται να έχει μια τρομερή ιδεαλιστική συγκρότηση όπως και μια πικρότατη γέψη από τη ζωή. Της κρατάει κι αυτήνης λαμπάδα ο θάνατος και της φέγγει, καθώς φαίνεται. Η μόνη της έξιλέωση είναι ότι τη σκοτώνει ο αγαπημένος της σε τροχαίο δυστύχημα.

Η δεύτερη κατάκτηση είναι η Κοκκινοχειλού, όνομα και πράμα, ή ένσάρκωση του θηλυκού κατὰ την πιο γνήσια καζαντζακική μανιέρα. Αγαπητικιά του μακαρίτη του Λευτέρη, μετά του Νταμολίνου — και όμως παρθένα — ρίχνεται και στο μικρό αλλά απογοητεύεται. Τρίτη και ολοκληρωμένη κατάκτηση, ή Άγγελική, επίσης όνομα και πράμα μια καλλονή, λεβεντοκοπέλλα λιονμαζώχτρα, που από την πρώτη μέρα της γνωριμίας δέχεται το μικρό στο κρεβάτι της κι από τότε τους βρίσκει πάντα ή αυγή άγκαλιά. Η θειά τ ά π α ν θ' ο ρ α, αλλά θέν επαιδαίνει παρά μόνο για να παρηγορήσει το μικρό στο τέλος. "Όχι κι άσχημα για έν' άγοράκι, σε βουνίσιο κρητικό χωριό μάλιστα. Μά σά να φανήκανε στο συγγραφέα λίγες οι κατακτήσεις του νέου, μάς πληροφορεί με τρόπο ότι ακόμα δυο τουλάχιστον κοπέλλες του χωριού αυτόν είχαν στο νοῦ όταν μοιρολογούσαν.

Στην ιστορία όχι άσήμαντο ρόλο παίζει ο Νταμολίνος. Τι είναι ο Νταμολίνος; Ο όφιος που προσφέρει το μήλο της γνώσεως στον άθωο, ή ανωτερότητα και ή κατάρτα του ανθρώπου, το πνεύμα. Ένα πνεύμα βαθιά ιδεαλιστικό που καταλήγει στον άγνωστικισμό και στον πεσιμισμό με την άπαραίτητη ήρωική απόχρωση. Για να βρεθεί στο χωριό, γίνεται εξόριστος, με την κατηγορία ότι έφοδίαζε τα γερμανικά υποδρόχια (!..) "Ίσως μ' αυτό υποδηλώνεται και ή πνευματική καταγωγή του από τη γερμανική φιλοσοφική νεοκινετισία. Συνάπτει περίεργη φιλία με το μικρό και — παρόλο το κεράτημα — αυτοδριόξεται πνευματικός του, παρακολουθεί το πνεύμα του μικρού και τον εισάγει στα μυστήρια της άμορφιάς και της γνώσης με άποφθέγματα και παρατηρήσεις. Άγνωστο γιατί, τον ξεχωρίζει από την αρχή σαν έκλεκτο της ποίησης. Άλλά υπάρχουν τόσα γνωστά — άγνωστα μέσα σ' αυτό το βιβλίο. Σχεδόν τίποτα δε γίνεται που να μην έχει προαναγγαλθεί με πάμπολλα σημάδια, οίωνούς, μυστηριώδεις προειδοποιήσεις, ψυχανεμίματα και τα τοιαύτα. Ο χρόνος είναι σαν εκείνα τα σκακάρια των παλιάτσων του τσίρκου, που φοριούνται στο άφε - σθήσε το μέσα - έξω, πολλές φορές μάλιστα στον άέρα. Ο συγγραφέας είναι ένα είδος μόντη που κατέχει σε πάντα και που, έτσι, είναι και ανεύθυνος για τον πεσιμισμό του: τίποτα δεν μπορεί ν' άγγίξει!

Η θειά Ρουζάκη είναι άναμφισβήτητα μια σίερα μορφή. Παρ' όλιγο ο κ. Πρεβελάκης θά δημιουργούσε ένα τύπο άθάνατο στην λογοτεχνία μας: "Αν την έκανε λιγότερο άλαφροίτικη και λιγότερο μοιραία. Για όνομα του θεού!

Ἄς ἦσαν καὶ κάτι ποῦ νὰ μὴν τὸ ἤξερε, ἢ νὰ μὴν τὸ ψυχανεμιζόταν. Ἡ τόση τῆς σοφία καὶ οἰκουριὰ καταντάει βαρετὴ στὸ τέλος. Ὁστόσο εἶναι πλασμένη μὲ πολὺ ἀγάπη καὶ μὲ πολὺ μεράκι. Ἀπὸ «κρέας» καὶ «ἴσκιο», χωματένια καὶ πύρινη, ὁ λ ὁ κ λ η ρ η. Ἀπὸ τὰ πλάσματα ποῦ χωρὶς ἔπαρση, καὶ ἥρωική πόζα, μὲ ταπεινώ- σῃ καὶ ἀντρέια ἀναλαβαίνουν τὴν εὐθύνη τῶν ἀδελφῶν τους. Δὲν μποροῦν νὰ κάνουν διαφορετι- κά, ἀπὸ μέσα τους ξεχειλίζει τὸ περίσσευμα. Ἡ πίστη τῆς εἶναι παγανιστικὴ καὶ πανθειώτικὴ ἀλλὰ νομίζει πὼς εἶναι ἡ ὀρθοδοξία, μιὰ ἀγία τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, ἀπὸ τίς τόσο ἀγνωσμένες. Νὰ πὼς τὴν προσδιορίζει ὁ συγγραφέας:

Κάπου - κάπου, μέσα στοὺς τυραννισμένους, βρίσκεται καμιά θεῖα Ρουσάκη. Γεννιέται μὲ τὴν ἔγνια τους μέσα στὴν ψυχὴ τῆς. Κλείνει τὰ μάτια τῆς στὸν ξύπνο τῆς, κι ἀκούει τὸν πόνο τους νὰ τὴ σπάζει. Κάνει νὰ κοιμηθεῖ, κι ὁ ὕπνος τῆς εἶναι γκαστρωμένος ἀπὸ τὰ μελ- λούμενα. Στουχειώνας μέσα στὰ χωριά, γλυκαί- νει τὰ νερά, κάνει τὸν καιρὸ συγκρασιτὸ, κουθεντιάζει μὲ τ' ἀλογα ζῶα καὶ τοὺς ἀ- γίους. Στὸ νοῦ τῆς ἔχει θυὸ μονάχα ἔγνοιες: τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο. Ὅλες τίς ἄλλες σκοτοῦ- ρες τοῦ φεύγη ἀόμιου τίς ἔκαψε μέσα τῆς ἡ θεϊκὴ φωτιά. Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἴναι ἀτάραχη, δταν δέχεται μέσα στὴν ψυχὴ τῆς τίς τρομά- ρες, τοὺς πόθους, τὰ ψυχανεμίσματα τῶν ἄλ- λων. Ἡ Ἐκκλησία δὲν τὴ θέλει, ἔξοδ ἂν εἶναι κάποιος ταπεινὸς παπάδες, ἀλαφροστολχειωτοὶ καθὼς αὕτη. Ἡ ἐξουσία τὴν πολεμᾷ. Ἡ κοι- νωνία δὲν τὴν ξέρει. Ὅμως ἐκείνη εἶναι τὸ ἀλάτι ποῦ δὲν ἀφήνει τὴν πλάση νὰ σαπίσει. Εἶναι ἡ πέτρα ποῦ πατάει ὁ ἄνθρωπος νὰ δεῖ πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του. Εἶναι, καθὼς μοῦ τὸ 'πε — ἂν τὸ θυμᾶστε — ὁ παπα - Γιάννης, τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ πάνω στὴ δημιουργία του.

Σ' αὐτὲς τίς γραμμές, ποῦ δὲν ἦσαν καὶ ἀπα- ραίτητες, φαίνεται καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς καὶ ὁ ἰδανισμὸς τῆς, σὴν μυθικοῦ προσώπου. Φαίνεται ποῦ ἡ ἔμπνευση τοῦ δημιουργοῦ τῆς ὑπῆρξε ἐ- ξαιρετικὰ εὐτυχημένη καὶ ποῦ ἔσφαλε, κατα- στρέφοντας τὴν ἀνθρώπινη συμμετρία τῆς μὲ τὴν ἐπέμβαση μιᾶς μεταφυσικῆς ὠραιομανίας. Ἀνιχνεύοντας τὰ ἀπόρητα τῆς μυθοπλασίας τοῦ κ. Πρεβελάκη, πρέπει νὰ προσθέσουμε θυὸ ἀκόμια στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν προσωπικότητα τῆς θεῖας Ρουσάκη. Τὸ εἶναι ἡ μυθολογικὴ τῆς συγκρότηση, ἡ πυξίδα τῆς ἂν θέλετε. Ἐκφρά- ζοντας τὴν πανάρχαια πείρα καὶ φρόνηση τοῦ ἀν- θρώπου τῆς γῆς ἔχει μύθους ἔπαρκεις γιὰ νὰ αἰ- σθάνεται ἀπόλυτα ἰσορροπημένη μέσα στὴν πλά- ση τῆς καὶ ν' ἀντιμετωπίζει τὰ προβλήματα ποῦ συναντάει. Τὸ ὑπόλοιπο τὸ γεφυρώνει μὲ τὴ δη- μιουργικὴ φαντασία τῆς. Ξέρει τὸν κατάλληλο μῦθο γιὰ τὴν κάθε περίσταση, τὸ κατάλληλο γνω- μικό ἢ παροιμία, ἢ ξέρει νὰ κάνει ἡ ὄσια παρα- μύθια. Τὰ ὄνειρά τῆς ὁ ὄνειροκρίτης τῆς λ.χ. εἶναι δολοκλήρη μυθολογία. Γνωρίζει τὴ λεπτομέ- ρεια τῆς φυσικῆς ζωῆς καὶ ξέρει νὰ διδάσκεται ἀπὸ τὴ φύση τὴν ὁποία ἀντιλαμβάνεται σὴν κά- τι χιλιόζωντανο καὶ ἔλλογο. Ἡ κάθε κουθέν- τα τῆς εἶναι ἀτόφιο λαϊκὸ μάλαμα. Ἐξαιρετι- κά ἐφοδιασμένος ὁ συγγραφέας σ' αὐτὸ τὸν το-

μέα, πραγματοποιεῖ ἀριστη ἐπίδοση. Τὸ ἄλλο στοιχεῖο εἶναι ἡ τοποθέτησή τῆς στὴν τραγω- δία. Ἐπρεπε κιόλας νὰ τῶσουμε πεῖ, ὅτι ὁ συγ- γραφέας συγκροτεῖ τὴν ἱστορία του δίνοντας τῆς μερικὰ ἀπὸ τὰ γνωρίσματα τῆς ἑλληνικῆς τρα- γωδίας: Ἡ θεϊκὴ δούληση ποῦ βαρύνει πάνω στὰ ἀνθρώπινα σὰ μοῖρα, ἡ μονολοθική διαγραφή τῶν τύπων, τὰ προαγγέλματα, ἡ κυριαρχία τοῦ διαλόγου, οἱ ἀπὸ μηχανῆς θεοὶ κ.λ.π. Σ' αὕτη τὴν τραγωδία ἡ θεῖα Ρουσάκη δὲν ἔχει τὸ ρόλο τῆς τραγικῆς ἥρωιδας — μὲ ἐξίρεση τὴν τελι- κὴ τῆς πράξη — ἀλλὰ τῆς κορυφαίας τοῦ χο- ροῦ. Πέρα ἀπὸ τὸ ὁποιοδήποτε ἀτομικὸ τῆς γνώ- ριμα, εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος κι ὁ ἀπόστολος τῆς μετριοπάθειας.

Βλέπουμε κιόλας πόσο βαρυφόρως, ὄχι σὲ περιεχόμενον, μὰ σὲ συμβολισμοὺς καὶ ἐνοχρώσεις τὴν ἄτυχη γυναίκα ὁ συγγραφέας. Θέλησε νὰ μᾶς ἐπιστημάνει τὸ ρόλο τῆς. Εἶναι ἀληθινότατη, τραγικὴ, ἀπίστευτα συγκινητικὴ αὕτη ἡ φρόνημη γυναίκα ποῦ κρατᾷ τὸ ἀνθρώπινο μέτρο τοῦ πάθους δταν, μαθαίνοντας τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ γιοῦ τῆς, ξεσπάει:

... Θέλω νὰ ζήσω... Θέλω νὰ πάω νὰ καῶ μπρὸς στοὺς Μεγάλους τοῦ Κόσμου! Θὰ ρωτή- σω τὸ Λοῦζο ποῦ δουλεύουνται, θ' ἀλλεϊφτώ ὀ- λάκωρη μὲ κερτάμι καὶ θὰ πάω νὰ καῶ μπρο- στά τους... Τί λέω; Δὲ θὰ πάω μοναχὴ μου! Θὰ ξεσηκώσω τίς μανάδες ποῦ χάσαν τὰ παι- διὰ τους στὴ φωτιά καὶ στὰ βασανιστήρια (ἔ- δω ἕνας κόμπος ἐπιμύθε τὴ φωνὴ στὸ λαϊμὸ τῆς), θὰ κάμουμε γύρω στοὺς Μεγάλους τοῦ Κόσμου μιὰν ἀλυσίδα, καὶ θὰ κοῦμε ζωντα- νές!

Ὅταν ὅμως τὴ φέρνει κάπως σὴν κορυφαία ἐ- νὸς ἀόρατου χοροῦ μανάδων νὰ μιλάει στὸ Βενι- ζέλο — στὸν ὕπνο τῆς — μὲ τὴν ἐπίγνωση πὼς «μιλάει γιὰ τίς μανάδες», ἡ θεῖα Ρουσάκη γί- νεται σχηματικὸ πρόσωπο. (Ὁ Βενιζέλος φαίνε- ται πὼς εἶναι μοιραῖο πρόσωπο γιὰ τὸ ἔργο τοῦ κ. Πρεβελάκη. Μόλις ἐμφανιστεῖ στὶς σελίδες του, ἡ ποιότητα πέφτει κατακόρυφα). Δοκιμά- στε νὰ πεισθεῖτε ἀπὸ τὰ παρακάτω:

— Ἀχ, παυθί μου, ἔρχεται στὸν ὕπνο μου (ὁ Βενιζέλος) καὶ μὲ πιλατεύει. «Μπορεῖς», μοῦ λέει «νὰ τρώς καὶ νὰ κοιμᾶσαι, δταν ξέ- ρεις σκλαδωμένα τ' ἀδέλφια σου; Στὴν Ἡπει- ρο, στὰ Δωδεκάνησα, στὴ Μικρασία, βρίσκονται Ἕλληνες στὶς ἀλυσίδες. — Ἐγὼ ἴμαι μάννα, ἐ- σὺ πολιτικός: δὲ θὰ συμφωνήσουμε. — Ὁ κα- λὸς πολιτικός θὰ σᾶς κάμει, ἐσᾶς τίς μανά- δες, νὰ πεῖτε: βλοστημένη ἡ ὠρα ποῦ γέννησα ἀρσενικά! — Τὸ εἶδαμε ὅστερα ἀπὸ τὸ 12. Πή- ρατε τὸν καρπὸ, τὸ θέντρο τὸ λημονήσατε. — Ξέρω χαροκμμένες μανάδες ποῦ ζητιανεύουν γιὰ νὰ ζήσουν. — Τὸ κράτος μας εἶναι φτωχὸ, τὸ ἔθνος μας μεγάλο. Μὴν τὰ ρίχνετε ἀπάνω μου δλα τὰ στραβά. — Ἐγὼ εἶνα εἶδα: ἄλλοι σκάψαν καὶ κλάδεψαν, κι ἄλλοι ἤπιαν καὶ μέ- θυσαν. — Ὅχι! μὴν τὸ λές αὐτὸ γιὰ μένα, κυ- ρά - Ρουσάκη. Ἐγὼ εἶμαι ἕνας ἀπὸ σᾶς. — Δὲ σὲ γνωρίζω: τὰ μάτια μου εἶναι θολωμένα. — Τὸ βλέπω ἦρθα σὲ ἄσχημη ὠρα. Μὰ σ' ἀ- κούσα νὰ ἴλές πὼς μόνο τὸ Ἀρκάδι ἦσαν δι- καιὸς πόλεμος καὶ μὲ πήρε τὸ παράπονο. — Τί περιμένεις; Ν' ἀκούσεις καλὸ λόγο ἀπὸ μιὰ

μάννα πού ήπιε τὸ φαρμάκι; —Κι ἐμένα μὲ πο-
τίζουν τῆς πικροδάφνης τὸ ζουμί. Τί νομίζεις;
—'Εσύ 'σαι ἄντρας. Τρέχεις ὅπου ἀστράφτει
καὶ βροντᾷ. 'Εγὼ εἶμαι γυναίκα. Πάω τῆ στρα-
τα μου, καὶ δὲ βλέπω παρὰ τῆ μύτη τῶν πα-
πουτσιῶν μου. —Τὸ λές ἐσύ αὐτό, κυρά - Ρου-
σάκη, πού πόθητες νὰ δαίς τ' ἄορατα; —Μὴ μὲ
κοιτᾷς ἐμένα. Μιλῶ γιὰ τίς μανᾶδες...».

Ἄναλύσαμε σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ μῦθο καὶ
τὰ κύρια πρόσωπα τοῦ ἔργου. Τὸ κάναμε γιὰ νὰ
δοῦμε πὸς τοποθετοῦνται, πῶς σαρκώνονται οἱ ἰ-
δέες τοῦ συγγραφέα. Εὐδαμὲ πόσα ἀπίστευτα καὶ
ἀπίθανα ἔχει αὐτὴ ἡ ἱστορία, ἐνῶ ἀπὸ μιᾶ ἀνά-
κριση τῶν προσώπων μπροστὰ στὴ ζωὴ μόνο ἡ
θεῖα Ρουσάκη δικαιούται νὰ ἐπιζῆσει ἀπορρίπτον-
τας κι αὐτὴ τὸ περίσιο φορτίο.

Τί φταίει; Πρῶτα φταίει τὸ ψέμα καὶ ἡ νοση-
ρότητα τῆς κεντρικῆς θεωρίας: ἡ ζωὴ εἶναι μ ε -
λ έ τ η θ α ν ά τ ο υ καὶ αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ πρά-
ξη καὶ ἡ σκέψη καί, προπαντός, ἡ Τέχνη. Ὁχι,
ἡ Τέχνη εἶναι: μελέτη ζωῆς, καθὼς καὶ ὁ στοχα-
σμός — ἡ φιλοσοφία —, ἡ πράξη — ἡ ἱστορία.
Ἡ κορυφαία ἐκτίναξη τοῦ στοχασμοῦ καὶ τοῦ
συναίσθηματος, ἡ ὀργάνωσή τους σὲ ἔργο τοῦ μυα-
λοῦ ἢ ἔργο τέχνης, ὅπως καὶ ἡ μεγάλη πράξη
εἶναι μιᾶ κρυφὴ ἀθανασία, ἐναντίον τῆς
φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου καὶ σ' αὐτὴ ὀφείλεται ὁ
πολιτισμός.

Μιλῆσαμε παραπάνω γιὰ τραγωδία. Ἄλλὰ τί
τραγωδία νὰ γίνει μὲ τό: «ὁ θάνατος βαστάει
μιὰ λαμπάδα καὶ μᾶς φέγγει στὴ στρατα μας»;
Ποῦ εἶναι τὰ ἀδυνατέα πάθη τῆς τραγωδίας, ἡ
ἐκτροπὴ καὶ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἠθικοῦ ρυθμοῦ,
τὰ πανανθρώπινα ἰδανικά, ἡ λύτρωση; Μήπως
εἶναι ἡ ἀθλία βεντέτα πού ἀπειλεῖ ἓνα μικρὸ
ἄγορι, ἡ τερατώδης συμφιλίωση τοῦ παιδιοῦ μὲ
τὸ θάνατο, τὰ ψυχανεμίσητα καὶ ἡ ὑποταγὴ ὀ-
λων στὴ μοίρα χωρὶς ἀντίσταση; Πῶς νὰ γίνει
μυθιστόρημα μὲ πρόσωπα — προσχήματα; Ντα-
μολίνους, Ἀλίκες, Κοκκινοχειλοῦδες; Τὰ πρόσω-
πα ἐδῶ ὑπάρχουν γιὰ νὰ κουδεντιάζουν κι ὄχι
γιὰ νὰ παίρνουν μέρος σὲ κάποια δράση. Ἡ σχη-
ματοποίηση εἶναι καταφανής: **Θ ε ι ᾶ Ρ ο υ -**
σ ᾶ κ η = ἡ μητρικὴ ρίζα τῆς ζωῆς πού ἀπ'
αὐτὴ θὰ θυζᾷξει ὁ ποιητὴς τὴν πιτιά τῆς γνώ-
σης καὶ τῆς ἀγάπης. **Ν τ α μ ο λ ί ν ο ς** =
τὸ ἄλλο μισὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ποιητικὴ
ὠρίμανση, ἡ πίκρα τῆς αὐτογνωσίας καὶ ἡ ἀπελ-
πισία τῆς. **Ἄ λ ί κ η** = τὸ ἀφταστο ἰδανικό,
πού πέφτει κανεὶς στὸ τέρμα τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν
κατάκτησή του, ἡ ἐξαθλίωση τῆς γυναίκας καὶ
ἄλλα τινά. **Κ ο κ κ ι ν ο χ ε ι λ ο ῦ** = τὸ γό-
νυμο καὶ ἄγριο θηλυκό, ὁ «δοῦρκος τῆς σάρκας»
καὶ τὰ γνωστά — ἴδε Καζαντζάκη. **Ἄ γ γ ε -**
λ ι κ ἦ = κάτι ἀνάμεσα στὴν Ἀλίκη καὶ τὴν
Κοκκινοχειλοῦ, πού ἱκανοποιεῖ τὸ ἀνθρώπινο μέ-
τρο, κ.λ.π.

Φυσικά, οὔτε ἡ πεισιθάνατη καὶ κακομοίρικη
— ἡ δῆθεν ἥρωική — θεωρία, οὔτε ἡ συμβατικὸ-
τητα τῶν προσώπων μᾶς κάνουν νὰ μὴ βλέπου-
με ὅ,τι καλὸ ἔχει τὸ βιβλίο. Πολλὲς φορὲς ἔτυχε
νὰ ποῦμε, ὅτι στὴ λογοτεχνία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ
τίς προθέσεις τοῦ δημιουργοῦ καὶ τὴν ἀρχικὴ ὠ-
θησὴ τῆς ἐμπνευσης, ἡ ζωὴ, ἡ ἀλήθεια μάχονται
καὶ διεκδικοῦν ἐπιθυμὴ μὲ ἐπιθυμὴ τὸ ἔδαφος
τους. Κι αὐτὸ συμβαίνει γιὰ τὴν ἀπὸ τὴν μιᾶ μεριά ἢ

πνευματικὴ συγκρότηση ἐνὸς δημιουργοῦ δὲν εἶ-
ναι ἀποτέλεσμα μιᾶς καὶ μόνης καταβολῆς καὶ
ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰτὶ ὁ δημιουργός, ὑποχρεωμένος
νὰ μᾶς ἀποδείξει ἢ νὰ μᾶς πείσει γιὰ τὴν ἀλή-
θεια του, ἀνακαλεῖ ἀπόψεις μνημῆς ἀπὸ τὴν ζωὴ,
ἢ κινητοποιεῖ τὴ μνήμη τῆς φαντασίας πού συλ-
λαβίζει τὴ μαγικὴ φλυαρία τῆς ἀπὸ βιωμένες
ἀποσπασματικὲς εἰκόνες ἢ μόρια εἰκόνων, κατα-
γραμμένα στὸ ἀσυνείδητο.

Ἔτσι, στὸν **Ἡ λ ι ο τ ο ῦ θ α ν ᾶ τ ο υ**
ἔχουμε ἀρκετὲς καλὲς σελίδες, καλὲς ιδέες, ἀλη-
θινὴ συγκίνηση, ἀτόφια κομμάτια, πού μερικὰ
θὰ μπορούσαν νὰ σταθοῦνε καὶ σὰ διηγήματα. Θὰ
σημειώσουμε ἐνδειχτικὰ τὴ συνάντηση καὶ συ-
ζήτηση τῆς θεῖα Ρουσάκης μὲ τὸ δραγάτη (σ.
107 - 109), τὴν περιγραφή τοῦ καφενεῖου τοῦ
χωριοῦ καὶ τῆ συζήτηση τῶν γερόντων (σ. 116 -
120), τὸ ἀπλοϊκὸ μάθημα ἀστρονομίας τῆς θεῖας
(σ. 157 - 158), τὴ σκηνὴ τῆς χριστιανικῆς συνα-
δέλφωσης τῆς θεῖας - Ρουσάκης μὲ τὸ Βούλγαρο
αἰχμάλωτο (σ. 181 - 185), τὴ σκηνὴ τῆς ἐπί-
τάξης τῶν ζῶων ἀπὸ τὸ στρατὸ (σ. 246 - 253),
τίς σελίδες τοῦ ἀρθεροκαμίνου μὲ τοὺς καμινι-
ραῖους καὶ τὴν κλεψιά τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου,
καθὼς καὶ τὴν ἐπιστροφή του (σ. 267 - 278), τίς
σελίδες γιὰ τοὺς λιποτάχτες, καὶ γιὰ τὸ Σπύρο
τῆς Μύρτικας (σ. 331 - 336 κ.ᾶ.), τὸ συναπάν-
τημα τῆς θεῖας μὲ τὴν ἀνοιξη καὶ μὲ τὰ παλι-
κάρια πού πᾶνε νὰ καταπαχοῦν στὸ στρατὸ (σ.
358 - 362).

Αὐτὲς οἱ καλὲς σελίδες πνίγονται δυστυχῶς μέ-
σα στὴν ψευτιά τοῦ ἐσωτερικοῦ μῦθου, τὴν ἐξιδι-
κίτευση, τὴν ὠραιοπάθεια, τὸ μανιεριστικὸ φορκ-
λορισμὸ (τὸ φορκλόρ γιὰ τὸ φορκλόρ), μέσα σὲ
ἀφθονία κακῆς σάλτσας ἀπὸ φιλολογία, γλυκα-
σμούς, βερμπαλισμούς καὶ καζαντζακισμούς.

Ὅλο τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου ἀποβάλλεται
διὰ δοῆς μιᾶ πού δὲν ἔχει μάλιστα καμιά σχέση
μὲ τὰ παρακάτω. Κάπου τριάντα σελίδες ἀφιερῶ-
νονται σὲ μιᾶ παράξενη εἰσαγωγή, ἱμιτασιὸν κα-
κοῦ ἀγγλικοῦ μυθιστορήματος, ὅπου φανερώνεται
ψυχογραφικὴ καὶ ἐξπρεσιονιστικὴ διάθεση μαζί
μὲ μιᾶ λιπόθυμη ὠραιοπάθεια καὶ νοσηρότητα.
Τὸ ἐξωτερικὸ τοπίο καὶ τὸ σπίτι, ὅπως καὶ τὰ
ἦθη, οἱ χαρακτήρες, ἡ ψυχολογία τῶν προσώπων,
θὰ μπορούσαν κάλλιστα νὰ τοποθετηθοῦν στὴν
Οὐαλλία, ὅπου χωρὶς νὰ πάθουν τίποτα, θάχαν νὰ
ὠφεληθοῦν. Εἶναι ὁμοῦ σὲ πόλη τῆς Κρήτης, στὴ
δεύτερη δεκαετία τοῦ αἵωνα μας, μὲ δέρους Κρη-
τικοὺς κι ὄχι ἄλλοδαπούς.

Ἔχει συμβαίνει πολλά σπαραξικάρδια. Μιᾶ
πονεμένη γυναίκα — πού ἔχασε τὸν ἄντρα τῆς —
ρωτιέται ἀπὸ τὸ παιδί τῆς:

«—Μανούλα! Μ' ἀγαπᾷς;»

Κ' ἐκείνη ἀπαντᾷ:

«—Δὲν ξέρω.»

Λίγο παρακάτω, τὸ παιδί, ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυσ-
φορίας καὶ τοῦ πόνου τῆς μάνας του λιπαθυμᾷ.
Συνέρχεται, βλέπει τὴ μαμά του νὰ αὐδεῖ ἀπὸ
πάνω του καὶ τὴν ξαναρωτᾷ:

«—Μανούλα! Μ' ἀγαπᾷς;»

Κ' ἐκείνη, ἡ σκληρὰ:

«—Δὲν ξέρω.»

Ἔ, εἶναι νὰ μὴ διακρύβουνε βουνά; Ἄμεις
μετὰ τὸ πρῶτο «δὲν ξέρω» ἀκαλουθεῖ ἡ παρακά-
τω σκηνή:

... Δίχως νὰ τὸ συλλογιστῶ ἀρπαξά τὸ χέρι

της και τό 'θαλα πάνω στην καρδιά μου.

—'Αχ, σφίξε με δυνατά. Κάμε με νά πονέω, ψιθύρισε σά νά ξυπνούσε.

'Εσφιξα τά παγωμένα της δάχτυλα, ή κρύβα τους πέρασε στο αίμα μου.

—Ποιό δυνατά! είπε. Δέν νιώθω τó σώμα μου.

'Άλλος διάλογος, ανάμεσα στη μάνα και τó παιδί, σ' εκείνη τήν άγγλοπρεπέστατη άμαξίδα που αναφέραμε άλλοι:

—Μητέρα, φτάσαμε.

—Λέγε με Μαρία. Είσαι πιά μεγάλος.

—Θά σέ λέω Παντοτινή μου.

—Ναί! Λέγε με έτσι. Αυτό θέλω.

—Παντοτινή μου, φτάσαμε! (...)

—Παντοτινή μου!

—'Εδώ είμαι. Μή μιλάς.

—Μά θά πεθάνω άν σέ χάσω.

—Σώπα!

Αυτή ή εισαγωγή έντελώς άχρηστη στο σώμα του μυθιστορηματός, και άκατανόητη για τόν άναγνώστη, είναι ώστόσο ένα είδος κλειδί για τήν κριτική άνίχνευση. 'Ο συγγραφέας δέν θά μάς πάει άμέσως έπειτα στο χωριό (στά ριζά του Ψηλορείτη) παρά μόνο γιατί εκεί έχει ύλικό για τó χωριάτικο (τό φοκλορικό) ντύσιμο του μύθου του. Οι διαθέσεις του είναι στο βάθος ψυχογραφικές, μυστικόπαθες και ιδεογραφικές. Γι' αυτό θά κουβαλήσει στο χωριό, με τó πρόσημα της έξορας, κ' εκείνο τó λογά ντεσπεράντο, τó Νταμιλίνο, και τήν άπίθανη άλαφροϊσκιωτη 'Αλίκη, που διεκδικεί τά σκήπτρα της πιό έκτροματικής λογοτεχνικής γέννας.

Νά μερικοί χωρικοί διάλογοι με τήν 'Αλίκη, τó Νταμιλίνο και τó Γιωργάκη, που θένουν μιá μικρή ιδέα του πράγματος.

Πρώτη εμφάνιση της 'Αλίκης: 'Ο Γιωργάκης (14 χρονών) κάνει τήν πρώτη επίσκεψή του στο σπίτι του Νταμιλίνου. Γίνεται μιá άντρίκια γνωριμία, και ό ύπ' αριθμόν 1 έξομολογητικός, διδακτικός και φιλοσοφικός διάλογος. Ξαφνικά, ό Γιωργάκης κοιτάζοντας από τó παράθυρο, βλέπει ότι από κείνην τή στροφή, πρόβελνε με διά τήν ώρα αυτή ένα μαύρο αλογάκι, μ' ένα άναμαλλιασμένο κορίτσι καθυλαριά στη σέλα του. Και ή περιγραφή συνεχίζεται:

'Ο κύριος Νταμιλίνοσ τó 'δε μέσ' στα μάτια μου προτού τó πάρει είδηση ό ίδιος(!) Τό αλογάκι ζύγωνε στο σπίτι. 'Ακούστηκαν οι άμπάρες που 'πεσαν στην πόρτα. 'Η αυλή άντιδόνησε από τά πέταλα.

—Είναι ή άνιψιά μου ή 'Αλίκη. Γυρίζει απ' τó μπάνιο, είπε ό κύριος Νταμιλίνοσ και σηκώθηκε.

'Ένα κορίτσι μπήκε σάν άνεμος στην κάμαρα. Πρόλαβα νά δώ τά κοκκινόξανθα μαλλιά της και νά προσέξω πώς φορούσε πανταλόνια, μ' ένα πράσινο μπλουζάκι, ανοιχτό ως τó μεσόστηθο. Στο χέρι της κρατούσε ακόμα τó μαστίγι.

—Μπονζούρ, Ντά! είπε στο θείο της.

—Καλημέρα, 'Αλίσ. Νά σου παρουσιάσω τó φίλο μου τó Γιωργάκη.

'Άμέσως ή 'Αλίσ παίρνει, δια τής βίας σχεδόν, τó Γιωργάκη σέ ρομαντικό περίπατο. 'Εχει λαμπάνε: χώραν ό έξής διάλογος:

—'Αλίκη! Δέν τó βλέπεις τó κοπάδι;

—Παρακολουθώ μιá σκέψη μου.

—Ποιά σκέψη; ρώτησα γεμάτος άγωνία, νιώθοντας μιá άκατονόμαστη θύναμη νά μου έναντιώνεται.

—'Ω! Ποιά σκέψη; Δέν έχει σημασία. Φτάνει που ή σκέψη μου έχει ένα άπόρρητο καταφύγιο. (...)

—Είσαι ό Σατανάς! τής είπα άποκαμωμένος.

—Μή μεγαλοποιείς! Είμαι ένας νους που άρνιέται όσα βλέπει... 'Αν δέν ήσουν χωρικός, θά καταλάβαινες.

'Ατάκα ακολουθεί τó ειδύλλιο:

—'Ημουν έτοιμος νά σ' αγαπήσω.

—Νά μ' αγαπήσεις! Γιατί όχι;

(...)

Κάθησε κατάχαμα, σήκωσε τή φούστα της πάνω από τά γόνατα:

—Δέν έχω άπέραντα πόδια;

(...)

—Είναι τά όμορφότερα πόδια που είδα στη ζωή μου! (Δέν είχα δει άλλα σέ παρόμοια περίσταση.)

—Λοιπόν μ' αγαπάς;

—Σ' αγαπώ σάν τόν ουρανό!

—'Α, τί παιδί που είσαι!... Είσαι ένα παιδί!

(...)

—Μ' αγαπάς;

Μου έβαλε τήν παλάμη της στο στόμα μου:

—Μή μιλάς!

'Εγώ τής φιλούσα τά δάχτυλα που βρέθηκαν στα χείλη μου, και τής έλεγα μ' όλο τó πάθος που ήξερε ή καρδιά μου:

—Παντοτινή μου, σ' αγαπώ!

(...)

—Παντοτινή μου! είπα στην 'Αλίκη, πότε θά με πās στη θάλασσα;

—'Ο' ακούσεις τίς ρόδες του άμαξιού μπροστά στην πόρτα σου. Θά 'ναι ένα ξημέρωμα.

Σέ λίγες μέρες ό Γιωργάκης σκαρφαλώνει σ' ένα πλατάνι μιá νύχτα και πηδώντας μέσα στην κρεδοποκάμαρα της καλής του άλά Ρωμαίος, βρίσκει γονατιστός μπροστά στο κρεβάτι της:

—Παντοτινή μου! Είσαι άρρωστη;

—'Εχω τήν άϋπνία της ψυχής.

Σέ λίγες μέρες πάλι, πηγαίνουν με τ' άμάξι στη θάλασσα:

—'Αλίκη, πώς αιστάνεσαι;

—Δέν ξέρω που πāμε.

—Δέ βλέπεις τή θάλασσα μπροστά μας;

—Νομίζεις πώς μπορεί νά μάς σταματήσει; 'Η θάλασσα είναι μιá θύρα!

'Ο Γιωργάκης κάνει μπάνιο και μακροβούτια μέχρι παραφοράς. Οι κουβέντες τους είναι τέτοιες:

—Τί 'ναι τó δαχτυλίδι που γυρεύεις στο ευθό; τó ψάρι τó κατάπια!

(...)

—'Επρεπε νά μου έρθεις γραμμή από τó κώμα! Κατάστρεφες τήν προσδοκία μου. (...)

Που 'ναι τó κλήμα του άμπελιού; Που 'ναι τó δαχτυλίδι; Δέ σου είπα πώς είμαι ή 'Αριάδνη;

—Ποιά 'Αριάδνη;

—Είμαι μιá παλιά μου ένσάρκωση.

'Ο Γιωργάκης λιποθυμάει! Συνέρχεται:

—Λιγοθύμηρα; τή ρώτησα σάν άνθρωπος που έφτιλιζε.

—Δέν είσαι ο πρώτος που σωριάζεσαι στο τέρμα του άγώνα...

(...)

—Θέλω νά πεθάνω. Δέν αξίζω νά ζώ.

—Τώρα που μου είσαι ταμένος;

Πλήθος είναι ο δλο το διβλίο τέτοιοι διάλογοι με άφόρητη φιλολογία και ώραυπάθεια που παρουσιάζονται σάν ποιητική άφαιρέση και σάν βαριά νοήματα: «—Θείσα, σέ χάνω όταν γελώ», λέει το δεκατετράχρονο παιδί. «Τό "Ατι μου! Τό "Ατι μου! Έλεγα μέσα ο' αναφυλλητά! "Ο,τι αγαπώ πεθαίνει!» — «'Αγγελική! Φέγγεις σάν τή Λαμπιζούσα!» — «Μή με πιστεύεις, Λαμπιζούσα μου. Κάνω πώς θέλω νά μπαινοβγαίνω λεύτερα στην άγκάλη σου, μά εγώ ποθώ νά πνιγώ έκαί μέσα. Αυτός είναι ο θυθός της θάλασσας που γύρευα!» — «'Εσύ 'σαι ή "Ομορφη του Κόσμου;» — «Κάμει θηλιά τά μαλλιά σου γύρω στο λαυρό μου, και πνίξε με. Είμαι που είμαι νά πεθάνω...» Είναι μερικές από τις πιο χαρακτηριστικές κουβέντες του παιδιού. Τι νά πούμε για τά λόγια των μεγάλων; 'Αν έξαιρέσουμε τά περισσότερο που λέει ή θεία και μερικά δευτερεύοντα πρόσωπα, χωριάτες, δλοι οί άλλοι μιλουν σάν φιλόσοφοι, προφήτες, και μαχημένα περιγυπόπουλα. 'Ενας άγράφματος παπας π.χ. λέει στο παιδί: «'Ελπιζε! 'Ελπιζε! Καί μή χάνεις τήν πίστη σου... Κάποιο τριπό τέλος σέ προσιένει. Τό διαδάζω μέσα μου.»

'Ο ναρκισσοειδής και ο έστρεπτοειδής κυριαρχουν άπ' άκρη ο' άκρη. Και όχι μόνο στις ειδυλλιακές σκηνές και στη φιλία του παιδιού με το θάνατο, που παραθέσαμε δείγματα τους παραπάνω.

Τό "Ατι, το περήφανο άρσενικό άλογο του χωριού, δέν είναι άπλώς ένα ώραίο άλογο, αλλά «σύμβολο», «βασιλιάς» του χωριού, που αν τότε χάζουνε οί χωρικοί «θά καταλάβουν μοναμιώς πώς ζουνε πίσω άπό τον ήλιο». (Και πραγματικά, όταν χάνεται τό "Ατι, ακολουθούν σημεία και τέρατα στο χωριό.) 'Η γριά παπαδιά πάλι «γύριζε άπό τό περιβολάκι της, κ' είχε ακόμα τό ήλιοβασιλευμα στα μάτια της».

'Ο Ισκιος του Καζαντζάκη διαβαίνει κ' έδω — έλλη μιá φορά στα γραμμικά μας. Τό κακό είναι πώς ή κληρονομιά του Καζαντζάκη δέν έχει ούτε ένότητα, ούτε σπέρμα. Ούτε νά χωνευτεί μπορεί σάν άκέραια ουσία, ούτε νά μεταφερθεί και νά συμπληρώσει τή θηλυκή γονιμότητα της λογοτεχνίας, άπό τους άνέμους και τις πεταλούδες. Μόνο κατάκόλλάδες της παρουσιάζονται: έδω κ' έκει, που θά λείψουν με τους τελευταίους κηπουρούς της. "Αδίκι οί τελευταίοι δοκιμάζουν νά διασωρώσουν τά τεχνητά φυτά της, παίρνοντάς τα για ζωτικά λουλούδια. Τι μένει και στον Πρεζελάκη; 'Η κουρασμένη μυθομανία της, ο ντροπερντινός της, τά μικρομέγαρα παιδιά — τέρατα και οί γυναίκες λάμμες ή νεράιδες.

Θά μπορούσαμε νά επιστημόνουμε κάμποσα καζαντζακικά παραμύθια — σέ άδικαιολόγητες παρενθέσεις — με άπελπισμένη σοφία για τό άνέφικτο, μέσα στον "Η λ ι ο τ ο υ θ α ν ά τ ο υ. Μά είναι τάχα άνάγκη, όταν τό ίδιο τό διβλίο, δηλαδή ή κεντρική του γραμμή (ή ήρωικός πεσιμισμός) είναι άτόφια καζαντζακική; Θά δώσουμε όμως ένα μικρό δείγμα καζαντζακικού ύφους,

στη χαρακτηριστικότερη περίπτωση της καζαντζακικής έρωτικής περιπτώσιολογίας.

'Η Κοκκινοχειλού στριμώνει τό Γιωργάκη και τον καλεί «νά σθήσει τή φωτιά που άναψε» προ κειροσ μ' ένα πεταχτό φιλί. Του τραβάει τό κεφάλι: στα γόνατά της, πέφτει πάνω του, τον φιλάει, τον θαγκώνει, σηκώνει τή φούστα και τον «μαγκώνει» στα σκέλια της, τρίβει τά στήθια της στη πρόσωπό του. Καί ο Γιωργάκης: «Αυτός είναι ο βοῦρκο της σάρκας!» συλλογίστημα. «Στό βοῦρκο της σάρκας δουλιάζουνε άρμάδες!» Σέ λίγο ή Κοκκινοχειλού λέει: «'Εγώ νά περιμένω; 'Εγώ αν θέ με όργώσει άντρας μέσα στο χρόνο, θά μου 'ρθει ζουρλαμός!»... «Γιατί είμαι σαρκομανισμένη. Λάμνομαι: του τό 'πα. Γιατί ελέπω τους άντρες νά λαχτίζουν σά σταφύλια και πάω νά παραλοτώ!»

'Απ' όλα έχει ο μπαξές, αν όμως θέλετε ένα δείγμα καζαντζακικής θεολογίας και ζωολογίας, θά βρούμε ένα για σάς. Λέει ο χωριανός, άγράφματος παπα - Γιάννης στο νεαρό:

Τίποτα είναι ο άθεος. Ρούφηξε μέσα σου Θεό και θά γίνεις άγγελος! Ξέρεις τί ήταν ή νυχτερίδα προτού γίνει πουλί; Ποντικός! Μά έφανε κάποτε αντίδωρο, κί από τή χάρη του έδγαλε φτερά.

'Ιδού όμως ή καθυπό καζαντζακική άποκορύφωση, σέ ιδέα και έκφραση:

Είστε έσείς νά 'χετε γυναίκες; 'Εσείς πη γυναίκα τή θέλετε γι' άφιόνι. Σας πιάνει ο άγιος, και πάτε στη γυναίκα νά τον ξεχάσετε μιá ώρα... 'Εγώ θέλω γι' άντρα έναν παλιικάρά νά γεμίσουμε μιá μάντρα παιδιά!

(Κοκκινοχειλού προς διανοουμένους: Νταμιόλινο - Γιωργάκη)

'Ιδιαίτερη άναφορά θά έπρεπε νά γίνει στην ήθογραφική ή, πιο σωστά, στη φιλοσοφική πλευρά του μυθιστορήματος και στην αξία της. Είπαμε κιόλας ότι ο συγγραφέας μεταφέρει τό μύθο του στο χωριό ύπακύνοντας σέ δυνατή έλξη, καθαρά υποκειμενική, χωρίς αυτή ή μεταφορά νά άναποκρίνεται σέ άνάγκη του μύθου ή της ιδέας του. 'Εννοούμε μ' αυτό, ότι αυτή ή τοποθέτηση στο χώρο δέν έξυπηρετεί κοινωνική ή ήθική πρόθεση. Στο χώρο αυτό δέν θ' άναζητήσει τά γνησιότερα πρόσωπα, ή τεκμήρια της αλήθειας του, ούτε βέβαια άπαντήσεις σέ προβλήματα και άγωνίες. Θά άναζητήσει με τήν έπιμέλεια και τό πάθος του συλλέκτη ντύματα και γραφικές διακοσμήσεις, που τά βρίσκει σέ άφθονία ή τά κατασκευάζει με τήν άνεση του τεχνίτη.

'Απ' αυτή τήν άποψη άκριδώς ή τοποθέτηση γίνεται τεχνητή και θέ μπορεί νά τό κρύψει. Μικρά ήθογραφικά και λαογραφικά δοκίμια ξεχωρίζουν έδω κ' έκει μέσα στην ιστορία: ο θρήνος και τά μοιρολόγια των νεκρών, τό πένθος, παροιμίες και παραμύθια, όνόματα λογία δλόκληρη ζώων, φυτών και πραγμάτων, παρανόμια, δοξασίες και δευσοδαμονίες κ.λ.π. ('Εντύπωση κάνει ότι λείπει άπ' αυτή τή μικρή λαογραφία οτιδήποτε για γάμο, άρραδωνιάματα, πανηγύρια και γενικά έκδηλώσεις χαράς κί αυτό είναι χαρακτηριστικό για τις πεισιθάνατες διαθέσεις του συγγραφέα). Μόλις ή θεία Ρουζάκη με τό μικρό Γιωργάκη φτάνουν στο χωριό, γίνεται μιá «άποσπερίδα» — χωριάτικη βεγγέρα — στην αυλή τους. Αυτή ή άποσπερίδα πιάνει δέκα σαλιόρα

και είναι γραφικότατη, μόνο που δεν έχει καμιά σχέση με την Ιστορία. Θα μπορούσε να ειχαιολογηθεί εάν παρουσίαση των προσώπων που θα πάρουν μέρος στα μέλλοντα να συμβούν, αλλά πολλές από τις γυναίκες που πρωτοεμφανίζονται εκεί θα εξαφανισθούν άμεσως μετά ή θα πάρουν άσημαντο ρόλο. 'Ακόμα πιο ένδειχτικό είναι ότι τα πρόσωπα στην αποσπασματική αυτή δεν εισάγονται με το ανθρώπινο πρόσωπό τους, αλλά με τα ρουχαρισ, την εξωτερική τους, δηλαδή, και πιο επιπόλαια επιφάνεια, με ότι πιο έντυπωσιακό διαθέτουν στη λαϊκή τους συγκρότηση. Ούτε καν σε συνέπεια με τις κατοπινές τους πράξεις παρουσιάζονται, μερικοί τουλάχιστον. 'Η Κοκκινόχειλος π.χ. παρουσιάζεται οά μια ντροπαλή και αίσθηματική χωρικοπούλα. Σε λίγο θα τήνε δούμε μαιτρέσσα του Νταμολίνου ξεπλανεύτρα ανηλίκων και «σαρκομανισμένη» για άρσενικό.

Θέλετε ένα άλλο δείγμα; 'Ο μικρός Γιωργάκης μαθαίνει το 'όνατο του εξαδέλφου του — που πολύ αγαπούσε και θαύμαζε — και ο συγγραφέας σημειώνει:

Είχε σημάνει ή ώρα να μάθω πως θρηνούνε το νεκρό, πως του βράζουσε τα κόλλυβα, πως του ανάθουν το κεριήλι για να 'βρει ή ψυχή του να δροσιστεί άνωσως γυρίζει στα μέρη που αγάπησε.

'Υπόρχει όμως κάτι σπουδαιότερο, που εξηγεί την άποτυχία του μυθιστορήματος του κ. Πρεβελάκη: 'Η τοποθέτηση μιας τέτοιας σκοτεινής ιδέας — παρ' όλη τη λαμπάδα της λογοτεχνικής παραφίνης που κρηάει — στο φυσικό κόσμο και μάλιστα στο φυσικό κόσμο της Κρήτης, και μέσα σε μια κοινωνία που, παρ' όλα τα προβλήματα της, στεγάζεται από ένα περίπου επαρκή για τις άνησυχίες της πολιτισμό, αποδεικνύει πολύ φυσικά σε βάρος της ιδέας. Και αυτό, ειλικρινά, δε θα μās πείραζε καθόλου. Της αξίζει ή διάφευση. 'Αλλά την ίδια στιγμή, παραμορφώνεται και ή ζωή, λειιάζεται από σκοτεινές κηλίδες το φυσικό φως που πέφτει πάνω στο τοπίο και τον άνθρωπο. Αυτό δίνει το μέτρο της δύναμης αλλά και της αδυναμίας του συγγραφέα εδώ. Σε μια τέτοια περίπτωση οί μικρές του νίκες είναι σε βάρος του, οί ήττες του δεν είναι σε όφελός του. Είναι δύσκολη γενικά ή δουλειά του συγγραφέα και μεγάλη ή ευθύνη του για αυτό που φέρνει μόνος αυτός στον κόσμο.

Ξένα, από άλλο πλανήτη, φαντάζουν μερικά κύρια πρόσωπα του έργου, μέσα στο περιβάλλον τους. Το άρνούται και τα άρνεύται. Γιατί βγήκαν από ένα μεταφυσικό υπόγειο μέσα σε καθαρό μεσογειικό φως. 'Αλλα πάλι πρόσωπα είναι αληθινά και καλά ριζωμένα. Αυτά παίζουν άσχημα το αποφασιστικό μέρος του ρόλου τους, όπως το θέλει ο συγγραφέας, εάν ήθοποιοί που δεν πιστεύουν ούτε καταλαβαίνουν αυτά που λένε. 'Η άποδοχή του θανάτου στους άπλους ανθρώπους, δεν είναι αποτέλεσμα μεταφυσικής αγωνίας, αλλά προαιώνιας βιολογικής πείρας. Και για ένα παιδί είναι τρατώδης.

'Ο κ. Πρεβελάκης παραλαβαίνει το άνοιχτό έρώτημα από κεί που το άφησε ή αγωνία του Καζαντζάκη και επιχειρεί να το κλείσει. Τί άδοξη άποπειρα συνέχειας σε μια πιο άδοξη και μάταιη πνευματική πορεία! 'Εκείνη τουλάχιστο,

μέσα στην πλάνη της, είχε το μυστικό πάθος. Είχε άγγίξει σε κορυφαίες έντάσεις της την έκσταση των μεγάλων μυστικιστών. 'Εφερε τα σημάδια του αυτοκατατισμού του. 'Αμφέβαλε. 'Υποπτεύεται το άδιέξοδο και ήξερε πως ήταν άργά για να γυρίσει.

'Εμείς πιστεύουμε πως το μυθιστόρημα του κ. Πρεβελάκη, μ' όλο που θυαθέπει άριστή καλή ματιέρα, είναι μια κλασική άποτυχία. 'Αρνητικά, βέβαια, προσφέρει υπηρεσία: Καλεί και το συγγραφέα και τους άλλους σ' ένα πιο καθαρό αντίκρουσμα της ζωής του τόπου μας, που θέλει: πραγματικούς ήλιους να φωτίζουνε τη σκιά τους και όχι ήλιους του θανάτου και άπίθανες λαμπάδες. Και πέρα απ' αυτό, άνακαλεί στο μέτρο, γιατί ή υπέρβαση του μέτρου δεν είναι το συνηθισμένο γνώρισμα της μεγαλοφυίας, πάντα σχεδόν είναι της μετριότητας.

Δ. ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ

Κοσμá Πολίτη: «'Η Κορομηλιά».

'Όταν εδώ και τριάντα περίπου χρόνια έμφανίστηκε για πρώτη φορά στα γράμματα μας ο Κοσμáς Πολίτης, ή παρουσία του έκανε την άίσθηση κεραυνού σε αίθριο ούρανο. Πραγματικά ή καινούρια τούτη φωνή είταν κάτι το έντελώς διαφορετικό απ' όσα ως τότε ή λογοτεχνία μας μās είχε συνηθίσει. Με πολύ μόχθο ο προβληματισμός της πεζογραφίας μας, ακολουθώντας τις πρώτες άλλαγές στο έποικοδόμημα του μεσοπολέμου, έδβαινε από τον άστικό νατουραλισμό και άναζητούσε το καινούριο του πρόσωπο στον κοσμοπολιτισμό της λεγομένης γενιάς του Τριάντα. Κοινωνικές καταστάσεις και αντιμαχόμενες ιδέες στριμώχνονταν για να τοποθετηθούν άδολα και άφύσικα στα στενά ράφια της νεοελληνικής πεζογραφίας κατά τρόπο δυσανάλογο προς το άληθινό της άνάστημα. Μανιφέστα, υσεολογικές διακηρύξεις, προγραμματισμοί, όλα έμπνευσμένα από την τελευταία ώρα των άλληλογρονθοκοπούμενων ιδεών και καλλιτεχνικών ρευμάτων της Δύσης έφταναν ως εδώ, υπερωκελίζοντας την ελληνική πραγματικότητα και παρατάσσονταν σαν ξύλινα στρατιωτάκια σ' ένα πεδίο μάχης, από το όποιο έλλειπαν οί πραγματικοί μαχητές και μόνο κάποι μακριά άκουγόταν το ποδοβολητό μιας καινούργιας λογοτεχνίας που διεκδικούσε το δικαίωμα και την τιμή να έκφράσει το ξεκίνημα της εργατικής τάξης της Ελλάδας στον κοινωνικό και τον πολιτικό στίβο.

Ποιός είταν, λοιπόν, ο ώριμος εκείνος άντρας με το άρτιωμένο πεζογραφικό ταλέντο που ήρθε να ταράξει τη μακροδότητα του πεζού μας λόγου με το «Λεμονοδάρος» του; Τί είταν το έρωτικό στο βάθος του εκείνο ρομάντζο, που άπασχόλησε τόσο πολύ, τότε, την κριτική; Στο έρώτημα δυσκολεύτηκε πολύ ν' άπαντήσει ο πνευματικός κόσμος. 'Όστόσο υπήρχε στο πεζογράφημα αυτό μια συνταρακτική βεβαιότητα: τ ο τ ρ ι τ ο μ á τ ι, πέρα από τον άστικό νατουραλισμό της παράδοσης και την ψευδοεπιδαθύνουσα πεζογραφία της γενιάς του Τριάντα, ένα κείμενο καθαρό, με συγκρατημένο και λιτό λυρισμό, με σύγχρονους χαρακτήρες και μια βαθύτατη αίσθηση του ελληνικού τοπίου, του ιδιαίτερου εκείνου ρυθμού που έκπηγάξει από το δικό μας ήλιο, το δικό μας

φως, τη βική μας θάλασσα, το έκφρασμένου άρ-
γότερα ποιητικά στοιχεία του Όδυσσεά Έ-
λύτη. Το «Λεμονοδάρος», ένα βιβλίο που άπυ-
θυνόταν στους πολλούς με την άρχιτεκτονική
του μύθου του, είχε ώστόσο άποτυπωμένο στις
σελίδες του το ρίγος της φτασμένης τέχνης του
λόγου.

Η «Ερόϊκα», το δεύτερο στη σειρά βιβλίο του
Κοσμά Πολίτη ανέδειξε ξαφνικά τη στάθμη των
γραμμάτων μας σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Η
«Ερόϊκα» είναι το βιβλίο της έφηβείας, το ψυ-
χογραφικό χρονικό των παιδιών που δρασκελούν
το κατώφλι της υπεύθυνης ζωής στο βίο του άτό-
μου. Κόσμοι μαγικοί που πέφτουν από τη φαντα-
σία του καθενός στην κρίσιμη εκείνη ηλικία, άπί-
θανοι ψυχικοί άναπλάμοι και δραματισμοί άποτυ-
πώνονται με μια καταπληκτική πεζογραφική Ικα-
νότητα. Φευγαλέες καταστάσεις, άπρόσιτες και για
την πιο εύκλιση ποιητική συνείδηση, γίνονται
όηλαφητές στο αίσθησή μας. Αίσθήματα θ-
νείρα και πραγματικότητα άνακατεύονται μέσα
σ' ένα παράξενο φως, που το πίνεις και δεν
χορταίνεις στο χρυσό κύπελλο της ποίησης. Οι
σελίδες της «Ερόϊκα» είναι ή μπλάντα της
έφηβείας στην πιο ανθρώπινη εκδήλωσή της,
την κρίσιμη στιγμή που τα όνειρα τελειώνουν κι
άνοίγει ή έρτασφράγιστη πόρτα της πραγμα-
τικότητας, όπου πίσω της κειροφυλακτεί ή σκλη-
ρότητα της ζωής σε μια άνταγωνιστικά διαρθρω-
μένη κοινωνία. Είναι ή μια όψη του νομίσματος,
ή ψυχική ζωή των παιδιών της τάξης που βρί-
σκεται στην έξουσία. Η άζώγη ζωή των παι-
διών του λαού είναι ή άλλη όψη, που δίνεται
άπό τις ίδιες σελίδες με λιγότερες, ίσως λεπτο-
μέρειες, αλλά με τη θαρύνουσα παρουσία της.

Η «Ερόϊκα» κατάταξε τον Κοσμά Πολίτη
στην πρώτη γραμμή των πεζογράφων μας. Γρά-
φτηκαν πολλά για το μυθιστόρημα αυτό, έπι-
χειρήθηκαν αναλύσεις, τοποθετήσεις και κατα-
τάξεις, που έδειξαν το θαυμάσιο του πυρετού τον
όποιο έκόμισε στα γράμματά μας. Θα μπορούσε
κανείς να διακινδυνεύσει ένα παραλληλισμό για
να καταδείξει τη θαρύτητα της παρουσίας του:
όπως ή «Πάπια» Ιωάννα του Ροζδη υπερασ-
λισε τη νεοελληνική παράδοση των μέσων του
19ου αιώνα με το έκρηκτικό της μήνυμα, έτσι και
ή «Ερόϊκα» έδωσε μια φρενήρη ώθηση στα
γράμματά μας εθνογραφώντας την πεζογραφία
μας με τις πιο προηγμένες ώρες της λυρικής
πεζογραφίας του μεσοπολέμου.

Έντελως διαφορετική όψη της πεζογραφίας
του Κοσμά Πολίτη είναι το μυθιστόρημα «Ε-
κάτη». Έδώ έρχεται να διακινδυνεύσει το συγγραφέα
του ένα καυτερό κοινωνικό πρόβλημα, ή ραγδαία
παρακμή της μεγαλοαστικής τάξης. Οι άνθρω-
ποι που αποτελούν τον κόσμο του βιβλίου είναι
όλοι σάπιοι, νεκρές ψυχές σε ζωντανά κορμιά,
που μια ανέκλιτη νομοτέλεια, στη μορφή Μοί-
ρας, τους τραβάει όλοένα στο θυθό. Άπ' αυτό τον
κόσμο, που μυρίζει θάνατο, προσπαθεί άπεγνω-
σμένα ν' άπρηκιστρωθεί ο ήρωάς του, για να
περάσει κάμποσα άγωνικά στάδια, ώσπου να
καταλήξει σε μια ιδιότυπη τεχνοκρατική φιλο-
σοφία, όπου το συνείδημα έχει με έπιμέλεια
ποδοπατηθεί. Είναι ή πρώτη αντιμετώπιση άπό
τον Κοσμά Πολίτη του κοινωνικού προβλήματος

στην άγχώδη, για το σκεπτόμενο άνθρωπο, πα-
ρουσία του γύρω μας και μέσα μας.

Μια παραπέρα εξέλιξη στην άποδοχή της κοι-
νωνικής ανισότητας και στην άνάγκη να καταρ-
γηθεί είναι το «Γυρί», το χρονικό μιας νεκρής
πολιτείας, όπου τα πάντα καταρρέουν μέσα στην
πλήξη και την έγκατάλειψη. Δεν ξέρω στα έλ-
ληνικά γράμματα άκριδέστερη άποτύπωση του
θανάτου μιας όλόκληρης πόλης, σε μια έποχή
που συνταλείται στον τόπο μας ή άθρόα «προλετα-
ριοποίηση» των μικροαστικών μαζών. Το «Γυρί»
είναι μια φωνή ειλικρίνειας που φτάνει ως τον
κυνισμό, μια νεκρολογία γιομάτη χλεύη για
κείνους που πεθαίνουν κάτω από τα δίκαια
χτυπήματα της κοινωνικής νομοτέλειας, ένα
καταθέραρο άρχιτεκτονικό σχέδιο όπου άποτυ-
πώνεται με σταθερές πινελλιές ένας πελώριος
έρειπιώνας. Η στροφή του Κοσμά Πολίτη προς
το κοινωνικό πρόβλημα είναι σφαιρική, καθώς
καταξιώνεται με την έπιγραμματική φράση του
Άνατόλ Φράνκ, που άποτελεί και το «μόττο» του
βιβλίου: «ή πολιτεία όπου άγαπών, όπου ύποφέ-
ρουν, όπου μάχονται».

Έγτερα άπό μια μακριά σιωπή, που κράτησε
κοντά δέκα χρόνια, ο Κοσμάς Πολίτης έμφανί-
στηκε και πάλι στα γράμματά μας μ' ένα θεα-
τρικό έργο, τον «Κωνσταντίνο το Μέγα». Το
θεατρικό του αυτό έργο, που δγήκε σε βιβλίο
το 1956, άποτελεί το πιο προχωρημένο σημείο
στις ύβεολογικές του πεποιθήσεις. Για βάση του
μύθου του διάλεξε την Ιστορική στιγμή της με-
τάδοσης άπό το άδιέξοδο του άρχαίου κόσμου στη
νέα Ιστορική πραγματικότητα του έλληνοχρι-
στιανικού, με όλες τις συνεπικλόουθες σκληρό-
τητες που πλαισίωσαν μια τέτλια κοσμοϊστορική
άλλαγή. Ο «Μ. Κωνσταντίνος» του Πολίτη είναι
ένα διαφανεύσιμο σύμβολο, που άποκάτω του δια-
κρίνουμε με ένάργεια όλα τα «οίκεια κακά» της
έποχής μας, και άκούμε τους τριγμούς ένός ά-
μαρτωλού κόσμου που γκρεμίζεται. Με τόλμη
και με κοφτερό ψυχολογικό νιστέρι ο Κοσμάς
Πολίτης παίρνει στα χέρια του δραματογράφου
ένα άρχαιοσεβάσμιο σύμβολο, όπως το πλαστο-
γράφησε και το άγιοποίησε ή κοινωνική σκοπι-
μότητα αιώνων όλόκληρων και το άπογυμνώνει
δραματικά άπό τα πρόσθετα και τα πλαστά
στοιχεία του, για να το παραδώσει όπως πραγμα-
τικά ήταν: ένας άρχαιμνης δολοφόνος που ξε-
κλήρισε το ίδιο του το σπιτικό, για να συγκρατή-
σει στα άνομα χέρια του την έξουσία προς το
συμφέρον εκείνων που κοινωνικά έκπροσωπούσε.
Πίσω άπό το άπογυμνωμένο και Ιστορικά κατα-
ξιωμένο με την άπάτη και το ψεύδος σύμβολο
των κρατούντων, προβάλλει το αμυτοδχμμένο
πρόσωπο όλων των καταπιεστών των λαών όλων
των έποχών και ιδιαίτερα της δικής μας, στην
παρούσα Ιστορική στιγμή που τα ψεύτικα έθωλα
κατακρημνίζονται όνα πίσω άπό το άλλο κάτω
άπό τις κατάρρες των λαών και άποκλύπτονται
αυτά που πραγματικά είναι, στυγνοί δολοφόνοι
και έκμεταλλευτές των ιδρώτων των μαζών.

Η «Κορομηλιά» το βιβλίο με τα διηγήματα
του Κοσμά Πολίτη, που κυκλοφόρησε τον περα-
σμένο χρόνο και τιμήθηκε με το βραβείο πεζογρα-
φίας, άποτελεί στον κεντρικό της πυρήνα, έρνασία

του των τελευταίων μεταπολεμικών χρόνων, της κατοχής και των πρώτων μεταπελευθερωτικών. Τα διηγήματα «Μαρίνα», «Τζούλια» και «Ελεονώρα» βγήκαν στην Κατοχή με τον τίτλο «Τρεις γυναίκες» και τα υπόλοιπα δημοσιεύτηκαν σε φιλολογικά περιοδικά. Έδω ο Κορμιάς Πολίτης αξιοποιεί τις Ικανότητες του στο δυσκολώτατο έργο του σύνθετου διηγήματος (νουβέλλας). Η συλλογή «Κορομηλιά» στο μεγαλύτερο μέρος της ανήκει στην «έρωτική εποχή» του Πολίτη, είναι μια λογοτεχνική διεργασία του θέματος έρωτας - θάνατος πάνω σε νεορομαντικά μοτίβα, που θυμίζουν τον Πολίτη του «Λεμονοδάσους».

Από χρονική πλευρά ή έντασία του τόμου «Κορομηλιά» είναι παλιότερη — αν εξαιρέσουμε τα διηγήματα «Το Ρέμα» και «Ένα διπλό» —, κι από το «Γυρί», γι' αυτό και βρίσκεται περισσότερο κοντά στο λυρικό - νεορομαντικό Κορμιά Πολίτη. Οι τρεις γυναίκες, Έλεονώρα, Τζούλια, Μαρίνα, είναι φευγαλέες ψυχολογικές πινελιές σχεδιασμένες με απράμιλλη δεξιοτεχνία πάνω στο σκληρό καιρό ενός θανάτου από πνευματικού περιβάλλοντος της ελληνικής επαρχίας, μικρές μποδαρικές περιπέτειες ανάμεσα στον ύπαιθρο και τον όνειρικό κόσμο που τις φωτίζουν τότε δυο άσπρα χέρια μιας γυναίκας σ' ένα παράθυρο ή τις σκοτεινιάζουν ξαφνικά τα άδεια μάτια μιας γυναίκας μάνας που παραδέρνει στην κορφή των κυμάτων. Στα τρία αυτά διηγήματα ο Κορμιάς Πολίτης έχει ακινητοποιήσει και αποτυπώσει απειροελάχιστους ψυχικούς κραδασμούς με μια καταπληκτική Ικανότητα ευχάρουτου ήλεκτρονικού δέκτη.

Το βασικό διήγημα της συλλογής «Η Κορομηλιά» που τιτλοφορεί και το βιβλίο, είναι μια σύνθετη αντίληψη από την περιοχή της μνήμης. Ένας παιδικός έρωτας, μια θυμική Ιστορία, ένας ήρεμος ψυχικός ανάπαλμος που έρχεται από τα βάθη του χρόνου να δεθεί σ' ένα χρυσό κρίκο με το στέρεο σήμερα. Μας ξαναφέρνει εδώ σ' ένα κλίμα παραπλήσιο με της «Ερόικα», αλλά διαφορετικό σε οργάνωση του βλίκου του, πιο στέρεο, πιο καθημερινό, πιο κοντινό στην εμπειρία της ψυχής μας, την πικρή εμπειρία του πρώτου έρωτα και του πρώτου θανάτου.

Το «Ρέμα» είναι ένα αντιστασιακό διήγημα. Ο ήρωάς του, ο Μπατής είναι ένας αυθόρμητος λαϊκός τύπος χωρίς ιδεολογία στην αρχή, που ανακατεύεται στη μαύρη αγορά, ένας παληκάρης. Όταν το μαγικό καλειδοσκόπιο του συγγραφέα ανακαλύπτει μέσα στην ψυχολογία αυτού του «άτοποθέτητου» μπροστά στο έθνικό και κοινωνικό πρόβλημα απόμου, αστείρευτα αποθέματα ανθρωπιάς και κοινωνικής αλληλεγγύης. Θυμιασμένο εἶρημα του Πολίτη είναι η προβολή του ήρωά του μέσα από το μεγεθυτικό φακό του ψυχικού κόσμου ενός παιδιού. Τα πάντα μοιάζουν εδώ σ' αφανταστικά — τα πράγματα, η βράση, τα αίσθημα — κ' η αδόσταχτη πίερα για το χαμό του μεγαλωμένη κι αυτή ως τα έσχατα περιθώρια του αδιάλλαχτου μέσου για τον έχθρο, που έφερε την καταχνιά στη χώρα και στις ψυχές των ανθρώπων.

Το διήγημα «Πρώτη Ανάσταση» έχει κι αυτό τις ρίζες του στη μνήμη, ή πρώτη γνωριμία του έφηβου με την αντίμαχη σάρκα. Έρωτικό αντικείμενο ή ώριμη γυναίκα μέσα στο αναστά-

σιο κλίμα της ρωμείκης άνοιξης.

Το διήγημα «Ένα διπλό» είναι μια άστραπη όργης. Το συναπάντημα — τυχαίο — με τον ταξικό έχθρο στο περιβάλλον ενός μπάρ. Μια φρικιαστική Ιστορία, ο σκοτωμός ενός παιδιού μέσα στο άλλαλητό των Δεκεμβριανών, οι τύψεις που ζώνουν το δολοφόνο. Και το έξαγλαμένο πρόσωπο του σκοτωμένου μικρού παιδιού λάμπει σαν με φωτισμένο έλευθερίας, μέσα στο κλίμα αυτό της κόλασης, που τόσο ματωρικά δημιουργεί ο συγγραφέας. Το «Ένα διπλό» είναι ένα κατόρθωμα του πεζού μας λόγου.

Κλείνω το βιβλίο του Κορμιά Πολίτη με τη θυμιαστική έντύπωση ότι κράτησα για κάμποσες ώρες κοντά σ' αυτή μου ένα μαγικό κοχύλι και άκουσα τη βουή του άπεραντου κόσμου.

ΤΑΣΟΣ ΒΟΥΡΝΑΣ

Η μουσική

Η μουσική κληρονομιά του 1960

Πολλά και άλυτα μουσικά ζητήματα κληροδοτεί ο περασμένος χρόνος στο 1961. Πολλά και σε τέτοιο επικίνδυνο σημείο μπερδεμένα, ώστε και ο πλέον αίσθητός να αισθάνεται ένα φόβο για το μέλλον τους.

Ο μεγαλύτερος ωστόσο κίνδυνος δεν είναι ούτε ο αριθμός ούτε η σοβαρότητα των προβλημάτων. Και τα δυο αυτά στοιχεία θα μπορούσε να πει κανείς ότι αποτελούν ένδειξη ζωότητας δραστηριότητα και κίνηση. Δεν είναι όμως έτσι. Ο κίνδυνος για τους παρακολουθούν από κοντά και μαλετούν προσεκτικά τα μουσικά μας ζητήματα βρίσκεται άλλο: στον τρόπο με τον οποίο τα αντιμετωπίζουν οι υπεύθυνοι μουσικοί παράγοντες του τόπου. Σιωπή ή προδοχή προσωπικών φιλοδοξιών αποτελούν τις δυο πλευρές της «δραστηριότητάς» τους.

Σιωπή επέκνουν στα ζητήματα που ξέρουν καλά ότι έχουν ανάγκη άμεσης αλλαγής, απ' τη μια μεριά, κι απ' την άλλη προώθηση των έντελως προσωπικών ζητημάτων, με κάθε είδους υποχωρήσεις και συμβιβασμούς σε βάρος του γενικού καλλιτεχνικού προγράμματος.

Ποιος δίδει όμως το δικαίωμα σ' αυτή την καλλιτεχνική πολιτική;

Η απάντηση, όσο κι αν είναι αποκαρδιωτική θα πρέπει να υπογραμμιστεί: Τα δικαίωμα αυτό το δίδουν οι ίδιοι οι μουσικοί, με την τέλεια αδράνειά τους. Τα καλλιτεχνικά και συνδικαλιστικά σωματεία τους, αντιπρόσωποι των ιδεών και της πάλης τους, αποφεύγουν συστηματικά ν' αναλάβουν οποιαδήποτε πρωτοβουλία για την προώθηση των ζητημάτων που απασχολούν σήμερα: το Φεστιβάλ Αθηνών, το Ραδιόφωνο, την Κρατική Ορχήστρα Αθηνών και τη Λυρική Σκηνή (χωρίς, φυσικά, να ξεχνάμε το άλυτο, απ' την εποχή της δημιουργίας του Ελληνικού Κράτους, πρόβλημα της μουσικής εκπαίδευσης στο σχολείο και το ώδειο).

Έπειτα απ' τον παραπάνω πρόλογο, δε δοίμε από κοντά τί κληροδοτήσει, στον τομέα της μουσικής, ο περασμένος στον κινούριο χρόνο.

Φεστιβάλ 'Αθηνών

Δέν υπάρχει αμφιβολία ότι τα μουσικά του προγράμματα, από χρόνο σε χρόνο, παρουσιάζουν διαρκώς και μεγαλύτερο ενδιαφέρον. 'Ιδιαίτερα οι μουσικές του εκδηλώσεις το 1960, μπορούμε να πούμε, χωρίς αυτό να είναι τολμηρό, ότι του έδωσαν την αίγλη ευρωπαϊκού φεστιβάλ. Τρεις θαυμαστές ορχήστρες, με επικεφαλής αρχιμουσικούς καθιερωμένους παγκόσμια, έλάμπρυναν τις μουσικές του εκδηλώσεις: ή 'Ορχήστρα της Γαλλικής Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης, με δ)ντή τον Α. Κλυτάνς (και Δ. Χωραφά), ή 'Ορχήστρα της Ρωμηνικής 'Ελθετίας, με δ)κτή τον Ε. 'Ανσερμέ και ή 'Ορχήστρα Δωματίου της Στουτγάρδης, με δ)ντή τον Κ. Μύνχινγκερ.

Παράλληλα, ωστόσο, παρυμένει ακόμα άλυτο το πρόβλημα των πρώτων εκτελέσεων ελληνικών (και ξένων) έργων. Χωρίς αυτό, ούδέποτε το Φεστιβάλ 'Αθηνών θ' αποκτήσει δικό του χαρακτήρα, όσο και αν είναι σημαντική ή συμμετοχή ορχηστρικών συγκροτημάτων καθιερωμένων.

Δίπλα στις «πρώτες» εκτελέσεις μπορούν ακόμα να οργανωθούν και ακροάσεις συζαντινής μουσικής. Χοροί ειδυλλιακά εκπαιδευμένοι θα δίδουν κάθε χρόνο, στη έκκλησία του Δαφνίου ή στην Καισαριανή, πρότυπες συζαντινές λειτουργίες, βίνους ή ότι άλλο, σύμφωνα πάντα με ένα πρόγραμμα εκπονημένο και μελετημένο στην κάθε του λεπτομέρεια από ειδικούς.

'Η χώρα μας που ζει ακόμα την παράδοση της συζαντινής μουσικής δεν θά έπρεπε ν' αναλάβει μια τέτοια πρωτοβουλία; Με τον καιρό μάλιστα θα μπορούσε να προχωρήσει και σ' ένα συνέδριο με κεντρικό θέμα τη συζαντινή μουσική και τα προβλήματα της. 'Η συμμετοχή σ' αυτό όλων των χωρών που διατηρούν ακόμα στην έκκλησία τους το συζαντινό μέλος, όπως και ξένων προσωπικότητων (ειδικών για τη συζαντινή μουσική) άσφαλώς θά προωθούσε αποτελεσματικά την έρευνα των προβλημάτων της συζαντινής μουσικής.

Ραδιόφωνο

Τό σημαντικότερο γεγονός για τη μουσική ζωή της 'Αθήνας, το 1960, είταν ή ίδρυση της Συμφωνικής 'Ορχήστρας του 'Εθνικού 'Ιδρύματος Ραδιοφωνίας και οι δημόσιες συναυλίες που έρχονε να διδοί (πρώτη) στον 'Εθνικό Κήπο, 12.9.60).

Κοινή είναι ή γνώμη ότι, για να άρθεί το καλλιτεχνικό άδιέξοδο στο όποιο εύρισκονται, χρόνο τώρα, οι εκδηλώσεις των τριών, ουσιαστικά θμώς της μι α ς συμφωνικής μας ορχήστρας, θά πρέπει, παράλληλα με την Κρατική 'Ορχήστρα, να δημιουργηθούν α υ τ ο τ ε λ ε ι ς ορχήστρες στο Ραδιόφωνο και τη Λυρική Σκηνή.

Με την άπόφαση του Ε.Ι.Ρ. για πρώτη φορά το πρόβλημα αυτό αντιμετώπιίσθηκε με θάρρος. 'Η ίδρυση και ή λειτουργία μιας νέας συμφωνικής ορχήστρας έγινε πραγματικότητα.

Δυστυχώς, ένα τρίμηνο μόλις έπειτα από την ίδρυση της Συμφωνικής του Ε.Ι.Ρ., οργανωτικά και οικονομικά αίτήματα άνέστειλαν τη λειτουργία της. Πρωτορινά, όπως θέλουμε να πιστεύουμε, γιατί ή διαρκής ένός δευτέρου συμφωνικού συγκροτήματος στην πρωτεύουσα, αποτελεί ζωτική ανάγκη. Καλλιτεχνική άμικλα, με μουσι-

κά προγράμματα σε έντελώς νέες βάσεις και έπαγγελματική διέξοδος για τους νέους μουσικούς θά είναι: τό κέρδος άπ' τη νέα ορχήστρα. 'Η έπαγγελματική της άποτελεί ένα από τα βασικά αίτήματα του μουσικού μας κόσμου.

Κρατική 'Ορχήστρα

Βαρειά είναι ή κληρονομιά του 1960 στον καινούριο χρόνο, στον τομέα της Κρατικής 'Ορχήστρας 'Αθηνών.

'Η προϊούσα κατάρπτωση του μουσικού ενδιαφέροντος των συναυλιών της Κρατικής, πήρε, ιδιαίτερα τό χρόνο που πέρασε, άνησυχητικές διαστάσεις. Μ' ελάχιστες εξαίρέσεις, τα προγράμματα των συμφωνικών συναυλιών της Δευτέρας τό έρώδυ δεν κατώρθωσαν να έπεκταθούν και πέρα από την περιοχή της κλασικής και ρομαντικής μουσικής. 'Η προκλασική, όπως και νεώτερη μουσική δημιουργία, ή δεν άντιπροσωπεύθηκαν καθόλου, ή δόθηκαν χωρίς τον άυστηρό έκείνο προγραμματισμό που επιβάλλει τό γεγονός ότι ή 'Αθήνα ως χθές ακόμα δεν διαθέτει παρά ένα μόνον συμφωνικό συγκρότημα.

'Επί πλέον ελάχιστοι από τους ξένους μέστρους που μετακλήθηκαν για να τη διεκθύνουν διαθέσαν τα προσόντα εκείνα που θά δικαιολογούσαν την παρουσία τους στο άναλόγιο του αρχιμουσικού.

'Αν τώρα στα παραπάνω καλλιτεχνικά ζητήματα προστέσουμε και τα άλυτα, από χρόνια, οικονομικά — διοικητικά προβλήματα της 'Ορχήστρας, έχουμε, νομίζουμε, την εικόνα του πρώτου συμφωνικού συγκροτήματος της χώρας μας: Πλήρωση των θέσεων, α) του Γενικού Διευθυντού και β) των οργανικών θέσεων της ορχήστρας με μόνιμους μουσικούς. Διαγωνισμοί για μια νέα τοποθέτηση των «άναλόγιων», σύμφωνα με τα καλλιτεχνικά προσόντα των μουσικών. 'Αναπροσαρμογή μισθολογίου).

Λυρική Σκηνή

Πολλά και σοβαρά κληροδοτεί έπίσης και ή Λυρική Σκηνή του περασμένου χρόνου στο 1961.

Στόν τεχνικό - οργανωτικό τομέα: ένα θέατρο οργανωμένο, ίκανό ν' αναλάβει την ύψηλή καλλιτεχνική του άποστολή στον τομέα της λυρικής μουσικής.

Καλλιτεχνικά, ωστόσο, εκείνο που μάς αφήνει χαρακτηρισίζεται:

α) από ένα ρεπερτόριο χωρίς τα κλασικά έργα της γερμανικής μουσικής — Μότσαρτ, Μπετόβεν, Βέμπερ.

β) από τη συνήθεια να μετακαλούνται ξένοι καλλιτέχνες για τους κύριους φωνητικούς ρόλους, με άποτέλεσμα τα έργα στα όποια παίρνουν μέρος να μη μπορούν να έπαυκαληφθούν έπειτα από την άναχώρησή τους, και

γ) από μια παλιά ξεπερασμένη πιά σκηνοθετική αντίληψη.

Όπως βλέπουμε ο καινούριος χρόνος δέχτηκε άπ' τον περασμένο μια βαρεια κληρονομιά.

Τόν λόγο πιά έχουν: τα σωματεία, οι σύλλογοι, τα μουσικά ιδρύματα, οι προσωπικότητες, οι μουσικοί.

ΦΟΙΒΟΣ ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ

Τὸ θέατρο

Θέατρο Πορεία: I. Παπαβασιλείου, «Τὸ ἄλλο κῦμα».

Με τὴν ἐναρξὴ τῆς λειτουργίας τοῦ νέου θεάτρου, ἡ Ἀθήνα ἀπόκτησε μιὰ ἀκόμια αἰθουσα, μικρὴ βέβαια, μὰ κομψή, καλοδοκίμη καί, τὸ κυριώτερον, ἀνετῆ. Ὁ θεατῆς μπορεῖ ἀφοῦ νὰ δεχθεῖ ὅπου θέσῃ τοῦ θώου. Εἶναι βέβαιον πὼς χάρη τῆς προεξέχουσα σκηνῆς θὰ βλεπεῖ καλὰ καὶ θ' ἀκούει δὲχως προσπάθεια.

Ἀποχτήσαμε κ' ἕναν κινουόργιο θέατρο, ἀνώριμον, βέβαιον, ἀκόμια στὸ σύνολό του, μὰ πού δὲν ἔρχεται νὰ προστεθεῖ ἀπλῶς σ' ὄρους ὑπάρχουν. Φιλοδοξεῖ νὰ συμπάσει γενικώτερα στὴν πρόοδο τοῦ θεάτρου μας, παρουσιάζοντας «ἐλληνικὰ ἔργα κατ' ἀρχὴν», γιὰ «νὰ βοηθηθοῦν οἱ Ἕλληνας συγγραφεῖς πού οἱ ἐμπορικὸι λόγοι τοὺς ἔχουν κρατήσει ἕως τῶρα μικρὰ ἀπὸ τὰ φῶτα τοῦ προακήριου». Ἡ ἐναρξὴ μὲ ἔργο Ἕλληνα συγγραφέα καὶ ἡ ἀναγγελία τριῶν ἀκόμια ἐλληνικῶν ἔργων — καὶ μάλιστα ἀπὸ νέους συγγραφεῖς — στὸ ρεπερτόριο, δείχνουν ὅτι ὁ νέος θέατρος σκοπεῖ νὰ κάνει πράξη τίς υποσχέσεις του. Εἶναι καὶ τοῦτο ἕνα ἀκόμια σημάδι πὼς ἄλλο καὶ πιδ πολὺ ἀναφαίνονται οἱ δυνάμεις πού παρὰ τίς κάθε λογῆς ἀντιξοότητες ἐπιμένουν νὰ δεβαιώσουν τὴν παρουσία τους συνεισφέροντας τὸ δικό τους κἀτι στὴν προαγωγή τῆς πολιτιστικῆς μας ζωῆς. Στὸν τομέα τοῦ θεάτρου ὁ νέος θέατρος δὲν εἶναι ὁ μόνος πού ἔχει αὐτὴ τὴν εὐγενεὴ φιλοδοξία. Τὰ δύο τρία τελευταῖα χρόνια εἶχαμε τὴ «Δωδέκατη Αὐλαία», τὸ θέατρο τοῦ Μυράτι, «Τὸ Νέο Θέατρο», τὸ θέατρο τοῦ «Διονύσια». Εἶναι κρῖμα μόνον πού αὐτοὶ οἱ θέατροι δὲ φροντίζουν νὰ ἐπιωφεληθοῦν ὁ ἕνας ἀπ' τὸν ἄλλο, νὰ υἱοθετήσῃ ὁ καθένας τίς θετικὰς συμβολὰς τῶν ἄλλων, ὥστε ἐκεῖνο πού μένει ὡς τῶρα σὰν ξεχωριστὴ προσπάθεια νὰ μεταβληθεῖ σιγὰ σιγὰ σὲ κανόνα. Δὲν νομίζω πὼς θὰ ἔχουμε τίποτα ὁ νέος θέατρος ἀν ἐφάρμοζε τὴν ὠραία πρωτοβουλία τοῦ «Νέου Θεάτρου» νὰ ζημιωθεῖ: ἄλλοκληρο τὸ παίζομενον ἔργο στὸ πρόγραμμα, καθὼς κὶ ἀν ἀκολουθώντας τὸ ἀκριβὸς παράδειγμα τοῦ θεάτρου τοῦ «Διονύσια» καθιέρωνε μιὰ μέρα ἐπισημοκωνίας καὶ συζήτησης μὲ τὸ κοινόν.

Πιστεύω, ἀντίθετα, πὼς ὅλοι οἱ θέατροὶ μας θὰ εἶχαν νὰ κερδίσουν ἀν ἀκολουθοῦσαν ὁ ἕνας τίς καλὰς πρωτοβουλίας τοῦ ἄλλου.

Θὰ ἦταν μεγάλο εὐτύχημα ἀν μπορούσαμε νὰ ποῦμε πὼς κοντὰ στὴν κινουόργια αἰθουσα καὶ τὸν κινουόργιο θέατρο ἀποχτήσαμε κ' ἕναν κινουόργιο θεατρικὸ συγγραφέα. Δυστυχῶς, τὸ ἔργο δὲν μᾶς τὸ ἐπιτρέπει. Ἕναν λυρικὸ ποιητῆ (κὶ αὐτὸν ὄχι σωστὰ προσκατατολισμένο), καί. Μὰ ἕναν δραματικὸ ποιητῆ, ὄχι. Τὸ «ἄλλο κῦμα» εἶχε σὲ πολλὰ μέρη καλοστημένο λόγο, εἶχε ποίηση ἀληθινὴ πού καὶ πού, εἶχε εὐρημια λυρικοῦ κυρίως χαρακτήρα (ἐπιμέρωμα, υποδλητικὰς παύσεις, χορευτικὰ, γράψιμο στὸν πίνακα, μάχη μὲ τοὺς συγγραφεῖς), εἶχε καὶ μιὰ - δυὸ καλὰ σκηνές, μὰ τοῦ εἶπε ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει ἢ πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ ἕνα θεατρικὸ ἔργο, πρωτοπορικὸ ἢ ὄχι, ἀρκετικόν ἢ γαλήνιον: ἐσωτερικὴ σύνδεση τῶν ἐπι μέρους στοιχείων, ἐσωτερικὴ δράση. Νομίζω πὼς ὁ συγγραφέας τοῦ φιλοδοξοῦ νὰ θῶσει τὴ «σύγχρονη τραγωδία» ὅπου πρωταγωνιστῆς ἀνέκκλητος καταδικασμένος ἀπὸ τὴ μοῖρα εἶναι: ὁ κόσμος, ὄχι ὁ ἀστυκό, ὁ κόσμος στὸ σύνολό του. Μὰ δὲ μᾶς ἔπεισε. Πέρα ἀπ' ὅσα περιπλάθει ὁ Ἰωάννης (σύμβολο προφητικοῦ καρφίου, ὑποτίθετα) μᾶς τὸ δίνει αὐτὸ σαφέστερον νὰ τὸ καταλάβουμε ὁ Ἀντρέας. Εἶναι ἕνας ἀγνὸς θάνατος (σύμβολο — καὶ πάλι ὑποτίθετα — τῶν ἰδεολόγων πού παρκαίζουν ν' ἀλλάξουν τὴ ζωὴ) καὶ θέλει νὰ κάνει ἕνα σκολειό. Μὰ τὸ μόνον χτήριον πού θρίσκει, τὸ μόνον χτήριον π ο ὕ ὕ π ἄ ρ χ ε ι εἶναι ἕνα ρημάδι μὲ ρέπινους τοίχους, ἐτοιμὸς νὰ πέσουνε στὸ πρῶτο φύσημα. Μ' ἕνα τέτοιον χτήριον (σύμβολο τοῦτο τοῦ κόσμου), φυσικὰ δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ τίποτα. Δὲ μπορεῖς νὰ κάνεις τίποτα μ' ἕνα πράμα σάπιον, δταν πὸ βιαλέγεις νὰναι σάπιον καὶ ὑποστηρίζεις πὼς μόνον αὐτὸ ὑπάρχει. Ἕνας ἀληθινὸς ἀνακεωτῆς — ὄχι τὸ φτωχὸ ἀντρέικελο τοῦ συγγραφέα — θὰ ἀποφάσιζε νὰ γραιμίσει τὸ σάπιον καὶ νὰ χτίσει ἕνα γερὸ. Μὰ τοῦ Ἀντρέα — ἀκριβῶς γιὰτὶ εἶναι ἀντρέικελο ἠθελημένο ἀπὸ τὸν κ. Παπαβασιλείου — δὲν τοῦ περνάει κἀν ἀπὸ τὸ κοῦ κἀτι τέτοιο. Κὶ αὐτὸ ἐπειδὴ τὸ χτήριον εἶναι ὁ καταδικασμένος στὴ φθορὰ κόσμος. (Φοδᾶμαι πὼς κἀτι πέτσιες «τραγουδιὰς» ἀντιλήψεις γιὰ τὸν κόσμον μπορεῖ νὰ σχηματίζει κἀθε «εὐαίσθητος» γυ-

ΜΕΓΑΛΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Ἐκυκλοφόρησαν εἰς αὐτοτελῆ βιβλία:

● ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΣ ● ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ● ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ ● ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΩΝ ΒΕΡΣΑΛΛΙΩΝ ● ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΑΝΤ ● ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ — ΛΕΥΚΙΠΠΟΣ — ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ — ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ — ΧΟΜΠΣ — ΛΟΚ — ΛΑΜΜΕΤΡΙ — ΕΛΒΕΤΙΟΣ — ΧΟΛΜΠΑΧ — ΝΤΙΝΤΕΡΟ ● ΑΘΕΙΣΜΟΣ ● ΜΠΑΥΡΟΝ — ΠΟΥΣΚΙΝ — ΛΕΡΜΟΝΤΟΦ — ΝΕΚΡΑΣΟΦ — ΓΚΑΙΤΕ — ΧΑΪΝΕ ● ΜΠΡΟΥΝΟ — ΒΑΚΩΝ — ΜΠΕΡΚΛΕΥ — ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ — ΧΕΓΚΕΛ — ΛΟΥΚΡΗΤΙΟΣ — ΝΤΑΛΑΜΠΕΡ — ΝΤΕΚΑΡΤ — ΛΑΪΜΠΝΙΤΣ.

Σελ. 625—Ἐκτὸς κειμένου σελ. 74—Δρχ. 270

Βιβλιοπωλεῖον «ΚΑΔΜΟΣ»—Τηλ. 624 - 725

Ἀκαδημίας 63—Α' ὄροφος

μνασιόπαις που πληροφορείται ότι η ανθρωπότητα, και τὰ δυνά και οί ήπειροι και ο ίδιος ο παλαιήτης μας [πράματα που έχουμε την προδιάθεση να τὰ θεωρούμε αιώνια] είναι καταδικασμένα στη φθορά και την εξαφάνιση.) Ψεύτικος ο 'Αντρέας, ψεύτικη ή Μαρία, (σύμβολο της καλωσύνης και της αγνότητας αυτή), ψεύτικοι κ' οι νεαροί «οργισμένοι» του έργου. Προσωπικά, δεν τους πιστεύω καθόλου τους οργισμένους νέους ούτε και στη ζωή. Δεν πιστεύω ούτε στο αδιέξοδο τους ούτε στην ειλικρίνιά τους. Κι αν κρίνουμε από το τί έκαναν οι οργισμένοι νέοι της 'Ιταλίας πέρνει το καλοκαίρι (που με την κινητοποίησή τους ματαίωσαν την άνοδο της φασιστικής κωδέρνισης στην έξουσία) ή της 'Αγγλίας (που αγωνίζονται κατά των πυρηνικών δοκιμών) δεν το πιστεύουν κ' οι ίδιοι πως υπάρχει αδιέξοδο. Αυτοί ακριδώς οι άγωνες των οργισμένων νέων, αποδεικνύουν πόσο φιλολογικές, ψεύτικες είναι οι έκρήξεις της 'Αλίκης στο έργο. Όσοι το ρίχνουν στο μηδενισμό και στο κινήγι των άνοητων δυσχεδάσεων, με κάθε μέσο, δεν είναι ειλικρινείς. 'Απλώς ακολουθούν το δρόμο του, γιατί τους βολεύει, τους εξασφαλίζει, υποτίθεται, στα μάτια τους το «ανεύθυνο» των πράξεών τους ή μάλλον της άπραξίας τους. Μά μήτε κ' εδώ ο προβληματισμός του συγγραφέα προχώρησε πιδ μέσα απ' τη ρηχή επιφάνεια. Τά στοιχεία που μας έδωσε σαν δριστικά του αδιεξόδου, (θρησκευτική και φιλανθρωπική ύπηρεσία, γονιοί που «άλληλοκαρπώνονται», κοινωνικές αδικίες, άτομικές προστυχίες και χυδαίες συναλλαγές), υπήρχαν από αιώνες ακριδώς τὰ ίδια, πριν φτάσει ο κόσμος στο σημείο που βρίσκεται σήμερα. Κι όμως παλιότερα αυτά τὰ ίδια πράγματα δε δημιουργούσαν ζαβολιάρηδες και τέντυ - μπούδες. 'Αλλου, δέδια, βρίσκονται τὰ αίτια που τους δημιουργούν, όπως και τη γενικώτερη σήψη. Μά ο συγγραφέας δε θέλησε ή δε μπόρεσε να τὰ ιδεί. Έτσι, όμως, με ψεύτικους προβληματισμούς, με ψεύτικους ανθρώπους τί τραγωδία μπορεί να σταθεί; Τά όποια εύρήματα δε μπορούν ποτέ να κλύψουν το κενό που αφήνει ή έλλειψη της ουσίας. 'Η εκλογή του έναρκτηρίου έργου ήταν πολύ άτυχη. 'Η παράσταση πρέπει να ήταν ωραία σχεδιασμένη, έτσι τουλάχιστο άφηγε να φανεί,

άλλα (θέλεις γιατί ήταν ή πρώτη εμφάνιση του θιάσου και το τράχ ξεπερνούσε κατά πολύ το συνηθισμένο, θέλεις γιατί ή ανωριμότητα των περισσότερων ήθοποιών έπαιξε άρνητικό ρόλο) υπέρησε πολύ στην έκτέλεση. 'Η 'Αλέκα Παύλη ξεχώριζε, με άρκετή απόσταση. 'Ακολουθούσαν ή Μάρθα Βούρτζη, ο Δαμιανός, ή Πόπη Δεληγιάννη. Οί άλλοι ήθοποιοί έβωσαν καλές στιγμές. Μά σάμπως είχαν και τίποτα να έρμηνέψουν; Στέροσο πράμα δεν υπήρχε στο έργο, έξόν απ' το σκηνικό (καλή ή δουλειά του Βακαλό). Χρειάζεται ίσως να ξαναπω πως παρ' όλα αυτά ή άτυχη εκλογή του έναρκτηρίου έργου δεν επιτρέπει να οδηγηθούμε σε μιá τέλεια άρνητική κρίση. 'Ο θιάσος είναι καινούργιος και υπόσχεται πολλά. Χρέος μας να του δώσουμε την έμπιστοσύνη μας και την απαραίτητη χρονική προθεσμία για να τὰ πραγματοποιήσει.

B. MANIATHES

Ο κινηματογράφος

Μιά σύντομη άνασκόπηση.

Ο Τσάπλιν, ο σοβιετικός και ο Ιταλικός κινηματογράφος και το γαλλικό «Καινούργιο Κόμμα» μας έδωσαν τις καλύτερες ταινίες που είδαμε ως τώρα στην έφετεινή περίοδο: «Ένας βασιλιάς στη Νέα Υόρκη», «'Η μοίρα ενός ανθρώπου», «'Η Μπαλλάντα του στρατιώτη», «'Η κυρία με το σωλάκι», «'Ζωή χαρισάμενη», «'Ο στρατηγός Ντέλλα Ρόβερε», «'Ο Μεγάλος Πόλεμος», «'Με κωμμένη την άνάσα». Αν προστεθούν σ' αυτές ή τρέχικη ταινία «'Η διαβολική έφεύρεση», ή σουηδική «'Ο άγώνας μου», ή γερμανική «'Το γιοφύρι», οί γαλλικές «'Το πέραςμα του Ρήνου», «'Η Γαλλίδα και ο έρωτας» και «'Αούστερλιτς» και ή άμερικάνικη «'Το διαμέρισμα», ο άπολογισμός ως τώρα είναι από τους καλύτερους των τελευταίων χρόνων. Φυσικά — όπως πάντοτε — οί ταινίες αυτές συνοδεύονται από εκατοντάδες άλλες κάτω από το μέτρο, που δεν έχουν κωμικά σχέση με την κινηματογραφική τέχνη και που διαφθείρουν συστηματικά το γούστο του κοινού. 'Η 'Αθήνα μένει μιá από τις ελάχιστες πρωτεύουσες που δεν υπάρχει ένας κινηματογράφος που να προσάλλου-

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΑΜΥΝΗΣ ΕΣΣΔ
Συντάκτης Π. ΖΙΛΙΝ
Καθηγητής Σχολής Πολέμου Μόσχας

Ο Ι

ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΥ

ΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ 1941-45

Μετάφραση ΔΙΟΝΥΣΙΑΣ ΜΠΙΤΖΙΛΕΚΗ

124

Τόμοι 2 Δρχ. 260

Βιβλιοπωλείον «ΚΑΔΜΟΣ»—Τηλ. 624 - 725
'Ακαδημίας 63—Α'. ύροφος

ται μόνο πρωτοποριακά ή πραγματικά σημαντικά έργα — αυτά που πείθουν ότι ο κινηματογράφος είναι τέχνη. Άλλο το κοινό μπορεί να βλέπει και παλιές ακόμα ταινίες που είχαν αφήσει εποχή και να σχηματίζει έτσι μιαν ιδέα για την ιστορία και την εξέλιξη του κινηματογράφου. Έδω μας καταδιώκουν συστηματικά οι άηδεις του Χάλλυγουντ και τα υποπροϊόντα της διεθνούς κινηματογραφικής παραγωγής. Και είναι περίεργο πώς προβλήθηκαν φέτος μερικές καλές ταινίες. Ίσως γιατί είχαν έμπορικé επιτυχία στο εξωτερικό.

Η ταινία του Τσάρλι Τσάπλιν «Ένας βασιλιάς στη Νέα Υόρκη» — γυρισμένη το 1957, όταν ο μακκαρθισμός ήταν ακόμα πανίσχυρος, σαν αστυνομικό καθυστάς στις Ην. Πολιτείες — δεν είναι μόνο το δικαιολογημένο ξέσπασμα ενός ελεύθερου ανθρώπου, είναι και ένα από τα πιο ώριμα έργα ενός μεγάλου καλλιτέχνη. Η ταινία αυτή ήταν επόμενο να μην άρξει σε τρεις κατηγορίες θεατών: σ' εκείνους που δεν είχαν ποτέ άρκετην ευαισθησία, ώστε να καταλάβουν το έργο του Τσάπλιν — και είναι πολλοί οι άρνητές του —, σ' εκείνους που αγάπησαν το Σαρλώ, αλλά δεν εκτιμούν το έργο του Τσάπλιν μετά τους «Μοντέρνους Καιρούς» και σ' εκείνους που ένοχλήθηκαν από τη σάτιρα του «άμερικανικού τρόπου ζωής». Η μεγάλη, όμως, πλειοψηφία του κοινού βρήκε στην τελευταία ταινία του Τσάπλιν το μπρίο, τη σάτιρα, τη φρεσκάδα, την ανθρωπιά, το πλούσιο περιεχόμενο, την τελειότητα της φόρμας, το θαυμαστό κρέμα κωμικού και τραγικού, που είναι τα γνωρίσματα του μεγαλύτερου δημιουργού στην ιστορία του κινηματογράφου. Το κωμικό στοιχείο είναι άφθονο και σπαρακιστό, το χιούμορ είναι πλούσιο, ή σάτιρα είναι καυστική πίσω από το γέλιο, το δράμα έχει και δίνει βαθειά συγκίνηση. Το «Ένας βασιλιάς στη Νέα Υόρκη» είναι, εκτός από έργο τέχνης, και ένα μήνυμα — όπως όλα τ' αληθινά αριστουργήματα. Δεν διασκεδάζει απλώς, όπως μιá οποιαδήποτε κωμωδία. Κεντρίζει τη σκέψη και δονεί την ψυχή. Το γέλιο που προκαλεί δεν είναι μιá μηχανική κίνηση, ένας νευρικός έρθετισμός: είναι μιá αντίδραση του θεατή που προέρχεται από την άμεση επικοινωνία του με μιá θλιβερή πραγματικότητα παρουσιασμένη — και εδώ είναι ή βαθύτερη τέχνη του Τσάπλιν — από την κωμική της όψη. Και όταν ο θεατής έχει κάνει αυτήν την επικοινωνία και μπορεί πλέον να συλλάβει την πραγματικότητα — τον άμερικανικό τρόπο ζωής — τότε ο τόπος της ταινίας αλλάζει στο δεύτερο μέρος της και ή πραγματικότητα παρουσιάζεται με την αληθινή της όψη, την τραγική: με το δράμα του μικρού Ρούπερτ. Ο Τσάρλι Τσάπλιν έχει ολοκληρώσει το μήνυμά του.

Από τις σοβιετικές ταινίες δύο, «Η μοίρα ενός ανθρώπου» και «Η Μπαλλάντα του Στρατιώτη» είναι πολεμικές και ή τρίτη «Η κυρία με το σκυλάκι», είναι κινηματογραφική μεταγραφή ενός διηγήματος του Τσέχωφ — όπως ήταν και το αξέχαστο «Τζιτζίκι». Έκείνο που χαρακτηρίζει τις δύο πρώτες είναι ή βαθύτατη, ή συγκινητική ανθρωπιά τους. Καμμιά έξαρση του πολέμου ή του ήρωισμού, κανένα ίχνος πατριδοκαπηλείας, καμμιά συμβατικότητα. Είναι οι άπλές, αλλά τραγικές ιστορίες δύο ανθρώπων, γεννημένων να

ζήσουν ειρηνικά και που ο πόλεμος έχει αλλάξει τη μοίρα τους. Σπάνια έχουμε ιδεί πολεμικές ταινίες αυτής της ποιότητας. Όλα — σειάρια, σκηνοθεσία, φωτογραφία, ήθοποιτα — είναι έξαιρετα. Το αποτέλεσμα δίνεται με λιτά μέσα, χωρίς έκζητημένες αισθητικές άνεστησεις. Η φωτογραφία έχει τόση ζωντανία, τόση παραστατικότητα και υποβολή, ώστε το τοπίο και τ' αντικείμενα ακόμα μετέχουν στην πλοκή, εκφράζουν συγκίνηση. Και οι ήθοποιοί είναι τόσο αληθινοί στους ρόλους τους, ώστε μπροστά τους στήνουν ή φαίνονται ψεύτικοι δλοι οι φτιασιδωμένοι άστéρες που εξασφαλίζουν την έμπορικé επιτυχία των άμερικανικών ταινιών. Η «Κυρία με το σκυλάκι» άφηγείται με λεπτές αποχρώσεις, με φινέττα, με άπόλυτα σωστό τόνο ένα διήγημα του Τσέχωφ, δημιουργώντας την τόσο ανθρώπινη ατιμόσυρα όπου ζούν και κινούνται όλα τα πρόσωπα του μεγάλου συγγραφέα. Το τσεχωφικό θέλημα διατηρείται ολόκληρο στην ταινία, που συχνά ό άργός ρυθμός της, οι σιωπές της, οι σχεδόν ακίνητες εικόνες της είναι ή πιστότερη οπτική μεταγραφή των φράσεων του Τσέχωφ.

Από τις Ιταλικές ταινίες, ή «Ζωή Χαρισάμενη» του Φελλίνι είχε τη μεγαλύτερη επιτυχία, γιατί το θέμα της είχε προκαλέσει το παγκόσμιο ένδιαφέρον. Είναι μιá ταινία που άφηγείται να σιάνδαλα και τη διαφθορά της «ύψηλης» ρωμαϊκής κοινωνίας. Ο Φελλίνι είναι πραγματικά αμείλικτος — αλλά και λίγο φλύαρος. Η ταινία του είναι άνοση: πλάι σε αξιοθαύμαστες σκηνές, υπάρχουν κατώτερες και γενικά λείπες ή

Έκκυκλοφόρησε:

Ν. ΠΑΠΑΠΕΡΙΚΛΗ - Α. ΓΙΑΛΑΜΑ

Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Τα καλύτερα χρονογραφήματα του Νίκου Παπαπερικλή (Ειρηνικού) και οι καλύτεροι στίχοι κ' εύθυμογραφήματα του Άσημάκη Γιαλαμά (Αύγερινού), εικονογραφημένα με σκίτσα των κορυφαίων Έλλήνων γελοιογράφων:

Μ. ΑΡΓΥΡΑΚΗ, ΑΡΧΕΛΑΟΥ, Φ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Ν. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ, Κ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. ΜΠΟΣΤΑΝΤΖΟΓΛΟΥ και Β. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ.

Πρόλογος: Κ. ΒΑΡΝΑΛΗ

Είσαγωγή: Μ. ΑΥΓΕΡΗ

Έξώφυλλο: Χ. ΔΑΓΚΛΗ

Έκδόσεις: «ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝ»

Ένα β βλίο γεμάτο σπαρακιστή επικαιρότητα. Μία έκδοσις πρωτοφανής για την Ελλάδα.

Πωλείται σ' όλα τα βιβλιοπωλεία.

ερωταρική ένδοξη. 'Όσο η «Ζωή Χαρισμένη» είναι μια σπουδαία, μια εξαιρετική ταινία και αρκετές σκηνές της — όπως του θαύματος, του πάρτυ, του τέλους — θα μείνουν στην κινηματογραφική ανθολογία. 'Ο «Στρατηγός Ντέλλα Ρόβερε» του Ροσσέλλινι αφηγείται κι αυτός μια πραγματική ιστορία, με το απέριτο, γυμνό, ανυπόκριτο ύφος του σκηνοθέτη της «Παϊζά». 'Ο Ροσσέλλινι ξέρει, όπως ελάχιστοι, να δείχνει τόσο αναπετήδευτα την πραγματικότητα, να μπαίνει τόσο βαθιά στην ψυχή των προσώπων του, να αφαιρεί από την αφήγησή του κάθε τι περιττό. 'Ισως γι' αυτό η τέχνη του να φαίνεται υπερβολικά απλή και αφευσιδωτή. Αυτό όμως είναι εκείνο που κάνει τις ταινίες του από τα ωραιότερα έργα της εποχής μας. 'Ο «Μεγάλος Πόλεμος» του Μάριο Μονιτσέλλι είναι στο βάθος μια σάτιρα του πολέμου και των ήρωισμών του και χαρακτηρίζεται από ειλικρίνεια, θερμότητα και χιούμορ. Τα δύο κύρια πρόσωπα της ταινίας αυτής, πρόσωπα κωμικά που ζούν σε μια τραγική εποχή, γίνονται στο τέλος ήρωες με το θάνατό τους, που έκαναν δε, τι μπορούσαν για να τον απορύγουν. 'Ο ήρωϊσμός κ' εδώ, όπως στην «Μπαλλάντα του Στρατιώτη», είναι μια συνέπεια του φόβου.

'Η γαλλική ταινία «Με καμμένη την ανάσα» είναι από τα πιο αντιπροσωπευτικά έργα του «Καινούργιου Κύματος»: είναι ένα θαυμάσιο δείγμα προσωπικού ύφους. 'Ο Ζάν - Λυκ Γκοντάρ ξέρει ν' αφηγείται μιάν ασήμαντη φαινομενικά ιστορία με τέτοιο τρόπο, ώστε να ζωντανεύει πραγματικά τα πρόσωπά του, να τα κάνει αληθινά, να μάς δείχνει την ψυχή τους, να απλώνει σε τραγωδία μια κοινή περιπέτεια. Και — πρό πάντων — αφηγείται την ιστορία του κινηματογραφικά, δηλαδή με εικόνες, όχι με λόγια. Και οι αισθητικές αναζητήσεις του, όσο κι αν είναι ασυνήθιστες, δεν ξαφιάζουν. Γιατί υποτάσσονται όλες στο γενικό ρυθμό της ταινίας και μετουσιώνονται σε γνήσιο καλλιτεχνικό αποτέλεσμα από το ρωμαλέο και προσωπικό ύφος του σκηνοθέτη.

'Από τις άλλες ταινίες πρέπει ν' αναφέρουμε την «Διαβολική Έφεύρεση» για την καταπληκτική τεχνική και το χιούμορ της, το «Γιοφύρι» για τον ήμιο ρεαλισμό και για το ζωγράφιμα της φρίκης του πολέμου, τον «Αγώνα μου» για τη θαυμαστή συναρμολόγηση των επικαίρων που ιστορούν τη γέννηση, το ανέδαρμα και την πτώση του χιτλερισμού, το «Πέρασμα του Ρήκου», για την ταλμηρή θέση του, το «Α-

ούστερλιτς» για μερικές πραγματικά μεγαλειώδεις σκηνές, τη «Γαλλίδα και ο έρωτας» για τη φινέττα μερικών από τα σκέτη της και το «Διαμέρισμα» για τη σάτιρα που κρύβεται πίσω από το κέφι του. 'Ισως να υπήρξαν και μερικές άλλες αξιόλογες ταινίες — αλλά μιλούμε για όσες είδαμε στη σύντομη αυτή ανακόπηση. 'Η παγκόσμια κινηματογραφική παραγωγή εξοικονομεί να δίνει αριστουργήματα, που προβάλλονται σ' όλες τις πολιτισμένες χώρες. Δεν θα ήταν δυνατό να προβάλλονται και στην Ελλάδα περισσότερο συστηματικά; Το ελληνικό κοινό έχει θείξει τα τελευταία χρόνια ότι ξέρει να εκτιμά τις καλές ταινίες. 'Η έμπορική επιτυχία τους είναι εξασφαλισμένη. Γιατί, λοιπόν, δεν τις βλέπουμε συχνότερα;

Γ. Ν. ΜΑΚΡΗΣ

Οι εικαστικές τέχνες

Οι εκθέσεις

'Ο Σταμάτης Σταματόπουλος και η Χρύσα Ρωμανού εξέθεσαν στη μεγάλη αίθουσα του Ζυγού μια μεγάλη σειρά από λαδομπογιές. Τα έργα του Σταματόπουλου που είδαμε στο Ζυγό ήταν ασφαλώς πολύ καλύτερα από εκείνο που έγινε δεκτό στην Πανελλήνια. 'Ο ζωγράφος διατηρεί ακόμα μέσα στο έργο του μια θολή έστω ανάμνηση του πραγματικού κόσμου. Ένας γραφισμός κυριαρχεί στους πίνακές του που έχουν μιάν αρχιτεκτονική κατασκευή. Το χρώμα του σκουρό και λιγότερο δεν είναι απ' τα πρωταρχικά στοιχεία του πίνακα. 'Ο καλλιτέχνης επιχειρεί το αισθητικό του έγχειρημα στηρίζοντας τη σύνθεσή του σε θαρείς άξονες που αποτελούν το σκελετό του έργου του.

—'Η Χρύσα Ρωμανού είναι δόξατα άκωνοική. Χρησιμοποιεί μεγάλες επιφάνειες χρώματος βγαλμένες με σπάτουλα και το χρώμα της είναι φωτεινό και ευαίσθητο. Κάποτε μάλιστα πετυχαίνει μια προσεχτική χρωματική άρμονία, ένα παίξιμο με θερμά χρώματα, που έχει μια ποιότητα και μια πρωτοτυπία. Τα χαρακτηριστικά της, μαύρες λιθογραφίες, είναι πολύ κατώτερα απ' τα λάδια της.

—'Η γλύπτρια Αιμιλία Βασιδάκου που εξέθεσε έργα μαζί με το ζεύγος Σταματόπουλου στο Ζυγό ξέρει να περιτομεί αρκετά τους όγκους της στις σταθερές συνθέσεις της κι έχει μιάν άρμονική διάταξη κι έναν λυρισμό. Στα μικρά της όμως καμμάτια έχει δόξατα την αίσθηση και την πρό-

RAINER MARIA RILKE

ΕΚΛΟΓΗ ΑΠ' ΤΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

Μεταφραστική απόδοση ΑΡΗ ΔΙΚΤΑΙΟΥ

Α' ΒΡΑΒΕΙΟ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Δρ. 120

Βιβλιοπωλείον «ΚΑΔΜΟΣ»—Τηλ. 624-725
'Ακαδημίας 63—Α'. δροφος

θεση του καμφοτεχνήματος και μόνο εάν τέτοια πρέπει να εξετασθούν.

—Ο Σωκράτης Σώκαρης εκθέτει στη μικρή αίθουσα του Ζυγοῦ μία σειρά από λαδομπογιές. Τα έργα αυτά είναι στο σύνολό τους τοπία θγαλμένα με μιά έντονη εξπρεσιονιστική διάθεση. Ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί μία πλούσια χρωματική κλίμακα, παχιά πάστα δουλεμένη με τή σπάτουλα. Μερικές φορές τὸ χρώμα του είναι χυμώδες κάποτε ήμιος ή παλέττα του μένει ψυχρή και άφτιακτη. Ο ζωγράφος μένει ακόμα στην περιοχὴ τῆς συγκεκριμένης τέχνης, προχωρεί όμως σὲ έντονες άφαιρέσεις και τὸ πολυστρωματικό δούλεμα για τὴν ἀναζήτηση χρωματικών άξιών κάποτε καταλήγει σὲ άποτελέσματα που δὲν απέχουν από τὴν καλὴ τουριστικὴ άφίσα. Ὑπάρχει ὅμως και μιά άστάθεια, μιά άβεβαιότητα στη δουλειά του.

—Στὴ μεγάλη αίθουσα του Ζυγοῦ ἡ ζωγράφος Ντιάννα Ἀντωνιάτου εκθέτει μιά μεγάλη σειρά από τέμπλες και λαδομπογιές. Σ' ένα σημείωμα που συνοδεύει τὸν κατάλογο τῆς έκθεσης ἡ ζωγράφος εκφράζει τὴν έκστασή της σὲ θαιμάσια τῆς γῆς, και ζητᾷ δίκαια νὰ τῆς ἀναγνωριστὴ ἡ ειλικρινεία τῆς προσφοράς της. Πραγματικᾶ τὴν ειλικρινεία αὐτὴ τὴν βρίσκουμε εὖν πρόθεση σὲ σύνολο τῶν έργων της και σὲ άρκετὲς περιπτώσεις ἡ ειλικρινεία της αὐτὴ βρίσκεται και τὴν αίσθητικὴ της ἀνταπόδοση σὲ ζωγραφικό χῶρο. Κάποτε ὅμως τὰ εὐαίσθητα χρωματικά της εὐρήματα διακόπτονται από ἀνεπιθύητά οὐδέτερα στοιχεία, που εὖο και εὖν υπογραμμίζουν τὴν ἀξία τῶν εὐρημάτων της, δὲν δέκονται μαζί τους σ' ένα τελειωμένο πλαστικό σύνολο. Ἀκόμα ὕπάρχουν περιπτώσεις όπου οἱ μορφές της χάνουν τὴν αίσθηση του πραγματικού και γίνονται εὐχάριστα σχήματα που ενεργοῦν πρὸς τὸν πίνακα με τρόπο ἀνάλογο με τὴ λειτουργία τῶν σχημάτων στὴν ἀφηρημένη ζωγραφικὴ, δηλ. ὅχι εὖν εκφραστικᾶ στοιχεία παρὰ εὖν μορφικᾶ του ἡ ἀξία τους προκύπτει ἀπ' τὴν καθυτὸ μορφικὴ τους ὑπόσταση. Πενικά τὰ σπίτια της με τὰ ροζὲ χρώματα και τὲς ὄχρες ὅχουν μιά ζωγραφικὴ ποιότητα, εὖν ἡ ἀδυναμία της παραμένει τὸ σχέδιο τῆς φιγούρας της. Ἀκόμα ἡ προσπάθειά της ν' ἀντικεώσει τὴν παλέττα της, ἀντικαθιστώντας τὸς εὐαίσθητους και ἡχηροὺς τόνους της με χρώμα πιὸ δυνατὸ, πιὸ ὠμό, δὲν φαίνεται νὰ ὅφτασε στὴν ὠριμότητα που επιθυμεί ἡ ζωγράφος. Μέσα στὴν εὐαίσθητη και προσεγμένη εργασία της πρέπει ν' ἀναφερθοῦν μερικᾶ τοπία από τὰ Μετέωρα γιατί ὅχουν και ένταση και ἀληθινὴ συγκίνηση. Ἴ-

πως νὰ εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀφετηρία για τὴν ἀνανέωση τῆς τέχνης της.

—Ἡ Σελὲτ Παλυχροινιάδου με τὲς μουσικίες και τὰ σχέδια με συνικὴ που εξέθεσε στὲς Νέες Μορφές μᾶς ὅδωσε μιά συγκλονιστικὴ μαρτυρία από τὰ δύσκολα χρόνια τῆς κατοχῆς. Ἡ ζωγράφος σχεδίασε, πολλές φορές ἐπὶ τόπου, μιά μεγάλη σειρά από σχέδια που παριστάνουν ἀθηναιικά περιστατικά τῆς κατοχῆς: τὸ δημοτικό θάψιμο, τὸς ἀνάπηρους, τὲς μάγκες με τὰ νεκρὰ παιδιὰ στὴν ἀγκαλιά, τὸ ψάξιμο τῶν σκουπιδιῶν, τὴ νεκροφόρα του Δήμου, κᾶ σαλετωμένα παιδιὰ! Τα σχέδιά της αὐτὰ ὅχουν πρὶν ἀπ' ὅλα τὴν ἀξία του νοσημένου. Παρόλο τὸ στυλιζάρισμα, κάποια τυπικότητα τῆς φιγούρας, ὕπάρχει μιά γενικιότητα, και μιά διαίδητητα στὴν ἀντιμετώπιση του θέματος της. Μερικᾶ ἀπ' τὰ καμμάτια της διατηροῦν ἀκρίβεια τὴ δραματικότητα του θέματος που ἀναπαριστοῦν. Ἡ ἀπήχηση του ἱόγιου και τῆς Κόλδιτς εἶναι φανερὴ.

—Ἰσως από κάποινα χρόνια ἀπουσίας εἴδημε πάλι δουλειὰ του ζωγράφου Κώστα Πανιάρη. Ο καλλιτέχνης παρουσιάζει μιά σειρά με συνθέσεις του κᾶτω από τὸ γενικὸ τίτλο: «Πέρα ἀπ' τὸ τοπίο» στὴν αίθουσα του ἱαλλικου Ἰνστιτούτου. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται για ἀνάγλυφες συνθέσεις, θγαλμένες με πηχτὴ μπογιὰ, ὅπως θγαίνει ἀπ' τὸ σωληνάριο, συστέφεται και ἀνακατώνεται ρυθμικά, πάνω στὴ μικρὴ ἐπιφάνεια του πίνακα και οὖ προξενεὶ τὴν ἐντύπωση ἐνὸς μουσαϊκου ἡ μιάς γεωλογικῆς ἀπεικόνισης του φλουῦ τῆς γῆς. Φυσικά, πιὸ πολὺ στηρίζεται ἡ δουλειὰ αὐτὴ σὲ τυχαίο, παρὰ σὲ μιά ἐξελιγμένη ζωγραφικὴ προσπάθεια. Ἡ πιὸ συνειδητὴ ἐπέμδεση του καλλιτέχνη εἶναι μιά πατίνα που περνᾶ πάνω από ὅλα τὸν πίνακα, πρᾶμμα που του δίνει μιά χρωματικὴ ἐνότητα, τὲς ἀποχρώσεις ἐνὸς πιάτου. Παρόλο που τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὀλοτελα ἀφηρημένο οὖ ἀφήνει νὰ ἀντιληφθεῖς πὼς ἡ ἀφετηρία του εἶναι ἕνα δικὸ του δράμα του τοπίου. Ο νέος ζωγράφος, ἐπηρασμένος από τὴν ἀγαλίνωτη καλλιτεχνικὴ δραστηριότητα του Παρισιου, σκέφτηκε νὰ ξεπεράσει μουσικιστικᾶς τὸ τοπίο και νὰ πάει κᾶτω από τὲς ἐπιφάνειες, φθάνοντας μάλιστα ὡς τὴν κᾶθετη τομή» ὅπως λέει και ὁ ἴδιος σὲ μιά προσωπικότερη δρασὴ του. Κι αὐτὸ ἀσφαλῶς τὸ πέτυχε. Μόνου που θὰ του ἀμφισβητηθεῖ πολὺ συχνὰ ἡ ἀξία τῆς ζωγραφικῆς του προσφοράς, γιατί ὁ καλύτερος τρόπος νὰ ξεπεράσεις τὸ τοπίο δὲν εἶναι νὰ τὸ παρακλᾶμψεις, παρὰ νὰ τὸ φτάσεις, νὰ κατακτήσεις δηλ. τὴ μορφὴ του με μέσα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΕΣΣΔ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΜΟΣΧΑΣ 1960

Σελ. 930 Δρχ. 85

Βιβλιοπωλεῖον «ΚΑΔΜΟΣ»—Τηλ. 624-725

Ἀκαδημίας 63—Α'. ὄροφος

καθαρά ζωγραφικά κι αν πειστείς πώς αυτά δεν άρκουν πιά για ν' αποδώσουν το δράμα σου τότε να δανειστείς από όπου άλλοθι θελήσεις. Το ζωγραφικό σου αποτέλεσμα, στο χώρο της ζωγραφικής και με κριτήρια πάλι ζωγραφικά, θα κρίνει για τη σημασία της προσπάθειας. 'Η «ρηχή χαρά της απεικόνισης» μόνο τους αντίδους για ζωγραφική μπορεί σήμερα να καταχτήσει. Μήπως όμως ή άρνηση της ζωγραφικής δεν προσφέρει καμιά χαρά;

—'Ο γλύπτης Νικόλαος Βλαδιανός εκθέτει μαζί, πάλι στον Πανιάρα μια σειρά από γλυπτικές του άφηρημένες συνθέσεις. Το ύλικό του, σιδερένια ελάσματα, δίνει μια σταθερότητα στους όγκους του, που σαν κύβοι στερεά ακουμπισμένοι ό ένας πάνω στον άλλο σου δημιουργούν την αίσθηση της ξερολιθιάς. Μιας ξερολιθιάς, που παρόλο που είναι σχεδόν μινιατούρα, σου δίνει την εντύπωση τιτανικής κατασκευής. Το έργο του άποχτα έτσι μιάν ύψη άρχιτεκτονημένη που συχνά πετυχαίνει μια πλαστική ίσορροπία. Βέβαια ή συνταγή τούτη δεν πετυχαίνει πάντα. Κάποτε οι συνθέσεις του τραδηγημένες στο παράξενο καταφέρουν και τότε το μορφικό παιχνίδι που είναι ή γλυπτική αυτή, δεν έχει ούτε αυτή τη δικαίωση. Κείνο που ξενίζει, περισσότερο ίσως και από την τυποήση των μορφών του, είναι μια φιλολογική τάση στους τίτλους των έργων, όπως: άλληγορία, σύζευξη, συνάντηση, άναμνη, μεταμόρφωση, έτοιμια, θιάρκεια κλπ., που δείχνουν μιάν προσήλωση στην άνεκδοτολογία, που οι κατασκευές του δε μπορούν, έτσι και κάτω από μια πολύ γενική θεώρηση, να υποβάλουν.

—'Ο Γιώργος Μούγιος στη μεγάλη αίθουσα του Παριανού παρουσιάζει έξι ήντα συνθέσεις του. 'Ο ζωγράφος χρησιμοποιεί πλαστικά χρώματα που το διαλυτικό μέσο είναι το νερό, κι έτσι πολύ συχνά δγαίνουν στο έργο του άποτελέσματα που του φέρνουν έντονα στο νου τις άκουαρέλλες. 'Ο Μούγιος, που μας έδωσε άλλοτε τουριστικές έκτυπώσεις του από ταξίδια, θέλοντας ν' άκνεώσει τις μορφές του έκανε άρκετά δήματα προς την άφηρημένη τέχνη. Έμεινε όμως συχνά άπρηρία του έργου του ή πραγματικότητα και έτσι μέσα σε φόρμες, κάπως θολές και άόριστες, βρίσκουμε τα ύπαλείμματα ενός δάσους, ενός ματιού, μιας φιγούρας. Το χρώμα του είναι έντονο και κατά κανόνα ευχάριστο, λυωμένο στο νερό άφομοιώνεται με την επιφάνεια του ξύλου που ζωγραφίζει και πολύ συχνά, δερνικωμένο όπως είναι, σου δίνει την εντύπωση της reproduction μιας λάκας. Αυτά τα ευχάριστα διακοσμητικά του άποτελέσματα μπορούν αξιόλογα να σταθούν στην περιοχή τους, χωρίς θαυότερες αξιώσεις. 'Οπου όμως ό Μούγιος άφήκει αυτή του την περιοχή για να μπλεχτεί σε μεταφυσικές περιπλανήσεις, έχει τα πράματα γίνονται τραγικά, γιατί δεν υπάρχει καμιά τεχνική επάρκεια για να στηριχθούν, δεν υπάρχει ένας κόπος να τα θρέψει.

'Η Μαρία Σπέντζα, γνωστή από παλιότερη παρουσίασή της, παρουσιάζει στις Νέες Μορφές μια σειρά από άφηρημένες συνθέσεις της. Είναι περίεργο πόσο βαθιά είναι πάνω της ή επίδραση του δασκάλου της του Μόραλη. Στην πρώτη άτομική της έκθεση επανέλαβε το δάσκαλο, στο έργο της στην Πανελλήνια πήγε να λευτερωθεί

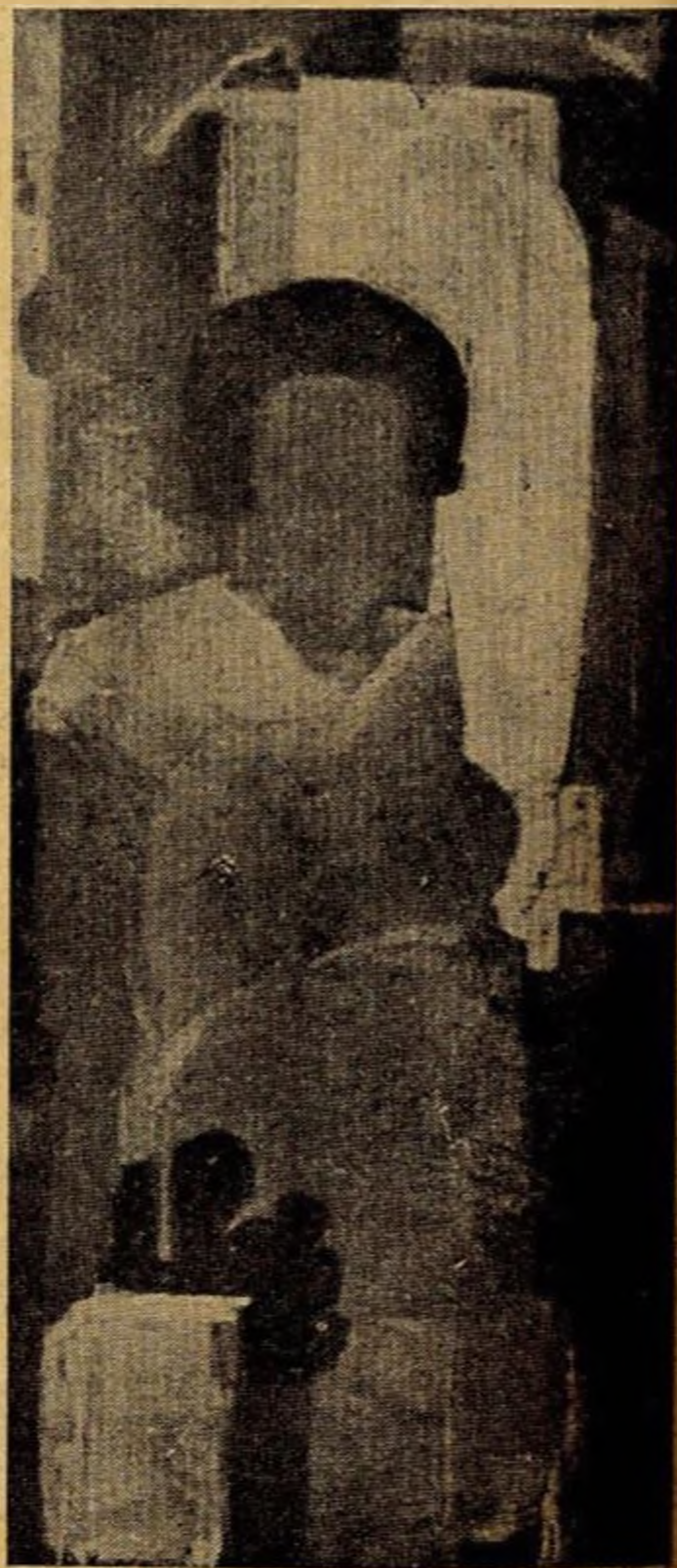
άπ' αυτόν, και στη σημερινή της έκθεση άπαρνιέται την επανάληψη της πόδας του για να μείνει έξωτερικά δεμένη στην παλέττα του. 'Η συγκεκριμένη της ζωγραφική ήταν τόσο άφηρημένη όσο και τούτη που μας δείχνει σήμερα. Κι εδώ κι εκεί τα σχήματά της λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο πάνω στον πίνακα. 'Υπάρχουν πάλι μεγάλες επιφάνειες, γεμισμένες με τα χρώματα του Μόραλη περιορισμένα στις δυνατότητές της κι όπου ή υποδήλωση μιας τρίτης διάστασης γίνεται δειλά στο παιχνίδι με το χρώμα της προετοιμίας. Το μόνο δικό της άπόκτημα είναι το άσπρο χρώμα, ένα άσπρο λαμπρό, άδούλευτο, που προσθέτει κάποτε επιφανειακά στη σύνθεσή της. Και φυσικά δεν δένεται με τ' άλλα στοιχεία της.

'Η γλύπτρια Κάτυ Σπέντζα εκθέτει μαζί με την άδερφή της μερικά γλυπτικά έργα καμωμένα από μπανέλλες από όμπρέλλες, ταινίες πολυβόλων, ξυστριά άλόγων, τέρκια βαρελιών κλπ. Είναι περίεργα άντικείμενα όλα τούτα κι άποτελούν την ωπική μορφή της ακαδημίας του άθρομητισμού.

Γ. ΠΕΤΡΗΣ

Α. Κακούρη

Σύνθεση

Τὰ επαγγελματικά ζητήματα

Τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου

Ἡ κίνηση τῶν λογοτεχνικῶν σωματείων

Ἐντονη δυσφορία καὶ ἀγανάκτηση ἐπικρατεῖ ἀνάμεσα στοὺς λογοτέχνες ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς κυβέρνησης νὰ ἐπιχορηγήσει μὲ 500.000 δραχμὲς ἕνα μόνον λογοτεχνικὸ σωματεῖο καὶ νὰ ἀγνοήσει τὰ ἄλλα.

Ἡ διάκριση θεωρεῖται ἀπαράδεκτη, ἐνῶ, παράλληλα, ἐπικρίνεται ἡ κυβέρνηση γιατί μὲ τὴν ἐνέργειά της αὐτὴ δείχνει ὅτι τὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὸν λογοτεχνικὸ κόσμον τὰ θεωρεῖ ὡς ὑπόθεσι μερικῶν χιλιοδράχμων πρὸς ἕνα καὶ μόνον σωματεῖο.

Οἱ λογοτέχνες θέτουν καὶ πάλι στὴ γενική τους μορφή τὰ προβλήματα ποὺ τοὺς ἀπασχολοῦν καὶ ἀξιῶνουν τὴν ἄμεση ἐπίλυσή τους. Ἡ Ἐταιρία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, σὲ σχετικὸ ὑπόμνημά της πρὸς τοὺς ἀρμόδιους κυβερνητικοὺς καὶ ὑπηρεσιακοὺς παράγοντες, ἀφοῦ ἀναφέρει τοὺς συνδικαλιστικοὺς ἀγῶνες τοῦ κλάδου, ποὺ συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν ὑπαρξή καὶ δραστηριότητα τῆς Ἐταιρίας, προσθέτει τὰ πορίσματα τῆς Ἐπιτρο-

πῆς Γραμμῶν καὶ Τεχνῶν, ποὺ συστήθηκε τὸ 1958 ἀπὸ τὴν κυβέρνηση. Ἡ Ἐπιτροπὴ εἶχε προτείνει μετὰξὺ ἄλλων, καὶ τὴ λήψη ὀρισμένων νομοθετικῶν μέτρων γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν λογοτεχνῶν, ὅπως εἶναι γνωστὸ. Ἐπίσης, ἀναφέρει τὴν πρωτοβουλία της καὶ τίς ζυμώσεις, ποὺ ἐπακολούθησαν, γιὰ τὴν ἰδρυση Λογοτεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου καὶ Ταμείου Συντάξεων Λογοτεχνῶν καὶ τονίζει ὅτι ἡ διαδικασία γιὰ τὴ σύσταση τῶν δύο ὀργανισμῶν, καθὼς καὶ τὸ θέμα τῆς ἐξεύρεσης τῶν πόρων θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει ἄμεση μέριμνα τῆς κυβέρνησης.

Τέλος, ἐκφράζεται ἡ πικρία τῶν λογοτεχνῶν γιατί, παρὰ τίς κατηγορηματικὲς διαβεβαιώσεις τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας κ. Βογιατζῆ ὅτι ἡ ὑπόθεση τοῦ ἐπιμελητηρίου καὶ τοῦ Ταμείου ἀποτελοῦν γεγονός, τὸ ζήτημα χρονίζει, χωρὶς νὰ ὑπάρχει βέβαιη ἐνδειξὴ ὅτι ἡ κυβέρνηση μαλετᾷ τὴ λύση του.

Οἱ Ἀγῶνες τοῦ Σωματείου Ἑλλήνων Ἡθοποιῶν

Τὸ Σωματεῖο Ἑλλήνων Ἡθοποιῶν προγραμματίσει σειρά ἀπεργιακῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἄλλων κινητοποιήσεων γιὰ τὸ Φεβρουάριον. Τὴν 21 Φεβρουαρίου θὰ κηρυχθεῖ ἡ 24ωρη πανθεατρικὴ ἀπεργία καὶ στὸ διάστημα 21—28 τὸν ἴδιον μῆνα ἡ ἀπεργία περὶ τῶν μελῶν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ σωματείου Ἑλλήνων Ἡθοποιῶν. Τρίτη ἐκδήλωση τῶν ἠθοποιῶν θὰ εἶναι ἡ πορεία διαμαρτυρίας πρὸς τὸ Παλιτικὸ Γραφεῖο, ἂν, στὸ μετὰξὺ, ἡ Κυβέρνησι ἀρνηθεῖ νὰ ἱκανοποιήσει τὰ αἰτήματά τους ἢ ἐπιμένει στὴν τακτικὴ τῶν ὑπεφυγῶν ποὺ ἀκολουθεῖ μέχρι σήμερα.

Ἡ κινητοποίηση τοῦ θεατρικοῦ κόσμου συνεχίζεται γιὰ τρίτον κατὰ σειρά μῆνα, ἡ ἀπόφασή του δὲ νὰ ἀποδιδεῖ σὲ ἐντονώτερους ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων του καὶ γενικὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ κλάδου, εἶναι ὀριστικὴ. Ἡ ἐμμονὴ στὸν ἀγῶνα διαπιστώθηκε καὶ κατὰ τὴν τελευταία κοινὴ σύσκεψη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀγῶνα τοῦ ΣΕΗ.

Τὰ αἰτήματα

Τὰ βασικὰ αἰτήματα τῶν καλλιτεχνῶν, ὅπως ἐπανειλημμένα ἔχουν διατυπωθεῖ στοὺς ἀρμόδιους ὑπουργούς, εἶναι:

1) Ἰδρυση δημοτικῶν θεάτρων στὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα καὶ λειτουργία Ἀρμάτων Θεσπίδος.

Ἡ ἀνέγερσι δημοτικῶν θεάτρων κρίνεται ἀπαραίτητη, γιατί οἱ προσφερόμενοι στοὺς περιοδεύοντες θιάζους κινηματογραφικὲς αἰθουσὲς εἶναι ἀκατάλληλες καὶ οἱ ἰδιοκτῆτες τους ζητοῦν ὑπέρογκα μισθώματα, ποὺ, πολλές φορές, εἶναι

ἀδύνατον νὰ καλυφθοῦν μὲ τίς εἰσπράξεις.

2) Αὔξησι καὶ κλιμάκωσι τῶν συντάξεων.

Οἱ σημερινὲς συντάξεις κωμίζονται ἀπὸ 800 μέχρι 1200 δραχμὲς, ἐνῶ τὸ ἀποθεματικὸ καὶ τὰ ἐτήσια πλεονάσματα τοῦ Ταμείου ἐπιτρέπουν τὴ χορήγησι συντάξεων ἀπὸ 1.200 μέχρι 5.100 δραχμὲς.

3) Τροποποίηση τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀδείας ἀσκήσεως ἐπαγγέλματος τοῦ ἠθοποιῦ, αὐστηρὸς ἔλεγχος τοῦ Κράτους στὶς δραματικὲς σχολές, περιορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰσερχομένων στὸ ἐπάγγελμα καὶ ἰδρυση Ἀνωτάτης Θεατρικῆς Ἀκαδημίας.

Ὁ θεσμὸς τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀδείας ὡς πρὸς τὴ σημερινὴ σύνθεσή του καὶ λειτουργία του, τονίζει τὸ ΣΕΗ, εἶναι ἀντισυνταγματικὸς, ἀναχρονιστικὸς καὶ προσβλητικὸς γιὰ τοὺς ἠθοποιούς. Στὴν Ἀδεια μετέχει μόνον ἕνας εκπρόσωπος τῶν ἠθοποιῶν, ποὺ στὴ Δευτεροβάθμιο τυχαίνει νὰ εἶναι ὁ πρόεδρος τῆς ἐργοδοτικῆς ὀργάνωσης. Ὅσο γιὰ τὴ λειτουργία της, εἶναι ἐτεροδαρῆς, γιατί ἔχει μόνον πειθαρχικὴ ἐξουσία ἐναντίον τῶν ἠθοποιῶν. Ἐπίσης οἱ ἠθοποιοὶ θεωροῦν ἀπαράδεκτο καὶ τὸ ὅτι γιὰ νὰ καταφύγουν στὰ δικαστήρια σὲ περίπτωσι ἀντιδικίας μὲ τοὺς ἐργοδοτές, πρέπει νὰ ἔχουν τὴν ἔγκρισή τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀδείας. Ἡ ἀθρόα ἰδρυση δραματικῶν σχολῶν, χωρὶς τὸν αὐστηρὸ κρατικὸ ἔλεγχο, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν εἰσοδο στὸ ἐπάγγελμα ἀνθρώπων ἀκατάλληλων κ' ἔτσι πέφτει ἡ πνευματικὴ, καλλιτεχνικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ στάθμῃ στὸν κλάδο. Παράλληλα αὐξάνει καὶ ὁ ἀριθμὸς

των κινεμάτων, που σήμερα κυμαίνεται από 50% μέχρι 60%. Για την εξασφάλιση του κλάδου ευθύνη έχει και η Επιτροπή Άδειας, γιατί κάθε χρόνο χορηγεί μεγάλο αριθμό αδειών άσκησης επαγγέλματος. Με την ίδρυση ανωτάτης θεατρικής ακαδημίας, υποστηρίζουν οι ήθοποιοί, ο ρόλος των δραματικών σχολών που υπάρχει σήμερα θα περιορισθεί στην φροντιστηριακή προσπάθεια.

4) Μείωση της φορολογίας στα προπολεμικά επίπεδα.

Από τα αιτήματα αυτά η Κυβέρνηση δέχθηκε μόνο το τελευταίο, που αφορά άμεσα τους θεατρικούς επιχειρηματίες και θεατρώνας απ' τη μία και τους συγγραφείς από την άλλη και έμειωσε τον φόρο κατά 50% για τα ελληνικά θεατρικά έργα και κατά 25% για τα ξένα. Επίσης έμειωσε κατά 50% την φορολογία της Βασιλικής Προνοίας.

Στους ήθοποιους περιορίσθηκε να βιώνει άοριστος απαντήσεις και υποσχέσεις. «Ως προς το θέμα της αύξησης των συντάξεων — αναφέρει η σχετική ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου — κατ' αρχήν το Υπουργείο Έργασίας συμφωνεί επί της τουαύτης αύξησης, ήτις ως προς τους εργοδότες θα είναι διπλάσια εκείνης ή οποία θα βαρύνει τους ήθοποιούς. Ως προς τα θέματα τα άφορώντα το Υπουργείο Παιδείας, ο αρμόδιος Υπουργός εξετάζει ειδικώς κατ' αρχήν την μεταβολή της συνθέσεως και της αρμοδιότητος της Επιτροπής Άδειας, αλλά δεν δύναται η Κυβέρνησις να αποδεχθή την μονομερή υπό ώρισμένων κατηγοριών ήθοποιών άνατροπήν της ίσορροπίας εν τη συνθέσει της Επιτροπής. Επίσης, χωρίς να ληφθή υπό της Κυβερνήσεως εν προκειμένω συγκεκριμένη θέσμισις, θα άναζητηθούν οί καλύτεροι τρόποι ίνα ένθαρρηθούν ώρισμένοι δήμοι των έπαρχιών εις την δημιουργίαν δημοσίων θεάτρων».

Όργανισμός

Θέατρον και κινηματογράφου

Το νομοσχέδιο περί κινηματογραφίας προβλέπει, με την προϋπόθεση έκδοσης σχετικού διατάγματος, ίδρυση Όργανισμού Θεάτρου και Κινηματογράφου.

Σκοπός του Όργανισμού, όπως αναφέρεται στο νομοσχέδιο, θα είναι ή προαγωγή της κινηματογραφίας γενικά, καθώς και των ήθικών, επαγγελματιών και οικονομικών συμφερόντων των κατ' επαγγελμα άπασχολουμένων με την κινηματογραφία και το θέατρο. Μέλη του Όργανισμού

θα γίνονται: οί παραγωγοί του ελληνικού κινηματογράφου, οί επιχειρηματίες του θεάτρου, οί καλλιτέχνες και τεχνικοί θεάτρου και κινηματογράφου.

Επίσης το νομοσχέδιο προβλέπει την καθιέρωση «Έβδομάδος ελληνικής ταινίας» το Νοέμβριο κάθε χρόνου και κατά την διάρκειά της θα προβάλλονται σε μιά αίθουσα πρώτης προβολής των Αθηνών και μιά της Θεσσαλονίκης ταινίες που θα έχουν χαρακτηρησθεί σαν «προστατευόμενες». Επίσης, στην Θεσσαλονίκη, κατά την διάρκεια της Έκθεσης, θα οργανώνεται επίδειξη ελληνικού κινηματογράφου με την προβολή στις αίθουσες πρώτης κατηγορίας των καλύτερων ελληνικών ταινιών.

Η φορολογία δημοσίων θεαμάτων

Η μείωση της έξοντωτικής φορολογίας δημοσίων θεαμάτων — που σαν έμμεση επιβαρύνει ουσιαστικά το πλατύ κοινό — άπασχολεί ζωντά και τους κινηματογραφιστές. Την 22 Φεβρουαρίου θα συζητηθεί ή γενική συνέλευση των μελών της «Πανελληνίου Όργανώσεως Κινηματογραφικών Επιχειρήσεων» για ν' αποφασίσει τις ενέργειες που θα κάνει, ώστε να επιτύχει την ίκανοποίηση του αιτήματος. Συγκεκριμένα ή ΠΟΚΕ ζητεί: 1) Κατάργηση της Πρόνομιας Βορείων Έπαρχιών, γιατί σήμερα δεν μπορεί να προβληθεί κανείς ίσχυριαώς που να δικαιολογεί τη διατήρησή της. 2) Μείωση του φόρου δημοσίων θεαμάτων στο ήμισυ. 3) Κατάργηση της φορολογίας υπέρ των φιλαρμονικών.

Έτσι, υποστηρίζει ή ΠΟΚΕ, θα είναι δυνατή ή άμεση μείωση της τιμής των εισιτηρίων των κινηματογράφων και θα εκλείψει ο κίνδυνος να κλείσουν πολλές αίθουσες προβολής. Σύμφωνα με τα στοιχεία, που έδωσε ή ΠΟΚΕ, για να άποδείξει την υπερβολική επιβάρυνση του εισιτηρίου του κινηματογράφου, ενώ μέχρι το 1940 ο φόρος δημοσίων θεαμάτων ήταν 5 δραχ. για εισιτήριο 20 δραχ., σήμερα με την Πρόνοια Βορείων Έπαρχιών, ο φόρος άπασχολά το ήμισυ της τιμής. Δηλαδή έχουμε τετραπλάσιασμό της φορολογίας!

Οί Μουσικοί και το Ραδιόφωνο

Το Έθνικό Όργανο Ραδιοφωνίας παραμένει άπό την 1 Ιανουαρίου χωρίς συμφωνική όρχήστρα, γιατί, όπως είναι γνωστό, οί μουσικοί δεν θέχτησαν να υπογράψουν τις νέες συμφάσεις εργασίας που προέβλεπαν πλήρη άπασχόλησή τους, χωρίς ανάλογη αύξηση των αποδοχών.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΑΜΥΝΗΣ ΕΣΣΔ
Συντάκτης Γ. ΝΤΕΜΠΟΡΙΝ

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μετάφραση ΔΙΟΝΥΣΙΑΣ ΜΠΙΤΖΙΛΕΚΗ

Σελίδες 648—Είκόνες εκτός κειμένου 130—Δρχ. 300—Τόμοι Α - Β

Βιβλιοπωλείον «ΚΑΔΜΟΣ» — Τηλ. 624 - 725
Άκαδημίας 63—Α'. όροφος

Τὸ θέμα δὲν πρόκειται νὰ λυθεῖ τουλάχιστον πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή τοῦ γεν. διευθυντῆ τοῦ Ἰδρύματος κ. Σπυριδιλλίου ἀπὸ τὸ Λονδίνο, ὅπου ἐρίσκειται γιὰ νοσηλεία.

Οἱ νέες συμβάσεις περιέχουν πραγματικά πολλὰ πλεονεκτήματα ὑποχρεώσεις, γι' αὐτὸ καὶ τὰ μέλη τῆς ὀρχήστρας — παλλὰ ἀπὸ τὰ ὑποία προσφέρουν τὶς ὑπηρεσίες τους στὸ Ἰδρυμα ἐπὶ μιὰ εἰκοσαετία μὲ βασικούς μισθοὺς ποὺ κυμαίνονται στὸ ἐπίπεδο τῶν 2.000 δραχμῶν — ἐζήτησαν νὰ τοὺς χορηγηθεῖ, ἐκτὸς τῶν ὄρων ἐπρότεινε δ κ. Σπυριδιλλίος, καὶ αὐξηση 40% ἐπὶ τοῦ βασικοῦ μισθοῦ.

Ὁ γεν. διευθυντῆς ἀρνῆθηκε νὰ ικανοποιήσει τὸ αἶτημα τῶν μουσικῶν γιατί, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν παρακάτω δήλωσή του, ἀποβλέπει καὶ σὲ ἄλλους σκοποὺς.

«Τὸ ΕΙΡ», ἐδήλωσε, «ὅποτε, πρέπει καὶ ἐπιθυμῶ νὰ ἔχη ἰδιόκτητον ἀναξάρτητον ὀρχήστραν, μὴ ὑποκειμένην λόγω πολλαπλῶν ὑποχρεώσεων τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτήν, εἰς πλείους ὁσας ἐπιρροάς. Συγχρόνως δὲ νὰ βιευκαλύνη τοὺς νέους Ἑλληνικὰς μουσικοὺς ἀπ' ἑνὸς μὲν νὰ προβληθοῦν, ἀπ' ἑτέρου δὲ νὰ εἰδρουν ἐργασίαν».

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ δτι ἀπὸ τὰ 55 μέλη τῆς συμφωνικῆς, ποὺ διαλύθηκε, μόνο 27 ἀνήκουν καὶ στὴν Κρατικὴ Ὀρχήστρα, ἐνῶ τὰ λοιπὰ παραμένουν ἀνεργα.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ ραδιοσταθιὸς μεταβίβει ἡχογραφημένους παλαιότερα συναυλίες, παράνομα, γιατί στὶς συμβάσεις ποὺ ἔληξαν, λέγουν οἱ μουσικοί, ὑπάρχει ὁρος ποὺ ἀπαγορεύει τὴν ἀναμετάδοσιν ἐφ' ὅσον τὸ ΕΙΡ δὲν διατηρεῖ συμφωνικὴ ὀρχήστρα.

Ἡ ἀπεργία

τῶν καθηγητῶν τοῦ Ὁδείου

Ἡ ἀπεργία τῶν καθηγητῶν τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν ἔληξε, ἀπὸ δόθηκε κυβερνητικὴ ὑπόσχεσις γιὰ τὴν αὐξηση τῶν μισθῶν τους. Στους καθηγητῆς, ποὺ ἀπέργησαν ἐπὶ 45 ἡμέρες, συμπαραστάθησαν καὶ οἱ σπουδαστῆς τοῦ Ὁδείου. Ἡ αὐξηση θὰ καθορισθεῖ ἀνάλογα μὲ τὴ σχετικὴ ἐπιχορήγησις πρὸς τὸ Ὁδεῖο, ποὺ πρόκειται νὰ ἐγκρίνει ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν.

Ὁ Σύλλογος Ἀρχιτεκτόνων

Ἡ διοίκηση τοῦ Συλλόγου Ἀρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ἀνωτάτων Σχολῶν συνεχίζει τὶς ἐνέργειές της γιὰ τὴν ψήφισιν Διατάγματος καθιέρωσης τῶν ἀρχιτεκτονικῶν διαγωνισμῶν γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Δημοσίου καὶ τῶν ὀργανισμῶν δημοσίου δικαίου.

Ὁ Σύλλογος Ἀρχιτεκτόνων εἶναι ἀποφασισμένος νὰ ἐνδείξει τὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴ θέσπισιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν διαγωνισμῶν.

Ἡ σχετικὴ ἀποψη τοῦ ΣΑΔΑΣ εἶναι δτι ἡ διάδοσις καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἰδέας τῶν διαγωνισμῶν ἐνισχύει μεταξὺ τῶν ἀρχιτεκτόνων, κυρίως τῶν νέων, τὴν πεποίθησιν δτι ἡ διερεύνησις τῶν συγχρόνων ἑλληνικῶν ἀρχιτεκτονικῶν θεμάτων, μὲ πνεῦμα ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀμιλλας, ὁδηγεῖ στὴν ποιοτικὴ ἀνοδο τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ προβολή. Ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ δυναμικοῦ τῆς χώρας στὰ κρατικὰ κτιριακὰ προγράμματα θὰ ἔχει σὺν συνέπειαι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατάρτιση μελετῶν ὑψηλῆς ποιοτικῆς στάθμης καὶ τὴν κατοχύρωσιν τοῦ ἀδιαβλήτου τοῦ τρόπου ἀνάθεσης τῶν μελετῶν.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, πολλὰ ἔχουν γραφεῖ τὸν τελευταῖο καιρὸ περὶ τῆς κυβερνητικῆς εὐνοίας ποὺ ἀπολαμβάνει μιὰ θεκάδα περίπου ἀρχιτεκτόνων, στὴν ὁποία ἀνατίθεται, χαριστικά, τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν κρατικῶν μελετῶν.

Διαγωνισμοὶ Σχολικῶν κτηρίων

Τὸ ὑπουργεῖο Παιδείας προσεκήρυξε ἀρχιτεκτονικὸ διαγωνισμὸν γιὰ δεκαεξὶ σχολικὰ κτίρια. Τὸ πρόγραμμα τοῦ διαγωνισμοῦ, ὅμως, εἶναι ἐλλιπὲς καὶ τάσσει μικρὴ προθεσμία ὑποβολῆς τῶν μελετῶν. Ἔτσι δημιουργεῖται τὸ εἰλόγο ἐρώτημα ἂν τὸ ὑπουργεῖο ἐπιζητεῖ πράγματι τὴν ἐπιτυχία τοῦ διαγωνισμοῦ. Ὁ ΣΑΔΑΣ ἔκανε τὶς ἀπαιτούμενες ἐνέργειες γιὰ τὴ συμπλήρωσιν καὶ τροποποίησιν τοῦ προγράμματος.

Μὲ πρωτοβουλία τοῦ Συλλόγου Ἀρχιτεκτόνων καὶ μὲ ἀθλοθέτη τὴν ἐταιρία τοιμῆτων «Ἡρακλῆς», προκηρύχθηκε πανελλήνιος ἀρχιτεκτονικὸς διαγωνισμὸς γιὰ τὴ σύνταξιν προσχεδίων δύο

AVRO MANHATTAN

ΤΟ ΒΑΤΙΚΑΝΟ ΚΑΙ Ο 20ὸς ΑΙΩΝΑΣ

28 ΕΚΔΟΣΕΙΣ Σ' ΟΛΟΝ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Τὸ βιβλίον ποὺ εἶχε τὴν πρώτη κυκλοφορία τὸ 1960

Πάπας - Καρδινάλιοι - Νούντσιοι - Πρελάτοι :

εἶναι τὰ καρκινώματα τῶν αἰώνων

Σελ. 472 Δρχ. 90

Βιβλιοπωλεῖον «ΚΑΔΜΟΣ»—Τηλ. 624-725

Ἀκαδημίας 63—Α'. ὄροφος

Ἡ Ἐκθεση τῆς Ρουμάνικης Τέχνης καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ σύγχρονου ρεαλισμοῦ

Στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Παρισσοῦ ἔγινε πρὶν ἀπὸ μέρες, μιὰ σημαντικὴ ἔκθεση τῆς σύγχρονης ρουμάνικης τέχνης. Ἡ ἔκθεση αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη οὐσιαστικὴ ἐπικοινωνία, στὸν πνευματικὸ τομέα ἀνάμεσα στοὺς δύο λαοὺς, καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ ἡ σημασία της ἦταν μεγάλη. Ὅμως πέρα ἀπ' αὐτό, ἡ ἔκθεση ἦταν καὶ ἓνα σοβαρὸ καλλιτεχνικὸ γεγονός. Ἀνάμεσα στοὺς 30 ζωγράφους καὶ τοὺς 12 γλύπτες ὑπῆρχαν καλλιτέχνες μὲ σημαντικὰ ἔργα, καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς διαδραματίζουν σημαντικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς σύγχρονης ρουμάνικης τέχνης.

Γιὰ μᾶς ἡ ἔκθεση τούτη ἦρθε πάνω στὴν ὥρα της. Μᾶς ἦρθε δηλ. τὴν ὥρα ποὺ τέλειωνε ἡ δικὴ μας ἔκτη Πανελλήνια, διὰν στεκόμασταν σκεπτικοὶ μπροστὰ στὴν πορεία τῆς τέχνης μας, ὅπως μᾶς παρουσιάστηκε σ' αὐτήν, καὶ στίς λύσεις ποὺ μᾶς πρότειναν οἱ δικοὶ μας καλλιτέχνες γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς ζωγραφικῆς μας δραστηριότητας, γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ σήμερα, μὲ τρόπο ἐκσυγχρονισμένο.

Βέβαια ἡ εἰκόνα ποὺ μᾶς δίνει ἡ ἔκθεση τούτη γιὰ τὸ ἀντίστοιχο πρόβλημα, ὅπως τὸ ἀντι-

τύπων μοικωταξίων σχαλικῶν κτιρίων, ἐνὸς πεδίου καὶ ἐνὸς ὄρειου. Σὰν κριτήριον γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ θέματος ἐλήφθη ἡ πολιτιστικὴ ἀποστολὴ τοῦ σχαλικοῦ κτιρίου σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν εἰδικὴ χρησιμοποίησή του σὰν στοιχειώδους πνευματικοῦ κέντρου. Τὰ δύο αὐτὰ σχαλικά κτίρια θὰ πρέπει ὄχι ἀπλῶς νὰ στεγάξουν τοὺς μαθητὲς, ἀλλὰ καὶ νὰ δημιουργοῦν σ' αὐτοὺς εὐνοϊκὲς ψυχολογικὲς συνθήκες παραμονῆς καὶ ἐργασίας. Παράλληλα, ἐπειδὴ θὰ οἰκοδομηθοῦν σὲ μικρὰ χωριά, θὰ πρέπει τελικὰ νὰ ἀποτελέσουν καὶ τὰ πνευματικὰ κέντρα τῆς περιοχῆς.

Στὸν διαγωνισμὸ μποροῦν νὰ πάρουν μέρος ὀσσοὶ ἀσχοῦν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀρχιτέκτονα ἀπὸ τοῦ 1945 ὡς τώρα. Προθεσμία ὑποβολῆς τῶν μελετῶν εἶναι ἡ 31 Μαρτίου. Στίς μελέτες ποὺ θὰ προκριθοῦν, θὰ ἀποκεμηθοῦν, κατὰ σειρά, βραβεῖα ἀπὸ 40.000, 20.000 καὶ 10.000 δραχμῆς, καθὼς καὶ δύο ἑταῖμοι ἀπὸ 5.000 δραχμῶν ἕκαστος. Ὁ ἀγωνοθέτης, δηλαδὴ ἡ ἐταιρεία τριμηνίων «Πρακτικῆς», βιωτῆρεῖ τὸ δικαίωμα ἐξαγορᾶς ἀριθμοῦ μελετῶν ἀντὶ 3.500 τὴν μία.

Ἀνακοίνωση Συλλόγου Ἀρχιτεκτόνων

Κατόπιν τῶν γενομένων τὴν 27-1-61 ἀρχαιρεσιῶν τοῦ Συλλόγου Ἀρχιτεκτόνων, τὸ νέον Διοικητικὸν Συμβούλιον αὐτοῦ κατηρτίσθη ὡς ἑξῆς:

Πρόεδρος: Κώστας Μπίτσος

Ἀντιπρόεδρος: Νίκος Βαλσαζιάδης.

Γεν. Γραμμ.: Νίκος Σιαπκίδης

Ταμίας: Λεάνδρος Γεροντάκης

Σύμβουλος: Φώτης Τσέκρης

» Ἀννα Κωστάλα—Κεχαγιόγλου

τωπίζουσι οἱ ρουμάνοι καλλιτέχνες, εἶναι ἀναγκαστικὰ λειψή. Ἐχομε ἐδῶ μόνο τὸ τελικὸ ἐπίτευγμα χωρὶς νὰ ἔχομε καὶ τὰ διαδοχικὰ στάδια ἀπὸ ὅπου πέρασαν οἱ καλλιτέχνες αὐτοί, ὅτε καὶ τὸ πλαίσιο ποὺ μέσα του ὄριμασαν, τὸ περιβάλλον τους καὶ τὴν πλάτεια δουλειὰ τῶν πολλῶν, μιὰ δυναμικὴ θὰ λέγαμε ἐπεξεργασία τῶν τάσεων ποὺ βλέπομε στὴν ἔκθεση. Ὅμως κεῖνο ποὺ σὲ τελευταία ἀνάλυση ἔχει σημασία εἶναι τὸ δίχως ἄλλο τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ καταστάλαγμα. Καὶ ἀπὸ τὴ μεριά αὐτὴ ἡ ἔκθεση τῆς ρουμάνικης τέχνης ἦταν χαρακτηριστικὴ. Γιὰ τοὺς καλλιτέχνες μας, ἰδιαίτερα, εἶχε πολὺ μεγάλη σημασία. Γιατὶ παρουσίαζε ἔργα ρεαλιστικὰ καὶ ξεδιάλυσε πολλὰ ἀπ' τὶς παρανοήσεις ποὺ ὑπάρχουν γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα αὐτό.

Μπορούσαμε γι' ἄλλη μιὰ φορὰ νὰ διαπιστώσουμε πῶς ὁ ρεαλισμὸς σήμερα δὲ μπορεῖ νὰ τρωτιστεῖ μὲ τὸ νατουραλισμὸ, γιατί προχωρεῖ πολὺ πέρα ἀπ' τὴν πιστὴ ἀναπαράσταση τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφάνειας τῆς πραγματικότητος. Ὁ σύγχρονος ρεαλισμὸς δὲν εἶναι ἡ θεματογραφία, ἡ φιλολογία, μὰ ἡ δυναμικὴ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη. Ἡ ρεαλιστικὴ τέχνη τοῦ ἐνὸς μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ εἶναι διαφορετικὴ στὴν αἰσθητικὴ ἀπόδοση ἀπὸ τὴ ρεαλιστικὴ τέχνη τοῦ ἄλλου, μὰ καὶ στὴν οὐσία του, ἀνάλογα μὲ τὴ στάση τοῦ καλλιτέχνη, μπροστὰ στὴ ζωὴ, μὲ τὰ προσωπικὰ του διώματα, μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ του δηλαδὴ προσωπικότητα. Καταργοῦσε ἔτσι ἓναν μῦθο, πῶς τάχα ὁ ρεαλισμὸς εἶναι ἓνα ἰσοπέδωτικὸ κίνημα, ὅπου πρέπει ὁ καθένας ν' ἀπαρνηθεῖ τὸ προσωπικὸ του δράμα τοῦ κόσμου, καὶ νὰ τὸν δεχτεῖ σὰν μιὰ καθιερωμένη τεχνοτροπία, σὰν ἓνα δόγμα, σὰν μιὰ ρετσέτα, ἀπὸ κείνες ποὺ μᾶς προσφέρονται ἔτοιμες καὶ τὸ μόνο ποὺ μᾶς μένει εἶναι νὰ τίς ἐπαναλάβομε. Στὴ ρουμάνικη ἔκθεση δὲν βρήκαμε τέτοιες μακαριότητες. Εἶδαμε καλλιτέχνες ζωντανούς καὶ ἀνήσυχους, μὲ πολλὰ καὶ συχνὰ διαφορετικὰ αἰσθητικὰ ἀντιλήψεις, ὅμως καλλιτέχνες γνήσιους ποὺ ἀντιμετώπιζαν τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς τέχνης, καὶ ποὺ ἔψαχναν νὰ βροῦν τί ὑπάρχει κάτω ἀπὸ τὰ πράγματα. Μὰ γιὰ νὰ ἐκφράσουν τίς ἀνησυχίες τους, δὲν κατάρρευαν ποθεν νὰ στὸν ἀναρθρὸ λόγον, ποὺ ἀκόμα καὶ ἂν ἦταν γνήσιος θὰ ἔμεινε ἐκδήλωση τέλει ἀποκειμενικῆς, ἓνας μονόλογος καὶ μαζὶ μιὰ ἀρνήση. Μὲ τὸ μέσον ποὺ ἔχουν νὰ ἔρχονται σ' ἐπικοινωνία οἱ ἄνθρωποι μεταξὺ τους, μὲ τὴν ἐνερθερὴ εἰκαστικὴ γλῶσσα, μᾶς εἶπαν καὶ τοὺς πιὸ λεπτοὺς ψυχικούς τους κραδασμούς, μὲ τιμιότητα καὶ εὐκρίνεια, καὶ μᾶς τοὺς παράδωσαν χωρὶς πόζα, χωρὶς προκαθορισμένη ἀπόσταση ἀπὸ τὸ κοινὸ, χωρὶς ἐπιτήδευση. Ναί, αὐτὴ ἡ σεμνότητα τῆς στάσης τους, ἡ εὐκρινειὰ τους καὶ ἡ ἀμεσότητα τοῦ αἰσθητικότητος τους, θινάωνε τὰ ἔργα τῶν ρουμάνων καλλιτεχνῶν, ἀπ' τὰ πιὸ δυνατὰ, τὰ πιὸ καθολικὰ, ὡς τὰ πιὸ μικρὰ τὰ πιὸ μερικὰ.

ΠΛΟΥΤΙΣΤΕ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΓΕΡΗ, Β. ΡΩΤΑ, ΘΡ. ΣΤΑΥΡΟΥ, Μ. Μ. ΠΑΠΑ·ΙΩΑΝΝΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΑΝΘΟΛΟΓΗΜΕΝΗ

Ἀρχαιότητα—Μεσαίωνας—Νεώτεροι χρόνοι

Ἡ Ἑλληνικὴ ποίηση κωδικοποιημένη σὲ τρεῖς χιλιάδες σελίδες. Ἐνα ἔργο κλασσικό, «ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ ψυχικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, καμωμένη μὲ τὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ μας καὶ τῶν ποιητῶν του». Ἐνας σταθμὸς στὴν γνωριμιὰ καὶ τὴν διάδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς ποίησης στὰ εὐρύτερα στρώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Μία ἀμερόληπτη ἐκλογή ὅ,τι καλύτερου ἔχει νὰ ἐπιδείξει ὁ Ἑλληνικὸς ρυθμικὸς λόγος.

Τέσσαρες θαυμάσιες εἰσαγωγές τοῦ Μάρκου Αὐγέρη, ἀληθινὴ συνθετικὴ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ποίησης.

Τόμοι 4—Τιμὴ: χαρτόδετοι δρχ. 610. Λινὸ δρχ. 690. Δέρμα δρχ. 730
Ὁ 5^{ος} καὶ τελευταῖος τόμος μὲ τοὺς σύγχρονους ποιητὲς κυκλοφορεῖ ἐντὸς τοῦ ἔτους.

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΕΙΤΕ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ "ΚΥΨΕΛΗΣ,"

ΡΟΖΕ ΓΚΑΡΩΝΤΥ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Κοπυράϊτ γιὰ τὴν Ἑλλάδα «ΚΥΨΕΛΗΣ»

Ἡ ἔννοια τῆς Ἐλευθερίας ἀπὸ ἱστορικὴ, κοινωνικὴ, οἰκονομικὴ, φιλοσοφικὴ ἄποψη. Ὅ,τι καλύτερο γράφτηκε ὡς τώρα γιὰ τὸ πύρινο αὐτὸ θέμα.

Τιμὴ: χαρτόδετη 120, Δέρμα 150

ΤΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΙ ΞΕΝΑ ΒΙΒΛΙΑ

Δ. ΦΩΤΙΑΔΗ: ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ, Κ. ΚΟΤΖΙΑ: ΓΑΛΑΡΙΑ Ν^ο 7,

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΕΣΣΔ: ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ,

Α. ΝΑΚΟΥ: ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΖΩΗ, Β. ΓΙΑΝ: ΤΖΕΝΓΚΙΣ ΧΑΝ,

Β. ΚΟΤΣΕΤΩΦ: ΑΔΕΛΦΟΙ ΓΙΕΡΣΩΦ, Ο. ΜΠΑΛΖΑΚ: ΕΞΑΔΕΛΦΗ ΜΠΕΤΗ.

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΛΑΣΙΕ ΚΑΙ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

“ΚΥΨΕΛΗΣ”

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ, ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 91, ΤΗΛ. 624.629

Κείνο λοιπόν που αποσταλούσε τη συνδυαστική ουσία των ζωγραφικών τους στοιχείων, ή βάση του ρεαλισμού τους ήταν το πηγαίο, το άμεσο αίσθημά τους, ή αγάπη τους για τη ζωή, ή ούμανιστική τους διάθεση, ή ευθύνη τους μπροστά στο μεγάλο προορισμό του καλλιτέχνη, ή επίγνωση πως κι αυτοί βοηθούσαν με τον δικό τους τρόπο να γίνει το αθρίο καλύτερο απ' το σήμερα. Έτσι έρχότανε ή μορφή για να υλοποιήσει αυτό τους το αίσθημα και δικαιοσύνητανε στο βαθμό που μπορούσε να εκφράσει αυτή τους τη λαχτάρα. Ο ρεαλισμός τους ήταν ή διάθεση που είχαν μπροστά στη ζωή κι όχι μιὰ ξερή μορφολογία.

Τὰ μέσα που μεταχειρίστηκαν οι ρουμάνοι καλλιτέχνες δὲν τὰ εἶχανε βέβαια ἐπινοήσει οἱ ἴδιοι, δὲν τὰ εἶχανε δημιουργήσει ἀπ' τὸ τίποτα. Μιὰ τέτοια δημιουργία ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἀθρώπινα δυνατή. Ὁ καθένας πήρε ἀπ' τὴν πείρα καὶ τὴ γλῶσσα τῆς τέχνης ἐκείνα που ταίριαζαν περισσότερο στὴν ἰδιοσυγκρασία του, μὰ δὲν τὰ ἔκαναν αὐτοσκοπό. Τὰ ὑπόταξαν στὶς δικές τους ἐκφραστικές ἀνάγκες. Δὲν βίβιασαν μπροστά σὲ τίποτα. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ρέμπραντ ἢ τῶν φλαμανδῶν εἶναι τόσο θεμιτὴ ὅσο καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Μπίζ. Ἡ γαλλικὴ σχολὴ μὲ τὰ λαμπρὰ τῆς χρώματα βρῖσκειται πάλι στὴ γερμανικὴ ἐξπρεσιονιστικὴ διάθεση. Ὁ κάθε καλλιτέχνης ἀσφαλῶς θὰ μπορούσε νὰ ἀντιλήρει κι ἀπὸ τὴν τεχνικὴ του μαθητεία σὲ μιὰ σχολή. Ὅμως τίποτα δὲν σοκάρει. Γιατὶ τὰ μορφολογικά του, στὴν πλειοψηφία τους, τὰ δικαιώνει ἢ ἐκφραστικὴ τους πειστικότητα, εἶναι ἀφομοιωμένα μὲ τὸ ζεστὸ ἀθρώπινο λόγο που κρέμεται ἀπ' τὰ χεῖλη τοῦ καλλιτέχνη, μὲ τὴ λαχτάρα που φτεροκοπᾷ στὴν καρδιά του. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ στοιχεία αὐτὰ γίνονται ἔτσι σύγχρονα, μοντέρνα, γιὰ νὰ ποῦμε τὸ λόγο που σήμερα καίει τόσες συνειδήσεις, κι ὅχι μοντέρνα στὴν ἐξωτερικὴ τους μόνον ὄψη, μὰ ἀληθινὰ κι ἀπὸ ἐσωτερικὴ λειτουργία τῆς φόρμας. Κι ὅχι μονάχα αὐτὸ, ἀλλὰ μαζί κι ἐθνικά, φερμένα δηλαδὴ στὸ πνεῦμα ἐνὸς τόπου κι ἐνὸς λαοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ὑπάρχει πουθενὰ σχεδὸν στείρα ἐπανάληψη. Ὁ καθένας λέει τὸν λόγο του, ἀνάλογα μὲ τὴ συγκρότησή του, τὴ δική του διάθεση. Βέβαια κανεὶς δὲν δάξει τελεία καὶ παῖλα στὸ πρόβλημα τοῦτο τοῦ ρεαλισμοῦ. Ἡ ἴδια ἡ τέχνη δὲν δέχεται τέτοιους τελειωτικὸς σταθμούς. Μὰς ἐκθέτει ὁμως τίμια καὶ παστρικά τὴν πρότασή του γιὰ τὴ δυναμικὴ ρεαλιστικὴ ἀπόδοση τοῦ σήμερα. Κι ἀνάλογο μὲ τὴν στάση του καὶ τὸ συγκινησιακὸ του δυναμικὸ εἶναι καὶ τὸ ἀποτέλεσμα.

Ἄν ὁμως ἡ συγκίνηση, ἡ αγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἦτανε ἡ βάση καὶ ἡ οὐσία τῶν ἔργων που εἶδαμε στὸν Παρνασσό, σὲ λίγες μόνον περιπτώσεις παραμερίστηκε ἡ φόρμα. Πολὺ συχνὰ εἶδαμε ἐξαιρετικὲς προσπάθειες γιὰ τὴν κατάκτησή της. Καὶ μόνον ὅπου ὑπῆρξε ἡ πλαστικὴ ἀ-

παρτίωση, κι αὐτὸ ἔγινε καὶ στὸν θαυμασιὸ Κορνέλλιου Μπάμπα, μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ αἰσθητικὴ τοῦ χώρου καὶ τὰ ἐκφραστικὰ του ἐπιτεύγματα, καὶ στὸν Ἀλέξανδρο Τσιουκουρένκο που ἡ ἐκπέλευση τῆς ἀντιφασιστικῆς του εἶχε σιγουριά τεχνικὴ, καὶ τὸν Στέφαν Ζόνου μὲ τὴν ἀπαράμιλλη σχεδιαστικὴ του ρωμαλεότητα, μπόρεσε ν' ἀποδώσει καὶ νὰ μὴν προδώσει τὸ αἰσθητικὸν τους. Ἡ τρυφερὴ τους διάθεση στὴν ἀπόδοση τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης βρῆκε τὴ δικαιοσύνη της καὶ στὸ ζεστό χρώμα τοῦ Καταούλ Μπουγκιάν στὴν ἀφογή ματιέρα τοῦ Μιχαῖ Ντάνου, ὅπου τὸ νόημα τῆς μορφῆς ὁδήγησε τὸν καλλιτέχνη σὲ μιὰν ἐρμηνεία ἀπὸ τίς πιὸ προχωρημένες τῆς ἐκθεσης, ἢ στὴν ζεστὴ καὶ κωμικὴ αὐτοπροσωπογραφία τοῦ Ντάν Χατμάνου. Τὸ ποιητικὸ κλίμα τοῦ Ἐξεν Πόπα βρῆκε τὴν ἐρμηνεία του στοὺς μουντούς μελαγχολικοὺς, πολὺ γερὰ δεμένους χρωματικοὺς τόνους τῶν τοπίων του. Ὅμως κι ὁ Κ. Σβάιτσερ κι ὁ Ντ. Γκιάτα κι ἡ Μαρία Μπανίκα κι ἡ Τιτίνα Καλοῦγκαρου κι ὁ Πέτρο Φεγιέρ γιὰ νὰ ποῦμε πρόχειρα μερικὰ ὀνόματα, εἶχαν ἕναν ζωντανὸ τεχνικὸ προβληματισμό, μιὰν ὀξύτητα στὴν ἀναζήτηση τῶν μορφῶν που θὰ τοὺς ἐκφράζανε.

Στὴ γλυπτικὴ δὲν κράτησαν τὸ ἴδιο μέτρο οἱ ρουμάνοι καλλιτέχνες. Ἐδῶ ὑπῆρξε καὶ κάποιον συμβατικὴτητα στὶς μορφές καὶ κάποτε μιὰ μεγαλοστομία, μιὰ ρητορικότητα που ἦτανε σὲ τέλεια διάσταση μὲ τὴν στάση τῶν ζωγράφων. Μερικὲς φορές τὸ ἀποτέλεσμα δὲν βικάλωνε τὴν προσπάθεια. Οἱ πιὸ πολὺ βούλευαν μ' ἕναν τρόπο ἐξπρεσιονιστικὸ, σχεδίαζαν ἔντονα κι ἔσκαβαν βαθιὰ τίς λεπτομέρειες τῆς φιγούρας. Ὅμως αὐτὴ ἡ ἐξωτερικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος δὲν ἐνεργοποιῶσε ἀναγκαστικὰ τοὺς ὄγκους. Οἱ ρουμάνοι γλύπτες εἶναι φανερό πως δὲν βιαθέτουν τὴν πείρα καὶ τὴν αἰσθητικὴ τῶν ζωγράφων ομιπατριωτῶν τους. Μερικὰ ἔργα ὁμως ξέφευγαν ἀπ' αὐτὴ τὴ σειρά καὶ μὰς παρουσιάστηκαν φροντισμένα κι ἐκφραστικά. Ὁ Μάκ Κωνσταντινέσκου ἔδωσε μιὰ συγκινητικὴ σύνθεση μὲ τὴν Τατάρρα του κι ὁ Ὄβινι Μέτερ μὲ τὸ νέο ἔργατὴ του, ἔδωσε ἕνα ἔργο ἀπλὸ μὰ χαρακτηρισμένο, χωρὶς φλυαρία κι ἐξωτερικὰ ἐμφέ. Τουλᾶχιστον γιὰ τὸ περίεργο ὄλικό του πρέπει ν' ἀναφερθεῖ καὶ τὸ ξύλινο κεφάλι τοῦ χωρικοῦ τοῦ Ρόμουλου Λάντσα.

Χωρὶς νὰ πεῖ κανεὶς πως θὰπρεπε νὰ δεχτοῦμε κάποια ταυτότητα προβλημάτων, ἢ ἔστω καὶ παράλληλη πορεία, ἀνάμεσα στὴν ἑλληνικὴ καὶ ρουμανικὴ τέχνη, ὁμως ἡ ἐκθεση τοῦ Παρνασσοῦ ἦταν μιὰ πρώτης τάξεως εὐκαιρία γιὰ τοὺς ἑλληνικοὺς καλλιτέχνες νὰ προβληματιστοῦν καὶ πρὸς μιὰν ἄλλη κατεύθυνση, πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων καὶ ἀπὸ μιὰ δυναμικὴ ρεαλιστικὴ σκοπιά, νὰ σκεφτοῦν γνήσια κι ἀνεπηρέαστα, μαζί ἀνθρώπινα καὶ καλλιτεχνικά.

Γ. ΠΕΤΡΗΣ

ΕΚΘΕΣΗ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΣΧΟΛΗΣ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Του Γ. ΠΕΤΡΗ

Κυρ. Βενιάδης

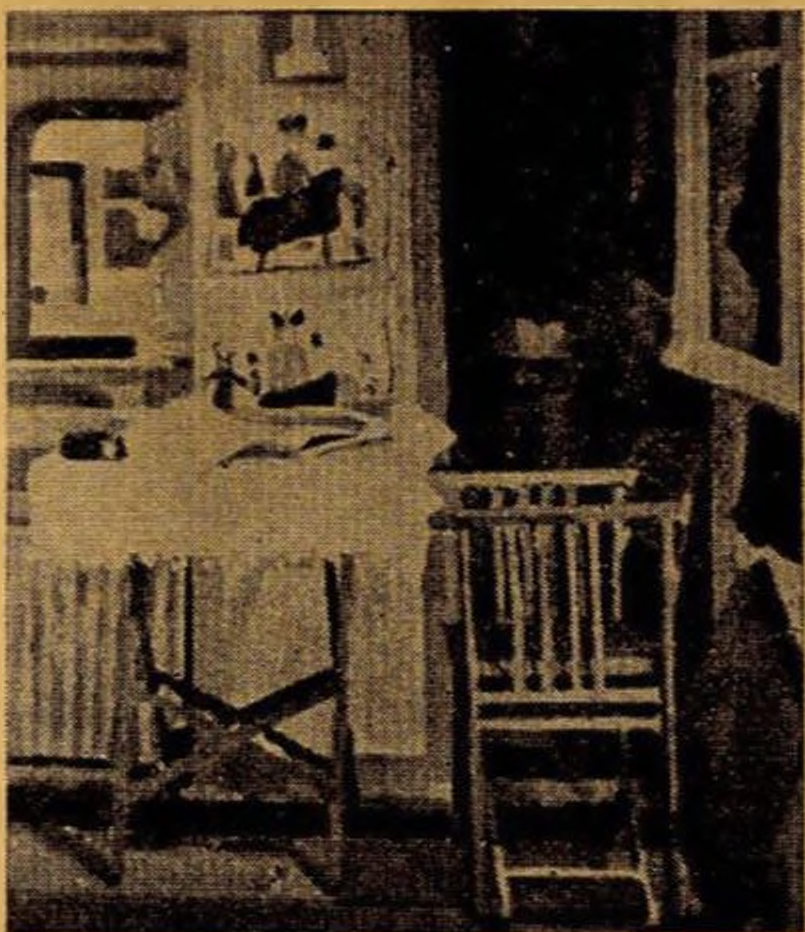
Πορτραίτο
β' βρ. ζωγραφικής

Ὁ σύλλογος σπουδαστῶν τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν, ὀργάνωσε στίς αἰθούσες τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου μιὰ σημαντικὴ ἐκθεσὴ ἔργων ζωγραφικῆς τῶν μελῶν του. Τὰ ἔργα ποὺ παρουσιάστηκαν στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο εἶχαν διαλεχθεῖ ἀπὸ μιὰ κριτικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ καθηγητὲς τῆς Σχολῆς, Παππᾶς, Μόραλης καὶ Γραμματόπουλος. Συνολικῶς εἰκοσιοχτὼ ζωγράφοι παρουσίασαν ἑβδομήντα ἔργα ζωγραφικῆς καὶ ἄλλοι δέκα παρουσίασαν τριαντα-

ένα χαρακτηριστικὰ καὶ σχέδια. (Ἔργα γλυπτικῆς δὲν παρουσιάστηκαν στή σπουδαστικὴ αὐτὴ ἐκθεσὴ.) Οἱ ἐπισκέπτες εἶχαν λοιπὸν ἀρκετὸ ὕλικὸ γιὰ νὰ κατατοπιστοῦν πάνω στήν ἐργασία ποὺ γίνεται στή Σχολή στὸν τομέα τῆς ζωγραφικῆς καὶ ν' ἀξιολογήσουν τ' ἀποτελέσματά της. Ἡ γενικὴ εἰκόνα ποὺ παρουσίασε ἡ ἐκθεσὴ ἦταν ἱκανοποιητικὴ. Μαρτυροῦσε μιὰ δουλειὰ συστηματικὴ καὶ ἐπιμελημένη καὶ ἀκόμα πὼς ἀνάμεσα στοὺς σημερινοὺς σπουδαστὲς τῆς Σχολῆς ὑπάρχουν ἀξιόλογες δυνάμεις ποὺ μὲ μιὰ σωστὴ μαθητεία καὶ προσεχτικὴ καὶ ἐπιμελημένη ἀσκήση θὰ συνέβαλαν μὲ τὴ σειρά τους στήν πρόοδο τῆς νεοελληνικῆς ζωγραφικῆς.

Δ. Σκουλάκος

Ἐσωτερικὸ

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς σπουδαστὲς ζωγράφους ποὺ εἶδαμε στήν ἐκθεσὴ ἦσαν μαθητὲς τοῦ Μόραλη. Ἦταν φυσικὸ νὰ δοῦμε σ' αὐτοὺς μιὰν ἐπίδραση ὅχι μόνον στὸ πνεῦμα μὰ στήν ἴδια τὴν ταχυστροφία τοῦ θάσιου. Εἶδαμε ἔτσι καὶ συνθετικὲς προσπάθειες ἀνάλογες μὲ τοῦ Μόραλη καὶ χρωματικὴ ἐπεξεργασία ποὺ ἔφτασε κάποτε ὡς τὴν ἀτόφια ἐπανάληψη τῆς παλέτας του. Ὅμως πολὺ συχνὰ εἶδαμε καὶ μαθητὲς ποὺ ἀκαμπτοῦσαν στή δική του τεχνικὴ γνώση γιὰ ν' ἀποδώσουν ἕνα δικό τους ὄραμα. Μάλιστα στίς περιπτώσεις αὐτές τὰ ἔργα ποὺ προέκυπταν ἦταν πιὸ δυνατὰ καὶ πιὸ γνήσια. Θὰ μπορούσε ἔτσι κανεὶς νὰ διαπιστώσει πὼς ὁ Μόραλης δὲν διδάσκει στοὺς μαθητὲς του τὴ δική του ζωγραφικὴ, μὰ τοὺς βοηθεῖ ν' ἀκαπτύξουν τίς δικιές τους δυνατότητες, τοὺς μαθαίνει τὴ γλῶσσα γιὰ νὰ ποῦν τὸ δικό τους τὸ λόγο, ἂν ἔχουν κάτι νὰ ποῦν, καὶ βᾶν τοὺς δίνει μιὰν ἐπισημὴν καταπονημένη τέχνη. Καὶ τὸ ὅτι ὁ ἴδιος θιάλεξε τὰ ἔργα αὐτὰ γιὰ τὴν ἐκθεσὴ, μαρτυρᾷ ἀκόμα πὼς ὁ Μόραλης ἔσπευε μιὰ καλλιτεχνικὴ ἀνεξίτητη σκέψη.

Μίνα Ρωμανού

Κεφάλι

στούς μαθητές του. Αυτό το πνεύμα, παραπάνω ίσως και απ' την αισθητική του κατάρτιση και την εκσυγχρονισμένη και προσωπική του μορφολογία, μπορεί να εξηγήσει και την προτίμηση που έχουν οι σπουδαστές στο εργαστήριό του, μια προτίμηση που φτάνει σχεδόν στην αποκλειστικότητα.

Από τη μεριά των σπουδαστών παρουσιάστηκαν φιλότιμες προσπάθειες για ν' αφομοιώσουν το υδάγμα του δάσκαλου. Παλλο! μάλιστα απ'

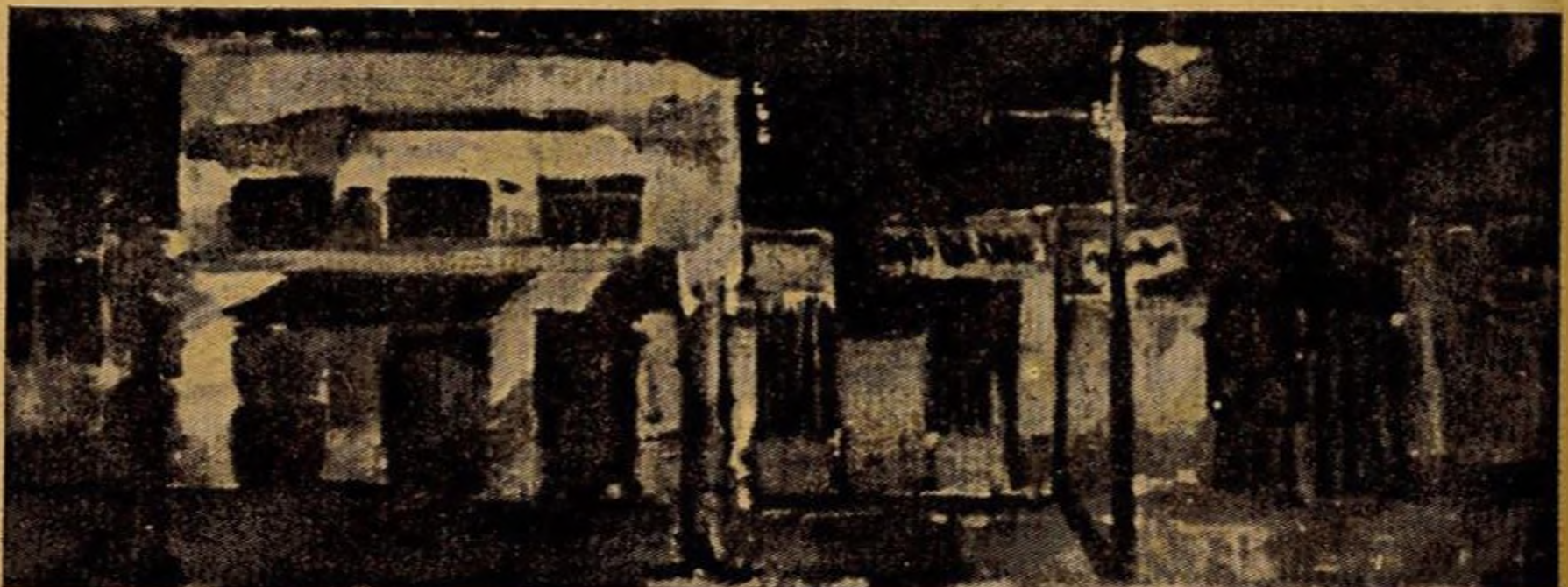
αυτούς φαίνεται να δουλεύουν σκληρά και κάτω από συνθήκες όχι πάντα ευνοϊκές. Οι δροι δουλειάς στη Σχολή δεν είναι απ' τους καλύτερους κυρίως από έλλειψη χώρου και μιας οργανωμένης κρατικής βοήθειας προς τους σπουδαστές, που την επιτείνουν τὰ συχνά, σχεδόν μόνιμα κενά στο υδαχτικό προσωπικό. Οι σπουδαστές θούλεψαν κατά κανόνα φιλότιμα για να ξεπεράσουν τις δυσκολίες κι οι δάσκαλοί τους συχνά ανάλαβαν πρόσθετες υπηρεσίες για να καλύψουν τὰ κενά. Προχώρησαν έτσι σταθερά στην κατάκτηση τής φόρμας, κι οι σπουδές τους αυτές κάποτε είχαν μια πλαστική αρτιότητα που θα τις έπαιρνες για έργα πιο προχωρημένων καλλιτεχνών. Μ' αυτά υπήρχαν βέβαια και έργα φανερά καθυστερημένα κι απ' την άποψη ακόμα τής τεχνικής, αλλά και προσπάθειες αφηρημένης ζωγραφικής, ευτυχώς περιορισμένες, που ήταν μια φανερή παρεξήγηση, μια που έλειπε ή φυσιολογική δάση τής φόρμας, ή κατάχρηση του πραγματικού, όπου θα μπορούσε να στηριχτεί και η αφαίρεση και η κάθε εκφραστική παραμόρφωση. Γι' αυτό τὰ καλύτερα έργα που εύδαιε ήταν εκείνα που κρατούσαν μια σεινή και τίμια στάση μπροστά στα πράγματα, εκείνα που αντιμετώπιζαν κατάρπασα τις δυσκολίες των προβλημάτων τής ζωγραφικής κι έδιναν πατρικά και χωρίς υπεκφυγές τὸ μέτρο των δυνατοτήτων τους.

Ο Φώτης Σαρρής, που τὸ ἀπονειμήθηκε και τὸ πρῶτο βραβεῖο τής ἐκθεσης ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐπιτροπὴ που τὴν ἀποτελοῦσαν ὁ γλύπτης Χρ. Καπράλος ἡ χαράκτρια Β. Κατράκη και οἱ ζωγράφοι Α. Κοτσόπουλος και Π. Σαραφισάνος εἶναι ἀσφαλῶς μιὰ ἀπ' τὴς πιο ἀξιόλογες παρουσίες τής ἐκθεσης. Δουλεύει μὲ σιούρα παχειὰ πάντα, μὲ τόνους σίγουρους και χιμῶδεις, που δίνουν ἕνα βάρος στὴν πάντα προσεγμένη σύνθεσή του. Ἕνας δραματικὸς ψυχικὸς παλμὸς, μιὰ ἐντονη ἀνησυχία εἶναι τὸ κλίμα τοῦ νέου αὐτοῦ καλλιτέχνη. Θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ τοῦ ἀκαγνωρίσουμε, σημαντικὸ προσόν, και τὸν προσωπικὸ τόνο στὸ δράμα που ἐκφράζει στὰ ἔργα του.

Ο Κ. Βενιάδης (6' βραβεῖο) καταφεύγει πὲ μιὰν επικίνδυνη εὐκολία στὰ ἔργα του. Τὸ πορτραῖτο που βὲν βραβεύτηκε εἶναι ἀσφαλῶς πιὸ καλὸ ἀπὸ κείνο που πήρε τὸ βραβεῖο ὅπου μιὰ

Β. Κυριάκη

Τοπίο

Μ. Ξενάκη

Καφενείο
Α' βραβ. Χαρακτικής

Γ. Βαλαβανίδης Σχέδιο
Β' βραβείο Χαρακτικής

προσπάθεια να ξεφύγει τις δυσκολίες τον οδηγεί σε άυστες επιφανειακές. Και το σχέδιό του δεν είναι σωστό και το τοπίο του δεν αντιμετωπίζει ζωγραφικά το πρόβλημα.

Τίμια και παστρικά είναι η δουλειά του Βαγγέλη Δημητριάδη. Το υπαίθρο του (β' βραβείο) είναι ένα έργο γερό και ασπύρο. Ο νέος τοπίος καλλιτέχνης φαίνεται να μη διακρίνει στις κατακτήσεις του, προσιμιά να προχωρεί αργά, αλλά ξεκαθαρίζει καλά τον τόπο πριν αποφασίσει να πατήσει κάπου.

Η Ρένα Παπασιώρου, έχει έναν αξιόλογο αυθόρμητισμό στη δουλειά της και το χρώμα της είναι σίγουρο και ήχηρο. Το νυχτερινό (δ' βραβείο) είναι ένα πολύ καλό έργο.

Ο Βασίλης Κυπραίος παράλο που δεν πήρε βραβείο δεν είναι καθόλου κατώτερος από τους βραβευμένους συναδέλφους του. Οι συνθέσεις του είναι τολμηρές και αξιόλογες και το χρώμα του είναι ευχάριστο και άναστα μοιρασμένο στον πίνακα. Τα πλάνα του άσπρου του και μια γαρίφα λύπη στα πρόσωπα θα μπορούσαν να είχαν προσεχτεί πιο πολύ, αλλά είναι καλλιτέχνης με σωστό προελληνισμό.

Ο Πέτρος Ζουμπουλάκης έδωσε χρωματικές ευαισθησίες στις συνθέσεις του (β' βραβείο), ο Άλέκος Κτενάς ένα άριστο εσωτερικό (β' βραβείο) και ο Άλέκος Μπούρας με το σταθμό του (β' βραβείο), μια τολμηρή ανάληψη και στην τεχνική και στο κλίμα της δουλειάς του. Από τους άλλους ο Σαράντης Καραβούλης έδωσε ένα σωστό σχέδιο, όπως σωστή ήταν στη σχεδιαστική της αντίληψη και η Βάσω Κυριάκη. Η σπουδαία αυτή μας έδειξε και ένα νυχτερινό, που ήταν τοπίο με αξιώσεις. Ο Λευτέρης Ρόρρος μας έδειξε μερικά βελιάς, με προσηγμένες σπουδές και ο Δημιός Σκουλάκης μερικά έργα βγαλμένα

με άνεση και φρονιδα. Το νυχτερινό του, με παλμική χρωματική επεξεργασία, ήταν από τα καλύτερα της έκθεσης.

Ο Δημήτρης Ρόμπος έδωσε και αυτός ένα πολύ γερό σχέδιο με ζωγραφική διάθεση, που πέρα από την τεχνική του σιγουριά είχε και μιαν αληθινή συγκίνηση.

Η χαρακτική ήταν άλλος σημαντικός τομέας δουλειάς της Έκθεσης που είδαμε στην έκθεση.

Η Μαριάννα Ξενάκη (α' βραβείο) είχε μια στερεότητα και εξέφραζε ένα δικό της προσωπικό ύψος. Η βραχή ήταν πολύ καλό χαρακτικό και μόνο μια κάποια τεχνική αβεβαιότητα υποδηλούσε πως ήταν έργο σπουδαστικό. Το καφενείο ήταν ένα άλλο δείγμα της αξιόλογης συνθετικής επένδυσης της νέας αυτής χαρακτικής. Ο Γιώργος Μήλιος δείχνει επίσης πως είναι αξιόλογος καλλιτέχνης. Το κεφάλι του είναι από τα καλύτερα χαρακτικά της έκθεσης με σωστή χαρακτική αντίληψη και προχωρημένη τεχνική, όπως και το καφενείο του είναι ένα χαρακτικό σχέδιο με άρετες. Ο Λάκης Κουτρός έφτασε σε ένα επικίνδυνο και κάπως απρόσωπο στυλιζάρια στα μυτιληνά τοπία του. Ο Γιάννης Βαλαβανίδης (β' βραβείο) παρουσίασε άναστα και εκφραστικά σχέδια βγαλμένα με σιγουριά και προελληνισμό πάνω στη λειτουργία της γραμμής.

Η σπουδαστική τούτη έκθεση μπορεί να θεωρηθεί σαν δοκιμή. Μια δοκιμή που πέτυχε. Οι σπουδαστές θα πρέπει να μας δείξουν πάλι και σε άλλο στάδιο τις προσπάθειες και τα επιτεύγματά τους. Έρχονται έτσι σε μια πρώιμη επαφή με το κοινό, σφριγμαμετρούν τις διαθέσεις του, χαίρονται στην εκτίμηση του μόχθου τους. Και αυτός ο διάλογος είναι ίσως από τους πιο δημιουργικούς παράγοντες στην καλλιτεχνική δημιουργία.

Γ. ΠΕΤΡΗΣ

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η
Τ Ε Χ Ν Η Σ

Η ΞΕΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

ΓΑΛΛΙΑ

«Λεωφόρος Ντυράν»

Ένα έργο - βόμβα του Σαλακρού

Ένα ευχάριστο «κροῦσμα» παρουσιάστηκε στα Γαλλικά γράμματα. Ο γνωστός θεατρικός συγγραφέας και ακαδημαϊκός Αρμάνδος Σαλακρού έγραψε ένα συγκλονιστικό θεατρικό έργο τή «Λεωφόρο Ντυράν» με κεντρικόν ήρωα εργάτη και μάλιστα εργάτη συνδικαλιστή που οι αγώνες του για τήν απελευθέρωση τής εργατικής τάξης έγιναν σύμβολο. Ο Σαλακρού πήρε τὸ θέμα του από ένα πραγματικό περιστατικό, τήν πολυκροτη «υπόθεση Ντυράν» που στη Γαλλία είναι γνωστή σαν υπόθεση Ντρέϋφους τής εργατικής τάξης. Γι' αυτό ο Σαλακρού κάτω απ' τὸν τίτλο του έργου του προσθέτει: Χρονικό μιας ξεχασμένης δίχης.

Τὸ αληθινὸ περιστατικό που πάνω σ' αυτό βασίστηκε ὁ συγγραφέας είναι τοῦτο: Στις 25 τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1910 ὁ Ἰούλιος Ντυράν, γραμματέας τοῦ συνδικάτου λιμενεργατῶν - ἀνθρακωργατῶν τής Χάδρης καταδικάστηκε σὲ θάνατο. Ο Γάλλος αὐτὸς λιμενεργάτης, ὑπόδειγμα ἀνθρώπου και ἀγωνιστῆ πιάστηκε σὲ μιὰν ἀπεργία, με ὑπόδειξη τῶν ἐφοπλιστῶν, και στάλθηκε ἀπευθείας σὲ Κακουργοδικεῖο με τήν φεύτικη και ἀστῆρικτη κατηγορία πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ ἡθικὸς αὐτουργὸς γιὰ τήν «προμελετημένη» δολοφονία ἑνὸς ἀπεργοσπαστή! Ἡ ζωή του κρημάστηκε ἀπὸ τήν ἐξήγηση που οἱ δικαστῆς ἔπρεπε νὰ δώσουν στή λέξη «διαγραφῆ»! «Ο Ἰούλιος Ντυράν — λέει τὸ κατηγορητήριο — ὅστις εἶχε προτείνει τήν «διαγραφῆ» τῶν ἀπεργοσπαστῶν ἐκ τοῦ συνδικάτου «διέγραψε» τήν ζωήν ἑνὸς, μεταξὺ αὐτῶν κλπ.» Ο ἕνας, αὐτὸς εἶχε στήν πραγματικότητα σκοτωθεῖ σ' ἕναν κυνὰ μεταξὺ μεθυσμένων.

Ἡ ἀδικη και σκανδαλώδης αὐτὴ δίκη και καταδίκη ξοστήκωε τήν κοινή γνώμη τής Γαλλίας και ὄλου τοῦ κόσμου. Ὅταν ὁμως ἀποδείχτηκε περίεργα ἡ ἀθωότητα τοῦ Ντυράν και δικασθῆκε ἡ ἀπαφυλάκισή του ἦταν πιά τραλλὸς! Πέθανε σ' ἕνα ψυχατζεῖο.

Ο Σαλακρού με τή «Λεωφόρο Ντυράν» δείχνει τήν πτώση τοῦ καπιταλισμοῦ; Ἰσχυρὸς ἕνα σημεῖο, και. Ἄλλο ἂν ὁ ἴδιος ἐπιχειρεῖ νὰ δώσει μιὰν ἐξήγηση ὀλόκληρα συναισθηματικὴ γιὰ τὰ ἐλατήρια που τὸν ἐσπρωξαν νὰ καταπιαστεῖ μ' ἕνα τόσο τολμηρὸ θέμα: «Ἦμωνα δέκα χρονῶ παοδί, λέει, όταν καταδικάστηκε ὁ Ντυράν. Καθόμιονα ἀντικρυ στίς φυλακές. Ἀκουγα ἀπὸ τὸ περιβάλλον μου πὼς τὸ δίκιο ἦταν με τὸ μέρος σου. Ἐπαναστάτησε ἡ παιδικὴ φυχή μου. Ἰποσχέθηκα νὰ τὸ γράψω» κλπ.

Εἶναι γεγονόςὸς ὅτι σήμερα νέοι κοινωνικοὶ ρυ-

θμοί, νέοι τύποι ήρώων προβάλλουν. Δύσκολο ν' ἀγνοήσουν οἱ ρεαλιστῆς συγγραφεῖς τὸ ρόλο τής εργατικῆς τάξης. Ο Σαλακρού ἀνοίγει ἕναν τολμηρὸ θρόμο.

Λέει κάπου ὁ ήρωας του Ντυράν στήν ἀγαπημένη του Τζούλια: «... Ἀπὸ θῶ και μπρὸς αὐτὸ που ἔχει σημασία γιὰ μένα εἶναι ὁ ἀνθρώπος. Ο ἀνθρώπος που μπορῶ ν' ἀγγίξω τὸ χέρι του και νὰ τοῦ πῶ: «Θάρρος, φίλε μου! Ἀδριο θάμιστε ὄλοι μαζί ζωντανὸι και λιγώτερο δυστυχισμένοι!»

Ο Σαλακρού ζητάει νὰ ξυπνήσει συνειδήσεις. Στὸν πρόλογο τοῦ έργου του προβάλλει μέσα ἀπ' τὸ σκοτεινὸ ντεκόρ τοῦ λιμανιοῦ ἕνας ἀνθρώπος που ἀπευθύνεται σὲ κοινὸ με τοῦτα τὰ λόγια:

«Λίγο πρὶν ξεσπάσει ὁ μεγάλος πόλεμος, ἀντρες και γυναῖκες σταθήκανε αὐτόπτες μάρτυρες τής τραγωδίας που θὰ σὰς παρουσιάσουμε ὁμως προσπαθήκανε νὰ κλείσουνε τὰ μάτια τους, νὰ σφραγίσουνε τ' αὐτιά τους, γιὰ νὰ μπορέσουνε νὰ ζήσουνε με ἀναπαυμένη τή συνείδηση. Μερικοὶ κάνανε πὼς κοιμοῦνταν. Ἰσως μάλιστα και νὰ κοιμοῦνταν σὲ ἀλήθεια γιὰτι ἔτσι τοὺς δόλευε νὰ ζήσουν ήσυχοι. Σήμερα αὐτοὶ που πέθαναν θ' ἀναστηθοῦνε...»

Βγαίνει και ὁ ἴδιος ὁ Ντυράν και λέει: «Πρόκεινται γιὰ μιὰ ἱστορία παλιά. Κι ἀλήθεια γιὰ ἐγκλήματα που γίνηκαν σὲ παρελθὸν κινεῖς θέν τσιγκουνεύεται νὰ δείξει οἶκτο και κατακόρη... Ὅμως ἐγὼ γνώρισα τή σιωπὴ τους μπροστὰ σὲ κωποὺς πόνους· νόμιζαν πὼς θέν εἶναι αὐτοὶ υπεύθυνοι μιὰ και γύριον ἀλλοῦ τὸ πρόσωπο...»

Κι ὁ ἀνθρώπος που προλογίζει τοῦ ἀπαντάει:

«Ἡ ἱστορία σου, Ντυράν, ἡ ἱστορία που κάποτε ἔζηρες, θὰ ξαναζήρει. Θὰ ξαναζεῖ κάθε μέρα, κάθε ὦρα, σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο, με καινούργιες φορεσιές, με νέα πρόσωπα, σὲ νέες πολιτείες. Αὐτοὶ που σὲ γνώρισαν πρὶν πενήματα χρόνια και σὲ ὀδηγήσανε σὲ θάνατο, σήμερα χαιρετοῦνε τή μνήμη σου. Στήν πόλη που ἔζηρες τόσες δοκιμασίες μιὰ λεωφόρος φέρνει τὸ ὄνομά σου: «Μπωλδάρ Ντυράν». Τιμοῦν πῆ μνήμη σου, τήν ὦρα που ὀδηγοῦνε ἄλλους ἀνθρώπους σὲ θάνατο. Τὰ παιδιὰ μας, με τή σειρά τους θὰ τιμῆρουνε και αὐτῶν τή μνήμη.»

Ο Σαλακρού δέν εἶναι πάντα σκφής, μεταδίδει τὰ πράγματα, δείχνει παλλῆς φορές ἕναν ἀγνο σκεπτικισμό — ἄλλωστε και ὁ ἴδιος δέν κωχιέται πὼς εἶναι θεωρητικός. Μὰ τὰ μηνύματά του δέν πύκωνε νάχουν ἀνθρωπιά και τόλμη. «Ναι, λέει ὁ Ντυράν σὲ δικαστήριο, εἶμαι ἐπαναστάτης! Ποιὸς σίμιος ἀνθρώπος θὰ δεχόντανε νὰ διατηρηθεῖ ἕνα κοινωνικὸ σύστημα που ὑποχρεώνει τοὺς ἐργάτες νὰ ζοῦνε στή μιζέρια και στὸν ἀλκοολισμό;» Και ἡ Τζούλια, ἕνας ἀληθινὰ ὑπέροχος τύπος πρωτοπόρας γυναίκας, προσπαθεῖ νὰ κάνει τή μητέρα τοῦ Ντυράν νὰ καταλάβει τὸ γιό της: «... Γιὰ τὸν Ἰούλιο δέν ὑπάρχει ἀντι-

νημη μάλα. Σκέφτεται πάντοτε τὸν ἄλλον οὐ νὰ ἦσαν ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς του.»

Ὁ Σαλακροῦ δὲν χαρίζεται στοὺς ἐνόχους. Οἱ κατηγοροὶ ποὺ ἐξύψωναν τὴ σκευωρία, δταν μαθαίνουν τίς κινητοποιήσεις τῶν ἐργατῶν γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ Ντυράν στὴ Γαλλία καὶ σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμον, φωνάζουνε γεμάτοι τρόμος: «Τί περιμένουν λοιπὸν καὶ δὲν ἐκτελοῦνε στὰ γρήγορα τὴν ἀπόφασή;» «... ἕνας νεκρὸς μάρτυρας εἶναι λιγώτερο ἐνοχλητικὸς ἀπὸ ἕναν ζωντανό. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μας ἀνακινεῦν τίς κατηγορίες τους, ἀνακυροῦν τίς καταθέσεις τους. Θὰ τὸν λευτερώσουνε...» «Σήμερα μονάχα ἕνας πόλεμος μπορεῖ νὰ σώσει τὴ χώρα... Χωρὶς πόλεμο θάχαυμε ἐπανάσταση!»

Δικαιολογημένα οἱ ἐργάτες τῆς Γαλλίας καὶ ὅλοι οἱ προσθευτικοὶ ἀνθρώποι ὑποδέχτησαν τὸ ἔργο τοῦ Σαλακροῦ μ' ἐνθουσιασμό.

Οἱ ἐργάτες εὐχαριστοῦν τὸ Σαλακροῦ

Κύριε,

Στὴν πελευταία σύσκεψή της ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐνώσεως τῶν Ἐργατικῶν Συνδικάτων τῆς Χάβρης καὶ τῆς περιοχῆς της, συζήτησε πάλαιτιᾶ τίς ἀρετὲς τοῦ βιβλίου σας «Λευφόρος Ντυράν». Ἐάν ὑπῆρξαν μερικές ἐπιφυλάξεις γιὰ ὀρισμένα σημεῖα — τέτοιες πάντοτε ὑπάρχουν — ὁμως ἡ πλειοψηφία τῶν μαλῶν μας ποὺ διάβασαν τὸ βιβλίο σας μὲ τὸ πιὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον, τὸ πανένεσανε γιὰ τὴν ἀλήθεια που καὶ τὴν τιμιότητά που.

Πήραμε ἀπόφασή νὰ σὰς ἀπευθύνουμε αὐτὸ τὸ γράμμα γιὰ νὰ σὰς ἐκφράσουμε τὴν ἐκτίμησή καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μας γιὰ ἕνα ἔργο ποὺ κάνει γνωστὴ στὸ μεγάλο κοινὸ μιὰ ὑπόθεσι, ποὺ, ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια, στάθηκε σύμβολο τῶν ἀγῶνων ποὺ διεξάγει ἡ ἐργατικὴ τάξι ὑπερασπιζόμενὴ τὸ δικαίωμά της στὴ ζωή.

Θὰ εὐχόμεθα τὸ ἔργο αὐτὸ νὰ μὴ μείνει βιβλίο, μὰ ν' ἀνεβεῖ καὶ στὴ σιηνή ὑπου καὶ θὰ ἔχει τὴν ἐπιτυχία ποὺ τοῦ ἀξίζει.

Ἐμεῖς, σὰν βιάδοχοι τοῦ Ντυράν καὶ τῶν συντρόφων του, ποὺ κάθε χρόνο τιμοῦμε τὴ μνήμη του, ἐτοιμαζόμεστε νὰ γιορτάσουμε κι ἐφέτος τὴν πενήνησσή ἐπέτειο τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς.

Τὸ βιβλίο σας, ἦρθε στὴν πιὸ κατάλληλη στιγμή. Δὲν μποροῦσε νὰ γίνεῖ καλύτερη προσφορά ἀπὸ μέρος ἑνὸς μεγάλου συγγραφέα τῆς Χάβρης κι ἐνὸς τίμιου ἀνθρώπου.

Σὰς εὐχαριστοῦμε τὸ ἀκακοίνωθὲν ποὺ δίνουμε γιὰ δημοσίευσή σὸν τύπο.

Μὲ τὴν ἐκφραση τῆς ἐκτίμησῆς μας, δεχθεῖτε, Κύριε, τὰ καλύτερα αἰσθήματά μας.

Γιὰ τὴν Ἐνωσὴ τῶν Συνδικάτων τῆς Γ.Σ.Ε.

Ὁ Γενικὸς Γραμματέας

L. Jochem.

Μιλᾶει ὁ Σαλακροῦ γιὰ τὸ ἔργο του

Ὁ Σαλακροῦ σὲ συνέντευξή του ἐξέθεσε τίς σκέψεις του γιὰ τὸ ἔργο:

Σ α λ α κ ρ ο ῦ: Δὲν ὑπάρχει πιὸ ἐπικίνδονο πράγμα ἀπὸ τὴ μνήμη καὶ μάλιστα τὴ μνήμη ἑνὸς συγγραφέα. Πόσες φορές δὲν μοῦ συνέβηκε νὰ εἶμαι σίγουρος γιὰ ἕνα γεγονὸς κι ὀστερα — εἶπε γιατί βρήκα σημεῖώσεις μου, εἶπε γιατί εἶχα διαδοχικῶς ἀξιόπιστων μαρτύρων — νὰ καταλάβω ὅτι ἀσυνεῖδητα τὸ γεγονὸς παράλ-

λαξε μέσα μου μὲ τὸν καιρό, πήρε νέες προεκτάσεις... Φοβόμουνα μήπως ἔπαθα κάτι τέτοιο καὶ μὲ τὴν ὑπόθεσι Ντυράν μιὰ καὶ τὴν ἔζησα, ὅπως σὰς εἶπα, σὲ ἡλικία δέκα χρονῶν. Γι αὐτὸ ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια προσπάθησα νὰ βρῶ διατὰ δυνατὰ ντοκουμέντα, ἀκόμα καὶ ὀσους αὐτόπτες μάρτυρες ζοῦσαν. Ἐναδιάβασα τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς, ἀντιβραστικὸ καὶ σοσιαλιστικὸ, τοῦ Παρισιοῦ καὶ τῆς Χάβρης. Βρήκα τὰ πρακτικὰ τῆς δίκης, τίς ἀγορεύσεις τῶν συνηγόρων.

Κάποτε ἕνα ἀπλὸ περιστατικὸ, μιὰ λεπτομέρεια γίνονται κλειδί, σὲ βοηθοῦνε νὰ καταλάβεις ἕναν ἀνθρώπο: Τὸ γεγονός π.χ. πὼς ὁ Ντυράν ἔτρεφε περιστέρια καὶ πὼς δὲν ἔπινε διάλου, πὼς ἡ μητέρα του εἶχε βιβλιόφιλο μὲ καταθέσεις, πὼς ὁ πατέρας του τὴ μέρα τῆς καταδίκης ρίχτηκε κάτω ἀπὸ τοὺς τροχοὺς ἑνὸς τραίνου στὸ σταθμὸ τῆς Ρουένης κλπ. Ἄπ' αὐτὰ δια ζεκίνησα γιὰ νὰ γράψω τὸ θεατρικὸ μου ἔργο. Ἡ προσπάθειά μου δὲν ἦταν νὰ μυθιστοριοποιήσω τὴν ὑπόθεσι, μὰ νὰ πλησιάσω ὀσο ἦταν δυνατό μίαν ὀρισμένη ἱστορικὴ ἀλήθεια. Καὶ ὀφείλω νὰ ὀμολογήσω πὼς εἶχα ἀρκετοὺς φόβους δταν ἐκδόθηκε τὸ βιβλίο μου. Ἦμουν σίγουρος γιὰ τὴν προθεσή μου, ὀμως κίμια φορά συμβαίνει ὀπως ξέρετε, νὰ εἶμαι κίμεις ἀντικίμενικά «παλιάνθρωπος» ἀν καὶ ἔχει τίς πιὸ καλὲς προθέσεις. Θὰ ἦμουν ἀπαρηγόρητος ἀν ἔγραφα ἕνα ἔργο ἱστορικὸ ποὺ ὁ ἦρωάς του θὰ ἦταν ἀγνώριστος. Πρέπει νὰ σὰς πῶ πὼς μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες χαρὲς τῆς συγγραφικῆς ζωῆς μου ἦταν σὰν ἔλαβα τὸ κείμενο ἀπὸ μιὰ ἀνακοίνωση τῶν λιμενεργατῶν τῆς Χάβρης ποὺ μὲ δεβαίωσαν πὼς διαβάσαν τὸ βιβλίο μου καὶ τοὺς ἄρεσε γιατί δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια.

Γιὰ μένα, ποὺ εἶμαι ὁ τύπος τοῦ μικροαστοῦ καὶ ποὺ σὰν συγγραφέας στάθηκα ἀτομικιστής, ἡ κρῖση τῶν ἐργατῶν αὐτῶν ἔχει μεγάλη σημασία. Βέβαια, δταν ἦμουν νεός, ἀγωνίστηκα κι ἐγὼ κάπου ἔξη χρόνια. Ἰδρυσά τὸ 1916 τὴ Σοσιαλιστικὴ Νοελαία τῆς Χάβρης ποὺ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀπολουθοῦσε πολιτικὴ τῶν ἔκρων. Ἀγωνίστηκα σὸ ἀκόμα ἱσχυρὸ 1922. Ὀστόσο δὲν κουβάλησα ποτὲ στοὺς ὀμους μου σικκιά κάρβουνο σὸ λιμάνι. Σ' ἕνα σημεῖωμά μου ἄλλωστε τὸ λέω: «Νομίζω ὀτι τὸν ἐργάτη δὲν μπορεῖς νὰ τὸν καταλάβεις μόνο μὲ τὸ νὰ μοιραστεῖς τοὺς ἀγῶνες του καὶ τὴν μιζέρια του χρειάζεται νὰ ζήσεις καὶ τίς ὀσκαλίες τῆς ἐργατικῆς ζωῆς. Κι ἐγὼ ποὺ δὲν τὴν μοιράστηκα ποτὲ αὐτὴ τὴ ζωὴ ὀυτε στὰ δέκα χρόνια μου, ὀυτε στὰ εἶκοσι, ὀυτε ἀργότερα, πὼς ν' ἀναπλάσω τὴ ζωὴ τῶν καρβουνιάρων τοῦ λιμανιοῦ; Στὸ ὀύγχρονο γαλλικὸ δραματολόγιο, ὀπως ξέρετε, δὲν ἐμφανίζονται συχνὰ ἦρωες ἐργάτες. Φοβόμουνα μήπως καὶ σὶ «δικαί» μου δώσαντε τὴν ἐντύπωση περισσότερο ἐργατῶν ὀπαρέτας. Γι' αὐτὸ ἀκακοφίστηκα δταν ἐργάτες μέλη τῆς Γ.Σ.Ε., βιάδοχοι τοῦ Ντυράν, μὲ δεδαίωσαν πὼς δὲν τοὺς ἄλλοίωσα καὶ πὼς ἀναγνωρίζουν στοὺς ἦρωες μου τοὺς πατεράδες τους, ὀπως ἀναγνωρίζουν τὴ ζωὴ τὴ δική τους καὶ τοῦ Ντυράν.

Ἄ π ἔ λ Μ ὀ λ λ ε ρ: Τὸ πρόσωπο τοῦ Ντυράν εἶναι ἀνταραχτικὸ. Στὴ Χάβρη μιλώντας γιὰ τὴ στάση του στὴ δίκη τὸν χαρκτηρίσαντε «ἀγιο». Πραγματικὰ ὁ Ντυράν παίρνει σὲ μερικὰ σημεῖα στάση μάρτυρα.

Σ α λ α κ ρ ο υ : 'Ο Ντυράν δεν είναι κανένας μεγάλος θεωρητικός· δεν ήταν μάλιστα καθόλου θεωρητικός. Γι αυτό ίσως μ' άρεσε. Ένας μεγάλος θεωρητικός δεν νομίζω πως μπορεί να γίνει καλό θεατρικό έργο. Έβω και δέκα χρόνια πείξανε ένα έργο για τον Κάρλ Μάρξ. Σάν έργο δεν ήταν καλό. Τους θεωρητικούς μόνο θεωρητικοί μπορούν να τους αναλύσουν και να εξετάσουν τη ζωή και το έργο τους. 'Ο Ντυράν προσφερόταν για θέατρο ακριβώς γιατί δεν ήταν θεωρητικός. 'Όσο για τη λέξη «άγιος» την είπα μάλλον τυχαία. 'Αν ήθελα να δώσω έναν χαρακτηρισμό στο Ντυράν θα του ταίριαζε μάλλον ή λέξη ήρωας. 'Αν και πάλι, νομίζω, πως ούτε ή λέξη ήρωας, ούτε ή λέξη άγιος δεν του ταιριάζουν. 'Ο Ντυράν ήταν ένας αγωνιστής που δεν έδινε σημασία στους προσωπικούς κινδύνους, που δεν σκεφτόταν παρά το σκοπό που υπεράσπιζε· ήταν αν θέλετε ο τύπος του τέλειου αγωνιστή που δεν υπολογίζει το θάνατο κι άς μ'ήν τον άγαπά. 'Ηθελε να ζήσει. Δεν ρίχτηκε μπρός στα πυρά κρωγάζοντας «Ζήτω ο θάνατος». 'Ηταν ένας άνθρωπος που αγαπούσε τη ζωή και που δυστυχώς δεν μπόρεσε να ζήσει.

'Ο Ντυράν ήταν τρυφερός, γλυκός, καλός. 'Η επαναστασή του μπρός στη μιζέρια των οδηγών στους συνδικαλιστικούς αγώνες, όπως για τη λευτεριά της εργατικής τάξης, οδηγήθηκε και στον αναρχισμό από αίσθημα αδελφοσύνης για τον άνθρωπο. Στο 1910 μερικοί αναρχικοί προσπάθησαν να εμφανίσουν το Χριστό για βιολόγους. 'Ο Χριστός γι' αυτούς ήταν ο άνθρωπος που αντιστάθηκε στους πλούσιους και προσπάθησε να στηρίξει την κοινωνική αγάπη. Για τους αναρχικούς αυτούς το «αγαπάτε αλλήλους» ήταν πολύ κοντά στο «Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε».

.. 'Α π έ λ - Μ ύ λ λ ε ρ : — Παλι στον Ντυράν έάζετε δυο άραιες μορφές γυναικών: Τήν Τζούλια και την συγκινητική κυρία Καπρόν, πη γυναίκα του δολοφονημένου άπεργιστάστη. Δείχνετε στο βιβλίο σας πως ή άπελευθέρωση του εργάτη θα φέρει και την άπελευθέρωση της γυναίκας. 'Η προσωπικότητα της Τζούλιας έχει ποικιλίες, σε τραδιά. Πολλές φορές ή Τζούλια βλέπει πιο σωστά από το Ντυράν και έχει μια λεπτότητα στον τρόπο που σε κάνει να σκέφτεσαι.

Σ α λ α κ ρ ο υ : — Δεν ξέρω ποτε θα παιχθεί το έργο μου. 'Εάν το παίξουν θα πρέπει το ρόλο της Τζούλιας να τον υποδυθεί ή Ντανιέλ Ντελόρι, και το ρόλο του Ντυράν ο 'Υό Ραμπέρ. Αυτήν που ονόμασα Κυρία Καπρόν, και που είχε στην πραγματικότητα άλλο όνομα, δεν την γνώρισα. Μου την αποκάλυψε μερικά αυθεντικά ντοκουμέντα: Π.χ. το γεγονός πως βέ θέλησε να κάνει μήνυση στο Ντυράν για να μην παραδεχθεί πως αυτός σκότωσε τον άνδρα της ή το ότι άρνήθηκε την οικονομική βοήθεια της 'Εταιρίας στην οποία δούλευε ο άντρας της. 'Υπάρχει ένα γράμμα της δημοσιευμένο στον τύπο του 1910 που λέει πως δεν θέλει ή δίκη αυτή ν' ανοίξει χάσμα ανάμεσα στην εργατική τάξη και στα τρία κομμάτια της που ανήκουν στην ίδια τάξη.»

'Ηθελα να γράψω την ιστορία αυτού του ανθρώπου που αντίκρισα τη σιλουέτα του, που εί-

χα γνωρίζει τους συντρόφους του. Είχα ακόμα πολύ αλλά γνωρίζει το βικηγόρο που υπερασπίστηκε τους αδελφούς Μπόγιερ. Γιατί αν, το 1910 ήμουν δέκα χρονών στα 1918 ήμουν δέκα οκτώ. Και ο Ντυράν άποκαταστάθηκε στο 1918. Και 18 χρονών έχει κανείς αναμνήσεις. 'Ετσι δεν είναι; Γνώρισα ακόμα το γιατρό που ήταν πρόεδρος του Συνδέσμου των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Του άφησα το πραγματικό όνομά του στο έργο. 'Όταν έγραφα το θεατρικό μου αυτό έργο δε σκέφτηκα διόλου αν θα παιχθεί ή δε θα παιχθεί. Είπα: «Θά το γράψω».

Είμαι βέβαιος πως αν ανεβεί στη σκηνή θα κερδίσει περισσότερο. Μου λένε πως είναι ένα πολύ συγκινητικό βιβλίο· στη σκηνή θα γίνει συγκλονιστικό. Μία μέρα θα παιχθεί, σίγουρα θα παιχθεί, αν ζω ή δεν ζω αυτό δεν έχει σημασία. 'Όταν έπιασα να το γράψω είπα πως θα το δημοσιέψω άμέσως. Και το έκανα. Θέλω να γνωρίσει επιτυχία γιατί στον άνθρωπο αυτόν έβαλα πολύ από τον έαυτό μου, γιατί οι ελπίδες του για την ανθρώπινη αδελφοσύνη συναντιώνται με κείνες που κ' εγώ είχα όταν ήμουν δέκα οκτώ χρονών.

Ε. Σ. Σ. Δ

Προβλήματα Γενικής Κουλτούρας στα 1960.

'Επιστρέφοντας από τη Μόσχα, όπου είχε πάει τελευταία, ο Γάλλος συγγραφέας Φρανσίς Κοέν έδωσε μια συνοπτική εικόνα της πολιτιστικής και επιστημονικής ανάπτυξης στην ΕΣΣΔ. Στο 'Ινστιτούτο αυτοματοποίησης και τηλεμηχανικής είβη, όπως γράφει, συμπυκνωμένα με τον συγκατασκευαστικό τρόπο τα προβλήματα που μπαίνουν σήμερα στο σοβιετικό αήμανισμό.

«'Αλλοτε — είπε στον Κοέν ο 'Όλεγκ 'Αβεν, όταν τον θέχτηκε στο 'Ινστιτούτο Αυτοματοποίησης και Τηλεμηχανικής — τον άνθρωπο τον σάκατευαν οι απαιτήσεις της μηχανής, όπου έπρεπε να προσαρμόζε: το ρυθμό των μύλων του και των σκέψεών του και να θυσιάζει τις πιο ουσιαστικές φυσικές και νευρικές του δυνάμεις. Άδριο ο εργάτης θάχει μόνο να επιβλέπει μερικά καντράν, να παρακολουθεί μερικά φωτεινά σήματα και καμπύλες. Τι θάδγει απ' αυτό; Μπορεί μόνο να πλήττει, ή νάχει μερικές διασπραχές της προσοχής του από την πολλαπλότητα των μηχανών που θα παρακολουθεί. Μελετάμε με πάθος αυτό το καινούριο πρόβλημα των σχέσεων του ανθρώπου με τη μηχανή».

'Ο Φρ. Κοέν, έμολογεί πως εισχώρησε πιο βαθιά στη φύση του καινούριου σοβιετικού αήμανισμού, όταν επισκέφθηκε τον καθηγητή Λεόντιεφ, έναν από τους πιο μεγάλους ψυχο - παιδαγωγούς του καιρού μας και αντιπρόεδρο της 'Ακαδημίας Παιδαγωγικών 'Επιστημών της Μόσχας. Δέ θα μπορούσαμε να διακηθούμε τις επιτυχίες της σοβιετικής επιστήμης, είπε ο Λεόντιεφ, αν δεν άρχιζε ή καλλιέργεια του επιστημονικού πνεύματος από τα σχολικά θρανία, και αν δεν υπήρχε μια άριόσφαιρα σέβασμού προς την επιστήμη και σταθερής προσφυγής σ' αυτήν. «Πρέπει να δημοσιοργήσουμε, είπε, την αντίληψη πως οι επιστήμες δεν είναι κάτι ξεχωριστό, πρέπει να

δώσουμε να καταλάβουν όλοι πώς η ζωή εξαρτάται από την ανάπτυξη των επιστημών. Η επίσημη λοιπόν γίνεται κάτι οίκειο, όπως τα αντικείμενα του σημερινού τεχνικού πολιτισμού, π.χ. ο ηλεκτρισμός ή το τηλέφωνο». Μά ο Λεόντιεφ στον όρο «Επιστήμες» περιλαμβάνει αδιάσπαστα ενωμένες και τις φυσικές επιστήμες και τις κοινωνικές ή ανθρωπιστικές επιστήμες. Στην ΕΣΣΔ η διάκριση αυτή, όχι βέβαια στο αντικείμενο ή στις μεθόδους, αλλά στη φύση τους, για πολλούς δεν υπάρχει.

Ο Φρ. Κοέν συνάντησε και τον υφυπουργό της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως της Ρωσικής Δημοκρατίας Α. Μαρκούτσκι. «Κάποια στιγμή του έθεσα το ερώτημα για την κλασική παιδεία, από άποψη το άκλουθο περιστατικό: είναι γνωστό πώς σε όλα τα πεζοδρόμια της Μόσχας, στους σταθμούς του μετρό, στο κέντρο και στα προάστια, βρίσκει κανείς κάθε ώρα περίπου δέκα πωλούν προπάντων παγωτά, αεριούχα, φρούτα και λαχανικά και βιβλία. Βιβλία κάθε λογής: σοβιετικά και ξένα μυθιστορήματα και ποιήματα, τεχνικά, έγχειρίδια μαγειρικής, κεντήματος και ραψίματος, Ρώσους κλασικούς και κλασικούς απ' όλο τον κόσμο. Ανάμεσα σ' αυτά ήταν και τα δυο τελευταία έργα που βγήκαν στη σειρά της Ακαδημίας Επιστημών: Τα Δοκίμια του Μονταίνι και τα έργα του Απουλίου. Ρώτησα μια πωλήτρια: «Αυτά φεύγουν;» — «Ναί, ασφαλώς». Ρώτησα μια νέα, καθηγήτρια γαλλικής: «Ποιός τ' αγοράζει αυτά;» — Δεν έχει σημασία ποιός. — Γιατί; — Μά για να μορφωθούν. Ζήτησα και τη γνώμη του καθηγητή και υφυπουργού Μαρκούτσκι:

«Η απάντησή μας, αποκριθήκε, θα σας φανεύει παράδοξη, μά πάνω σ' αυτό ακριβώς το πρόβλημα έχω κι εγώ ερωτήματα. Ίδού. Πριν από τρία χρόνια ήμουν στο Παρίσι. Πήγα στην Κομιεντί Φρανσαίς. Ήπαιζαν Ρακίνα. Πολλές θέσεις ήταν άδειες. Μοδίανε έντύπωση. «Βλέπετε, μου απάντησε ο συνοδός μου, ο Ρακίνας, όπως κι ο Κορνέιγ κι ο Μολιέρος, είναι θεμένοι σ' εμάς με το σχολαστικισμό του λυκείου και μάς έχουν γίνει άνιαροί. Χρειάζονται πολλά χρόνια για να ξαναβρούμε την όμορφιά τους». Μή βάζετε στο στόμα μου πράγματα που δεν είπα, πρέπει να διδάσκονται οι κλασικοί στο σχολείο. Μά επιτέλους, στην ΕΣΣΔ, δεν διδάσκονται ούτε αρχαία ελληνικά ούτε λατινικά, κι όμως σε κανένα άλλο μέρος δεν διδάσκονται τόσο όσο σ' εμάς σήμερα οι Έλλη-

νες και Λατίνοι κλασικοί. Αυτό είναι γεγονός. Τα τελευταία δέκα χρόνια εκδόσαμε και σε πολλές περιπτώσεις ξαναεκδόσαμε επανειλημμένα όλους τους μεγάλους συγγραφείς, σε μεγάλα τираζ. Δεν διδάσκονται στα σχολεία, μά διδάσκονται σοβαρά από τους ενήλικους, που τραβάν πάρα πολλά βιβλία. Κι έτσι στη Σοβιετική Ένωση υπάρχει πολύ περυσότερη κλασική κουλτούρα παρά όπουδήποτε άλλου. Μπορούμε να γενικεύσουμε το πράγμα. Σε όλους τους τομείς της παιδείας, υπάρχει ένα ανώτατο όριο που δεν επιτρέπεται να ξεπερνιέται για να μην πνίγεται ή διάθεση κι η φρεσκάδα της αντίληψης. Χρειάζεται ένα κάποιο υγειονομικό καθεστώς της γνώσης για να διατηρούν οι άνθρωποι την όρεξη της μάθησης, ακόμα και διαγ μεγαλώνουν.

— Έφαρμόζετε αυτές τις αρχές στη σύνταξη των σχολικών προγραμμάτων;

— Προσπαθούμε, όχι χωρίς επιτυχία. Στις πιο πολλές περιπτώσεις οι Σοβιετικοί διατηρούν την όρεξη της μάθησης ως τα γεράματα τους. Και σημειώστε πως αυτά τα αποτελέσματα μπορεί να υπάρξουν σ' όλους τους λαούς. Τον τελευταίο καιρό μάς ρώτησαν μερικοί αν στις καθυστερημένες σύγχρονες χώρες, στην Αφρική λογουχάρη, μπορούν να αναπτυχθούν, όπως και άλλου οι ανώτερες σπουδές, και συγκεκριμένα ή επιστημονική και τεχνική κουλτούρα. Είναι βεβαιότατος πως ναί. Μά χρειάζεται να βασιστεί στη χώρα μια ατιόσφαιρα ενδιαφέροντος για τη γνώση. Σ' αυτή την περίπτωση, τα παιδιά, δίχως να το συνειδητοποιούν, θα μπορούν να προσαρμόζονται στις ανώτερες σπουδές όπως μπορούν και προσαρμόζονται στο ποδόσφαιρο.

— Πώς αναπροσαρμόζετε τα προγράμματα στην τόσο γρήγορη πρόοδο των γνώσεων;

— Ίδού, χρειάζεται να γίνονται οι αναγκαίες εκτιμήσεις μά και να κρατούμε την ψυχραιμία μας, να μην κάνουμε παραχωρήσεις στη μόδα, όπως κάνουν, ακόμα κι εδώ μερικές έφημερίδες. Υπάρχει ή βάση της στοιχειώδους γνώσης, που δεν εξελίσσεται τόσο γρήγορα και που ή απόκτησή της καθορίζει ακόμα και τις υπερβολές στους νεωτερισμούς. Η γενική μόρφωση πρέπει να δίνει αυτές τις στοιχειώδεις γνώσεις. Για τα άλλα υπάρχει άλλκληρο το σύστημα της περιορισμένης επιμόρφωσης, που έχει πάρα πολύ άκαπυχθει με τους διάφορους κύκλους, τα βιβλία και τα περιοδικά. Κι αυτό το σύστημα όφείλει να τραβάει την προσοχή των παιδιών, και να τα προετοιμά-

ΔΙΑΛΕΚΤΑ ΕΡΓΑ

B. I. ΛΕΝΙΝ

Η πρώτη σοβαρή προσπάθεια που γίνεται στη χώρα μας για τα έργα του Νικολάι Λένιν.

Έκυκλοφόρησαν οι τόμοι Α1 και Α2

Σελίδες 1.104 Δρχ. 200

Βιβλιοπωλείον «ΚΑΔΜΟΣ»—Τηλ. 624-725

Ακαδημίας 63—Α'. όροφος

ζει για τις ειδικές σπουδές και δραστηριότητες. Έπειδή η θεωρία της σχετικότητας είναι αληθινή, αυτό δε σημαίνει πως δε θα δουλεύουμε τα κλασικά νευτωνικά στοιχεία που αναπτύσσονται στο συγκεκριμένο τρόπο που τα παυσιάζα αντιλαμβάνονται: τα φαινόμενα. Έδώ, ο υπερβολικός μοντερνισμός στην πραγματικότητα θα απομάκρυνε από τη ζωή. Αντίθετα, από το σχολείο ακόμα, πειραματιζόμαστε πάνω στη διδασκαλία μερικών μεθόδων των νεότερων μαθηματικών. Οφείλουμε ακόμα να λογαριάσουμε το γεγονός ότι τυπώνουμε κάθε χρόνο εκατόν πενήντα πάνω - κάτω εκατομμύρια αντίτυπα από σχολικά έγχειρίδια. Δεν είναι δυνατό να τα αλλάζουμε κάθε μέρα. Αυτό άλλωστε — παρουσιάστηκε κι αυτή η περίπτωση — θα δημιουργούσε και κάποιο σκεπτικισμό για τη μόρφωση. Μ' ένα λόγο, το ξαναλέω, βελτιώνουμε σταθερά τα προγράμματα, δίχως όμως να τα κάνουμε να σκοντάδουν».

Μ' αυτή τη μετρημένη στάση ήταν ανάλογη και η γνώμη του Μιχαήλ Άγκλόφοφ, αντεπιστέλλοντος μέλους της Ακαδημίας Επιστημών. Ο Κοέν μίλησε μαζί του για την οργάνωση της επιστημονικής έρευνας, για τη σχεδιοποίηση, για τον καταμερισμό της εργασίας και άλλα προβλήματα μεθόδου σχετικά με την έρευνα. «Δεν πρέπει, είπε ο Άγκλόφοφ, να κάνουμε παραχωρήσεις στη μόδα». Η έγνια αυτή, λέει ο Κοέν, να μην συγχέεται: το δε, τι είναι σύγχρονο με δε, τι είναι της μόδας, ναί!ζω πως είναι μια από τις βασικές προϋποθέσεις των προόδων που κάνει η σοβιετική επιστήμη. Έκεί δεν ξετρελλαινούνται και δεν ρίχνονται αλλόφρονες πότε εδώ και πότε εκεί, παρά γενικεύουμε τις γνώσεις, δημιουργούμε ένα ευνοϊκό έδαφος και πολλαπλασιάζουμε τα στελέχη που θα είναι ικανά να ενδιαφερθούν υπεύθυνα για το καινούριο.

Μ' αυτό έχει ανάγκη από έλιγμούς. Ο στατιστικός Νεϊτσίνοφ, που διευθύνει τώρα ένα συνεργείο επιφορτισμένο να μελετήσει την εφαρμογή των συγχρόνων μαθηματικών μεθόδων, με τις πιο τέλειες ηλεκτρονικές μηχανές, πάνω στα οικονομικά προβλήματα, είπε: «Όταν χρειαστήκα τους έρευνητές για αυτό τον τελείως καινούριο κλάδο, μούδωσαν άσπρο χαρτί. Χρειάζονταν οικονομολόγοι με ανώτερες μαθηματικές γνώσεις, μα και μαθηματικοί ικανοί να θέσουν στις μηχανές οικονομικά προβλήματα. Επισκέφθηκα πολλά ιδρύματα ανώτερης μόρφωσης, το Ίνστιτούτο

οικονομίας και Στατιστικής, το Πανεπιστήμιο, την οικονομική σχολή της Αγροτικής Ακαδημίας Τιμιάζεφ. Μίλησα με σπουδαστές που πήγαιναν στον τελευταίο χρόνο, ζύγισα την αξία και τις λαχτάρες των ανθρώπων. Έτσι σχηματίστηκε ένα συνεργείο από τέσσερους κι ύστερα από ενιά νέους, κάτω των τριάντα χρόνων, που θύλευαν με πάθος: ήταν ο πυρήνας μιας καινούριας επιστημονικής ένότητας. Μ' αυτή τη μέθοδο δεν τη χρησιμοποίησα μόνον εγώ. Το ίδιο γίνεται και σε άλλες περιπτώσεις, όταν χρειάζονται άνθρωποι για τελείως καινούρια πράγματα: έτσι συγκροτήθηκαν τα πρώτα συνεργεία έρευνών για την ατομική ενέργεια και για τους πυραύλους. Ύστερα πρέπει να σχηματιστούν στελέχη. Το Πανεπιστήμιο της Μόσχας δημιούργησε ένα τμήμα για τους οικονομικούς μαθηματικούς. Τώρα φοιτούν σ' αυτό πενήντα σπουδαστές. Το βίο έγινε και στο Πανεπιστήμιο του Λένινγκραντ και στο Ίνστιτούτο Οικονομίας και Στατιστικής. Ο καινούριος κλάδος δυναμώνει».

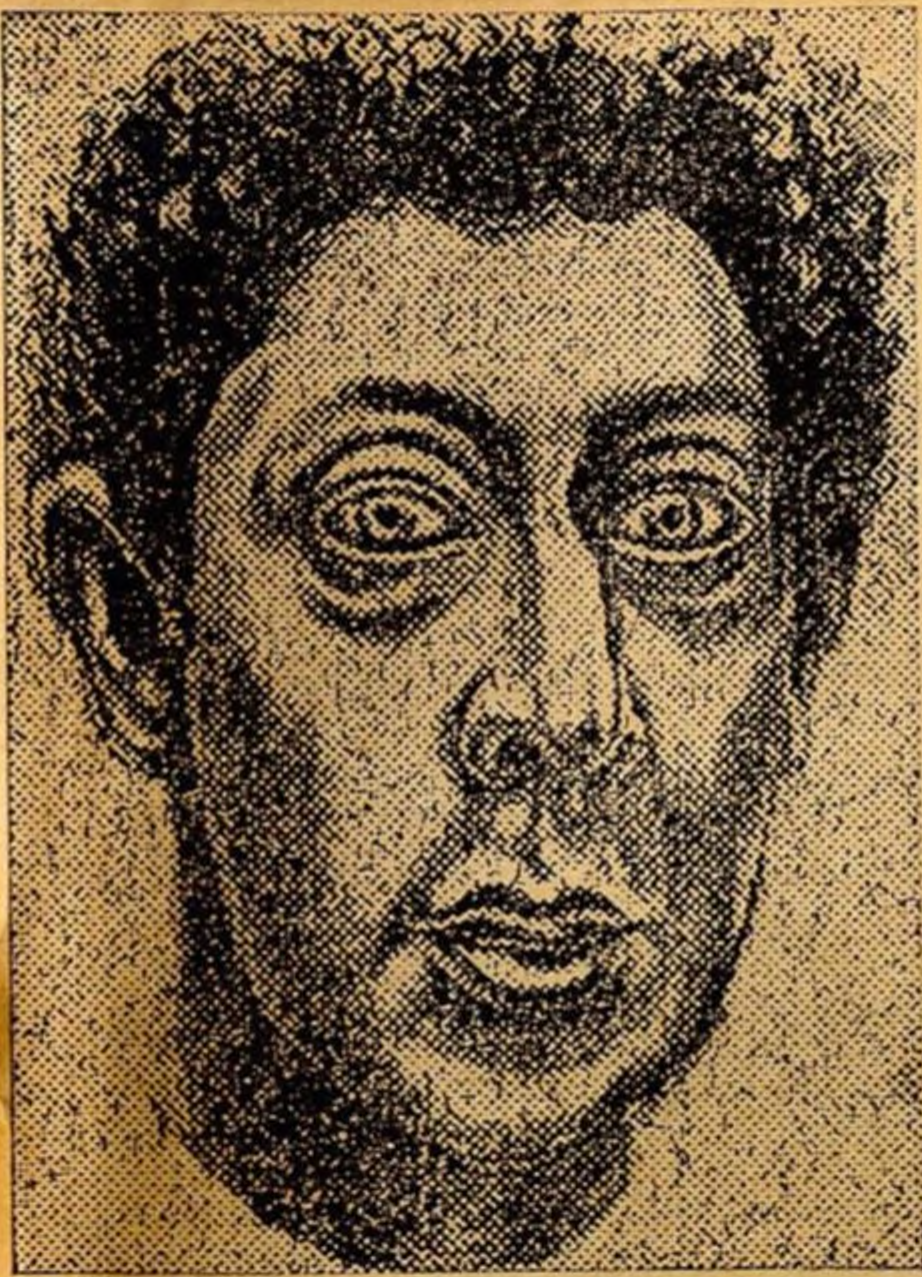
Οί ανθρωπιστικές σπουδές

Σχετικά με τις ανθρωπιστικές σπουδές, στην ΕΣΣΔ, τα συμπεράσματα του Φρ. Κοέν είναι το ίδιο ενθουσιαστικά:

«Έκανα πρώτα - πρώτα μια θεμελιακή διαπίστωση: αντίθετα από δε, τι θα μπορούσε να πιστέψει κανείς — και από δε, τι γίνονταν πραγματικά σε όρισμένες περιόδους — το κύμα της πιο ενθουσιαστικής και απληστής για το καινούριο νεολαίας, δε ρίχνεται μόνο στην τεχνική και στις φυσικές επιστήμες. Ιστορικοί, φιλόσοφοι, οικονομολόγοι, γλωσσολόγοι, ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι, βλέπουν ναρχεται μια στρατιά ποιότητας, απαραιτημένη να σπάσει τη ρουτίνα, να καταπιστωθεί με καινούρια προβλήματα και να δώσει στον κλάδο της δλη τη θέση που της ανήκει στην κοινωνική ζωή. Τ' άκουσα αυτό το πράγμα από πολλές μεριές. Είναι αρκετό ένα τυπικό παράδειγμα. Θέλησα να γνωρίσω τους συγγραφείς τριών πρόσφατων σοβιετικών άρθρων, που έδευχαν εθύνη, γνώση, μαχητικότητα και θέληση για ανανέωση των προβλημάτων που έθιγαν. Διαπίστωση με έκπληξη πως οι τρεις από τους συγγραφείς ήταν νέοι κάτω των τριάντα χρόνων. Έτσι οι αυστηρές μα ωφέλιμες φιλοσοφικές και ιστορικές έρευνες έχουν το νεανικό τους προσωπικό, για μάτο γνώση και όρμη ταυτόχρονα. Είναι σίγουρα καρπός μιας σοβαρής, βαθειάς και

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΤΟΥ Ν. Μ. ΠΟΝΟΜΑΡΙΟΦ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Σικέϊρος

Αυτοπροσωπογραφία

στρατευμένης παιδείας. Μάλιστα, στρατευμένης! Πού πιστεύει θηλασθή στην αποταξιαστικότητα των ιδεών, και στην ευθύνη εκείνων που καταπιάνονται μ' αυτές. Έτσι: οί νέοι, δέν θεωρούν τίς ανθρωπιστικές σπουδές σαν ένα σολίβι του πνεύματος, τόσο πιό πολύ ραφιναρισμένω και τιμητικό, όσο πιό ανώφελο είναι. Οί ανθρωπιστικές σπουδές είναι απαραίτητες στη δράση του ανθρώπου που ζει στην κοινωνία, που γυρεύει να νιώσει τή θέση τής δραστηριότητάς του στην ιστορία του τόπου του και του κόσμου, να τήν τοποθετήσει σε σχέση με τίς οικονομικές, πνευματικές και κοινωνικές ανάγκες των συγχρόνων του. Οί ανθρωπιστικές σπουδές χρησιμεύουν για να σχηματιστεί ή αντίληψη του κόσμου που υποβάσσει τή ζωή των σοβιετικών πολιτών. Είναι για όλους, κι όχι μόνο για τούς ειδικούς, ένα απαραίτητο όργανο αληθινής κουλτούρας, τής κουλτούρας που χρησιμεύει για να οργανώνει και να κατευθύνει τή ζωή.

Όταν ή «Κομμουνιστική Πράσι» έθεσε τώ έρώτημα αν ο αιώνας του ατόμου θά ζήσει χωρίς τέχνη, κι αν ή φυσική θά σκοτώσει τήν ποίηση, σ' όλη τή χώρα άναψε μια μεγάλη συζήτηση γιαμάτη πάθος. Οί ελάχιστοι που υποστήριζαν πως ή τεχνική έπαρκει για όλα, συντρίφθηκαν από τούς οπαδούς τής ολοκληρωτιστής ανάπτυξης του ατόμου. Πολλοί απ' αυτούς υποστήριζαν πως ο καθένας έχει δικαίωμα στην ποίηση, στα αισθήματα και στην έκφρασή τους. Άλλοι υποστήριξαν πως δε μπορεί να υπάρχει μεγάλος μηχανικός ή ατομικός επιστήμονας που νάναι μόνο μηχανικός ή μόνο ατομικός επιστήμονας. Αν ο άνθρωπος δέν καταλαβαίνει γιατί, για ποιόν και σε όνομα τίνος δουλεύει, δέν θά έχει λόγο να δουλεύει. Αναρωτήθηκε κανείς αρκετά γιατί οί σοβιετικοί επιστήμονες δέν έχουν τίς κρίσεις συνείδησης που καμμιιά φορά παίρνουν δραματικές μορφές στους δυτικούς επιστήμονες; Η θε-

μελική αιτία είναι ή πολιτική τους συμφωνία με τούς σκοπούς του κράτους τους. Και μπορούσε νάταν τόσο πλήρης αυτή ή συμφωνία αν δέν αντιλούσαν από τίς ίδιες γνώσεις και από τίς ίδιες επιστημονικές αντιλήψεις οί επιστήμονες κι οί πολιτικοί, οί τεχνικοί κι οί μιλιτάν; Αυτό τώ ρόλο παίζουν οί σοβιετικές ανθρωπιστικές επιστήμες έξω από τούς ειδικούς τους τομείς.

Συζητήσεις

Ο Κοέν παραβρέθηκε και σε πολλές συζητήσεις που έγιναν στην ΕΣΣΔ. Έκεί, λέει, συζητούν πολύ τώ ζήτημα τής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Όλοι συμφωνούν πάνω σ' αυτό: να φέρουμε πιό κοντά τώ σχολειό στη ζωή. Μά οί γνώμες χωρίζονται για τά μέσα. Στις περισσότερες περιπτώσεις τώρα, οί μαθητές πριν να μπουν στην ανώτερη εκπαίδευση οφείλουν να έχουν εργαστεί δυό χρόνια στην παραγωγή. Έτσι, λέει ένας καθηγητής του Πανεπιστημίου τής Μόσχας, οί φοιτητές φτάνουν πιό ώριμοι, πιό γνώστες τής ζωής και μελετούν πιό σοβαρά. Μιά καθηγήτρια, ωστόσο, πιστεύει πως έτσι χάνεται καιρός. Κι' οί συζητήσεις συνεχίζονται.

Πολλές συζητήσεις γίνονται και για τά θέματα τής αισθητικής. Οί πιό πολλοί ζωγράφοι παραπονιούνται πως δέν ανανεώνεται διαρκώς ή σοβιετική ζωγραφική. Μά δέν είναι τόσο εύκολο να προσδιορίσουν τίς αιτίες. Είναι φανερό ότι κυριαρχεί κάποιος ακαδημαϊσμός. Μά οί υποστηρικτές του προβάλλουν τώ έπιχείρημα πως οί πολύ πολυμερές ζωγραφικές αναζητήσεις, που δέν τίς καταλαβαίνει ένα κακά εκπαιδευμένο κοινό, θημιουργούν τόν κίνδυνο να τώ απομακρύνουν από τήν τέχνη. Σ' αυτό άλλοι απαντούν πως άκρεώς, ή ευθυγράμμιση με τώ ανεπαρκώς εκπαιγμένο γούστο μόνο σ' ένα αισθητικό λήθαργα θά οδηγήσει.

ΜΕΞΙΚΟ

Η φυλάκιση του ζωγράφου

Νταβίντ Άλφάρο Σικέϊρος

Στις 9 του περασμένου Αυγούστου ο μεγάλος Μεξικανός ζωγράφος Νταβίντ Άλφάρο Σικέϊρος, ρίχτηκε στη φυλακή, γιατί πήρε μέρος σε φοιτητικές εκδηλώσεις που έγιναν στο Μεξικό.

Η κυρία Άντζέλικα Άρενάλ ντε Σικέϊρος άνακοίνωσε πως όταν πιάστηκε ο άντρας της «δούλευε τώ έργο-που θάκαι σίγουρα τώ πιό σπουδαίο τής καριέρας του. Είναι μια τοιχογραφία για τήν αίθουσα τής Επανάστασης, στον πύργο του Σαπουλτερέθ, τελειωμένη σχεδόν, και που θά παρουσιαζόταν στο κοινό τώ Νοέμβρη του 1960, στα πενήντα χρόνια ακριβώς τής μεξικανικής Επανάστασης. Είναι ένα γιγαντιαίο έργο, πάνω από τετρακόσια τετραγωνικά μέτρα, χωρισμένο σε πολλές ζωγραφικές ζώνες, που απεικονίζουν τά προδρομικά κινήματα πριν από τήν Επανάσταση, τώ λαό που είχε πάρει τά όπλα. Η σύλληψη του καλλιτέχνη έγινε χωρίς κλήση ή ένταλμα τής αρμόδιας αρχής και πριν απ' αυτή τήν αυθαίρετη ενέργεια προηγήθηκε μια απόπειρα δολοφονίας του, όπως τώ αποδείχουν τά ίχνη από τίς σφαίρες στο αυτοκίνητό του. Η αστυνομία τόν έπιασε αφού παραβίασε πρώτα τώ άσυλο

κατοικίας του Δόκτορος Άλβάρου Καρίλλου Ζίλ, που είναι ο πιο μεγάλος συλλογέας έργων Ριβέρα, Όρβόζιο και Σικέϊρος. Κι ενώ άλλος ο κόσμος περίμενε πώς ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα καταδικάσει αυστηρά την απόπειρα δολοφονίας του Σικέϊρος, ο ανώτατος άρχων περιορίστηκε να αφήσει στο Γενικό Εισαγγελέα του δημοκρατικού δικαστηρίου του διαμερισματος την έγνια να σκιαρώσει την πιο βιαστική και χονδροειδή βίβη που αναφέρεται στην ιστορία των μεξικάνικων δικαστηρίων». Αυτό αναφέρει σχετικά με τη σύλληψη του συζύγου της ή Κα Σικέϊρος.

Ο Σικέϊρος πιάστηκε γιατί είχε αναπτύξει μεγάλη δραστηριότητα για την απελευθέρωση των πολυάριθμων δημοκρατικών κρατούμενων του Μεξικού, πράγμα που ένοχλούσε την αυταρχική πολιτική του πανταρχικού Προέδρου της Δημοκρατίας Άντολφο Λόπεζ Ματέος. Αυτό το μέτρο προκάλεσε κύρια αγανάκτηση σ' άλλο τον κόσμο, που εκφράστηκε σε διαμαρτυρίες καλλιτεχνών και δικαστικών έλων των τάσεων και έλων των ιδεολογικών αντιλήψεων.

Στη Γαλλία η Έπιτροπή Δημοκρατικής Δράσης καλλιτεχνών και κριτικών της τέχνης έστειλε σχετικό υπόμνημα, που το υπογράφουν ο Πικάρσο, ο Ζάν Λυρά, ο Ζάν Πυκάρ Λέ Ντού, ο Φιλίπ Σουπώ, ο Τριστάν Τζαρά, ο Πινιόν, ο Λορζού, ο Βαλντεμάρ Ζώρς, και ο Μαρτέλ Σμιόν. Το ίδιο υπόμνημα για την απελευθέρωση του Σικέϊρος υπογράφηκε στην Ιταλία ο ιστορικός της τέχνης Λιονέλλο Βεντούρι, στην Αυστρία ο Βέρνερ

Χόφμαν, συμπληρωτής του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης της Βιέννης, στην Ολλανδία ο Μπράατ, διευθυντής του περιθωίου Κρόνικ φόν Κούνστ εν Κουλούρ, στην Τσεχοσλοβακία ο Μιροσλάβ Μίκο, πρόεδρος του τέχικου τμήματος της Διεθνούς Ένωσης Κριτικών της Τέχνης, στην Ελλάδα ο Βρ. Τσοχλος, Πρόεδρος του Καλλιτεχνικού Έπιμελητηρίου, και πολλοί άλλοι σε άλλες χώρες. Άκόμα, στις 30 Σεπτεμβρίου το τρίτο συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Πλαστικών Τεχνών (ΟΙΝΕΣΚΟ) έστειλε ανάλογο τηλεγράφημα στον Πρόεδρο Ματέος.

ΙΤΑΛΙΑ

Διαγωνισμός καλλιτεχνικής αντιφασιστικής άφισας.

—Οι εκδηλώσεις που σημειώθηκαν τον περασμένο Ιούνιο στην Ιταλία απ' άφορητή την απόπειρα έπιβολής ενός συνεδρίου του νεοφασιστικού κήματος στη Τζένοβα, πόλη ως σημειωθεί που διακρίθηκε με το χρυσό μετάλλιο της αντίστασης, είχαν τη συνέχειά τους σε ανάλογες εκδηλώσεις και στον τομέα της τέχνης. Το έπεισόδιο δεν μπορούσε να θεωρηθεί μεμονωμένο και αποτελούσε μια λεπτομέρεια της γενικότερης έπιθεσης που είχε εξαπολύσει η κληρικαλιστική δεξιά, η οποία μένει σταθερά προσηλωμένη στην ιδέα μιας συνεργασίας με τους έπιγόνους του Νουύσε για την αντιμετώπιση της έπιρροής των άριστερών καμιάτων και τη νόθευση του δημοκρατικού συντάγματος. Από τη διαπίστωση αυτή γεννήθηκε και η ιδέα της προκήρυξης ενός διαγωνισμού από μέρος μιας ομάδας καλλιτεχνών της Τζένοβα, οι όποιοι είχαν πάρει μέρος στις διαδηλώσεις της 30ης Ιουνίου, για μια καλλιτεχνική άφισα με τον τίτλο: «Η Ιταλία είναι αντιφασιστική. Τζένοβα, 2 Ιουλίου 1960.» Ο διαγωνισμός αυτός πήρε πανευρωπαϊκό χαρακτήρα και είχε ευρύτατη απήχηση. Έξ άλλου η πρόσκληση απευθυνόταν σ' άλλο τον καλλιτεχνικό κόσμο της Ιταλίας με σκοπό την αναζήτηση ενός δρόμου που να εκφράζει τις συνδυασμένες ενέργειες του εργαζόμενου λαού και του πνευματικού κόσμου της χώρας στην πάλη τους για τη διασφάλιση των δημοκρατικών ελευθεριών. Η κριτική έπιτροπή αποταλέστηκε από το Ρωνούσιο Μπιάνχι Μπαντινέλλι, το Ραφφαέλε Ντέ Γκράντα, τον Άλλιπε Στάινερ και άλλους γνωστούς εκπροσώπους της ιταλικής διανοήσης. Τα βραβεία που απενεμήθηκαν είναι τα έξης: α) Το πρώτο με 200.000 λιρέτες στον Έμιλιουέλε Λουτσάτι, από τη Τζένοβα. β) Το δεύτερο με 100.000 λιρέτες έξ ήμισιαις στην ομάδα Μπουλγκερόνι, Λογκόνι, Μιόνι, Βαρίσκο από το Μιλάνο και στην Πάολα Μαυρέτι από τη Ρώμη. γ) Το τρίτο με 50.000 λιρέτες στο γνωστό ζωγράφο Τρεκάνι από το Μιλάνο για μια άφισα που δούλεψε από κοινού με το Βολπίνι. Μικρότερες διακρίσεις πέτυχαν και άλλοι καλλιτέχνες. Σύμφωνα με την προκήρυξη του διαγωνισμού αποφασίστηκε να τυπωθούν οι τέσσερις αυτές άφισες και να τοιχοκολληθούν άμέσως. Η κριτική έπιτροπή απευθύνει την ευχή να επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο ή ώραία αυτή πρωτοβουλία και να καρδίζει έδαφος με το πέραςμα του χρόνου.

Η άφισα που βραβεύθηκε

**Δίσκοι για όλους!
Για όλες τις ώρες!**

- Μυρτιά
- Έφυτεψα μια καρδιά
- Μάνα μου και Παναγιά

**“Όλα τὰ τραγούδια
του ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ
πού συγκινούν
κάθε ελληνική καρδιά**

ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΣΚΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ: Δ^ΦΟΙ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΙ